

XX. STOLJEĆE

1

Biblioteka Jutarnjeg lista
XX. STOLJEĆE
1

IME RUŽE
Umberto Eco

Naslov originala: Il nome della Rosa
Prijevod: Morana Čale

© 1980 R.C.S. Libri, S.p.A. Milan

© Prevela Morana Čale

© 2004 MDS BOOKS/ International Rights Organization (I.R.O.) KFT. za ovo izdanje

Tisak
Liberduplex, Barcelona, Spain

ISBN 95-3716-000-9
D.L. B. 11849-2004

Globus Media d.o.o. — JUTARNJI LIST
Odranska 1/1, Zagreb

Knjiga se prodaje isključivo uz primjerak
Jutarnjeg Lista. Sva prava pridržana.

UMBERTO
ECO
Ime ruže

Prijevod Morana Čale

BIBLIOTEKA JUTARNJEG LISTA

Naravno, rukopis

16. kolovoza 1968. do ruku mi dođe knjiga koju dugujemo peru nekog opata Valleta, *Le manuscrit de Dom Adson de Melk*, traduit en français d'après l'édition de Dom J. Mabillon (*Aux Presses de l'Abbaye de la Source, Paris, 1842.*). Opremljena uvidnom oskudnim povijesnim naznakama, knjiga je tvrdila da vjerno prenosi rukopis iz četrnaestog stoljeća što ga je pak u samostanu u Melku pronašao veliki erudit sedamnaestog stoljeća, kojemu moramo mnogo toga zahvaliti u pogledu povijesti benediktinskog reda. Učena me trouvaillle (moja vlastita, dakle treća po redu) radovala dok sam se nalazio u Pragu očekujući dragu osobu. Šest dana nakon toga, sovjetske su čete zauzele nesretni grad. Kroz mnoge nedaće uspio sam se domoći austrijske granice kod Linza, odande sam pošao u Beč, gdje sam se sastao s osobom koju sam čekao, pa smo zajedno krenuli uzvodno Dunavom.

U atmosferi velikog duševnog uzbuđenja pročitao sam, očaran, strašnu priču Adsona iz Melka, i dopustio da me toliko zaokupi da je prevedoh gotovo u jednom dahu, u nekoliko velikih bilježnica iz Papeterie Joseph Gibert, po kojima je vrlo ugodno pisati ako je pero mekano. Tako idući stigismo u blizinu Melka, gdje se, okomito na rukav rijeke još uzdiže prekrasni Stift, koji se tijekom stoljeća više puta restaurirao. Kao što je čitatelj mogao pretpostaviti, u samostanskoj knjižnici ne nađoh ni traga Adsonovu rukopisu.

Prije nego što stignemo u Salzburg, jedne se tragične noći, u malom hotelu na obalama Mondseea, moje sputničko drugovanje naglo prekinu, a osoba s kojom sam putovao nestade odnijevši sa sobom knjigu opata Valleta, ne da mi napakosti, nego zbog zamršena i nenadanog načina na koji se naš odnos okončao. Ostade mi tako

niz bilježnica ispisanih mojom rukom i velika praznina u srcu. Poslije nekoliko mjeseci, u Parizu, odlučih da se bolje pozabavim svojim istraživanjem. Od ono malo obavještenja što sam izvukao iz francuske knjige ostala mi je samo uputa na izvor, izuzetno iscrpna i precizna:

Vetera analecta, sive collectio veterum aliquot opera & opusculorum omnis generis, carminum, epistolarum, diplomaton, epitaphiorum & cum itinere germanico, adaptationibus aliquot disquisitionibus R.P.D. Joannis Mabillon, Presbiteri ac Monachi Ord. Sancti Benedicti e Congregatione S. Mauri. — Nova Editio cui accessere Mabilonii vita & aliquot opuscula, scilicet Dissertatio de Pane Eucharistico, Azymo et Fermentatio, ad Eminentiss. Cardinalem Bona. Subjungitur opusculum Eldefonsi Hispaniensis Episcopi de eodem argumentum Et Eusebii Romani ad Theophilum Gallum epistola. De cultu sanctorum ignotorum, Parisiis, apud Levesque, ad Pontem D. Michaelis, MDCCXXI, cum privilegio Regis.

Odmah pronađoh Vetera Analecta u knjižnici Sainte Genevieve, ali se na moje veliko iznenađenje izdanje koje sam našao nije podudaralo u dvjema pojedinostima: prije svega nakladnik, a to je Montalant, ad Ripam P. P. Augustinianorum (prope Pontem S. Michaelis), i zatim nadnevak, dvije godine kasniji. Nepotrebno je kazati da ta analecta nisu sadržavala nikakav rukopis Adsa ili Adsona iz Melka — a riječ je štoviše, kao što svatko može provjeriti, o zbirci tekstova srednje i manje dužine, dok se priča koju prepisuje Vallet protezala na nekoliko stranica. U ono doba upitah za mišljenje znamenite medijevaliste kao što je dragi i nezaboravni Etienne Gilson, ali je bilo jasno da su jedina Vetera Analecta ona koja sam vidio u Saint Genevieve. Kratak posjet Abbaye de la Source, koja se nalazi u okolici Passya, i razgovor s prijateljem Dom Arneom Lahnstedtom također mi posvjedočiše da nikakav opat Vallet nije objavljivao knjige služeći se tiskarskim strojevima (koji uostalom ne postoje) u opatiji. Poznat je nemar francuskih erudita kad je u pitanju navođenje iole vjerodostojnih bibliografskih naznaka, ali je slučaj nadmašivao svaku razložnu pesimističnost. Počeh smatrati da mi je ruku dopala krivotvorina. Sad je već i sama knjiga opata Valleta bila nepovratno izgubljena (ili se bar ja nisam usuđivao zatražiti je od osobe koja mi ju je oduzela). Tako su mi preostajale samo moje bilješke, u koje sam tad već počinjao sumnjati.

Ima čarobnih trenutaka, kad osjećamo veliki tjelesni umor i snažno motoričko uzbuđenje, u kojima nam se nadaju priviđenja osoba koje smo u prošlosti upoznali (»en me retrařant ces details, j'en

suh a me demander s'ils sont reels, ou bien si je les ai revues»). Kao što poslije doznadoh iz knjižnice Abbea Bucquoy, jednako nam se nadaju priviđenja još nenapisanih knjiga.

Da se nije dogodilo nešto novo, još uvijek bih se pitao odakle potječe priča Adsona iz Melka, kadli mi 1970., u Buenos Airesu, dok sam radoznalo prekopao po tezgama malog antikvara u ulici Corrientes, nedaleko od najznamenitijeg Patio del Tango te velike ulice, u ruke dospje kastilski prijevod knjižice Mila Temesvara, O uporabi zrcala u šahovskoj igri, koju sam već imao prilike citirati (iz druge ruke) u svojem djelu Apokaliptičari i integrirani gdje sam prikazao njegovu noviju knjigu Prodavači Apokalipse. Bila je riječ o prijevodu izvornika na gruzijskom jeziku (Tbilisi, 1934.) do kojega se već tada nije moglo doći, i tu, na svoje veliko iznenađenje, pročitah obilne navode iz Adsonova rukopisa, samo što izvor nije bio ni Vallet ni Mabillon, nego otac Athanasius Kircher (ali koje djelo?). Jedan mi je učenjak — kojega ne smatram upitnim imenovati — poslije jamčio (a napamet je navodio kazala) kako veliki isusovac nikada nije govorio o Adsonu iz Melka. No pred očima su mi bile Temesvarove stranice, a epizode na koje se poziva potpuno se poklapaju s epizodama iz rukopisa koji je preveo Vallet (posebice opis labirinta nije ostavljao mjesta nikakvoj sumnji). Pisao poslije o tome Beniamino Placido što mu drago,¹ opat Vallet je postojao, a jednako pouzdano i Adson iz Melka.

Iz toga zaključih da su po svemu sudeći Adsonove uspomene primjerene naravi događaja o kojima pripovijedaju: obavija ih mnogo mutnih zagonetaka, počevši od pisca, pa sve do smještaja opatije, o kojemu Adson uporno i tvrdoglavo šuti, pa tako nagađanja dopuštaju da se ocrta neodređeno područje između Pompose i Conquesa, uz razložnu vjerojatnost da mjesto leži uz hrbat Apenina, između Pijemonta, Ligurije i Francuske (to jest između Lericija i Turbije). Što se tiče razdoblja u kojem se odvijaju opisani događaji, to je kraj studenoga 1327. Kada, međutim, piše autor, neizvjesno je. Ako računamo da za sebe kaže kako je '27. bio iskušenik te da se, u trenutku dok zapisuje uspomene, bliži smrti, možemo nagađati da je rukopis sastavio u posijednih deset ili dvadeset godina 14. stoljeća.

Kad se bolje razmisli, prilično su nedostatni bili razlozi koji su me mogli navesti da dadem tiskati svoj talijanski prijevod nepoznata neogotičkog prijevoda na francuski latinskog izdanja iz sedamnaestog

1. La Repubblica, 22. rujna 1977.

stoljeća, djela koje je krajem četrnaestog stoljeća na latinskom napisao njemački redovnik.

Ponajprije, kojeg stila da se pridržavam? Napast da se ugledam na talijanske uzore toga doba valjalo je odbaciti kao posvema neopravdanu: ne samo da Adson piše na latinskom, nego je po cijelome toku teksta jasno da je podrijetlo njegove kulture (ili kulture svojstvene opatiji, koja tako vidljivo na njega utječe) mnogo starije. Jasno je da je riječ o ukupnosti višestoljetnih spoznanja i stilističkih navika koje se nadovezuju na latinsku tradiciju kasnoga srednjeg vijeka. Adson misli i piše kao redovnik koji nije upio ništa od preokreta što ga je izveo narodni jezik te je ostao vezan uza stranice pohranjene u knjižnici o kojoj pripovijeda, stekavši obrazovanje na patrističko-skolastičkim tekstovima, pa je, po jeziku i po učenim navodima, njegova priča mogla biti napisana (ako izuzmemo spomene na zbivanja 14. stoljeća, koje Adson ipak bilježi, koječim zbudjen, i uvijek prema onome što je načuo) u 12. ili u 13. stoljeću.

S druge strane, nesumnjivo je da je, prevodeći Adsonov latinski na svoj neogotički francuski, Vallet uveo razne vlastite slobode, i to ne uvijek samo stilističke. Na primjer, likovi gdjekad govore o ljekovitosti trava očito se ugledajući na onu knjigu o tajnama koja se pripisuje Albertu Velikom i koja je kroz stoljeća doživjela nebrojene preradbe. Sigurno je da je Adson poznaje, ali ostaje činjenica da iz nje navodi ulomke koji odviše doslovno podsjećaju bilo na Paracelsusove naputke, bilo na očite umetke iz Albertova izdanja koje pouzdano potječe iz doba Tudora². S druge strane, poslije sam razvidio da je u Parizu, u vrijeme kad je Vallet prepisivao (?) Adsonov rukopis, u prometu bilo izdanje Grand i Petit Alberta³ * iz sedamnaestoga stoljeća, već tada nepopravljivo iskvareno. Međutim, kako da budemo sigurni da, osim osim glosa, sholija i različitih dodataka, tekst na koji su se oslanjali Adson ili redovnici kojih razgovore zapisuje nije sadržavao i opaske koje će zatim pohranjivati buduću kulturu?

Najposlije, treba li da zadržim na latinskome mjesta koja sam opat Vallet nije smatrao shodnim prevesti, možda zato da bi očuvao duh vremena? Nisam imao točno određenih opravdanja da to učinim, osim

2. Liber aggregations seu liber secretorum Albert Magni, Londinium, juxta pontem qui vulgariter dicitur Flete brigue, MCCCCDOOCV.

3. Les admirables secrets d'Albert le Grand, A Lyon, Chez les Heritiers Beringos, Frates, a l'Enseigne d'Agrippa, MDCCLXXV; Secrets merveilleux de la Magie Naturelle et Cabalisticjue du PetitAlbert, A Lyon, ibidem, MDCCXXIX.)

nastojanja, možda krivo shvaćenog, da budem vjeran svojem izvoru... Uklonio sam suvišno, ali ponešto sam ostavio. A bojim se da sam postupio poput loših romanopisaca koji, kad na pozornici prikazuju Francuza, liku stave u usta »parbleu!« i »la femme, ah! la femme!«

Riječju, u velikoj sam nedoumici. Upravo ne znam zašto sam se odlučio da objeručke prihvatim izazov te da rukopis Adsona iz Melka predstavim kao da mu je izvornost zajamčena. Recimo da sam to napravio jer sam se zaljubio. Ili, ako hoćete, da je to način na koji sam se htio osloboditi mnogih i davnih opsesija.

Prenosim ne hajući o suvremenosti. Onih godina kad sam otkrio tekst opata Valleta bilo je rasprostranjeno uvjerenje kako treba pisati angažirano o sadašnjici, i to s ciljem da se promijeni svijet. Sada, pošto je proteklo deset i više godina, književniku je utjeha što može pisati iz čiste ljubavi prema pisanju. I tako se sada osjećam slobodnim da ispričam, jednostavno uživajući u pripovijedanju, priču Adsona iz Melka, a krijepi me i tješi što je nalazim u vremenu tako neizmjerano udaljenu (sad kad je probuđeni razum odagnao sve nakaze što su se rodile iz njegova sna), tako veličanstveno nepovezanu s našim vremenom, bezvremenski odvojenu od naših nada i naših izvjesnosti.

Kako je ovo priča o knjigama, ne o svagdanjim nužnostima, uzmemo li je čitati, može nas potaknuti da, kao veliki oponašatelj iz Kempisa, izgovorimo: »In omnibus requiem quaesivi, et nusquam inveni nisi in angulo cum libro.«⁵

5. siječnja 1980.

Napomena

Adsonov je rukopis podijeljen na sedam dana, a svaki dan na doba koja odgovaraju satima bogoslužja. Podnaslove, u trećem licu, vjerojatno je dodao Vallet. No, budući da čitatelju pomažu da se snađe, a kako se ne udaljuju od navade velikog dijela književnosti na narodnom jeziku toga vremena, nisam smatrao svrsishodnim da ih odstranim.

Donekle sam se kolebao oko toga što Adson navodi sate ustanovljene crkvenim kanonima, ne samo zato što ih raznoliko određuju ovisno o predjelu i o godišnjem dobu, nego i stoga što se u 14. stoljeću po svoj prilici nisu posve točno pridržavali naznaka koje je pravilom utvrdio sveti Benedikt.

Pa ipak, da bi se čitatelj snašao, ako zaključke izvedemo djelomično iz teksta, a djelomično uspoređujući izvorno pravilo s opisom redovničkog života što ga u *Les heures benedictines* (Pariš, Grasset, 1925.) donosi Eduoard Schneider, mislim da se možemo ravnati prema sljedećoj procjeni:

Služba riječi (koju Adson kadšto naziva starim izrazom *Vigiliae*). Između 2.30 i 3 u noći.

Jutrenja	(koja se u najstarijoj predaji zvala <i>Matutini</i>). Između 5 i 6 ujutro, tako da završava u osvit.
Prvi čas	Oko 7.30, malo prije zore.
Treći čas	Oko 9 sati.
Šesti čas	Podne (u samostanu u kojem redovnici nisu radili na poljima to je bilo i vrijeme objeda).
Deveti čas	Između 2 i 3 popodne.
Večernja	Oko 4.30 u smiraj dana (pravilo propisuje da se večera dok se još nije spustio mrak).
Povečerje	Oko 6 (redovnici liježu do 7 sati).

Proračun se temelji na tome što se u sjevernoj Italiji krajem studenog sunce diže oko 7.30, a zalazi oko 4.40 popodne.

PROSLOV

U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga — i Riječ bijaše Bog. Ona u početku bijaše kod Boga, a zadaća bi vjerna redovnika bila svaki dan poput psalama ponizno ponavljati taj jedini nepreinačivi događaj za koji možemo ustvrditi da je neprijeporno istinit. Ali videmus nunc per speculum et in aenigmate, a istina se, prije nego licem u lice, očituje na trenutke (jao, kako li nečitke) u zabludi svijeta, tako da joj moramo sricati pouzdane biljege, čak i ondje gdje nam se čine nerazumljivima i gotovo protkanima nekom posve zlo-mislenom voljom.

Stigavši na konac svojega grešničkog života, dok sijed sam i star koliko i svijet, u iščekivanju da se izgubim u bezdanom ponoru božanske tišine i pustoši, gdje ću biti dionikom šutljive svjetlosti andeoskih inteligencija, sad kad me moje otežalo i bolesno tijelo zadržava u ovoj ćeliji dragoga samostana u Melku, spremam se da na ovoj koži posvjedočim o čudesnim i strahovitim događajima kojima sam u mladosti slučajno prisustvovao, ponavljajući verbatim što vidjeh i čuh, a da ne pokušavam iz svega izvoditi kakvu nakanu, nego da onima koji će doći (ako ih Antikrist ne preduhitri) nekako namrem znakove znakova, kako bi se na njima vježbala molitva odgonetanja.

Neka mi Gospodin udijeli milost da budem prozirnim svjedokom zbivanja što se odigraše u opatiji o imenu koje je dobro i pobožno sada šutjeti, krajem godine Gospodnje 1327. kad se u Italiju spustio car Ludvig da ponovo uspostavi dostojanstvo Svetoga Rimskog Carstva, po nakanama Svevišnjeg i na pometnju gnusnog prisvajača, simonista i herezijasarha koji je u Avignonu nanio sramotu svetom apostolovu imenu (mislim na grešnu dušu Jakova od Cahorsa, što su ga bezbožnici častili kao Ivana XXII.).

Kako bi se bolje shvatili događaji u koje se nadoh umiješan, možda je

dobro da podsjetim na sve što se na izmaku stoljeća zbivalo, onako kako sam tada razumio i kako sada prizivam u pamćenje, obogaćeno drugim pripovijedanjima koja sam poslije čuo — samo ako mi pamćenje bude kadro nanovo povezati niti tolikih i tako zamršenih događaja.

Od prvih je godina stoljeća papa Klement V. bio u Avignon prese-lio apostolsku stolicu, prepustivši Rim častohleplju mjesne gospode, pa se presveti grad kršćanskog svijeta postepeno pretvorio u cirkus, ili u bludilište, jer su ga razdirale borbe među njegovim prvacima. Nazivao se republikom, što nije bio, na udaru naoružanih družina, podvrgnut nasilju i grabeži. Pošto su izmaknuli svjetovnoj sudbenoj vlasti, svećenici su bili na čelu zločinačkih skupina te su pljačkali s mačem u ruci, bavili se utajama i sramnom trgovinom. Kako spriječiti da Caput Mundi opet, i to s pravom, postane nišanom svakoga tko htjedne nataknuti krunu Svetoga Rimskog Carstva i obnoviti svjetovnu vladavinu koja je nekoć pripadala cesarima?

Tako su, dakle, 1314. petorica njemačkih knezova u Frankfurtu izabrali Ludviga Bavorskog kao vrhovnog upravljača nad Carstvom. No, istog su dana, na suprotnoj obali Majne, rajnski grof palatin i kelnski nadbiskup na istu čast izabrali Fridrika Austrijskog. Dva cara na samo jedno prijestolje, a svega jedan papa za dvije stolice — stanje koje doista postade klicom velika nereda...

Nakon dvije godine u Avignonu izabraše novog papu, Jakova od Cahorsa, sedamdesetdvo godišnjeg starca, upravo pod imenom Ivana XXII., a dao Bog da nikada više nijedan vrhovni svećenik sebi ne nadjene ime sad već tako omraženo svima koji su dobri. Francuz i odan francuskom kralju (ljudi iz te pokvarene zemlje vazda su skloni zastupati probitak svojih zemljaka, a nesposobni su da na cijeli svijet gledaju kao na svoju duhovnu domovinu), on je podupirao Filipa Lijepoga protiv vitezova templarskog reda, koje je kralj (vjerujem nepravedno) optužio s posve besramnih prijestupa, ne bi li se dokopao njihovih dobara, uz pomoć toga otpadničkog popa. Uto se u cijelu tu spletku uključio Robert Napuljski, koji je, da bi pod svojim nadzorom zadržao talijanski poluotok, nagovorio papu da ne prizna nijednoga od dvojice njemačkih careva, pa je tako ostao glavnim zapovjednikom Papinske države.

1322. Ludvig Bavorski je potukao svojeg suparnika Fridrika. Još strašljiviji pred jednim jedinim carem nego što je bio pred dvojicom, Ivan izopći pobjednika, a ovaj zauzvrat proglasi papu krivovjernim. Treba reći da se upravo te godine u Perugi održao zbor franjevačkih redovnika, a njihov poglavar, Mihovil iz Cesene, usvojio je zahtj eve »spiritualaca«

(o kojima ću još imati prilike govoriti) te kao vjersku istinu objavio da je Krist siromašan, a ako je sa svojim apostolima nešto posjedovao, da je to imao samo kao ususfacti. Bila je to hvalevrijedna odluka, s ciljem da zaštiti krepost i čistoću reda, ali se papi baš ne svidje, jer je možda u njoj nazirao načelo koje će dovesti u opasnost i same težnje koje je on, kao poglavar Crkve, gajio u namjeri da Carstvu ospori pravo da izabire biskupe, a za Svetu Stolicu da zatraži, naprotiv, pravo postavljanja careva. Bilo da su ga na to naveli ti, bilo neki drugi razlozi, 1323. Ivan osudi franjevačke postavke naredbom Cum inter nonnullos.

U tom trenutku, pretpostavljam, u franjevcima, sada papinim neprijateljima, Ludvig vidje moćne savezike. Tvrdeći da je Krist bio siromašan, oni su na neki način potkrepljivali zamisli carskih teologa, a to znači Marsilija iz Padove i Ivana od Janduna. I napokon, nekoliko mjeseci prije događaja o kojima pripovijedam, postigavši sporazum s poraženim Fridrikom, Ludvig se spustio u Italiju, u Milanu se okrunio, zapodjeo sukob s Viscontijevima, premda su ga naklonjeno primili, opsjeo Pišu, carskim namjesnikom imenovao Castruccio, vojvodu od Luke i Pistoie (a mislim da je pogriješio, jer nikada ne upoznah okrutnijeg čovjeka, osim možda Ugucionea od Faggiote), i tada se spremao da siđe do Rima, kamo ga je pozvao Sciarra Colonna, gospodar grada.

Eto kakva je bila situacija kad me — kao tadašnjeg iskušenika u samostanu u Melku — samostanskome spokoju ote moj otac, koji se borio u Ludvigovoj pratnji, nipošto posljednji među njegovim barunima, i koji pomisli kako je pametno da me povede sa sobom da bih upoznao divote Italije te prisustvovao carevom krunjenju u Rimu. Opsada ga Piše, međutim, zaokupi vojnim brigama. Ji to iskoristih da bih obilazio toskanske gradove, što iz dokolice što a želji da naučim, ali taj život, slobodan i bez pravila, kako se učini mojim roditeljima, nije priličio mladiću koji će se zavjetovati kontemplativnom životu. Zato, po savjetu Marsilija kojemu sam omilio, odlučiše da me dodijele učenu franjevcu, fra Vilimu iz Baskervillea, koji se spremao da otpočne misiju što će ga dovesti do glasovitih gradova i drevnih opatija. Tako postadoh ujedno njegov pisar i učenik, i ne imadoh se na što požaliti, jer sam s njime bio svjedokom događaja vrijednih da ih, kao što sada činim, povjerim uspomeni onih koji će doći.

Tada nisam znao što fra Vilim traži, a istini za volju, ni danas to ne znam, a slutim da to nije znao čak ni on, jer ga je na to gonila jedino želja za istinom, i sumnja — koju sam u njega uvijek zamjećivao — da istina

nikad nije ono što mu se čini u dotičnom trenutku. A možda su ga tih godina svjetovni zadaci odalečili od predragih mu nauka. Misija za koju je Vilim bio zadužen tijekom čitavog puta ostade mi nepoznatom, bolje rečeno, on mi o njoj ništa ne reče. Tek slušajući odlomke razgovora koje je vodio s opatima u samostanima u kojima smo se putem zaustavljali stekoh neku predodžbu o naravi njegove zadaće. Ne shvadh je, međutim, potpuno, sve dok ne stigismo do cilja, o čemu ću poslije kazivati. Bili smo se uputili prema sjeveru, ali naše putovanje ne prosljedi ravnom crtom, nego se zaustavismo u mnogim opatijama. Dogodi se tako da skrenusmo na zapad, dok se naš zadnji cilj nalazio na istoku, gotovo slijedeći planinski niz što od Piše vodi u pravcu putova svetog Jakova, zastavši u kraju koji neću da pobliže odredim, jer me strašna zbivanja koja su se u njemu naknadno odigrala od tog odvrćaju, ali gospodari kojega bijahu vjerni Carstvu, a u kojem su se opati našeg reda složno opirali krivovjernom i pokvarenom papi. Uz mnoge dogodovštine put potraja dva tjedna, pa za to vrijeme imadoh prilike upoznati (nikada dovoljno, kao što se svaki put uvjerim) svojega novog učitelja.

Na stranicama koje slijede neću se odviše upuštati u opise osoba — osim kad se izražaj lica, kretnja ne ukažu kao znakovi nijemog ali rječita govora — jer, kao što kaže Boetije, nema ničeg nepostojanijeg negoli je vanjski izgled, što vene i mijenja se poput poljskog cvijeća kad se pojavi jesen, pa kakvoga bi smisla imalo danas reći kako je opat Abbone imao strog pogled i blijede obraze, kad su on i oni koji su ga okruživali sada prah i smrtne sive boje praha sada su njihova tijela (jedino duša, dao Bog, što sjaji svjetlošću koja nikad više neće zgusnuti). No, o Vilimu bih htio reći, i to jednom za svagda, jer me se dojmiše osobite crte njegova lica, a mladim je ljudima svojstveno vezati se uz starijeg i mudrijeg čovjeka ne samo zbog čari koje imaju njegove riječi i zbog oštine njegova uma, nego čak i zbog površinskog izgleda tijela, koji se to više mili, kao što biva s likom oca, čije kretnje i čiju srdžbu proučavamo, čiji osmijeh vrebamo — a da ni trunak pohote ne ukalja taj (možda jedini čisti) oblik tjelesne ljubavi.

Negdašnji muškarci bijahu lijepi i visoki (sadašnji su dječaci i patuljci), ali to je samo jedna od stvari koje svjedoče o nesreći svijeta što više sijedi. Mladež više ništa ne želi učiti, znanost propada, čitav se svijet izokrenuo, slijepci vode slijepce i povlače ih u ponore, ptice lete prije nego što su im narasla krila, magarac svira na lutnji, volovi plešu, Mariji ne prija više kontemplativni život, Maru djelotvorni život, Lea postade nerotkinjom, Rahalea krmeljivom, Katon posjećuje krčmice, Lukrecija

je djevojčura. Sve je izbačeno iz kolotečine. Neka je hvala Bogu što sam ja u ona vremena od svog učitelja stekao volju da učim i sposobnost da slijedim pravi put, što se ne gubi ni kad je staza krivudava.

Bijaše, dakle, tjelesno obličje fra Vilimovo takvo te je privlačilo pozornost i najrastresenijeg promatrača. Njegov je stas nadvisivao stas obična muškarca, a toliko je bio mršav da se činio još višim. Imao je oči oštre i prodorne, tanak i malo zavinut nos pridavao je njegovu licu izražaj kao da budno pazi, izuzevši u trenucima obamrlosti o kojima ću još kazivati. I brada mu je odavala čvrstu volju, iako je izduženo i pjegama prekriveno lice — kakva sam često viđao u ljudi rođenih između Hibernije i Northumbrije — kadšto znalo iskazivati neodlučnost i zbunjenost. S vremenom opazih da je ono što se pričinjalo nesigurnošću bila, naprotiv, tek znatiželja, ali u početku sam malo znao o toj vrlini, koju sam smatrao prije strašću požudnog duha i držao da se njom razumni duh ne smije hraniti nego se napajati samo istinom, koja je (kako sam mislio) poznata već od početka.

Ono što me se, kao dječaka kakav sam bio, na njemu odmah dojmilo bili su stanoviti čuperci žućkastih dlaka što su mu stršali iz ušiju i guste, plave obrve. Mogao je imati pedeset proljeća pa je dakle već bio jako star, ali je svoje neumorno tijelo pokretao žustrinom koja je meni često nedostajala. Njegova se snaga činila neiscrpnom kao da njegov duh života u sebi ima nešto od raka, povukao bi se u časove tromosti, pa sam ga viđao kako satima boravi na svojem ležaju u ćeliji, izgovarajući jedva jedvice koju jednosložnu riječ, a da ne stegne nijedan mišić. U tim bi mu se prigodama u očima javljao prazan i odsutan izražaj, i bio bih posumnjao nije li pod vlašću kakve biljne tvari kadre da izazove priviđenja, da me očevidna trezvenost koja je vladala njegovim životom nije navodila da odbacim tu pomisao. Ne krijem, međutim, da se tijekom putovanja ponekad zaustavljao uz rubove šume da ubere neku travu (uvijek istu, mislim) te bi je stao žvakati. Dio bi zadržao uza se pa bi je jeo u trenucima najveće napetosti (a kojih smo u opatiji imali mnogo!). Kad ga jednom upitah o čemu je riječ, reče mi smiješeći se da dobar kršćanin katkad može i od nevjernika ponešto naučiti, a kad sam zatražio da kušam, odgovori mi da i kod ljekovitog bilja, kao i kod razgovora, postoje paidikoi, ephebikoi i gynaikeioi i tome slično, tako da trave koje su dobre za starog franjevca nisu dobre za mladog benediktinca.

Za to vrijeme koje provedosmo zajedno ne imadosmo mogućnosti

voditi odviše uredan život: i u opatiji smo noću bdjeti, a danju padali od umora, i nismo redovito sudjelovali u svetoj službi. Putem je, međutim, rijetko ostajao budan nakon večernje, i navike mu bijahu čedne. Koji put, kao što se zgodi u opatiji, cio bi dan provodio hodajući povrtnjakom i proučavajući biljke kao da su opali ili smaragdi, a vidjeh ga gdje obilazi kriptu s riznicom gledajući smaragdima i opalima posute sanduke kao da su grm kužnjaka. Drugi put bi čitav dan ostajao u velikoj dvorani knjižnice da lista rukopise, kao da u njima ne traži ništa do vlastita užitka (dok su se oko nas množili leševi na užasne načine pobijenih redovnika). Jednog dana nađoh ga kako šeta vrtom bez ikakva vidljivog cilja, kao da ne mora Bogu polagati račun o svojim djelima. U mojem su me redu učili da na posve drukčiji način raspoređujem svoje vrijeme, i to mu rekoh. A on odgovori da se ljepota svemira ne sastoji samo od jedinstva raznolikosti, nego i od raznolikosti jedinstva. Odgovor mi se učini nadahnut neotesanom empirijom, ali zatim doznadoh da ljudi iz njegove zemlje često određuju stvari na načine kojima, čini se, snaga razuma što prosvjetljuje neznatno upravlja.

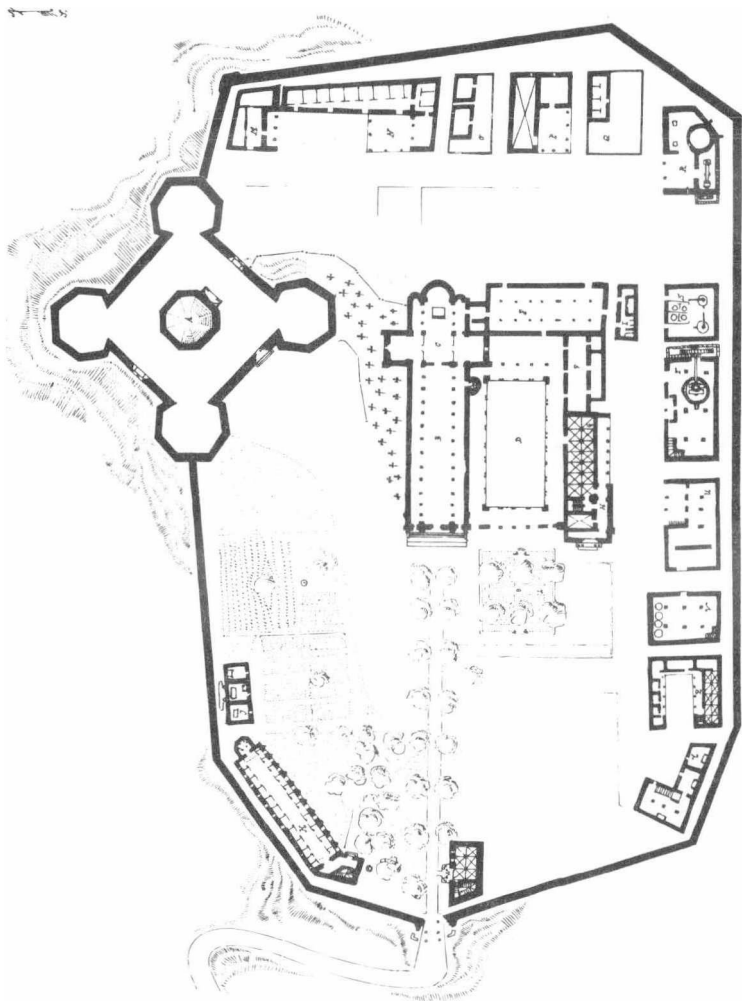
Za razdoblja koja provedosmo u opatiji viđao sam ga ruku vječito prekrivenih prašinom s knjiga, zlatom s još svježih minijatura, žućkastim tvarima što ih je doticao u Severinovo bolnici. Činilo se da može razmišljati jedino preko ruku, što sam tada promatrao kao nešto što je dostojnije strojara (a naučili su me da je strojar moechus te da počinja preljub prema umnome životu, s kojim bi morao biti sjedinjen prečistim zarukama), no i kad su njegove ruke doticale vrlo krhke stvari, kao neke knjige s još svježim minijaturama, ili vremenom rastočene i poput prijesna kruha mrvljive stranice, posjedovao je, učini mi se, izvanrednu tankočudnost dodira, onu istu kojom je doticao svoje strojeve. Reći ću, naime, kako je taj neobični čovjek, u svojoj punoj torbi, uza se nosio sprave kakve nikada prije nisam vidio, koje je on nazivao svojim čarobnim strojevima. Strojevi su, govorio je, proizvod umijeća, koje poput majmuna oponaša prirodu, a od nje ne preuzimaju oblike, nego samo djelovanje. Tako mi objasni čuda kao što su sat, astronomski uređaj i magnet. No s početka se pobojah nije li riječ o vradžbinama, pa sam hinio da spavam nekih vedrih noći kad bi on, s neobičnim trokutom u ruci, uzeo promatrati zvijezde. Franjevci koje sam upoznao u Italiji i u svojoj zemlji bijahu priprosti, često neuki ljudi, stoga me začudi njegova obrazovanost. On mi, međutim, smiješeći se reče da su franjevci s njegovih otoka drugačijega kova: »Roger Bacon, kojega štujemo kao učitelja, učio nas je da će jednoga

dana božanski naum sloviti kao znanost o strojevima, koja je prirodno i sveto čudotvorstvo. I jednoga će se dana po prirodnoj sili moći praviti plovidbeni uređaji pomoću kojih će se lađe kretati unice homine regente, i to mnogo brže od onih što ih gone jedra ili vesla. A postojat će i kola, ut sine animal moveantur cum impetu inaestimabili, et instrumenta volandi et homo sedens in medio instrumentibus revolvens aliquod ingenium per quod alae artificialiter composita aerem verberent, ad modum avis volantis'. I sićušni uređaji će podizati neizmjerne težine, i vozila kojima će se moći putovati po morskom dnu.«

Kad ga zapitah gdje su ti strojevi, reče mi da su ih već napravili u staro doba, a neke čak i u naše vrijeme: »Izuzevši uređaj za letenje, koji ne vidjeh niti upoznah ikoga tko bi ga vidio, ali poznajem mudraca koji ga je zamislio. A mogu se načiniti mostovi koji bi prelazili rijeke bez stupova ili drugog potpornja, i drugi nečuvjeni strojevi. No, neka te ne zabrinjava što ih još nema, jer to ne znači da ih neće biti. A ja ti kažem da Bog želi da ih bude, i zacijelo već postoje u njegovu duhu, iako moj prijatelj iz Occama poriče da ideje postoje na taj način, i to ne zato što bismo mogli odlučivati o Božjoj prirodi, nego upravo jer joj ne možemo odrediti nikakvu granicu.« Nije to bila jedina protuslovnna postavka koju ga čuh izlagati, ali ni sada, kad sam star i pametniji nego tada, ne razumijem posvema kako je mogao imati toliko povjerenja u svojega prijatelja iz Occama i istovremeno se zaklinjati Baconovim riječima, kao što je običavao. Istina je, doduše, da su to bila mračna vremena kad je mudar čovjek morao razmišljati o međusobno protuslovnim stvarima.

Eto, rekao sam o fra Vilimu možda mnogo smušenog, gotovo prikupivši od početka nepovezane dojmove koje tada o njemu stekoh. Tko je bio i što je radio, to ćeš možda, dobri moj čitatelju, moći bolje zaključiti iz pothvata koje je izveo tih dana što ih provedosmo u opatiji. A nisam ti obećao zaokruženu nakanu, tek popis (to svakako) čudesnih i strašnih čina.

Dok sam tako dan za danom upoznao svojeg učitelja, provodeći duge sate boda u podugačkim razgovorima o kojima ću, dopuste li okolnosti, malo-pomalo ispričati, prispjesmo do obronaka brda na kojem se uzdizala opatija. Čas je da joj se moje pripovijedanje primakne, kao što smo se tada mi, i da mi barem ruka ne dršće sad kad se spremam reći što se poslije dogodilo.

OPATIJA

K Bolnica

J Kupke

A Zgrada

B Crkva

D Kloštar

F Spavaonica

H Kapitulka dvorana

M Gnjoišta

N Staje

R Kovačnica

PRVI

DAN

Prvi čas

Gdje se stigne u podnožje opatije,
a Vilim pokaže veliko oštroumlje.

Bilo je lijepo jutro krajem studenog. Noću je malo sniježilo, ali je tlo bilo prekriveno svježim plastom, ne višim od tri prsta. Po mraku, odmah nakon jutrenje, poslušali smo bogoslužje dolje u selu. Zatim smo se, kad je granulo sunce, zaputili prema planinama.

Kako smo se verali vrletnom stazom što se ovijala oko brda, vidjeh opatiju. Ne začudiše me zidine koje su je sa svake strane opasavale, slično drugima koje vidjeh po čitavu kršćanskom svijetu, nego obujam onoga za što poslije doznadoh da je Zgrada. Bila je to osmorokutna građevina koja je izdaleka izgledala poput četverokuta (potpuno savršena lika što izražava čvrstoću i neosvojivost Božjega Grada), kojem su se južne stranice uzdizale na visoravni opatije, dok se činilo da sjeverne izrastaju iz samih obronaka brda, nad kojim su se strmoglavo kočile. Hoću reći da se odozdo činilo kako se hrid na nekim mjestima produžuje prema nebu, bez izmjene boja i tvari, te da u određenoj točki prelazi u toranj i u zupčasto krunište (kao da je djelo gorostasa što dobro poznaju i zemlju i nebo). Tri reda prozora iskazivali su trojni ritam njezina izdignutog dijela, tako da je ono što se tjelesno četvrtasto na zemlji, na nebu duhovno trokutasto. Što smo joj se više približavali, razaznavalo se da iz četverokutnog oblika, na svakome od njegovih uglova, nastaje osmorokutni toranj, pet stranica kojega se pružalo na vanjsku stranu — dakle su četiri od osam stranica većeg osmorokuta tvorile četiri manja osmorokuta, što su se izvana očitovali kao peterokuti. A nema nikoga tko ne bi vidio divni sklad tolikih svetih brojeva, među kojima svaki upućuje na tanan duhovni smisao. Osam je broj savršenosti svakog četverokuta, četiri broj

evandjelja, pet broj dijelova svijeta, sedam broj darova Duha Svetoga. Po obujmu i po obliku, Zgrada mi se učini onakvom kakvima sam poslije na jugu talijanskog poluotoka vidio Castel Ursino ili Castel dal Monte, ali je od njih zbog položaja bila strahovitija, i sposobna da u putnika koji bi joj se malo-pomalo približavao izazove jezu. A sreća je, kako bijaše jasno zimsko jutro, što mi se građevina ne ukaza kakvom se može vidjeti za olujnih dana.

Ipak neću reći da je pobuđivala radosne osjećaje. Mene obuze strava i potmuo nespokoj. Bog zna da to ne bijahu tlapnje nezreloga mojeg duha, i da sam ispravno tumačio u kamenu ispisana nedvojbeno znamenja, još od dana kad ga se gorostasi latiše, a prije nego što se zabludjela volja redovnika drznu da ga posveti pohrani riječi Božje.

Dok su se naše male mazge pentrale posljednjim zavojem planine, ondje gdje se glavni put račvao na trojnom raskrižju, tvoreći dvije pokrajnje staze, moj učitelj za neko vrijeme zasta motreći oko sebe uz cestu, na cestu i iznad ceste, gdje je red zimzelenih borova na kratku potezu oblikovao prirodan krov, bijel od snijega.

»Bogata opatija«, reče. »Opat se u javnim prilikama voli prikazati u dobrom svjetlu.«

Budući da sam se bio navikao čuti ga gdje izriče najčudnovatije tvrdnje, ništa ga ne upitah. Između ostalog i zato što, prešavši još jedan tvrd komad ceste, začusmo buku, a na zaokretu pojavi se uskomešana četa redovnika i slugu. Jedan od njih, netom nas vidje, vrlo udvorno nam pođe u susret: »Dobro došli, gospodine«, reče, »i ne čudite se što pretpostavljam tko ste, jer smo obaviješteni o vašem posjetu. Ja sam Remigio iz Varagine, samostanski opskrbnik. A vi ste, vjerujem, fra Vilim iz Baskervillea, Opat to vjerojatno zna. Ti«, naredi obrativši se nekome iz pratnje, »pođi gore obavijestiti da se naš posjetitelj upravo sprema stupiti u utvrdu!«

»Zahvaljujem vam, gospodine opskrbniče«, odgovori srdačno moj učitelj, »i cijenim vašu ljubaznost to više što ste, da biste me pozdravili, prekinuli potjeru. No ne bojte se, konj je prošao ovuda i zaputio se desnom stazom. Neće daleko dotjerati, jer će se morati zaustaviti kad dođe do stovarišta gnoja. Prepametan je da se baci niza strmo zemljište...«

»Kad ste ga vidjeli?«, upita opskrbnik.

»Uopće ga nismo vidjeli, zar ne, Adsone?« reče Vilim okrenuvši

se prema meni, očito se zabavljajući. »Ali ako tražite Vranca, životinja može biti jedino ondje gdje sam rekao.«

Opskrbnik je oklijevao. Pogleda Vilima, zatim stazu, pa napokon zapita: »Vranca? Kako znate?«

»Hajde«, reče Vilim, »očividno je da tražite Vranca, najmilijeg Opatova konja, najboljega trkača u svojoj staji, crne dlake, visokog pet stopa, raskošna repa, malena i okrugla kopita, ali dosta pravilna trka. Sitne glave, tankih ušiju, a velikih očiju. Krenuo je udesno, kažem vam, i u svakom slučaju, požurite.«

Opskrbnik se na trenutak kolebao, onda svojim dade znak i otisnu se nizbrdo desnom stazom, dok su se naše mazge stale nanovo penjati. Kad sam se spremio da priupitam Vilima, jer me izjedala znatiželja, on mi namignu da pričekam. I doista, nakon nekoliko časaka začusmo veselo klicanje, a na zaokretu staze ponovno se pojaviše redovnici i sluge vodeći konja na uzdi. Prodoše pokraj nas i dalje nas ponešto zbunjeno gledajući, pa pođoše ispred nas prema opatiji. Mislim da je Vilim svojoj mazgi usporio korak ne bi li im omogućio da ispričaju što se dogodilo. Mogao sam, naime, zapaziti kako se moj učitelj, u svemu i po svemu čovjek pun vrlina, prepušta poroku taštine ako je riječ o tome da dokaže svoje oštroumlje, pa kako sam već procijenio njegovu nadarenost profinjenog diplomata, shvatih da želi stići na odredište pošto ga pretekne pristojan glas kako je učen čovjek.

»A sad mi recite«, na koncu se ne mogoh suzdržati, »kako ste znali?«

»Dobri moj Adsone«, reče učitelj. »Cijelim te putem učim da raspoznaješ tragove kojima nam svijet govori poput velike knjige. Alan de Lille kazivao je da

omnis mundi creatura
quasi liber et pictura
nobis est in speculum

a mislio je na neiscrpnu zalihu simbola kojima nam Bog, preko svojih stvorenja, govori o vječnom životu. No, svemir je još rječitiji nego što je mislio Alan, i ne samo da govori o zadnjim stvarima (u kojem slučaju to uvijek čini na nerazumljiv način), nego i o onima koje su nam bliske, a u tome je potpuno jasan. Gotovo se stidim što ti ponavljam ono što bi morao znati. Na raskrižju, u još svježem snijegu, posve

jasno su se ocrtavali otisci konjskih kopita, a bili su upravljani prema stazi s naše lijeve strane. S lijepim i podjednakim razmakom među sobom, ti su znakovi kazivali da je kopito maleno i okruglo, a galop vrlo ravnomjeran — tako zaključih o naravi konja, i to da ne trči nepravilno kao pomamljena životinja. Tamo gdje su borovi oblikovali nešto kao prirodno krovište, neke su grane bile nedavno polomljene upravo na visini pet stopa. Na jednome od grmova kupine, gdje je životinja vjerojatno skrenula da bi udarila stazom sa svoje desne strane, dok je ponosno stresala svoj lijepi rep, još je među trnjem bilo dugih crnih dlaka... Nećeš mi, napokon, reći kako ne znaš da ta staza vodi do stovarišta gnolja, kad smo vidjeli, penjući se donjim zavojem, gdje je pjena od otpadaka silazi nizbrdo sve do podnožja južnog tornja, prljajući snijeg. A prema položaju raskrižja, staza je mogla voditi samo u tom pravcu.«

»Jest«, rekoh, »ali mala glava, šiljaste uši, velike oči...«

»Ne znam ima li ih, ali redovnici u to čvrsto vjeruju. Izidor Seviljski je govorio kako ljepota konja zahtijeva ut sit exiguum caputetsiccum prope pelle ossibus adhaerente, aures breves et argutae, oculi magni, nares patulae, erecta cervix, coma densa et cauda, unguicularum soliditate fixa rotunditas'. Da konj za kojega sam prosudio da je prošao nije bio uistinu najbolji u staji, ne bih mogao objasniti zašto ga nisu progonili samo konjušari, nego se zbog toga potrudio čak i opskrbnik. A redovnik koji konja smatra izvrsnim, takvim da nadilazi prirodne oblike, može ga vidjeti samo onakvim kakvima su mu ga opisale auctoritates, osobito ako«, i tu se zlobno osmjehnu na moj račun, »ako je učeni benediktinac.«

»Dobro«, rekoh, »ali zašto Vranac?«

»Neka ti Duh Sveti da više soli u tikvi nego što imaš, sinko moj!«, uskliknu učitelj. »Koji bi mu ti drugo ime dao, ako glavom veliki Buridan, koji će sada postati rektorom u Parizu, kad je imao govoriti o lijepu konju nije našao prirodnijega imena?«

Takav je bio moj učitelj. Ne samo da je znao čitati iz velike knjige prirode, nego je znao i način na koji redovnici čitaju spise, i na koji preko njih razmišljaju. Bio je to dar koji će mu, kao što ćemo vidjeti, prilično koristiti u danima koji nadolaze. Njegovo mi se objašnjenje, uz to, učini do te mjere bjelodanim, da je poniženje što ga sam nisam iznašao nadvladao ponos što sam u njemu sudionik, pa gotovo čestitah samome sebi na svojoj pronicavosti. Takva je snaga istine te se, kao i dobro, sama od sebe širi. I hvaljeno budi sveto ime Gospodina Našeg Isusa Krista zbog toga lijepog objavljenja što mi se ukaza.

Prosljedi, međutim, dalje, o priči moja, jer ovaj sjedokosi redovnik predugo oteže marginalia. Radije reci kako stigismo do velikog portala opatije, a na pragu stajaše Opat, kojemu su dva iskušenika pridržavala zlatnu zdjelicu punu vode. Pa kako sidosmo sa svojih mazgi, on opru Vilimu ruke, zatim ga zagrlu poljubivši ga u usta i poželjivši mu svetu dobrodošlicu, dok je opskrbnik preuzimao brigu o meni.

»Hvala, Abbone«, reče Vilim, »radost je za mene stupiti u samostan vaše uzvišenosti, o kojemu je glas prešao ove planine. Dolazim kao hodočasnik u ime Gospodina Našeg i kao takvoga ste me počastili. Ali dolazim i u ime gospodina našeg na ovoj zemlji, kako će vam kazati pismo što vam ga predajem, a i u njegovo vam ime zahvaljujem na dočeku.«

Opat uze pismo s carskim pečatima i reče da su u svakom slučaju Vilimovu dolasku prethodile druge poslanice njegove subraće (budući da je, sa stanovitim ponosom rekoš samome sebi, benediktinskog opata teško uhvatiti na prepad), onda zamoli opskrbnika da nas odvede do naših konaka, dok konjušari budu prihvaćali naše mazge. Opat obeća da će nas posjetiti poslije kad se okrijepimo, pa uđosmo u veliko dvorište gdje su se zgrade opatije prostirale cijelom blagom visoravni, koja je u zaobljenu kotlinu — ili pašnjak — istupljivala vrhunac brda.

O uređenju opatije imat ću prilike govoriti u više navrata, i pitanje. Nakon portala (koji je bio jedini prolaz u zidinama) otvarao se drvoredom obrubljen put koji je vodio do opatijske crkve. Nalijevo od drvoreda pružalo se prostrano područje povrtnjaka i, kako poslije doznadoh, botanički vrt, oko dviju zgrada, kupaka i bolnice s travaricom, što su se nalazile tik uz krivulju zidina. U pozadini, lijevo od crkve, uzdizala se Zgrada, odijeljena od crkve čistinom prekrivenom grobovima. Sjeverni portal crkve gledao je prema južnom tornju Zgrade, što je nasuprot posjetiteljevim očima pokazivala zapadni toranj, dakle se slijeva spajala sa zidinama i tornjasto se rušila u ponor, nad kojim se protezao sjeverni toranj, što se vidio poprijeko. Desno od crkve pružalo se nekoliko građevina što su se na nju naslanjale i uokvirivale kloštar. Jamačno su to bile spavaonica, Opatova kuća i kuća za hodočasnike, prema kojoj smo se uputili i do koje smo došli prešavši preko lijepa vrta. Na desnoj strani, s one strane prostrane čistine, duž južnih zidina i dalje na istok, iza crkve, niz kmetskih nastamba, staja, mlinova, muljača, žitnica i konoba, i nešto što mi je iz-

gledalo kao kuća za iskušeničke. Pravilnost zemljišta, tek malo valovitog, omogućila je drevnim graditeljima toga svetog mjesta da poštuju što im je nalagao raspored prema stranama svijeta, bolje nego što bi mogli zahtijevati Honorije Augustodunensis ili Gulielmus Durandus. Po položaju sunca u to doba dana zapazih da se portal otvara točno na zapad, tako da su kor i oltar bili okrenuti prema istoku, a s jutra rano sunce je moglo izaći izravno budeći redovnike u spavaonici i stoku u stajama. Ne vidjeh ljepše ni divnije raspoređene opatije, iako nakon toga upoznah Sankt Gallen, i Cluny, i Fontenay, i druge, možda veće, ali ne tako skladne. Drugačija od ostalih, ta se opatija isticala neusporedivim obujmom ograde. Nisam imao iskustvo zidarskog majstora, ali odmah opazih da je mnogo starija nego građevine što su je okruživale, jer je možda nastala u druge svrhe, i da se sveukupna opatija oko nje smjestila u kasnijim razdobljima, ali na takav način da se raspored velike građevine prilagodio rasporedu crkve, ili obratno. Jer graditeljstvo najsmionije od svih umjetnosti nastoji u svoj ritam prenijeti red svemira, koji su stari nazivali kosmos, a to je urešen, utoliko što je nalik na veliku životinju u kojoj zrači savršenost i sklad svih njezinih udova. I hvala budi Stvoritelju Našem koji je, kao što kaže Augustin, svim stvarima ustanovio broj, težinu i mjeru.

Treći čas

Gdje Vilim s Opatom vodi poučan razgovor.

Opskrbnik bijaše pretio čovjek prosta ali vesela izgleda, sijed ali još kršan, omalen ali hitar. Odvede nas u naše ćelije u domu za hodočasnike. Ili bolje, odvede nas u ćeliju dodijeljenu mojem učitelju, obećavši mi da će za sutradan osloboditi i ćeliju za mene, zato što sam, premda sam iskušeni, njihov gost, pa sa mnom treba postupati sa svim počastima. Te noći mogu spavati u širokoj i dugoj udubini u zidu ćelije, po kojoj su dali razastrijeti dobru, svježu slamu. Tako se, doduše, katkada čini za slugu kakvoga gospodina koji želi da se nad njim bdije dok spava.

Zatim nam redovnici doniješe vina, sira, maslina, kruha i dobrih suhvića, pa nas ostaviše da se okrijepimo. Jeli smo i pili slasno. Moj učitelj nije imao strogih navika kao benediktinci i nije volio jesti u tišini. Uostalom, uvijek je govorio o tako dobrim i mudrim stvarima te je bio poput redovnika što čita živote svetaca.

Toga dana ne suzdržah se nego ga stadoh još ispitivati o slučaju s konjem.

»Međutim«, rekoh, »kad ste pročitali tragove na snijegu i u granju, još niste poznavali Vranca. Ti su tragovi na stanovit način govorili o svim konjima, ili barem o svim konjima te vrste. Zar ne moramo dakle reći da nam knjiga prirode govori samo o biti, kako naučavaju mnogi znameniti teolozi?«

»Ne posvema, dragi Adson«, odgovori mi moj učitelj. »Svakako, ta vrsta otisaka za mene je izražavala, ako hoćeš, konja kao verbum mentis, i to bi bili izražavali gdje god da sam ih našao. Ali otisak na tome mjestu i u to doba dana kazivao mi je da je tuda prošao barem jedan

od svih mogućih konja. Tako da sam se nalazio na pola puta između doznavanja pojma konja i spoznaje zasebnoga konja. A u svakom mi je slučaju ono što sam znao o općenitom konju bilo dano tim tragom, koji je bio pojedinačan. Mogao bih reći da sam u tom trenutku bio zarobljen između pojedinačnosti traga i svojeg neznanja, koje je poprimalo prilično proziran oblik općenite ideje. Ako nešto vidiš izdaleka, a ne shvaćaš što je, zadovoljit ćeš se time da ga odrediš kao izduženo tijelo. Kad ti se približi, tada ćeš ga odrediti kao živinu, iako još nećeš znati je li konj ili magarac. I napokon, kad ti bude bliže, moći ćeš reći da je konj, iako još nećeš znati je li Vranac ili Šarac. A tek kad bude na primjerenom udaljenosti, vidjet ćeš da je Vranac (ili taj konj, a ne neki drugi, odlučio ti da ga nazoveš kako mu drago). I to će biti potpuna spoznaja, sagledavanje pojedinačnog. Tako sam ja prije sat vremena bio spreman očekivati sve konje, ali ne zbog širine svojeg uma, nego zbog skučenosti svoje moći sagledavanja. A glad se mog uma zasitila tek kad sam vidio pojedinačnog konja kako ga redovnici vode za uzdu. Tek tada sam zaista doznao da me moje prethodno rasuđivanje dovelo blizu istini. Tako su predodžbe, kojima sam se prije poslužio da bih zamislio konja kojega još nisam vidio, bile obični znakovi, kao što su otisci u snijegu bili znakovi ideje konja. A znakovima i znakovima znakova služimo se samo kad nam nedostaju stvari.«

Već sam ga prije znao čuti kako vrlo sumnjičavo govori o općenitim idejama, a s velikim poštovanjem o zasebnim stvarima: i poslije mi se učini da ta sklonost potječe i od toga što je Britanac i od toga što je franjevac. No, toga dana nisam imao dovoljno snage da se upuštam u teološke prepirke, pa se skutrih u namijenjenome mi prostoru, zamotah se pokrivačem i padoh u dubok san.

Da je tkogod ušao, mogao me zabunom smatrati svežnjem. A tako se jamačno dogodi Opatu kad je došao posjetiti Vilima oko trećeg časa. Na taj sam način mogao neprimijećen slušati njihov prvi razgovor. I to bez zlih namjera, jer bi neprijaznije bilo da sam se iznenada pokazao posjetitelju, nego da sam se, kao što jesam, ponizno, skrio.

Stiže dakle Abbone. Ispriča se što dolazi nepozvan, obnovi svoju dobrodošlicu i reče da s Vilimom mora, nasamo, govoriti o nečem dosta ozbiljnom.

Uze mu čestitati na spretnosti kojom se ponio u zgodi s konjem, pa upita kako to da je znao dati tako sigurna obavještenja o životinji koju nikada nije vidio. Vilim mu sažeto i suzdržano objasni koji je

put slijedio, a Opat se silno obraduje njegovu oštroumlju. Reče da se drugome i ne bi nadao od čovjeka o čijoj je velikoj pronicavosti kolao glas. Kaza mu kako je primio pismo od Opata samostana u Farfi koji ne samo da mu je govorio o poslanstvu što ga je Vilimu povjerio car (a o kojemu će razglabati idućih dana), nego mu je ispričao i to da je moj učitelj u Engleskoj i u Italiji bio inkvizitor u nekim procesima, gdje se iskazao svojom bistrinom, ne manje negoli svojom velikom čovječnošću.

»Jako mi se svidjelo čuti«, doda Opat, »da ste u brojnim slučajevima presudili za nevinost optuženog. Vjerujem, i to nikad kao ovih pretužnih dana, u stalnu prisutnost zloduha u ljudskim postupcima«, pa se, neprijetno, ogleda oko sebe, kao da se među tim zidovima mota neprijatelj, »ali vjerujem i da zloduh mnogo puta djeluje zbog skrivenih razloga. I znam da može na takav način nagnali svoje žrtve da čine zlo, da se krivnja svali na pravednog, a on da se naslađuje što je pravednik spaljen umjesto njegova roba. Često inkvizitori, da bi dokazali svoju revnost, po svaku cijenu od optuženika istrgnu priznanje, misleći da je dobar inkvizitor samo onaj koji zaključi proces našavši žrtveno janje...«

»I inkvizitora može poticati vrag«, reče Vilim.

»Moguće je«, vrlo se oprezno složi Opat, »jer su nakane Previšnjega nedokučive, ali neću ja sjenu sumnje bacati na tako zaslužne ljude. Dapače, danas trebam upravo vas, kao jednoga od njih. Dogodilo se u ovoj opatiji nešto što iziskuje pozornost i savjet oštroumlna i opreznog čovjeka kakav ste vi. Često je, naime, potrebno dokazivati krivnju ljudi koji bi se morali odlikovati svojom svetošću, ali tako da se uzrok zla mogne ukloniti a da se krivac ne izloži preziru javnosti. Zgriješi li pastir, treba ga odvojiti od ostalih pastira, ali jao počnu li ovce sumnjati u pastire.«

»Razumijem«, reče Vilim. Već sam imao prilike opaziti, kad se izražava tako susretljivo i uljudno, da obično, na pristojan način, prikriva svoje neslaganje i zbunjenost.

»Zbog toga«, nastavi Opat, »smatram da se svaki slučaj koji se tiče grijeha nekog pastira može povjeriti jedino ljudima kao što ste vi, koji ne samo da znaju lučiti dobro od zla, nego i ono što se priliči od onoga što se ne priliči. Drago mi je ako pomislim da ste vi osuđivali samo kad...«

«... su optuženi bili krivi za zločinačka djela, za trovanja, za kvarenje nevine mladeži i za druge opačine koje se moja usta ne usuđuju izgovoriti...!«

»... da ste osuđivali samo onda«, nastavi Opat ne obazirući se na upadicu, »kad je prisutnost đavla bila svima tako očevidna da se drugačije nije moglo postupiti a da oprost ne bude veća sablazan od samog zločina.«

»Kad bih za nekoga utvrdio da je kriv«, objasni Vilim, »taj je doista bio počinio zlodjela takve vrste da sam ga mirne duše mogao izručiti svjetovnim vlastima.«

Opat začas stade dvojiti: »Zašto«, upita, »uporno govorite o zločinima ne izjašnjavajući se o njihovu đavolskom uzroku?«

»Zato što je o uzrocima i o posljedicama prilično teško raspravljati i mislim da u tome jedini sudac može biti Bog. Mi se silno mučimo već i kad uspostavljamo odnos između tako jednostavne posljedice kao što je izgorjelo drvo i munje što ga je zapalila, pa mi se čini da je istraživati ponekad vrlo dugačke lance uzroka i posljedica jednako ludo kao pokušaj da se sagradi toranj što bi dosezao nebo.«

»Akvinski se učitelj«, natuknu Opat, »nije bojao jedino snagom razuma dokazivati postojanje Previšnjeg, idući od uzroka do uzroka prvome neuzrokovanom uzroku.«

»Tko sam ja«, skromno će Vilim, »da se spornim s akvinskim učiteljem? Pa i stoga što njegov dokaz o postojanju Boga podupire toliko drugih svjedočenja, koja još više osnažuju njegov put. Bog nam govori u unutrašnjosti duše naše, kao što je već Augustin znao, a vi biste, Abbone, slavili Gospodina i očevidnost njegove prisutnosti i da Toma nije...« Zastade, pa dometnu: »Pretpostavljam.«

»O, svakako«, pohita Opat da ga uvjeri, a moj učitelj na taj divni način presiječe školsku raspravu koja mu se očito slabo milila. Zatim nastavi govoriti.

»Vratimo se procesima. Vidite, čovjeka su, uzmimo, ubili, trovanjem. To je iskustveni podatak. Moguće je da, na temelju stanovitih nepobitnih znakova, pretpostavim kako je počinitelj trovanja drugi čovjek. Kod tako jednostavnih uzročnih lanaca moj duh može djelovati s određenim pouzdanjem u svoju moć. Ali kako mogu zapletati lanac pretpostavljajući da je uzrokom opakoga čina neko drugo djelovanje, ovaj put ne ljudsko, nego đavolsko? Ne kažem da nije moguće, i vrag odaje jasnim znakovima kuda je prošao, kao vaš konj Vranac. No, zašto da tome tražim dokaze? Zar nije dovoljno što znam da je krivac taj čovjek i što ću ga izručiti svjetovnim vlastima? U svakom će slučaju njegova kazna biti smrt, Bog mu prosti.«

»Ali meni je poznato da u procesu što se prije tri godine odigrao

u Kilkennyju, u kojem su neke osobe bile optužene da su počinile sramne zločine, vi niste poricali đavolsko djelovanje, pošto ste jedinom ustanovili tko su krivci.«

»Ali nikad to nisam ni otvoreno potvrdio. Nisam ni poricao, istina. Tko sam ja da izričem sudove o zloduhovim spletkama, osobito«, doda, a učini se da taj razlog hoće naglasiti, »u slučajevima u kojima su oni što su inkviziciju započeli, biskup, gradska uprava i sav narod, možda sami optuženici, uistinu željeli primijetiti prisutnost vraga? Eto, možda je jedini pravi dokaz o prisutnosti đavla žestina kojom u tome trenutku svi žude da doznaju kako je on na djelu...«

»Vi mi, dakle«, zabrinutim glasom reče Opat, »kažete da u mnogim procesima đavao ne djeluje samo u optuženome, nego možda i nadasve u sucima?«

»Zar bih možda mogao nešto tako ustvrditi?« upita Vilim, a shvatioh da je pitanje uobličio na takav način te Opat nije mogao ustvrditi da može. Tako Vilim iskoristi njegovu šutnju da skrene tok njihova razgovora. »No, riječ je zapravo o dalekim stvarima. Napustio sam tu plemenitu djelatnost, a to sam učinio jer je Gospodin tako htio...«

»Nema sumnje« složi se Opat.

«... a sada se«, nastavi Vilim, »bavim drugim osjetljivim pitanjima.

I htio bih se pozabaviti tim koje vas muči, kad biste mi ga vi kazali.«

Učini mi se da je Opat zadovoljan što može okončati taj razgovor da bi se vratio svojem problemu. Uze, dakle, s velikim oprezom u izboru riječi i s dugim opisanim izrazima, pripovijedati o čudnovatoj stvari koja se zbila nekoliko dana prije i koja je među redovnicima ostavila veliku uznemirenost. A reče da o njoj govori s Vilimom stoga što se, znajući da je dobar poznavalac ljudske duše i zloduhovih spletkata, nada da će on dio svojega dragocjenog vremena moći posvetiti da rasvijetli žalosnu zagonetku. Slučilo se, dakle, da je jednog jutra Adelma iz Otranta, još mladog redovnika, ali već glasovita kao velikog umjetnika u slikanju minijatura, a koji je upravo ukrašavao rukopise u knjižnici prekrasnim slikama, podno zida što ga nadvisuje istočni toranj Zgrade, našao neki kozar. Budući da su ga u koru drugi redovnici vidjeli pri večerju, ali se na službi riječi nije pojavio, vjerojatno se survao za najmračnijih noćnih sati. Bila je to noć velike snježne oluje, u kojoj su padale reske poput oštrica te su gotovo bile nalik na tuču, kako ih je tjerao silovit južnjak. Omekšalo od onog snijega što se isprva rastopio, a onda stvrdnuo u ledene pločice, njegovo je tijelo nađeno u podnožju nagiba, izmrcvareno stijenama o koje se odbijalo.

Ubog i krhak smrtni predmet, neka mu se Bog smiluje. Zbog mnogih odskoka koje je tijelo u padu podnijelo nije bilo lako točno reći s koje se točke sunovratilo: zacijelo s jednog od prozora koji su se u tri reda katova otvarali na četiri stranice tornja izložene prema ponoru.

»Gdje ste pokopali ubogo tijelo?« upita Vilim.

»Na groblju, naravno«, odgovori Opat. »Možda ste ga zamijetili, prostire se između sjeverne strane crkve, Zgrade i povrtnjaka.«

»Razumijem«, reče Vilim, »i razumijem da je vaš problem sljedeći. Da se taj nesretnik, ne daj Bože, sam ubio (budući da se ne može pomišljati kako je slučajno pao), sutradan biste jedan od tih prozora našli otvoren, dok ste ih vi sve našli opet zatvorene, a da ni pod jednim nije bilo tragova vode.«

Opat je, rekoh, bio čovjek velike diplomatske staloženosti, no taj se put prenu do iznenađenja, što mu oduže svaki trag one dostojanstvenosti što se priliči ozbiljnoj i velikodušnoj osobi, kao što hoće Aristotel: »Tko vam je to rekao?«

»To ste mi rekli vi«, reče Vilim. »Da je prozor bio otvoren, odmah biste pomislili da se kroza nj bacio. Po onome što sam mogao izvana prosuditi, riječ je o velikim prozorima mutnih stakala, a obično se, u zgradama velikog obujma, prozori te vrste ne otvaraju na čovjekovj visini. Dakle, da je bio otvoren, kako je nemoguće da se jadnik nagnuo i izgubio ravnotežu, ne bi bilo druge nego pomisliti na samoubojstvo. U tom slučaju ne biste bili dopustili da se pokapa u posvećenoj zemlji. No, budući da ste ga pokopali kao kršćanina, mora da su prozori bili zatvoreni. Jer ako su bili zatvoreni, kako niti u procesima protiv čarobnjačkih čina nisam naišao na grešnoga mrtvacu kojemu bi Bog ili vrag omogućili da se uspne iz ponora da bi izbrisao tragove svojeg nedjela, očito je da je navodnoga samoubojicu prije netko gurnuo, bilo ljudska ruka, bilo đavolska sila. A vi se pitate tko ga je mogao, ne mislim gurnuti u ponor, nego protiv njegove volje podići do podboja, i uznemireni ste jer zlotvorna sila, pa bila ona naravna ili nadnaravna, tumara opatijom.«

»Tako je...« reče Opat, a nije bilo jasno potvrđuje li Vilimove riječi ili samom sebi polaže račun o razlozima koje je Vilim tako zadivljujuće naveo. »Ali kako znate da ni ispod kojeg prozora nije bilo vode?«

»Kad ste mi rekli da je puhao južnjak pa voda nije mogla udariti o prozore što se otvaraju na istok.«

»Nisu mi o vašim vrlinama rekli dovoljno«, reče Opat. »I imate

pravo, nije bilo vode, a sada znam zašto. Sve se zbio kao što kažete. Pa sad shvaćate moju tjeskobu. Bilo bi već mučno da se jedan od mojih redovnika okaljao odvratnim grijehom kakvo je samoubojstvo. Ali imam razloga da smatram kako se još jedan od njih okaljao jednako strašnim grijehom. I kad bi bilo samo to...«

»Prije svega, zašto jedan od redovnika? U opatiji ima mnogo ljudi, konjušara, kozara, slugu...«

»Svakako, to je mala, ali bogata opatija«, važno se složi Opat. »Petstopedeset momaka na šezdeset redovnika. Ali sve se dogodilo u Zgradi. Tu se, kao što možda već znate, iako su na prvom katu kuhinje i blagovaonice na dvjema gornjim katovima nalaze skriptorij i knjižnica. Poslije večere Zgrada se zatvara, a postoji propis koji oštro zabranjuje da joj itko pristupi«, pogodi Vilimovo pitanje pa odmah doda, ali vidljivo preko volje, »uključivši dakako i redovnike, ali...«

»Ali?«

»Ali potpuno, razumijete, potpuno odbacujem pretpostavku da je sluga imao hrabrosti tamo prodrijeti noću.« Njegovim pogledom prostruji gotovo kao izazovan smiješak, ali brzo poput munje ili zvijezde padalice. »Recimo da bi ih bilo strah, znate... Naredbe koje se izdaju priprostim ljudima ponekad treba potkrijepiti kojom prijetnjom, kao što je proročanstvo da se onome tko se ne pokori može dogoditi nešto strašno, i to voljom nadnaravne sile. Redovnik, naprotiv...«

»Razumijem.«

»Ne samo to, nego bi redovnik mogao imati drugih razloga da se usudi poći na zabranjeno mjesto, hoću reći razloge koji su, kako da kažem, razložni, makar se kosili s propisom...«

Vilim opazi Opatovu nelagodu pa postavi pitanje koje je možda kanilo odvratiti razgovor, ali koje izaziva podjednako veliku nelagodu.

»Govoreći o mogućem ubojstvu rekli ste 'i kad bi bilo samo to'. Sto ste htjeli reći?«

»Zar sam tako rekao? Pa dobro, ne ubija se bez razloga, koliko god bio nastran. I držćem pri pomisli na nastranost razloga koje su redovnika mogle skloniti da ubije subrata. Eto. Tako je.«

»Nema ničeg drugog?«

»Nema ničeg drugog što bih vam mogao kazati.«

»Hoćete reći da nema ničeg drugog što je u vašoj moći da kažete?«

»Molim vas, fra Vilime, brate Vilime«, i Opat naglasi i fra i brate.

Vilim se živo zacrveni i protumači:

»Eris sacerdos in aeternum.«

»Hvala«, reče Opat.

O, Gospodine Bože, kakve su se strašne zagonetke u tom trenutku dotaknuli moji nesmotreni starješine, od kojih je jednoga tjerala tjeskoba, a drugog radoznalost. Jer i ja ponizni dječak, iskušenik što se uvodio u tajne svećeničkog služenja Bogu, shvativh da Opat nešto zna, ali da je to čuo pod zakletvom ispovjedničke šutnje. Vjerojatno je iz nećijih usta doznao kakvu grešnu pojedinost koja je mogla imati veze s tragičnim krajem Adelmovim. Možda je zbog toga molio fra Vilima da otkrije tajnu na koju je sumnjao a da je nikome nije mogao odati, te se nadao da će moj učitelj snagom uma rasvijetliti ono što je sam morao obaviti tamom, kako mu je nalagala uzvišena vlast milosrđa.

»Dobro«, reče tada Vilim, »hoću li redovnicima moći postavljati pitanja?«

»Moći ćete.«

»Hoću li se moći slobodno kretati po opatiji?«

»Dodjeljujem vam pravo na to.«

»Hoćete li me na taj zadatak postaviti coram monachisi?«

»Još večeras.«

»Počet ću, međutim, danas, prije nego što redovnici doznaju za što ste me zadužili. A osim toga, jako sam želio, što nije nevažan razlog mojemu ovdašnjem boravku, razgledati vašu knjižnicu, o kojoj se s udivljenjem govori po svim opatijama kršćanskog svijeta.«

Opat ustade gotovo skočivši, vrlo napeta lica. »Rekao sam, moći ćete se kretati po cijeloj opatiji. Nikako po zadnjem katu Zgrade, po knjižnici.«

»Zašto?«

»Morao sam vam to prije objasniti, ali mislio sam da znate. Vi znate da naša knjižnica nije kao ostale...«

»Znam da posjeduje više knjiga nego ikoja kršćanska knjižnica. Znam da pokraj vaših armaria ormari u Bobbiju ili u Pomposi, u Clunyju ili u Fleuryju izgledaju kao soba dječaka koji se tek upoznaje s tablicom množenja. Znam da je šest tisuća rukopisa kojima sa prije stotinu i više godina dičila Novalesa sitnica u usporedbi s vašima, a da su mnogi od njih sada možda ovdje. Znam da je vaša opatija jedino svjetlo koje kršćanstvo može staviti naspram trideset i šest bagdaskih knjižnica, naspram deset tisuća rukopisa vezira Ibn al-Alkamija, da broj vaših biblija dostiže dvije tisuće četrinsto kurana kojima se diči Kairo, i da je zbiljnost vaših armaria blistavo očevidna nasuprot

oholaj izmišljotini nevjernika koji su prije nekoliko godina proglašili (prisni s kraljem laži kakvi jesu) kako knjižnica u Tripoliju ima bogatstvo od šest milijuna svezaka te da je nastava osamdeset tisuća tumača i dvije stotine pisara.«

»Tako i jest, hvala budi nebesima.«

»Znam da mnogi od redovnika koji ovdje žive dolaze iz drugih opatija razasutih po čitavu svijetu, poneki nakratko, kako bi prepisivali rukopise koji se drugdje ne mogu naći i onda ih odnijeli u svoja sjedišta, ne propustivši da vam zauzvat donesu kakav drugi rukopis koji se ne može naći, koji ćete vi prepisati i uvrstiti među svoje blago; a poneki na dugo vrijeme, da bi tu ostali kadšto sve do smrti, jer jedino ovdje mogu naći djela što će nadahnuti njihova istraživanja. Imate, dakle, među sobom Germana, Dačana, Hispanaca, Francuza i Grka. Znam da je od vas car Fridrik, prije mnogo godina, zatražio da za njega sastavite knjigu o Merlinovim proročanstvima i da je zatim prevedete na arapski, kako bi je na dar poslao egipatskom sultanu. Znam naposljetku da slavna opatija kao što je Murbach, u ova pretužna vremena, nema više ni jednog pisara, da je u San Gallu ostalo nešto malo redovnika koji znaju pisati, da sada niču po gradovima udruženja i savezi svjetovnjaka što rade za sveučilišta, i da samo vaša opatija iz dana u dan obnavlja, što govorim, uznosi do sve viših vrhunaca slavu svojeg reda...«

»Monasterium sine libris«, stade zamišljeno navoditi Opat, »estsicut civitas sine opibus, castrum sine numeris, coquina sine suppellectili, mensa sine cibus, hortus sine herbis, pratum sine floribus, arbor sine foliis... A naš red, izrastao na dvojakoj zapovijedi rada i molitve, bio je svjetlo svemu poznatom svijetu, spas drevne znanosti kojoj je prijetila opasnost da iščezne u požarima, pljačkama i potresima, ognjište na kojem se kuje nova pismenost i uzgajalište stare... Kolike su naše opatije, što prije dvije stotine godina bijahu blistavim središtem veličine i svetosti, sada utočišta lijenčinama. Red je još moćan, ali smrad iz gradova tijesno opasuje naša sveta mjesta, Božji je narod sada sklon trgovini i stranačkim ratovima, dolje u velikim nastanjenim središtima, gdje ne može prebivati duh svetosti, ne samo da se govori (jer od svjetovnjaka drugo ne biste ni mogli zahtijevati), nego se već i piše na pučkome jeziku, i neka nijedan od tih svezaka nikad ne mogne ući među naše zidine — kao klica krivovjerja u koju se kobno izrodi! Zbog ljudskih grijeha svijet visi na rubu bezdana prožet samim bezdanom što bezdan zaziva. A sutra će, kao što je tvrdio Honorije, ljudska tijela biti

manja od naših, tako kako su naša manja od tijela starih. Mundus senescit, svijet sijedi! Ako je Bog sada našem redu povjerio zadaću, ona se sastoji u tome da se othrvamo tome jurenju prema bezdanu, i to čuvajući, ponavljajući i braneći to blago mudrosti što su nam ga naši oci namrli. Božja je providnost odredila da se svjetska vlast, koja je u početku svijeta bila na istoku, malo-pomalo kako se bliži čas, premještala prema zapadu, ne bi li nas opomenula da se primiče kraj svijeta, jer je tok događaja već dokučio granicu svemira. No, dok tisućljeće konačno dospije, dok makar i nakratko ne pobijedi gnusna zvijer Antikrist, na nama je da branimo riznicu kršćanskoga svijeta i samu Božju riječ, onakvu kakvom ju je on prorocima i apostolima kazivao, kakvu su je, ni slova ni izmijenivši, oci ponavljali, kakvu su je škole pokušale tumačiti, iako se danas u školama samim gnijezdi zmi-ja oholosti, zavisti, bezumlja. U tom smo zalasku mi još luči i svjetlo visoko nad obzorom. I dok ove zidine budu odolijevale, mi ćemo biti čuvarima Riječi Božje.«

»I tako budi«, pobožnim glasom reče Vilim. »Ali kakve to veze ima s tim što se ne može posjetiti knjižnica?«

»Vidite, fra Vilime«, reče Opat, »da bi se moglo ostvariti golemo i sveto djelo što obogaćuje ove zidine«, pa pokaže na zamašnu Zgradu, koja se nazirala kroz prozore ćelije, ustobočena nad samom opatijskom crkvom, »pobožni su ljudi radili stoljećima, držeći se željeznih pravila. Knjižnica je nastala prema nacrtu koji je tijekom stoljeća ostao svima nepristupačan i nitko od redovnika nije pozvan da ga upozna. Jedino knjižničar je preuzeo tajnu od knjižničara koji mu je bio prethodnikom, a još je za života priopćuje knjižničarskom pomoćniku, tako da ga smrt ne iznenadi lišivši redovničku obitelj toga znanja. I obojici su usne tajnom zapečaćene. Jedino knjižničar, osim što zna, ima pravo da se kreće po labirintu knjiga, on jedini zna gdje da ih nađe i kamo da ih vrati, on je jedini odgovoran za njihovo čuvanje. Ostali redovnici rade u skriptoriju i mogu doznati popis svezaka koje knjižnica obuhvaća. No, popis naslova često govori prilično malo, samo knjižničar, po smještaju knjige, po stupnju njezine nepristupačnosti, zna koju vrstu tajna, istina ili laži svezak pohranjuje. Jedino on odlučuje kako će ga, kad će ga i hoće li ga dati redovniku koji ga traži, katkad pošto se posavjetovao sa mnom. Zbog toga što nisu sve istine stvorene za svačije uši, ne može sve laži bogobojzna duša prepoznati kao takve, a redovnici, napokon, u skriptoriju borave da bi priveli kraju točno naznačeno djelo, radi kojega moraju čitati

određene, a ne druge knjige, i to ne kako bi se povodili za svakom bezumnom radoznalošću koja ih obuzme, bilo zbog slabosti duha, bilo zbog oholosti, bilo po đavolskome nagovoru.«

»U knjižnici, dakle, ima i knjiga koje sadrže laži...«

»Nakaze postoje zato što pripadaju božanskom naumu, i u samom grozovitu obličju 'nakaz objavljuje se moć Stvoriteljeva. Tako po božanske naumu postoje i knjige vračeva, židovske kabale, bajke poganskih pjesnika, laži nevjernika. Čvrsto je i sveto bilo uvjerenje onih koji su kroz stoljeća željeli i podržavali ovu opatiju, da i iz lažljivih knjiga, pred očima pronicava čitatelja, može izbiti blijedo svjetlo božanske mudrosti. Stoga je knjižnica i za njih skrovište. Ali upravo zbog toga, razumijete, u nju ne može prodrijeti tko mu drago. A osim toga«, pridoda Opat kao da se želi ispričati zbog nedostatnosti tog posljednjeg obrazloženja, »knjiga je krhak stvor, s vremenom se troši, strahuje od glodavaca, od nevremena, od nevještih ruku. Da je stotinama i stotinama godina svatko mogao slobodno dirati naše rukopise, većina njih ne bi više postojala. Knjižničar ih, dakle, brani ne samo od čovjeka, nego i od prirode, te svoj život posvećuje tome ratu protiv sila zaborava, neprijatelja istine.«

»Tako nitko, osim dviju osoba, ne izalazi na prvi kat Zgrade...«

Opat se nasmiješi: »Nitko ne smije. Nitko ne može. Nitko, kad bi htio, ne bi u tome uspio. Knjižnica se brani sama od sebe, neistraživa poput istine koju pohranjuje, varljiva poput laži koju čuva. Ona, duhovni labirint, ujedno je zemaljski labirint. Mogli biste ući, a mogli biste ne izići. I kad sam vam to rekao, htio bih da se prilagodite propisima opatije.«

»Vi, međutim, niste isključili mogućnost da se Adelmo sunovratio s jednog od prozora knjižnice. A kako mogu suditi o njegovoj smrti ako ne vidim mj esto na kojem je možda počelo ono što je do njegove smrti dovelo?«

»Fra Vilime«, reče Opat pomirljivim tonom, »Čovjek koji je opisao mojega konja Vranca a da ga nije vidio, i Adelmovu smrt a da o njoj gotovo ništa ne zna, neće imati teškoća da sudi o mjestima na koja nema pristup.«

Vilim se prigne da se nakloni: »Mudri ste i kad ste strogi. Kako hoćete.«

»Da sam doista mudar, bio bih to jer znam biti strog«, odvrati Opat.«

»Još samo jedno«, upita Vilim. »Ubertino?«

»Ovdje je. Čeka vas. Naći ćete ga u crkvi.«

»Kada?«

»Uvijek«, nasmiješi se Opat. »Znate da on, premda je učen, nije čovjek koji bi poštovao knjižnicu. Smatra je svjetovnim mamcem... Većinom boravi u crkvi i meditira, i moli...«

»Je li star?« oklijevajući zapita Vilim.

»Otkad ga ne vidate?«

»Mnogo godina.«

»U Moran je. Posve je odijeljen od stvari koje se tiču ovoga svijeta. Šezdeset i osam mu je godina. Ali mislim da još ima duh iz mladosti.«

»Odmah ću ga potražiti, zahvaljujem vam.«

Opat ga upita ne želi li se priključiti družbi za objedom, poslije tog časa. Vilim reče da je netom jeo, i to vrlo obilno, te da bi radije odmah vidio Ubertina. Opat ga pozdravi.

Upravo je izlazio iz ćelije kadli se iz dvorišta razleže bolan krik, kao da je netko na smrt ranjen, poslije čega uslijediše drugi, jednako grozni vapaji. »Što je to?!« upita Vilim, smeten. »Ništa«, odgovori Opat smiješeći se. »U ovo doba se kolju prasci. To je posao za svinjare. Nećete se morati baviti tom krvlju.«

Izađe, a našao učini svojem ugledu domišljata čovjeka. Jer idućeg jutra... No obuzdaj svoju nestrpljivost, nestašni moj jeziče. Toga se dana, naime, o kojemu govorim, i to prije noći, dogodile još mnoge stvari, o kojima će biti dobro da izvijestim.

Šesti čas

Gdje se Adson divi portalu crkve,
a Vilim se ponovno sastane s Ubertinom iz Casalea.

Crkva ne bijaše velebna kao druge koje poslije vidjeh u Smsbourgu, u Chartresu, u Bambergu i u Parizu. Bila je više nalik na crkve što sam ih već vidio u Italiji, a koje baš ne teže da se vrtoglavo vinu prema nebu, nego su čvrsto urasle u zemlju, često veće širine negoli visine, samo što ju je, kao tvrđavu, na razini prvoga kata nadvisivao niz četvrtastih zupčastih uresa, a nad tim se katom uzdizali druga građevina, masivna crkva prije negoli toranj, ponad koje je stajao šiljast krov, a bijaše prorezana strogim prozorima. Bijaše to teška opatijska crkva kakve su naši stari gradili u Provansi i u Languedocu, daleko od smionosti i od pretjeranosti ukrasa svojstvenih modernome stilu, koja se, mislim, tek od nedavnih vremena nad korom obogatila vrškom, smjelo uperenim prema nebeskome svodu.

Dva uspravna i čista stupa ispriječila su se pred ulazom, koji se na prvi pogled činio poput jednog jedinog velikog luka. Iz stupova su se, međutim, izvijale dvije poprečne motke, povrh kojih su se spajali drugi mnogostruki lukovi, a koje su pogled vodile, kao prema srcu ponora, k pravome portalu što se nazirao u sjeni, natkriljen velikim timpanom koji su sa strana pridržavala dva potpornja, a u sredini isklesan pilastar što je dijelio ulaz na dva otvora zaštićena okovanim vratima od hrastovine. U to je doba dana blijedo sunce gotovo okomito udaralo o krov, a svjetlo je iskosa padalo na pročelje ne obasjavajući timpan, tako da se, pošto prođosmo između dviju stupova, najednom nađosmo pod gotovo šumskim svodom lukova koji su se izdvajali iz slijeda manjih stupova što su razmjerno pojačavali motke. Kad nam se oči napokon privikoše na polusjenu, nijemi go-

Tor oslikanoga kamena, onako izravno pristupačan svačijem pogledu i mašti (jer *pictura est laicorum literatura*), odjednom zabljesnu moj tdd i uroni me u viziju koju i danas moj jezik jedva uspijeva iskazati.

Vidjeh u nebu postavljen prijestol i nekoga gdje na prijestolu sjedi. Lice Posjednutoga bješe strogo i beščutno, očiju razrogačenih i poput strelica usmjerenih prema zemaljskom čovječanstvu koje je stiglo na kraj svojeg vijeka, veličanstvene kose i brade što su se kao riječni tok slijevale niz lice i niz grudi, u podjednakim potočićima i simetrično razdijeljene. Kruna koju je na glavi nosio bijaše bogata pokošću i draguljima, carska haljina u širokim, zavojitim naborima raspoređena na koljenima, protkana vezovima i čipkama od zlatna i srebrna konca. Lijeva je ruka, koja je mirovala na koljenima, držala zapečaćenu knjigu, desna je bila podignuta, ne znam da li blagosiljajući ili prijeteći. Lice je obasjavala strahotna ljepota križolika cvjetnog nimbusa, i vidjeh kako oko prijestola i nad glavom Posjednutoga blista smaragdna duga. Ispred prijestola, pod stopalima Posjednutog, gibalo se kristalno more, a oko Posjednutog, uokolo i iznad prijestolja, četiri strašne životinje — vidjeh — strašne za mene koji sam ih zanesen promatrao, ali krotke i umiljate prema Posjednutome, kojeg su bez predaha slavile.

Ili pak, nije se za sve moglo reći da su strašne, jer mi se lijepim i plemenitim prikaže čovjek što je s moje lijeve, a s desne strane Posjednutoga, pružao knjigu. No groznim mi se na suprotnoj strani učini orao, rastvorena kljuna, nakostriješena perja raspoređenog poput oklopa, moćnih pandža, velikih raširenih krila. A do nogu Posjednutog, niže prvih dvaju likova, druga dva, bik i lav, svako je od dvaju čudovišta među pandžama i među papcima držalo knjigu, tijelom okrenuto suprotno od prijestolja, ali glavom prema prijestolju, u divljem naletu gotovo izvinuvši ramena i vrat, uzdrhtalih bokova, udova kao u živine na umoru, razjapljena ždrijela, smotanih i usukanih repova poput zmija i s plamenim jezicima na završetku. Oba krilata, oba nimbusom okrunjena, unatoč jezovitu izgledu ne bijahu stvarjenja paklenska, nego nebeska, a ako su strahotnima izgledali, bijaše to stoga što su rikali obožavajući Nadolazećeg koji će suditi živima i mrtvima.

Oko prijestolja, uz bok četiriju životinja i pod nogama Posjednutoga, kao da se vide kroz prozirne vode kristalnog mora, gotovo kao da bi ispunili cijeli prostor vizije, postavljeni sukladno trokutastoj gradnji timpana, izdižući se iz osnovice od sedam više sedam, zatim

tri po tri a onda dva po dva, na dvadeset i četiri mala prijestolja, stajahu dvadeset i četiri starca, odjeveni u bijele halje i ovjencani zlatom. Poneki je u ruci imao ljubičicu, poneki pehar s miomirisima, a samo je jedan svirao, dok svi drugi bijahu u ushićenu zanosu, lica okrenuta prema Posjednutom kojega su slavili, udova jednako iskrivljenih kao u životinja, da bi svi uz mogli vidjeti Posjednutog, ali ne na način zvjeradi, nego uz kretanje zanesena plesa — kao što je David morao plesati oko kovčega — na takav način da, protiv zakona što upravlja položajem tijela, gdje god oni bili, njihove zjenice smjeraju prema istoj presjajnoj točki. Oh, kakva li sklada klonutosti i uzleta, neprirodnih a ipak ljupkih pokreta, u tom mističnom govoru udova čudesno oslobođenih težine tjelesne tvari, regbi blagoslovljeno mnoštvo kojemu je udahnuta nova supstancijalna forma, kao da svetu vojsku tuče silovit vjetar, dah života, pomama slasti, klicaj u slavu Boga koji je od zvuka čudom postao slikom.

Tijela i udovi u kojima prebiva Duh, ozareni objavljivanjem od čuđenja izobličena lica, oduševljenjem razdragani pogledi, ljubavlju uspaljeni obrazi, od blaženstva proširene zjenice, jedan ošinit užitkom punim zaprepaštenja, drugi proboden zaprepaštenjem punim užitka, jedan preobražen udivljenjem, drugi pomlađen radošću, evo ih gdje izrazom lica, naborima haljina, držanjem i napetošću ruku i nogu, svi pjevaju novu pjesmu, usana poluotvorenih u smješak vječne hvale. A pod nogama staraca i, nad njima, u obliku lukova, nad prijestoljem i nad četveročlanom skupinom, raspoređeni u simetrične trake, jedva razlučivi jedni od drugih, toliko ih je umjetnička vještina učinila uzajamno razmjerenima, jednakima u raznovrsnosti i raznolikama u jedinstvu, jedinstvenima u različitosti i različitima u svojoj spretnoj ujedinenosti, u divnoj sukladnosti dijelova s ugodnom blagošću boja, čudo suglasja i sloge međusobno drugačijih glasova, sklop složen poput žica na citri, neprestano sporazumno i urotničko srađanje kadro da dubokom i unutrašnjom silom stvori jednoznačnost u samoj izmjeničnoj igri dvoznačnosti, ukras i stapanje bića što su jedna na druga nesvodljiva, a jedna na druga svedena, djelo ljubavne povezanosti kojom vlada nebesko i ujedno svjetovno pravilo (sveza i postojan spoj mira, ljubavi, uprave, vlasti, reda, počela, života, svjetla, sjaja, vrste i oblika), brojna jednakost što sjaji zbog blistanja forme nad razmjernim dijelovima tvari — eno gdje se isprepleće sve cvijeće, lišće, vitice, busenje i cvat svih biljaka kojima se kite vrtovi na zemlji i na nebu, ljubica, zanovijet, majčina

dušica, ljljan, kozjak, sunovrat, vodena ruža, tratorak, malobatron, smirna i balzaminke.

No, dok se moja duša, ushićena tim dogovorom zemaljskih ljepota i veličajna nadnaravnog znamenja, spremala da se prolomi radosnim pjevom, pogled koji je slijedio ravnomjeran ritam rascvjetane roze-te do nogu starina, pade na likove što su prepleteni činili jedno sa središnjim pilastrom koji je pridržavao timpan. Sto su bila i koju su simboličnu poruku izražavala ta tri para lavova prepletenih u obliku poprečno položena križa, podignutih šapa i nalik na lukove, tako da su se stražnjim nogama upirali u tlo, a prednjima naslanjali na leđa svojeg druga, grive raskuštrane u zmijolike kolutove, ustiju rastvorenih kao da prijeteći reže, koje je sa samim trupom pilastra vezivala smjesa ili gnijezdo od vitica? Duh su mi smirivala, kako su ih možda postavili da bi ukrotili đavolsku prirodu lavova i pretvorili je u simboličnu aluziju na uzvišenije stvari, sa svake strane pilastra, dva ljudska lika, neprirodno visoka koliko i sam stup i jednaka drugim dvama koji su im stajali sučelice simetrično s obiju strana na oslikanim potpornjima što su se nalazili na vanjskim stranama, gdje su bili dovratnici svakih od dvojih hrastovih vrata. Bijahu to, dakle, četiri lika starina, po parafernalima kojih prepoznah Petra i Pavla, Jeremiju i Isaiju, što su također bili svijeni kao da plešu, uzdignutih dugih koščatih ruku s prstima pruženim poput krila, i na krila nalik brada i kose, razbarušenih proročkim vjetrom, s naborima podugačkih haljina što su ih potresale podugačke noge stvarajući valove i kolutove, a bijahu starine protivne lavovima, ali od iste tvari kao i lavovi. I dok sam začaran odvrćao pogled od toga zagonetnog mnogozvučja svetih udova i paklenskih mišića, sa strane kraj portala i pod dubokim svodištima, gdje god oslikane na potpornjima u prostoru među tanašnim stupovima što su ih pridržavali i urešivali, i k tome po gustom raslinju na glavi svakog stupa, a odakle su se granale prema šumskome svodu mnogostrukih lukova, ugledah druge oku užasne vizije, a što su na tome mjestu, opravdavala je jedino njihova parabolická i alegorijska snaga ili moralna pouka koju su prenosile. I vidjeh голу bludnu ženu izguljena mesa, što su je glodale gnusne krastače, sisale zmije, sparenu sa satirom nabrekla trbuha i nogu kao u grifona, prekrivenih čekinjastim dlakama, besramne guše koja je urlikala vlastito prokletstvo, i vidjeh škrcu smrtnom ukočenošću ukočena, na njegovu krevetu raskošno obrubljenom stupovima, sad već kao nemoćan plijen čete vragova, jedan od kojih mu je iz hroptavih usta čupao dušu u liku djeteta (što se, jao,

nikad više neće roditi za vječni život), i vidjeh oholca kojemu se vrag smještao na ramena zabijajući mu u uši čaporke, dok su se još dvojica proždrljiva razdirala u odvratnoj borbi prsa u prsa, i druga još stvorenja, s kozjim glavama, lavljom dlakom, sa ždrijelom pantere, zatočenike u platnenoj šumi kojoj si gotovo mogao oćutjeti gorući dah. A oko njih, s njima pomiješane, nad njima i pod njihovim nogama, druga lica i druge udove, muškarca i ženu koji su se grabili za kose, dvije guje gdje sišu oči prokletnika, muškarca što je, keseći se, svinutim rukama otvarao zjalo hidri, i sve životinje iz Sotonine zbirke, okupljene kao u vijeće kardinala i postavljene poput straže i krune prijestolju koje im je stajalo nasuprot, da bi svojim porazom opijevale njegovu slavu, faune, dvospolce, nemani sa šest prstiju, sirene, hipocentaure, gorgone, harpije, hudobe, drakontopode, minotaure, risove, leoparde, himere, cenopere pseće njuške što su iz nozdrva rigali vatru, zubate grabljivce, mnogorepce, dlakave zmije, daždevnjake, rogate zmije, morske kornjače, smukove, dvoglavce zubima oboružanih leđa, hijene, vidre, vrane, krokodile, guževe s rogovima poput pile, žabe, grifone, majmune, pavijane, leukrote, mandkore, orlušine, parandre, lasice, zmajeve, pupavce, ćukove, baziliske, hipnate, prestere, škorpije, guštere, kitove, scitale, amfizbene, poskoke, dipsade, zelembaće, paklare, polipe, murine i kornjače. Činilo se da je cijelo pučanstvo podzemnog svijeta ugovorilo sastanak kako bi poslušilo kao predvorje, mračna šuma, beznadna pustara isključenja pojavi Posjednutoga na timpanu, njegovu licu što je obećavalo i prijeto, oni, poraženi s Armagedona, nasuprot onome koji će doći da konačno razdvoji žive od mrtvih. I (gotovo) ošamućen od te vizije, tad već nesiguran nalazim li se na prijateljsku mjestu ili u dolini sudnjega dana, prepadah se i jedva suspregoh plač, i pričinu mi se da čujem (ili doista začuh?) onaj glas i vidjeh one vizije koje su pratile moje iskušeničko djetinjstvo, moja prva čitanja svetih knjiga i noći meditiranja u kuru u Melku, i u nesvjestici svojih slabašnih i oslabljenih osjetila začuh poput trublje moćan glas koji je govorio »ono što vidiš opiši u knjizi« (a to sad činim) i vidjeh sedam zlatnih svjetiljaka, a usred svjetiljaka Nekoga nalik na ljudskog sina, grudi opasanih zlatnim povezom, prebijele glave i kose poput prebijele vune, očiju kao vatrenog plama, nogu kao mjed kad se u peći žari, glasa poput žubora mnogih voda, a u desnici je držao sedam zvijezda i iz usta mu je izlazio dvosjekli mač. I vidjeh u nebu otvorena vrata, a Onaj što je sjedio učini mi se poput jaspisa i sardoniksa, i duga je obavijala prijestolje, a iz prijestolja su iskakale munje i gromovi. A Posjednuti u

ruke uze nabrušen srp i poviče: »Zamahni svojim srpom i žanji, došao je čas da se žanje, jer je dozrela žetva na zemlji«, i Onaj što je sjedio zamahnu svojim srpom i zemlja bi požnjevena.

Tek tada shvatih da vizija govori upravo o onome što se događa u opatiji, a što smo razabrali s usana Opatovih koje su nešto prešućivale — i koliko se puta sljedećih dana vratih da bih promatrao portal, uvjeren da proživljavam isti slučaj o kojem on pripovijeda. I razumjedoh da smo se tamo popeli da bismo bili svjedocima velikom nebeskom pokolju.

Zadrhtah kao da sam mokar od ledene zimske kiše. I začuh još jedan glas, ali je taj put dolazio iza mojih leđa, a bio je to drugačiji glas, jer je stizao sa zemlje, a ne iz blještavog središta moje vizije, i štoviše je razbijao viziju, jer se i Vilim (u tom trenu ponovno zamijetih njegovu nazočnost), koji je dotad također bio utonuo u kontemplaciju, okrenu kao i ja.

Biće iza naših leđa izgledalo je kao redovnik, iako je po prljavoj i odrpanoj mantiji više sličio lutalici, a lice mu se nije razlikovalo od lica čudovišta koje sam netom vidio na glavama stupova. Nikad mi se u životu nije dogodilo, kao što se naprotiv dogodilo mnogima od moje subraće, da me pohodi nečastivi, ali mislim, kad bi mi se jednoga dana ukazao, da bi, po Božjoj naredbi nesposoban posvema prikriti svoju aarav čak i kad nastoji da bude nalik na čovjeka, imao upravo onakvo obličje kakvo mi je u tom trenutku predočavao naš sugovornik. Obrijane glave, ali ne radi pokore, nego zbog davnog učinka kakva ljigavog ekcema, niska čela, tako da bi mu se, da ju je na glavi imao, kosa bila pomiješala s obrvama (koje su mu bile guste i zapuštene), a oči su bile okrugle, s malim i vrlo pokretljivim zjenicama, s pogledom ne znam da li nevinim ili zlobnim, a možda oboje naizmjenice. Nos se mogao nazvati tim imenom samo zato što se između očiju odvajala kost, no kako se izdizala iz lica, tako se u nj smjesta vraćala, ne pretvarajući se ni u što drugo doli u dvije tamne šupljine, poširoke i dlakama obrasle nozdrve. Brazgotinom pripojena nozdrvama, usta mu bijahu široka i nezgrapna, protegnudja nadesno nego nalijevo, a između gornje usne, koje nije bilo, i donje, ispupčene i mesnate, u nepravilnom su ritmu izranjali kao u psa crni i oštri zubi.

Čovjek se osmjehnu (ili bar tako pomislih) pa kao u znak opomene podignu prst i reče:

»Penitenziagite! Pokajte se! Vide quando dračo venturus est da poglođe dušu tvoju! La mortz est super nos! Moli da vene sveti papa

da oslobodi nos a malo de todas grijeha! Ha, ha, gusta vas ista negro-
romancija de Domini Nostri Iesu Christi! Et anco jois m'es dols i plazer
m'es dolors... Cave el diabololo! Semper me u nekom kutu aguaita,
vreba me da me ugrize za pete. Ali Salvatore non est lud, non est insi-
piens! Bon um monasterium, et ovdje, aqui se ji et se moli dominum
nostrum. Et ostalo valet smokvu suhu. Et amen. Zar ne?»

U nastavku ove priče morat ću još, i to mnogo govoriti o tom
stvoru i navoditi njegove riječi. Priznajem da mi to vrlo teško pada,
jer ne bih sada, kao što tada ne razumjeh, znao reći kakvom je vrstom
jezika govorio. To nije bio latinski, na kojem smo se u opatiji kao
obrazovani ljudi izražavali, nije bio ni pučki jezik onih krajeva niti
ikoji pučki jezik koji sam ikada čuo. Mislim da sam pružio blijeđu
predodžbu o njegovu načinu govora pošto sam (onako kako ih se
sjećam) naveo prve riječi koje sam od njega čuo. Kad sam naknadno
doznao o njegovu pustolovnom životu i o raznim mjestima na kojima
je živio a da ni na kojem nije uhvatio korijena, shvatih da Salvatore
govori sve jezike, i nijedan. Ili bolje, sebi je izmislio vlastiti jezik koji
se služio tkivom jezika s kojima je dolazio u dodir — a jednom po-
mislih kako njegov jezik nije Adamov jezik kojim je govorilo sretno
čovječanstvo, dok su svi bili sjedinjeni jednim jedinim govorom, od
postanka svijeta do babilonskog tornja, a niti jedan od jezika što su
nastali nakon kobnog događaja koji je predstavljala njihova razdioba,
nego upravo babilonski jezik kakav je bio prvoga dana poslije kazne
Božje, jezik drevne zbrke. S druge pak strane, Salvatoreov govor ne bih
mogao nazvati jezikom, jer u svakome ljudskome jeziku postoje pra-
vila, i svaka riječ nešto adplacitum znači, po nepromjenjivu zakonu,
jer čovjek ne može psa jedanput nazvati psom, a drugi put mačkom,
niti izgovoriti glasove kojima dogovor naroda nije dodijelio određen
smisao, kao što bi se dogodilo onome tko bi izrekao riječ »blitiri«. Pa
ipak, dobro ili loše, ja sam razumijevao na što se Salvatoreore riječi
odnose, a tako su i drugi. To je značilo da on ne govori jednim, nego
svim jezicima, nijednim ispravno, uzimajući izraze čas iz jednog, čas
iz drugog. Poslije, međutim, primijetih da on nešto može imenovati
sad na latinskom, sad na provansalskom, i shvatih da, više nego što
izmišlja vlastite rečenice, rabi disiecta membra drugih rečenica koje je
jednom čuo, već prema situaciji i prema tome što želi kazati, hoću
reći, kao da uspijeva govoriti o nekom jelu jedino jezikom naroda
kod kojega je to jelo jeo, a svoju radost izraziti samo riječima koje je
čuo da izgovaraju radosni ljudi onog dana kad je on osjetio jednaku

radost. Bijaše to kao da mu je govor nalik na lice, sastavljeno od tuđih lica, ili poput skupocjenih relikvijara koje sam katkad viđao (si licet magnis componere parva ili s božanskim đavolsko) što su stvoreni od ostataka svetih predmeta. U tom trenutku, kad ga prvi put susretoh, Salvatore mi se licem i načinom govora ne učini drukčijim od rutavih i kopitastih križanaca koje sam maloprije vidio pod portalom. Poslije opazih da je čovjek možda dobra srca i veseljačke naravi. A još nakon toga... No krenimo redom. Pa i zbog toga što ga, čim je prozborio, moj učitelj stade vrlo radozno ispitivati.

»Zašto si rekao penitenziagite?« upita.

»Domine brate magnificentissime«, odvrati Salvatore uz neku vrstu naklona, »Jesus venturus est et ljudes debent facere pokoram. Zar ne?«

Vilim ga je uporno gledao. »Jesi li ovamo došao iz samostana male braće?«

»Ne razumijem.«

»Pitam jesi li živio među braćom svetoga Franje, pitam jesi li upoznao takozvane apostole...«

Salvatore probljedi, bolje rečeno, njegovo opaljeno i životinjsko lice postade sivo. Duboko se nakloni, promrsi »vade retro«, pobožno se prekriži i pobježe povremeno se osvrćući.

»Što ste ga pitali?« upitah Vilima.

On ostade malo rastresen. »Nije važno, poslije ću ti reći. Sada udimo. Hoću da nađem Ubertina.«

Bio je nedavno prošao šesti čas. Sunce je blijedo nadiralo sa zapada, pa tako, kroz malobrojne i uske prozore, i u unutrašnjost crkve. Tanka traka svjetla još je doticala glavni oltar, a učini mi se da predoltarnik blista zlaćanim sjajem. Pobočne lađe bijahu uronjene u polusjenu.

Pokraj zadnje kapele prije oltara, u lijevoj lađi, uzdizao se vitak stup na kojem je bila kamena Djevica, isklesana u stilu modernih umjetnika, s neizrecivim smiješkom, ispupčena trbuha, s djetetom u naručju, odjevena u ljupku haljinu s tankim prslukom. Do Djevičinih nogu, u molitvi, gotovo ničice, nalazio se čovjek obučen u odjeću clunyjevskega reda.

Približismo se. Čuvši šum naših koraka, čovjek podignu glavu. Bio je to starac, golobrađa lica, s glavom bez kose, velikih plavetnih očiju, tankih i crvenih usana, prebijele kože, koščate lubanje uz koju se koža pripijala kao u mumije koja se čuva u mlijeku. Ruke su mu

bile bijele, s dugim i mršavim prstima. Izgledao je poput preranom smrću uvenule djevojčice. Položi na nas isprva zbunjen pogled, kao da smo ga omeli usred ekstatične vizije, a onda mu se lice ozari radošću.

»Vilime!« uskliknu. »Brate moj predragi!« S naporom ustade i pođe u susret mojem učitelju te ga zagrl i poljubi u usta. »Vilime!« ponovi, a oči mu se orosiše suzama. »Koliko vremena! Ali još te prepoznajem! Koliko vremena, koliko događaja! Kolikim nas je kušnjama Gospodin izložio!« Zaplače. Vilim mu uzvrat i zagrljaj, zamjetno dirnut. Stajali smo pred Ubertinom iz Casalea.

O njemu sam već bio čuo, i to nadugo, još prije nego što sam došao u Italiju, a pogotovo družeći se s franjevcima s carskog dvora. Netko mi je čak rekao da je najveći pjesnik onoga vremena, Dante Alighieri iz Firenze, koji je umro prije nekoliko godina, sastavio spjev (ja ga ne mogoh čitati jer je bio napisan na toskanskome pučkom jeziku) u kojem i nebo i zemlja imaju udjela, a u kojem mnogi stihovi nisu ništa drugo do parafraza nekih odlomaka što ih je Ubertino napisao u svojem djelu Arbor vitae crucifixae. I nije to bila jedina zasluga toga znamenitog čovjeka. No, kako bih svojem čitatelju omogućio da bolje shvati važnost tog susreta, morat ću pokušati obnoviti događaje tih godina, onako kako sam ih shvatio što za vrijeme svojeg kratkog boravka u srednjoj Italiji, po usputnim riječima svojeg učitelja, što slušajući mnoge razgovore koje je Vilim tijekom našeg putovanja vodio s opatima i redovnicima. Nastojat ću kazati što sam razumio, iako nisam siguran da ću to kazati kako valja. Moji su mi učitelji u Melku govorili kako je Nordijcu vrlo teško stvoriti jasnu predodžbu o vjerskim i političkim zbivanjima u Italiji.

Na poluotoku, na kojem je moć svećenstva bila izraženija negoli i u kojoj drugoj zemlji, i u kojoj se više nego i u kojoj drugoj zemlji svećenstvo razmetalo vlašću i bogatstvom, prije barem dva stoljeća nastali su pokreti ljudi što su težili prema siromašnijem životu, u oporbi s pokvarenim popovima, odričući se čak njihovih obreda, okupljajući se u samostalne zajednice, koje su istovremeno bile mrske gospodi, carstvu i gradskim upravama.

Napokon je došao sveti Franjo i rasprostranio ljubav prema siromaštvu koja nije proturječila crkvenim propisima, i crkva je zahvaljujući njemu prigrlila poziv tih drevnih pokreta na strogost običaja te ih pročistila od natruha nesređenosti što su se začimale u njihovu krilu. Zatim je imalo slijediti doba blagosti i svetosti, ali kako je franjevački red rastao i pridobivao najbolje ljude, postajao je

odviše moćnim i vezanim za zemaljske stvari, pa mu mnogi franjevci htjedoše povratiti negdašnju čistoću. Bijaše to prilično teško za red koji je u vrijeme kad sam se nalazio u opatiji brojio više od trideset tisuća članova, razasutih po čitavu svijetu. No tako jest, i mnogi su se od te braće svetoga Franje protivili pravilu koje je sebi red bio zadao, govoreći kako je red sada poprimio oblike onih crkvenih ustanova radi preustrojstva kojih je nastao. I da se to već dogodilo u vremena dok je Franjo bio živ, i da su njegove riječi i njegove nakane iznevjerene. Mnogi su od njih tada nanovo otkrili knjigu cistercitskog redovnika koji je pisao početkom dvanaestog stoljeća naše ere, zvanog Joakim, a kojemu se pripisivao proročki duh. On je, naime, predvidio da će nadoći nova era, u kojoj će se Kristov duh, odavna iskrvaren zaslugom njegovih lažnih apostola, ponovo ostvariti na zemlji. A najavio je takav rok da se svima učinilo jasnim kako on govori ne znajući za franjevački red. Zbog toga su se mnogi franjevci jako razveselili, čini se i previše, tako da sredinom stoljeća u Parizu sorbonski doktori osudiše postavke tog opata Joakima, no čini se da su to uradili jer su franjevci (i dominikanci) na francuskom sveučilištu postajali suviše moćni i učeni, pa su ih htjeli odstraniti kao krivovjernike. To se, međutim, ne dogodi, što bi vrlo dobro za crkvu, jer je dopustilo da postanu pristupačna djela Tome Akvinskog i Bonaventure iz Bagnoregia, koji zacijelo nisu bili heretici. Iz toga se vidi da su i u Parizu pojmovi bili mutni, ili ih je netko htio pomutiti zbog vlastitih ciljeva. A u tome je zlo koje hereza nanosi kršćanskom narodu, zato što zamagljuje pojmove i sve navodi da postanu inkvizitorima za svoju osobnu dobrobit. Ono što pak vidjeh u opatiji (a što ću poslije ispričati) dovede me na pomisao da su često inkvizitori ti koji stvaraju heretike. I ne samo u smislu da ih izmišljaju kad ih nema, nego da s tolikom žestinom suzbijaju heretičku kugu te, omrznuvši im, potiču mnoge da se u nju uključe. Uistinu, krug koji je vrag smislio, Bože nas sačuvaj.

Ali govorio sam o Joakimovoj herezi (ako je to uopće bila). Zbilo se u Toskani da neki franjevac, Gerardo iz Borga San Donnino, pronese glas o Joakimovim proroštvima i izazove snažan dojam u minorskim krugovima. Niknu tako među njima četa pobornika starog pravila, protiv reorganizacije reda koju je pokušao veliki Bonaventura, koji mu je poslije postao poglavarom. U posljednjem tridesetljeću prošlog stoljeća, kad mu je, da bi franjevački red spasio od onih koji su ga htjeli ukinuti, lyonski koncil priznao vlasništvo nad svim do-

brima što ih je imao na uporabu, kao što je već za starije redove bilo zakonom propisano, neka se braća u Markama pobuniše, jer su smatrali da je duh pravila potpuno iznevjeren, budući da franjevac ni osobno, ni u okviru samostana, ni unutar reda ne smije ništa posjedovati. Zatvoriše ih doživotno. Ne čini mi se da su propovijedali išta protivno evanđelju, ali kad je posrijedi posjedovanje zemaljskog imetka, teško da ljudi mogu pravedno rasuđivati. Rekoše mi da je poslije mnogo godina novi poglavar reda, Raimondo Gaufredi, našao te zatvorenike u Anconi te da je oslobodivši ih rekao: »Dao Bog da se svi mi i sav franjevački red takvim grijehom okaljamo.« To je znak da nije istina to što kažu heretici i da u crkvi još ima vrlo kreposnih ljudi.

Među tim oslobođenim zatvorenicima bio je Angelo Clarena, koji se zatim susretao s redovnikom iz Provanse, Petrom Olieuom, koji je propovijedao Joakimova proročanstva, a onda s Ubertinom iz Casalea, pa otud nastade pokret spiritualaca. Tih se godina na papinsku stolicu popeo presveti remeta, Petar iz Morronea, koji je vladao kao Celestin V., a spiritualci ga primiše s olakšanjem: »Pojavit će se svetac«, bilo je rečeno, »pridržavat će se Kristova učenja, živjet će anđeoskim životom, pokvareni prelati, drščite.« Možda je Celestin živio odviše anđeoskim životom, ili su prelati oko njega bili odviše pokvareni, ili nije uspijevao podnositi napetost tad već predugog rata protiv cara i protiv drugih evropskih kraljeva; činjenica je da se Celestin odrekao svojeg dostojanstva i povukao se u pustinjački život. No, za kratka razdoblja njegove vladavine, manjeg od godine dana, udovoljeno je svim nadama spiritualaca: oni otiđoše k Celestinu koji s njima utemelji družbu zvanu družbom fratrum et pauperum heremitae domini Celestini. S druge strane, dok je papa imao služiti kao posrednik među najmoćnijim rimskim kardinalima, nađoše se i neki poput Colonne ili Orsinija koji su potajno podupirali nove težnje za siromaštvom, što je bio zaista čudnovat izbor za tako moćne ljude koji su živjeli u lasti i u prekomjernu bogatstvu, i nikada nisam razumio jesu li se jednostavno koristili spiritualcima za svoje vlastodržačke ciljeve ili su smatrali da ih to što podržavaju težnje spiritualaca opravdava u njihovu putenu životu, a možda je bila istina i jedno i drugo, ako imalo razumijem što se događa u Italiji. No, baš kao primjer, kardinal Orsini je Ubertina primio kao kapelana kad je, postavši najutjecajniji od spiritualaca, ovaj bio u opasnosti da bude optužen kao heretik. A isti ga je kardinal štitio u Avignonu.

Kako se, međutim, u takvim slučajevima zbiva, s jedne su strane

Angelo i Ubertino propovijedali prema doktrini, a s druge su velike mase priprostih prihvaćale te njihove propovijedi i, izvan svakog nadzora, širile se zemljom. Tako su Italiju preplavili ti fratrići ili fratri uboga života, koji se mnogima učiniše opasnima. Tada je već bilo teško razlikovati učitelje spiritualce, koji su održavali vezu s crkvenim vlastima, od njihovih priprostijih sljedbenika, što su tada jednostavno živjeli izvan reda, proseći milostinju i živeći od danas do sutra od rada vlastitih ruku, ne ostavljajući za se ikakvo vlasništvo. A to su oni koje je javnost nazivala fratrićima, slični francuskim beginima, što su potekle od propovijedi Petra Olieua.

Celesdna V. zamijenio je Bonifacije VIII., i taj se papa požuri da se pokaže nimalo milostivim prema spiritualcima i fratrićima uopće. Upravo posljednjih godina stoljeća koje je odlazilo potpisa bulu Firma cautela kojom je jednim udarcem osudio picukare, skitnice skupljače milostinje što su pripadali rubnim pojavama franjevačkog reda, i same spiritualce, odnosno one koji su izmicali životu reda da bi se predali samoći.

Spiritualci zatim pokušашe steći suglasnost drugih papa, kao Klementa V., kako bi se mogli bez nasilnog prekida odvojiti od reda. Vjerujem da bi u tome bili uspješni, ali im dolazak Ivana XXII. oduze svaku nadu. Čim ga 1316. izabraše, on piša sicilijanskome kralju neka te fratre izagna iz svojih područja, jer su se mnogi bili ondje sklonili, te Angela Clarena i provansalske spiritualce dade baciti u klade.

Mora da to nije lak pothvat, i mnogi su mu se na papinu dvoru odupirali. Činjenica je da je Ubertinu i Clarenu pošlo za rukom postići da im se dopusti napuštanje reda, pa jednoga prihvatiše benediktinci, a drugog celestinci. No, prema onima koji su ostali da vode slobodni život Ivan bi nemilosrdan i izloži ih progonima inkvizicije, pa mnogi bjehu spaljeni.

On je, međutim shvatio da će istrijebiti korov fratrića, koji su iz temelja potkopavali crkvenu vlast, ako osudi postavke na kojima se zasnivala njihova vjera. Oni su tvrdili kako Krist i apostoli nisu imali nikakvo, ni pojedinačna ni zajedničkog vlasništva, a papa osudi tu ideju kao heretičku. To zapanjuje, jer nije jasno zašto bi papa morao heretičkom držati ideju da je Krist bio siromašan, no bilo je to stoga što se baš godinu dana prije u Perugi održao opći franjevački kapitul koji je zastupao to mišljenje, pa je osudivši fratriće papa osudio i kapitul. Kao što sam već rekao, kapitul je nanosio veliku štetu njegovoj

borbi protiv cara, bez daljnega. Tako otada mnogi fratrići, što ništa nisu znali ni o carstvu ni o Perugi, izginuše spaljeni.

Na to sam mislio gledajući legendarnu ličnost kakva je bio Ubertino. Moj me učitelj predstavio, a starac me pomilovao po obrazu toplom, gotovo vreloom rukom. Pri doticanju te ruke razumio sam mnogo toga što sam o tom svetom čovjeku bio čuo i ono što sam bio pročitao na stranicama Arbor Vitae, shvaćao sam mističnu vatru kojom je izgarao još u mladosti kad se, iako je učio u Parizu, odvratio od teoloških umovanja te zamislio da se preobrazio u Magdalenu pokajnicu, i snažne odnose koje je imao sa svetom Angelom iz Foligna koja ga je uputila u blagodati mističnog života i u obožavanju križa, i zašto su ga jednog dana njegovi starješine, zabrinuti žarom njegovih propovijedi, poslali da se povuče u Vernu.

Proučavao sam to lice vrlo blagih crta, kao u svete s kojom je općio u bratskom drugovanju posve duhovnih čvstava. Naslućivao sam da je, po svoj prilici, znao poprimiti daleko oštrije crte kad je 1311. koncil u Vienneu papinskom odlukom Exivi de paradiso uklonio franjevačke starješine koji su bili neprijatelji spiritualaca, ali je ovima naložio da u miru žive pod okriljem reda, a taj prvak odricanja nije prihvatio tu lukavu nagodbu, nego se borio da se ustanovi neovisan red, koji bi u najvećoj mogućoj mjeri bio nadahnut strogošću. Onda je taj veliki borac izgubio svoju bitku, jer je tih godina Ivan XXII. pokrenuo križarski rat protiv sljedbenika Petra Olieua (među koje je uvrstio i njega samog) te osudio fratre iz Narbonne i Beziersa. No, Ubertino nije prezaio da pred papom brani uspomenu na prijatelja, a papa, sputan svojom svetošću, nije imao hrabrosti da osudi njega (iako je pak osudio druge). Tom mu je prilikom, štoviše, ponudio način da se spasi, najprije mu svjetujući, a zatim naređujući da uđe u clunjski red. Ubertino, koji je morao biti jednako spretan (prividno tako bespomoćan i slab) da sebi priskrbi zaštitu i savezništva na papinskom dvoru, pristao je, doduše, da uđe u samostan u Gemblachu u Flandriji, ali mislim da tamo nije nikada ni otišao, nego je ostao u Avignonu, pod stijegom kardinala Orsinija, kako bi branio franjevačku stvar.

Tek je posljednje vrijeme (a vijesti koje sam čuo bile su neodređene) njegov uspjeh na dvoru bio opao, morao se udaljiti iz Avignona, dok je tog neukrotivog čovjeka papa dao progoniti kao heretika koji per mundum discurrit vagabundus. Nema mu, pričalo se, više ni traga. Tog

popodneva sam, iz razgovora između Vilima i Opata, doznao da se on sada skriva u ovoj opatiji. A sada sam ga vidio pred sobom.

»Vilime«, govorio je, »već su me htjeli ubiti, znaš, morao sam pobjeći noću.«

»Tko je htio da umreš? Ivan?«

»Ne. Ivan me nikada nije volio, ali me uvijek poštovao. Zapravo mi je on pružio priliku da umaknem procesu kad mi je, prije deset godina, naložio da se priključim benediktincima i tako ušutkao moje neprijatelje. Dugo se šušalo, podrugivalo na račun toga što jedan prvak siromaštva ulazi u tako bogat red i što živi na dvoru kardinala Orsinija... Vilime, ti znaš koliko ja držim do ovozemaljskih stvari! Ali to je bio način da ostanem u Avignonu i da branim svoju subraću. Papa se pribojava Orsinija, ne bi mi nikad bio ni dlaku s glave skinuo. Čak me prije tri godine poslao kao glasnika aragonskom kralju.«

»Pa tko ti je onda htio nauditi?«

»Svi. Papin dvor. Dva puta su me pokušali umoriti. Pokušali su me ušutkati. Ti znaš što se dogodilo prije pet godina. Dvije godine prije toga bili su osuđeni narbonski begini, a Berengario Talloni, koji je također bio jedan od sudaca, prizvao se papi protiv presude. Bili su to teški trenuci, Ivan je već bio izdao dvije bule protiv spiritualaca, pa i sam Mihovil iz Cesene je popustio — kad smo već kod njega, kad stiže?«

»Za dva dana bit će ovdje.«

»Mihovil... Otkad ga nisam vidio! Sad se predomislio, razumije što smo htjeli, kapitul u Perugi je priznao da smo u pravu. Ali tada, još 1318. popustio je papi i izručio mu pet provansalskih spiritualaca koji su otkazivali poslušnost. Spaljeni su, Vilime... Oh, to je užasno!« Rukama sakri lice.

»Ali što se točno dogodilo nakon Tallonijevog priziva?«, upita Vilim.

»Ivan je morao iznova otvoriti raspravu, razumiješ? Morao je, jer je i na dvoru bilo ljudi obuzetih sumnjom, čak i dvorskih franjevac — farizeja, okrečenih grobova, spremnih da se za nadarbinu prodaju, ali bili su obuzeti sumnjom. Upravo me tada Ivan zamolio da sastavim spis o siromaštvu. Bio je tako lijep, Vilime, neka mi Bog oprostí oholost...«

»Pročitao sam ga, Mihovil mi ga je pokazao.«

»Našlo se kolebljivaca, i među našima, akvitanski provincijal, kardinal San Vitalea, biskup od Caffè...«

»Blesan«, reče Vilim.

»Pokoj mu duši, odletio je k Bogu prije dvije godine.«

»Nije Bog bio tako milostiv. Bila je to lažna vijest koja je stigla iz Carigrada. Još je među nama, kažu mi da će sudjelovati u poslanstvu. Neka nam Bog bude na pomoći!«

»Ali on je naklonjen kapitulatu u Perugi«, reče Ubertino.

»Baš zato. Spada u onaj soj ljudi koji su uvijek najbolji borci svojeg protivnika.«

»Istini za volju«, reče Ubertino, »ni tada nije mnogo pomagao u parnici. A onda se sve svelo ni na što, ali barem nije odlučeno da je ta ideja heretička, a to je bilo važno. To mi ostali nikada nisu oprostili. Nastojali su mi naškoditi na sve moguće načine, kazali su da sam bio u Sachsenhausenu kad je prije tri godine Ludvig Ivana proglasio heretikom. Svi su, međutim, znali da sam u srpnju bio u Avignonu s Orsnijem... Pronašli su da dijelovi proglašenja odražavaju moje ideje, koje li ludosti.«

»Nije baš ludost«, reče Vilim. »Ideje sam mu dao ja, uzevši ih iz svog avignonskog proglašenja i s nekih Olivijevih stranica.«

»Ti?« izviknu napol zaprepašteno, napola radosno Ubertino, »pa onda se sa mnom slažeš!«

Učini se da je Vilim u neprilici: »Za cara su to bile dobre ideje, u tom trenutku«, reče zaobilazno.

Ubertino ga pogleda s nepovjerenjem. »Ah, ali ti u njih ne vjeruješ uistinu, zar ne?«

»Još mi pričaj«, reče Vilim, »pričaj kako si se spasio od tih pasa.«

»O, da pasa, Vilime. Bijesnih pasa. Dogodilo mi se da se borim sa samim Bonagrazijom, znaš?«

»Ali Bonagrazija iz Bergama je s nama!«

»Jest, sada, pošto sam s njim dugo razgovarao. Tek tada se uvjerio i prosvjedovao protiv Ad conditorem cononum. A papa ga je zatvorio na godinu dana.«

»Čuo sam da je sada blizak mojem prijatelju koji je na papinskom dvoru, Vilimu od Occama.«

»Slabo ga poznajem. Ne sviđa mi se. To je čovjek bez žara, samo glava, bez srca.«

»Ali ima dobru glavu.«

»Možda, a odvest će ga u pakao.«

»Onda ćemo se tamo opet sresti i voditi rasprave o logici.«

»Šuti, Vilime«, reče Ubertino smiješeći se s velikom ljubavlju, »ti si bolji od svojih filozofa. Da si samo htio...«

»Što?«

»Onomad kad smo se zadnji put vidjeli u Umbriji? Sjećáš li se? Tek sam bio ozdravio od svoje bolesti posredstvom one čudesne žene... Klare iz Montefalca...«, prošapta blistajući u licu, »Klara... Kad se ženska priroda, pokvarena po svojoj naravi, uzvisi do svetosti, onda zna postati najplemenitijim sredstvom milosrđa. Znaš koliko je mojim životom vladala najčistija nevinost, Vilime« (upravo ga je grčevito hvatao za ruku), »znaš kakvom sam... surovom — jest, to je pravi izraz — kakvom sam surovom žeđi za pokorom pokušavao u sebi ukrotiti treptaje puti, da bi kroz mene sjala jedino ljubav prema raspetome Kristu... Pa ipak su u mojem životu tri žene za mene bile tri glasnika nebeska. Angela iz Foligna, Margherita iz Citta di Castello (koja je unaprijed domislila kraj moje knjige, dok još nisam ni trećinu bio napisao) i napokon Klara iz Montefalca. Bio je to dar s neba što sam ja, baš ja imao istražiti njezina čuda i mnoštvu objaviti njezinu svetost, prije nego što se sveta majka crkva i pomaknula. A ti si tamo bio Vilime, i mogao si mi pomoći u tom svetom pothvatu, ali nisi htio...«

»Ali sveti pothvat na koji si me pozivao bio je da Bentivegnu, Jacoma i Giovannuccia pošaljemo na lomaču«, tiho reče Vilim.

»Prljali su svojom opakošću uspomenu na nju. A ti si bio inkvizitor!«

»I baš sam onda zatražio da me poštede te dužnosti. Priča mi se nije sviđala. Nije mi se, bit ću iskren, sviđio ni način na koji si Bentivegnu naveo da prizna svoje greške. Hinio si da želiš ući u njegovu sektu, ako je to bila sekta, izmamio si njegove tajne i dao ga uhitati.«

»Ali tako se postupa s Kristovim neprijateljima! Bili su heretici, bili su pseudoapostoli, zaudarali su fra Dolcinovim sumporom!«

»Bili su Klarini prijatelji.«

»Nemoj, Vilime, da ni sjenom nisi dotaknuo uspomenu na Klaru!«

»Ali išli su s njezinom skupinom...«

»Bili su mala braća, govorili su da su spiritualci, a zapravo su bili fratri iz družbe! Ali ti znaš da je u istrazi bilo jasno da se Bentivegna iz Gubbija proglašavao apostolom, a onda s Giovannucciom iz Bevagne zavedio redovnice govoreći im kako pakao ne postoji, kako se putene želje mogu zadovoljavati a da se ne uvrijedi Bog, kako se Kristovo tijelo (oprosti mi, Gospodine) može primiti pošto se legne s redovnicom, kako je Gospodinu Magdalena bila draža od djevice Agneze, da je ono što puk zove vragom sam Bog, jer je zloduh znanje. A Bog je upravo znanje. A baš se blaženoj Klari, kad je to čula, ukazala vizija u kojoj joj je sam Bog kazao da su oni zli sljedbenici Spiritus Libertatis!«

»Oni su bili mala braća s duhom koji su im raspaljivale iste vizije kao i Klari, a korak između ekstatične vizije i grešne pomame često je neznatan«, reče Vilim.

Ubertino mu stisnu ruke, a oči mu se opet zamagliše suzama: »Ne govori to, Vilime. Kako možeš miješati trenutak ekstatične ljubavi, koja ti žeže utrobu mirisom tamjana, s razuzdanošću ćutila što vonja po sumporu? Bentivegna je poticao da se dodiruju goli udovi tijela, tvrdio je da se jedino tako može osloboditi vlasti osjetila, homo nudus cum nuda iacebat...«

»Et non commiscebantur ad invicem...«

»Laži! Užitak su tražili, ako bi oćutjeli puteni podražaj, nisu smatrali grijehom da muškarac i žena zajedno legnu kako bi ga utajili, i da jedno drugo posvuda dodiruju i ljube, i da on svoj goli trbuh spoji s njezinim golim trbuhom!«

Priznajem da me način na koji je Ubertino žigosao tuđi porok nije navodio na kreposne misli. Moj učitelj vjerojatno primijeti da sam uzrujan pa prekinu svetog čovjeka.

»Vatren si duh, Ubertino, u ljubavi spram Boga jednako kao u mržnji prema zlu. Htio sam reći da je mala razlika između žara Serafina i Luciferova žara, jer se uvijek rađaju iz krajnje razbuktalosti volje.«

»O, razlika postoji i ja znam koja je!« reče Ubertino nadahnuto. »Ti hoćeš reći kako je između volje koja stremi prema dobru i volje koja stremi prema zlu malen korak, jer je uvijek riječ o tome da se usmjeri ista volja. To je istina. Ali postoji razlika u predmetu, a predmet je kristalno prepoznatljiv. S jedne je strane Bog, s druge vrag.«

»A ja se bojim da ih više ne znam lučiti, Ubertino. Zar nije upravo tvoja Angela iz Foligna pripovijedala o onome danu kad je, u duhovnom zanosu, stajala u Kristovu grobu? Zar nije rekla kako mu je najprije poljubila grudi i kako ga je vidjela gdje leži sklopljenih očiju, da ga je zatim poljubila u usta i osjetila kako se iz tih usana uzdiže neiskaziv miris slasti, a nakon kratke stanke položila je svoj obraz uz Kristov obraz a Krist je svoju ruku primaknuo njezinom obrazu i stisnuo ga k sebi i — ona je tako rekla — njezino veselje posta vrhunsko?...«

»Kakve to veze ima s provalom osjetilnosti?«, upita Ubertino, »To je bio mistični doživljaj, a tijelo je pripadalo Našem Gospodinu.«

»Možda sam se ja navikao na Oxford«, reče Vilim, »Gdje je i mistični doživljaj bio drugačije naravi...«

»Sav u glavi«, nasmiješi se Ubertino.

»Ili u očima. Bog koji se osjećao kao svjetlo, u sunčanim zrakama, u slikama u zrcalima, u razlijevanju boja po pravilnoj tvari, u odsjajima dnevnog svjeda na mokrome lišću... Zar nije ta ljubav bliža ljubavi koju je čutio Franjo hvaleći Boga u njegovim stvorovima, cvijeću, biljkama, vodi, zraku? Ne vjerujem da se u takvoj vrsti ljubavi krije ikakva zamka. Ne sviđa mi se, naprotiv, ljubav od koje u razgovoru sa Svevišnjim podilaze srsi što se osjećaju u dodirima puti...«

»Ti huliš, Vilime! To nije isto. Postoji skok naniže, i to golem, između zanosa srca što ljubi rassetoga Isusa i pokvarenog zanosa pseudoapostola iz Montefalca...«

»Nisu bili pseudoapostoli, bili su braća Slobodnoga Duha, sam si to rekao.«

»Pa kakva je razlika? Ti nisi doznao sve o tom procesu, ja se sam nisam usudio staviti u zapisnik neke ispovijedi, kako zloduhova sjena ni na časak ne bi pomutila svetački ugođaj koji je na tom mjestu stvorila Klara. Ali doznao sam neke stvari, neke stvari, Vilime! Noću su se sastajali u podrumu, uzimali bi tek rođeno dijete, dobacivali bi ga jedan drugome dok ne bi umrlo, od udaraca... ili od čega drugog... A onaj tko bi ga posljednji put dobio u ruke živa, i među čijim bi rukama umrlo, postajao je vođom sljedbe... A djetetovo bi tijelo rastrgali i pomiješali s brašnom, da bi od njega pravili svetogrdne hostije!«

»Ubertino«, odlučno reče Vilim, »to su prije mnogo stoljeća armenski biskupi kazali o pavličanskoj sekti. I o bogumilima.«

»Pa što onda? Zloduh je tup, u svojim zamkama i u svojim zavodnjima slijedi ritam, svoje obrede ponavlja u tisućljetnim razmacima, on je uvijek isti, upravo ga zato prepoznajemo kao neprijatelja! Kunem ti se, palili bi svijeće, na Uskrsnju noć, i u podrum bi odvodili djevojke. Zatim bi gasili svijeće i bacali se na njih, čak i ako su s njima bile u krvnoj svezi... A ako bi se iz tog zagrljaja rodilo dijete, započinjao bi paklenski obred, svi bi okružili posudu punu vina, koju su nazivali bačvicom, i opijali se, rezali dijete na komadiće, a krv mu nalijevali u pehar, i u vatru bacali još živu djecu, i smiješali bi djetetov pepeo, i njegovu krv, i to bi pili!«

»Ali to je, prije tri stotine godina, napisao Mihovil Psellos u svojoj knjizi o djelovanju vragova! Tko ti je to ispričao?«

»Oni, Bentivegna i ostali, i to na mukama!«

»Postoji jedna jedina stvar koja uzbuđuje životinje više nego užitak, a to je bol. Na mukama živiš kao pod vlašću trava što izazivaju

vizije. Sve o čemu si čuo pripovijedati, sve što si pročitao, vraća ti se u sjećanje, kao da si zanesen, ne prema nebu, nego prema paklu. Na mukama ne kažeš samo ono što hoće inkvizitor, nego i ono čime pretpostavljaš da bi mu mogao ugoditi, jer se između tebe i njega uspostavlja (to da, uistinu đavolska) veza... Znam ja to, Ubertino, i ja sam pripadao tim skupinama ljudi što vjeruju da užarenim željezom proizvode istinu. Pa dobro, znaj, istina žari drugačijim plamenom. Na mukama je Bentivegna mogao reći najbesmislenije izmišljotine, jer nije govorio on, nego njegova pohota, đavoli njegove duše.«

»Pohota?«

»Jest, postoji pohota u bolu, kao što postoji pohota u obožavanju, pa čak i pohota u poniznosti. Ako je pobunjenim anđelima tako malo trebalo da svoj žar obožavanja i poniznosti prometnu u žar oholosti i bune, što reći o ljudskom biću? Eto, sad znaš, to je misao koja me obuzimala za vrijeme mojih istraga. I zbog toga sam se odrekao te djelatnosti. Ponestalo mi je hrabrosti da istražujem o slabostima zlikovaca, jer sam otkrio da su to one iste slabosti koje imaju sveci.«

Ubertino je posljednje Vilimove riječi slušao kao da ne razumije što ovaj govori. Po izražaju njegova lica, sve nadahnutijem ljubavlju i sućuti, shvatioh da on Vilima smatra plijenom vrlo grešnih osjećaja, koje mu je opraštao jer ga je jako volio. Prekinu ga pa reče dosta gorkim tonom: »Nije važno. Ako si tako osjećao, dobro si učinio što si se zaustavio. Treba se boriti protiv napasti. No, tvoja mi je podrška nedostajala, a zajedno smo mogli razjurići onu zlu družinu. A znaš što se, međutim, dogodilo, mene samog su optužili da sam s njima preblag i osumnjičili s hereze. I ti si bio prestab u borbi protiv zla. Zla, Vilime: zar nikada neće prestati ova osuda, ova sjena, ovaj kal što nam priječi da dopremo do izvora?« Još se više približi Vilimu, kao da se straši da ga tkogod ne čuje: »I ovdje, i među ovim molitvi posvećenim zidovima, znaš li?«

»Znam, Opat je sa mnom razgovarao, zamolio me dapače da mu pomognem rasvijetliti stvar.«

»Pa onda vrebaj, izviđaj, risovim okom gledaj u dva pravca, prema pohoti i prema oholosti...«

»Pohoti?«

»Jest, pohoti. U onome mladiću što je poginuo bilo je nečeg... nečeg ženskastog, i stoga đavolskog. Imao je oči djevojke u potrazi za odnosom sa zloduhom. Ali rekao sam ti, i prema oholosti, prema oholosti uma, u ovom samostanu koji se predao ponosu riječi, obmani znanja...«

»Ako nešto znaš, pomози mi.«

»Ne znam ništa. Nema ničega što bih znao. No neke se stvari srcem osjećaju. Pusti da ti srce govori, ispituј lica, ne slušaj jezike... Nego, hajde, zašto da pričamo o tim žalosnim stvarima i plašimo ovoga mladog prijatelja?« Pogleda me svojim plavetnim očima okrznuvši dugim i bijelim prstima moj obraz, i zamalo nagonски ne uzmaknuh. Ustegoh se, i dobro učinih jer bih ga bio uvrijedio, a njegova je namjera bila čista. »Govori mi radije o sebi«, reče nanovo se okrenuvši Vilimu. »Što si nakon toga radio? Prošlo je...«

»Osamnaest godina. Vratio sam se u svoje krajeve. Opet sam učio na Oxfordu. Proučavao sam prirodu.«

»Priroda je dobra jer je Božja kćer«, reče Ubertino.

»I Bog mora da je dobar, kad je stvorio prirodu«, osmjehnu se Vilim. »Učio sam, sretao sam vrlo mudre prijatelje. Zatim sam upoznao Marsilija, privukle su me njegove ideje o carstvu, o narodu, o novom zakonu za vladavinu na zemlji, i tako sam dospio u onu skupinu naše subraće koji su carevi savjetnici. Ali to znaš, pisao sam ti. Bio sam razdragan kad su mi u Bobbiju kazali da si ovdje. Mislili smo da smo te izgubili. No sad kad si s nama, moći ćeš nam za koji dan biti od velike pomoći, kad stigne i Mihovil. Bit će to težak okršaj.«

»Neću imati da kažem išta više od onog što sam prije pet godina rekao u Avignonu. Tko će doći s Mihovилом?«

»Neki od onih koji su bili na kapitulу u Perugi, Arnaldo Akvitanski, Hugo iz Nevcastlea...«

»Tko?« zapita Ubertino.

»Hugo iz Novog Kaštela, oprosti, služim se svojim jezikom i kad govorim na dobrom latinskom. I još Vilim Alnvick. A što se tiče avignonskih franjevaca, moći ćemo računati na Jeronima, glupana od Caffe, a doći će možda Berengar Talloni i Bonagrazia iz Bergama.«

»Uzdajmo se u Boga«, reče Ubertino, »ovi posljednji se neće htjeti odviše zamjeriti papi. A tko će zastupati papinske stavove, mislim, tko od tvrdokornih?«

»Prema pismima što su stigla pretpostavljam da će tu biti Lovro Decoalcone...«

»Podmukao čovjek.«

»Jean d' Anneaux...«

»Taj je britak u teologiji, čuvaj ga se.«

»Čuvat ćemo ga se. I napokon, Jean de Baune.«

»Pokazat će njemu Berengar Talloni.«

»Hoće, mislim da ćemo se dobro zabaviti«, reče moj učitelj, izvrsno raspoložen. Ubertino pogleda s nesigurnim osmijehom.

»Nikad ne razumijem, kad vi Englezi govorite ozbiljno. Nema ničeg zabavnog u tako teškom sporu. Posrijedi je opstanak reda, koji je tvoj red, a u dnu srca još je i moj. No ja ću preklinjati Mihovila da ne ide u Avignon. Ivan ga želi, traži, poziva suviše uporno. Ne vjerujte tom starom Francuzu. O Gospode, čijih je ruku dopala tvoja crkva!« Okrenu glavu prema oltaru. »Pretvorena u drolju, omlohavila od raskoši, valja se u bludu poput zmije na toplome! Od gole čistoće betlehemske staje, drvene kao što je drveno bilo lignum vitae križa, do zlatnog i kamenog razvrata! Gledaj, čak ni ovdje, jesi li vidio portal, ne mogu se oteti oholosti slika! Napokon se primiče vrijeme Antikrista i ja se bojim, Vilime!« Oглеda se oko sebe, upirući razgoračene oči u mračne lađe, kao da će se sad-na pojaviti Antikrist, a i ja sam doista očekivao da ću ga spaziti. »Njegovi su namjesnici već tu, odaslani kao što je Krist po svijetu apostole odaslao! Gaze Grad Božji, zavode prijevarom, licemjerjem i nasiljem. Tada će Bog morati poslati svoje slugе, Iliju i Henoha, koje je u zemaljskomeraju još održao na životu, kako bi jednoga dana omeli Antikrista, i doći će odjeveni u vreću da proriču, i primjerom će i riječju propovijedati pokoru...«

»Već su došli, Ubertino«, reče Vilim pokazujući svoju franjevačku mantiju.

»Ali još nisu pobijedili, to je trenutak kad će Antikrist, pobješnjeo, zapovjediti da se ubiju Ilija i Henoh, a njihova tijela bace da bi ih svatko mogao vidjeti i bojati se pokušaja da ih oponaša. Tako kao što su mene htjeli ubiti...«

U tom trenutku, prestravljen, mislio sam da je Ubertino žrtvom neke vrste božasnog ludila, pa se pobojah za njegov razum. Sad, nakon toliko vremena, kad znam to što znam, a to je da su ga poslije nekoliko godina na tajanstven način ubili u nekom njemačkom gradu, a da se nikad nije doznalo tko je to učinio, još sam prestravljeniji, jer je očividno te večeri Ubertino izrekao proročanstvo.

»Znaš, opat Joakim je kazao istinu. Stigli smo do šestog vijeka ljudske povijesti, u kojem će se pojaviti dva Antikrista, mistični Antikrist i pravi Antikrist, to se sada događa u šestom razdoblju, pošto se pojavio Franjo da bi na vlastitom mesu prikazao šest rana raspetog

Isusa. Bonifacije je bio mistični Antikrist, a Celestinova odreka nije bila valjana, Bonifacije je bio zvijer što je izašla iz mora, kojoj sedam glava predstavlja povrede smrtnih grijeha, a deset rogova povrede zapovijedi, a kardinali što su ga okruživali bijahu skakavci, i njihovo je tijelo Apolion! Ali broj zvijeri, ako joj ime čitaš grčkim slovima, jest Benedictik Zapilji se u me da bi vidio jesam li razumio, pa dignu prst opominjući me. »Benedikt XI. bio je pravi Antikrist, zvijer što je izašla iz zemlje! Bog je dopustio da njegovom crkvom vlada takva poročna i zloduha nakaza kako bi krepost njegova nasljednika slavom zabljesnula.«

»Ali, sveti oče«, osokolivši se prigovorih tanašnim glasom, »njegov je nasljednik Ivan!«

Ubertino stavi ruku na čelo kao da želi izbrisati mučan san. Teško je disao, bio je umoran. »Dakako. Proračuni su bili pogrešni, još iščekujemo anđeoskog papu... No pojavili su se, međutim, Franjo i Dominik.« Dignu pogled prema nebu pa kao u molitvi reče (ali ja sam bio uvjeren da napamet izgovara stranicu iz svoje velike knjige o stablu života): *Quorum primus seraphico calculo purgatus et ardore celico inflammatus totum incendere videbatur. Secundus vero verbo predicationis fecundus super mundi tenebras clarius radiavit...* Jest, ako je tako obećano, morat će doći anđeoski papa.«

»I tako budi, Ubertino«, reče Vilim. »U međuvremenu, ja sam ovdje ne bih li spriječio da se otjera ljudski car. O tvojem je anđeoskom papi govorio i fra Dolcino...«

»Da više nisi izustio ime te zmije!«, zaurla Ubertino, i prvi put vidjeh kako se njegova tuga preobražava u srdžbu. »On je okaljao riječ Joakima Kalabrijskog i učinio je leglom smrti i gnusobe! Antikristov glasnik, ako je takvih bilo. Ali ti, Vilime, tako govoriš jer zapravo ne vjeruješ u Antikristov dolazak, a tvoji su te oxfordski učitelji naučili da se slijepo klanjaš razumu puštajući da zakržljaju proročke sposobnosti tvojeg srca!«

»Varaš se, Ubertino«, vrlo ozbiljno odgovori Vilim. »Ti znaš da od svojih učitelja više nego ikoga štujem Rogera Bacona...«

»Koji je buncao o letećim strojevima«, gorko se podsmjehnu Ubertino.

»Koji je jasno i glasno govorio o Antikristu, upozorio na njegove tragove u kvarenju svijeta i u slabljenju znanosti. Ali je učio kako postoji tek jedan način da se pripremimo za njegov dolazak: proučavati tajne prirode, koristiti se znanjem da bismo poboljšali ljudski rod.

Možeš se pripremati za borbu s Antikristom proučavajući ljekovitu moć biljaka, narav kamenja, pa čak i snujući leteće strojeve kojima se rugaš.«

»Antikrist tvog Bacona bila je izlika da se uzgaja oholost razuma.«

»Sveta izlika.«

»Ništa što služi kao izlika nije sveto. Vilime, znaš da te volim. Znaš da u tebe imam mnogo povjerenja. Ukori svoju pamet, nauči oplakivati rane Gospodinove, odbaci svoje knjige.«

»Zadržat ću samo tvoju«, nasmiješi se Vilim. Ubertino se također nasmiješi pa mu priprijeti prstom: »Glupi Englezu. I ne smij se odviše sebi sličnima. Štoviše, boj se onih koje ne možeš voljeti. I čuvaj se opatije. To mjesto mi se ne sviđa.«

»Upravo ga želim bolje upoznati«, reče Vilim opraštajući se. »Idemo, Adsone.«

»Ja ti kažem da nije dobro, a ti mi kažeš da ga želiš upoznati. Ah!«, reče Ubertino tresući glavom.

»Uzgred budi rečeno«, još će Vilim došavši do polovice lađe, »tko je onaj redovnik što izgleda kao životinja, a govori babilonskim jezikom?«

»Salvatore?« okrenu se Ubertino koji je već bio kleknuo. »Mislim da sam ga ovoj opatiji ja podario... Zajedno s opskrbnikom. Kad sam napustio franjevačku mantiju, za neko sam se vrijeme vratio u svoj stari samostan u Casaleu, a tamo sam zatekao drugu braću u nevolji, jer ih je družba optuživala da su spiritualci iz moje sljedbe... Tako su se izražavali. Zauzeo sam se za njih i isposlovao da im se dopusti da se povedu za mojim primjerom. A dvojicu od njih, Salvatorea i Remigia, našao sam baš ovdje kad sam prošle godine stigao. Salvatore... Doista, izgleda kao zvijer. Ali uslužan je.«

Vilim je za tren oklijevao. »Čuo sam kako kaže penitencijagite.«

Ubertino zašuti. Mahnu rukom kao da želi otjerati neugodnu misao. »Ne, ne vjerujem. Znaš kakva su to braća laici. Ljudi sa sela, koji su možda čuli kakvog lutajućeg propovjednika, i ne znaju što govore. Drugo bih Salvatoreu mogao predbaciti, lakoma je to i pohotna životinja. Ali ništa, baš ništa protiv pravovjerja. Ne, drugo je zlo u opatiji, traži ga u onoga tko zna previše, ne u onoga tko ne zna ništa. Ne temelji zgradu sumnje na jednoj riječi.«

»Nikad to ne bih učinio«, odgovori Vilim. »Prestao sam biti inkvi-

zitorom upravo zato da to ne bih činio. No volim slušati i riječi, a zatim o njima razmišljam.«

»Ti previše razmišljaš. Dječače«, reče obraćajući se meni, »nemoj se odviše ugledati u loše primjere svojeg učitelja. Jedino o čemu treba razmišljati, a to uviđam na kraju života, jest smrt. Mars est quies viatoris —finiš est omnis laboris. Ostavite me da se molim.«

Oko devetog časa

Gdje Vilim vodi vrlo učen razgovor s
travarom Severinom.

Nanovo prijedosmo središnju lađu i izadosmo kroz portal kroz koji smo ušli. Ubertinove su mi riječi još uvijek, sve do jedne, odzvanjale u ušima.

»On je... čudan čovjek«, usudili se kazati Vilimu.

»On je po mnogo čemu, ili je bar bio veliki čovjek. No upravo je zbog toga čudan. Normalnim se čine mali ljudi. Ubertino je mogao postati jednim od heretika spaljivanju kojih je pridonio, ili kardinalom Svete rimske crkve. Približio se objema nastranostima. Kad govorim s Ubertinom imam dojam da je pakao raj gledan s druge strane.«

Ne razumjedoh što želi reći: »S koje strane?«, zapitah.

»Eh, da«, složi se Vilim, »riječ je o tome da se dozna postoje li strane ili postoji cjelina. Ali ne slušaj me. I ne gledaj više taj portal«, reče lako me udarivši po vratu dok sam se osvrtao privučen kipovima što sam ih vidio na ulazu. »Za danas su te dosta isprepadali. Svi.«

Dok sam se okretao prema izlazu, pred sobom vidjeh drugog redovnika. Mogao je biti iste dobi kao Vilim. Osmjehnu nam se i uljudno nas pozdravi. Reče da je Severin iz Svetog Emerika, da je otac travar koji se brine o kupkama, o bolnici i o povrtnjacima, te da nam se stavlja na uslugu ako se želimo bolje snalaziti na prostoru opatije.

Vilim mu zahvali i reče da je ulazeći već zamijetio prekrasni povrtnjak, za koji mu se čini da nema samo jestivog bilja, nego i ljekovitih trava, koliko se moglo nazrijeti kroz snijeg.

»Ljeti ili u proljeće, raznolikošću svojih biljaka, od kojih se svaka okiti svojim cvijećem, ovaj vrt bolje pjeva u slavu Stvoriteljevu«, reče Severin kao da se ispričava. »No, i u ovo doba travarovo oko kroz

suho granje vidi biljke koje će doći, i može ti reći da je ovaj vrt bogatiji nego ikoji herbar, i šareniji, koliko god u onome minijature bile prekrasne. A osim toga, i zimi tu rastu dobre trave, a ostale čuvam skupljene i spremne u posudama što ih držim u laboratoriju. Tako se korijenjem cecelja liječe prehlade, a od ukuhanog korijenja bijelog sljeza prave se oblozi protiv kožnih bolesti, čičkom se iscjeljuju ekcemi, izmrvljenim i samljevenim izdankom srčenjaka liječe se proljevi i neke ženske bolesti, sporiš pospješuje probavu, kopitnjak je dobar protiv kašlja, a za probavu imamo dobre lincure, i sladića, i kleke za dobar oparak, bazge da od njezine kore načinimo uvarak za jetru, sapunike da joj u hladnoj vodi raskvasimo korijenje, protiv hunjavice, i odoljena, kojem zacijelo poznajete svojstva.«

»Imate raznih i za razna podneblja pogodnih trava. Kako to?«

»S jedne strane to dugujem Gospodinovom milosrđu, koje je našu visoravan smjestilo na prijelazu lanca što na jugu gleda prema moru, odakle prima tople vjetrove, a na sjeveru prema najvišoj planini, od koje stižu šumski melemi. A s druge strane to dugujem stručnom umijeću koje sam voljom svojih učitelja nezasluzeno stekao. Ako paziš na okolno zemljište, hranu i razvijanje, neke biljke rastu i u neprikladnu podneblju.«

»Ali imate li i biljke koje su dobre samo za jelo?«, upitah.

»Izglednjeli moj mladi ždrijepče, nema biljaka koje bi bile dobre kao hrana a da nisu i ljekovite, pod uvjetom da se uzimaju u pravoj mjeri. Jedino ih pretjeranost čini uzrocima bolesti. Uzmimo tikvu. Po prirodi je hladna, vlažna i taži žeđ, ali ako je jedeš pokvarenu, izaziva proljev, pa moraš stiskati utrobu smjesom rasola i gorušice. A luk? Topao i vlažan, u malim količinama daje snage za obljubu, naravno, onima koji nisu položili naše zavjete, a od velike količine glava ti postane teška, a to treba suzbiti mlijekom i octom. To je dostatan razlog«, doda zlobno, »da ga mlad redovnik uvijek jede umjereno. U zamjenu, jedi češnjak. Topao i suh, dobar je protiv otrova. Ali ne pretjeruj, od njega mozak izlučuje previše sokova. Grah, naprotiv, proizvodi mokraću i deblja, što su dvije vrlo dobre stvari. Ali od njega se ružno sanja. Mnogo manje, međutim, nego od nekih drugih trava, jer ih ima koje izazivaju ružna priviđenja.«

»Koje?«, upitah.

»He, he, naš iskušenik želi znati suviše. To treba da zna samo travar, inače bi koji bilo lakoumnik mogao ići okolo i pribavljati priviđenja ili lagati pomoću trava.«

»Ali dovoljno je malo koprive«, reče tad Vilim, »ili rojbre, ili oljericbusa, da se od priviđenja zaštitimo. Nadam se da vi imate tih korisnih trava.«

Severin ispod oka pogleda učitelja: »Baviš se travarstvom?«

»Vrlo malo«, skromno će Vilim, »jednom sam u rukama imao Theatrum Sanitatis koji je napisao Ububchsym de Baldach...«

»Abul Asan al Muchtar ibn Botlan.«

»Ili Ellucasim Elimittar, kako hoćeš. Pitam se može li se ovdje naći koji primjerak.«

»Može, i to jedan od najljepših, s mnogo slika skupocjene izradbe.«

»Hvala budi Bogu. A Platearijeva De virtutibus herbarum?«

»I ta, pa i Aristotelove Deplantis i De vegetalibus, što ih je preveo Alfred od Sareshela.«

»Čuo sam da nije uistinu Aristotelova«, primijeti Vilim, »kao što, kako se otkrilo, ni De causis nije bila njegova.«

»U svakom slučaju, to je velika knjiga«, napomenu Severin, a moj se učitelj vrlo revno složi ne pitajući govori li travar o De vegetalibus ili o De causis, djelima koja nisam poznavao, ali iz tog razgovora zaključih da su oba vrlo velika.

»Bit će mi drago«, zaključi Severin, »da s tobom katkad čestito porazgovaram o travama.«

»Meni više nego tebi«, reče Vilim, »ali zar se nećemo ogriješiti o pravilo šutnje koje, čini mi se, vrijedi za vaš red?«

»Kroz stoljeća se pravilo«, reče Severin, »prilagodilo potrebama različitih redovničkih obitelji. U pravilu se predviđala lectio divina, štivo, ali ne i proučavanje, pa ipak znaš koliko je naš red razvio istraživanje Božjih i ljudskih stvari. Onda, red predviđa zajedničku spavaonicu, ali ponekad, kao kod nas, pravo je da redovnici i noću imaju mogućnosti da razmišljaju, pa tako svaki od njih ima vlastitu ćeliju. Pravilo je vrlo strogo kad je u pitanju šutnja, pa i kod nas ne samo redovnik što obavlja fizičke poslove, nego i onaj koji piše ili koji čita ne smije razgovarati sa svojom braćom. No, opatija je prije svega obitelj znanstvenika, i često je korisno da redovnici razmjenjuju blaga učenosti što ih prikupljaju. Svaki se razgovor koji se tiče naših proučavanja smatra opravdanim i korisnim, samo ako se ne vodi u blagovaonici ili za vrijeme svete službe.«

»Jesi li imao prilike dosta razgovarati s Adelmom iz Otranta?«, naglo upita Vilim.

Severin se ne učini iznenađenim: »Vidim da je Opat već s tobom govorio«, reče. »Nisam. S njim nisam često pričao. Provodio je vrijeme slikajući minijature. Katkad sam ga čuo kako s drugim redovnicima, s Venancijem iz Salvemeca ili s Jorgeom iz Burgosa, raspravlja o prirodi svojeg posla. A ja k tome ne provodim dan u skriptoriju, nego u svom laboratoriju«, i pokaza na bolničku zgradu.

»Razumijem«, reče Vilim. »Dakle, ne znaš je li Adelmo doživljavao priviđenja?«

»Priviđenja?«

»Onakva kakva se dobivaju od tvojih trava, na primjer.«

Severin se ukrti: »Rekao sam da vrlo pomno čuvam opasne trave.«

»Ne kažem to«, objasni Vilim užurbano. »Govorio sam o priviđenjima općenito.«

»Ne razumijem«, ostade Severin pri svome.

»Mislio sam da je redovnik koji se noću vrzma po Zgradi, gdje se, s Opatovim odobrenjem, može dogoditi nešto... strašno onome tko tamo uđe u zabranjeno vrijeme, pa dobro, rekoh, mislio sam da je mogao doživljavati priviđenja što su ga mogla gurnuti u ponor.«

»Rekao sam da u skriptorij ne zalazim, osim kad mi treba kakva knjiga, ali obično imam svoje herbare koje čuvam u bolnici. Rekao sam ti, Adelmo je bio dosta prislan s Jorgeom, s Venancijem i... naravno, s Berengarom.«

I ja opazih lako oklijevanje u Severinovu glasu. A ni mojem učitelju ne promaknu: »S Berengarom? A zašto naravno?«

»S Berengarom iz Arundela, knjižničarovim pomoćnikom. Bili su vršnjaci, zajedno su proveli iskušeništvo, bilo je razumljivo da imaju o čemu razgovarati. To sam htio reći.«

»To si dakle htio reći«, priklopi Vilim. Začudih se što više ne nastoji oko toga. Naime, smjesta promijeni temu. »Ali možda je vrijeme da uđemo u Zgradu. Hoćeš li nam biti vodič?«

»Sa zadovoljstvom«, reče Severin uz gotovo preočito olakšanje. Povede nas uzduž vrta te stigismo nasuprot zapadnom pročelju Zgrade.

»Sa strane gdje je povrtnjak nalazi se portal kroz koji se ulazi u kuhinju«, reče, »ali kuhinja zauzima samo zapadnu polovicu prvoga kata, u drugoj polovici je blagovaonica. A kod južnih vrata, do kojih se stiže prošavši iza kora u crkvi, postoje druga dva portala što vode u kuhinju i u blagovaonicu. No uđimo ipak ovuda, jer ćemo unutra iz kuhinje moći prijeći u blagovaonicu.«

Kako uđoh u prostranu kuhinju, primijetih da iznutra, i to cijelom svojom visinom, Zgrada tvori osmorokutno dvorište. Kao što poslije uvidjeh, posrijedi je bila neka vrsta velikog bunara, bez prilaza, nad kojim su se na svakom katu otvarali široki prozori, poput onih što su gledali na vanjsku stranu. Kuhinja je bila golema veža puna dima, gdje su već brojne slugе žurno pripravlјale večernji obrok. Dvojica su na velikom stolu pravila jelo od povrća, ječma, zobi i raži, rezuckajući repe, grbače, rotkvice i mrkve. Pokraj njih, treći je kuhar netom skuhaо nekoliko riba u smjesi vina i vode i upravo ih je prelijevao umakom načinjenim od žalfije, peršina, majčine dušice, češnjaka, papra i soli.

Na prostoru koji je odgovarao zapadnom tornju zjapila je velika krušna peć u kojoj se kruh već sjao crvenkastim plamsajima. U južnom tornju, golemo ognjište na kojem su kipjeli lonci i okretali se ražnjevi. Na vrata što su vodila do gumna iza crkve u tom su trenutku ulazili svinjari koji su nosili meso oderanih prasaca. Izađosmo pače kroz ta vrata i nađosmo se na gumnu, na istočnom kraju visoravni, tik do zidina, gdje je nicalo mnogo građevina. Severin mi objasni da su u prvoj od njih gnojišta, za njom su se redale konjske staje, pa staja za goveda, pa kokošinјci, pa obor za ovce. Pred gnojištima su svinjari u velikoj žari miješali krv tek zaklanih svinja, kako se ne bi zgrušala. Ako se dobro i odmah promiješa, izdržat će sljedećih dana zahvaljujući oštru podneblju, a od nje će se napokon praviti krvavice.

Vratismo se u Zgradu te ovlaš pogledasmo blagovaonicu, kojom prođosmo da bismo došli u istočni toranj. Od dvaju tornjeva, kroz koje se protezala blagovaonica, u sjevernom se nalazilo ognjište, a u drugom stepenište pužasta oblika kojim se išlo u skriptorij, to jest na drugi kat. Tuda su redovnici svaki dan odlazili na posao, ili po dvama napornijim, ali dobro zagrijanim stepeništima što su se zavojito penjala iza ognjišta i iza kuhinjske peći.

Vilim zapita hoćemo li u skriptoriju koga zateći iako je nedjelja. Severin se nasmiješi i reče da je za benediktinskog redovnika rad molitva. Nedjeljom bogoslužja traju duže, ali redovnici koji se bave knjigama svejedno gore provode nekoliko sati, što se obično utroše u plodonoјnoj razmjeni učenih primjedaba, savjeta, razmišljanja o svetim spisima.

Poslije devetog časa

Gdje se razgleda skriptorij i upoznaju
mnogi znanstvenici, prepisivali i rubrikatori,
kao i slijep starina što iščekuje Antikristov dolazak.

Dok smo se uspinjali, vidjeh da moj učitelj promatra prozore što su osvijetljavali stepenište. Vjerojatno sam postojao spretan kao on, jer odmah zapazih da su smješteni na način koji teško da bi ikome dopustio da ih dosegne. S druge strane, ni prozori u blagovaonici (jedini koji su s prvoga kata gledali na strminu) nisu se činili lako dohvatnima, jer pod njima nije bilo nikakva pokućstva.

Stigavši na vrh stepeništa, kroz sjeverni toranj uđosmo u skriptorij, a tu ne mogoh suspregnuti uzvik udivljenja. Drugi kat nije bio podijeljen u dva dijela, pa se stoga mojem pogledu pružao u svojoj golemoj prostranosti. Svodovi, zakrivljeni i ne suviše visoki (niži nego u crkvi, ali viši nego i u kojoj kapitulskoj dvorani što sam je ikada vidio), poduprti masivnim pilastrima, obuhvaćali su prostor obasjan prekrasnom svjetlošću, jer se po pet vrlo velikih prozora otvaralo na svakoj od dužih stranica, dok je po pet manjih prozora prosijecalo svaku od pet vanjskih stranica svakoga tornja. Osam je visokih i uskih prozora, naposljetku, propuštalo svjetlo i iz unutrašnjeg osmorokutnog bunara.

Zbog obilja prozora veliku je sobu razvedravala neprekidna raspršena svjetlost, iako je bilo zimsko popodne. Stakla nisu bila obojena kao u crkvama, a vezno olovo je pričvršćivalo kvadrate bezbojnog stakla da bi svjetlo dopiralo što je moguće čistije, nepreinačeno ljudskim umijećem, i služilo svojoj svrsi, a to je da osvjedjava rad na čitanju i na pisanju. U drugim navratima i na drugim mjestima vidjeh mnogo skriptorija, ali nijedan u kojem bi iz rastalina fizičke svjet-

losti kojom se prostorija sjajila tako blistavo zračilo samo duhovno načelo što ga svjetlost utjelovljuje, claritas, vrelo svake ljepote i mudrosti, nerazdvojno svojstvo onog razmjera koji je dvorana očitovala. Jer tri stvari sudjeluju u stvaranju ljepote: ponajprije, cjelovitost ili dovršenost, pa stoga nepotpune stvari smatramo ružnima; zatim, prikladni razmjer iliti sklad; i najposlije, sjaj ili svjetlost, i lijepima, doista, nazivamo stvari jasnih boja. A budući da predodžba o lijepome uključuje mir i da je za naše prohtjeve spokoj u miru, u dobrom ili u lijepom isto, osjetih gdje me prožima velika utjeha i pomislih kako ugodno mora biti ondje raditi.

Onakav kakvim se mojem pogledu u taj podnevni sat ukazao, učini mi se radosnom tvornicom učenosti. U Svetom Galu vidjeh poslije skriptorij slične veličine, odijeljen od knjižnice (drugdje su redovnici radili na istome mjestu na kojem su se čuvale knjige), ali ne tako lijepo uređen kao taj. Antikvari, knjižari, rubrikatori i znanstvenici sjedili su svaki za svojim stolom, a stolovi su stajali po jedan pod svakim prozorom. A kako je prozora bilo četrdeset (što je uistinu savršen broj, dobiven udesetorostručenjem četverokuta, kao da su četiri stožerne kreposti uveličavale deset zapovijedi Božijih), četrdeset je redovnika moglo raditi u slozi, iako ih je u tom trenutku bilo jedva tridesetak. Severin nam objasni da su redovnici koji rade u skriptoriju pošteđeni službe u treći, šesti i deveti čas, da ne bi morali prekidati posao za dnevno svjetla, te da svoje djelatnosti obustavljaju tek po zalasku sunca, za večernju.

Najosvjetljenija mjesta bijahu namijenjana antikvarima, najvještijim minijaturistima, rubrikatorima i prepisivačima. Na svakom je stolu bilo sve što je potrebno za slikanje minijatura i za prepisivanje: rožnate tintarnice, tanka pera koja su neki redovnici upravo šiljili oštrim nožem, kamen plovućac za uglađivanje pergamenta, ravnala za povlačenje crta po kojima će se pisati. Pokraj svakog pisara ili na vrhu ukošenog dijela svakog stola nalazio se stalak na kojem je počivao rukopis što ga treba prepisati, sa stranicom prekrivenom malim krinkama što su uokvirivale red koji se u tom trenu prepisivao. A neki su imali crnilo zlatne ili neke druge boje. Ostali su pak samo čitali knjige i bilježili natuknice u vlastite bilježnice ili pločice.

Ne imadoh uostalom vremena da promotrim njihov posao, jer nam u susret dođe knjižničar, za kojega smo već znali da je Malahija iz Hildesheima. Njegovo se lice trsilo da poprimi izražaj dobrodošlice, ali se ne mogoh suzdržati a da ne zadrhtim pred tako neobičnim

obličjem. Stas mu bijaše visok i, premda je bio mršav, udovi mu bijahu veliki i nezgrapni. Kako je stupao velikim koracima, umotan u odjeću svojeg reda, u njegovu je izgledu bilo nešto što je uznemiravalo. Kukuljica, što ju je došavši izvana još imao na glavi, bacala je sjenu na bljedoću njegova lica i pridavala neodređeno bolno obilježje njegovim velikim, sjetnim očima. U njegovu je liku bilo nečeg poput tragova mnogih strasti koje je volja podvrgnuta stezi, ali se pričinjalo kao da su urezale te crte što su ih sada prestale oživljavati. Zalobnost i strogost prevladavale su njegovim obličjem, a oči su mu bile tako pro-dorne da su jednim pogledom mogle proniknuti u dušu onoga s kim govori i pročitati mu najtajnije misli, tako da se njihovo ispitivanje teško moglo podnositi i rado biste ih drugi put bili izbjegli.

Knjižničar nas predstavi brojnim redovnicima što su u tom trenutku bili na radu. Malahija nam reče i koji posao svaki od njih obavlja, pa se zadivih odanosti znanju i proučavanju Božje riječi svakoga od njih. Upoznah tako Venancija iz Salvemeca, prevoditelja s grčkog i s arapskog, privrženog onome Aristotelu koji je zacijelo bio najmudriji od svih ljudi. Benna iz Uppsale, mladoga skandinavskog redovnika koji se bavio retorikom. Berengara iz Arundela, knjižničarova pomoćnika, Avmara iz Aleksandrije, koji je prepisivao djela što su knjižnici bila posuđena na svega nekoliko mjeseci, i zatim skupinu minijaturista iz raznih zemalja, Patricija iz Clonmacnoisa, Rabana iz Toleda, Magnusa iz Ione, Valda iz Hereforda.

Nabrajanje bi se jamačno moglo nastaviti, a ništa nije tako čudesno kao nabranje, sredstvo divnih retoričkih figura, hipotipoza. No treba da stignem do teme naših rasprava, iz koje iziđe na vidjelo mnogo podataka koji su koristili da se shvati tanani nespokoj što je lebdio nad redovnicima i ono nešto neizrečeno što se nadvilo nad sve njihove razgovore.

Moj učitelj poče pričati s Malahijom hvaleći ljepotu i radinost skriptorija i tražeći od njega obavijesti o načinu na koji se posao odvija jer je, kako vrlo oprezno reče, posvuda čuo govoriti o toj knjižnici te bi htio pregledati mnoge knjige. Malahija mu objasni ono što mu je već Opat bio rekao, da redovnik od knjižničara zahtijeva knjigu koju želi vidjeti, a ako je zahtjev ispravan i Bogu ugodan, ovaj će poći u gornju knjižnicu da je potraži. Vilim upita kako može doznati naslove knjiga pohranjenih u armaria na gornjem katu, a Malahija mu pokaza pozamašan katalog prekriven gustim popisima, zlatnim lančićem pričvršćen uz Malahijin stol.

Vilim zavuče ruku u mantiju gdje se na prsima otvarala i tvorila torbu, pa izvadi predmet koji sam mu tijekom putovanja već bio vidio u rukama i na licu. Bile su to male rašlje, načinjene tako da mogu stajati na ljudskom nosu (a još bolje na njegovome, onako stršećem i orlovskom) kao što jahač sjedi na sapima svojega konja ili popit ptice na stalku. A s obje strana rašalja, tako da se podudaraju s očima, širila su se dva jajasta kruga od kovine, koja su obgrlila dva bademasta stakalca, debela poput dna čaše. Vilim je najradije čitao s time na očima, i govorio je da vidi bolje nego što ga je priroda obdarila ili nego što mu dopušta njegova podmakla dob, osobito kad je dnevno svjetlo na izmaku. A nije mu koristilo da vidi nadaleko, jer mu je oko pače bilo vrlo oštro, nego da vidi izbliza. Pomoću toga je mogao čitati sitnim slovima isprugane rukopise, koje sam se i ja gotovo mučio odgonetati. Objasnio mi je, kad čovjek prevali polovicu života, iako mu je vid uvijek bio izvrstan, da se oko stvrdne i odbija da prilagodi zjenicu, pa su tako mnogi učenjaci, poslije svojeg pedesetog proljeća, kao mrtvi u pogledu čitanja i pisanja. Teška je to nesreća za ljude kojih bi pamet još mnogo godina mogla davati najbolje od sebe. Stoga treba hvaliti Gospodina što je netko otkrio i proizveo tu napravu. A to mi je kazivao da bi zastupao ideje svojeg Rogera Bacona, kad je govorio da je svrha znanosti i u tome da produži ljudski život.

Drugi su redovnici vrlo radozno promatrali Vilima, ali se ne osmjeliše da mu postavljaju pitanja. A ja opazih da ta divna naprava još nije doprla čak ni do tog mjesta što se tako ljubomorno i dično posvetilo čitanju i pisanju. I osjetih se ponosnim što pratim čovjeka koji ima čime začuditi druge, po svojoj mudrosti u svijetu glasovite ljude.

S tim predmetima na očima Vilim se nagnu nad popise ispisane u katalogu. Pogledah i ja, i otkrismo naslove knjiga za koje nikada nismo čuli, i drugih, vrlo slavni knjiga koje je knjižnica posjedovala.

»De pentagono Salomonis, Ars loquendi et intellegendi in lingua hebraica, De rebus metallicis Rogera iz Hereforda, Algebra A1 Kuvvariz-mija koju je na latinski prenio Robert Anglički, Punske ratove Silijskog Italijanca, Gesta francorum, De laudibus sanctae crucis Rabana Maura, te Flavii Claudii Giordani de aetate mundi et hominis reservatis singulis litteris per singulos libros ab A usque ad Z«, pročitao moj učitelj. »Sjajna djela. Ali kojim su redom unesena?« Stado navoditi iz teksta koji nisam poznao, ali koji je Malahiji zacijelo bio dobro znan: »Habeat Librarius et registrum omnium librorum ordinatum secundum facul-

tates et auctores, reponatque eos separatim et ordinate cum signaturis per scripturam applicatis. Kako uspijevate znati gdje je kojoj knjizi mjesto?»

Malahija mu pokaže zabilješke kraj svakog naslova. Pročitah: iii, IVgradus, Vin prima graecorum; ii, Vgradus, VII in tertia anglorum, i tako dalje. Shvatih da prvi broj označuje položaj knjige na polici ili gradusu, koji je označen drugim brojem, dok treći broj označuje ormar, a shvatih i da ostali izrazi upućuju na sobu ili hodnik u knjižnici, pa se osmjelih da zatražim još obavijesti o ovim posljednim distinctiones. Malahija me strogo pogleda: »Možda ne znate ili ste zaboravili da je pristup u knjižnicu dopušten jedino knjižničaru. Pa je dakle pravo i dovoljno da to jedino knjižničar zna odgonetnuti.«

»Ali kojim su redom knjige uklopljene u ovaj popis?«, upita Vilim. »Po predmetima nisu, čini mi se.« Ne spomenu red po piscima koji bi pratio isti slijed slova abecede, jer je to izum za koji sam tek posljednjih godina vidio da se provodi, a tada se malo rabio.

»Podrijetlo knjižnice seže daleko u prošlost«, reče Malahija, »pa su se knjige unosile prema tome kad su nabavljene, darovane, kad su stupile među naše zidine.«

»Teško ih je pronaći«, primijeti Vilim.

»Dosta je da ih knjižničar poznaje napamet i da za svaku knjigu zna vrijeme kad je stigla. Što se ostalih redovnika tiče, mogu se pouzdati u njegovu pamćenje«, a činilo se kao da govori o nekom drugom. Shvatih da govori o dužnosti koju u tom trenutku nedostojno zauzima, ali koju je zauzimalo stotinu drugih, sad već pokojnih, što su jedan drugome predavali svoje znanje.

»Razumio sam«, reče Vilim. »Kad bih ja, dakle, tražio nešto, a da ne znam što, o Salomonovu peterokutu, vi biste me znali upozoriti na to da postoji knjiga koje sam naslov upravo pročitao, i mogli biste razaznati gdje je na gornjem katu smještena.«

»Kad biste vi doista morali što god doznati o Salomonovu peterokutu«, reče Malahija. »No, to je knjiga u vezi s kojom bih, da bih vam je dao, najprije volio upitati Opatu za savjet.«

»Doznao sam da je jedan od vaših najvrsnijih minijaturista«, reče tad Vilim, »nedavno umro. Opat mi je mnogo pričao o njegovu umijeću. Bih li mogao vidjeti rukopise koje je ukrašavao?«

»Adelmo iz Otranta«, reče Malahija nepovjertljivo gledajući Vilima, »zbog svoje mlade dobi, radio je samo na marginama. Imao je vrlo živahnu maštu, i od poznatih je stvari mogao stvarati nepoznate i ne-

nadane, kao netko tko bi ljudsko tijelo sjedinio s konjskom šijom. No, eno tamo dolje njegovih knjiga. Njegov stol još nitko nije dirao.«

Približismo se negdašnjem Adelmovu radnom mjestu, gdje su još ležali listovi psaltira bogato urešeni minijaturama. Bijahu to foliakojima je građom bio najfiniji vellum, kralj pergamenata, a zadnji je list još bio pričvršćen za stol. Netom istrljanog plovućem i omekšanog kredom, ugladio ga je i iz sićušnih rupica, koje je sa strane napravio tankom pisaljkom, povukao sve crte koje su imale voditi umjetnikovu ruku. Drugi su listovi, međutim, već bili gotovi, a pogledavši ih ni ja ni Vilim ne uspjesmo se suzdržati a da zadivljeno ne uzvignemo. Posrijedi je bio psaltir na rubovima kojeg se ocrtavao svijet izvrnut u odnosu na onaj na koji su nas navikla naša osjetila. Kao da se uz bok govoru koji je po svojem određenju govor istine, s njime duboko povezan divnim aluzijama in aenigmatima, odvija lažljiv govor o svijetu izokrenutu naglavce, u kojem psi bježe pred zecom, a jeleni progone lava. Male glave s ptičjim pandžama, životinje s ljudskim rukama na leđima, kosmate glave iz kojih vire stopala, prugasti zmajevi, četvoronošci zmijskoga vrata zapeđani u tisuću nerazmrskih čvorova, majmuni s rogovima kao u jelena, sirene u obliku ptice s opnastim krilima na hrptu, ljudi bez ruku kojima su se na leđima poput grbe pomaljala druga ljudska tjelesa, i spodobose sa zubatim ustima na trbuhu, ljudi s konjskom glavom i konji s ljudskim nogama, ribe s ptičjim krilima i ptice s ribljim repom, čudovišta s jednim tijelom i s dvjema glavama ili s jednom glavom i s dvostrukim tijelima, krave s repom kao u pijevca, a s leptirovim krilima, žene glave ljuskave poput ribljeg hrpta, dvoglave himere isprepletene s vilinskim konjicima njuške kao u guštera, centauri, zmajevi, slonovi, mantikore, Indijci velikih stopala ispruženi na granama drveća, grifoni s repovima iz kojih je nastajao strijelac u ratnoj opremi, đavolska stvorenja s beskrajnim vratovima, niz čovjekolikih životinja i patuljaka sa životinjskim obličjem, spajali su se, kadšto i na istoj stranici, s prizorima iz poljskog života, s oračima, beračima voća, žeteocima, preljama, sijačima, odmah do lisica i kuna, oboružanih lukom i strijelom, što su se po ljestvama pentrale u grad pun tornjeva koji su branili majmuni. Tu bi se početno slovo svijalo kao L, a s donje se strane pretvaralo u zmaja, tamo je veliko V kojim je započinjala riječ »verba« poput prirodnog izdanka svojeg trupca, tvorilo zmiju s tisuću kolutova, koja je opet proizvodila druge zmije, nalik na vitice loze i na cvat kakve biljke.

Pokraj psaltira, očito nedavno dovršen, nalazio se izvanredno lijep časoslov nevjerojatno malena obujma, toliko da bi mogao stati na dlan.

Kako su slova bila majušna, minijature na marginama bijahu na prvi pogled jedva vidljive, pa su iziskivale da ih oko izbliza prouči kako bi osvanule u svoj svojoj ljepoti (a ti si pitao kojim ih je to nadljudskim pomagalom slikar ucrtao, kad je na tako skućenu prostoru postigao toli živopisne učinke). Čitave su margine knjige preplavili sićušni likovi što su, gotovo prirodno se razlijevajući, nicali iz zavijutaka na završecima sjajno oblikovanih slova: morske sirene, jeleni u bijegu, himere, ljudski trupovi bez ruku što su se poput glista izvijali iz samih krajeva verseta.

Na jednome mjestu, kao da nastavljaju tri »Sanctus, Sanctus, Sanctus« koji su se ponavljali u tri razna retka, vidio si tri životinjske spodobе s ljudskim glavama, od kojih su se dvije, jedna odozdo a druga odozgo, naginjale jedna prema drugoj da bi se spojile u poljupcu koji bi bez krzmanja bio proglasio bestidnim, da nisi bio uvjeren kako to što je ondje prikazan jamaćno opravdava duboko, makar ne i jasno, duhovno znaćenje.

Ja sam te stranice pratio kolebajući se između nijemog udivljenja i smijeha, jer su likovi nužno poticali na veselje, premda su tumaćili svete stranice. A brat Vilim ih je pregledavao smješkajući se, pa prozbori: »Babewyn, tako ih zovu na mojim otocima.«

»Babouins, tako ih zovu u Galiji«, reće Malahija. »I doista, Ademo je svoje umijeće naućio u vašoj zemlji, iako je poslije ućio i u Francuskoj. To su babuni iliti afrićki majmuni. Likovi iz naopaka svijeta, gdje se kuće grade na vrhu tornja, a zemlja stoji nad nebom.«

Sjetih se nekih stihova koje sam ćuo na narjećju svojih krajeva pa se ne mogoh suzdržati a da ih ne izgovorim:

Aller Wunder si gesivigen,
das herde himel hćlt iiberstigen,
daz sult ir viir ein umnder ivigen.

A Malahija nastavi navoditi iz istog teksta:

Erd ob un himel unter
das sult ir hćdn besunder
viir aller wunder ein wunder.

»Izvrсно, Adsone«, nadoveza knjižničar, »te nam slike zbilja govore o predjelu u koji se stiže jašući na plavoj guski, gdje ima jastrebova što u potoku pecaju ribu, medvjeda što na nebu progone sokolove, rakova

koji lete s golubicama, a u zamku se uhvatila tri gorostasa pa ih gricka pijetao.«

I blijed smiješak zasja na njegovim usnama. Tada se drugi redovnici, koji su donekle stidljivo slijedili razgovor, stadoše od srca smijati, kao da su čekali knjižničarov pristanak. Ovaj se smrknu, dok su se drugi i dalje smijali, hvaleći vještinu pokojnog Adelma i jedan drugome pokazujući najnevjerojatnije likove. I dok su se još svi smijali, začusmo iza svojih leđa, svečan i strog, neki glas:

» Verba vana aut risui apta non loqui.«

Okrenusmo se. Onaj koji je progovorio bijaše pod teretom godina pognut redovnik, bijel kao snijeg, ne mislim na kosu, nego i na lice i na zjenice. Opazih da je slijep. Glas mu je još bio dostojanstven, a udovi snažni, iako su mu godine zgrobile tijelo. Zurio je u nas kao da nas vidi, a i poslije sam ga uvijek viđao kako se kreće i govori kao da ga blago vida još nije napustilo. Ali ton je glasa, naprotiv, pripadao nekome tko posjeduje samo proročki dar.

»Po dobi i po znanju štovanja vrijedni čovjek kojeg vidite«, reče Malahija Vilimu pokazujući pridošlicu, »jest Jorge iz Burgosa. Izuzev Alinarda iz Grottaferrate, najstariji je od svih koji u samostanu žive, pa njemu velik broj redovnika u tajnosti ispovijedi povjerava breme svojih grijeha.« Zatim će okrenuvši se prema starini: »Taj što pred vama stoji jest brat Vilim iz Baskervillea, naš gost.«

»Nadam se da vas moje riječi nisu rasrdile«, osorno reče starac. »Čuo sam kako se ljudi smiju smiješnim stvarima pa sam ih podsjetio na jedno od načela našeg pravila. I kao što kaže psalmist, ako se zbog zavjeta šutnje redovnik mora ustezati od dobrih razgovora, s još se jačih razloga mora kloniti loših razgovora. A kao što ima loših razgovora, ima i loših slika. A to su one koje lažu o obliku svega stvorenog i svijet pokazuju suprotnim od onoga kakvim treba da bude, kakvim je uvijek bio i kakvim će uvijek biti u vijeke vjekova, do svršetka svih vremena. Ali vi dolazite iz drugog reda, a kažu mi da se tamo i na najneumjesniju veselost gleda popustljivo.« Ciljao je na ono što se među benediktincima pričalo o nastranostima svetoga Franje Asiškog, a možda i o nastranostima što su se pripisivale fratrićima i svakovrsnim spiritualcima, koji su odnedavna vrlo nezgodno isključili iz franjevačkog reda. No brat Vilim se pričinio da ne shvaća što mu se podmeće.

»Slike na marginama često navode na smijeh, ali s ciljem da pouče«, odgovori. »Kao što su prodike, da biste pobudili maštu pobožne svjetine, treba umetnuti exempla, nerijetko šaljiva, tako i govor slika mora

dopuštati te nugae. Za svaku krepost i za svaki grijeh postoji primjer uzet iz životinjstva, pa zvijeri postaju prikazom ljudskog svijeta.»

»O, da«, podrugnu se starac, ali bez smiješka, »svaka je slika kadra izazvati volju za krepošću, da bi od remek-djela stvaranja, naglavce izvrnutog, nastao predmet smijeha. Pa se tako Božja riječ očituje u magarcu koji svira na lutnji, sovi što ore štitom, volovima što se sami uprežu u plug, rijekama koje teku protiv struje, moru koje plamti u požaru, vuku koji postaje isposnikom! S volom lovite zeca, neka vas gramatici uče ćukovi, nek psi ujedaju buhe, slijepi nek vode nijeme a nijemi neka traže kruha, mrav nek rodi tele, nek lete pečeni pilići, nek pogače rastu na krovovima, nek papige predaju retoriku, kokoši neka oplođuju pijevice, metnite kola ispred volova, dajte psu da spava u krevetu i neka svi hodaju na glavi! Što hoće sve te nugae? Pod izgovorom da uče o zapovijedima Božjim, hoće svijet obratan i suprotan svijetu koji je uspostavio Bog!«

»Ali Areopagit uči«, ponizno reče Vilim, »da Boga možemo imenovati samo u najnakaznijim stvarima. A Hugo iz Saint Victora nam je napominjao, što je spodoba različitija, to nam se više istina objavljuje pod velom užasnih i nedostojnijih prilika, to manja se mašta napaja putenim užitkom i prisiljena je ponirati u tajne što se kriju iza besramnosti slika...«

»Poznajem to obrazloženje! I sa stidom priznajem da je to bilo vrhunsko obrazloženje našeg reda kad su se clunyjski opad borili protiv cistercita. No, sveti je Bernard imao pravo: čovjeku koji prikazuje nemani i čuda iz prirode da bi per speculum et in aenigmatate otkrio Božje stvari, malo-pomalo omili sama narav čudovišnosti koje stvara, te se njima i zbog njih zabavlja, i osim kroz njih ništa ne vidi. Dovoljno je da pogledate, vi koji još imate vid, kapitele u svojem kloštru«, pa rukom pokaže kroz prozor, prema crkvi, »pred očima fratara usredotočenih na molitvu, što znače te smiješne grdobe, ti izobličeni oblici i te uobličene izobličivosti? Ti gnusni majmuni? Ti lavovi, ti centauri, ta poluljudska bića s ustima nasred trbuha, s jednom nogom, ušiju poput jedara? Ti pjegavi tigrovi, ti ratnici u boju, ti lovci što pusu u rog, i ta mnoga tijela iz jedne glave i mnoge glave iz jednog tijela? Četvoronošci sa zmijskim repom i ribe s glavom kao u četvoronošca, a tu živina koja se sprijeda čini konjem, a straga jarcem, a tamo konj s rogovima, i postepeno je redovniku sad već ugodnije čitati s mramora negoli iz rukopisa, i diviti se čovjekovim djelima umjesto razmišljati o Božjem zakonu. Sram bilo želje vaših očiju i vaše osmijeha!«

Visoki starac se zadihan zaustavi. A ja se zadivih živom pamćenju iz kojeg je, slijep možda mnogo godina, još prizivao slike o besramnosti kojih nam je govorio. Toliko živom da posumnjah nisu li ga silno zavele dok ih je mogao vidjeti, kad ih još zna tako strastveno opisivati. No, često mi se događalo da na najzavodljivije prikaze grijeha naiđem upravo na stranicama tih ljudi nepokvarljive kreposti, koji su osuđivali njihove čari i učinke. Znak je to da tim ljudima upravlja takav žar u svjedočenju o istini da se, za ljubav Božju, ne skanjuju zlu pridavati sve zavodljivosti u koje se umata, ne bi li ljude što bolje uputili u načine na koje ih zloduh očarava. I doista, Jorgeove riječi probudiše u meni veliku želju da vidim tigrove i majmune u kloštru, kojemu se još nisam divio. No, Jorge prekinu tok mojih misli, jer nastavi govoriti, nešto manje uzbuđenim tonom.

»Našem Gospodinu nisu trebale tolike budalaštine da nam pokaže pravi put. Ništa u njegovim parabolama ne izaziva na smijeh ili na strepnju. Adelmo, međutim, čiju smrt sada oplakujete, tako je uživao u čudovišnostima koje je slikao, da mu pred očima više nisu bile krajnje stvari koje su imale predočiti u stvari. I prošao je svim, kažem svim«, a glas mu postade svečan i put prijetnje, »stazama čudovišnosti. Za to Bog kažnjava.«

Na prisutne se spusti teška šutnja. Usudi se da je razbije Venancije iz Salvemeca.

»Časni Jorge«, reče, »zbog svoje ste kreposti nepravedni. Dva dana prije nego što je Adelmo poginuo bili ste nazočni pri učenom razgovoru što se vodio upravo ovdje u skriptoriju. Adelmo se trudio da njegovo umijeće, popustljivo u prikazivanju nastranog i fantastičnog, ipak bude usmjereno k slavi Božjoj, kao sredstvo spoznaje nebeskih stvari. Brat Vilim je maloprije navodio Areopagitov sud o spoznaji kroz nakaznost. A Adelmo je toga dana naveo još jedan uzvišen autoritet, doktora Akvinskog, kad je kazao kako više priliči da se Božje stvari izlažu u liku nevrijednih tijela negoli u liku plemenitih tijela. U prvom redu, zato što se ljudski duh lakše oslobađa greške: jasno je, naime, da se neke značajke ne mogu pripisati Božjim stvarima, što bi dovelo u dvojbu kad bi te stvari bile označene likovima plemenitih tjelesnih stvari. U drugom, zbog toga što taj način prikazivanja više dolikuje našem zemaljskom spoznavanju Boga: on nam se, naime, očituje više u onome što nije, nego u onome što jest, pa nas stoga prisposdobe stvari koje se od Boga najviše udaljuju privode točnijem mišljenju o njemu, jer tako znamo da je on iznad onoga što kažemo

i mislimo. A u trećem redu, zato što se tako Božje stvari bolje skrivaju nedostojnim osobama. Ukratko, toga je dana bila riječ o tome da se shvati na koji se način istina može otkriti preko nenadanih, i domišljatih, i zagonetnih izraza. A ja sam mu spomenuo da sam u djelu velikog Aristotela naišao na prilično jasne riječi s tim u vezi...«

»Ne sjećam se«, odsječeno prekide Jorge, »jako sam star. Ne sjećam se. Možda sam pretjerao u strogosti. Sad je kasno, moram ići.«

»Čudno je što se ne sjećate«, zaintači se Venancije, »bilo je to učeno i vrlo lijepo razglabanje, u koje su se upleli i Benno i Berengar. Posrijedi je zapravo bilo da se dozna ne navode li metafore, igre riječima i zagonetke, za koje se, međutim, čini da ih pjesnici izmišljaju iz čiste zabave, na razmatranje o stvarima na nov i nenadan način, a ja sam rekao da je i to vrlina koja se traži od mudraca... A bio je tu i Malahija...«

»Ako se časní Jorge ne sjeća, imajte poštovanja prema njegovoj dobi i prema zamoru njegova duha... koji je uostalom uvijek tako živ«, umiješa se netko od redovnika koji su pratili raspravu. Rečenica je, bar u početku, bila izgovorena uzrujano, jer je onaj koji je progovorio, uvidjevši da pozivajući na poštovanje prema starcu u biti skreće pozornost na njegovu slabost, utišao silinu svoje upadice te dovršio gotovo šapćući u znak isprike. Taj koji je govorio bio je Berengar iz Arundela, knjižničarov pomoćnik. Bijaše to mladić blijeda lica, a promatrajući ga sjetih se kako je Ubertino opisao Adela: oči su mu bile kao u pohotne žene. Postiđen pogledima svih što su prema njemu uperili, stezao je prste kao da želi potisnutu unutrašnju napetost.

Neobična bi Venancijeva reakcija. Pogleda Berengara tako da ovaj obori oči: »U redu, brate«, reče, »ako je pamćenje dar Božji, i sposobnost zaboravljanja može biti vrlo dobra, pa je treba poštovati. No ja je poštujem u starog subrata s kojim sam razgovarao. Od tebe sam očekivao življe sjećanje ha stvari koje su se dogodile dok smo ovdje bili, zajedno s tvojim predragim prijateljem...«

Ne bih znao reći je li Venancije povisio ton kod riječi »predragim«. Kako bilo da bilo, među nazočnima osjetih nelagodu. Svatko je pogled skretao na drugu stranu i nitko ga nije upravljao prema Berengar, koji je žestoko pocrvenio. Odmah se, odlučno, uplete Malahija: »Dođite, fra Vilime«, reče, »pokazat ću vam druge zanimljive knjige.«

Skupina se razide. Spazih kako Berengar Venanciju dobacuje pogled pun prijekora, i kako mu Venancije istom mjerom odvraća, uz nijem izazov. Videći gdje se stari Jorge udaljava, potaknut osjećajem

smjerna poštovanja, ja se prignuh da mu poljubim ruku. Starac primi poljubac, položi ruku na moju glavu i upita tko sam. Kad ma rekoh svoje ime, lice mu se razvedri.

»Nosiš veliko i prekrasno ime«, reče. »Znaš li tko je bio Adson iz Montier-en-Dera?« zapita. Ja to, priznajem, nisam znao. Tako Jorge doda: »Napisao je veliku i strašnu knjigu, Libellum de Antichristo, u kojoj je vidio stvari što će se zbiti, a nisu ga dovoljno slušali.«

»Knjiga je napisana prije godine tisućite«, reče Vilim, »a te se stvari nisu obistinile...«

»Za one koji nemaju oči da vide«, reče slijepac, »putovi su Antikristovi spori i zavojiti. On stiže kad ga mi ne predviđamo, i to ne zato što bi apostolov proračun bio pogrešan, nego stoga što mi nismo svladali njegovo umijeće.« Zatim, licem okrenut prema dvorani, zavika gromkim glasom koji odjeknu o svodove skriptorija. »On dolazi! Ne gubite zadnje dane smijući se nakazicama pjegave kože i vijugava repa! Ne tratite posljednjih sedam dana!«

Večernja

Gdje se običu ostali dijelovi opatije,
Vilim izvede neke zaključke o Adelmovoj smrti,
s bratom staklarom porazgovori se o staklima za čitanje i
o utvarama koje se javljaju onima sto žele previše čitati.

U tom trenu pozvoniše na večernju, a redovnici uzeše napuštati svoje stolove. Malahija nam dade do znanja da i mi moramo otići. On će sa svojim pomoćnikom Berengarom ostati da pospremi stvari i da (kako se izrazi) knjižnicu priredi za noć. Vilim ga upita hoće li zatim zatvoriti vrata.

»Nema vrata koja bi iz kuhinje ili iz blagovaonice branila pristup u skriptorij niti iz skriptorija u knjižnicu. Jača od svakih vrata mora biti Opatova zabrana. A kuhinjom i blagovaonicom redovnici treba da se koriste do večerjaja. Toga časa, kako bi se spriječilo da u Zgradu uđu stranci ili životinje, za koje zabrana ne vrijedi, ja osobno odozdo zatvaram portale što vode u kuhinje i u blagovaonicu, i otad Zgrada ostaje nepristupačna.«

Sidosmo. Dok su redovnici kretali prema kuru, moj učitelj odluči da će nam Gospodin oprostiti ako ne prisustvujemo službi Božjoj (štošta nam je idućih dana morao Gospodin opraštati!) pa mi predloži da s njim malo prošetam po visoravni, kako bismo se ondje udomaćili.

Izađosmo iz kuhinje, prijeđosmo preko groblja. Bilo je tu nedavno postavljenih nadgrobnih ploča, i drugih koje su odavale znakove vremena, pripovijedajući o životima redovnika što su živjeli u prošlim stoljećima. Grobovi bijahu bez imena, s kamenim križevima povrh sebe.

Vrijeme se kvarilo. Digao se hladan vjetar, a nebo se smračivalo.

Sunce se naslućivalo gdje zalazi iza vrtova, a tama je već padala s istoka, prema kojem se zaputismo hodajući uz kor crkve, te stigismo do stražnje strane visoravni. Tamo, gotovo tik uz pojas zidina, na mjestu gdje se spajao s istočnim tornjem Zgrade, bijahu gnojišta, a svinjari su upravo pokrivali žaru sa svinjskom krvlju. Zapazismo da je zid iza gnojišta niži, tako da se preko njega moglo nagnuti. S one strane nagiba zidina, zemljište koje se vrtoglavo spuštalo pri dnu bilo je pokriveno glinom koju snijeg nije uspijevao potpuno zaštititi. Primijetih da je riječ o stovarištu gnoja što se odande bacao i silazio sve do zavoja, odakle se odvajala duga staza kojom se bio otisnuo odbjegli Vranac. Kažem gnoja, jer je posrijedi bila lavina smradne tvari, iz koje je vonj dopirao do grudobrana s kojeg sam se nagnjao. Očito su se tamo dolje njime opskrbljivali seljaci kako bi im poslužio za njihova polja. No, sa životinjskim i ljudskim izmetinama miješao se drugi kruti otpad, sav slijev mrtvih tvari što ih je opatija istjerivala iz svojeg tijela, da bi u odnosu spram vrhunca brda i spram neba ostala čista kao sunce.

U obližnjim su stajama konjušari uvodili stoku k jaslama. Prijedosmo puteljak duž kojeg su se, sa strane bliže zidu, protezale razne staje, a slijeva, uz kor, redovnička spavaonica, a zatim zahodi. Tamo gdje su se, na katu utvrde, istočne zidine pregibale prema jugu stajala je zgrada u kojoj su bile kovačnice. Posljednji su kovači odlagali svoje oruđe i trnuli mijehove, da bi se otputili na službu Božju. Vilim radoznalo krenu prema kraju kovačnice gotovo odijeljenu od ostalih dijelova, gdje je neki redovnik spremio svoje stvari. Na njegovu je stolu ležela prekrasna zbirka raznobojnih stakala, malog promjera, ali su šira okna bila prislonjena uz zid. Pred njim je stajao još nedovršeni relikvijar, koji je imao samo srebrni kostur, a u koji je on, međutim, očito ugrađivao stakla i drugo kamenje, što ga je svojim pomagalima bio sveo na veličinu dragulja.

Upoznasm tako Nikolu iz Morimonda, opatijskog naeštra staklara. On nam objasni da se u stražnjem dijelu kovačnice također puše staklo, dok se u prednjem, gdje borave kovači, stakla pričvršćuju veznim olovom kako bi se od njih pravila prozorska okna. No, doduše, veliko staklarsko djelo, što uljepšava crkvu i Zgradu, već je izvedeno dva stoljeća prije toga. Sad se ograničavaju na manje poslove ili na popravke onoga što je vrijeme oštetilo.

»I to teškom mukom«, doduše, »jer više ne uspijevamo naći negdašnje boje, poglavito plavu kojoj se još imate prilike diviti u

koru, tako sjajne kakvoće da se u lađu, kad je sunce visoko, slijeva rajsko svjetlo. Stakla na zapadnoj strani lađe, koja smo nedavno iznova načinili, nisu iste kakvoće, a to se za ljetnih dana vidi. Zaludu«, dometnu, »više nemamo mudrost starih, gotovo je doba gorostasa!«

»Mi smo patuljci«, složi se Vilim, »ali patuljci što stoje na ramenima tih gorostasa, i u svojoj neznatnosti ponekad uspijevamo obzor vidjeti dalje od njih.«

»Kaži ti meni što mi to radimo bolje nego što su oni znali!« uskliknu Nikola. »Ako siđeš u kriptu crkve, gdje se čuva riznica opatije, naći ćeš tako izvanredno izrađene relikvijare da će ti se ova mala nakaza koju ja sada tako bijedno pravim«, pa pokaže na svoje djelo na stolu, »učiniti majmunskim oponašanjem onih tamo!«

»Nigdje ne piše da meštari staklari moraju i dalje praviti prozore, a zlatari relikvijare, ako su ih meštari u prošlosti znali izrađivati tako lijepe i ako im je suđeno da stoljećima traju. Inače bi se zemlja ispunila relikvijarima, u ovo doba kad su sveci od kojih bi se relikvije uzimale tako rijetki«, našali se Vilim. »Ni prozori se neće morati vječito sastavljati. Ali u nekim sam zemljama vidio nove tvorevine načinjene od stakla što navještaju svijet sutrašnjice, u kojem staklo neće biti samo u službi bogoslužja, nego će biti i pomoć čovjekovoj slabosti. Želim ti pokazati tvorevinu naših dana, i čast mi je što posjedujem njezin vrlo koristan primjerak.« Stavi ruku u mantiju pa izvuče svoje leće koje zapanjiše našeg sugovornika.

Nikola uze s velikim zanimanjem male rašlje što mu ih je Vilim pružao: »Oculi de vitro cum capsula!«, uzviknu. »O tome mi je govorio neki fra Giordano kojeg sam upoznao u Piši! Kazivao je da nije prošlo ni dvadeset godina otkako su izumljeni. Ali s njim sam govorio prije više od dvadeset godina.«

»Mislim da su ih izumili mnogo prije toga«, reče Vilim, »no teško ih je napraviti, i tu se traže vrlo vještari meštari staklari. Koštaju vremena i novca. Prije deset godina par tih stakalaca ab oculis ad legendum prodan je u Bologni za šest novčića. Ja sam svoj par, prije više od deset godina, dobio na poklon od velikog meštra, Salvina degli Armati, i sve ovo vrijeme sam ga ljubomorno čuvao, kao da je — što sad već i jest — dio mojeg vlastitog tijela.«

»Nadam se da ćeš mi ovih dana dopustiti da ga proučim, ne bi mi bilo mrsko načiniti sličan«, uzbuđeno će Nikola.

»Svakako«, pristade Vilim, »ali vodi računa o tome da se debljina stakla mora mijenjati prema oku kojem se ima prilagoditi, pa treba

iskušati mnogo tih leća da bi se probale na pacijentu, sve dok se ne nađe prava debljina.«

»Kakva divota!«, nastavljao, je Nikola. »Pa ipak bi mnogi govorili o čaranju i o đavolskoj smicalici...«

»U ovom slučaju zacijelo možeš govoriti o vraćanju«, složi se Vilim.

»Ali postoje dvije vrste vraćanja. Ima vraćanja koje je djelo đavolovo i što pomoću vještina o kojima se ne smije govoriti teži da čovjeka uništi. No postoji i drugo vraćanje koje je djelo Božje, gdje se Božja znanost očituje kroz čovjekovu znanost, a služi preobrazbi prirode i jedan mu je od ciljeva da produži život samog čovjeka. A to je sveto vraćanje kojim će se učenjaci sve više morati baviti, ne samo da bi otkrili nove stvari, nego kako bi nanovo otkrili toliko prirodnih tajna što ih je Božja mudrost objavila Židovima, Grcima, drugim drevnim narodima, a danas čak i nevjernicima (i ne mogu ti reći koliko divnih stvari iz optike i iz znanosti o gledanju ima u knjigama nevjernika!). I sve će te spoznaje kršćanska znanost morati iznova steći i oduzeti ih poganima i nevjernicima tamquam ab iniustispossessoribus.«

»Ali zašto oni koji tu znanost posjeduju to ne priopće cijelome Božjem narodu?«

»Zato što nije cijeli Božji narod spreman da primi tolike tajne, i često se događalo da čuvaru te znanosti proglase čarobnjacima što su s vragom sklopili ugovor, pa su tako svojim životom plaćali što su poželjeli da drugi s njima podijele blago njihova znanja. Za vrijeme procesa u kojima bi se za koga sumnjalo da opći s vragom, i ja sam morao izbjegavati uporabu ovih leća te sam se utjecao dobrovoljnim tajnicima što su mi čitali spise koji su mi bili potrebni, jer bi inače, u nekom trenutku kad bi se đavolova nazočnost tako nametala da su svi, da tako kažem, njušili njezin sumporni miris, i mene samog gledali kao prijatelja onih koji su bili podvrgnuti istrazi. I napokon, upozoravao je veliki Roger Bacon, ne treba da tajne znanosti uvijek dospiju svima u ruke, jer bi ih neki mogli iskoristiti u loše svrhe. Učenjak često kao čarobnjačke mora prikazivati knjige koje nisu čarobnjačke, nego pripadaju baš dobroj znanosti, ne bi li ih zaštitio od bezobzirnih pogleda.«

»Ti se, dakle, bojiš da bi priprosti ljudi te tajne mogli upotrijebiti na loš način?«, upita Nikola.

»Što se priprostih ljudi tiče, bojim se samo da bi se mogli prestraviti, jer bi ih pobrkali s onim đavolskim djelima o kojima im prečesto govore njihovi propovjednici. Vidiš, dogodilo mi se da upoznam vrlo

spretne liječnike koji su spravljali lijekove kadre da smjesta izliječe neku bolest. No oni bi svoju mast ili oparak priprostim ljudima davali poprativši ih svetim riječima ili poput psalama pjevajući rečenice što su se doimale kao molitve. Ne zato što bi te molitve imale moć da ozdravljaju, nego da bi, vjerujući da će ozdraviti od molitava, priprosti ljudi progutali oparak ili se namazali mašću i tako ozdravili, a da snazi njihova učinka ne pridaju preveliku pozornost. A osim toga, i zato da bi se, potaknut povjerenjem u pobožnu izreku, duh bolje pripremio za djelovanje lijeka na tijelo. Ali blaga znanosti često valja braniti ne od priprostih ljudi, nego od učenih. Danas se proizvode čudesni strojevi, o kojima ću ti jedan dan govoriti, a kojima se uistinu može mijenjati tok prirode. Ali jao padnu li u ruke ljudima koji bi ih upotrijebili da prošire svoju zemaljsku vlast i zasitili svoju žudnju za imanjem! Kažu mi da je u Kini neki mudrac napravio smjesu praha koja u dodiru s vatrom može izazvati veliku buku i veliki plamen, i uništiti sve na mnogo lakata uokolo. Divan izum, kad bi se upotrijebio da se skrene tok rijeke ili smrvi stijena ondje gdje treba raskršiti zemljište. No što ako ga tko god upotrijebi da bi naškodio svojim neprijateljima?»

»Možda bi to bilo dobro, ako bi to bili neprijatelji Božjeg naroda«, pobožno reče Nikola.

»Možda«, složi se Vilim, »ali tko je danas neprijatelj naroda Božjeg? Car Ludvig ili papa Ivan?»

»O, Gospodine moj!«, sav prestrašen reče Nikola, »ne bih baš htio sam odlučivati o tako tužnoj stvari!«

»Vidiš li?«, reče Vilim. »Katkad je dobro da stanovite tajne ostanu zaklonjene iza nedokučivih riječi. Ne mogu se prirodne tajne prenosi u kozjoj ili ovčjoj koži. U knjizi o tajnama Aristotel kaže da tko odaje odviše zagonetaka prirode i umijeća, kida nebeski pečat, i da iz toga može poteći mnogo zla. To ne znači da tajne ne treba objavljivati, nego da je na učenjacima da odluče kada i kako.«

»Stoga je dobro što na ovakvim mjestima«, reče Nikola, »ne stoje sve knjige svima nadohvat ruke.«

»To je druga priča«, reče Vilim. »Griješiti se može neumjerenom govornjivošću i neumjerenim prešućivanjem. Ja nisam htio reći da treba skrivati izvore znanosti. To mi se pače čini velikim zlom. Htio sam reći, kad raspravlja o tajnama iz kojih može nastati i dobro i zlo, učenjak ima pravo i dužnost da se služi nejasnim jezikom, koji je razumljiv jedino njemu sličnima. Put znanosti je težak i teško je od

dobroga lučiti zlo. Pa su učenjaci novog vremena često tek patuljci na ramenima patuljaka.«

Mora da je ljubazni razgovor s mojim učiteljem Nikolu oraspoložio da se povjerava. Stoga namignu Vilimu (kao da kaže: ti i ja se razumijemo jer o istim stvarima govorimo) pa nataknu: »Samo što se tamo dolje«, i pokazuje na Zgradu, »tajne znanosti dobro čuvaju čarolijama...«

»Je li?« reče Vilim hineći ravnodušnost. Zakračunata vrata, stroge zabrane, prijetnje, pretpostavljam.«

»O ne, više od toga...«

»Što na primjer?«

»Pa, ne znam ja točno, ja se bavim staklima a ne knjigama, ali po opatiji kruže priče... čudne priče...«

»Kakve?«

»Čudne. O redovniku, recimo, kojem se prohtjelo da se noću uputi u knjižnicu, kako bi potražio nešto što mu Malahija nije htio dati, te je vidio zmije, ljude bez glava, ljude s dvjema glavama. Iz labirinta je zamalo izašao lud...«

»Zašto govoriš o čarolijama, a ne o đavolskim prikazama?«

»Zato što nisam tako bezazlen iako sam skroman meštar staklar. Đavao (oslobodi Bože!) redovnika ne napastuje zmijama i dvoglavim ljudima. Ako to ikako čini, onda ga zavodi bludnim priviđenjima, kao što je radio s pustinjacima. A uz to, ako je zlo posegnuti za stano- vitim knjigama, zašto bi đavao redovnika odvrćao da zlo počini?«

»To mi se čini ispravnim entimemom«, priznade moj učitelj.

»I napokon, dok sam popravljao stakla u bolnici, zabavio sam se listajući neke Severinove knjige. Bila je tamo knjiga tajni koju je, mislim, napisao Albert Veliki. Privuklo me nekoliko neobičnih minijatura, pa pročitah nekoliko stranica o tome kako se moie namazati stjenjak uljne svjetiljke pa da se od njezina kađenja dobivaju priviđenja. Vjerojatno si opazio, bolje rečeno, vjerojatno još nisi opazio, jer u opatiji još nisi proveo noć, da je za mraka gornji kat Zgrade osvijedjen. Na nekim mjestima, kroz prozore se razaznaje slabo svjetlo. Mnogi su se pitali što je to, i pričalo se o lutajućoj svjetlosti, ili o dušama pomrlih redovnika knjižničara što se vraćaju da vide svoje kraljevstvo. Ovdje u to mnogi vjeruju. Ja mislim da su to svjetiljke priređene radi priviđenja. Znaš, ako uzmeš masti iz psećeg uha i njom nauljiš stjenjak, tko udahne dim te svjetiljke povjerovat će da ima pseću glavu, a ako netko bude kraj njega, vidjet će ga s psećom

glavom. A postoji i druga mast, od koje se oni koji se oko nje vrte osjećaju velikim poput slonova. A od šišmišova oka, dviju riba kojima se ne sjećam imena i vučje žuči možeš napraviti stjenjak od kojeg ćeš vidjeti životinje masnoćom kojih si se poslužio. Uz pomoć gušterova repa postižeš da sve naokolo bude kao srebrno, a od masti crne zmije i od komada mrtvačkog pokrova soba će se činiti punom zmija. Ja to znam. Netko je u knjižnici vrlo podmukao...«

»Ali zar ne bi čarolije mogle proizvoditi duše knjižničara iz prošlih stoljeća?«

Nikola zastade zbunjen i uznemiren: »Na to nisam pomišljao. Možda je tako. Nek nas Bog očuva. Kasno je, večernja je već počela. Zbogom.« Pa ode prema crkvi.

Nastavismo duž južne strane. Zdesna su stajali dom za hodočasnike i kaptolska dvorana s vrtom, slijeva tijesci, mlin, žitnice, podrumi, dom za iskušeničke. Svi su se žurili put crkve.

»Što mislite o onome što je rekao Nikola?«, zapitah.

»Ne znam. U knjižnici se nešto događa, a ne vjerujem da su posrijedi duše pomrlih knjižničara...«

»Zašto?«

»Zato što pretpostavljam da su bili tako kreposni da danas borave u kraljevstvu nebeskom uronjeni u kontemplaciju lica Božjeg, ako te taj odgovor može zadovoljiti. Što se svjetiljaka tiče, ako postoje, vidjet ćemo ih. A u pogledu masti o kojima nam je govorio naš staklar, ima lakših načina da se izazovu priviđenja i Severin ih vrlo dobro poznaje, to si danas primijetio. Sigurno je da u opatiji ne žele da se noću ulazi u knjižnicu, a da su to naprotiv mnogi pokušali ili pokušavaju.«

»A ima li naš zločin kakve veze s tom pričom?«

»Zločin? Što više razmišljam, sve sam uvjereniji da se Adelmo ubio.«

»A zašto?«

»Sjećáš li se kako sam jutros uočio stovarište gnoja? Dok smo se penjali zavojem nad kojim stoji istočni toranj, na tom sam mjestu zamijetio tragove lavine, ili bolje, dio zemljišta, otprilike ondje gdje se gomila gnoj, bio se odronio i otkotrljao sve do ispod zavoja. I eto zašto nam se večeras, kad smo pogledali odozgo, gnoj učinio slabo prekriven snijegom, ili jedva prekriven posljednjim, jučerašnjim, ne snijegom koji je padao prethodnih dana. O Adelmovu nam je lešu Opat rekao da je bio izubijan stijenama, a pod istočnim tornjem, čim nad strminom prestaje građevina, rastu borovi. Stijene su međutim

baš na onom mjestu na kojem završava zidna ploha tvoreći neku vrstu stepenice, a zatim počinje padina s gnojem.«

»I što onda?«

»I onda razmisli nije li..., kako da kažem,... nije li za naš um manje skupo pomišljati da se Adelmo, iz razloga koje tek treba razvidjeti, sna sporite bacio s grudobrana zida, odbio se o stijene te se, bilo mrtav bilo ranjen, strovalio u gnoj. Zatim je lavina, koju je one večeri uzrokovao vjor, i gnoj, i dio zemljišta, i nesretnikovo tijelo odnijela pod istočni toranj.«

»Zašto kažete da je to za naš um manje skupo rješenje?«

»Dragi Adson, ne valja umnažati objašnjenja i uzroke ako nas na to ne sili nužda. Ako je Adelmo pao s istočnog tornja, morao je prodrijeti u knjižnicu, netko ga je morao udariti da ne bi pružao otpor, morao se nekako snaći da bi se s beživotnim tijelom na leđima uspeo do prozora, morao ga je otvoriti i jadnika survati. U mojoj je pretpostavci, naprotiv, dovoljan Adelmo, njegova volja i lavina. Sve se objašnjava uz najmanji broj uzroka.«

»Ali zašto bi se ubio?«

»Ali zašto bi ga ubili? U svakom slučaju, treba naći razloge. A da ih ima, čini mi se nedvojbenim. Zgrada odiše prešućenim stvarima, svi nam nešto tajе. Zasad smo već prikupili neka sumnjičenja, istini za volju prilično neodređena, na račun nekog čudnog odnosa koji se održavao između Adelma i Berengara. Znači da ćemo knjižničarova pomoćnika imati na oku.«

Dok smo tako razgovarali, večernje se bogoslužje okončalo. Sluge su se vraćale svojim dužnostima prije nego se povuku za večeru, redovnici su kretali prema blagovaonici. Nebo se tad već bilo smračilo i počinjalo je sniježiti. Bio je to prhak snijeg što je padao u malim, mekanim pahuljicama, mislim velikim dijelom noći, jer je idućeg jutra cijela visoravan bila prekrivena prebijelim pokrivačem, kao što ću još reći.

Bio sam gladan, pa s olakšanjem prihvatih prijedlog da odemo na objed.

Povečerje

Gdje Vilim i Adson uživaju u radosnom gostoljublju
Opatovu i u gnjevnu razgovoru što ga vodi Jorge.

Blagovaonicu su rasvjetljavale velike baklje. Redovnici su sjedili uzduž stolova, koji je nadvisivao Opatov stol, postavljen okomito na njega na široku podnožju. Sa suprotne strane bila je predikaonica, na kojoj se već bio smjestio redovnik što će čitati za vrijeme večere. Opat nas je čekao kraj male česme, držeći bijelu tkaninu da nam njom nakon umivanja obriše ruke, po drevnim savjetima svetog Pakomija.

Opat pozva Vilima za svoj stol i reče da ću, za tu večer, budući da sam svjež gost, i ja uživati istu povlasticu, iako sam benediktinski iskušeni. Sljedećih ću dana, reče mi očinski, moći sjediti s redovnicima za stolom ili ću, ako mi moj učitelj da kakav zadatak, prije ili poslije obroka svraćati u kuhinju, gdje će se za mene pobrinuti kuhari.

Nepomični, s kukuljicom spuštrenom na lice i s rukama pod plećkom, redovnici su sada stajali pokraj stolova. Opat se približi svojem stolu i izgovori Benedicite. Pjevač s predikaonice zapjeva Edent pauperes. Opat blagoslovi i svi sjedoše.

Pravilo našeg utemeljitelja predviđa dosta umjeren objed, ali Opatu prepušta da odluči koliko je hrane redovnicima uistinu potrebno. S druge strane, u našim se opatijama sad više popušta užicima trpeze. Ne govorim o onim opatijama koje su se, na žalost, pretvorile u legla proždrljivaca, nego i o onima koje, nadahnute mjerilima skrušenosti i kreposti, redovnike koji se gotovo uvijek bave napornim umnim radom opskrbljuju hranom što nije lagana nego krepka. K tome, Opatova je trpeza uvijek povlaštena, i zbog toga što za njom nerijetko sjede ugledni gosti, a opatije su ponosne na proizvode svoje zemlje i svojih staja, te na vještinu svojih kuhara.

Redovnička se večera, po običaju, odvijala u tišini, dok su jedni s drugima govorili našom uvriježenom abecedom pomoću prstiju. Iskušeničke i mlade redovnike su posluživali prve, odmah pošto su svima namijenjena jela prešla preko Opatova stola.

Za Opatovim su stolom s nama sjedili Malahija, opskrbnik i dva najstarija redovnika, Jorge iz Burgosa, slijepi starina kojega sam bio već upoznao u skriptoriju, i prastari Alinardo iz Grottaferrate, gotovo stogodišnjak, šepav i krhka izgleda, a — učini mi se — odsutna duha. O njemu nam Opat reče da je, otkako je u toj opatiji bio iskušenikom, ondje stalno živio te da se sjeća događaja iz razdoblja od barem osamdeset godina. To nam Opat kaza u početku, jer smo se poslije pridržavali navade svojeg reda, pa smo šutke pratili čitanje. No, kako rekoh, za Opatovim su se stolom neke stvari dopuštale, i tako smo hvalili jela koja su nam ponudili, dok je Opat slavio kakvoću svojeg ulja ili svojeg vina. Jednom nas, štoviše, dok nam je točio piće, podsjeti na nekoliko ulomaka iz pravila u kojima je sveti utemeljitelj upozorio da vino, dakako, ne dolikuje redovnicima, ali kako se u naše vrijeme redovnici ne mogu nagovoriti da ne piju, neka ga barem ne piju do sitosti, jer vino i mudrace goni na otpadništvo, kako navodi Propovjednik. Benedikt je kazao »u naše vrijeme« a mislio je na svoje, sad već pradavno, a da i ne spominjemo vrijeme u koje smo večerali u opatiji, nakon takvog pogoršanja običaja (o svojem vremenu, u kojem sada pišem, i ne govorim, osim to da smo u Melku najvećma popustljivi prema pivu!), ukratko, pili smo bez pretjeravanja, ali ne i bez slasti.

Jeli smo meso tek zaklanih svinja pečeno na ražnju, i primijetih da se za druga jela ne rabi životinjska mast niti repino ulje, nego dobro maslinovo ulje, što je dolazilo sa zemljišta koja je opatija posjedovala u podnožju brda, blizu mora. Opat nam dade da kušamo ono pile (čuvalo se za njegovu trpezu) koje sam vidio da u kuhinji pripremaju. Uočih da, što je prilično rijetko, raspolaže metalnom vilicom koja me oblikom podsjećala na leće mojeg učitelja: kao čovjek plemenita podrijetla, naš gostoprimac nije htio hranom prljati ruke, pa nam štoviše ponudi svoje pomagalo da njime barem uzmemo meso iz velikog tanjura i stavimo ga u svoje plitice. Ja odbih, ali vidjeh gdje Vilim drage volje prihvaća i gdje se tim gospodskim oruđem neusiljeno služi, možda zato da ne bi Opatu dokazao kako su franjevci osobe oskudna obrazovanja i niska podrijetla.

Onako oduševljen svim tim dobrim jelima (nakon nekoliko dana puta tijekom kojih smo se hranili kako smo mogli) bio sam se

odalečio od štiva koje se u međuvremenu pobožno nastavljalo. Natrag me dozva Jorgeovo snažno brundanje u znak odobravanja, pa opazih da smo stigli do trenutka kad se uvijek čita poglavlje iz Pravila. Shvatioh zašto je Jorge toliko zadovoljan, jer sam ga tog popodneva slušao. Čitač je, naime, govorio: »Oponašajmo primjer proroka koji kaže: odlučio sam, čuvat ću put svoj da ne zgriješim jezikom, usta ću svoja zauzdati, zanijemio sam unizujući se, ustegnuo sam se da i o časnim stvarima govorim. A ako u ovom odlomku prorok uči da bi se za ljubav šutnji katkad trebalo ustegnuti čak i od dopuštenih razgovora, koliko bismo se više morali ustezati od nedopuštenih razgovora, da izbjegnemo kaznu za taj grijeh!« A onda je nastavljao: »Ali prostote, budalaštine i lakrdije mi osuđujemo na vječito uzništvo, svugdje, i ne dopuštamo sljedbeniku otvarati usta da bi takve riječi izgovarao.«

»I neka to vrijedi i za marginalia o kojima se danas pričalo«, ne suzdrži se Jorge a da potihom ne napomene. »Giovanni Boccadoro je rekao da se Krist nikada nije nasmijao.«

»Ništa mu to u njegovoj ljudskoj prirodi nije priječilo«, primijeti Vilim, »jer je, kao što uče teolozi, smijeh čovjeku svojstven.«

»Forte potuit sed non legitur eo usus fuisse«, odsječno će Jorge, navodeći Petrusa Cantora.

»Manduca, jam coctum est«, prošapta Vilim.

»Što?« upita Jorge, misteći da on cilja na neko jelo koje su mu donosili.

»To su riječi koje je, prema Ambroziju, na roštilju izustio sveti Lovro, kad je krvnike pozvao da ga okrenu na drugu stranu, kako u Peristephanonu spominje Prudencije«, reče Vilim držeći se poput sveca. »Sveti se Lovro, dakle, znao smijati i govoriti smiješne stvari, čak i da bi ponizio svoje neprijatelje.«

»Što dokazuje da je smijeh nešto prilično blisko smrti i raspadanju tijela«, priklopi Jorge režeći, i moram priznati da se ponio kao dobar logičar.

Tad nas Opat dobrodušno pozva na šutnju. Večera se uostalom završavala. Opat ustade i redovnicima predstavi Vilima. Pohvali njegovu mudrost, objavi kakvi ga glasi prate te upozori kako ga je zamolio da istraži Adelmovu smrt, tražeći od redovnika da odgovaraju na njegova pitanja i da, u cijeloj opatiji, opomenu svoje podređene da to isto čine. I neka mu olakšavaju potragu, ukoliko se, dopuni, njegovi zahtjevi ne budu kosili sa samostanskim propisima. U tom će se slučaju morati utjecati njegovu dopuštenju.

Nakon večere redovnici se raspoređuje da bi se uputili u kor za službu povečerja. Nanovo spustiše kukuljice na lice i svrstaše se pred vratima, zastavši. Zatim u dugom redu krenuše, prijedohu preko groblja i kroz sjeverni portal uđu u kor.

Podosmo s Opatom. »U ovo se doba zatvaraju Zgrade?«, upita Vilim.

»Čim slugu očiste blagavaonicu i kuhinje, sam će knjižničar zatvoriti sva vrata i iznutra staviti zasune.«

»Iznutra? A kuda on izlazi?«

Opat se načas zapilji u Vilima, ozbiljna lica: »Sigurno ne spava u kuhinji«, reče osorno. Pa ubrza korak.

»Dobro, dobro«, šapnu mi Vilim, »dakle postoji drugi ulaz, ali mi za nj ne smijemo znati.« Ja se osmjehnuh sav ponosan na njegov zaključak, a on me prekori: »I nemoj se smijati. Vidiš da među ovim zidovima smijeh nije na dobrom glasu.«

Uđosmo u kor. Gorjela je samo jedna svjetiljka na masivnom tronošću visokom kao dva čovjeka. Redovnici u tišini zauzeše sjedišta, dok je čitač čitao odlomak iz homilije svetog Grgura.

Zatim Opat dade znak, a pjevač zapjeva Tu autem Domini miserere nobis. Opat odgovori Adjuvatorum nostrum in nomine Domini, a svi u zboru odvratiše Qui fecit coelum et terram. Onda započne pjev psalama: Kad zazovem, usliši me, Bože, pravdo moja; Hvalit ću Gospodina svim srcem svojim; Hvalite, slugu Gospodinove, hvalite ime Gospodinovo. Mi se nismo bili smjestili na sjedištima, nego smo se povukli u glavnu lađu. Upravo odande iznenada spazismo Malahiju gdje izranja iz mraka jedne od pobočnih kapela.

»Drži na oku ono mjesto«, reče mi Vilim. »Tamo bi mogao biti prolaz koji vodi u Zgradu.«

»Ispod groblja?«

»A zašto ne? Dapače, kad bolje razmislim, negdje mora biti kosturnica, nemoguće je da sve redovnike stoljećima pokapaju na onom komadiću zemlje.«

»Ali zar zaista hoćete ući u knjižnicu noću?« upitah preplašen.

»Tamo gdje ima pokojnih redovnika, zmija i tajanstvenih svjetala, dobri moj Adson? Neću, dječaće. Danas sam o tome mislio, i to ne iz znatiželje, nego zato što sam se bavio pitanjem kako je umro Adeimo. Sada sam, kao što sam ti rekao, skloniji logičnijem objašnjenju, a sve u svemu htio bih poštovati običaje ovoga mjesta.«

»Zašto onda želite znati?«

»Jer se znanost ne sastoji samo u tome da se zna što se može činiti nego i u tome da se zna što bi se moglo činiti, pak čak i da se to ne smije činiti. Eto zašto sam danas meštru staklaru govorio da učenjak mora na neki način prikriti tajne koje otkriva, da se drugi ne bi njima na loš način služili, ali ih treba otkriti, a ova mi se knjižnica prije čini mjestom gdje tajne ostaju skrivene.«

S tim se riječima otputi iz crkve, jer je služba bila završena. Obojica smo bili vrlo umorni, pa odosmo u svoju ćeliju. Ja se skutrih na mjestu kojem je Vilim šaleći se nadjenuo naziv »loculus« i smjesta zaspah.

**DRUGI
DAN**

Služba riječi

Gdje nekoliko sati mistične sreće prekine
vrlo krvav događaj

Nijedna životinja nije tako nepouzdana kao pijetao, kadšto simbol zloduha, kadšto uskrsnulo Krista. Naš ih je red upoznao mnogo lijenih, koji nisu pjevali kad je sunce izlazilo. A s druge strane, osobito za zimskih dana, služba riječi se održava dok je još mrkla noć i sva priroda spava, jer redovnik mora po tmici ustati i dugo po tmici moliti iščekujući dan i osvjetljujući tamu plamenom pobožnosti. Stoga je navada mudro pripremila bdiocce da ne liježu sa subraćom, nego da noć provode jednoliko kazujući točno onoliki broj psalama koji će im pružiti mjeru proteklog vremena, tako da drugima, kad prođu sati što su namijenjeni njihovu snu, dađu znak da se probude.

Zato nas te noći probudiše oni koji su udarajući zvoncem obilazili spavaonicu i dom za hodočasnike, dok je jedan od njih hodao od ćelije do ćelije izvikujući *Benedicamus Domino*, na što bi svatko odgovarao *Deo gratias*.

Vilim i ja postupismo u skladu s benediktinskim običajem: za manje od pola sata spremismo se da započnemo novi dan, zatim sidosmo u kor gdje su, ničice na tlu, čekali redovnici izgovarajući prvih petnaest psalama, sve dok ne uđoše iskušenci koje je vodio njihov učitelj. Onda svi sjedoše na svoja sjedišta, a zbor zapjeva *Domine labia mea aperies et os meum annuntiabit laudem tuam*. Krik se vinu k svodovima crkve kao da dijete zaklinje. Dvojica se redovnika popeše na predikaonicu i ogłosiše se devedeset i četvrtim psalmom, *Venite exultemus*, nakon čega su slijedili drugi koji su bili propisani. A ja oćutjeh žar obnovljene vjere.

Redovnici su bili na svojim sjedištima, šezdeset prilika izjednačenih

mantijom i kukuljicom, šezdeset sjena jedva osvijetljenih vatrom s velikog tronošca, šezdeset glasova što se ore u slavu Svevišnjeg. I slušajući to ganutljivo suglasje, nalik na predvorje rajskih slasti, upitah se je li opatija zbilja mjesto skrivenih tajna, nedopuštenih pokušaja da se otkriju i mračnih prijetnja. Jer sad mi se naprotiv činila stjecištem svetaca, skrovištem kreposti, relikvijarom učenosti, korabljom razboritosti, tornjem mudrosti, utočištem blagosti, utvrdom postojanosti, kadionicom svetosti.

Poslije šest psalama započinje čitanje Svetog pisma. Neki su se redovnici ljuljali od pospanosti pa je jedan od noćnih bdjelaca s malom svjetiljkom prolazio između sjedišta i budio onoga tko bi zaspao. Ako bi koga zatekli srvana drijemežom, kao pokoru bi uzimao svjetiljku te nastavljao kružiti i nadgledati. Zatim se stade pjevati drugih šest psalama. Onda Opat blagoslovi, redovnik koji je taj tjedan bio za to zadužen izreče molitve, svi se pognuše prema oltaru da bi se na časak pribrali, a nitko tko nije proživio te trenutke mističnoga čara i snažnog unutrašnjeg mira ne može shvatiti tu milinu. Naposljetku, ponovno s kukuljicom na licu, svi redovnici sjedoše i svečano zapjevaše *Te Deum*. I ja zahvalih Gospodinu što me oslobodio mojih sumnja rasteretivši me nelagode koja me prvoga dana u opatiji bila obuzela. Krhki smo stvorovi, rekoh sebi, i među ove učene i pobožne redovnike zloduh unosi sitne zlobe, mala neprijateljstva, ali riječ je o dimu što ga raspršuje silni vjetar vjere, tek što se svi u ime Oca okupe, Krist opet silazi među njih.

Između službe riječi i jutrenje redovnik se ne vraća u ćeliju, iako je još duboka noć. Iskušenci pođoše za svojim učiteljem da bi u kapitulskoj dvorani učili psalme, nekoliko redovnika ostade u crkvi da se pobrine za sveti прибор, većina ih se šutke razmišljajući ode štetati po klostru, a tako učinismo Vilim i ja. Sluge su još spavale, a spavale su i kad se vratismo u kor, dok je nebo još bilo tamno, na jutrenju.

Ponovno se uzeše pjevati psalmi, a jedan me od onih koji su propisani za ponedjeljak opet ispuni prvotnim strahovima: »Grešan je naum u srcu zlotvora — straha Božjega nema on pred očima. — Riječi usta njegovih prijevara su i zlodjelo — za razumnost i dobro on više ne mari.« Učini mi se lošim predznakom što je pravilo baš za taj dan propisalo tako strašnu opomenu. Ni uobičajeno čitanje Apokalipse nakon hvalospjeva ne umiri treptaje mojeg nespokoja, a u misli mi se vrata spodobе s portala koje su mi dan prije bile tako zarobile dušu i pogled. No poslije rezponsorija, himne i verseta, dok

se začinjao pjev evanđelja, kroz prozore kora, upravo iznad oltara, ugledah blijedu svjedost od koje su se stakla već sjajila u svojim raznolikim bojama, što ih je dotad prigušivala tama. Još to nije bila zora, koja će pobjedonosno nastupiti za vrijeme prvog časa, baš kad mi budemo pjevali *Deus qui est sanctorum splendor mirabilis i lam lucis orto sidere*. Bio je to tek prvi nujni nagovještaj zimskoga osvita, ali je bio dovoljan, i dovoljna je da mi ohrabri srce bila laka polusjena što je u lađi stala nadomještati noćni mrak.

Pjevali smo riječi iz knjige Božje, a dok smo svjedočili o tome kako je Riječ došla da prosvijetli narode, pričini mi se da jutarnja zvijezda u čitavom svojem blještavilu nadire u hram. Učini mi se da svjetlo, kojega još nije bilo, sjaji u riječima pjesme, poput mističnog ljljljana što se mirisan rastvara među križištima svodova. »Hvala ti, o Gospodine, na ovome trenutku neizrecive radosti«, molio sam u sebi, i rekoh svojem srcu, »a ti, ludo, čega se strašiš?«

Odjednom se iz pravca sjevernog portala začu neka vika. Upi-tah se kako to da sluge, dok se spremaju na rad, tako ometaju svetu službu. U tom trenutku uđoše tri svinjara, užasnuta lica, i približiše se Opatu da mu nešto šapnu. Opat ih najprije smiri kretnjom kao da ne želi prekinuti službu, no uđoše druge sluge, krici postadoše glasniji: »To je čovjek, mrtav čovjek!«, govorio je netko, a drugi: »Redovnik je, zar mu nisi vidio obuću?«

Oni što su molili zašutješe, Opat naglo iziđe davši opskrbniku znak da ga slijedi. Vilim pođe za njima, ali sad su već i drugi redovnici napuštali svoja sjedišta i jurili van.

Nebo je sada bilo jasno, a snijeg je na tlu činio visoravan još bli-stavijom. Sa stražnje strane kora, ispred gnojišta, gdje se prethodnog dana kočio veliki kotao sa svinjskom krvlju, preko ruba posude, po-put dvaju kolaca zabodenih u zemlju, koji se zastru dronjcima da bi plašili ptice, virio je čudan predmet, oblika slična križu.

Bile su to, međutim, dvije ljudske noge, dvije noge što su pripada-le čovjeku naglavce gurnutom u lonac krvi.

Opat naredi da se iz nečasne tekućine izvuče leš (jer, na žalost, nijedna živa osoba ne bi mogla ostati u tom nepristojnom položaju). Svinjari se oklijevajući primakoše rubu pa uprljavši se krvlju izvadiše jadno, okrvavljeno tijelo. Budući da su, kao što su mi bili rekli, krv miješali kako valja odmah pošto je prolivena te je ostavljali na hlad-nome, nije se zgrušala, ali je sloj koji je prekrivao leš sada težio da se stvrdne, natapao mu odjeću, lice činio neprepoznatljivim. Približi se

sluga s kablom vode i pljusne je po licu onih bijednih ostataka. Netko se drugi nagnu da mu komadom tkanine očisti crte, a pred našim se očima ukaza bijelo lice Venancija iz Salvemeca, učenjaka koji je poznavao grčku kulturu, s kojim smo popodne bili razgovarali pred Adelmovim rukopisima.

»Možda se Adelmo ubio«, reče Vilim motreći to lice, »ali ovaj zacijelo nije, niti se može pomišljati kako se slučajno podigao do ruba posude i nezgodom pao.«

Opat mu priđe: »Fra Vilime, kao što vidite, u opatiji se nešto zbiva, nešto što zahtijeva svu vašu mudrost. Ali, preklinjem vas, radite brzo!«

»Je li bio nazočan u koru za vrijeme službe?«, upita Vilim pokazujući na leš.

»Nije«, reče Opat. »Primijetio sam da je njegovo sjedište prazno.«

»Nitko drugi nije nedostajao?«

»Ne čini mi se. Ništa nisam opazio.«

Vilim se skanjivao prije nego što će izreći novo pitanje, pa ga postavi šapćući, pazeci da ga drugi ne čuju: »Je li Berengar bio na svojem mjestu?«

Opat ga pogleda s nespokojnim udivljenjem, kao da želi reći kako je iznenađen što moj učitelj sumnja u ono što je i on sam na trenutak sumnjao, ali iz razumljivih razloga. Zatim hitro reče: »Bio je, on je u prvom redu, gotovo s moje desne strane.«

»Naravno«, reče Vilim, »sve to ne znači ništa. Ne vjerujem da je itko prošao iza apside kako bi ušao u kor, pa je dakle leš mogao već nekoliko sati biti ovdje, barem otkad smo svi otišli spavati.«

»Svakako, prve sluge ustaju u zoru i zbog toga su ga tek sada otkrili.«

Vilim se nagnu nad leš kao da je navikao rukovati mrtvim tijelima. U vodu iz kabla namoči tkaninu što je ležala po strani te bolje ispere Venancijevo lice. U međuvremenu su se ostali redovnici prestrašeno tiskali i derući se tvorili krug kojemu Opat naloži da šuti. Između njih se probi Severin, kojem je u opatiji bila povjerena briga oko trupala i sagnu se uz mojeg učitelja. Da bih čuo njihov razgovor i da bih Vilimu pomogao kad mu zatreba nova, u vodi nakvašena čista krpa, ja im se pridružih, svladavši svoju grozu i gađenje.

»Jesi li ikad vidio utopljenika?«, upita Vilim.

»Mnogo puta«, reče Severin. »A ako pogađam na što misliš, nemaju takvo lice, crte su im podbuhle.«

»Onda je čovjek već bio mrtav kad ga je netko bacio tu u žaru.«

»Zašto bi to učinio?«

»Zašto bi ga ubio? Nalazimo se pred djelom poremećena uma. Ali sad treba vidjeti ima li po tijelu rana ili nagnječenja. Predlažem da ga odnesemo u kupke, da ga svučemo, operemo i pregledamo. Odmah ću doći za tobom.«

I dok su svinjari prenosili tijelo, pošto je Severin dobio Opatovu privolu, moj učitelj zatraži da se redovnici vrate u kor slijedeći put kojim su došli i da se na isti način povuku sluge, tako da čistina ostane prazna. Opat ga ne upita za razlog te njegove želje, nego mu udovolji. Tako ostadosmo sami kraj posude iz koje se za vrijeme jezivog postupka vađenja prelila krv, pa je okolni snijeg bio sav crven, na nekoliko mjesta otopljen vodom što se po njemu bila prolila, a ondje gdje je bio ispružen leš stajala je velika tamna mrlja.

»Krasna zbrka«, reče Vilim pokazujući na složenu igru tragova što su ih naokolo ostavili redovnici i sluge. »Snijeg je, dragi Adsone, divan pergament na kojem ljudska tijela ostavljaju vrlo čitljive poruke. No, ovo je loše ugriben palimpsest i iz njega možda ništa zanimljivo nećemo pročitati. Odavde do crkve dohrlilo je mnoštvo redovnika, odavde do gnojišta hrpimice su dotrčale sluge. Jedini netaknut prostor je između gnojišta i Zgrade. Da vidimo hoćemo li naći štogod zanimljivo.«

»Ali što biste htjeli naći?«, upitah.

»Ako se u posudu nije bacio sam, netko ga je donio, već mrtva, pretpostavljam. A tko prenosi tuđe truplo, u snijegu ostavlja duboke stope. Pa onda gledaj možeš li ovdje uokolo naći stope koje bi ti se činile različitim od onih koje su ostavili ti bukači redovnici što su nam upropastili naš pergament.«

Tako uradismo. I odmah kažem, nek me Bog očuva od taštine, da baš ja otkrih nešto između posude i Zgrade. Bili su to otisci ljudskih stopala, dosta duboki, na području kojim još nitko nije bio prošao i, kao što smjesti uoči moj učitelj, blaži od onih koje su ostavili redovnici i sluge, što je bio znak da je napadalo još snijega, pa su dakle bili napravljeni davno prije. No, ono što nam se najviše učini vrijednim pažnje bilo je što se s otiscima miješao postojaniji trag, kao da je onaj tko je ostavio otiske nešto vukao. Da ne duljim, bila je to brazda što se protezala od žare do vrata blagovaonice, s one strane Zgrade između južnog i istočnog tornja.

»Blagovaonica, skriptorij, knjižnica«, reče Vilim. »Još je-

dnom knjižnica. Venancije je umro u Zgradi, i to najvjerojatnije u knjižnici.«

»A zašto baš u knjižnici?«

»Nastojim se staviti u ubojčinu kožu. Da je Venancije umro, ubijen, u blagovaonici, u kuhinji ili skriptoriju, zašto ga ondje ne bi ostavio? Ali ako je umro u knjižnici, valjalo ga je prenijeti drugamo, bilo zato što ga u knjižnici nikad ne bi otkrili (a možda je ubojica bilo stalo upravo da ga otkriju), bilo zbog toga što ubojica vjerojatno ne želi da se pažnja usredotoči na knjižnicu.«

»A zašto je ubojici moglo biti stalo da ga otkriju?«

»Ne znam, govorim o pretpostavkama. Tko ti kaže da je ubojica umorio Venancija jer je Venancija mrzio? Mogao ga je ubiti umjesto bilo koga drugog, da bi ostavio trag, da bi dao na znanje nešto drugo.«

»Omnis mundi matura, quasi liber et scriptura...«, promrmljah.
»Ali o kojem znaku bi bila riječ?«

»To je ono što ne znam. Ali ne zaboravimo da ima i znakova koji se takvima čine, a zapravo su besmisleni, kao blitiri ili bu-ba-baf...«

»Bilo bi užasno«, rekoh, »ubiti čovjeka da bi se reklo bu-ba-baf!«

»Bilo bi užasno«, napomenu Vilim, »ubiti čovjeka i da bi se reklo Credo in unum Deum...«

U tom nas trenutku sustignu Severin. Bio je oprao i brižno pregledao leš. Nikakvih rana, nikakvih nagnječenja na glavi. Kao da je umro od čaranja.

»Kao po kazni Božjoj?« upita Vilim.

»Možda«, reče Severin.

»Ili od otrova?«

Severin je oklijevao. »I to, možda.«

»Imaš li u laboratoriju otrova?«, upita Vilim dok smo hodali prema bolnici.

»Imam i njih. Ali ovisi o tome što smatraš otrovom. Postoje tvari koje su u malim količinama blagotvorne, a u prekomjernim količinama izazivaju smrt. Kao svaki dobar travar, čuvam ih i razborito ih rabim. U svojem vrtu, na primjer, uzgajam odoljen. Nekoliko kapi u oparku od drugih biljaka smiruje srce koje nepravilno kuca. Pretjerana količina dovodi do obamrlosti i do smrti.«

»A na lešu nisi zamijetio znakove nekog posebnog otrova?«

»Nikakve. Ali mnogi otrovi ne ostavljaju tragova.«

Bili smo stigli do bolnice. Ovamo su, oprano u kupkama, bili prenijeli Venancijevo tijelo, koje je počivalo na velikom stolu u Se-

verinovu laboratoriju. Prekapnice i druge staklene i zemljane sprave podsjetiše me (ali sam o tome znao jedino po neizravnim pričama) na alkemičarovu radionicu. Na dugoj polici uzduž vanjskog zida prostirao se opsežan niz staklenika, krčaga, posuda punih raznobojnih tvari.

»Lijepa zbirka ljekovitog bilja«, reče Vilim. »Sve su to proizvodi iz vašeg vrta?«

»Nisu«, reče Severin, »mnoge su mi rijetke tvari, i one koje u ovim krajevima ne uspijevaju, godinama donosili redovnici što su dolazili sa svih strana svijeta. Imam i dragocjenih tvari koje je teško naći, pomiješanih s tvarima koje se lako dobiju iz ovdašnjeg raslinja. Vidiš... sjeckani agaling, potječe iz Kine, a ja sam ga dobio od arapskog učenjaka. Sokoltrijska aloja, dolazi iz Indije, izvrsna za zacjeljivanje rana. Živo srebro, oživljuje mrtve ili, bolje rečeno, budi one što izgube svijest. Arsen: vrlo opasan, smrtni otrov za onoga tko ga proguta. Boracija, biljka dobra za bolesna pluća. Srpac, koristan za lomove glave. Maticija, zaustavlja plućna izlučivanja i neugodne upale sluznice. Smirna...«

»Ona koju su donijeli magi?«, upitah.

»Ona koju su donijeli magi, ali je tu dobra za sprečavanje pobačaja, a bere se na stablu koje se zove Balsamodendron myrra. A ovo je mumija, vrlo rijetka, napravljena od truleži munificiranih leševa, služi za pripremu mnogih gotovo čudotvornih lijekova. Mandragola officinalis, dobra za san...«

»I da razbudi putene želje«, napomenu moj učitelj.

»Tako kažu, ali ovdje se u tu svrhu ne rabi, kao što možete pretpostaviti«, nasmiješi se Severin. »A pogledajte ovo«, reče uzevši staklenku, »rucija, čudesna za oči.«

»A što je ovo?«, živahno upita Vilim dodirnuvši kamen što je ležao na polici.

»Ovo? To su mi davno darovali. Mislim da je to lopris amatiti ili lapis ematitis. Čini se da ima raznih ljekovitih svojstava, ali još nisam otkrio kojih. Poznaješ li to?«

»Poznajem«, reče Vilim, »ali ne kao lijek«. Iz mantije izvuče nožić i polako ga primaknu kamenu. Kao nožić, što ga je njegova ruka pomicala izvanredno pomno, stiže na malu udaljenost od kamena, vidjeh kako se oštrica naglo okreće, kao da je Vilim zavrnuo zapešće, koje je međutim ostalo nepokretno. A oštrica se s lakim metalnim zvukom pripri uz kamen.

»Vidiš«, reče mi Vilim, »to je magnet«.

»A čemu služi?«, zapitah.

»Raznim stvarima o kojima ću ti pričati. No zasad bih htio znati, Severine, ima li ovdje čega što bi moglo ubiti čovjeka.«

Severin načas razmisli, rekao bih predugo, ako se vodi računa o jasnoći njegova odgovora: »Mnogo toga. Rekao sam ti, granica između otrova i lijeka je posve neznatna. Grci su i jedan i drugi nazivali pharmacon.«

»I nema ničega što je nedavno odneseno?«

Severin opet razmisli, a zatim će, gotovo važući riječi: »Ničeg, nedavno.«

»A u prošlosti?«

»Tko zna. Ne sjećam se. U ovoj sam opatiji trideset godina, a u bolnici dvadeset i pet.«

»Odviše za ljudsko pamćenje«, složi se Vilim. Onda će iznenada: »Jučer smo govorili o biljkama koje mogu izazvati priviđenja. Koje su to?«

Ponašanjem i izrazom lica Severin pokaza živu želju da izbjegne tu temu: »Morao bih razmisliti, znaš, ovdje imam toliko čudesnih stvari. Ali govorimo radije o Venanciju. Što kažeš o tome?«

»Morao bih razmisliti«, odgovori Vilim.

Prvi čas

Gdje Benno iz Uppsale povjeri neke stvari,
neke druge povjeri Berengar iz Arundela,
a Adson dozna sto je prava pokora.

Zlosretni je događaj unio pomutnju u život redovničke obitelji. Metež koji je nastao kad je pronađen leš bio je prekinuo službu Božju. Opat je redovnike odmah nagnao natrag u kor da mole za dušu svojeg subrata.

Glasovi redovnika bijahu napukli. Smjestimo se tako da možemo proučavati njihova obličja dok, po liturgiji, kukuljice nisu spuštene. Smjesta vidjesmo Berengarovo lice. Blijedo, zgrčeno, sjajno od znoja. Dan prije bili smo dvaput čuli govorkanja na njegov račun, kao o nekome tko je na poseban način imao neke veze s Adelmom, a nije bilo posrijedi to što su njih dvojica, kao vršnjaci, bili prijatelji, nego zaobilazni ton onih koji su na to prijateljstvo ciljali.

Opazismo kraj njega Malahiju. Mračnog, namrštenog, nedokučivog. Do njega, jednako nedokučivo lice slijepog Jorgea. Zamijetismo, međutim, uzrujane kretnje Benna iz Uppsale, proučavatelja retorike kojega smo dan prije upoznali u skriptoriju, te ga ulovismo kako u Malahijinu pravcu dobacuje brz pogled. »Benno je uzrujan, Berengar je prestrašen«, primijeti Vilim. »Treat će ih odmah ispitati.«

»Zašto?«, upitah bezazleno.

»Naše je zanimanje teško«, reče Vilim. »Teško je zanimanje inkvizitorovo, treba udariti po najslabijima, i to u trenucima njihove najveće slabosti.«

Netom se, naime, završi služba, dostigosmo Benna koji je odlazio prema knjižnici. Učini se da mladiću nije pravo što čuje da ga Vilim zove, pa se stade neuvjerljivo izgovarati na posao. Činilo se da se žuri

da što prije dođe u skriptorij. No, moj ga učitelj podsjeti da s Opatovim opunomoćenjem vodi istragu i odvede ga u kloštar. Sjedesmo na unutrašnji gradobran, između dvaju stupova. Benno je čekao da Vilim prozbori, povremeno pogledavajući prema Zgradi.

»Onda«, upita Vilim, »o čemu se pričalo onog dana kad ste ti, Berengar, Venancije, Malahija i Jorge raspravljali o Adelmovim crtežima na marginama?«

»Jučer ste to čuli. Jorge je primijetio da knjige koje sadrže istinu nije dopušteno ukrašavati smiješnim slikama. A Venancije je priklopio da je sam Aristotel govorio o dosjetkama i o igrama riječi te da stoga smijeh ne mora biti loš ako može postati sredstvom istine. Jorge je kazao da je, ako se dobro sjeća, Aristotel o tome govorio u knjizi o pjesničkom umijeću, i to u vezi s metaforama. Da su već tu posrijedi dvije okolnosti koje uznemiruju, prva što nam je Poetika, koja je kršćanskom svijetu toliko vremena i možda Božjom voljom ostala nepoznata, stigla preko nevjernih Maura...«

»Ali ju je na latinski preveo prijatelj andeoskog doktora Akvinskog«, primijeti Vilim.

»To sam mu ja rekao«, odmah će Benno osokoljen. »Ja teško čitam na grčkom i upravo sam preko prijevoda Vilima iz Moerbekea mogao prići toj knjizi. Eto, to sam mu ja rekao. Ali Jorge je dodao kako je drugi razlog za nemir to što mudrac iz Stagire ondje govori o pjesništvu, koja je najniža doctrina i koje živi od figmenta. A Venancije je rekao da su i psalmi pjesničko djelo i služe se metaforama, a Jorge se rasrdio, jer su, reče, Bogom nadahnuto djelo i služe se metaforama da bi prenijeli istinu, dok se djela poganskih pjesnika služe metaforama da bi prenijela laž i u svrhu čiste zabave, što me jako uvrijedilo...«

»Zašto?«

»Jer se ja bavim retorikom i čitam mnoge poganske pjesnike, znam... ili bolje, mislim da su se preko njihovih riječi prenijele i naturaliter kršćanske istine... Ukratko, u tom je trenu, ako se dobro sjećam, Venancije stao govoriti o drugim knjigama, a Jorge se strašno naljutio.«

»O kojim knjigama?«

Benno se ustručavao: »Ne sjećam se. Zašto je važno o kojim se knjigama govorilo?«

»Jako je važno, jer se ovdje svi trsimo da shvatimo što se dogodilo među ljudima koji među knjigama, s knjigama i od knjiga žive, pa su dakle i njihove riječi o knjigama važne.«

»Istina«, reče Benno prvi put se osmjehnuvši i gotovo ozarena lica. »Mi živimo za knjige. Poziv pun miline u ovom svijetu kojim vladaju nered i rasap. Možda ćete onda shvatiti što se onoga dana zbilo. Venancije, koji vrlo dobro zna... koji je vrlo dobro znao grčki, reče daje Aristotel drugu knjigu Poetike namijenio posebno smijehu pa, ako je tako velik filozof smijehu posvetio čitavu knjigu, smijeh mora biti važna stvar. Jorge reče da su mnogi sveti oci čitave knjige posvetili grijehu, koji nije važna nego ružna stvar, a Venancije reče da je Aristotel, koliko on zna, o smijehu govorio kao o dobroj stvari i kao o oruđu istine, a tad ga Jorge posprdno zapita je li slučajno i on pročitao tu Aristotelovu knjigu, a Venancije reče da je još nitko nije mogao pročitati, jer više nikad nije pronađena, a možda se izgubila. I doista, nitko nikada nije mogao pročitati drugu knjigu Poetike, Vilimu od Moerbekea nije nikad došla do ruku. Onda Jorge reče da je nije našao zato što nikad nije bila napisana, jer providnost nije htjela da se uznose ništavne stvari. Ja sam htio smiriti duhove, jer se Jorge lako razjari, a Venancije je govorio tako da ga razdraži, pa rekoh kako u dijelu Poetike koji poznajemo, i u Retorici, ima mnogo mudrih primjedaba o domišljatim zagonetkama, i Venancije se sa mnom složi. Tada je s nama bio Pacifik iz Tivolija koji dosta dobro poznaje poganske pjesnike, i kazao je da u pogledu domišljatih zagonetaka nitko ne može nadmašiti afričke pjesnike. Naveo je štoviše zagonetku o ribi, onu Sinfozijevu:

Estdomus in terris, clara quae voće resultat.

Ipsa domus resonat, tacitus sed non sonat hospes.

Ambo tamen currunt, hospes simul et domus una.

Tog časa Jorge reče kako je Isus preporučio da nam se govor svede na da i ne, a sve što je više od toga potječe od zloduha, i da je dovoljno reći riba da se imenuje riba, a da se pojam ne prikriva pod obmanjivačkim glasovima. I dometnu da mu se ne čini razumnim Afrikance uzimati kao uzor... A onda...«

»Onda?«

»Onda se dogodilo nešto što nisam razumio. Berengar se stao smijati, Jorge ga je prekorio, a on reče da se smije jer mu je palo na pamet, kad bi se dobro potražilo među Afrikancima, da bi se naišlo na posve drugačije zagonetke, i to ne tako lake kao što je ona o ribi. Malahija, koji je bio nazočan, pomahnita, gotovo ščepa Berengara za kukuljicu i pošalje ga da se prihvati svojih dužnosti... Berengar je, to znate, njegov pomoćnik...«

»A zatim?«

»Zatim je Jorge dovršio razgovor tako što se udaljio. Svi smo pošli za svojim poslom, ali dok sam radio, vidio sam kako najprije Venancije, a onda Adelmo pristupaju Berengar u da bi ga nešto pitali. Izdaleka sam vidio da se brani, ali su tijekom dana obojica navraćala k njemu. A osim toga, te sam večeri u kloštru vidio Berengara i Adelma kako razgovaraju, prije nego što će otići u blagovaonicu. Eto, to je sve što

»Ti, naime, znaš da su dvije osobe koje su nedavno umrle u tajanstvenim okolnostima od Berengara nešto tražile«, reče Vilim.

Benno nevoljko odgovori: »Nisam to rekao! Ispričao sam što se tog dana dogodilo i kako ste me vi pitali...« Malo razmisli, zatim žurno doda: »Ali ako želite znati moje mišljenje, Berengar im je govorio o nečemu što se nalazi u knjižnici, i ondje treba da tražite.«

»Zašto misliš na knjižnicu? Što je htio reći Berengar kad je govorio o traženju među Afrikancima? Zar nije htio reći da treba bolje čitati afričke pjesnike?«

»Možda, tako se činilo, ali zašto bi se onda Malahija razbjesnio? Zapravo ovisi o njemu da odluči smije ili ne smije dati na čitanje knjigu afričkih pjesnika. Ali ja znam jedno: tko prelista katalog knjiga, među naznakama koje poznaje samo knjižničar, često će nalaziti jednu koja glasi 'Africa', a našao sam čak i jednu koja glasi 'finiš Africae'. Jednom sam zahtijevao knjigu koja je nosila tu oznaku, ne sjećam se koju, naslov mi je bio probudio znatiželju, a Malahija mi reče da su se knjige s tim znakom izgubile. Eto što znam. Zbog toga vam kažem— tako je, nadzirite Berengara, i to ga nadzirite kad se penje u knjižnicu— Nikad se ne zna.«

»Nikad se ne zna«, zaključio Vilim otpuštajući ga. Zatim uze SE mnoš četati po kloštru pa primijeti da je, prije svega, Berengar jednom bio metom govorkanja svoje subraće; u drugom redu, činilo se da Benno žudi da nas navede na knjižnicu. Napomenuh kake možda želi da mi tamo otkrijemo ono što i on želi doznati, a Vilim reče da je vjerojatno tako, ali postoji i mogućnost da nas navodi na knjižnicu kako bi nas udaljio od nekog drugog mjesta. »Kojeg?« upitah. A Vilim reče da ne zna, možda od skriptorija, možda od kuhinje ili od kora, ili od spavaonice, ili od bolnice. Primijetih da je dan prije knjižnica privukla upravo njega, Vilima, a on odvrati kako želi da ga privuku stvari koje se njemu sviđaju, a ne one koje mu savjetuju drugi. Da knjižnicu, međutim, treba držati na oku, i da sad ne bi bilo

loše ni pokušati u nju nekako prodrijeti. Sad mu već okolnosti nalažu da radoznalošću prekorači granice uljudnosti i poštovanja prema običajima i zakonima opatije.

Udaljavali smo se iz kloštra. Sluge i iskušenci su nakon mise izlazili iz crkve. I dok smo obilazili zapadnu stranu hrama, spazismo Berengara gdje izlazi kroz portal transepta i preko groblja prolazi prema Zgradi. Vilim ga pozva, ovaj zastade i mi ga stigismo. Bio je još smeteniji nego kad smo ga vidjeli u koru, pa Vilim očevidno odlučio da se, kao što je to učinio s Bennom, okoristi njegovim duševnim stanjem.

»Čini se, dakle, da si ti zadnji Adelma vidio živog«, reče mu.

Berengar zatetura kao da će se onesvijestiti: »Ja?«, zapita slabašnim glasom. Vilim je svoje pitanje bio izbacio gotovo nasumce, vjerojatno zato što mu je Benno rekao kako je tu dvojicu vidio gdje nakon večernje pričaju o kloštru. No mora da je pogodilo nišan, Berengar je očito mislio o drugom i uistinu zadnjem susretu, jer stade govoriti skrhanim glasom.

»Kako to možete reći, ja sam ga kao i svi drugi vidio prije odlaska na počinak!«

Tad Vilim odlučio da se isplati ne dati mu da predahne: »Nisi, ti si ga vidio ponovno i znaš više nego što želiš dati naslutiti. Ali sad su tu već dva smrtna slučaja i više ne možeš šutjeti. Znaš vrlo dobro da ima mnogo načina da neka osoba progovori!«

Vilim mi je više puta bio rekao da se i kao inkvizitor uvijek klonio mučenja, ali ga Berengar pogrešno shvati (ili je Vilim htio da ga pogrešno shvati), u svakom slučaju, njegova se igra pokazala uspješnom.

»Jesam, jesam«, reče Berengar briznuvši u gorak plač, »ja sam Adelma vidio one večere, ali sam ga vidio već mrtva!«

»Kako?«, priupita Vilim, »u podnožju kosine?«

»Ne, ne, na groblju sam ga vidio, hodao je između grobova, kao sablast između sablasti. Sretah ga i odmah opazih da pred sobom nemam živog čovjeka, njegovo je lice već bilo lice leša, njegove su oči već vidjele vječne muke. Naravno, tek idućeg jutra, kad sam doznao za njegovu smrt, shvatio sam da sam sreo njegovu utvaru, ali u onome trenutku sam uvidio da imam priviđenje i da ispred mene stoji protekla duša, duša pokojnika... O, Gospodine, kakvim mi se grobnim glasom obratio!«

»A što je rekao?«

»Proklet sam!«, tako mi reče. 'Taj kojeg pred sobom vidiš jest povratnik iz pakla i u pakao se vratiti mora.' Tako mi reče. A ja mu viknuh: 'Adelmo, zar zaista dolaziš iz pakla? Kakve su muke paklene?' A tresao sam se, jer sam netom bio izašao sa službe povečerja gdje su se čitale strašne stranice o srdžbi Gospodinovoj. A on mi reče: 'Muke su paklene beskrajno mnogo veće nego što naš jezik može iskazati. Vidiš li,' reče, 'ovaj plašt sofizma kojim sam se sve do danas ogrtao? Tišti me i tereti kao da najveći pariški toranj ili najveću planinu svijeta na leđima nosim i nikad je više neću moći odložiti. I tu mi je kaznu dodijelila Božja pravda zbog mogeg slavohleplja, zato što sam svoje tijelo smatrao mjestom slasti, i što sam zamišljao da znam više od drugih, i što sam se zabavljao nakaznim stvarima, koje su, u mojoj mašti dočarane, daleko nakaznije stvari proizvele u duši mojoj — i sad ću s njima vječno morati živjeti. Vidiš li? Podstava je ovog plašta kao da je sva od žeravice i od goruće vatre, a to je vatra što pali moje tijelo, i to mi je kazna dana za beščasni grijeh puta kojim sam se kvario, i ova me sad vatra bez predaha peče i žeže! Pruži mi ruku, lijepi moj učitelju!', još mi reče, 'da ti susret sa mnom bude korisna pouka, da ti uzvratim za mnoge pouke što mi dade, pruži mi ruku, lijepi moj učitelju!' Pa strese prstom ruke što je gorjela, i na ruku mi pade kapljica njegova znoja i učini mi se da mi probija dlan, jer sam više dana nosio od toga znak, samo što sam ga svima skrivao. Zatim nestade među grobovima, a sljedećeg jutra doznadoh daje to tijelo, što me tako prepalo, već ležalo mrtvo u podnožju litice.«

Berengar je dahtao i plakao. Vilim ga upita: »A kako to da te zvao svojim lijepim učiteljem? Bili ste iste dobi. Jesi li ga možda nečem naučio?«

Berengar sakri glavu navukavši kukuljicu na lice, pa pade na koljena obrglivši Vilimove noge: »Ne znam, ne znam zašto me tako zvao, ja ga ničemu nisam naučio!«, i stade jecati. »Bojim se, oče, hoću da me vi ispovjedite, milost, vrag mi ždere utrobu!«

Vilim ga odaleči od sebe i pruži mu ruku da ustane. »Nemoj Berengare«, reče mu, »ne traži od mene da te ispovjedim. Ne zatvaraj moja usta otvarajući svoja. Na drugi ćeš mi način reći ono što od tebe želim doznad. A ako mi ne kažeš, sam ću to otkriti. Traži od mene milost, ako hoćeš, ne traži šutnju. Previše njih u ovoj opadji šuti. Radije mi reci kako si vidio njegovo blijedo lice kad je bilo gluho doba noći, kako si mogao opeći ruku kad je te noći padala kiša, grad i susnježica, što si radio na groblju? Hajde«, pa mu grubo prodrma ramena, »bar to mi reci!«

Berengar su drhtale ruke i noge: »Ne znam što sam radio na groblju, ne sjećam se. Ne znam zašto sam mu vidio lice, možda sam imao svjetlo, ne... on je imao svjetlo, nosio je svijeću, možda sam mu vidio lice pri svjetlosti plamena...«

»Kako je mogao nositi svijeću kad je kišilo i sniježilo?«

»Bilo je to nakon večerja, odmah nakon večerja, još nije sniježilo, počelo je poslije... Sjećam se da su prvi udari vjetra počinjali dok sam bježao prema spavaonici. Bježao sam prema spavaonici, u suprotnom pravcu od onog u kojem je išla utvara... A onda više ništa ne znam, molim vas, ne ispitujte me više, ako me ne želite ispovjediti.«

»U redu«, reče Vilim, »sad idi, idi u kor, idi razgovarati s Gospodinom, kad ne želiš razgovarati s ljudima, ili pođi potražiti redovnika koji bi htio čuti tvoju ispovijed, jer ako otad ne ispovijedaš svoje grijeh, svetogrdan si pristupao obredima. Pođi. Vidjet ćemo se.«

Berengar trkom nestade. A Vilim protrlja ruke kao što sam viđao da čini u mnogim drugim prilikama kad bi nečim bio zadovoljan.

»Dobro«, reče, »sad mnoge stvari postaju jasne.«

»Jasne, učitelju?« zapitah ga, »jasne, sad kad imamo i Adelmovu utvaru?«

»Dragi Adson«, reče Vilim, »ta mi se utvara vrlo malo čini utvarom, a u svakom je slučaju izgovarala stranicu koju sam već pročitao u nekoj knjizi za propovjedničku uporabu. Ti redovnici možda previše čitaju, a kad su uzbuđeni, nanovo proživljuju priviđenja na koja su naišli u knjigama. Ne znam je li Adelmo to zbilja rekao ili je Berengar čuo jer mu je bilo potrebno da to čuje. Činjenica je da ta priča potvrđuje niz mojih pretpostavaka. Na primjer, Adelmo se sam ubio, a Berengarova priča nam kazuje da je, prije nego što će umrijeti, hodao naokolo vrlo uzrujan i progonjen grižnjom savjesti zbog nečeg što je počinio. Bio je uzrujan i prestrašen zbog svojeg grijeha, jer ga je netko prestrašio, a možda mu je bio ispričao upravo prizor prikaze iz pakla koji je on Berengar odglumio takvom opsjenjenom vještinom. A grobljem je prolazio jer je stizao iz kora, gdje se bio povjerio (ili ispovjedio) nekome tko mu je utjerao strah i grižnju savjesti. A s groblja je, kao što smo od Berengara mogli razumjeti, krenuo u pravcu suprotnom od spavaonice. Prema Zgradi, dakle, ali (moguće je) i prema zidinama iza gnojišta, odakle, zaključio sam, mora da se bado niz vrljet. I bacio se prije nego što se digla oluja, umro je u podnožju zida i tek je poslije lavina odnijela njegov leš između sjevernog i istočnog tornja.«

»Ali što je s kapljom užarenog znoja?«

»Već je bila u priči koju je on čuo i ponovio, ili koju je Berengar u svojoj uzrujanosti i u svojem grizodušju zamislio. Jer Adelmoj grižnji savjesti kao antistrofa odgovara Berengarova grižnja savjesti, to si osjetio. A ako je Adelmo dolazio iz kora, možda je nosio voštanicu, pa je kap na ruci njegova prijatelja bila samo kap voska. No, Berengar je osjetio kako ga peče mnogo jače, jer ga je Adelmo sigurno nazvao svojim učiteljem. To je, dakle, znak da mu je Adelmo zamjerao što ga je naučio nečem zbog čega je sad smrtno očajavao. A Berengar to zna, on pati jer zna da je Adelma gurnuo u smrt, ponukavši ga da čini nešto što nije smio. I nije teško pretpostaviti što, jadni moj Adsone, nakon onog što smo čuli o svojem pomoćniku knjižničara.«

»Mislim da sam razumio što se dogodilo među tom dvojicom«, rekoh stideći se svoje pronicavosti, »ali zar ne vjerujemo svi u milosrdnog Boga? Adelmo se, kažete, vjerojatno bio ispovjedio: zašto je pokušao svoj prvi grijeh kazniti grijehom koji je jamačno teži, ili bar jednako težak?«

»Zato što ga je netko svojim riječima bacio u očaj. Rekao sam kako mora da je kakva propovjednička stranica naših dana nekoga navela na riječi što su prestrašile Adelma i kojima je Adelmo prestrašio Berengara. Nikad kao ovih posljednjih godina, kako bi potaknuli na pobožnost i na strah (i na revnost, i na poštovanje ljudskog i Božjeg zakona), nisu propovjednici puku iznosili tako grozne, mučne i jezovite riječi. Nikad se kao naših dana, u ophodima flagelanata, nisu čule nabožne laude koje se nadahnjuju Kristovim i Djevičnim patnjama, nikad se kao danas nije uporno poticala vjera priprostih ljudi putem predočavanja paklenskih muka.«

»Možda je to potreba za pokorom«, rekoh.

»Adsone, nikad nisam čuo da se toliko poziva na pokoru kao danas, u doba kad ni propovjednici ni biskupi, pa čak ni moja subraća spiritualci nisu više kadri promicati pravu pokoru...«

»Ali treće razdoblje, andeoski papa, kapitul u Perugi...«, rekoh zbunjeno.

»Nostalgične tlapnje. Veliko je doba pokore završeno, zbog toga o pokori može govoriti i generalni kapitul franjevačkog reda. Prije sto, dvjesta godina bio je veliki val obnove. Bilo je vrijeme kad su se oni koji su o njemu govorili spaljivali, bilo sveci, bilo krivovjerci. Sad o tome svi govore. U stanovitom smislu, o tome raspravlja čak i papa. Ne pouzdaj se u obnove ljudskog roda kad o njima govore kurije i dvorovi.«

»Ali, fra Dolcino«, usudih se, radoznao da nešto više doznam o tome imenu koje sam više puta čuo spominjati prethodnoga dana.«

»Umro je, i to na ružan način kao što je živio, jer je i on prekasno stigao. A osim toga, što ti o njemu znaš?«

»Ništa, zato vas pitam...«

»O njemu radije ne bih nikada govorio. Imao sam posla s nekim od takozvanih apostola i izbliza sam ih promotrio. Žalosna je to priča. Smutila bi te. U svakom je slučaju smutila mene, a još bi te više smutila i moja vlastita nesposobnost da prosuđujem. To je priča o čovjeku koji je činio bezumne stvari, jer je u djelo proveo ono što su mnogi sveci propovijedali. U stanovitom trenutku više nisam razumio na kome je krivnja, bio sam kao... kao da me maglom zastrla srodnost što se svrstala u dva protivnička polja, polje svetaca koji propovijedaju pokoru, i polje grešnika koji je to provode u djelo, često nauštrb drugih... Ali o drugome sam govorio. Ili možda nisam, govorio sam stalno o ovome, pošto se završilo doba pokore, za pokornike potreba za pokorom postala je potreba za smrću. A oni koji su ubijali poludjele pokornike vraćajući smrt smrti, da bi potukli pravu pokoru, koja je proizvodila smrt, pokoru duše zamijenili su pokorom mašte, pozivanjem na vrhunaravne vizije bola i krvi, nazivajući ih 'zrcalom' prave pokore. Zrcalom koje, u mašti priprostih, a kadšto i učenih, za života oživljuje paklenske muke. Kako nitko — kaže se — ne bi griješio. Nadajući se da će strahom duše spriječiti da griješe, i uzdajući se da će strahom zamijeniti pobunu.«

»Zar poslije doista više neće griješiti?«, sa strepnjom upitah.

»Ovisi o tome što smatraš grijehom, Adson«, reče mi učitelj. »Ja ne bih htio biti nepravedan prema narodu ove zemlje u kojoj već nekoliko godina živim, ali mi se čini da je za oskudnu krepost talijanskoga pučanstva značajno to što ne griješe iz straha od nekog idola, pa makar mu i nadijevali ime kakvog sveca. Više se boje svetog Sebastijana ili svetog Antuna nego Krista. Ako tkogod želi da neko mjesto ostane čistim, da se po njemu ne mokri, kao što poput pasa čine Talijani, nad njim nacрта sliku svetog Antuna kako upire drvenim šiljkom, i on će odagnati one koji se spremaju da se pomokre. Tako se Talijani, i to zaslugom svojih propovjednika, izlažu opasnosti da se vrate na stara praznovjerja, i ne vjeruju više u uskrsnuće tijela, samo se strašno boje tjelesnih povreda i nesreća, pa ih stoga više plaši Sveti Antun negoli Krist.«

»Ali Berengar nije Talijan«, primijetih.

»To nije važno, govorim o klimi koju su crkva i propovjednički radovi rasprostrli ovim poluotokom, a koja se širi posvuda. A stiže i u časnu opatiju učenih redovnika, kao što su ovi.«

»Ali kad barem ne bi griješili«, ostadoh pri svojem, jer sam bio spreman i da se samo time zadovoljim.

»Kad bi ova opatija bila speculum mundi, već bi imao odgovor.«

»Ali zar jest?«, upitah.

»Da bi speculum mundi postojao, trebalo bi da svijet ima oblik«, zaključí Vilim, koji je za moj mladenački um bio odviše filozof.

Treći čas

Gdje se prisustvuje svađi prostih ljudi, Aymaro iz Aleksandrije natukne neke stvari, a Adson razmišlja o svetosti i o vražjem izmetu. Zatim se Vilim i Adson vrate u skriptohj, Vilim vidi nešto zanimljivo, vodi treći razgovor o dopuštenosti smijeha, ali napokon ipak ne može pogledati gdje bi htio.

Prije nego što ćemo se popeti u skriptorij, odosmo u kuhinju da se okrijepimo, jer otkad smo se ustali nismo ništa bili jeli. Oporavim se čim sam popio zdjelicu toplog mljeka. Veliko se južno ognjište već žarilo poput kovačnice, dok se u peći gotovio kruh za taj dan. Dva su kozara derala kožu s ostatka netom ubijene koze. Među kuharima vidjeh Salvatorea, koji mi se osmjehnu svojim vučjim ustima. I vidjeh kako sa stola uzima ono što je preostalo od sinoćnjeg pileta te to krišom dodaje kozarima, koji to sakriše pod svoje kožnate kape zadovoljno se cerekajući. No, glavni kuhar to opazi pa prekori Salvatorea: »Opskrbniče, opskrbniče«, reče, »ti treba da upravljaš opatijskim dobrima, ne da ih rasipaš!«

»Fili Dei su oni«, reče Salvatore, »Isus je rekao da za njega facite, da za njega činite ono što facite za jednog od ovih puerorum!«

»Fratriću od mojih gaća, minoritski prdonjo!«, viknu mu tad kuhar. »Nisi više među svojim franjevačkim prosjacima! Pusti da sinovima Božjim udijeli Opatovo milosrđe!«

Salvatore se smrknu u licu i rasrđeno se okrenu: »Nisam ja minoritski fratrić! Ja sam redovnik Sancti Benedicti! Merdre a toy, bogumilski govнару!«

»Bogumilska ti je kurva koju si noćas priguzičio, svojim heretičkim udom, svinjo!«, viknu kuhar.

Salvatore užurbano pošalje kozare van, a u prolazu nas zabrinuto pogleda: »Brate«, reče Vilimu, »ti obrani svoj red kad nije moj, reci mu da filios Francisci non ereticos esse!« Zatim mi prišapnu na uho: »lile menteur, lažljivac, fuj«, pa pljune na zemlju.

Kuhar dođe i divljački ga izgura te za njim zalupi vrata. »Brate«, s poštovanjem reče Vilimu, »nisam ružno govorio o vašem redu i o presvetim ljudima koji su u njemu. Govorio sam onom lažnom minoritu i lažnom benediktincu koji nije ni pirka ni kanjac.«

»Znam odakle dolazi«, pomirljivo će Vilim. »Ali sad je redovnik kao ti i duguješ mu bratsko poštovanje.«

»Ali on gura nos kamo ne treba da ga gura, zato što ga štiti opskrbnik, a opskrbnikom smatra samog sebe. S opatijom se ponaša kao da je njegova, danju i noću!«

»Zašto noću?«, zapita Vilim. Kuhar odmahnu kao da želi reći kako neće da govori o nimalo kreposnim stvarima. Vilim ga za drugo ne upita nego do kraja popije svoje mlijeko.

Moja je znatiželja bivala sve razdraženijom. Susret s Ubertinom, govorkanja o Salvatoreovoj prošlosti, sve češće aluzije na fratriće i na minorite heretike koje sam tih dana slušao, prešućivanja nekih stvari dok mi je moj učitelj govorio o fra Dokinu... U mojem se duhu počeo slagati niz slika. Na primjer, za vrijeme svojeg putovanja bar smo dva puta sreli ophod flagelanata. Jednom su ih mještani gledali kao svece, drugi put su stali gundati da su heretici. Pa ipak je oba puta bila riječ o istim ljudima. Prolazili su u ophodu dvojica po dvojica, gradskim ulicama, pokriveni samo preko stidnih dijelova, jer su prevladali svaki osjećaj srama. Svaki je od njih u ruci držao kožnati bič i njime šibao sebi leđa, do krvi, lijući obilne suze kao da svojim očima vide muku Spasiteljevu, pjevom jadikovke zaklinjali su milost Gospodinovu i pomoć Bogorodičinu. Ne samo danju, nego i noću, s upaljenim voštanicama, po cičoj zimi, u velikoj su gomili obilazili crkve, ponizno se ničice bacali pred oltarima, dok su ispred njih išli svećenici s voštanicama i sa stjegovima, i to ne samo muškarci i žene iz puka, nego i plemenite matrone, i trgovci... A onda bi se prisustvovalo velikim djelima pokore, oni što su krali vraćali bi oreto, ostali bi ispovijedali svoja zlodjela...

No, Vilim ih je hladno promatrao i rekao mi da to nije prava pokora. Govorio je kao što je govorio tog istog jutra: prošlo je razdoblje velikog pokorničkog ispiranja, a to je način na koji sami proповјednici organiziraju pobožnost masa, upravo zato da ne bi pali

žrtvom druge želje za pokorom, koja je — ta doista jest — heretička, i koja svima ulijeva bojazan. Ali nisam uspijevao shvatiti razliku, ako je uopće bilo neke razlike. Činilo mi se da razlika ne istječe iz postupaka jedne ili druge, nego iz načina na koji crkva jednu i drugu prosuđuje.

Sjećao sam se rasprave s Ubertinom. Vilim ga je nedvojbeno nastojao pridobiti, pokušao mu je reći kako je mala razlika između njegove mistične (i pravovjerne) vjere i naopake vjere heretika. Ubertino se uvrijedio kao da i te kako vidi razliku. Dojam što sam ga o njemu stekao bio je da je on različit upravo stoga što je on taj koji zna vidjeti različitost. Vilim se bio povukao iz svojih inkvizitorskih dužnosti, jer je više nije znao vidjeti. Zbog toga mi nije uspijevao govoriti o tom tajnovitom fra Dokinu. Ali je onda (kazivao sam sebi) Vilim očevidno izgubio Gospodinovu potporu, koja ne samo da poučava kako da se vidi razlika, nego svojim odabranicima, da tako kažem, dodjeljuje tu sposobnost razlučivanja. Ubertino i Klara iz Montefalca (iako je bila okružena grešnicima) ostali su sveci baš zato što su znali razlikovati. To, i jedino to, jest svetost.

No, zašto Vilim ne zna razlikovati? Ipak je tako oštrouman čovjek, i što se tiče prirodnih pojava, među stvarima zna uočiti i najmanju raznovrsnost, i najmanju srodnost...

Bio sam zadubljen u te misli, a Vilim je ispijao svoje mlijeko, kad začusmo kako nas netko pozdravlja. To je bio Aymaro iz Aleksandrije, kojeg smo već bili upoznali u skriptoriju i čiji mi je izraz lica, obilježen neprestanim podsmijehom, bio upao u oči, kao da sebi nikako ne uspijeva objasniti ispraznost svih ljudskih bića, a ipak toj kozmičkoj tragediji ne pridaje veliko značenje. »Onda, fra Vilime, jeste li se privikli na ovu spilju punu luđaka?«

»Čini mi se mjestom punim po svetosti i po učenosti divljenja vrijednih ljudi«, oprezno reče Vilim.

»Bilo je. Kad su opati bili opati, a knjižničari knjižničari. Sad ste ga vidjeli, tamo gore«, a pokazivao je prema gornjem katu, »onog polumrtvog Nijemca s očima kao u slijepca, što pobožno sluša trabunjanja onog slijepog Španjolca s očima kao u mrtvacu, kao da svako jutro može stići Antikrist, grebe se po pergamentima, ali ulazi vrlo malo novih knjiga... Mi smo ovdje, a u gradovima se radi... Nekoć se iz naših opatija vladalo svijetom. Sad vidite, car se nama služi kako bi ovamo slao svoje prijatelje da se sretnu s njegovim neprijateljima (znam ponešto o vašem zadatku, redovnici govore, govore, nemaju

drugog posla), ali ako mu je do toga da nadzire stanje ove zemlje, neka boravi u gradovima. Mi tu žanjemo žito i uzgajamo perad, a tamo dolje mijenjaju lakte svile za trube platna, a trube platna za vreće mirodija, a sve to zajedno za dobar novac. Mi čuvamo svoje blago, ali se blaga gomilaju tamo dolje. A i knjige. I to ljepše od naših.«

»U svijetu se, dakako, događa mnogo toga novog. Ali zašto mislite da je krivnja Opatova?«

»Zato što je knjižnicu dao u ruke stranicama i što opatiju vodi kao da je utvrda podignuta da brani knjižnicu. U ovim talijanskim krajevima benediktinska opatija treba da bude mjesto na kojem Talijani odlučuju o onome što je talijansko. Što čine Talijani, danas kad više ni papu nemaju? Trguju i proizvode, i bogatiji su od francusko-ga kralja. Pa onda činimo i mi tako, ako znamo praviti lijepe knjige, proizvodimo ih za sveučilišta, i bavimo se onim što se događa tamo dolje, ne kažem da se bavimo carom, uza sve poštovanje prema vašem zadatku, fra Vilime, nego onim što čine Bolonjci ili Firentinci. Oдавde bismo mogli nadzirati prolaz hodočasnika i trgovaca koji idu iz Italije u Provansu i obratno. Otvorimo knjižnicu s tekstovima na pučkom jeziku, pa će se ovamo popeti i oni što više ne pišu na latinskom. A nas naprotiv nadzire skupina stranaca koji i dalje vode knjižnicu kao da je u Clunju još uvijek dobri Odillon...«

»Ali Opat je Talijan«, reče Vilim.

»Opat je nitko i ništa«, reče Aymaro uz neprekidan podsmijeh. »Umjesto glave ima knjižnički ormar. Crvotočan je. Da bi prkosio papi, dopušta da u opatiju nahrupe fratrići... mislim na one heretike, fratre, na odmetnike od vašeg presvetog reda... a da bi se umilio caru, ovamo poziva redovnike iz svih sjevernjačkih samostana, kao da u nas nema vrsnih prepisivača i ljudi koji znaju grčki i arapski, i kao da u Firenci ili u Piši nema trgovačkih sinova, bogatih i darežljivih, koji bi rado ušli u naš red, kad bi red pružio mogućnost da se unaprijedi moć i ugled njihovih otaca. Ali ovdje se popuštanje svjetovnim stvarima priznaje samo kad je riječ o tome da se Nijemcima dopusti da... o, dobri Gospodine, ošinite moj jezik da ne kažem štogod neprilično!«

»U opatiji se događa štogod neprilično?«, rastreseno upita Vilim lijevajuci sebi još malo mlijeka.

»I redovnik je čovjek«, poučno će Aymaro. Zatim dometnu: »Ali su ovdje manje ljudi nego drugdje. A što sam rekao, nek bude jasno da nisam rekao.«

»Vrlo zanimljivo«, reče Vilim. »A to su vaša mišljenja ili ih ima mnogo koji misle kao vi?«

»Mnogo, mnogo njih. Mnogo onih što sad tuguju nad nesrećom pokojnog Adelma, ali da je u ponor pao netko drugi koji se po knjižnici vrti više nego što bi smio, ne bi bili nezadovoljni.«

»Što hoćete reći?«

»Previše sam govorio. Ovdje previše govorimo, po svoj prilici ste to već primijetili. Ovdje šutnju više nitko ne poštuje, s jedne strane. S druge je poštuju previše. Umjesto da se govori ili da se šuti, ovdje bi valjalo raditi. U zlatna vremena našeg reda, kad opat više ne bi imao značaj kakav treba da ima opat, lijep pehar otrovanog vina, i mjesto za nasljednika je ispražnjeno. Ove sam vam stvari rekao, fra Vilime, razumije se, ne da bih ogovarao Opata ili drugu subraću, Bože me sačuvaj, srećom nemam ružnu manu da ogovaram. Ali ne bih volio da vas je Opat zamolio da vodite istragu o meni ili o nekom drugom, kao što je Pacifik iz Tivolija ili Petar iz Sant' Albana. Mi s pričama o knjižnici nemamo nikakve veze. Ali bismo s tim htjeli imati malo više veze. Pa onda otkrijte to zmijsko leglo, vi koji ste tolike heretike spalili.«

»Ja nikad nikoga nisam spalio«, suho odgovori Vilim.

»Rekao sam to tek tako«, prizna Aymaro uz širok osmijeh, »Dobar lov, fra Vilime, ali pazite noću.«

»Zašto ne danju?«

»Jer se danju tijelo liječi dobrim travama, a noću se duh razboli od loših trava. Ne vjerujte da su Adelma u ponor sunovratile nečije ruke ili da je nečijom rukom Venancije dospio u krv. Ovdje netko neće da redovnici sami odlučuju kamo će ići, što će raditi i što će čitati. Pa se koristi paklenskim silama ili silama nekromanata, prijatelja pakla, da bi se znatiželjnicima pomutio um...«

»Govorite li o ocu travaru?«

»Severin iz Svetog Emerika je čestit čovjek. Naravno, Nijemac on, Nijemac Malahija...« Pa pošto je još jednom dokazao da nije sklon ogovaranju, Aymaro se pope na posao.

»Što nam je on to htio reći?«, zapitah.

»Svašta i ništa. Opatija je uvijek mjesto gdje se redovnici među sobom bore da bi sebi osigurali vlast nad družbom. I u 'Melku, ali se ti kao iskušenik možda nisi imao prilike u to uvjeriti. Ali u tvojoj zemlji osvojiti vlast u opatiji znači osvojiti mjesto odakle se opći izra-

vno s carom. U ovoj je zemlji, međutim, situacija drugačija, car je daleko i kad siđe do Rima. Nema dvora, sad više čak ni papinskog. Postoje gradovi, to si opazio.«

»Svakako, i to me začudilo. Grad je u Italiji nešto različito u odnosu na moje krajeve... Nije samo mjesto za stanovanje: to je mjesto odlučivanja, svi su uvijek na trgu, gradska uprava ima veći ugled nego car ili papa. Kao da ima... mnogo kraljevina...«

»A kraljevi su trgovci. I njihovo je oružje novac. Novac u Italiji ima zadaću koja je drugačija nego u tvojoj ili u mojoj zemlji. Novac kola posvuda, ali velikim dijelom života prevladava i upravlja razmjena dobara, pilića ili pšeničnih snopova, ili srpa, ili kola, a novac služi da se ta dobra pribave. Vjerojatno si uočio da u talijanskim gradovima, naprotiv, dobra služe da bi se pribavio novac. Pa i popovi, biskupi, a čak i svećenički redovi moraju se razračunati s novcem. Upravo se stoga, naravno, otpor prema vlasti očituje kao pozivanje na siromaštvo, a vlasti se opiru oni koji su isključeni iz dodira s novcem, pa svako pozivanje na siromaštvo izaziva toliku napetost i tolike raspre, i čitav grad, od biskupa do uprave, onoga koji odviše propovijeda siromaštvo doživljuje kao svojeg neprijatelja. Inkvizitori osjećaju smrad zloduha gdje je netko reagirao na smrad zloduhova izmeta. I onda ćeš razumjeti na što misli Aymaro. Benediktinska opatija, u zlatno doba reda, bila je mjesto s kojeg su pastiri nadzirali stado vjernika. Aymaro želi povratak tradiciji. Samo što se život stada promijenio, a opatija se može vratiti tradiciji (svojoj negdašnjoj slavi, moći) jedino ako prihvati nove običaje stada, ako postane drugačijom. A budući da se danas stadom ne vlada uz pomoć oružja ili uz pomoć raskošnih obreda, nego putem nadzora nad novcem, Aymaro želi da cijela proizvodnja u opatiji, pa i sama knjižnica, postanu radionicom i tvornicom novca.«

»A kakve to veze ima sa zločinom, ili sa zločinima?«

»Još ne znam. Ali sad bih se htio popeti. Dođi.«

Redovnici su već radili. U skriptoriju je carevala tišina, ali to nije bila ona tišina što ishodi iz radinog spokoja duša. Berengar, koji je bio stigao malo prije nas, dočeka nas s nelagodom. Ostali redovnici podigoše glave s posla. Znali su da smo tu da otkrijemo nešto o Venanciju, a sam pravac njihovih pogleda zaustavi našu pozornost na praznu mjestu, pod prozorom što je gledao prema unutrašnjosti središnjeg osmorokuta.

Premda je bio vrlo hladan dan, temperatura u skriptoriju bila je prilično blaga. Nije slučajno bio smješten iznad kuhinje, odakle je dopiralo dovoljno topline, i zbog toga što su ispušne cijevi dviju peći na donjem katu prolazile kroz pilastre što su podupirali dva pužolika stubišta postavljena u zapadnom i u južnom tornju.

Sjeverni toranj, sa suprotne strane velike dvorane, nije imao stubišta, nego veliko ognjište što je gorjelo razvijajući ugodnu toplinu. Uz to je pod bio prekriven slamom koja je prigušivala šum naših koraka. Ukratko, najmanje zagrijan kut bio je u istočnom tornju, i doista, kako je ostajalo praznih mjesta prema broju redovnika koji su radili, opazih da svi nastoje izbjeći stolove što su stajali s te strane. Kad sam poslije uvidio da je pužasto stepenište u istočnom tornju jedino koje, osim što vodi dolje u blagovaonicu, vodi i gore u knjižnicu, upitah se nije li grijanje dvorane na takav način uredio mudar proračun kako bi redovnike onemogućio da onuda njuškaju, i da knjižničaru bude lakše nadgledati pristup knjižnici. No, možda sam u svojim sumnjama pretjerivao, jaderno oponašajući svojeg učitelja, jer odmah pomislih kako taj proračun baš ne bi urodio plodom ljeti — osim ukoliko (rekoh sebi) ta strana nije upravo i najosunčanija, te se stoga opet najviše izbjegava.

Stol pokojnog Venancija bio je leđima okrenut velikom ognjištu pa je vjerojatno spadao među najpoželjnije. Dotad sam u skriptoriju proveo mali dio života, ali sam odonda na takvu mjestu dugo proboravio, i znam koliko pisara, rubrikatora i znanstvenika stoji napora što za svojim stolom provodi duge zimske sate, dok mu prsti kojima drži pisaljku trnu (kad redovnika već pri normalnoj temperaturi, nakon šest sati pisanja, u prstima hvata strašan grč, a palac boli kao pretučan). A to objašnjava zašto na marginama rukopisa često nalazimo rečenice što ih je pisar ostavio da svjedoče o njegovu trpljenju (i netrpeljivosti) kao što su: »Hvala Bogu, skoro će mrak«, ili »O, da mi je bar čaša dobrog vina!«, ili pak: »Danas je hladno, svjetlo je slabo, ovaj papir je hrapav, nešto nije u redu.« Kao što kaže stara poslovice, pero drže tri prsta, ali radi čitavo tijelo. I boli.

No, govorio sam o Venancijevu stolu. Bio je manji od drugih, kao uostalom i drugi koji su bili postavljeni oko osmorokutnog dvorišta, namijenjeni znanstvenicima, dok su stolovi pod prozorima vanjskih zidova, namijenjeni minijaturistima i prepisivačima, bili širi. I Venancije je k tome radio na stalku, jer se vjerojatno služio rukopisima što ih je opatija dobila na posudbu i koji su se prepisiva-

li. Ispod stola je bila namještena niska polica natrpana neuvezanim listovima, a kako su svi bili na latinskom, zaključih da su to njegovi najnoviji prijevodi. Bili su napisani na brzinu, nisu predstavljali stranice knjige, nego ih je naknadno trebalo povjeriti prepisivaču i minijaturistu. Zbog toga su bili teško čitljivi. Među listovima se nalazila poneka knjiga na grčkom. Još je jedna grčka knjiga ležala rasklopljena na stalku, djelo na kojem je Venancije proteklih dana obavljao svoj prevodilački posao. Ja tada još nisam poznao grčki, ali moj učitelj reče da je to knjiga nekog Lukijana te da pripovijeda o čovjeku preobraženu u magarca. Sjetih se onda slične Apulejeve basne, od koje su iskušeni obično strogo odvrćali.

»Kako to da je Venancije prevodio ovu knjigu?«, upita Vilim Berengara koji je kraj nas stajao.

»To je od opatije zatražio gospodar Milana, a od njega će opatija dobiti pravo prednosti u proizvodnji vina na nekim posjedima što se nalaze na istoku«, upravi Berengar ruku u daljinu. No, odmah doda: »Ne znači da se opatija upušta u plaćene poslove za laike. Ali naručitelj se založio da nam ovaj dragocjeni grčki rukopis na posudbu da mletački dužd koji ga je dobio od bizantskoga cara, pa smo, kad Venancije završi svoj posao, namjeravali načiniti dva primjerka, jedan za naručitelja, a drugi za svoju knjižnicu.«

»Kojoj, dakle, nije ispod časti prikupljati i poganske basne«, reče Vilim.

»Knjižnica je svjedočanstvo o istini i o zabludi«, reče tad glas iza naših leđa. Bio je to Jorge. Još jednom se začudih (ali još ću se mnogo načuditi sljedećih dana) zbog neočekivanog načina na koji se taj starac iznenada pojavljivao, kao da mi njega ne vidimo, a on nas vidi. Također se zapitah što li u skriptoriju radi slijepac, ali poslije uvidjeh da je Jorge prisutan posvuda u opatiji. A često je boravio u skriptoriju sjedeći na stolici kraj ognjišta, i činilo se da prati sve što se u dvorani događa. Jednom ga začuh kako sa svojeg mjesta glasno pita: »Tko se penje?«, a obraćao se Malahiji koji je išao prema knjižnici, dok je slama ublažavala njegove korake. Svi su ga redovnici jako cijenili

1 često mu se obraćali čitajući mu teško razumljive ulomke, tražeći od njega savjet o komentarima klasičnih tekstova ili moleći ga da ih uputi kako da prikažu neku životinju ili sveca. A on bi svojim ugašlim očima gledao u prazno, kao da zuri u stranice što su mu još bile žive u sjećanju, te bi odgovarao da su lažni proroci odjeveni poput biskupa i da im iz usta iskaču žabe, ili kakvo je kamenje koje mora

da resi zidove nebeskog Jeruzalema, ili kako jednooke Arimapse na kartama valja prikazivati blizu zemlje popa Ivana — uz preporuku da se ne pretjeruje pridajući njihovoj nakaznosti zavodljive značajke, jer ih je dovoljno prikazati poput znamenja, prepoznatljive ali ne pohotljive ili do smijeha odbojne.

Jedanput ga čuh gdje nekog tumača klasika savjetuje kako da objasni rekapitulaciju u Tikonijevim tekstovima o umu svetoga Augustina, a da bi se izbjegla donatistička hereza. Drugi ga put čuh da dijeli savjete o tome kako da se u komentarima razlikuju heretici od raskolnika. Ili pak gdje zbunjenom znanstveniku govori koju knjigu treba da traži u katalogu knjižnice, i na kojem će otprilike listu naći spomenutu tu knjigu, jamčeći mu da će mu je knjižničar svakako dati, jer je riječ o Bogom nadahnutoj knjizi. Najposlije, jednom ga čuh kako kaže da stanovitu knjigu ne treba tražiti, jer doduše postoji u katalogu, ali su je prije pedeset godina uništili miševi, pa se pod prstima onoga tko bi je sada taknuo pretvara u prašinu. On je, jednom riječju, bio pamćenje knjižnice i duh skiptorija glavom. Katkad bi redovnike koje bi čuo međusobno brbljati opominjao: »Požurite da biste ostavili svjedočanstvo o istini, jer se bliži čas!«, a ciljao bi na Andkristov dolazak.

»Knjižnica je svjedočanstvo o istini i o zabludi«, reče Jorge.

»Dakako, Apulej i Lukijan su bili krivi za mnoge zablude«, reče Vilim. »Ali pod velom svojih izmišljotina ova basna sadrži i dobru pouku, jer uči kako se plaćaju vlastite zablude, a uz to, mislim da priča o čovjeku koji se preobrazio u magarca aludira na preobrazbu duše koja zapadne u grijeh.«

»Možda«, reče Jorge.

»Sad, međutim, razumijem zašto se Venancije u razgovoru o kojem mi je jučer kazao tako zanimao za pitanje komedije. I ovakve se basne, naime, mogu usporediti s komedijama starih pisaca. Ni jedne ni druge ne pripovijedaju o ljudima koji su doista postojali, kao što čine tragedije, nego su, kaže Izidor, izmišljene: 'fabulae poetae a fando nominaverunt quia non sunt res factae sed tantum loquendo fictae'...«

Isprva ne shvatih zašto je Vilim taj razgovor zapodjenuo baš s čovjekom za kojega se činilo da ne voli takve teme, ali mi Jorgeov odgovor reče koliko je dosjetljiv bio moj učitelj.

»Toga se dana nije raspravljalo o komedijama, nego o dopuštenosti smijeha«, namrgođeno će Jorge. A ja sam se vrlo dobro sjećao da je

upravo dan prije, kad se Venancije osvrnuo na tu raspravu, Jorge tvrdio kako je se ne sjeća.

»Ah«, nemarno reče Vilim, »mislio sam da ste razgovarali o pjesničkim lažima i o domišljatim zagonetkama...«

»Razgovaralo se o smijehu«, odsiječe Jorge. »Komedije su pogani pisali da bi gledatelje naveli na smijeh, i zlo su činili. Gospodin Naš Isus nikad nije pripovijedao ni komedije ni basne, nego samo jasne parabole koje nas alegorijski napućuju kako da zaslužimo raj, i tako budi.«

»Pitam se«, reče Vilim, »zašto se protivite pomisli da se Isus ikad smijao. Ja mislim da je smijeh, kao kupanje, dobar lijek za liječenje zlovolje i drugih bolesti tijela, poglavito potištenosti.«

»Kupanje je dobra stvar«, reče Jorge, »pa i sam ga Akvinac savjetuje jer odgoni tugu, koja može biti loša sklonost kad se ne prometne u boljeticu što bi se mogla odagnati smjelošću. Kupanje nanovo uspostavlja ravnotežu sokova. Smijeh potresa tijelo, izobličuje crte lica, čovjeka čini sličnim majmunu.«

»Majmuni se ne smiju, a smijeh je svojstven čovjeku, on je znak njegove razumnosti«, reče Vilim.

»Znak je ljudske razumnosti i riječ, a riječju se može huliti Bog. Sve što je svojstveno čovjeku, nije nužno i dobro. Smijeh je znak gluposti. Tko se smije, ne vjeruje u ono čemu se smije, ali to i ne mrzi. Pa dakle, smijati se zlu znači ne pripremati se za borbu protiv njega, a smijati se dobru znači nepriznavati silu po kojoj se dobro samo od sebe širi. Stoga Pravilo veli: *decimus humilitatis gradus est si non sit facilis ac promptus in risu, quia scriptum est: stultus in risu exaltat voćem suam.*«

»Kvintilijan kaže«, prekinu moj učitelj, »da smijeh valja suzbijati u hvalospjevu, radi dostojanstvenosti, ali ga u mnogim drugim slučajevima valja poticati. Tacit hvali ironiju Kalpurnija Pizona, Plinije Mlađi je napisao: *aliquando praeterea rideo, jocos, ludo, homo sum.*«

»Bili su pogani«, dočeka Jorge. »Pravilo veli: *scurrilitates vero vel verba otiosa et risum moventia aeterna clausura in omnibus locis damnamus, et ad talia eloquia discipulum aperire os nonpermittitur.*«

»Ali kad je Kristova riječ već bila pobijedila na zemlji, Sinezije iz Kirene je rekao da je Bog znao skladno združiti komično i tragično, a Elije Spartijan kaže o caru Hadrijanu, čovjeku plemenita vladanja i naturaliter kršćanskog duha, da je trenutke veselosti umio pomiješati

s trenucima ozbiljnosti. I napokon, Auzonije preporučuje da se ozbiljnost i šaljivost razborito odmjeravaju.«

»Ali Paulin iz Nole i Klement Aleksandrijski su nas upozorili da se tih gluposti čuvamo, a Sulpicije Sever kaže da svetog Martina nikad nisu vidjeli obuzeta bijesom ni obuzeta veseljem.«

»Navodi, međutim, neke svečeve duhovite odgovore, spiritualiter šaha«, reče Vilim.

»Bili su žustri i mudri, ne smiješni. Sveti je Efraim napisao paretzu protiv redovničkog smijeha, a u djelu De habitu et conversatione monachorum preporuča se izbjegavanje bestidnosti i šala kao da su gujin otrov!«

»Ali Hildebert je rekao: *admittendo tibi joca sunt post seria cfuadum, sed tamen et digis et ipsa gerenda modis.* John od Salisburpja je odobrio umjereno dobro raspoloženje. I naposljetku, Propovjednik, odakle ste naveli odlomak na koji se poziva vaše Pravilo, tamo gdje se kaže da je smijeh svojstven glupanu, bar dopušta bezglasani smijeh, smijeh vedrog duha.«

»Duh je vedar jedino kad promatra istinu i raduje se dobru koje je načinio, a istini se i dobru ne smijemo. Eto zašto se Krist nije smijao. Smijeh je izvor sumnje.«

»Ali ponekad je pravo sumnjati.«

»Ne vidim tome razloga. Kad se sumnja, treba se obratiti nekom autoritetu, riječima nekog oca ili doktora, pa sumnji prestaje svaki razlog. Čini mi se da ste zadojeni doktrinama o kojima bi se dalo raspravljati, kao što su doktrine pariških logičara. No, sveti je Bernard dobro znao kako da postupi protiv skopča Abelarda koji je sva pitanja htio podvrgnuti hladnom i beživotnom rešetku razuma što nije prosvijetljen Svetim pismom, izričući svoje presude o tome što jest i što nije. Tko prihvati te vrlo opasne ideje, zacijelo može cijeliti igru budale koja se smije onome o čemu se mora znati jedna jedina istina što je jednom za svagda iskazana. Kad se tako smije, budala neizravno veli 'Deus non est'.«

»asni Jorge, čini mi se da ste nepravedni ako Abelarda nazivate škopcem, jer znate da je toga žalosnog stanja dopao zbog tuđe opakosti...«

»Zbog svojih grijeha. Zbog preuzetnosti svojeg povjerenja u čovjekov razum. Tako su ismjeivali vjeru priprostih, Božje su tajne oskvrnuli (ili pokušali, kakvi su bili glupani ti koji su pokušavali), drsko se postupalo s pitanjima koja se tiču preuzvišenih stvari, po-

drugivalo se očima jer su smatrali da takva pitanja prije treba uspa-
vati nego rješavati.«

»Ne slažem se, časni Jorge, Bog hoće da mi svojim razumom
radimo na mnogim nejasnim stvarima, jer nam je Sveto pismo osta-
vilo slobodu da o njima odlučujemo. A kad vam netko predloži da
povjeruje u neku postavku, vi najprije morate istražiti je li ona pri-
hvatljiva, zato što je naš razum stvorio Bog, i ono što je drago našem
razumu, ne može biti mrsko Božjem razumu, o kojemu uostalom
znamo jedino ono o čemu, po sličnosti i često po nijekanju, sudimo
prema ponašanju vlastitog razuma. Pa onda vidite kako ponekad, da
bi se oborio lažni autoritet besmislena prijedloga kojemu se razum
opire, i smijeh može biti ispravno pomagalo. Smijeh često služi i da
bi se među zlikovce unijela pometnja i da bi se osvijetlila njihova
glupost. Pripovijeda se o svetome Mavru da su ga pogani stavili
u kipuću vodu, a on da se žalio kako mu je kupka odviše hladna.
Poganski je vladar glupo metnuo ruku u vodu da bi to provjerio, pa
se opekao. Lijep čin toga svetog mučenika koji je neprijatelje vjere
izložio ruglu.«

Jorge se nakesi: »I u epizodama koje pričaju propovjednici ima
mного bajki. Svetac uronjen u kipuću vodu pati za Krista i suspreže
svoje jauke, ne pravi poganima djetinjaste psine!«

»Vidite li?« reče Vilim, »čini vam se da tu priču odbija razum pa
je optužujete da je smiješna! Makar i prešutno i obuzdavajući usta, vi
se nečemu smijete i hoćete da je ni ja ne shvatim ozbiljno. Smijete se
smijehu, ali se smijete.«

Jorge bijesno odmahnu: »Poigravajući se smijehom odvlačite me
u isprazne razgovore. Ali vi znate da se Krist nije smijao.«

»Nisam u to uvjeren. Kad farizeje poziva da bace prvi kamen,
kad pita čija je slika na novcu kojim treba platiti danak, kad se igra
riječima i veli 'Tu es petrus', ja mislim da on govori domišljate stvari
da bi zbunio grešnike, da bi svojim obodrio duh. Domišljato govori
i kad Kaifi veli: 'Ti kaza.' A kad tumači Jeremiju, gdje Bog Jeruza-
lemu govori 'nudavi femora contrafaciem tuam, Jeronim objašnjava:
'sive nudabo et relevabo femora et posteriora tud. Čak se dakle i Bog
izražava u dosjetkama kako bi zbunio one koje želi kazniti. A vrlo
dobro znate da su u najžešćem trenutku borbe između klinijevaca
i cistercita prvi optužili druge da ne nose hlača, kako bi ih učinili
smiješnima. A u djelu Speculum stultorum pripovijeda se o magarcu
imenom Brunellus koji se pita što bi se dogodilo kad bi vjetar noću

podigao plahte i kad bi redovnik sam sebi vidio sramne predjele...«

Redovnici se uokolo nasmijaše, a Jorge se pomami: »Ovu mi subraću odvlačite u svetkovinu luđaka. Znam da je među franjevcima običaj zadobivati naklonost puka ovakvim glupostima, ali ću vam o toj zabavi kazati što veli stih što sam ga čuo od jednog vašeg propovjednika: tumpodex carmen extulit horridulum.«

Ukor je bio malo preoštar, Vilim se ponio bezobrazno, ali sad ga je Jorge optuživao da na usta pušta vjetrove. Upitah se ne znači li taj strogi odgovor da nas stari redovnik poziva da izađemo iz skriptorija. No, vidjeh gdje Vilim, maloprije tako ratoboran, postaje krotkim.

»Molim vas da mi oprostite, časni Jorge«, reče. »Moja su usta odala moje misli, nisam vam htio uskratiti poštovanje. Možda je to što kažete ispravno, a ja sam pogriješio.«

Pred ovim činom osobite smjernosti Jorge zabrunđa, što je moglo izražavati i zadovoljstvo i oprostjenje, i ne mogne ništa doli vratiti se na svoje mjesto, dok su redovnici, koji su se za vrijeme razgovora malo-pomalo približavali, nanovo odlazili k svojim radnim stolovima. Vilim ponovo kleknu ispred Venancijeva stola pa opet uze prekapati po papirima. Svojim je vrlo skrušenim odgovorom dobio nekoliko časaka mira. A ono što vidje u tih nekoliko časaka, iduće noći nadahnu njegovu istraživanja.

Bilo je to, međutim, doista nekoliko časaka. Benno se odmah približi hineći da je na stolu zaboravio svoju pisaljku kad se primaknuo da čuje razgovor s Jorgeom, pa došapnu Vilimu da s njim mora hitno razgovarati, zakazujući mu sastanak iza kupaka. Reče mu neka se prvi udalji, a da će mu se on doskora pridružiti.

Vilim se koji tren kolebao, zatim zazvao Malahiju koji je sa svojega knjižničarskoga stola, pokraj kataloga, pratio sve što se zbiva, pa ga, na temelju zaduženja koje je dobio od Opata, zamoli da postavi nekoga tko bi pazio na Venancijev stol, jer je za svoju istragu smatrao korisnim da mu se tijekom dana nitko ne približava, sve dok se on ne uzmogne vratiti. To reče naglas, jer na taj način nije samo Malahiju obvezivao da nadzire redovnike, nego i same redovnike da nadziru Malahiju. Knjižničar ne imade druge nego da se složi, pa se Vilim sa mnom udalji.

Dok smo prolazili povrtnjakom i kretali prema kupkama što su se nalazile tik do bolničke zgrade, Vilim primijeti:

»Čini se daje mnogima krivo što ja diram nešto što je na Venancijevom stolu ili ispod njega.«

»A što bi to bilo?«

»Imam dojam da to ne znaju ni oni kojima je to krivo.«

»Benno nam, dakle, nema što reći, nego nas samo odvodi daleko od skriptorija?«

»To ćemo odmah doznati«, reče Vilim. Zaista, domalo nas sustignu Benno.«

Šesti čas

Gdje Benno ispriповjedi čudnu priču, iz koje se o životu u opatiji doznaju nimalo primjerene stvari.

To što nam Benno kaza bilo je ponešto zbrkano. Uistinu se činilo da nas je tamo privukao samo da bi nas odalečio iz skriptorija, ali i kao da nam on, nesposoban da pronađe vjerodostojnu izliku, govori o komadićima obuhvatnije istine koja mu je poznata.

On nam reče kako je to jutro nešto prešutio, ali da sada, nakon zrela razmišljanja, smatra da Vilim mora doznati cijelu istinu. Za vrijeme glasovitog razgovora o smijehu, Berengar je natuknuo nešto o »finiš Africae«. Što je to? Knjižnica obiluje tajnama, a osobito knjigama koje se redovnicima nikad nisu davale na čitanje. Benna su iznenadile Vilimove riječi o racionalnom istraživanju tvrdnja. On drži da redovnik znanstvenik ima prava upoznati sve što je u knjižnici pohranjeno, sasu drvlje i kamenje na koncil u Soissonsu koji je osudio Abelarda, a dok je govorio, opazismo da tog još mladog redovnika što se rado bavi retorikom rastrza žudnja za neovisnošću te da mu je teško prihvaćati uze što ih je stega u opatiji nametala njegovu umu. Ja sam uvijek nastojao da prema takvoj znatiželji budem nepovjerljiv, ali dobro znam da moj učitelj na taj stav nije gledao lošim okom, i uvidjeh da mu se Benno sviđa i da mu vjeruje. Ukratko, Benno nam reče da ne zna o kojim su tajnama razgovarali Adelmo, Venancije i Berengar, ali da mu ne bi bilo mrsko kad bi ta žalosna priča razjasnila štogod u vezi s načinom na koji se upravlja knjižnicom, te kako ne gubi nade da će, kako god razmrsio klupko istrage, moj učitelj iz toga izvesti neke pojmove koji će Opata ponukati da ublaži umnu stegu što sapinje redovnike — koji su, kao on, doda, došli izdaleka upravo da bi svoj duh hranili divotama što ih krije prostrana utroba knjižnice.

Ja mislim da je Benno bio iskren kad je od istrage očekivao ono što je rekao. Vjerojatno je, međutim, kao što je Vilim predviđao, kad ga je onako proždiralala znatiželja, istovremeno htio sebi pridržan mogućnost da prvi pretraži Venancijev stol, pa je bio spreman da nam da druga obavještenja kako bi nas držao podalje od njega. A evo koja su to obavještenja bila.

Berengara je, sad su to već mnogi redovnici znali, morila mah-nita strast prema Adelmu, ona ista izopačena strast koju je srdžba Božja zgromila u Sodomi i Gomori. Benno se tako izrazi, možda iz obzira prema mojoj mladoj dobi. No tko je prvu mladost proveo u samostanu, makar je i očuvao krepost, zna da je i te kako čuo gdje se o takvim strastima govori, a kadšto se i morao kloniti zasjede onoga tko im je bio robom. Zar nisam već i ja sam, onako mlađahan redovnik, od postarijeg redovnika u Melku dobivao svitke sa stihovima koje laik obično posvećuje ženi? Redovnički nas zavjeti drže daleko od tog legla pokvarenosti kakvo je žensko tijelo, ali nas često dovode u blizinu drugih grešaka. Mogu li, napokon, sebi kriti da i dan-danas moju vlastitu starost ustresa zloduh zrele dobi, kad mi se dogodi da se u koru moj pogled zaustavi na golobradu licu iskušenika, čistom i svježem kao u djevojke?

Ovo ne kažem da bih doveo u sumnju svoj izbor da se predam redovničkom životu, nego da opravdam grešku onih za koje se taj sveti teret pokaže teškim. Možda zato da bih opravdao užasan zločin Berengarov. No, prema Bennovu mišljenju, čini se da je taj redovnik svoj porok gajio na još gnusniji način, to jest služeći se oružjem ucjene, kako bi od drugih dobio ono što bi im krepost i doličnost morale priječiti da daju.

Redovnici su se, dakle, odavno sprdali na račun nježnih pogleda što ih je Berengar dobacivao Adelmu, koji je, čini se, bio nadasve ljubak. Posvema zaljubljen u svoj posao, koji mu je, čini se, bio jedinom nasladom, Adelmo je pak malo hajao za Berengarovu strast. No možda, tko zna, on nije ni znao da je, u dubini, njegova duša sklona istoj gnusobi. Činjenica je da je Benno kazao kako je Adelma i Berengara zatekao u razgovoru u kojem je, ciljajući na tajnu za koju ga je Adelmo molio da mu otkrije, Berengar ovome predlagao sramnu trgovinu kakvu i najneviniji čitatelj može zamisliti. A čini se da je Benno s Adelmovih usana čuo riječi pristanka što ih je izgovorio gotovo s olakšanjem. Kao da, nagađao je Benno, Adelmo u biti drugo i ne želi, pa mu je bilo dovoljno naći razlog drugačiji od putene želje da bi pristao. To je znak,

obrazilagao je Benno, da se Berengarova tajna morala ticati zagonetaka u vezi sa znanošću, tako da se Adelmo mogao zavaravati umišljajući kako grijehu puti popušta da bi zadovoljio prohtjev uma. A koliko su puta, sa smiješkom doda Benno, i njega samog razdirali tako snažni prohtjevi uma da bi, kako bi im udovoljio, bio pristao podati se tuđim putenim prohtjevima, čak i protiv vlastitih putenih prohtjeva.

»Zar nema trenutaka«, upita Vilima, »kad biste počinili i stvari koje su za osudu, da u ruke dobijete knjigu koju godinama tražite?«

»Mudri i vrlo kreposni Silvestar II. prije mnogo je stoljeća za neki, mislim Stacijev ili Lukanov rukopis, poklonio izuzetno skupocjenu armilarnu sferu«, reče Vilim. Zatim oprezno dopuni: »Ali posrijedi je bila armilarna sfera, a ne njegova krepost.«

Benno priznade da se u svojem zanosu zaletio pa nastavi pričati. Noć prije nego što je umro Adelmo, on je potaknut radoznalošću tu dvojicu slijedio. A nakon povečerja ih je vidio kako zajedno idu prema spavaonici. Dugo je čekao kraj pritvorenih vrata svoje ćelije, nedaleko od njihove, te je jasno vidio, kad se na san redovnika slegla tišina, gdje se Adelmo šulja u Berengarovu ćeliju. Ne mogavši usnuti, još je bdio sve dok nije začuo kako se Berengarova vrata otvaraju a Adelmo gotovo trkom bježi, dok ga je prijatelj pokušavao zadržati. Adelmo je silazio u donji kat, a Berengar ga je slijedio. Benno ih je smotreno pratio i na ulazu u donji hodnik vidio Berengara šćućurena u kutu kako bulji u vrata Jorgeove ćelije.

Benno je naslutio da se Adelmo bacio starom subratu pred noge da mu ispovjedi svoj grijeh. A Berengar je drhtao znajući da se otkriva njegova tajna, pa makar i pod obvezom ispovjedničke šutnje.

Zatim je Adelmo izašao, blijed kao krpa, od sebe udaljio Berengara koji je pokušavao s njim razgovarati, te istrčao van iz spavaonice, zaobišao apsidu crkve i ušao u crkvu kroz sjeverni portal (koji noću uvijek ostaje otvoren). Vjerojatno je htio moliti. Berengar je pošao za njim, ali nije ušao u crkvu, nego se vrtio po groblju među grobovima lomeći ruke.

Benno nije znao što da radi, kad je zamijetio da se u blizini kreće četvrta osoba. I ona je slijedila onu dvojicu i zacijelo nije opazila Bennovu nazočnost, jer se ovaj privio uz deblo hrasta što raste na rubu groblja. Bio je to Venancije. Vidjevši ga Berengar se pritajio među grobovima, a Venancije uđe također u kor. Tada se Benno, od straha da ga ne otkriju, vratio u spavaonicu. Idućeg je jutra Adelmov leš nađen podno padine. A za drugo Benno nije znao.

Sad se već primicalo vrijeme ručka. Benno nas ostavi, a moj ga učitelj ništa drugo ne upita. Mi zakratko ostadosmo iza kupelji, onda se koji časak prošetasmu vrtom razmišljajući o tim neobičnim otkrićima.

»Krkavina«, odjednom reče Vilim sagnuvši se da promotri biljku koju je tog zimskog dana prepoznao po grmu. »Oparak od njezine kore je dobar protiv šuljeva. A ono je *Arctium Lappa*, dobar topli oblog od svježeg korijenja zacjeljuje kožna oboljenja.«

»Bolji ste od Severina«, rekoh mu, »ali sad mi kažite što mislite o onome što smo čuli!«

»Dragi Adson, morao bi naučiti misliti svojom glavom. Benno je vjerojatno rekao istinu. Njegova se priča podudara s jutrošnjom Berengarovom, koja je uostalom pomiješana s opsjenama. Potrudi se da je iznova sastaviš. Berengar i Adelmo zajedno urade nešto gadno, to smo već slutili. A Berengar mora da je Adelmu otkrio onu tajnu, koja, jao, ostaje tajnom. Pošto je počinio svoj zločin protiv kreposti i prirodnih pravila, Adelmo misli samo kako će se povjeriti nekome tko će ga odriješiti od grijeha pa trči Jorgeu. Potonji ima vrlo prijek značaj, o tome smo dobili dokaze, pa jamačno navaljuje na Adelma mučnim prijekorima. Možda mu ne daje odrješenja, možda mu nameće nemoguću pokoru, to ne znamo niti će nam Jorge ikad reći. Činjenica je da Adelmo trči u crkvu da bi se ničice bacio pred oltar, ali ne umiruje grižnju savjesti. U taj mu čas prilazi Venancije. Ne znam o čemu govore. Možda Adelmo Venanciju povjerava tajnu koju mu je na dar (ili kao plaću) dao Berengar, a koja njemu sada više ništa ne znači, jer on sada ima svoju, daleko strašniju i ljuću tajnu. Sto se dogodi Venanciju? Obuzet istom žarkom znatiželjom koja je danas gonila i našeg Benna, zadovoljen onim što je doznao, možda prepušta Adelma njegovoj grižnji savjesti. Adelmo vidi da ga napuštaju, snuje kako da se ubije, očajan izlazi na groblje i ondje sreće Berengara. Kaže mu jezive riječi, spočitava mu njegovu odgovornost, naziva ga svojim učiteljem u besramnosti. Mislim da je Berengarovo pripovijedanje, kad mu se oduzme svaka opsjena, točno. Adelmo mu ponavlja iste beznadne riječi koje mora da je čuo od Jorgea. I eto kako Berengar smućen odlazi na jednu stranu, a Adelmo ide na drugu da se ubije. Zatim dolazi ostalo, čemu smo gotovo bili svjedocima. Svi misle da je Adelmo ubijen, Venancije stječe dojam da je tajna knjižnice još važnija nego što je mislio, pa sam za sebe nastavlja potragu. Sve dok ga netko ne zaustavi, prije ili nakon što je otkrio što je htio.«

»Tko ga ubije? Berengar?«

»Može biti. Ili Malahija, koji mora čuvati Zgradu. Ili tko drugi. Berengar je sumnjiv baš zato što je prestrašen i što je znao da sada Venancije ima njegovu tajnu. Malahija je sumnjiv: čuvar nepovredivosti knjižnice, otkriva da ju je netko oskvrnuo i ubija ga. Jorge o svima zna sve, zna za Adelmovu tajnu, ne želi da ja otkrijem što je to Venncije mogao naći... Mnogo činjenica navodi da se u njega posumnja. Ali reci ti meni kako je star, premda snažan čovjek, mogao leš prenijeti do žare! A najposlije, zašto ubojica ne bi mogao biti sam Benno? Možda nam je lagao, možda ga potiču nakane koje ne smije priznati. A zašto da sumnje ograničimo samo na one koji su sudjelovali u razgovoru o smijehu? Možda su za zločin postojale druge pobude koje nemaju ništa s knjižnicom. U svakom je slučaju potrebno dvoje: doznati kako se u knjižnicu ulazi noću i nabaviti svijeću. O svijeći se ti pobrini. Vrzmaj se po kuhinji u vrijeme ručka, uzmi jednu...«

»Krađa?«

»Posudba, za najveću slavu Gospodinovu.«

»Ako je tako, računajte na mene.«

»Izvršno. U pogledu ulaženja u Zgradu, vidjeli smo odakle se sinoć pojavio Malahija. Danas ću razgledati crkvu, a osobito onu kapelu. Za jedau sat ćemo poći na objed. Nakon toga imamo sastanak s Opatom. Bit ćeš pripušten, jer sam zahtijevao da imam tajnika koji će zapisati ono što budemo govorili.«

Deveti čas

Gdje se Opat pokaže ponosnim na bogatstva
svoje opatije i punim bojazni od heretika, a na kraju
Adson posumnja nije li loše učinio što se zaputio svijetom.

Opata nađosmo u crkvi, pred glavnim oltarom. Pratio je rad nekolicine iskušenika koji su iz nekoga kutka izvukli mnogo svetih posuda, kaleža, plitica za hostiju, pokaznica i raspeće koje nisam vidio za vrijeme jutrošnje službe. Ne mogoh se suzdržati a da zadivljeno ne uskliknem pred blještavom ljepotom toga svetog pribora. Bilo je točno podne pa je svjetlo u mlazovima ulazilo kroz prozore kora, a još više kroz prozore na pročelju, tvoreći bijele slapove koji su se, poput mistične bujice božanske tvari, na više mjesta u crkvi križali preplavljujući i sam oltar.

Posude, kaleži, sve je odavalo skupocjenost svoje građe: između žutila zlata, neokaljane bjeline slonovače i prozirnosti kristala, vidjeh gdje svjetlucaju dragulji svih boja i veličina, pa prepoznah hijacint, topaz, rubin, safir, smaragd, hrizolit, oniks, granat, jaspis i ahāt. A ujedno zamijetih sve što nisam uočio rano ujutro, najprije ushićen molitvom a onda smućen strahom: predoltarnik i još tri komada tkanine, što su mu bili poput krune, bijahu u cijelosti od zlata i, napokon, oltar se ukazivao sav od zlata s koje god strane da ste ga gledali.

Opat se nasmiješi mojem čuđenju: »Ova bogatstva koja vidite«, reče obrativši se meni i mojem učitelju, »i druga koja ćete još vidjeti, baština su stoljeća pobožnosti i odanosti Bogu te svjedoci o moći i svetosti ove opatije. Zemaljski vladari i velmože, nadbiskupi i biskupi za ovaj su oltar i za predmete što mu pripadaju žrtvovali prstenje koje su stekli dodjelom te službe, zlato i drago kamenje koje je bilo

znakom njihove veličine, i poželjeli da se sve to ovdje pretopi za veću slavu Gospodinovu i slavu ovoga mjesta. Unatoč tome što je opatija danas ožalošćena drugim, tužnim događajem, ne možemo zaboraviti, nasuprot svojoj krhkosti, snagu i moć Svevišnjega. Bliže se božićni blagdani, pa počinjemo čistiti sveti pribor, kako bi se rođenje Spasiteljevo proslavilo uza sav raskoš i svečanost koje zaslužuje i zahtijeva. Sve treba da osvane u punom sjaju...«, doda uporno gledajući Vilima, a poslije shvativši zašto mu je bilo do toga da tako ponosno opravda svoje djelo, »jer mislimo da je korisno i prikladno ne skrivati, nego naprotiv objaviti Božje darove.«

»Dakako«, ljubazno reče Vilim, »ako vaša uzvišenost smatra da Gospodina treba tako veličati, vaša je opatija dosegla najistaknutije mjesto pridonoseći njegovoj slavi.«

»I tako valja«, reče Opat. »Ako je običaj bio da amfore, zlatne bočice i mali zlatni mužari voljom Božjom ili po nalogu proroka služe prikupljanju kozje, teleće ili juničine krvi Salomonovu hramu, to više posude od zlata i od dragog kamenja i sve što je među stvorenim stvarima vrijedno treba sa stalnim štovanjem i posvemašnjom pobožnošću rabiti da bi se primila krv Kristova! Kad bi u nekom drugom stvaranju naša tvar postala jednakom onoj od koje su kerubini i serafini, još uvijek bismo nedostojno služili tako neizrecivoj žrtvi...«

»Tako budi«, rekoše.

»Mnogi prigovaraju da bi za tu svetu službu bili dovoljni svetošću nadahnut duh, čisto srce, vjerom ispunjena namjera. Mi ćemo prvi izričito i odlučno potvrditi da je to ono osnovno, ali smo uvjereni da poštovanje treba iskazati i putem vanjskog ukrašavanja svetim uredima, jer je nadasve pravo i dolično da mi svojem Spasitelju služimo u svemu, u potpunosti, Njemu koji nam nije uskratio da nas svime u potpunosti i bez iznimaka snabdije.«

»To je oduvijek bilo mišljenje velikana vašeg reda«, složi se Vilim, »i sjećam se prekrasnih stvari koje je o ukrašavanju crkava napisao veliki i časni opat Sugero.«

»Tako jest«, reče Opat. »Gledajte ovo raspelo. Još nije dovršeno...« S beskrajnom ga ljubavlju uze u ruke pa ga promotri lica ozarena blaženstvom. »Ovdje nedostaje još nekoliko bisera, a nisam ih našao u točnoj veličini. Jednom se sveti Andrija obratio križu na Golgoti govoreći da je urešen Kristovim udovima kao biserima. I biserima se mora uresiti ova skromna slika tog velikog čuda. lako sam smatrao shodnim na ovo mjesto, nad samom Spasiteljevom glavom, umetnuti

najljepši dijamant koji ste ikad vidjeli.« Pobožnim rukama, svojim dugim bijelim prstima pomiluje najskupocjenije dijelove svetog drveta, ili bolje svete bjelokosti, jer su krakovi križa bili načinjeni od te sjajne tvari.

»Kad me, dok uživam u svim ljepotama ovoga hrama Božjeg, čar raznobojnoga kamenja otrgne od briga za izvanjsko, a prenoseći ono što je tjelesno u ono što je bestjelesno, dostojno me razmatranje navede da razmišljam o različitosti svetih kreposti, tad mi se, da tako kažem, čini da se nalazim u čudnovatu predjelu svijeta, predjelu koji više nije posve zatočen u zemaljskom kalu, a ni posve slobodan u nebeskoj čistoći. I pričinja mi se kako je, milošću Božjom, moguće da se na analogičan način s ovog nižeg svijeta preselim na onaj viši...«

Govorio je, a licem je bio okrenut prema lađi. Mlaz svjetla što je navirao odozgo s osobitom mu je blagonaklonošću dnevne zvijezde obasjavao lik i ruke raširene poput križa, onako zanesenom u njegovu žaru. »Svaki je stvor«, reče, »bio on vidljiv ili nevidljiv, svjetlo koje biću donosi otac svjetala. Ova bjelokost, ovaj oniks, ali i kamen koji nas okružuje, jesu svjetlo, jer ja opažam da su dobri i lijepi, da postoje prema pravilima svojih razmjera, da se po rodu i vrsti razlikuju od ostalih rodova i vrsta, da ih određuje njihov broj, da ne narušavaju svoj red, da traže sebi svojstveno mjesto, primjereno njihovoj težini. I to mi se više te stvari objavljuju što je tvar koju gledam po svojoj prirodi skupocjenija, i to mi se jasnije prikazuje stvaralačka moć Božja; jer moram li prema uzvišenosti uzroka, nepristupačnog u svojoj potpunosti, krenuti od uzvišenosti posljedice, koliko mi o Božjoj uzročnosti bolje govori divna posljedica kao što su zlato ili dijamant, ako mi o njoj već uspijevaju govoriti čak izmet i kukac! Pa onda, kad u ovom kamenju opažam takve višnje stvari, duša plače ganuta radošću, a ne zbog zemaljske taštine ili ljubavi prema bogatstvu, nego zbog prečiste ljubavi prema prvom neprouzrokovanom uzroku.«

»Zaista je to najblaženija od svih teologija«, sa savršenom poniznošću reče Vilim, a pomislih kako se služi onom podmuklom figurom misli što je retori nazivaju ironijom, a koju treba rabiti tako da joj prethodi pronunciatio, koja joj predstavlja upozorenje i opravdanje, što Vilim nikad nije radio. Stoga Opat, skloniji figurama riječi, shvati Vilima doslovno pa doda, još uvijek obuzet svojim mističnim zanosom: »To je najizravniji od svih putova kojima dolazimo u dodir sa Svevišnjim, otjelovljena teofanija.«

Vilim se uljudno nakašlja: »Eh... hm...« reče. Tako bi činio kad bi

htio prijeći na drugu temu. Pođe mu za rukom da to ugrađeno izvede, jer je imao naviku — a mislim da je to značajka svih ljudi iz njegova kraja — svaki svoj istup započinjati dugim uvodnim stenjanjem, kao da ga to što načima izlaganje cjelovite misli stoji velikih umnih napora. Zapravo, sad sam već u to bio uvjeren, što bi duže stenjavao prije negoli će prozboriti, to je sigurniji bio u dobar ishod rečenice koju će izraziti.

»Eh... hm...«, reče dakle Vilim. »Morali bismo porazgovoriti o susretu i o raspravi o siromaštvu...«

»Siromaštvu...«, reče Opat još odsutan duhom, kao da ulaže mnogo truda kako bi se spustio iz onog lijepog predjela svijeta u koji su ga zanjeli njegovi dragulji. »Istina, susret...«

Pa stadoše potanko razglabati o stvarima koje sam dijelom već znao, a dijelom uspio razumjeti slušajući njihov razgovor. Kako sam rekao već na početku ovoga svojeg pouzdanog ljetopisa, bila je riječ o dvostrukom sporu što je suprotstavio, s jedne strane, cara papi, a s druge papu franjevcima koji su na kapitolu u Perugi, premda sa zakašnjenjem, usvojili tvrdnje spiritualaca da je Krist bio siromašan, te o zamršenom stanju što je nastalo kad su se franjevci udružili s carstvom, a koje se — iz trokuta što su ga činile oporbe i savezništva — sad već bilo pretvorilo u četvorokut, zahvaljujući meni još vrlo nerazumljivom upletanju opata reda svetog Benedikta.

Nikad nisam jasno shvatio razlog zbog kojeg su benediktinski opati pružili zaštitu i utočište franjevačkim spiritualcima, prije nego što se sam njihov red na nekakav način složio s njihovim mišljenjima. Jer ako su spiritualci propovijedali odricanje od svakog zemaljskog dobra, opati mojega reda, o tome sam tog istog dana dobio sjajnu potvrdu, slijedili su ne manje krepostan, ali posve suprotan put. No mislim da su opati smatrali kako prekomjerna vlast papina znači prekomjernu vlast biskupa i gradova, dok je moj red kroz stoljeća svoju moć očuvao netaknutom upravo u borbi sa svjetovnim svećenstvom i s gradskim trgovcima, postavljajući se kao izravni posrednik između neba i zemlje te kao savjetnik vladarima.

Mnogo sam puta čuo da se ponavlja izreka po kojoj se Božji narod dijeli na pastire (ili svećenike), na pse (ili ratnike) i na ovce, narod. Ali sam poslije naučio da se ta izreka može okrenuti na razne načine. Benediktinci su često govorili ne o trima staležima, nego o dvjema velikim podjelama, od kojih se jedna odnosila na upravu zemaljskim stvarima, a druga na upravu nebeskim stvarima. Što se tiče zemaljskih stvari, tu je vrijedila podjela na svećenstvo, laičku gospodu i narod, ali

se nad tom trojnom razdiobom izdizala nazočnost ordo monachorum, neposredna veza između Božjeg naroda i neba, a redovnici nisu imali nikakve veze sa svjetovnim pastirima kakvi su bili popovi i biskupi, nezalice i pokvarenjaci, tad već priklonjeni probitku gradova, gdje ovce više nisu u toj mjeri bili dobri i vjerni seljaci, nego trgovci i obrtnici. Benediktinskom redu nije bilo mrsko da se vlast nad priprostima povjeri svjetovnim svećenicima, ukoliko pravo da uspostave konačno pravilo u tom odnosu pripadne redovnicima, u neposrednom dodiru s vrelom svake zemaljske vlasti, s carstvom, kao što su u neposrednom dodiru bili s vrelom svake nebeske vlasti. Eto zašto, mislim, mnogi benediktinski opati, kako bi carstvu povratili dostojanstvo nasuprot vlasti gradova (udruženih biskupa i trgovaca) prihvatiše čak i da štite franjevačke spiritualce s kojima nisu imali zajedničkih ideja, ali im je njihova prisutnost pogodovala, jer je carstvu pružala zgodne silogizme protiv papine prevlasti.

To su razlozi, zaključih iz razgovora, zbog kojih se sad Abbone sprema surađivati s Vilimom, carskim izaslanikom, kako bi bio posrednikom između franjevačkog reda i papinske stolice. Iako naime usred žestoke prepirke koja je toliko dovodila u opasnost jedinstvo crkve, Mihovil iz Cesene, kojega je papa Ivan u više navrata pozivao u Avignon, napokon se odlučio da prihvati poziv, jer nije htio da se njegov red dokraja sukobi s papom. Kao franjevački zapovjednik htio je da njihove postavke iznesu pobjedu i ujedno steknu papinu privolu, i zbog toga što je slutio da bez papine privole neće moći dugo ostati na čelu reda.

No mnogi su upozoravali na to da će ga papa čekati u Francuskoj kako bi ga uhvatio u klopku, optužio za herezu i protiv njega poveo parnicu. I stoga su savjetovali neka se prije Mihovilova odlaska u Avignon obavi nekoliko pregovora. Marsilije je imao bolju ideju: s Mihovinom neka pođe carski poslanik koji će papi predložiti stajalište carovih pobornika. Ne toliko da uvjeri starog Cahorsa, nego da učvrsti Mihovinov položaj, jer bude li sudjelovao u carskom izaslanstvu, neće tako lako moći postati žrtvom papine osvete.

Ipak je i ta zamisao predstavljala mnoge smetnje i nije se mogla smjesta ostvariti. Otud se začela zamisao o uvodnom susretu između carskog izaslanstva i nekoliko papinih poslanika, da bi se utvrdili stavovi obiju strana i sastavili sporazumi o susretu tijekom kojega će sigurnost talijanskih posjetitelja biti zajamčena. Da organizira taj prvi susret bio je zadužen upravo Vilim iz Baskervillea, koji će poslije u

Avignonu morati zastupati stajalište carskih teologa, bude li smatrao da je moguće putovati bez opasnosti. Nije to bio nimalo lak pothvat, jer se pretpostavljalo da će papa, koji je Mihovila želio samog kako bi ga lakše prisilio na pokornost, u Italiju poslati izaslanstvo koje će imati upute da poradi na tome da put carskih izaslanika na njegov dvor po mogućnosti propadne. Vilim je dotad postupao vrlo spretno. Nakon dugih savjetovanja s raznim benediktinskim opatima (a to je bio razlog mnogim postajama našeg putovanja) izabrao je opatiju u kojoj smo se nalazili upravo zato što se znalo da je Opat privržen carstvu, a da zahvaljujući svojoj velikoj diplomatskoj spretnosti nije omrznuo papinskom dvoru. Opatija je, dakle, bila neutralno područje na kojem će se dvije skupine moći sastati.

No papin se otpor nije okončao. On je znao da će njegovo izaslanstvo, pošto jednom stupi na tlo opatije, potpasti pod Opatov sudbeni djelokrug, a kako će u njemu sudjelovati i predstavnici svjetovnog svećenstva, tu točku nije prihvaćao iznoseći strahovanja od kakve carske prijeverare. Zato je postavio uvjet da se briga o životu i o zdravlju njegovih izaslanika povjeri četi strijelaca francuskoga kralja pod zapovjedništvom njegova pouzdanika. Čuo sam neodređeno kako Vilim o tome razgovara s papinim poklisarom u Bobbiju. Riječ je bila o tome da se naznači odredba kojom bi se izrazili zadaci te čete, to jest što se razumijeva pod zaštitom života i zdravlja papinskih poslanika. Napokon je prihvaćena odredba koju su predložili Avignonci a koja se činila razumnom: vojnici i tko im bude zapovjednikom imat će sudbeno pravo nad »svima koji na bilo koji način pokušavaju ugroziti život članova papinskog izaslanstva te utjecati na ponašanje i sudove primjenom sile«. Tada se činilo da je pogodba zaokupljena formalnim pitanjima. Sada, nakon događaja što su se nedavno zbili u opatiji, Opat je bio uznemiren pa svoje sumnje priopći Vilimu. Ako izaslanstvo stigne u opatiju dok se još ne zna tko je počinitelj dvaju zločina (idućeg će se dana Opatova zabrinutost povećati, jer će posrijedi biti tri zločina), valjat će priznati da se unutar tih zidina mota netko tko je kadar primjenom sile utjecati na sudove i ponašanja papinskih izaslanika.

Nema svrhe prikrivati zločine koji su počinjeni, jer kad bi se dogodilo još nešto, papinski bi poslanici pomislili na urotu protiv njih. Pa dakle postoje samo dva rješenja. Ili će Vilim otkriti ubojicu prije nego što stigne poslanstvo (a tu Opat u njega upre oči kao da mu prešutno zamjera što još nije riješio stvar) ili papinog predstavnika

treba pošteno obavijestiti o svemu što se događa i zatražiti njegovu suradnju kako bi opatija tijekom pregovora bila pod brižljivim nadzorom. To Opatu nije drago, jer znači da se on odriče dijela svojeg suvereniteta i svoje redovnike podvrgava kontroli Francuza. No nije se igrati s opasnošću. I Vilim i Opat nalazili su se u neprilici zbog razvoja događaja, ali nisu imali mnogo izbora. Zato jedan drugom obećaše da će do sutra donijeti konačnu odluku. Do daljnjega nije preostajalo drugo nego uzdati se u milost Božju i u Vilimovu pronicavost.

»Učinit ću sve što je u mojoj moći, vaša uzvišenosti«, reče Vilim. »Ali s druge strane, ne vidim kako bi ta stvar mogla doista dovesti susret u pitanje. I papinski će predstavnik htjeti shvatiti da postoji razlika između čina nekog luđaka ili kroloka, ili možda samo zalutale duše, i ozbiljnih problema o kojima će doći raspravljati čestiti ljudi.«

»Mislite?«, zapita Opat uporno gledajući Vilima. »Ne zaboravite da Avignonci znaju da se susreću s malom braćom, pa stoga s osobama koje su opasno bliske fratrićima i drugima, još bezumnijima od fratrića, opasnim hereticima što su se ukaljali zlodjelima«, a tu Opat utiše glas, »u usporedbi s kojima se važnost inače groznih stvari što su se ovdje dogodile topi kao led na suncu.«

»Nije riječ o istoj stvari!«, živahno uzviknu Vilim. »Ne možete istim metrom mjeriti malu braću koja su sudjelovala na kapitulu u Perugi i neku družinu krivovjernika koji su pogrešno shvatili poruku evanđelja pretvarajući borbu protiv bogatstva u niz privatnih osveta ili krvožednih mahnitanja...«

»Nije prošlo mnogo godina otkako je jedva nekoliko milja odavde jedna takva družina, kao što ih vi zovete, ognjem i mačem opustošila zemlje biskupa Vercelija i novarske planine«, odsječeno odvrati Opat.

»Govorite o fra Dokinu i o apostolicima...«

»O pseudoapostolima«, ispravi Opat. I opet sam čuo da se spominju fra Dolcino i pseudoapostoli, i opet s tonom opreza i gotovo uz prizvuk strave.

»O pseudoapostolima«, drage volje se složi Vilim. »Ali oni nisu imali nikakve veze s malom braćom...«

»Isto su poštovanje iskazivali Joakimu Kalabrijskom«, odvrnu Opat, »a o tome možete pitati svojeg subrata Ubertina.«

»Skrćem pozornost vaše uzvišenosti na to da je on sada vaš subrat«, reče Vilim uz osmijeh i neku vrstu naklona, kao da Opatu čestita na onome što je njegov red stekao prihvativši tako ugledna čovjeka.

»Znam, znam«, nasmiješi se Opat. »A vi znate s kojom je bratskom skrbi naš red prihvatio spiritualce kad su pali u papinu nemilost. Ne govorim samo o Ubertinu nego i o mnogoj skromnijoj braći o kojoj se malo zna, a o kojoj bi možda trebalo da se zna više. Jer se događalo da mi prihvatimo otpadnike što bi se pojavili odjeveni u minoritsku mantiju, a poslije bih doznao kako su ih razne zgrade u njihovu životu zakratko odvele prilično blizu dolčinovcima...«

»Zar i ovdje?«, upita Vilim.

»I ovdje. Otkrivam vam nešto o čemu uistinu znam vrlo malo, a u svakom slučaju nedovoljno da ikoga optužim. Ali budući da vodite istragu o životu u ovoj opatiji, dobro je da i vi budete upoznati s tim stvarima. Onda ću vam kazati da sumnjam, pazite, da sumnjam, na temelju stvari koje sam čuo ili naslutio, kako je postojao mračan trenutak u životu našeg opskrbnika, koji je prije mnogo godina ovamo stigao upravo u vrijeme istupanja minorita.«

»Opskrbnik? Remigio iz Varagine da je dolčinovac? Čini mi se najdobrodošnijim i u svakom slučaju blaženim siromaštvom najmanje zaokupljenim bićem koje sam ikad vidio...«, reče Vilim.

»I doista, o njemu ne mogu ništa reći, i koristim se njegovim dobrim uslugama na kojima mu je cijela redovnička obitelj zahvalna. Ali to kažem da biste razumjeli kako je lako povezati fratra s fratrićem.«

»Vaša je veličajnost još jednom nepravedna, ako tako smijem reći«, upade Vilim. »Govorili smo o dolčinovcima, ne o fratrićima. O njima se može štošta kazati, a da se i ne zna o kome se govori, jer ih ima više vrsta, ali ne i da su krvoloci. U najgoru im ruku možete zamjeriti da, ne baš pametno, u djelo provode ono što su spiritualci propovijedali s više mjere i nadahnuti pravom ljubavlju prema Bogu, pa u tom smislu priznajem da su granice između jednih i drugih dosta labave...«

»Ali fratrići su heretici!« oteresito prekide Opat. »Nije im dovoljno da zastupaju siromaštvo Krista i apostola, što je doktrina koja se, premda nisam voljan s njom se složiti, korisno može suprotstaviti avignonskoj bahatosti. Fratrići iz te doktrine izvlače djelatan zaključak, izvode pravo na pobunu, na pljačku, na izopačeno vladanje.«

»Ali koji fratrići?«

»Uglavnom svi. Znao da su se okaljali zlodjelima što se ne mogu imenovati, da ne priznaju brak, da niječu pakao, da počinju sodomiju, da su prigrlili bogumilsku herezu, ordo Bulgarie i ordo Drvgonthie...«

»Molim vas«, reče Vilim, »nemojte brkati različite stvari! Vi go-

vorite kao da su fratrići, patareni, Valdenzi, katari, a među njima bugarski bogumili i dragovički heretici svi jedno te isto!»

»Jesu«, odbrusi Opat, »jesu zato što su heretici i jesu jer stavljaju na kocku sam poredak civiliziranog svijeta, pa i poredak carstva koji, čini mi se, vi želite. Prije sto i više godina pristaše Arnalda iz Brescie palili su kuće plemića i kardinala, a to su bili plodovi hereze lombardskih patarena. Znam strašnih priča o tim hereticima, a pročitao sam ih u Cezariju od Eisterbacha. U Veroni je Everard, kanonik svetoga Gedeona, jednom primijetio da njegov gostoprimac svake noći izlazi iz kuće sa ženom i s kćerju. Upitao je ne znam koga od njih troje da dozna kamo idu i što rade. Dođi i vidi, odgovorili su mu, a on pođe za njima u podzemnu kuću, vrlo prostranu, gdje su se okupile osobe obaju spolova. Dok su svi šutjeli, poglavica hereze održa govor pun psovaka, u namjeri da iskvvari njihov život i ponašanje. Zatim, kad su ugasili svijeću, svatko se baci na svoju susjedu ne mareći je li zakonita supruga ili neudana, udova ili djevica, gospodarica ili sluškinja, pa ni je li (što je bilo najgore, neka mi Gospodin oprostí što govorim o tako užasnim stvarima) kći ili sestra. Everard, vidjevši sve to, onako lakouman i razbludan mladić, praveći se da je jedan od sljedbenika, primaknu se, ne znam, kćeri svojega gostoprímca ili nekoj drugoj djevojci te s njom zgriješi. Na žalost je to činio više od godine dana pa na kraju učitelj reče kako je taj mladić pohađajući njihove sastanke toliko uznapredovao da će uskoro biti kadar podučavati novoobraćenike. U tom trenutku Everard shvati u kakav je ponor pao i uspije izbjeći zlo na koje su ga navodili, rekavši da u tu kuću nije zalazio zato što ga je privlačila hereza, nego zato što su ga privlačile djevojke. Oni ga otjeraše. No takav je, vidite, zakon i život heretika, patarena, katara, joakimita, spiritualaca svakog soja. I ne treba se čuditi: ne vjeruju u uskrsnuće tijela ni u pakao kao kaznu za zlikovce, i drže da nekažnjeno mogu bilo što učiniti. Za sebe naime kažu da su catharoi, a to znači čisti.«

»Abbone«, reče Vilim, »vi živite izdvojeno u ovoj krasnoj i svetoj opatiji, daleko od opakosti svijeta. Život je u gradovima kudikamo složeniji nego što mislite, i u grijehu i u zlu, to znate, ima stupnjeva. Lot je bio mnogo manje grešan od svojih sugrađana u kojima su se gnusne misli začele i o anđelima što ih je poslao Bog, a Petrova je izdaja bila sitnica u odnosu na Judinu izdaju, jednome je, naime, bilo oprošteno, a drugome nije. Ne možete patarene i katare smatrati istima. Patareni su pokret koji teži za preustrojstvom običaja unutar

zakona Svete majke crkve. Oni su uvijek htjeli poboljšavati način na koji žive duhovnici.«

»Tvrdeći da se od nečistih svećenika ne treba primati sakramente...«

»I griješili su, ali to je bila jedina greška njihove doktrine. Nikad nisu kanili preinačiti Božji zakon...«

»Ali je patarenska propovijed Arnalda iz Brescie prije više od dvjesto godina u Rimu ponukala seljačku rulju da pali kuće plemića i kardinala.«

»Arnaldo je u svoju reformu pokušao uvući gradsku upravu. Oni ga nisu slijedili, pa je naišao na odobravanje među ruljom siromašnih i potlačenih. Nije bio odgovoran za silovitost i bijes kojima su oni odgovorili na njegove pozive da grad bude manje pokvaren.«

»Grad je uvijek pokvaren.«

»Grad je mjesto na kojem danas živi Božji narod kojemu ste vi, kojem smo mi pastiri. To je mjesto sablazni u kojem bogati prelat siromašnom i izgladnjelom puku propovijeda krepost. Iz te se situacije rađa razuzdanost patarena. Žalosna je, nije nerazumljiva. Katari su drugo. To je istočnjačka hereza izvan okvira crkvene doktrine. Ne znam čine li doista ili jesu li počinili zločine za koje ih terete. Znam da odbijaju brak, da niječu pakao. Pitam se nisu li im mnoga djela koja nisu počinili pripisana isključivo zbog ideja (zacijelo sramnih) koje su zastupali.«

»I vi mi kažete da se katari nisu mješali s patarenima i da i jedni i drugi nisu tek dva od bezbrojnih lica iste đavolske pojave?«

»Kažem da mnogo tih hereza, neovisno o doktrinama koje zastupaju, nailazi na uspjeh među priprostim svijetom zato što mu nagoviješta mogućnost drugačijeg života. Kažem da priprosti svijet vrlo često ne zna o doktrini. Kažem da se nerijetko događalo da priprosta rulja pobrka katarsko propovijedanje s patarenskim, a potonje općenito s propovijedanjem spiritualaca. Život priprostih, Abbone, ne prosvjetljuje znanje i budna moć razlučivanja što nas čini mudrim. Opsjednut je bolešću, siromaštvom, mucav je od neznanja. Za mnoge je od njih pristajanje uz neku heretičku skupinu često samo jedan od načina da zavape svojim očajem. Kardinalova se kuća može spaliti bilo zato što se želi poboljšati život svećenstva, bilo stoga što se smatra da pakao o kojem kardinal drži propovijedi ne postoji. To se uvijek čini zato što postoji zemaljski pakao, gdje živi stado kojemu smo mi pastiri. No vi vrlo dobro znate da, kao što oni ne razlikuju bugarsku crkvu od sljedbenika popa Lipranda, često ni carska vlast ni njezini pobor-

nici nisu razlikovali spiritualce od heretika. Nerijetko su gibelinske skupine, kako bi potukle svojeg protivnika, u puku podržavale katarske težnje. Po mojem su mišljenju činili krivo. Ali sada znam nešto, a to je da su te iste skupine, ne bi li se otresle tih nemirnih i opasnih, odviše 'priprostih' protivnika, često jednima pripisivale hereze drugih i sve ih slale na lomaču. Vidio sam, kunem vam se, Abbone, vidio sam na svoje oči, ljude što su živjeli kreposno i bili iskreno privrženi siromaštvu i nevinosti, ali su bili neprijatelji biskupa, a koje su biskupi predali u ruke svjetovnim vlasima, bilo da su u službi carstva ili slobodnih gradova, te ih optužili za slobodno spolno općenje, sodomiju, sramotne obrede koje su možda skrivili neki drugi, a ne oni. Priprosti su stoka za klanje, koje se laća kad protivničku vlast treba dovesti u krizu i koja se žrtvuje kad više nije potrebna.«

»Dakle«, s očevidnom zloradošću reče Opat, »fra Dolcino i njegovi luđaci, i Gherardo Segalelli s onim odurnim ubojicama, jesu li bili zli katari ili kreposni fratrići, bogumilski sodomiti ili patarenski reformatori? Biste li mi onda vi, Vilime, koji o hereticima znate sve tako da se doimate kao jedan od njih, kazali gdje je istina?«

»Nigdje, ponekad«, s tugom reče Vilim.

»Vidite li da ni vi više ne znate razlikovati heretike od heretika? Ja bar imam svoje pravilo. Znam da su heretici oni koji stavljaju na kocku poredak koji upravlja Božjim narodom. I branim carstvo jer mi taj poredak jamči. Borim se protiv pape jer duhovnu vlast predaje gradskim biskupima, koji se udružuju s trgovcima i s cehovima, pa taj poredak neće znati održati. Mi smo ga održavali stoljećima. A u pogledu heretika također imam pravilo, a sadržano je u odgovoru što ga je Arnald Amalrik, cistercitski opat, dao onom tko ga je upitao što činiti s građanima Beziersa, grada osumnjičena za herezu: ubijte ih sve, Bog će prepoznati koji su njegovi.«

Vilim obori pogled i malo pošuti. Zatim reče: »Grad Beziers je bio zauzet, a naši nisu marili ni za položaj ni za spol ni za dob, i gotovo dvadeset tisuća ljudi je poginulo od mača. Nakon takva pokolja grad su opljačkali i spalili.«

»I sveti rat je rat.«

»I sveti rat je rat. Možda zbog toga ne bi smjelo biti svetih ratova. Ali što ja govorim, ovdje sam da bih zastupao Ludvigova prava, a on također hara Italijom. I ja sam uhvaćen u igru čudnih savezništava. Čudno je savezništvo spiritualaca s carstvom, čudno je savezništvo carstva s Marsilijem, koji traži da se vlast preda narodu. A čudno je i

savezništvo između nas dvojice koji se po ciljevima i po tradiciji tako razlikujemo. Ali imamo dvije zajedničke zadaće. Da susret uspije i da otkrijemo ubojicu. Nastojmo u miru prionuti uz posao.«

Opat raširi ruke. »Dajte mi poljubac mira, brate Vilime. S čovjekom vašeg znanja moći ćemo nadugo raspraviti osjetljiva teološka i moralna pitanja. Ali ne smijemo se prepustiti sklonosti prema prepirci kao što čine pariški učitelji. Istina, čeka nas važna zadaća i moramo uz nju složno prionuti. No o tim sam stvarima govorio jer mislim da postoji veza, razumijete li, moguća veza, ili da bi drugi mogli uspostaviti vezu između zločina koji su se ovdje dogodili i stavova vaše subraće. Zbog toga sam vas upozorio, zbog toga moramo preduhitriti svaku sumnju ili podmetanje Avignonaca.«

»Zar ne bih mogao pretpostaviti kako me vaša uzvišenost i navela na trag za moju istragu? Smatrate li da je uzrok nedavnih zbivanja kakva mračna priča što potječe iz heretičke prošlosti nekog redovnika?«

Opat zašuti na nekoliko minuta gledajući Vilima, a da se na njegovu licu nije nazirao nikakav izražaj. Zatim reče: »Vi ste inkvizitor u ovoj žalosnoj priči. Na vama je da budete sumnjičavi, pa čak i da se upuštate u nepravednu sumnju. Ja sam ovdje samo zajednički otac. A da sam, dodajem, znao da prošlost nekoga od mojih redovnika podliježe zbiljskim sumnjama, već bih bio nešto poduzeo da iščupam korov. Ono što znam znate. Ono što ne znam, pravo je da na vidjelo izađe zaslugom vaše pronicavosti. No u svakom slučaju, o tome izvještavajte uvijek i prije svega mene.« Pozdravi i izađe iz crkve.

»Priča postaje složenijom, dragi Adsone«, reče Vilim smračena lica. »Mi trčimo za rukopisom, zanimamo se za dijatribe nekih odviše radoznalih redovnika i za dogodovštine drugih, odviše pohotnih redovnika, a sada se eto ocrtava i drugi trag, posve različit. Opskrbnik, dakle... A s opskrbnikom je ovamo stigla i ona čudna životinja, Salvatore... Ali sad ćemo morati na počinak, jer smo noćas nakanili bdjeti.«

»Ali onda još kanite prodrijeti u knjižnicu, noćas? Zar ne napuštate ovaj prvi trag?«

»Nipošto. A zatim, tko je rekao da je riječ o dvama različitim tragovima? I naposljetku, ta bi priča o opskrbniku mogla biti tek Opatova sumnja.«

Krenu prema domu za hodočasnike. Stigavši do praga zastade i progovori kao da nastavlja prijašnji razgovor.

»Opat je u biti od mene zatražio da istražujem o Adelmovoj smrti dok je mislio da se među njegovim mladim redovnicima zbiva nešto mutno. Ali sad s Venancijevom smrću nastaju nove sumnje, možda je Opat naslutio da je ključ tajne u knjižnici, a ne želi da o tom istražujem. Pa mi stoga možda pruža trag koji vodi do opskrbnika kako bi moju pozornost odvratio od Zgrade...«

»Ali zašto on ne bi htio da...«

»Ne ispituj previše. Opat mi je otrpve kazao da se knjižnica ne smije dirati. Moguće je da je i on upleten u kakvu zgodu za koju nije mislio da ima veze s Adelmovom smrću, a sad uviđa da se sablazan širi i da i njega može zahvatiti. I ne želi da se otkrije istina, ili barem ne želi da je ja otkrijem...«

»Pa onda živimo na mjestu koje je Bog napustio«, rekoh utučeno.

»Jesi li naišao na mjesto u kojem bi se Bog osjećao udobno?«, upita me Vilim gledajući me sa svoje visine.

Zatim me posla na počinak. Dok sam lijegao, zaključih da me moj otac nije smio poslati u svijet, jer je složeniji nego što mislim. Previše sam novoga učio tih dana.

»Salva me ab ore leonis«, molio sam tonući u san.

Nakon večernje

Gdje, unatoč tome što je poglavlje kratko,
starina Alinardo kaže prilično zanimljive stvari
o labirintu i o načinu na koji se u nj ulazi.

Probudih se kad je odzvanjao sat večernjeg obroka. Osjećao sam se tromim od spavanja, jer je spavanje po danu kao grijeh puti: što je bilo duže, to ga više želiš, pa ipak osjećaš se nesretnim, sitim i nenasaćenim u isti čas. Vilim nije bio u svojoj ćeliji, očividno je bio davno prije ustao. Nakon kratka lutanja nađoh ga gdje izlazi iz Zgrade. Reče mi da je bio u skriptoriju, listao katalog i promatrao kako redovnici rade pokušavajući se približiti Venancijevu stolu da bi nastavio pregled. No s ovim ili onim povodom, činilo se da svatko ima namjeru ne dopustiti mu da čeprka po tim papirima. Najprije mu se približio Malahija da bi mu pokazao neke vrijedne minijature. Zatim ga je Benno zabavio uz ništavne izgovore. Poslije pak, kad se sagnuo da nastavi pregled, Berengar se stao vrtjeti oko njega nudeći mu svoju suradnju.

Napokon mu je Malahija, vidjevši da moj učitelj po svemu sudeći ima ozbiljnu namjeru baviti se Venancijevim stvarima, jasno i glasno kazao kako je možda bolje, prije nego što prekopa po pokojnikovim papirima, dobiti Opatovu punomoć, jer se i on sam, premda knjižničar, od toga bio suzdržao, iz poštovanja i discipline, a da se u svakom slučaju tome stolu nije nitko približavao, kao što je zahtijevao Vilim, i nitko mu se neće približiti sve dok Opat to ne odobri. Vilim mu je napomenuo da mu je Opat dao dopuštenje da istražuje po cijeloj opatiji, na što ga je Malahija, ne bez zlobe, upitao nije li mu Opat dao dopuštenje i da se slobodno kreće po skriptoriju ili, ne daj Bože, po knjižnici. Vilim je shvatio da nije shodno ulaziti u omjeravanje

snaga s Malahijom, iako je sav taj pokret i to strahovanje oko Venancijevih papira u njemu naravno učvrstilo želju da se s njim upozna. No takva je bila njegova odlučnost da se onamo, još nije znao kako, vrati noću, da se zarekao da neće praviti izgrede. Očito je, međutim, snovao kako da sebi pribavi zadovoljštinu, što bi se, da tome porivom nije, kao što jest, bila žed za istinom, bilo učinilo tvrdoglavim i možda za osudu.

Prije nego što ćemo ući u blagovaonicu, pođosmo u malu šetnju po kloštru kako bi nam hladni večernji zrak raspršio omamljenost snom. Tuda su još meditirajući tumarali neki redovnici. U vrtu što je gledao prema kloštru opazismo prastarog Alinarda iz Grottaferrate koji je, sad već slaba tijela, veliki dio svojeg dana provodio među biljkama, kad nije molio u crkvi. Doimao se kao da ne osjeća hladnoću, a sjedio je duž vanjske strane trijema.

Vilim mu uputi nekoliko riječi pozdrava, a starac se pokaže obrađovanim što s njim netko razgovara.

»Vedar dan«, reče Vilim.

»Milošću Božjom«, odgovori starac.

»Vedar na nebu, ali tmuran na zemlji. Jeste li dobro poznavali Venancija?«

»Kojeg Venancija?«, reče starac. Zatim mu svjedo sine u očima.

»Ah, poginulog mladića. Zvijer se vrzma opatijom...«

»Kakva zvijer?«

»Velika zvijer što izlazi iz mora... Sa sedam glava i s deset rogova, na rogovima deset kruna, a na glavama bogopogrđni naslovi. Zvijer što sliči leopardu, nogu kao u medvjeda i usta kao u lava... Ja sam je vidio!«

»Gdje ste je vidjeli? U knjižnici?«

»U knjižnici? Zašto? Godinama više ne idem u skriptorij i nikad nisam vidio knjižnicu. Nitko ne ide u knjižnicu. Ja sam upoznao one koji su se penjali u knjižnicu...«

»Koga, Malahiju, Berengara?«

»O, ne...«, nasmija se starac poput kvočke. »Prije. Knjižničara koji je došao prije Malahije, ima tome mnogo godina...«

»Tko je to bio?«

»Ne sjećam se, umro je dok je Malahija još bio mlad. A taj što je došao prije Malahije bio je mlad knjižničarov pomoćnik kad sam ja bio mlad... Ali u knjižnicu nisam nikad nogom stupio. Labirint...«

»Knjižnica je labirint?«

»Hune mundum tipice laberinthus denotat ille«, odsutno stade navoditi starina. »Intranti largus, redeunti sed nimis artus. Knjižnica je veliki labirint, znak labirinta svijeta. Uđeš i ne znaš hoćeš li izaći. Ne valja prekoračivati Herkulove stupove...«

»Dakle ne znate kako se ulazi u knjižnicu kad su vrata Zgrade zatvorena?«

»O, znam«, nasmija se starac, »to mnogi znaju. Podeš kroz kosturnicu. Možeš proći kroz kosturnicu, ali nećeš da prođeš kroz kosturnicu. Mrtvi redovnici bdiju...«

»Zar to mrtvi redovnici bdiju, a ne oni što se noću knjižnicom šuljaju poput svjeda?«

»Poput svjetla?« Starac se učini začuđenim. »Nikad nisam čuo tu priču. Mrtvi su redovnici u kosturnici, kosti se malo-pomalo spuštaju u groblje i ondje se okupljaju da bi čuvale prolaz. Zar nikad nisi vidio oltar kapele koja vodi u kosturnicu?«

»To je treća slijeva nakon transepta, zar ne?«

»Treća? Možda. To je ona kojoj je kamen oltara istesan od tisuću kostura. Četvrta lubanja zdesna, pritisni u oči... I u kosturnici si. Ali ne idi tamo, ja nikad nisam išao. Opat neće.«

»A zvijer, gdje ste vidjeli zvijer?«

»Zvijer? Ah, Antikrist... On će svaki čas doći, tisućljeće je isteklo, očekujemo ga...«

»Ali tisućljeće je isteklo prije trista godina, a tada nije došao...«

»Antikrist ne dolazi pošto istekne tisuću godina. Kad istekne tisuću godina, počinje kraljevstvo pravednika, zatim dolazi Antikrist da zbuni pravednike, a onda će biti konačna bitka...«

»Ali pravednici će vladati tisuću godina«, reče Vilim. »Ili su vladali od Kristove smrti do kraja prvog tisućljeća, pa je dakle Antikrist imao doći tada, ili još nisu vladali, i Antikrist je daleko.«

»Ne računa se tisućljeće od Kristove smrti, nego od Konstandnove darovnice. Sad se navršava tisuću godina...«

»I onda je kraj kraljevstvu pravednika?«

»Ne znam, više ne znam... Umoran sam. Proračun je težak. Beato od Liebane ga je napravio, pitaj Jorgea, on je mlad, dobro se sjeća... No kucnuo je čas. Zar nisi čuo sedam trublja?«

»Zašto sedam trublja?«

»Zar nisi čuo kako je umro drugi mladić, minijaturist? Prvi anđeo zatrubi i pojave se tuča i oganj, smiješani s krvlju. I drugi anđeo zatrubi i trećina se mora pretvori u krv... Zar drugi mladić nije umro u

moru krvi? Pazite na treću trublju! Izginut će trećina stvorova što žive u moru. Bog nas kažnjava. Svuda oko opatije svijetom haraju hereze, rekli su mi da je na rimskome prijestolju pokvaren papa koji hostiju rabi u nekromantskim obredima i njima hrani svoje murine... A kod nas se netko ogriješio o zabranu, pokidao pečate labirinta...«

»Tko vam je to rekao?«

»Čuo sam, svi šapuću kako je grijeh ušao u opatiju. Imaš li slanutaka?«

Iznenadih se pitanjem što je bilo upravljeno meni. »Ne, nemam slanutaka«, rekoh smeteno.

»Idući put mi donesi slanutaka. Držim ih u ustima, vidiš moja jedna bezuba usta, dok se svi ne smekšaju. Pospješuju pljuvačku, aqua fons vitae. Hoćeš li mi sutra donijeti slanutaka?«

»Sutra ću vam donijeti slanutaka«, rekoh mu. Ali on je bio zadrijemao. Ostavimo ga da bismo otišli u blagovaonicu.

»Što mislite o onom što je rekao?«, upitah svog učitelja.

»On uživa u blaženoj ludosti stogodišnjaka. Teško je u njegovim riječima lučiti istinu od zablude. Ali mislim da nam je kazao ponešto o tome kako da dospijemo u Zgradu. Vidio sam kapelu iz koje je sinoć izašao Malahija. Doista ima kameni oltar, a na osnovici ima lubanja, večeras ćemo pokušati.«

Povečerje

Gdje se uđe u Zgradu, otkrije zagonetan posjetilac,
nađe tajna poruka s nekromantskim znakovima,
a netom je nađena, nestane knjiga koja će se poslije
tražiti kroz mnoga poglavlja i krađa Vilimovih
dragocjenih leća nije zadnja naša dogodovština.

Večera je bila tužna i tiha. Prošlo je malo više od dvanaest sati otkad je otkriven Venancijev leš. Svi su krišom pogledavali njegovo prazno mjesto za stolom. Kad dođe sat povečerja, mimohod što je krenuo prema koru činio se pogrebnom povorkom. Službi smo prisustvovali stojeći u lađi i držeći na oku treću kapelu. Svjetlo je bilo oskudno, a kad vidjesmo kako Malahija izranja iz mraka da bi se uputio prema svojem sjedištu, ne mogosmo točno razaznati otkud izlazi. Za svaki se slučaj sklonismo u sjenu sakrivši se u pobočnoj lađi, kako nitko ne bi vidio da ondje ostajemo kad služba završi. U svojem sam škapularu imao svijeću što sam je za vrijeme večere bio ukrao u kuhinji. Poslije ćemo je upaliti na velikom mjedenom tronošcu koji je gorio cijelu noć. Imao sam svoj stijenj i mnogo ulja. Dugo vremena ćemo imati svjetla.

Bio sam odviše uzbuđen zbog onoga što smo se spremali učiniti da bih obraćao pozornost na obred, koji se okonča a da ja to gotovo nisam ni primijetio. Redovnici spustiše kukuljice na lice i u polaganom redu izadoše da bi otišli u svoje ćelije. Crkva ostade pusta, osvjetljena sjajem tronošca.

»Hajde«, reče Vilim, »na posao.«

Primakosmo se trećoj kapeli. Podnožje oltara bilo je doista nalik na kosturnicu, niz lubanja, praznih i dubokih očnih šupljina, ulijevao je strah promatračima, onako postavljen u čudesnom reljefu na hrpi kostiju. Vilim potiho ponovi riječi što ih je čuo od Alinarda (četvrta

lubanja zdesna, pritisni oči). Uvuče prst u očne šupljine tog ogolje-log lica i odmah začusmo nekakvu muklu škripu. Oltar se pomaknu okrenuvši se na skrivenoj osovini, a iza njega se nazirao mračan otvor. Kad sam ga osvijetlio podigavši svoju svijeću, spazismo vlažne stepenice. Odlučismo da njima sidemo pošto smo pretresli pitanje treba li da zatvorimo prolaz za svojim leđima. »Bolje nemojmo«, reče Vilim, »ne znamo hoćemo li ga moći nanovo otvoriti. A što se tiče opasnosti da nas otkriju, ako se netko dođe poslužiti istom spravom, bit će to stoga što zna kako se ulazi i zatvoren ga prolaz neće zaustaviti.«

Sidosmo niz desetak i više stepenica te zađosmo u hodnik, u kojem su se sa strane otvarale vodoravne udubine, kao što sam poslije vidao u mnogim katakombama. No to mi je bilo prvi put da ulazim u kosturnicu pa me obuze silna jeza. Kostri redovnika su se stoljećima ondje skupljale, iskopane iz zemlje i nagomilane u udubinama a da se nije pokušao sastaviti oblik njihovih tijela. U nekim je udubinama, međutim, bilo samo sitnih kosti, u drugima samo lubanja, uredno raspoređenih kao u piramidi, tako da se ne ruše jedne preko drugih, a bio je to uistinu stravičan prizor, osobito zbog igre svjeda i sjene koju je putem stvarala svijeća. U jednoj udubini vidjeh samo ruke, mnogo ruku, sad već nepovratno isprepletenih jedna s drugom u spletu mrtvih prstiju. Ispustih krik na tome mrtvačkom mjestu, jer sam na časak stekao dojam da tu ima nečeg živog, neko cičanje i hitro gibanje u tami.

»Miševi«, umiri me Vilim.

»Sto ovdje rade miševi?«

»Prolaze, kao i mi, zato što kosturnica vodi u Zgradu, a to znači u kuhinju. I u knjižnicu s dobrim knjigama. A sad razumiješ zašto Malahija ima tako strogo lice. Njegova ga služba primorava da ovuda prođe dvaput dnevno, uvečer i ujutro. On se zaista nema zašto smijati.«

»Ali zašto evanđelje nikad ne kaže da se Krist smijao?«, upitah bez posebna razloga. »Je li zbilja onako kao što kaže Jorge?«

»Toliki su se pitali je li se Krist smijao. To me baš previše ne zanima. Mislim da se nikad nije smijao jer je, sveznajući kakav je morao biti sin Božji, znao što ćemo raditi mi kršćani. Ali evo smo stigli.«

I doista, hvala Bogu, hodniku je bio kraj, počinjao je novi niz stepenica, a kad smo ih prešli, trebalo je samo gurnuti željezom okovana drvena vrata i nađosmo se iza kuhinjskog ognjišta, upravo ispod pužastog stepeništa koje se penjalo u skriptorij. Dok smo se verali, učini nam se da odozgo čujemo buku.

Začaskak postajamo u tišini, zatim rekoh: »To je nemoguće. Nitko nije ušao prije nas...«

»Pod uvjetom da je ovo jedini prilaz u Zgradu. U prošlim je stoljećima ovo bila tvrđava, pa mora imati više tajnih prilaza nego što znamo. Penjimo se polako. Ali ne možemo mnogo birati. Ako ugasimo svijeću, ne znamo kamo idemo, ako je ostavimo upaljenu, dat ćemo znak za uzburu onome tko se nalazi gore. Jedina nam je nada da se, ako tamo ima koga, on boji više nego mi.«

Stigosmo u skriptorij iziđavši iz južnog tornja. Venancijev je stol bio upravo na suprotnoj strani. Krećući se nismo osvjetljavali više od nekoliko lakata zida odjednom, jer je dvorana bila odviše široka. Ponadasm se da u dvorištu nema nikoga tko bi vidio kako svjetlo probija kroz prozore. Činilo se da je stol u redu, ali se Vilim odmah sagnu da bi pregledao listove na polici ispod stola te razočarano uskliknu.

»Nedostaje li nešto?«, upitah.

»Danas sam ovdje vidio dvije knjige, a jedna je bila na grčkom. A ova potonja nedostaje. Netko ju je uzeo i to u velikoj žurbi, jer je jedan pergament pao na pod.«

»Ali na stol su motrili...«

»Svakako. Možda je se netko domogao tek maloprije. Možda je još ovdje.« Okrenu se prema sjenama i njegov glas odjeknu među stupovima: »Ako si ovdje, čuvaj se!« To mi se učini dobrom zamisli: kao što je Vilim bio već rekao, uvijek je bolje da onoga tko nam zadaje strah bude strah više nego nas.

Vilim položi list koji je našao podno stola i približi lice. Zatraži da mu osvjetlim. Primakoh svijeću i spazih stranicu kojoj je jedna polovica bila bijela, a druga prekrivena sićušnim slovima što sam im jedva prepoznao podrijetlo.

»Je li to grčki?«, zapitah.

»Jest, ali ne razumijem dobro.« Iz mantije izvuče svoje leće i čvrsto ih poput sedla posadi na nos, zatim još više približi lice.

»Grčki je, napisan majušnim slovima, a ipak neuredno. I s lećama jedva čitam, trebalo bi mi više svjetla. Približi se...«

List je bio primio držeći ga ispred lica, a ja se, umjesto da odem iza njegovih leđa i da mu svijeću držim visoko nad glavom, budalasto postavih baš ispred njega. On me zamoli da prijedem sa strane, a dok sam to činio, plamenom okrznuh stražnju stranu lista. Vilim me otjera odgurnuvši me, govoreći mi da ću mu spaliti rukopis, zatim kriknu. Jasno vidjeh da su se na gornjem dijelu lista pojavili neki neodređeni

znakovi žučkastosmeđe boje. Vilim me pozva da prinesem svijeću te je maknu iza lista, držeći plamen dovoljno blizu površini pergamenta tako da je zagrije ne dotaknuvši je. Polagano, kao da nevidljiva ruka ispisuje »Mane, Tekel, Fares«, gledao sam gdje se na bijeloj poledini lista, jedan po jedan, malo-pomalo kako je Vilim pomicao svijeću, a dok je od dima što je izbijao iz vrška plamena prednja strana postajala crnom, ocrtavaju znakovi koji nisu slični nijednoj abecedi, osim možda onoj kojom se služe nekromanti.

»Čudesno!« reče Vilim. »Sve zanimljivije!« Osvrnu se uokolo: »Ali bit će bolje da ovo otkriće ne izlažemo zamkama svojeg tajnovitog gosta, ako je još tu...« Skine leće i ostavi ih na stolu, zatim pomno svije pergament i skrije ga u mantiju. Još uvijek zapanjen tim slijedom malo je reći čudnovatih događaja, spremao sam se da od njega zatražim druga objašnjenja, kadli nas omete iznenadna i potmula buka. Dolazila je iz ponožja istočnog stubišta što je vodilo u knjižnicu.

»Naš čovjek je ondje, uhvati ga!«, povikne Vilim i sručismo se u tom pravcu, on brže, ja sporije jer sam nosio svijeću. Začuh tresak kao da se netko spotakao i pao, pritrčah, nađoh Vilima podno stepenica kako promatra težak svezak s metalnim kopčama na koricama. Istog trena čusmo drugu buku iz pravca iz kojeg smo došli. »Kako sam glup!«, zavika Vilim, »brzo, k Venancijevom stolu!«

Shvatih, netko tko je stajao u sjeni iza nas bio je bacio svezak da bi nas odvuкао daleko.

Još jednom je Vilim bio brži od mene pa stiže do stola. Slijedeći ga nazrijev među stupovima sjenu što je bježala udarivši stepeništem u zapadnom tornju.

Zanesen ratničkim žarom, stavih svijeću u Vilimove ruke i nastlijepo jurnuh prema stepeništu kojim je sišao bjegunac. U tom sam se trenutku osjećao poput Kristova vojnika u borbi sa svim paklenskim četama i izgarao sam od želje da se dokopam neznanaca da bih ga predao svojem učitelju. Zamalo se skotrljah niz pužaste stube zaplevši se o skutove svojeg habita (bio je to jedini trenutak u mom životu, kunem se, kad sam požalio što sam ušao u svećenički red!), ali se tog časa, sinulo mi je kroz glavu, utješih na pomisao da vjerojatno i moj protivnik pati zbog iste smetnje. A k tome je, ako je ukrao knjigu, morao imati zauzete ruke. Gotovo nahrupih u kuhinju iza krušne peći te pri svjetlu zvjezdane noći što je blijedo osvjetljavala prostrano pridvorje vidjev sjenu koju sam progonio kako prolazi kroz vrata blagovaonice i povlači ih za sobom. Sjurih se do njih, koji časak se

potući da ih otvorim, uđoh, ogledah se i više nikoga ne vidjeh. Vrata koja su vodila van još su bila zakračunata. Okrenuh se. Tama i tišina. Spazih sjaj što je dolazio iz kuhinje pa se naslonih uza zid. Na pragu između dviju prostorija pojavi se svijećom obasjan lik. Bio je to Vilim.

»Nema više nikoga? To sam predviđao. Taj nije izašao kroz vrata. Zar nije udario prolazom kroz kosturnicu?«

»Nije, izašao je ovuda, ali ne znam otkuda!«

»Rekao sam ti, ima drugih prolaza i nema svrhe da ih tražimo. Možda naš čovjek upravo izranja negdje daleko. A s njim i moje leće.«

»Vaše leće?«

»Upravo tako. Naš mi prijatelj nije mogao ukrasti list pa je, uz veliku prisebnost, prolazeći sa stola zgrabio moja stakla.«

»A zašto?«

»Zato što nije glup. Čuo je da govorim o ovim bilješkama, shvatio je da su važne, pomislio je kako ih bez leća neću biti kadar odgornuti i pouzdano zna da se ja neću usuditi da ih ikome pokažem. Zaista, sad je kao da ih nemam.«

»Ali kako je mogao znati za vaše leće?«

»Hajde, osim što sam o njima jučer razgovarao s meštom staklarom, jutros sam ih u skriptoriju nataknuo da bih prekapao po Venancijevim papirima. Ima dakle mnogo osoba koje bi mogle znati koliko je dragocjen taj predmet. I doista, mogao bih još čitati običan rukopis, ali ne ovaj«, i ponovno je odvijao tajanstveni pergament, »u kojem je dio što je na grčkome premalen, a gornji dio nejasan...«

Pokaza mi tajnovite znakove koji su se kao od čarolije pojavili na toplini plamena: »Venancije je htio sakriti važnu tajnu pa se koristio onakvim crnilom koje piše ne ostavljajući traga i opet se pojavljuje na toplini. Ili se poslužio limunovim sokom. No budući da ne znam kojom se tvari koristio, pa bi znakovi mogli iznova nestati, brzo, ti što imaš dobre oči, odmah ih prepisi što točnije možeš, i bar malo krupnije.« I tako učinih a da nisam znao što prepisujem. Bila je riječ o nizu od četiri ili pet uistinu vračarskih redaka, a ovdje prenosim samo prve znakove, kako bih čitatelju pružio predodžbu o zagonetki koju smo imali pred očima:

OQ\$SI*UipQ *JLOŽp X-1AO<WL\$0\

Kad sam prepisao, Vilim pogleda, na žalost bez leća, držeći moju daščicu na priličnoj udaljenosti od nosa. »To je zacijelo tajna abeceda koju će valjati odgonetnuti«, reče. »Znakovi su slabo ucrtani, a ti si ih možda još gore prepisao, ali je jamačno posrijedi zodiacalna abeceda. Vidiš li? U prvom retku imamo...«, još udalji list od sebe, zažmiri naprežući se da se usredotoči: »Strijelac, Sunce, Merkur, Škorpion...«

»A što znače?«

»Da je Venancije bio prostodušniji, bio bi se poslužio uobičajenijom zodiacalnom abecedom: A jednako Sunce, B jednako Jupiter... Onda bi se prvi redak čitao... pokušaj napisati: RAI-QASVL...« Prekinu se. »Ne, to ne znači ništa, i Venancije nije bio prostodušan. Preinačio je abecedu po drugom ključu. Morat ću ga otkriti.«

»Je li to moguće?«, zadivljeno upitah.

»Jest, ako se malo poznaje arapska mudrost. Najbolje kriptografske rasprave djelo su nevjerničkih učenjaka, a u Oxfordu su mi neke od njih mogli pročitati. Bacon je s pravom kazao da se znanje osvaja putem poznavanja jezika. Abu Bakr Ahmad ben Ali ben Washiyya an-Nabati je prije nekoliko stoljeća napisao Knjigu o pomamnoj želji pobožnog čovjeka da nauči zagonetke starih spisa te izložio mnogo pravila za sastavljanje i razrješenje tajanstvenih abeceda, korisnih u magijskim djelatnostima, ali i za dopisivanje među vojskama, ili kralja s njegovim poklisarima. Vidio sam druge arapske knjige koje nabrajaju dosta duhovitih vještina. Možeš, na primjer, jedno slovo zamijeniti drugim, možeš riječ napisati naopako, možeš slova staviti obratnim redosljedom, ali tako da jedno uzmeš a drugo ne, a onda počneš iznova, možeš, kao u ovom slučaju, slova zamijeniti zodiacalnim znakovima, ali tako da skrivenim slovima pridaš brojčanu vrijednost, a onda, po nekoj drugoj abecedi, brojeve pretvoriš u druga slova...«

»A kojim se od tih sustava mogao poslužiti Venancije?«

»Valjalo bi ih sve iskušati, i još druge. No prvo pravilo kod razrješivanja poruke jest pogoditi što znači.«

»Ali onda više nema potrebe da je razrješujemo!«, nasmijah se.

»Ne u tom smislu. Mogu se, međutim, izraziti pretpostavke o tome koje bi mogle biti prve riječi poruke, a zatim vidjeti vrijedi li pravilo koje se iz njih može izvesti za ostali dio sastavaka. Na primjer, ovdje je Venancije jamačno zabilježio ključ pomoću kojega se dospjeva u nešto zvano finiš Africae. Ako pokušamo zamisliti da poruka

govori o tome, evo gdje mi se najednom nameće ritam... Pokušaj pogledati prve tri riječi, ne vodi računa o slovima, samo o broju znakova... llllllllllllll lllllll!... Sad ga pokušaj podijeliti na slogove od najmanje po dva znaka i na glas ih izgovaraj: ta-ta-ta, ta-ta, ta-ta-ta... Zar ti ništa ne pada na pamet?»

»Meni ne.«

»A meni da. Secretum finiš Africae... A kad bi tako bilo, u posljednoj bi riječi prvo i šesto slovo morali biti jednaki, i tako doista jest, evo tu, tu je dvaput simbol za Zemlju. A prvo slovo prve riječi, S, moralo bi biti jednako posljednjemu druge riječi: i doista, evo gdje se ponavlja znak za Djevicu. Možda je to pravi put. No mogao bi posrijedi biti tek niz slučajnih poklapanja. Treba naći pravilo podudarnosti...«

»Gdje da ga nađemo?»

»U glavi. Izmislimo ga. A onda vidimo je li ono pravo. Ali od jednog pokušaja do drugog igra bi mogla odnijeti cijeli dan. Ne bi više, jer — zapamti — nema tajnog pisma koje se ne bi moglo razriješiti uz malo strpljivosti. No sad se izlažemo opasnosti da se predugo zadržimo, a hoćemo još razgledati knjižnicu. To više što bez leća nikad neću uspjeti pročitati drugi dio poruke, a ti mi ne možeš pomoći, jer u tvojim očima, ovi znakovi...«

»Graecum est, non legitur«, dopunih ponižen.

»Upravo tako, i vidiš da je Bacon imao pravo. Uči! Ali nemojmo klonuti duhom. Odložimo pergament i tvoje bilješke i popnimo se u knjižnicu. Jer večeras nas ni deset paklenskih četa neće moći zaustaviti.«

Prekrižili se. »Ali tko je to mogao ovamo doći prije nas? Benno?»

»Benno je gorio od žudnje da dozna što je među Venancijevim papirima, ali mi se nije činio raspoloženim da nam napravi takvu zlobnu psinu. U biti, predložio nam je savez, a osim toga mi je izgledao kao da nema hrabrosti ući noću u Zgradu.«

»Onda Berengar? Ili Malahija?»

»Čini mi se da je Berengar sposoban za takve stvari. Zapravo je suodgovoran za knjižnicu, savjest ga grize što je odao neku njezinu tajnu, smatrao je da je Venancije ukrao onu knjigu i možda ju je htio vratiti na mjesto s kojeg potječe. Nije se uspio popeti, sada svezak negdje skriva i moći ćemo ga zateći na djelu, ako nam Bog pomogne, kad je pokuša vratiti na mjesto.«

»Ali to bi mogao biti i Malahija, u istoj namjeri.«

»Ne bih rekao. Malahija je imao vremena koliko je htio da pre-

kopa po Venancijevom stolu kad je ostao sam da zatvori Zgradu. To sam vrlo dobro znao, a nije bilo načina da to izbjegnem. Sad znamo da to nije učinio. A ako dobro razmisliš, nemamo razloga sumnjati kako Malahija zna da je Venancije ušao u knjižnicu i nešto ukrao. To znaju Berengar i Benno, i to znamo ti i ja. Iz Adelmolve bi ispovijedi to mogao znati i Jorge, ali onaj koji je tako žustro trčao po pužastim stepenicama sigurno nije bio on...«

»Onda ili Berengar ili Benno...«

»A zašto ne Pacifik iz Tivolija ili koji drugi redovnik kojega smo danas ovdje vidjeli? Ili staklar Nikola, koji zna za moje naočale? Ili onaj čudni stvor Salvatore, koji nam je rekao da se noću kreće tko zna po kakvom poslu? Moramo paziti i ne stezati obruč sumnje samo zato što su nas Bennova otkrića usmjerila u jednom jedinom pravcu. Možda nas je Benno htio zavarati.«

»Ali učinio vam se iskrenim.«

»Dakako. No sjeti se da je prva dužnost dobrog inkvizitora sumnjati najprije u one koji ti se čine iskrenima.«

»Ružan li je inkvizitorski posao«, rekoh.

»Zbog toga sam ga i napustio. A kako vidiš, valja da ga se ponovno prihvatim. Nego hajde, u knjižnicu.«

Noć

Gdje se napokon dospije u labirint,
dozive se čudna priviđenja i,
kao što to u labirintima biva, zaluta se.

Ponovno se popesmo u skriptorij, ovaj put istočnim stubištem koje se penjalo i na zabranjeni kat, noseći svijeću visoko pred sobom. Ja sam mislio na Alinardove riječi o labirintu i očekivao nešto strahovito.

Iznenadnih se kad se našosmo na mjestu u koje nismo smijeli ući, što sam u dvorani sa sedam stranica, ne odviše širokoj, bez prozora, u kojoj je, kao uostalom na cijelome katu, vladao snažan vonj stareži ili plijesni. Ničeg što bi užasavalo.

Dvorana je, rekoh, imala sedam zidova, ali se samo na četirma, između dvaju u zid utisnutih stupića, otvarao put, dosta širok prolaz nad kojim se natkrilio polukružan luk. Na zatvorene zidove naslanjali su se golemi ormari, prepuni pravilno raspoređenih knjiga. Ormari su nosili natpise s brojevima, a isto tako i svaka pojedina polica: bilo je jasno da su to oni isti brojevi koje smo vidjeli u katalogu. Nasred sobe stol, i on natrpan knjigama. Na svim je svescima ležao prilično tanak sloj prašine, što je bio znak da se knjige čiste sa stanovitom učestalošću. A ni po podu nije bilo nikakve prljavštine. Nad lukom na vratima naslikan na zidu stajao je veliki natpis na kojem su se čitale riječi: Apocalypsis Iesu Christi. Nije djelovao izbljedjelo, iako su slova bila stara. Poslije uvidjesmo da su ti natpisi, i u drugim sobama, zapravo uklesani u kamen i to dosta duboko, a zatim su šupljine ispunjene bojom, kao što se u crkvama rade freske.

Stupismo kroz jedan od prolaza. Našosmo se u drugoj sobi, koja je imala prozor što je umjesto stakala nosio ploče od alabastra, s dva

puna zida i jednim prolazom nalik na onaj kroz koji smo netom bili prošli, prolazom što je vodio u drugu sobu, koja je također imala dva puna zida, s prozorom i drugim vratima što su se otvarala pred nama. U dvjema sobama dva natpisa po obliku slična prvome koji smo vidjeli, ali s drugim riječima. Na prvoj sobi natpis je kazivao: Super thronos viginti quatour, a na drugoj: Nomen illi mors. Sto se ostalog tiče, iako su dvije sobe bile manje od sobe kroz koju smo ušli u knjižnicu (ona je naime bila sedmorokutna, a ove dvije pravokutne), pokušstvo je bilo jednako: ormari s knjigama i stol u sredini.

Uđosmo u treću sobu. U njoj nije bilo knjiga ni natpisa. Pod prozorom kameni oltar. Imala je troja vrata, jedna kroz koja smo bili ušli, druga koja su vodila u sedmorokutnu sobu što smo je tek razgledali, treća koja nas uvedoše u novu sobu, što se nije razlikovala od ostalih, osim po natpisu koji je govorio: Obscuratus est sol et aer. Tuda se prolazilo do nove sobe u kojoj je natpis kazivao Facta est grando et ignis. Vrata nije bilo, ili bolje, kad se u sobu ušlo, nije se moglo nastaviti nego se valjalo vraćati natrag.

»Razmislimo«, reče Vilim. »Pet četvorokutnih ili blago trapezoidnih soba, s po jednim prozorom svaka, što kruže oko sedmorokutne sobe bez prozora, do koje se penje stepenište. Čini mi se elementarnim. Mi smo u istočnom tornju, izvana svaki toranj pokazuje pet prozora i pet stranica. Račun se slaže. Prazna soba je upravo ona koja gleda na istok, baš u pravcu kora crkve, u zoru sunčeva svjetlost obasjava oltar, što mi se čini ispravnim i pobožnim. Jedino mi se lukavom čini zamisao s pločama od alabastra. Danju propuštaju lijepo svjetlo, a noću kroz njih ne prodiru niti mjesečeve zrake. Nije to uostalom neki veliki labirint. Da vidimo sada kamo vode ostala dvojna vrata sedmorokutne sobe. Mislim da ćemo se lako snaći.«

Moj se učitelj varao, a graditelji knjižnice bili su spretniji nego što smo mislili. Ne znam točno objasniti što se dogodilo, ali kako napustismo toranj, raspored soba postade zamršeniji. Neke su imale dvojna, neke troja vrata. Sve su imale prozor, pa i one u koje smo zalazili pošavši iz sobe s prozorom i vjerujući da idemo prema unutrašnjosti Zgrade. Svaka je imala istu vrstu ormara i stolova, uredno naslagani svesci bili su nalik jedni na druge i jamačno nam nisu pomagali da jednim pogledom prepoznamo mjesto. Pokušasmo se orijentirati pomoću natpisa. Jednom smo prešli sobu u kojoj je pisalo In diebus illis, a nakon nekoliko obilazaka učini nam se da smo se onamo vratili. No sjećali smo se da se kroz vrata ispred prozora dolazi u sobu u kojoj je pisalo

Primogenitus mortuorum, a sad smo nalazili drugu što je opet govorila Apocalypsis Iesu Christi a to nije bila sedmorokutna dvorana iz koje smo bili krenuli. Ta nas činjenica uvjeri da se natpisi ponekad ponavljaju u različitim sobama. Nađosmo dvije sobe s natpisom Apocalypsis jednu do druge, a odmah nakon njih sobu s Cecidit de coelo stella magna.

Bilo je očividno otkud potječu rečenice na natpisima, riječ je bila o versetima Ivanove Apokalipse, ali uopće nije bilo jasno zašto su naslikani na zidovima ni po kojoj su logici raspoređeni. Naša se zbunjenost povećala kad otkrismo da je nekoliko, ne mnogo, natpisa crvene, a ne crne boje.

U stanovitom se trenutku ponovo zatekosmo u polaznoj sedmorokutnoj dvorani (mogla se prepoznati jer se u njoj otvarao ulaz u stepenište) i opet pođosmo na desnu stranu nastojeći da se krećemo ravno iz jedne sobe u drugu. Prođosmo kroz tri sobe, a onda se nađosmo nasuprot zatvorenu zidu. Jedini prolaz uvodio je u novu sobu koja je imala samo druga vrata, a kad izađosmo iz nje, prijeđosmo preko druge četiri sobe i nanovo se nađosmo nasuprot zidu. Vratismo se u prethodnu sobu koja je imala dva izlaza, udarismo onim kojim se još nismo bili poslužili, prijeđosmo u novu sobu i opet se nađosmo u početnoj sedmorokutnoj dvorani.

»Kako se zvala posljednja soba kojom smo se vratili natrag?«, upita Vilim.

Napregnuh pamćenje: »Equus albus.«

»Dobro, potražimo je.« I bilo je lako. Ako se niste htjeli vraćati istim putem, mogli ste jedino proći sobom zvanom Gratia vobis et pax, a ondje nam se učini da na desnoj strani nailazimo na novi prolaz koji ne vodi natrag. Zaista, nađosmo još jednom In diebus illis i Primogenitus mortuorum (jesu li to bile one iste sobe od maloprije?), ali naposljetku stigosmo u sobu za koju nam se nije činilo da smo je već posjetili: Tertia pars terrae combusta est. No tada više nismo znali gdje smo u odnosu na istočni toranj.

Pred sobom držeći svijeću otisnuh se u iduću sobu. U susret mi dođe zastrašujuće velik gorostas, lelujava i nestalna tijela kao u utvare.

»Vrag!«, kriknuh i zamalo mi ne ispade svijeća, dok sam se naglo okretao i sklanjao u Vilimov naručaj. On mi iz ruku uze svijeću i odalečivši me iskorači naprijed uz odlučnost što mi se učini veličanstvenom. I on nešto vidje, jer žurno uzmaknu. Zatim se protegnu naprijed i podignu svjetiljku. Prasnu u smijeh.

»Uistinu dosjetljivo. Zrcalo!«

»Zrcalo?«

»Jest, neustrašivi moj ratnice. S takvom si se hrabrošću bacio na prvog neprijatelja, maloprije u skriptoriju, a sad se bojiš vlastite slike. Zrcalo što odražava tvoju uvećanu i iskrivljenu sliku.«

Uhvati me za ruku i odvede pred zid sučelice ulazu u sobu. Na valovitoj staklenoj ploči, sad kad ju je svijeća izbliza obasjavala, vidjeh naše dvije slike, groteskno izobličene, kako mijenjaju oblik i visinu prema tome koliko smo im se približavali, odnosno koliko smo se od njih udaljavali.

»Moraš pročitati koju raspravu o optici«, reče Vilim zabavljajući se, »kao što su zacijelo čitali utemeljitelji knjižnice. Najbolje su napisali Arapi. Alhazen je sastavio raspravu De aspectibus, u kojoj je uz jasne geometrijske dokaze govorio o snazi zrcala. Neka od njih, prema tome kako se izvije njihova površina, mogu uvećati i najsćušnije predmete (a što su drugo moje leće?), druga pokazuju preokrenute slike ili dva predmeta umjesto jednoga i četiri umjesto dva. Treća pak, poput ovoga, od patuljka prave gorostasa, a od gorostasa patuljka.«

»Gospodine Bože!«, rekoh. »Jesu li dakle to priviđenja za koja netko veli da ih je doživio u knjižnici?«

»Možda. Zbilja dosjetljiva zamisao.« Pročita natpis na zidu iznad zrcala: Super thronos viginti quatuor. »Na ovo smo već naišli, ali je to bila dvorana bez zrcala. A ova osim toga nema prozora, a ipak nije sedmorokutna. Gdje smo?« Ogleda se uokolo i približi se ormaru: »Adsona, bez tih blaženih oculi ad legendum ne raspoznajem što na ovim knjigama piše. Pročitaj mi koji naslov.«

Nasumce uzeh knjigu: »Učitelju, ne piše!«

»Kako! Vidim da piše, što čitaš?«

»Ne čitam. To nisu slova abecede i nije grčki, prepoznao bih ga. Izgledaju kao crvi, zmijice, mišje kakice...«

»Ah, to je arapski. Ima li još takvih?«

»Ima, nekoliko. Ali evo jedna na latinskom, ako Bog da. Al... Al Kuvvarizmi, Tabulae.«

»Astronomske tablice Al Kuvvarizmija, u prijevodu Adelarda iz Batha! Vrlo rijetko djelo! Hajde dalje.«

»Isa ibn Ali, De oculis, Alkindi, De rudiis stellatis...«

»Sad pogledaj na stol.«

Otvorih velik svezak što je ležao na stolu, De bestiis. Slučajno rasklopim na stranici s krasnim minijaturama gdje je bio prikazan predivan jednorog.

»Lijepo izrađeno«, ocijeni Vilim koji je uspijevaao dobro vidjeti slike. »A ovo?«

Pročitali: »Liber monstrorum de diversis generibus. I ova ima lijepih slika, ali mi se čine starijima.«

Vilim nadvi lice nad spis. »Minijature su izradili irski redovnici prije najmanje pet stoljeća. Knjiga s jednorogom je naprotiv mnogo novija, čini mi se da je načinjena na francuski način. »Još se jednom zadivih učenosti svojeg učitelja. Uđosmo u sljedeću sobu i prijeđosmo još četiri sobe, sve s prozorima i sve pune svezaka na nepoznatim jezicima, i povrh toga s nekoliko spisa iz okultnih znanosti, te dođosmo do zida koji nas prisili da se vratimo, jer je svaka od posljednjih pet soba ulazila jedna u drugu ne omogućujući da se izađe drugamo.

»Po nagibu zidova morali bismo biti u petorokutu nekog drugog tornja«, reče Vilim, »ali nema središnje sedmorokutne dvorane, možda se varamo.«

»Ali prozori?«, rekoh. »Kako može postojati toliko prozora? Nemoguće je da sve sobe gledaju prema van.«

»Zaboravljaš na bunar u sredini, mnogo prozora koje smo vidjeli gleda na osmorokut bunara. Kad bi bio dan, razlika u svjetlosti bi nam kazala koji su vanjski a koji unutrašnji prozori, a možda bi nam čak i otkrila položaj sobe u odnosu na sunce. Ali noću se ne opaža nikakva razlika. Vratimo se natrag.«

Vratismo se u sobu sa zrcalom te skrenusmo k trećim vratima kroz koja, činilo nam se, još nismo bili prošli. Ispred sebe vidjesmo red od tri ili četiri sobe, a iz posljednje nazrijesmo svjetlo.

»Ima nekoga!«, kliknuh prigušenim glasom.

»Ako ima, već je primijetio našu svijeću«, reče Vilim, ali ipak rukom zakrije plamen. Postajasma časak ili dva. Svjetlo je i dalje lako titralo, ali se nije ni pojačavalo ni slabilo.

»Možda je to samo svjetiljka«, reče Vilim, »kakve se postavljaju kako bi se redovnici uvjerali da u knjižnici prebivaju duše preminulih. Ali treba da doznamo. Ti ovdje zakrivaj svjetlo, ja idem oprezno naprijed.«

Još postidjen što sam se pred zrcalom jadno ponio, htjedoh se iskupiti u Vilimovim očima: »Nemojte, idem ja«, rekoh, »vi ostanite ovdje. Napredovat ću oprezno, niži sam i lakši. Čim ustanovim da nema opasnosti, pozvat ću vas.«

I tako učinih. Kretao sam se kroz tri sobe hodajući tik uza zid, lako poput mačke (ili poput iskušenika što silazi u kuhinju da bi iz

smočnice ukrao sira, što je bio pothvat kojim sam se u Melku isticao). Stigoh na prag sobe iz koje je dolazilo svjetlo, prilično slabo, šuljajući se zidom iza stupa koji je služio kao desni dovratnik, i provirih u sobu. Nije bilo nikoga. Na stolu je stajala neka vrsta svjetiljke, upaljena, i jedva ispuštala kad. Nije to bila uljanica nalik na našu, izgledala je više kao otkrivena kadionica, nije plamsala, nego je u njoj tinjao lak pepeo, dok je nešto izgaralo. Osmjelih se i udoh. Kraj kadionice je na stolu rasklopljena ležala knjiga živahnih boja. Približih se i na stranici spazih četiri trake različitih boja, žute, cinober, tirkizne i boje spaljene zemlje. Pozadinu je ispunjala zvijer, oku užasna, zmaj s deset glava što je repom za sobom povlačio zvijezde s neba i stropoštavao ih na zemlju. I najednom vidjeh kako se zmaj umnogostručuje, a ljuske na njegovoj koži postaju poput šume blistavih krljušti, koje se odlijepiše od lista i stadoše mi se vrtjeti oko glave. Sruših se naznak i vidjeh gdje se strop sobe ugiba i spušta se nada mnom, zatim začuh siktanje tisuće zmija, ali nezastrašujuće, gotovo zavodljivo, i pojavi se svjetlošću ovijena žena koja primaknu lice mojemu oblijevajući ga svojim dahom. Udaljih je ispruženim rukama i učini mi se da moje ruke dotiču knjige u ormaru preko puta, ili da se one neizmjereno uvećavaju. Nisam više shvaćao gdje sam, ni gdje je zemlja a gdje nebo. U sredini sobe vidjeh Berengara kako bulji u mene s odvratnim smiješkom iz kojeg izbija pohota. Pokrih lice rukama, a moje mi se ruke učine udovima krastače, ljigavim i opnastim. Vrisnuh, mislim, u ustima oćutjeh kiselkast okus, onda se survah u beskrajn mrak što je, činilo mi se, sve više pada mnom zjapio, i više ni za što nisam znao.

Probudih se nakon razdoblja od, kako sam mislio, nekoliko stoljeća, osjećajući kako mi tutnji u glavi. Bio sam ispružen na podu, a Vilim me upravo ćuškao po obrazima. Nisam više bio u onoj sobi, i moje oči ugledaše natpis što je govorio *Requiescant a laboribus suis*.

»No, no, Adson«, šaptao mi je Vilim. »Nije to ništa...«

»Stvari...«, rekoh još uvijek buncajući. »Tamo dolje, zvijer...«

»Nikakva zvijer. Našao sam te u bunilu do nogu stola na kojem je bila lijepa mozarapska apokalipsa, otvorena na stranici gdje je *mulier amicta sole* nasuprot zčaju. Ali sam po mirisu shvatio da si udahnuo nešto loše pa sam te odmah odnio. I mene boli glava.«

»Ali što sam vidio?«

»Ništa nisi vidio. Stvar je u tome što tamo izgaraju stvari od kojih dolaze privenja, prepoznao sam miris, to je nešto arapsko, možda baš ono što je Starac s Planine davao svojim ubojicama da udišu prije

nego što bi ih slao u pothvate. I tako smo objasnili tajnu prividenja. Netko noću stavlja čarobne trave da bi nezvane posjetitelje uvjerio kako knjižnicu štite đavolske sile. Sto si napokon doživio?»

Zbrkano mu po sjećanju ispričah o svojem prividenju, a Vilim se nasmija: »Dijelom si dodavao onome što si u knjizi vidio, a dijelom si se prepuštao govoru svojih želja i svojih strahova. To je djelovanje koje uzrokuju takve trave. Sutra će o tome valjati govoriti sa Severinom, mislim da o tome zna više nego što nam je htio pokazati. To su trave, samo trave, nije potrebno da ih sprave nekromanti kao što je govorio staklar. Trave, zrcala... Ovo mjesto zabranjene učenosti čuvaju mnogi i vrlo učeni izumi. Znanost koja se rabi da bi utajila umjesto da bi prosvjetlila. Ne sviđa mi se. Izopačen je um na čelu svetoj obrani knjižnice. Ali ovo je bila teška noć, valjat će izići, za sada. Ti si smućen i treba ti vode i svježeg zraka. Uzalud bismo pokušavali otvoriti ove prozore, previsoki su i možda desetljećima zatvoreni. Kako su mogli misliti da se Adelmo odavde bacio?«

Izići, reče Vilim. Kao da je to bilo lako. Znali smo da je pristup u knjižnicu moguć samo kroz jedan toranj, istočni. No gdje smo se u tom trenutku nalazili? Potpuno smo izgubili orijentaciju. Naše tumaranje, popraćeno strahom da iz toga mjesta više nikad nećemo izići, dok sam ja još uvijek teturao osjećajući nadražaj na povraćanje, a Vilim se, poprilično zabrinut za mene, ljutio na nedostatnost svoje znanosti, navede nas, ili bolje navede njega, na zamisao za idući dan. U knjižnicu ćemo se morati vratiti, ukoliko iz nje ikad izidemo, s komadom nagorjelog drva ili kojom drugom tvari kojom se po zidovima mogu ostavljati znakovi.

»Da bi se iz labirinta našao izlaz«, stade naime izgovarati Vilim, »postoji jedan jedini način. Na svakom novome čvoru, to jest na onome kojim se dotad nije prošlo, put kojim smo došli obilježiti ćemo trima znakovima. Ako na temelju prethodnih znakova na nekom od odvojaka čvora vidimo da smo tim čvorom već prošli, na put kojim smo došli staviti ćemo samo jedan znak. Ako su svi prolazi već označeni, onda će trebati ponovno prijeći isti put vraćajući se. No ako jedan ili dva prolaza čvora još nemaju nikakvih znakova, izabrat ćemo bilo koji i upisati mu dva znaka. Kad se uputimo prolazom koji nosi samo jedan znak, upisat ćemo mu još dva, tako da ih taj prolaz sad ima tri. Svi bi dijelovi labirinta morali biti prevaljeni ako stigavši do čvora nikad ne krenemo prolazom s tri znaka, osim u slučaju da nijedan od ostalih prolaza sada nije bez znakova.«

»Kako vi to znate? Da niste stručnjak za labirinte?«

»Nisam, izgovaram dio starog spisa koji sam jednom čitao.«

»A izlazi li se po tom pravilu?«

»Gotovo nikad, koliko je meni poznato. No svejedno ćemo pokušati. A osim toga, idućih ću dana imati leće i imat ću vremena da se pobliže zaustavim na knjigama. Možda nam na onim mjestima gdje nas slijed natpisa zbunjuje slijed knjiga može pružiti pravilo.«

»Imat ćete leće? Kako ih mislite naći?«

»Rekao sam da ću imati leće. Napraviti ću druge. Mislim da staklar jedva čeka takvu priliku da se okuša u nečem novom. Bude li imao pravo oruđe za brušenje krhotina. Što se krhotina tiče, u onoj ih radionici ima dovoljno.«

Dok smo lutali tražeći put, iznenada u sredini neke sobe osjetih kako mi nevidljiva ruka miluje lice, dok je tom i susjednom prostorijom odjekivao jecaj koji nije bio ni ljudski ni životinjski, kao da sablast luta iz dvorane u dvoranu. Morao sam biti pripravan na iznenađenja u knjižnici, ali se još jednom prestravih i odskočih unatrag. Mora da je i Vilim doživio nešto slično, jer je upravo opipavao obraz podigavši uvis svijeću i ogledavajući se.

Dignu ruku i promotri plamen koji se sad doimao življim, zatim navlaži prst i uspravi ga ispred sebe.

»Jasno«, reče i pokaza mi na dvama nasuprotnim zidovima dva mjesta u visini čovjeka. Ondje su se otvarala dva uska proreza kroz koje smo približivši im ruku mogli osjetiti hladan zrak što je dolazio izvana. Kad smo im zatim približili uho, čuli smo hujanje, kao da vani puše vjetar.

»Knjižnica se na nekakav način mora i zračiti«, reče Vilim, »inače se ovaj zrak ne bi mogao udisati, osobito ljeti. Povrh toga, ovi prorezi dovode pravu količinu vlage, kako se pergamenti ne bi sušili. Ali tu nije kraj graditeljevoj dosjetljivosti. Rasporedivši proreze u određenim kutovima, postigli su da se za vjetrovitih noći strujanja što naviru kroz ove otvore križaju s drugim strujanjima te se u sobama nagomilaju i proizvedu zvukove koje smo čuli. Kad se pribroje zrcalima i travama, ti zvukovi još više uplaše one koji, kao mi, ovamo nesmotreno zabasaju a da dobro ne poznaju mjesto. I mi smo sami načas pomislili da nam utvare dašću u lice. To smo uvidjeli tek sad kad se uzvitlao vjetar. I ovu smo tajnu riješili. Ali ni uza sve to ne znamo kako da izađemo!«

Tako razgovarajući, sad već izgubljeni, potucali smo se naslijepo

ne mareći za natpise koji su svi jednako izgledali. Naletismo na još jednu sedmorokutnu dvoranu, obišosmo susjedne sobe, ne nađosmo nikakva izlaza. Krenusmo natrag hodajući gotovo sat vremena i ne trudeći se više da doznamo gdje smo. U stanovitom trenutku Vilim priznade da smo poraženi, preostajalo nam je jedino da u nekoj dvorani legnemo spavati i nadamo se da će nas sutradan pronaći Malahija. Dok smo kukali nad bijednim završetkom svojeg lijepog pothvata, neočekivano se nađosmo u dvorani iz koje su polazile stepenice. Sa žarom zahvalismo nebesima pa veselo sidosmo.

Tek što se spustismo u kuhinju, pojurismo prema ognjištu, uđosmo u hodnik kosturnice, a kunem se da mi se one mrtvački iscerene gole glave učiniše poput dragih osoba što mi se smiješe. Vratismo se u crkvu te izidosmo kroz sjeverni portal, i napokon sretni sjedosmo na kamene nadgrobne ploče. Prekrasni noćni zrak bio je nalik na božanski melem. Zvijezde su oko nas blistale, a priviđenja iz knjižnice bila su daleko.

»Kako je svijet lijep i kako su labirinti ružni!«, rekoh s olakšanjem.

»Kako bi svijet bio lijep kad bi postojalo pravilo po kojem bi se moglo kretati po labirintima«, odvrati moj učitelj.

»Koliko bi moglo biti sati?«, upitah.

»Izgubio sam osjećaj za vrijeme. Ali bit će dobro da dospijemo u ćeliju prije nego što odzvoni služba riječi.«

Produžismo lijevom stranom crkve, prođosmo ispred portala (okrenuh glavu da vidim Starce Apokalipse, super thronos viginti quatuor!) pa prijedosmo kloštar na putu do doma za hodočasnike.

Na pragu građevine stajao je Opat i strogo nas gledao. »Cijelu noć vas tražim«, reče Vilimu. »Nisam vas našao u ćeliji, nisam vas našao u crkvi...«

»Slijedili smo trag...«, neodređeno reče Vilim, vidljivo smeten. Opat mu uputi dug i uporan pogled, zatim reče polaganim i ozbiljnim glasom: »Tražio sam vas odmah nakon večerjaja. U koru nije bilo Berengara.«

»Ma što mi ne kažete!«, obradovan će Vilim. Sad mu je, naime, bilo jasno tko se to ugnijezdio u skriptoriju.

»U koru ga nije bilo na večerjaju«, ponovi Opat, »a u svoju se ćeliju nije bio vratio. Svaki čas će zazvoniti za službu riječi pa ćemo sad vidjeti hoće li se pojaviti. Inače, bojim se kakve nove nesreće.«

Na službi riječi Berengara nije bilo.

TREĆI
DAN

Odjutrenje do prvog časa

Gdje se u ćeliji nestalog Berengara pronađe
krvlju uprljana krpa, i to je sve.

Dok ovo pišem, osjećam se umornim kao što sam se osjećao one noći, to jest onoga jutra. Sto da kažem? Nakon bogoslužja razasla Opat većinu redovnika, koji su već svi bili uzburjani, da posvuda traže, ali bez ikakva ishoda.

Oko jutrenje, premećući po Berengarovoj ćeliji, neki redovnik nađe pod slamaricom bijelu krpu uprljanu krvlju. Pokazaše je Opatu koji u njoj vidje mračan predznak. Bio je nazočan Jorge koji, kad ga o tome obavijestiše, reče: »Krv?« kao da mu se to čini nevjerovatnim. Kad su kazali Alinardu, on odmahnu glavom i reče: »Ne, ne, na treću trublju smrt dolazi vodom...«

Vilim promotri plahtu i reče: »Sad je sve jasno.«

»Pa gdje je onda Berengar?«, zapitaše ga.

»Ne znam«, odgovori. Ču ga Aymaro pa podignu pogled prema nebu prošaptavši Petru iz Sant' Albana: »Takvi su ti Englezi.«

Oko prvog časa, pošto je već granulo sunce, otpremiše sluge da pregledaju podnožje brijega oko zidina. Vratiliše se oko trećeg časa ništa ne pronašavši.

Vilim mi reče da zasad ne možemo ništa. Treba da pričekamo razvoj događaja. Pa ode u kovačnicu i stade o nečem potanko razgovarati s Nikolom, mešтром staklarom.

Ja sjedoh u crkvu, pokraj središnjeg portala, dok su se služile mise. Tako pobožno usnuh i dobrano odspavah, jer čini se da je nama mladima san potrebniji nego starima, koji su već mnogo spavali, a sad se spremaju da usnu zauvijek.

Treći čas

Gdje Adson u skriptoriju razmišlja
o povijesti svojega reda i o sudbini knjiga.

Iz crkve izađoh manje umoran, ali omamljena duha, jer tijelo može mirno otpočiniti jedino za noćnih sati. Popeh se do skriptorija, zamolih Malahiju za dopuštenje i uzeh listati katalog. Ali dok sam pogledom rastreseno prelijetao listove što su mi promicali pred očima, zapravo sam promatrao redovnike.

Dojmiše me se spokoj i vedrina kojima su se predavali svojem poslu, kao da u cijeloj utvrdi ne traje tjeskobna potraga za njihovim subratom, i kao da im druga dva subrata nisu već izgubila život u užasnim okolnostima. Eto, rekoh sebi, u tome je veličina našeg reda: stoljećima i stoljećima gledali su ljudi poput ovih kako nasrće barbarska rulja, kako se pljačkaju njihove opatije, kako kraljevstva guta plameni kovitlac, pa ipak su i dalje voljeli pergamente i tintu, i dalje poluglasno čitali riječi što su im stigle stoljetnom predajom i što su ih oni ostavljali predaji budućih stoljeća. Čitali su i pisali i kad se tisućljeće bližilo kraju, zašto da tako ne čine i sada?

Prethodnoga je dana Benno kazao kako bi bio spreman počiniti grijeh samo da bi se domogao rijetke knjige. Nije lagao niti se šalio. Zacijelo bi redovnik svoje knjige morao smjerno ljubiti, i voljeti više njih negoli se povoditi za svojom znatiželjom. No što laicima predstavlja primamljivost preljuba, a svjetovnim svećenicima žudnja za bogatstvom, to je redovnicima napast spoznaje.

Prelistah katalog, a pred očima mi puče pogled na svetkovinu tajanstvenih naslova: Quinti Sereni de medicamentis, Phaenomena,

Liber Aesopi de natura animalium, Liber Aethiopicorum de cosmographia, Libri tres quos Arculphus episcopus adamnans escipiente de locis sanctis ultramarinis designavit conscribendos, Libellus Q. Iulii Hilarionis de origine mundi, Solini Polyhistor de situ orbis terrarum et mirabilibus, Almagestus... Nije me čudilo što se tajna zločina vrti oko knjižnice. Za te ljude što su se posvetili pisanju knjižnica je bila nebeski Jeruzalem i ujedno nepristupačan svijet na granici između nepoznate zemlje i poganskog podzemlja. Svojim obećanjima i svojim zabranama knjižnica je vladala nad njima. Živjeli su s njom, za nju i možda protiv nje, kao krivci se nadajući da će jednom doprijeti do njezine tajne. Zašto se ne bi izložili smrti da utaje znatiželju svojeg uma, ili zašto ne bi ubili kako bi spriječili da tko god prisvoji neku njihovu ljubomorno čuvanu tajnu?

Napast, dakako, oholost uma. Posve je drugačiji bio redovnik — pisar kako ga je zamislio naš sveti utemeljitelj, kadar prepisivati a da ništa ne razumije, prepušten Božjoj volji, predan pisanju kao molitvi, a molitvi kroz pisanje. Zašto više nije tako? O, nije to jamačno jedino što se u našem redu izrodilo! Postao je odviše jak, njegovi su se opati takmili s kraljevima, zar možda nije Abbone primjer monarha koji s držanjem monarha nastoji izglatiti sporove između drugih monarha? I samo znanje što su ga opatije zgrnule sada služi kao roba za razmjenu, razlog za oholost, povod hvastanju i premoći. Kao što se vitezovi razmeću oklopima i stijegovima, naši se opati razmeću oslikanim rukopisima... A to više (koje li ludosti!) što su naši samostani već izgubili pobjedničku palminu grančicu mudrosti. Knjige sad prepisuju škole pri stolnim crkvama, gradska udruženja, sveučilišta, možda i bolje nego mi, a prave i nove knjige — i možda u tome leži razlog svih tih nevolja.

Opatija u kojoj sam se nalazio bila je možda zadnja koja se mogla dičiti vrsnošću u proizvodnji i umnažanju učenosti. No moguće je da se redovnici upravo zbog toga nisu više zadovoljavali svetim djelom prepisivanja, nego ih je njihova hlepnja za novim nagnala da i sami pokušaju proizvesti nove nadopune prirodi. A ne shvaćaju, naslutih nejasno u tom trenutku (a danas to dobro znam, sad kad sam od godina i iskustva osijedio), da time potvrđuju propast svoje izuzetnosti. Jer kad bi se to novo znanje koje su oni htjeli proizvoditi propuštalo da slobodno kola izvan tih zidina, ni

po čemu se više to sveto mjesto ne bi razlikovalo od kakve škole pri stolnoj crkvi ili od gradskog sveučilišta. Sve dok, naprotiv, ostaje skriveno, održava njegov ugled i snagu, ne može ga oskrnuti nikakva učena prepirka, ni kvodlibetska taština što svaku tajnu i svaku veličinu hoće podvrgnuti procjeni kroz svoje sic et non. To su, rekoh sebi, razlozi šutnje i mraka što okružuju knjižnicu: ona je zaliha znanja, ali to znanje može očuvati samo ako spriječi da itko, pa čak i sami redovnici, do njega dopre. Znanje nije kao novac, koji i kroz najnečasniju trgovinu prolazi fizički neokrnjen. Više je nalik na krasno odijelo što se, kako ga trošite i njime se razmećete, s vremenom otrča. Zar nije takva zapravo i sama knjiga, kojoj se stranice stanu mrviti, a crnilo i pozlata potamne, ako je dotiče previše ruku? Eto, nedaleko od sebe vidio sam Pacifika iz Tivolija kako lista neku staru knjigu stranica slijepjenih jednih uz druge od vlage u kojoj se svezak nalazio. Jezikom je kvasio kaži-prst i palac da bi lakše okretao listove, a pri svakom dodiru s njegovom pljuvačkom te su stranice gubile na čvrstoći. Da bi se razdvojio, morao ih je saviti i izložiti neumoljivom djelovanju zraka i prašine koji će izdupsti tanke pruge što su nabirale pergament dok ga je okretao, a na mjestima gdje je pljuvačka omekšala, ali i oslabila kutove listova, nastat će nova plijesan. Kao što ratnik od prekomjerne blagosti postaje mekoputnim i nesposobnim, tako bi i knjiga od prekomjerne ljubavi i radoznale želje za posjedovanjem bila osuđena na bolest koja bi je zatrla.

Sto bi valjalo učiniti? Više ne čitati, nego samo čuvati? Strahujem li ja s pravom? Sto bi na to rekao moj učitelj?

Malo podalje vidjeh rubrikatora Magna iz lone, koji je plovućcem istrljao svoj papir i sada ga omekšavao kredom, da bi mu onda uglačao površinu. Do njega je Rabano iz Toleda pričvrstio pergament za stol i s obiju strana označio margine sitnim rupicama iz kojih je sada povlačio vrlo tanke vodoravne crte. Ubrzo će se dva lista ispuniti bojama i oblicima, stranica će postati slična relikvijaru, blještava od dragulja kojima će se optočiti buduće tkivo pobožnoga spisa. Ta dva subrata, rekoh sam sebi, upravo proživljuju rajske trenutke na zemlji. Proizvode nove knjige, jednake drugima koje će vrijeme poslije nesmiljeno uništiti... Knjižnici dakle ne prijete nikakva zemaljska sila, ona je nešto živo... Ali ako je živa, zašto se ne bi prepustila opasnostima spoznaje? Je li to htio Benno, a možda i Venancije?

Od tih se misli osjetih zbunjeno i prestrašeno. Možda nisu pristajale iskušniku, koji je čitav svoj vijek imao tek savjesno i ponizno slijediti pravilo — što sam poslije i činio, a da sebi nisam postavljao druga pitanja, dok se svijet oko mene sve više srozavao uhvaćen u kovitlac krvi i ludila.

Bilo je vrijeme jutarnjeg obroka pa pođoh u kuhinju, gdje sam se bio sprijateljio s kuharima, a oni mi dadoše najbolje zalogaje.

Šesti čas

Gdje se Adsonu povjeri Salvatore, a to što čuje
ne da se sažeti u nekoliko riječi, ali ga navede
da se duboko i zabrinuto zamisli.

Dok sam jeo, u kutu ugledah Salvatorea kako, očito se pomirivši s kuharom, veselo kuša jelo od tijesta i ovčedne. Jeo je kao da jeo nije nikad u životu, ne dopuštajući da mu makar i mrvica propadne, a činilo se da se zahvaljuje Bogu na tom izvanrednom događaju.

Namignu mi i svojim čudnovatim jezikom reče kako se želi najesti za sve one godine što je postio. Ispričaj mi o pretužnu djetinjstvu u kraju gdje je zrak nezdrav, gdje često liju kiše, a polja gnjiju pod kužnim parama. Mjesece i mjesece, kako razumjedoh, trajale su poplave, tako da na poljima više nije bilo brazda, pa si od vagana sjemena dobivao jedva sekstarij, da bi ti zatim i taj sekstarij propao. I gospoda su imala bijela lica kao i siromasi, premda je, primijeti Salvatore, umiralo više siromaha nego gospode, možda zbog toga (reče osmjehujući se) što ih je bilo više... Sekstarij je stajao petnaest novčica, vagan šezdeset novčica, propovjednici su najavljivali kraj vremena, ali su se Salvatoreovi roditelji i djedovi sjećali da je tako bilo i prije, te zaključiše da su vremena uvijek pri kraju. Pošto su pojeli sve ptičje strvine i sve nečiste životinje koje su mogli naći, pronije se glas da je netko iz sela stao iskapati mrtvace. Vatreno i zorno poput histriona objašnjavao mi je Salvatore kako su ti »homeni malissimi« prstima rovali po zemlji na grobljima sutradan poslije pogreba. »Njam!«, izustio bi zatim i zagrizao u svoju ovčetinu, no ja sam na njegovu licu vidio bolno iskrevetljen izraz očajnika koji glode leš. A onda, kako im nije bilo dovoljno što kopaju po posvećenoj zemlji, oni najgori bi se kao drumski tati pritajili u šumi i zaskočili putnike. »Čak!«, protis-

nu Salvatore, nož pod gušu pa »Njam!«. A oni još gori od najgorih jajetom ili jabukom namamili bi djecu i zaklali je, ali bi je, pojasni Salvatore vrlo ozbiljno, prije jela skuhalo. Ispriča mi o čovjeku koji je u selo došao prodavati kuhano meso za nekoliko novčića i svi su jedva vjerovali u tu sreću, kadli im pop reče da je posrijedi ljudsko meso, na što pobješnjela rulja razdera čovjeka na komadiće. No iste noći netko iz sela ode otkopati grob ubijenoga da bi jeo ljudožderova mesa, a kad ga otkriše, selo i njega osudi na smrt.

Ali Salvatore mi ne ispričaji samo tu priču. Kljastim rečenicama, u kojima sam se morao upinjati da razaberem ono malo provansalskog i nešto izraza iz talijanskih narječja što sam znao, ispriča mi kako je pobjegao iz rodnog sela i kako se skitao svijetom. U njegovu pripovijedanju prepoznadoh mnoge koje sam prije toga putem upoznao i sreo, a mnoge druge koje sam upoznao naknadno prepoznajem sada, pa nakon toliko vremena nisam siguran ne pripisujem li mu pustolovine i zločine što pripadaju drugima, prije ili poslije njega, jer se u mojem umornom duhu sve to sklapa u jednu jedinu sliku, upravo kao što snaga mašte ujedinivši sjećanje na zlato i na brdo katkad sastavi predodžbu o zlatnoj planini.

Tijekom puta često sam čuo kako Vilim govori o priprostim ljudima, a neka su njegova subraća taj naziv, 'priprosti' ili 'simplices', nadijevala ne samo puku, nego i svima neukima, laicima. Ta mi se oznaka uvijek činila neodređenom, jer sam u talijanskim gradovima sretao trgovce i obrtnike koji doduše nisu bili klerici, ali ni neuki, iako su svoja znanja iskazivali na pučkome jeziku. A da i ne spominjemo kako neki tirani koji su u to vrijeme vladali na poluotoku nisu imali nikakva obrazovanja iz teologije, medicine, logike ni latinskog, ali zacijelo nisu bili neuki ili prostodušni. Stoga mislim da se i moj učitelj govoreći o priprostima služio prilično pojednostavljenim pojmom. No Salvatore je nedvojbeno spadao među priproste, potekavši iz kraja koji su stoljećima tlačile neimaština i bahatost feudalne gospode. Bio je priprost, ali nije bio glup. Težio je za drugačijim svijetom, koji je za njega u doba kad je pobjegao od svojih, kako mi reče, poprimao izgled blažene zemlje u kojoj teče med i mlijeko, a na granama stabala rastu kolutovi sira i mirisne kobasice.

Ispunjen tom nadom zbog koje je gotovo odbijao da ovaj svijet prihvati kao dolinu suza, gdje je providnost (tako su me učili) čak i nepravdu predodredila da bi održavala ravnotežu među stvarima, pa su nam njezini putovi često nedokučivi, proputovao je Salvatore razne

zemlje, od svojeg rodnog Monferrata do Ligurije, a zatim od Provanse do zemalja francuskog kralja.

Lutao je Salvatore svijetom prosjačeći, nasitno krađući, pretvarajući se da je bolestan, u privremenoj službi kakva gospodina, i opet bi se vraćao u šumu, na glavni put. Po njegovu pričanju shvatih da se pridružio četama lotalica koje su se idućih godina sve češće vidale po Evropi, sastavljene od lažnih redovnika, varalica, lupeža, prepredenjaka, odrpanaca i prosjaka, gubavaca i sakatih, potepuha, potucala, vucaralica, skitnica, uličnih pjevača, klerika bez domovine, đaka-putnika, prevaranata, lakrdijaša, onemoćalih plaćenika, Zidova lotalica koji su smoždena duha umakli nevjernicima, luđaka, prognanih bjegunaca, zločinaca odsječenih ušiju, sodomita, a s njima obrtnika pokućaraca, tkalaca, kotlara, stolara, brusača, pletača slame, zidara, pa hulja svakojakog soja, lopova, nitkova, ništarija, nevaljalaca, nikogovića, dripaca, huncuta, obješenjaka, rđa, klipana, vucibatina, k tome kanonika i popova simonijaka i mešetara, pa ljudi što žive od tuđe lakovjernosti, krivotvoritelja papinskih bula i pečata, prodavača oprosta, lažno uzetih što se izvale pred crkvenim vratima, odmetnika iz samostana, trgovaca relikvijama, vračeva i hiromanata, iscjelitelja i nekromanata, tobožnjih skupljača milodara, zatim razvratnika svakog kova, bludnika što varkom i silom zavode redovnice i djevojke, prijetvorice što hine vodenu bolest, padavicu, šuljeve, kostobolju i rane, uz duševnu potištenost i ludilo. Bilo ih je takvih koji su sebi tijelo umatali u zavoje kako bi izgledalo da je puno neizlječivih čireva, drugi bi u usta stavljali tekućinu boje krvi da bi hinili izljev podmukle bolesti. Bilo je nitkova koji su se pravili da im je jedna noga oduzeta, da bi bez potrebe nosili štake, hinili šugu, otekline, nabreknuća, metalni povoje, ljekarije od šafrana, hodali uokolo okovanih ruku, povijene glave, te bi se onako smrdljivi ušuljali u crkvu ili bi se na trgu najednom skljkali bljujući pjenu i prevrćući očima ili iz nozdrva ispuštajući krv načinjenu od scka kupine i crvene boje, da bi iskamčili hrane ili novca od plašljiva svijeta koji bi se prisjetio kako su sveti oci pozivali na milostinju: podijeli svoj kruh s gladnim, povedi beskućnika pod svoj krov, pohodimo Krista, primimo Krista, odjenimo Krista, jer kao što voda čisti vatru, tako milostinja čisti naše grijehe.

I nakon događaja o kojima pričam uz tok Dunava vidio sam i još vidam takve varalice, koji se kao i đavoli dijele na legije, a svaka nosi posebno ime: accappones, lotori, protomedici, pauperes verecundi, morigeri, affamiliolii, crociarii, alacerbati, reliiuiarii, affarinati, falpatores, iucchi, spectini, coccinati, appetentes i attarantes, acconi i

admiracti, mutuatores, attrementes, falsibordones, accadentes, alacrimantes i afifarfantes.

Poput gliba su se slijevali svim putovima našeg svijeta, a među njih bi se znao progurati koji dobrohotni propovjednik, krivovjernik u potrazi za novim plijenom, raspirivač nesloge. Upravo se papa Ivan, koji se uvijek bojao priprostih što propovijedaju i provode u djelo siromaštvo, okomio na propovjednike koji žive od milodara, zato što, kako je tvrdio, šarenim zastavama i propovijedima privlače radoznalce da bi se dočepali novca. Je li govorio istinu taj pokvareni papa ogrezao u simoniji kad je fratre-prosjake izjednačavao s tim drušinama otpadnika i pljačkaša. Pošto sam malo proputovao talijanskim poluotokom, mnogo toga mi više nije bilo jasno. Čuo sam kako fratri iz Altopascia u svojim propovijedima prijete izopćenjima i obećavaju oproste od grijeha, odrješuju od grabeža i bratoubojstava, od umorstva i lažnih prisega ako im se dobro plati, te prikupljaju milodare kojima se navodno u njihovoj bolnici svaki dan služi i do sto misa, dok se od njihove imovine mirazom oprema dvjesto siromašnih djevojaka. Načuo sam i priče o fra Paolu Zoppu koji je kao pustinjač živio u šumi kod Rietija i hvalio se kako mu je Duh Sveti izravno objavio da puteni čin nije grijeh. Tako je zavedio svoje žrtve koje bi nazivao sestrama primoravajući ih da se dadu bičevati po goljoj koži, a da pri tom triput kleknu na pod oponašajući križ, prije nego što ih on prinese Bogu i od njih zatraži ono što je zvao poljupcem mira. No je li sve bila istina? I kakva je veza postojala između tih remeta koji su se predstavljali kao prosvijetljeni i fratara uboga života što su poluotokom krstarili uistinu se izlažući pokori, omraženi svećenstvu i biskupima zbog toga što su šibali njihove proke i otimačine?

Salvatoreovo pričanje, onako izmiješano s onim što sam i sam već znao, nije iznosilo na vidjelo razlike između tih dviju pojava. Sve je nalikovalo jedno na drugo. Katkad mi se Salvatore činio kao oni sakati prosjaci iz Touraine o kojima se pripovijeda da su se dali u bijeg kad su se približavali čudotvorni posmrtni ostaci svetog Martina, od straha da ih svetac ne ozdravi i tako im ne oduzme izvor zarade, ali im svetac neumoljivo udijeli svoju milost prije nego što su stigli do granice, kaznivši njihovu zloću tako što im je vratio sposobnost da se služe svojim udovima. Katkad bi se međutim živinsko lice redovnikovo ozarilo blagošću dok bi mi pričao kako je živeći s tim drušinama znao slušati propovijedi male braće što su kao i on vrludala šumama, te kako je shvatio da svoj siromašni život lugalice ne smije smatrati tegobnom

nuždom, nego nečim čemu se s radošću posvećuje, pa je pristupio sljedbama i skupinama pokornika, ali im je u izgovoru iskrivljavao imena, a njihove doktrine određivao na dosta neprikladan način. Zaključih da je sreo patarene i Valdenze, a možda i katare, arnaldiste i humilijate, te da je lutajući svijetom prelazio iz skupine u skupinu i da je svoj položaj litalice postepeno prihvaćao kao poziv, čineći za Gospodina što je prije činio za svoj trbuh.

Ali kako, i dokad? Koliko sam razumio, prije tridesetak godina bio je ušao u samostan male braće u Toskani i tu nosio mantiju svetog Franje ne položivši zavjet. Mislim da je ondje naučio ono malo latinskog koji je miješao s narječjima svih područja na kojima je kao siromah bez zavičaja boravio, s natruhama iz govora svih skitnica s kojima je drugovao, od plaćenika iz mojih krajeva do dalmatinskih bogumila. Tako se predao pokorničkom životu, po vlastitim riječima (penitencijagite, govorio mi je nadahnut pogleda, i ponovno čuh izraz koji je potaknuo Vilimovu radoznalost), no čini se da su i minoriti s kojima je bio imali zbrkane pojmove, sudeći po tome što su jednog dana, kad su se razgnjevili na kanonika obližnje crkve, optuženog za grabež i druge opaçine, provalili u njegovu kuću i skotrljali ga niza stube, od čega je grešnik umro, a zatim su opljačkali crkvu. Stoga biskup posla vojnike, fratri se razbježaše, a Salvatore nastavi dugo lutati sjevernom Italijom s družinom fratrića, to jest minorita-prosjaka bez ikakva zakona i stege.

Otamo se sklonio u okolicu Toulousea gdje je doživio nešto neobično, dok je slušao pripovijedanje o velikim križarskim pothvatima, što je raspalilo njegovu maštu. Okupi se jednoga dana u veliku četu mnoštvo pastira i ubogog puka da bi prešli more i borili se protiv neprijatelja vjere. Nazvaše ih pastirićima. Zapravo, htjeli su uteći sa svoje proklete zemlje. Dvojica vođa napuniše im glave lažnim teorijama. Jedan je bio svećenik kojega su zbog lošeg ponašanja lišili njegove crkve, a drugi redovnik koji se odmetnuo iz reda svetog Benedikta. Do te su mjere izludjeli tu bezazlenu svjetinu da su im jatimice prilazili čak i šesnaestogodišnji mladići, protiv roditeljske volje, noseći sa sobom jedino torbu i štap, bez novca. Napuštali bi svoja polja i u velikoj ih gomili slijedili poput stada ovaca. Više nisu išli ni za razborom ni za pravicom, nego ih je vodila sila i vlastita volja. Bili su kao pijani od toga što su se našli svi zajedno tako slobodni i sjedinjeni maglovitom nadom da ih čeka obećana zemlja. Prolazili su selima i gradovima i sve uzimali, a kad bi koga od njih uhitili, oni bi napadali zatvor i oslobodili ga. Kad su ušli u parišku tvrđavu da bi

izbavili nekoliko svojih drugova koje su gospoda dala uhititi, jer im je pariški prepošt pokušavao pružiti otpor, podigoše ga i baciše niza stepenice te razvališe vrata tamnice. Zatim se svrstaše u bojne redove na poljani Saint Germain. Nitko se međutim ne usudi prepriječiti im put, pa izadoše iz Pariza i pođoše put Akvitanije. Gdje god bi naišli na Židove, ubijali su ih i otimali im sve što su imali...

»Zašto baš Židove?«, upitah Salvatorea. A on će na to: »A zašto ne?« Pa mi objasni da su ih propovjednici čitav život učili da su Židovi neprijatelji kršćanstva, jer zgrću blaga koja su njima uskraćena. Zapitah ga nije li naprotiv istina da blaga zgrću gospoda i biskupi ubirući desetinu, i da se pastirićí dakle nisu borili protiv svojih pravih neprijatelja. Odgovori mi kako, kad su pravi neprijatelji prejaki, valja ipak pronaći slabije neprijatelje. Sinu mi da priproste zbog toga i nazivaju tim imenom. Jedino je silnicima uvijek savršeno jasno tko su im pravi neprijatelji. Gospoda nisu htjela da pastirićí ugroze njihov imutak, pa je za njih bila velika sreća što su vođe pastirića podmetnule ideju da veliki dio bogatstva posjeduju Židovi.

Upitah tko je svjetini uvratio u glavu da treba napadati Židove. Toga se Salvatore nije sjećao. Kad se svjetina nađe na okupu slijedeći neko obećanje i tražeći da se nešto od tog obećanja odmah ispuni, mislim da nitko ne zna tko je od njih taj koji govori. Sjetih se da su njihove vođe bile odgojene u samostanima i biskupskim školama i da su govorili jezikom gospode, iako su ga prevodili u riječi razumljive pastirima. A pastiri nisu znali gdje boravi papa, ali su znali gdje borave Židovi. Sve u svemu, opsjeli su visoku i glomaznu utvrdu francuskog kralja, u kojoj su prestravljeni Židovi bili hrpimice potražili utočište. Židovi koji su izišli pred zidine utvrde hrabro su se i nemilosrdno branili bacajući komade drva i kamenje. No pastirićí potpališe vrata utvrde da bi zatvorene Židove mučili dimom i vatrom. Budući da im nije bilo spasa i da im je draže bilo poubijati se negoli poginuti od ruke neobrezanih, zamoliše jednoga od sebe, koji se činio najhrabrijim, da ih ubije mačem. On pristade, i poubija ih više od pet stotina. Zatim sa svojom djecom izide iz utvrde i zatraži od pastirića da ga pokrste. Ali pastirićí mu rekoše: zar nakon takva pokolja koji si počinio nad vlastitim narodom sada misliš umaknuti smrti? Pa ga sasjekoše, ali poštedješe djecu i dadoše ih krstiti. Onda krenuše prema Carcassonneu, a putem su pljačkali i ubijali gdje su stigli. Tada francuski kralj upozori da su prevršili svaku mjeru te naloži da im se u svakom gradu kojim prođu pruži otpor, i da se čak i Židovi brane kao da su kraljevi ljudi...

Zašto je kralj u tom trenutku pokazao toliku skrb za Zidove? Možda se pobojavao onoga što bi pastirci mogli napraviti s cijelim kraljevstvom, a i da će im se broj previše povećati. Zato je čak i prema Židovima osjetio nježnost, bilo stoga što su Židovi koristili trgovini u kraljevstvu, bilo zbog toga što je sad trebalo uništiti pastiriće pa je valjalo da svi dobri kršćani nađu razloga da se žaloste nad njihovim zločinima. Ali mnogo kršćana ne poslušaju kralja, smatrajući da nije pravo braniti Židove koji su oduvijek bili neprijatelji kršćanske vjere. Tako su u mnogim gradovima pučani koji su Židovima morali otplaćivati lihvarske dugove bili sretni što ih pastirci kažnjavaju za njihovo bogatstvo. Na to kralj pod prijetnjom smrti naredi da se pastircima ne pomaže. Skupi veliku vojsku i napadne ih, pa mnogi poginuše, a drugi se spasiše bijegom i skloniše po šumama, gdje ih snađe smrt od oskudice. Uskoro ih je dotukao sve do zadnjega. Kraljev povjerenik ih je hvatao i vješao po dvadesetoricu ili tridesetoricu na veća stabla, kako bi prizor njihovih leševa služio kao vječit primjer i kako se više nitko ne bi usudio narušavati mir kraljevstva.

Začudo mi Salvatore tu priču ispričovjedi kao da je riječ o nadasve kreposnu pothvatu. On je naime i dalje bio uvjeren da se rulja pastirica pokrenula u nakani da osvoji Kristov grob i da ga oslobodi od nevjernika, i nikako mu nisam mogao dokazati da su taj divni čin već bili izveli drugi, u vrijeme Petra Pustinjaka i u vrijeme svetog Bernarda, i napokon za kraljevanja Svetog Luja francuskog. Kako bilo da bilo, Salvatore nije otišao k nevjernicima jer se što prije morao udaljiti s područja Francuske. Prebacio se u okolicu Novare, kako mi reče, ali se vrlo neodređeno izražavao o onome što mu se tom prilikom događalo. Najposlije je došao u Casale, gdje je postigao da ga prime u samostan male braće (a mislim da je tu sreo Remigia), upravo u doba kad su mnogi od njih pred papinim progonima mijenjali mantiju i bježali u okrilje samostana drugih redova, da bi se spasili od lomače. Sve nam je to zapravo bio ispričao Ubertino. Kako je dugo stjecao iskustva u mnogim grubim poslovima (njima se služio u nečasne svrhe dok je slobodno lutao, a u svete svrhe dok je lutao iz ljubavi prema Kristu), Salvatorea je opskrbnik odmah uzeo kao pomoćnika. To je bio razlog zbog kojega je ondje ostao mnogo godina, malo se zanimajući za slavu reda, ali uvelike za upravljanje podrumom i smočnicom, slobodan da jede a da ne mora krasti, i da hvali Gospodina a da ga ne spale.

To je bila priča koju od njega doznadoh između zalogaja i zalogaja, pa se upitah što je od toga izmislio, a što prešutio.

Gledao sam ga radozvalo, ne zato što bi njegovi doživljaji bili jedinstveni, nego naprotiv upravo stoga što mi se činilo da to što se s njim zbivalo prikazuje sjajan pregled tolikih događaja i pokreta koji su Italiju toga vremena činili punom čari i neshvatljivom.

Sto mi je taj razgovor predočio? Sliku čovjeka koji je živio pustolovno, kadar da ubije bližnjega ne uviđajući da je počinio zlodjelo. No premda je u to vrijeme svaki prijestup Božjeg zakona bio nalik na sve ostale, već sam počinjao razumijevati neke od pojava o kojima sam slušao i shvaćati da je klanje koje može izvesti svjetina, obuzeta gotovo ekstatičnim zanosom i nesposobna da razluči đavolske zakone od Božjih, nešto posve različito od zločina što ga hladnokrvno, šutke i podmuklo počinio pojedinac. A nije mi se činilo da se Salvatore mogao okaljati takvim zlodjelom.

S druge strane, htio sam otkriti štogod o sumnjama o kojima je natuknuo Opat, a iz glave mi nije izlazila pomisao na fra Dolcina, o kojemu nisam znao gotovo ništa. A ipak je njegov duh lebdio nad svim razgovorima koje sam u ta dva dana čuo.

Zato ga iznebuha upitah: »Zar na svojim putovanjima nisi nikad upoznao fra Dolcina?«

Neobična je bila Salvatoreova reakcija. Razrogači oči, ako ih je uopće mogao još više razrogačiti, uzastopno se nekoliko puta prekriži, promrmlja nekoliko isprekidanih rečenica na jeziku koji tada više zaista nisam razumio. Učini mi se da te rečenice znače nijekanje. Dotad me je promatrao sa simpatijom i s povjerenjem, rekao bih prijateljski. Tog se časa njegov pogled gotovo ispuni mržnjom. Zatim nađe neku ispriku i ode.

Sad više nisam mogao izdržati. Tko je taj fratar čije ime utjeruje strah u kosti svakome tko ga čuje? Odlučih da se ne mogu još dugo mučiti u želji da to doznam. Glavom mi proleti zamisao. Ubertino! On je sam izustio to ime, prvu večer kad ga sretosmo, on zna sve o razjašnjenim i nerazjašnjenim zgodama oko fratara, fratrića i ostalog ološa što se javljao zadnjih godina. Gdje da ga u to doba nađem? Jamačno u crkvi, utonulog u molitvu. Budući da sam uživao u trenucima slobode, uputih se onamo.

Ne nađoh ga, dapače, ne nađoh ga sve do večeri. I tako je moja radoznalost ostala nezadovoljenom, dok su se odvijali drugi događaji o kojima sada moram pripovijedati.

Deveti čas

Gdje Vilim govori Adsonu o rijeci krivovjerja,
o ulozi priprostih u crkvi, o svojim sumnjama
u mogućnosti spoznavanja općih zakona te gotovo uzgred
ispriča kako je odgonetnuo nekromantske znakove
koje je ostavio Venancije.

Vilima zatekoh u kovačnici gdje radi s Nikolom, a obojica su bili zaokupljeni poslom. Po klupi su bili razvrstali mnogo sićušnih staklenih kolutova, koji su možda već bili pripremljeni kao umeci za okvir kakva staklenog prozora, a neke su od njih prikladnim oruđem bili izbrusili do željene debljine. Vilim ih je isprobavao stavljajući ih ispred očiju. Nikola je sa svoje strane kovačima izdavao upute kako da načine raštje u koje će ugraditi izabrana stakla.

Vilim je razdraženo gundao, jer je leća koja gaje dotad najviše zadovoljila bila smaragdne boje, a on, govorio je, ne želi gledati pergamente kao da su livade. Nikola se udalji da bi nadzirao kovače. Dok se bavio svojim stakalcima, ispričah Vilimu svoj razgovor sa Salvatoreom.

»Taj je čovjek prošao mnogo toga«, reče, »možda je doista bio s dolčinovcima. Ova je opatija pravi mikrokozam, kad stignu izaslanici pape Ivana i fra Mihovil, bit ćemo u punom sastavu.«

»Učitelju«, rekoh mu, »ja više ništa ne razumijem.«

»Na što se to odnosi, Adsone?«

»Najprije, u vezi s razlikama između heretičkih skupina. Ali o tome ću vas poslije pitati. Sad mi zadaje brigu samo pitanje razlika. Dok ste govorili s Ubertinom, stekao sam dojam da mu vi pokušavate dokazati kako su svi jednaki, i sveci i krivovjernici. A u razgovoru s Opatom, naprotiv, nastojali ste objasniti razliku između krivovjernika i krivovjernika i između krivovjernika i pravovjernika. Drugim riječima,

Ubertinu ste spočitavali što različitima smatra one koji su u biti jednaki, a Opatu što j ednakima smatra one koji su u biti različiti.«

Vilim načas odloži leće na stol. »Dobri moj Adsone«, reče, »pokušajmo ustanoviti distinkcije, a u njihovoj primjeni se poslužimo terminima pariške škole. Dakle, kažu oni tamo, svi ljudi imaju istu supstancijalnu formu, ili se možda varam?«

»Dakako«, rekoh ponosan na svoje znanje, »životinje su, ali su razumni, a značajka im je sposobnost da se smiju.«

»Izvršno. Međutim, Toma se razlikuje od Bonaventure, Toma je de-beo, dok je Bonaventura mršav, a može se čak dogoditi da je Uguccione zao, dok je Franjo dobar, i da je Aldemar flegmatičan, a Agilulf pun žuči. Nije li tako?«

»Nema dvojbe da jest.«

»A to onda znači da u pogledu supstancijalne forme među ljudima postoji identitet, a različitost što se tiče akcidencija, to jest njihove površinske pojavnosti.«

»Bez daljnega je tako.«

»Pa kad onda Ubertinu kažem da je ista ljudska priroda, u složenoj sveukupnosti svojeg djelovanja, odgovorna i za ljubav prema dobru i za ljubav prema zlu, nastojim Ubertina uvjeriti u identitet ljudske prirode. Kada pak Opatu kažem da između kataru i Valdenza postoji razlika, naglasak stavljam na različitost njihovih akcidencija. A stavljam ga zato što se događa da spale Valdenza pripisujući mu akcidencije svojstvene kataru, i obratno. A kad se spaljuje čovjek, spaljuje se njegova pojedinačna supstanca i u potpuno se ništavilo pretvara ono što je bilo konkretni čin postojanja, sam po sebi dobar, barem u očima Boga koji ga je održavao na životu. Čini li ti se da je to dovoljan razlog da se naglašavaju razlike?«

»Čini, učitelju«, ushićeno odgovorih. »I sad sam shvatio zašto tako govorite i cijenim vašu dobru filozofiju!«

»Nije moja«, reče Vilim, »a ne znam ni je li baš ta dobra. Ali ono što je važno jest da si je ti shvatio. Prijeđimo sada na drugo pitanje.«

»Stvar je u tome«, rekoh, »da ja mislim da nisam ni za što. Nikako ne uspijevam razlučiti razliku u akcidencijama između Valdenza, kataru, lionskih siromaha, humilijata, begina, picukara, lombarda, joakimita, patarena, apostolika, lombardskih siromaha, arnaldista, vilhelmita, sljedbenika slobodnog duha i luciferijanaca. Što da radim?«

»O, jadni Adsone«, nasmija se Vilim, od dragosti me lako pljesnuvši po zatiljku. »Nemaš ti uopće krivo! Vidiš, reklo bi se da su u ova dva

zadnja stoljeća, i još prije, ovim našim svijetom prohujali netrpeljivost, nada i očajanje, sve troje odjednom... ili bolje, ne, nije to dobra analogija. Pomisli na rijeku, obilnu i veličanstvenu, koja miljama i miljama teče između čvrstih nasipa, a ti znaš gdje je rijeka, gdje nasip, gdje kopno. U stanovitom trenutku, pošto je tekla predugo vremena i kroz prevelik prostor, kad se stane bližiti moru koje u sebi poništava sve rijeke, od umora rijeka više ne zna što je. Pretvori se u razgranjeno ušće. Ostane možda glavni rukav, ali se iz njega u svim pravcima račva mnogo drugih, a neki od njih se ulijevaju jedni u druge, pa više ne znaš što iz čega potječe, a katkad ne znaš što je još uvijek rijeka, a što je već more...«

»Ako razumijem vašu alegoriju, rijeka je grad Božji, ili kraljevstvo pravednika, koje se približava kraju tisućljeća, i u toj se neizvjesnosti više ne može održati, niču lažni i pravi proroci, a sve se to slijeva u veliku ravnicu gdje će nastati Armagedon...«

»Nisam baš na to mislio. No točno je da je među nama, franjevcima, uvijek živa pomisao na treće doba i na nastupanje kraljevstva Duha Svetoga. Ne, više sam ti htio pokazati kako je tijelo crkve, koje je stoljećima bilo i tijelo cijelog društva, Božjeg naroda, postalo odviše bogatim i nabijenim i kako za sobom vuče sav talog koji je pokupilo po svim zemljama kojima je prošlo i tako izgubilo svoju čistoću. Rukavi ušća su, ako hoćeš, svi oni pokušaji koje rijeka poduzima da što prije uteče u more, odnosno da stigne do svojeg pročišćenja. Ali moja je alegorija bila nepotpuna, poslužila mi je samo da ti kažem koliko se stvara ogranaka krivovjerja i pokreta koji teže za obnovom, i kako se međusobno prožimaju. Mojoj lošoj alegoriji možeš dodati i sliku nekoga tko svom snagom pokušava iznova sagraditi nasipe duž rijeke, ali mu to nikako ne polazi za rukom. Neke rukave rijeke zatrpa zemljom, druge umjetnim prokopima vrati u rijeku, treće opet pusti da teku, jer se ne može sve zadržati i dobro je da rijeka izgubi dio svoje vode ukoliko svoj tok želi očuvati čitavim, ako želi da joj se tok može prepoznati.«

»Sve manje razumijem.«

»I ja. Ne znam se vješto izražavati u parabolama. Zaboravi tu priču o rijeci. Radije se potruđi da shvatiš da je mnogo pokreta što si ih spomenuo nastalo prije najmanje dvjesta godina i već odumrlo, a da su ostali noviji...«

»Ali kad se govori o hereticima, spominju se svi zajedno.«

»Istina, ali to je jedan od načina na koji se hereza širi i jedan od načina na koji se hereza guši.«

»Opet ne razumijem.«

»Bože moj, kako je to teško! Dobro. Zamisli da si ti reformator ponašanja i običaja i da si na vrhu nekog brda okupio nekoliko drugova u namjeri da vodite siromašan život. I domalo vidiš da mnogi dolaze k tebi čak i iz dalekih zemalja i da te smatraju prorokom ili novim apostolom, i da te slijede. Dolaze li uistinu zbog tebe ili zbog onoga što govoriš?«

»Ne znam, samo se nadam. Zašto bi inače dolazili?«

»Jer su od svojih otaca čuli priče o drugim reformatorima i legende o drugim manje ili više savršenim družbama, pa misle da je ova isto što i ona, a ona isto što i ova.«

»Tako svaki pokret naslijedi sinove drugih pokreta.«

»Dakako, zato što mu ponajviše prilaze priprosti, koji ne razumiju tanane razlike u doktrini. Pa ipak, pokreti koji teže reformi ponašanja i običaja niču na različitim mjestima na različite načine i s različitim doktrinama. Na primjer, često se miješaju katari i Valdenzi. No među njima je velika razlika. Valdenzi su propovijedali reformu unutar crkve, a katari drugačiju crkvu, drugačije viđenje Boga i morala. Katari su mislili da je svijet podijeljen između protivnih snaga dobra i snaga zla, pa su utemeljili crkvu u kojoj su se savršeni vjernici razlikovali od običnih, a imali su i svoje sakramente i svoje obrede. Uspostavili su vrlo strogu hijerarhiju, gotovo onakvu kakva vlada u svetoj majci crkvi, i ni najmanje nisu kanili razbijati svaki oblik vlasti. Iz toga ti je jasno zašto su se katarima pridruživali i ljudi na visokim položajima, posjednici, feudalci. Nije im bilo do toga da obnove svijet, jer se za njih suprotnost između dobra i zla nikada neće moći prevladati. Valdenzi su naprotiv (a s njima arnaldisti i lombardski siromasi) htjeli prema idealu siromaštva izgraditi drugačiji svijet, i zbog toga su primali obespravljene u svoje redove i u zajedništvu živjeli od rada svojih ruku. Katari su odbijali crkvene sakramente, a Valdenzi nisu, nego samo aurikularnu ispovijed.«

»Ali zašto ih onda brkaju i o njima govore kao o istome korovu?«

»Rekao sam ti, ono od čega žive jest ujedno i ono od čega umiru. Jačaju pridobivajući priproste koje su potakli drugi pokreti koji misle da je riječ o istom činu pobune i nade, a uništavaju ih inkvizitori koji jednima pripisuju greške drugih, pa ako su sljedbenici jednog pokreta počinili zločin, taj će se zločin pripisati svakom sljedbeniku svakog pokreta. Sa stanovišta razuma, inkvizitori imaju krivo, jer oprečne doktrine trpaju u isti koš; sa stanovišta krivnje ovih drugih, imaju pravo, jer kad se u nekom gradu, verbi grada, stvori arnaldistički pokret, priđu mu i oni koji bi se bili ili se jesu bili pridružili katarima ili Valdenzima

na nekom drugome mjestu. Fra Dolcinovi apostoli propovijedali su fizičko odstranjivanje svećenstva i gospode i počinili mnogo nasilničkih djela, dok su se Valdenzi nasilju protivili, jednako kao i fratrići. No uvjeren sam da se u fra Dolcinova vremena u njegovu skupinu steklo mnogo onih koji su se nekoć bili povelili za propovijedima fratrića ili Valdenza. Priprosti ne mogu sami odabrati herezu koju će slijediti, Adsone, oni se uhvate onoga tko propovijeda u njihovu kraju, tko prođe njihovim selom ili trgom. Na to njihovi neprijatelji i igraju. Propovjedničko umijeće sastoji se u tome da se u očima puka sve hereze prikažu kao jedna jedina, koja po mogućnosti istovremeno savjetuje i odricanje od spolnog užitka i puteno sjedinjenje tijela, zato što tako ostavlja dojam da su svi heretici umiješani u jedinstven zamršen splet đavolskih protuslovlja koja se kose za zdravim razumom.«

»Znači da među njima nema nikakve veze i da tek zloduhovom obmanom priprosti laik koji bi htio biti joakimit ili spiritualac padne u šake katarima ili obratno?«

»Naprotiv, nije tako. Pokušajmo se vratiti na početak. I uvjeravam te, Adsone, da se trudim da ti nešto objasnim, premda ni ja sam ne mislim da o tome mogu sagledati cijelu istinu. Smatram da je pogrešno misliti kako prvo dolazi hereza, a zatim joj se priprosti predaju (i osude se na prokletstvo). Uistinu najprije dolazi položaj priprostih, pa tek onda hereza.«

»A kako?«

»Ti imaš razgovjetnu predodžbu o ustrojstvu Božjeg naroda. To je veliko stado dobrih ovaca i loših ovaca koje na uzdi drže psi čuvari, ratnici iliti svjetovna vlast, car i gospoda, pod vodstvom pastira, klerika, tumače Božje riječi. Slika je jasna.«

»Ali ne odgovara istini. Pastiri se bore sa psima jer i jedni i drugi žele prigrabiti prava one druge strane.«

»Točno, i upravo to čini nejasnom narav stada. Zauzeti bitkom u kojoj se uzajamno razdiru, psi i pastiri se više ne brinu o stadu. Dio toga stada ostaje vani.«

»Kako vani?«

»Na rubu. Seljaci nisu seljaci, jer nemaju zemlje, ili je imaju, ali se od nje ne mogu prehraniti. Građani nisu građani, jer ne pripadaju nijednom cehu niti ikojem drugom udruženju, oni su sitni puk koji može postati svačijim plijenom. Jesi li po selima kad vidio skupine gubavaca?«

»Jesam, jednom sam ih vidio stotinu najedanput. Bili su izobličeni,

meso im se bjelasalo i raspadalo se, vukli su se na štakama, oteklili kapa, očiju što su krvarile, nisu ni govorili ni vikali, nego skvičali, kao miševi.«

»Oni su za kršćanski narod 'drugi', oni kojima je mjesto na rubu stada. Stado ih mrzi, oni mrze stado. Htjeli bi da svi umremo, da smo svi gubavi kao oni.«

»Jest, sjećam se priče o tome kako je kralj Marko morao osuditi lijepu Izoldu i upravo dok se spremao da je pošalje na lomaču, pojavili su se gubavci i rekli kralju da je za nju lomača preblaga kazna i da postoji gora. Pa mu povikaše: daj nam Izoldu da nam svima pripadne, bolest uspaljuje naše želje, daj je svojim gubavcima! Gledaj, naši su se dronjci zalijepili za gnojne nam rane, a kad ona, koja se kraj tebe naslađivala skupim tkaninama podstavljenim vjeveričjim krznom i nakitom, ugleda dvor gubavaca, kad bude morala ući u naše stračare i s nama leći, tad će doista priznati svoj grijeh i zažalit će za ovom lijepom vatrom od trnja!«

»Vidim da ti to što si iskušeni svetog Benedikta ni najmanje ne smeta da se baviš čudnim štivima«, našali se Vilim, a ja pocrvenjeh, jer sam znao da iskušeni ne bi smio čitati ljubavne romane, ali su u samostanu u Melku ipak kolali među nama mlacima, a čitali smo ih noću uz svijeće. »Ali nije važno«, nastavi Vilim, »razumio si što želim reći. Isključeni gubavci bi htjeli sve povući za sobom u propast. I što ih više isključuješ, postaju sve gori, i što ih sebi budeš više prikazivao kao vojsku lemura koji žele tvoju propast, to će više biti isključeni. Sveti je Franjo to shvatio, i prvo što je izabrao jest da ode živjeti među gubavce. Ne može se promijeniti Božji narod ne vrate li se odbačeni u njegovu krilo.«

»Ali vi ste govorili o drugoj vrsti isključenih. Ne sastoje se heretički pokreti od gubavaca.«

»Stado je nalik na skup koncentričnih krugova, u rasponu od najudaljenijeg oboda stada pa do neposredne blizine središtu. Gubavci su znak za isključenost uopće. To je sveti Franjo shvatio. Nije htio samo pomoći gubavcima, jer bi se njegov čin bio sveo na prilično bijedno i nemoćno milosrdno djelo. Nešto je drugo htio dati na znanje. Jesu li ti pričali kako je držao propovijed pticama?«

»O, jesu, čuo sam tu krasnu priču i divio se svecu što je uživao u društvu tih nježnih Božjih stvorova«, rekoš s velikim žarom.

»E, vidiš, ispričali su ti pogrešnu priču, to jest priču koju danas ispreda njegov red. Kad je Franjo govorio gradskom narodu i poglavari-

ma i vidio da ga ne mumiju, izašao je na cestu koja vodi prema groblju i počeo držati propovijed vranama, svrakama i kopcima, pticama grabljivicama koje su se ondje hranile leševima.«

»Kako je to užasno!«, rekoh. »To dakle nisu bile dobre ptice!«

»Bili su to strvinari, isključene ptice, poput gubavaca. Franjo je zacijelo mislio na ono mjesto u Apokalipsi na kojemu se kaže: tada opazih jednog anđela gdje, stojeći na suncu, viče jakim glasom svim pticama što lete u najvišem dijelu neba: 'Dođite, skupite se na veliku gozbu Božju, da jedete meso od kraljeva, meso od vojskovođa, meso od mogućnika, meso od konja i njihovih jahača, meso od svih ljudi, slobodnih i robova, malih i velikih!'«

»Franjo je dakle isključene htio potaknuti na pobunu?«

»Nije, to su možda htjeli fra Dolcino i njegovi ljudi. Franjo je isključene, koji su bili spremni na pobunu, htio iznova privesti Božjem narodu. Kako bi stado opet bilo na okupu, valjalo je pronaći isključene, Franjo u tome nije uspio, to ti s gorčinom kažem. Da bi povratio isključene, morao je djelovati u okviru crkve, da bi mogao djelovati u okviru crkve, morao je isposlovati da se prizna njegovo pravilo, na temelju kojeg će nastati red, kao što je i nastao, a red će iznova izgraditi sliku kruga na rubu kojega stoje isključeni. Pa sad shvaćаш zašto postoje družine fratrića i joakimita koje oko sebe opet okupljaju isključene.«

»Ali mi nismo govorili o Franji, nego o tome da je hereza proizvod priprostih i isključenih.«

»Tako je. Govorili smo o onima koji su isključeni iz stada ovaca. Stoljećima su se papa i car gložili u svojim prepirkama oko vlasti, a oni su i dalje živjeli na rubu, oni koji i jesu pravi gubavci, dok su gubavci samo lik koji nam je Bog postavio da bismo razumjeli tu divnu parabolu i da bismo, kad kažemo 'gubavci', shvatili 'isključeni', ubogi, priprosti, odbačeni, istrgnuti iz seoskih sredina, ponižavani u gradovima. Nismo razumjeli, tajna gube nas i dalje opsjeda, jer nismo prepoznali njezino svojstvo znaka. Onako isključeni iz stada, svi su oni bili pripravnici slušati ili sami proizvoditi svaku propovijed koja će, pozivajući se na Kristovu riječ, zapravo uperiti optužbu protiv ponašanja pasa i pastira, i obećati da će oni jednoga dana biti kažnjeni. To su moćnici oduvijek shvaćali. Povratak isključenih nalagao je ograničenje njihovih povlastica, zato je isključene koji su postajali svjesni svoje isključenosti valjalo žigosati kao heretike neovisno o njihovoj doktrini. A ovi sa svoje strane, zasljepljeni svojom isključenošću, nisu se uistinu zanimali ni za koju doktrinu. U tome je varljivost hereze. Svatko je heretik, svatko je pravovjeran, nije

bitna vjera koju neki pokret nudi, nego nada koju pruža. Sve su hereze samo zastave izvještene na krutu zbilju isključenosti. Pročakaj po herezi i naći ćeš gubavca. Svaka bitka protiv hereze hoće samo jedno: da gubavac ostane ono što je. Sto se gubavaca tiče, što bi ti od njih htio? Da razlučuju pravo od krivog u dogmi o Trojstvu ili u definiciji euharistije? Ma hajde, Adsona, to su igre za nas, učene ljude. Priprosti imaju drugih problema. I pazi, uvijek ih rješavaju na pogrešne načine. Zbog toga postaju hereticima.«

»Ali zašto ih neki podržavaju?«

»Jer koriste njihovoj igri, koja rijetko ima veze s vjerom, a mnogo češće s osvajanjem vlasti.«

»Je li to razlog što Rimski crkva sve svoje protivnike optužuje za herezu?«

»To je razlog, a isto je tako i razlog tome što kao pravovjernu priznaje onu herezu koju može podvrgnuti svojem nadzoru, ili onu koju mora prihvatiti jer je postala prejakom, pa ne bi bilo dobro imati je kao protivnika. Ali ne postoji određeno pravilo, ovisi o ljudima, o okolnostima. A to vrijedi i za laičku gospodu. Prije pedeset godina padovanska je općina izdala naredbu po kojoj je svatko tko ubije klerika bio osuđen na veliku novčanu globu...«

»Pa to je ništa!«

»Upravo tako. Bio je to način da se raspiri mržnja pučana prema klericima, grad je bio u sukobu s biskupom. Onda razumiješ zašto su prije dosta vremena, u Cremoni, oni koji su bili odani carstvu pomogli katarima, ne iz vjerskih pobuda, nego da bi doveli u nepriliku Rimsku crkvu. Katkad gradske uprave hrabre heretike, jer evanđelje prevode na narodni jezik. Narodni je jezik sada jezik gradova, a latinski jezik Rima i samostana. Ili pak podupiru Valdenze zato što tvrde kako svi, muškarci i žene, mali i veliki, mogu poučavati i propovijedati, pa radnik nakon deset dana naukovanja traži drugoga da mu bude učiteljem...«

»I tako uklanjaju razliku koja klerike čini nezamjenjivima! Ali zašto se onda događa da te iste gradske uprave ustanu protiv heretika i udruže se s crkvom da bi se oni spalili?«

»Zato što uvide da će njihov prodor dovesti do sloma i povlastice laika koji govore narodnim jezikom. Na lateranskom koncilu 1179. (vidiš da su to priče od prije gotovo dvjesto godina) već je Walter Map upozoravao što će se dogoditi pokloni li se povjerenje takvim nezalicama i nekim ljudima kao što su Valdenzi. Ako sam dobro upamtio, rekao je kako oni nemaju stalnog prebivališta, bosonogi putuju a da

nemaju nikakva posjeda, nego im je sve što imaju zajedničko, te goli slijede gologa Krista. Sada započinju ovako skromno jer su isključeni, ali ako im se previše da na volju, sve će protjerati. Gradovi su pak potpomagali prosjačke redove, a poglavito nas franjevce, zbog ovoga: jer smo omogućavali da se uspostavi skladan odnos između potreba za pokorom i gradskog života, između crkve i građana koji su se brinuli za svoju trgovinu...«

»Pa je li postignut sklad između ljubavi prema Bogu i ljubavi prema trgovanju?«

»Nije, pokreti koji su stremili prema duhovnoj obnovi umrtvili su se, ukopali su se u ograđeni prostor reda koji je priznao papa. Ali ono što se krilo pod njima nije se ukopalo. Prometnulo se, s jedne strane, u pokrete flagelanata koji nikome ne ude, a s druge, u naoružane družine kao što je fra Dolcinova, u vradžbinske obrede kao u slučaju fratara iz Montefalca o kojima je govorio Ubertino...«

»Ali tko je bio u pravu, tko je u pravu, tko je pogriješio?«, zapitah sav smeten.

»Svi su po svojem bili u pravu, svi su pogriješili.«

»Ali zašto vi«, povikah gotovo plahovito se pobunivši, »zašto ne zauzmete stav, zašto mi ne kažete gdje je istina?«

Vilim neko vrijeme ostade šuteći, okrenuvši prema svjetlu leću na kojoj je toga časa radio. Zatim je spusti na stol i kroz nju mi pokaza kliješta: »Gledaj«, reče mi, »što vidiš?«

»Kliješta, samo malo veća.«

»Eto, nema druge nego bolje pogledati.«

»Ali to su i dalje ista kliješta!«

»I Venancijev će rukopis biti i dalje isti rukopis kad ga s pomoću ove leće budem mogao pročitati. Ali ću možda, kad pročitam rukopis, bolje upoznati dio istine. I možda ćemo moći poboljšati život u opatiji.«

»Ali to nije dovoljno!«

»Rekao sam više nego što ti se čini, Adsona. Ne spominjem ti prvi put Rogera Bacona. Možda nije bio najmudriji čovjek svih vremena, ali me uvijek očaravala nada koja je pokretala njegovu ljubav prema znanosti. Bacon je vjerovao u snagu, u potrebe, u duhovne izume priprostitih. Ne bi bio dobar franjevac da nije mislio kako ubogi, odbačeni, neuki i neobrazovani često progovaraju ustima Našega Gospodina. Da ih je mogao поблиže upoznati, pozorniji bi bio prema fratrićima nego prema povincijalima svojeg reda. U priprostitih je nešto čega nema u doktora, koji se često gube u potrazi za preopćenitim zakonitostima.

Priprosti posjeduju intuiciju pojedinačnog. Ali ta intuicija sama po sebi nije dovoljna. Priprosti opažaju neku svoju istinu, možda istinitiju nego što je istina crkvenih otaca, ali je zatim potrate nepromišljenim djelima. Što valja činiti? Priprostima predati znanost? Odviše lako, ili odviše teško. A osim toga, koju znanost? Ovu iz Abboneove knjižnice? Franjevački učitelji su se bavili tim problemom. Veliki je Bonaventura govorio da učenjaci moraju dovesti do pojmovne jasnoće istinu koju implicitno sadrže djela priprostih...«

»Kao što su činili kapitul u Perugi i Ubertainove učene rasprave koje pozive priprostih na siromaštvo pretvaraju u teološke odluke«, rekoh.

»Jest, ali vidio si, to se događa sa zakašnjenjem, a kad se dogodi, istina priprostih već se izrodila u istinu silnika, koja više odgovara caru Ludvigu negoli fratrju uboga života. Kako da ostanemo bliski iskustvima priprostih i da, da tako kažem, očuvamo njihovu djelatnu vrijednost, njihovu sposobnost da djeluju kako bi preobrazili i poboljšali svoj svijet? To je bio Baconov problem: 'Quod enim laicali ruditate turgescit non habet effectum nisi forluito, govorio je. Iskustva priprostih imaju divlje ishode koje je nemoguće nadzirati. 'Sed opera sapientiae certa lege vallantur et in fine debitum efficaciter diriguntur'. To bi značilo da je i na praktičnim područjima, bilo da je riječ o mehanici, o poljodjelstvu ili o upravljanju gradom, potrebna neka vrsta teologije. On je mislio da bi nova znanost o prirodi morala biti novi veliki pothvat obrazovanih ljudi koji bi putem drugačijeg spoznavanja prirodnih procesa uskladio osnovne potrebe što čine možda nesređen i nagomilan, ali na svoj način istinit i pravedan, skup očekivanja priprostih. Nova znanost, nova prirodna magija.

Po Baconu je doduše taj pothvat morala voditi crkva, a mislim da je tako govorio zato što se u njegovo vrijeme zajednica klerika poistovjećivala sa zajednicom učenjaka. Danas više nije tako, učenjaka ima izvan samostana, izvan katedrala, pa čak i izvan sveučilišta. Vidiš, na primjer, u ovoj zemlji, najveći filozof našeg stoljeća nije bio redovnik, nego ljekarnik. Mislim na onog Firentinca o čijem si spjevu vjerojatno čuo, ali gaja nisam nikad čitao jer ne razumijem narodni jezik na kojem je napisan, a koliko o njemu znam, ne bi mi se baš jako svidio, jer se zanosi tlapnjama o stvarima koje su daleko od našeg iskustva. No napisao je, mislim, najmudrije stvari koje su nam dane da shvatimo o naravi elemenata i cijeloga svemira, te o rukovođenju državama. Kako i ja i moji prijatelji danas držimo da nije na crkvi, nego na skupštini naroda da donosi zakone kad je u pitanju upravljanje ljudskim stvarima,

smatram da će u budućnosti na isti način zadatak zajednice obrazovanih biti da iznese tu novu i humanu teologiju koja je prirodna filozofija i pozitivna magija.«

»Prekrasni pothvat«, rekoš, »ali je li moguće?«

»Bacon je u njega vjerovao.«

»A vi?«

»I ja sam vjerovao. Ali da bismo u to vjerovali, morat ćemo biti sigurni da su priprosti u pravu jer imaju intuiciju pojedinačnog, koja je jedina prava. Međutim, ako je intuicija pojedinačnog jedina prava intuicija, kako će znanost uspjeti da razabere sveopće zakone i protumači ih, da bi preko njih dobra magija postala djelatnom?«

»Pa da«, rekoš, »Kako će moći?«

»Ne znam više. U Oxfordu sam o tome vodio toliko rasprava sa svojim prijateljem Vilimom Occamom, koji je sada u Avignonu. Posijao mi je sumnju u dušu. Jer, ako je ispravna jedino intuicija pojedinačnog, teško je dokazati postavku da istovrsni uzroci imaju istovrsne posljedice. Jedno te isto tijelo može biti hladno ili toplo, slatko ili gorko, vlažno ili suho na jednome mjestu, a na drugome ne. Kako da otkrijem opću povezanost koja stvari postavlja u red ako ne mogu prstom maknuti a da ne stvorim beskrajno mnogo novih datosti, kad se takvom kretnjom mijenjaju svi odnosi između položaja mojeg prsta i svih ostalih predmeta? Svaki odnos jest modus kojim moj duh opaža vezu među pojedinim datostima, ali što mi jamči da je taj modus univerzalan i stabilan?«

»Ali vi znate da određena debljina stakla odgovara određenom stupnju sposobnosti vida, i upravo zato što to znate sada možete napraviti leće jednake lećama koje ste izgubili. Kako biste to inače mogli?«

»Oštrouman odgovor, Adson. Doista, ja sam razradio tu postavku da jednakoj debljini mora odgovarati jednak stupanj sposobnosti vida. Do toga sam došao jer su mi se u drugim navratima događale pojedinačne intuicije po istom obrascu. Zacijelo je poznato svakome tko iskuša ljekovitu moć biljaka da sve biljne jedinice iste vrste u bolesnika koji se nalazi u jednakom stanju postižu učinke iste vrste, pa će stoga onaj tko je tu moć iskusio izraziti postavku da svaka biljka tog tipa pomaže onome tko ima groznicu, ili da svaka leća tog tipa u jednakoj mjeri uvećava sposobnost vida. Znanost o kojoj je govorio Bacon nedvojbeno baca težište na te postavke. Pazi, govorim o postavkama o stvarima, ne o stvarima. Znanost rukuje postavkama i pojmovima, a pojmovi označavaju pojedine stvari. Razumiješ, Adson, ja moram vjerovati da je moja postavka ispravna, jer sam je izveo iz svojega isku-

stva, ali da bih u to mogao vjerovati, moram pretpostaviti da postoje sveopći zakoni, pa ipak o njima ne mogu govoriti, jer bi sama pomisao da postoje sveopći zakoni i zadan red stvari podrazumijevala da im Bog robuje, dok je Bog nešto apsolutno slobodno, i kad bi on htio, jednim jedinim činom njegove volje svijet bi postao drugačiji.«

»Dakle, ako sam dobro shvatio, radite i znate zašto radite, ali ne znate zašto znate da znate što radite?«

S ponosom moram reći da me Vilim pogledao udivljeno: »Možda je tako. U svakom slučaju, to ti kaže zašto sam tako nesiguran u svoju istinu, iako u nju vjerujem.«

»Vi ste veći mistik nego Ubertino!«, rekoh zlobno.

»Možda. Ali, kao što vidiš, ja radim na prirodnim stvarima. Pa ni u istrazi koju vodimo ne želim znati tko je dobar a tko zao, nego tko je sinoć bio u skriptoriju, tko je uzeo naočale, tko je na snijegu ostavio trag tijela koje vuče drugo tijelo i gdje je Berengar. To su činjenice koje ću zatim pokušati povezati jedne s drugima, ako ikako bude moguće, jer je teško reći koja je posljedica plod kojeg uzroka. Dovoljno bi bilo da se umiješa neki anđeo pa da se sve promijeni, zato se ne treba čuditi što se ne može dokazati da je nešto uzrok nečemu drugom. Premda to uvijek valja pokušavati, kao što upravo činim.«

»Težak je vaš život«, rekoh.

»Ali sam našao Vranca«, kliknu Vilim podsjećajući me na zgodu s konjem od prije dva dana.

»Onda u svijetu ima reda!«, povikah pobjedonosno.

»Onda ima malo reda u ovaj mojoj jadnoj glavi«, odgovori Vilim.

U tom trenutku vrati se Nikola noseći gotovo dovršene rašlje i pokaza ih likujuć.

»A kad ove rašlje budu na mojem jadnom nosu«, reče Vilim, »možda će u ovoj mojoj jadnoj glavi biti još više reda.«

Uskoro dođe neki iskušenik da nas obavijesti kako Opat želi vidjeti Vilima te da ga čeka u vrtu. Moj je učitelj bio prisiljen odgoditi svoje pokuse, pa pohitasmo prema mjestu sastanka. Dok smo hodali, Vilim se lupi po čelu kao da se tek tada sjetio nečega što je bio zaboravio.

»Kad smo već kod toga«, reče, »odgonetnuo sam Venancijeve kabalističke znakove.«

»Zar sve?! Kada?«

»Dok si spavao. I ovisi o tome što smatraš svima. Odgonetnuo sam znakove koji su se pojavili pri dodiru s plamenom, one znakove koje si ti prepisao. Bilješke na grčkome moraju pričekati da dobijem nove leće.«

»Onda? Je li bila riječ o tajni finiš Africaei«

»Jest, a ključ je bio dosta jednostavan. Venancije je raspolagao s dvanaest zodiacalnih znakova i osam znakova za pet planeta, dvije zvijezde i zemlju. Sve skupa, dvadeset znakova. Dovoljno da im pridružiš slova latiničke abecede, jer istim slovom možeš izraziti glas dvaju početnih slova riječi unum i velut. Znamo koji je redosljed slova. Koji bi mogao biti red znakova? Pomislio sam na redosljed nebesa, tako da se zodiacalni kvadrant stavi na krajnji rub. Dakle, Zemlja, Mjesec, Merkur, Venera, Sunce i tako dalje, a onda zodiacalni znakovi u uvriježenom slijedu, kao što ih razvrstava i Izidor Seviljski, počevši od Ovna i proljetnog solsticija pa sve do Riba. Ako sad pokušaš primijeniti taj ključ, Venancijeva poruka dobiva smisao.«

Pokaza mi pergament na kojem je velikim latinskim slovima ispisao poruku: Secretum, finiš Africae manus supra idolum age primum et septimum de quatuor.

»Je li jasno?«, upita me.

»Rukom iznad idola učini na prvom i na sedmom od četiri...«, ponovih potresavši glavom. »Nipošto nije jasno!«

»Znam. Prije svega bi valjalo doznati na što je Venancije mislio riječju idolum. Na sliku, utvaru, lik? A zatim, što bi mogla biti ta četiri što imaju jedan prvi i jedan sedmi? I što s tim treba raditi? Pokrenuti, gurnuti, povući?«

»Onda ne znamo ništa i nismo se makli s mjesta«, rekoh razočarano. Vilim zastade i uputi mi ne baš blagonaklon pogled. »Dječčače moj«, reče, »pred tobom stoji jedan jadni franjevac koji je uz pomoć svojih skromnih znanja i ono malo spretnosti koju duguje beskrajnoj moći Gospodinovoj za nekoliko sati uspio odgonetnuti tajno pismo za koje je njegov autor bio uvjeren da je hermetično i nedokučivo svakome osim njemu samome... a ti, bijedna lopovska nezalico, sebi dopuštaš da kažeš kako se nismo makli s mjesta?«

Ispričah se vrlo nezgrapno. Povrijedio sam taštinu svojeg učitelja, iako sam znao koliko se on ponosi brzinom i pouzdanošću svojih zaključaka. Vilim je doista obavio udivljenja vrijedno djelo i nije bila njegova krivnja što je lukavi Venancije ne samo sakrio ono što je otkrio pod krinku nerazumljive zodiacalne abecede, nego i smislio nerješivu zagonetku.

»Nije važno, nije važno, nemoj se ispričavati«, prekinu me Vilim. »U biti imaš pravo, još uvijek znamo premalo. Idemo.«

Večernja

Gdje se ponovo razgovara s Opatom, Vilimu sine nekoliko čudesnih zamisli o tome kako riješiti zagonetku labirinta, i u tome uspije na najrazboritiji način. Zatim se jede pohani sir.

Opat nas je očekivao zabrinuta i mračna lica. U ruci je držao papir.

»Sad sam primio pismo Opata iz Conquesa«, reče. »Priopćuje mi ime čovjeka kojemu je Ivan povjerio zapovjedništvo nad francuskim vojnicima i brigu o sigurnosti poslanstva. Nije ratnik, nije dvorski čovjek, i bit će istodobno član poslanstva.«

»Rijetke li sprege tako različitih vrlina«, nespokojno će Vilim. »Tko bi to mogao biti?«

»Bernard Gui, ili na talijanskom Bernardo Guidoni, kako hoćete.«

Vilim skresa na svojem jeziku nešto što nisam razumio, kao što nije razumio ni Opat, a možda je tako bilo bolje za sve nas, jer je riječ koju je Vilim izustio zvučala prostački piskavo.

»To mi se ne sviđa«, doda odmah zatim. »Bernard je godinama bio bič za krivovjernike u čitavom kraju oko Toulousea i napisao je priručnik Practica officii inquisitionis heretice pravitatis za sve one koji budu morali progoniti i istrebljivati Valdenze, begine, picukare, fratriće i dolčinovce.«

»Znam. Poznajem tu knjigu, pravo čudo učenosti.«

»Pravo čudo učenosti«, složi se Vilim. »Odan je Ivanu koji mu je zadnjih godina povjeravao mnogo izaslanstava u Flandriji, pa i ovdje, u sjevernoj Italiji. Čak i kad su ga imenovali biskupom za Galiciju, nikad se nije pojavio u svojoj dijecezi, nego se i dalje bavio inkvizitor-

skom djelatnošću. Mislio sam da se sada povukao u biskupiju Lodeve, ali ga po svemu sudeći Ivan vraća u službu, i to opet ovdje, u sjevernoj Italiji. Zašto baš Bernard, i zašto je on odgovoran za oružnike...?»

»Na to postoji odgovor«, reče Opat, »koji potvrđuje sve strepnje o kojima sam vam jučer govorio. Vi dobro znate — iako se u tome ne želite sa mnom složiti — da su stavovi o siromaštvu Krista i crkve koje je zastupao kapitul u Perugi, premda ih je on potkrijepio obiljem teoloških dokaza, oni isti stavovi koje je na kudikamo nesmotreniji način i uz daleko manje pravovjerno držanje zastupalo mnogo heretičkih pokreta. Nije teško pokazati da su stavovi Mihovila iz Cesene, što ih je prigrlio car, jednaki stavovima Ubertina iz Casalea i Angela Clarena. Do te će se točke poslanstva moći sporazumjeti. No Gui bi mogao još nešto poduzeti, i vrlo dobro zna kako se to radi: nastojat će ustvrditi kako se teze iz Perugie poklapaju s tezama fratrića ili pseudoapostola. Jeste li vi mojeg mišljenja?«

»Kažete li vi da tako stoje stvari ili će Bernard Gui reći da tako stoje stvari?«

»Recimo da kažem da će on to reći«, oprezno popusti Opat.

»I ja tako mislim. Ali to smo predviđali. Hoću reći, znalo se da će do toga doći i bez Bernardove nazočnosti. U najgorem slučaju, Bernard će to izvesti uspješnije od većine tih nesposobnih kurijala, pa će s njim valjati raspravljati s većom pronicavošću.«

»Jest«, reče Opat, »ali se sad moramo suočiti s pitanjem koje smo jučer potegli. Ako do sutra ne pronađemo krivca za dva ili možda tri zločina, morat ću Bernardu prepustiti nadzor nad svim poslovima opatije. Čovjeku koji raspolaze tolikom moći kao Bernard ne mogu tajiti (a sjetimo se, tako smo se obostrano dogovorili) da su se tu u opatiji dogodile, još uvijek se događaju, neobjašnjive stvari. Inače, u trenutku kad bi to sam otkrio, u trenutku kad bi se (ne daj Bože) dogodila još koja zagonetna stvar, on bi s punim pravom povikao da je posrijedi izdaja...«

»Istina«, zabrinuto promrmlja Vilim. »Ništa se ne može učiniti. Trebat će paziti i bdjeti nad Bernardom koji će bdjeti nad tajanstvenim ubojicom. Možda je svako zlo za neko dobro, bude li Bernard zaokupljen vrebajući ubojicu, manje će se moći upletati u raspravu.«

»Bude li Bernard zaokupljen otkrivanjem ubojice, bacat će klipove pod noge mojoj vlasti, sjetite se toga. Ova me mutna priča sili da prvi put nekome ustupim dio svoje moći unutar ovih zidina, a to je nov slučaj ne samo u povijesti ove opatije, nego i samog clunyjskog

reda. Sve bih učinio da to izbjegnem. A prvo što bih morao učiniti jest otkazati gostoprimstvo poslanstvu.«

»Usrdno molim vašu uzvišenost da razmisli o toj ozbiljnoj odluci«, reče Vilim. »U vašim je rukama carevo pismo u kojem vam toplo preporučuje da...«

»Znam što me vezuje za cara«, presiječe Opat, »a to znate i vi. Pa znate dakle i to da ne mogu uzmaknuti. No sve je ovo vrlo gadno. Gdje je Berengar, što mu se dogodilo, što poduzimate?«

»Ja sam samo fratar koji je prije mnogo vremena vodio uspješne inkvizitorske istrage. Vi znate da se istina ne nalazi u dva dana. Kakvu ste mi napokon moć udijelili? Mogu li ući u knjižnicu? Mogu li postavljati sva pitanja koja želim i da pri tome iza sebe imam vaš autoritet?«

»Ne vidim nikakve veze između zločina i knjižnice«, ljutito će Opat.

»Adelmo je bio minijaturist, Venancije prevoditelj, Berengar knjižničarov pomoćnik...«, strpljivo objasni Vilim.

»U tom smislu svih šezdeset redovnika je u nekakvom odnosu prema knjižnici, jednako kao i prema crkvi. Zašto onda ne tražite u crkvi? Brate Vilime, vi vodite istragu po mojem nalogu i u granicama u kojima sam vas zamolio da je vodite. Sto se ostaloga tiče, među ovim zidinama, nakon Boga i njegovom milošću, gospodar sam ja. A to će vrijediti i za Bernarda. S druge strane«, doda blažim tonom, »nitko nije ni rekao da je Bernard ovdje upravo zbog susreta. Opat iz Conquesa mi piše da silazi u Italiju da bi nastavio prema jugu. Kaže mi također da je papa zamolio kardinala Bertranda del Poggetta da iz Bologne dođe ovamo kako bi se prihvatio zapovjedništva nad papinskim poslanstvom. Možda Bernard dolazi da bi se susreo s kardinalom.«

»Što bi, u široj perspektivi, bilo još gore. Bertrando je bič heretika u srednjoj Italiji. Susret između tih dvaju prvaka u borbi protiv herezika može najaviti početak pojačane inkvizitorske djelatnosti koja će na kraju obuhvatiti cijeli franjevački pokret...«

»I o tome ćemo smjesta obavijestiti cara«, reče Opat, »ali u tom slučaju ne bi prijetila neposredna opasnost. Budno ćemo paziti. Zbogom.«

Vilim je još neko vrijeme šutio dok se Opat udaljavao. Zatim mi reče: »Najvažnije je, Adsone, nastojati da ništa ne napravimo u žurbi. Stvari se ne mogu rješavati na brzinu kad treba prikupljati toliko

sitnih pojedinačnih iskustava. Ja se vraćam u radionicu, jer bez leća ne samo da neću moći pročitati rukopis, nego nam se neće isplatiti niti da večeras opet odemo u knjižnicu. Ti se raspitaj je li se doznalo štogod o Berengaru.«

U tom času pritrči nam Nikola iz Morimonda donoseći vrlo loše vijesti. Dok se trudio da još bolje izbrusi najbolju leću, u koju je Vilim polagao najviše nade, ona je puknula. A druga, koja ju je možda mogla nadomjestiti, prsnula je dok ju je pokušavao umetnuti u rašlje. Nikola nam neutješno pokaza prema nebu. Već je bilo doba večernje i spuštala se tama. Toga dana više nisu mogli raditi. Izgubljen dan, s gorčinom se složi Vilim potiskujući (kao što mi je poslije priznao) napast da zgrabi za gušu nespretnog staklara, koji je ionako već bio dovoljno ponižen.

Prepustismo ga njegovu poniženju i pođosmo se raspitati ima li novosti o Berengaru. Naravno, nitko ga nije našao.

Osjećali smo da smo na mrtvoj točki. Malo se prošetismo po kloštru ne znajući što nam je činiti. No uskoro vidjeh da je Vilim utonuo u misli i da njegov pogled lebdi zrakom kao da ništa ne vidi. Malo prije toga bio je iz mantije izvadio grančice one biljke koju je preda mnom brao prije nekoliko tjedana te ih stao žvakati kao da u njemu izazivaju nešto poput mirna uzbuđenja. Činilo se naime da je odsutan, ali bi se njegove oči povremeno zasjajile, kao da je neka nova zamisao bljesnula u praznini njegova duha. Zatim bi ponovno zapao u tu svoju neobičnu i aktivnu tupost. Odjednom reče: »Dakako, moglo bi se...«

»Sto?«, upitah.

»Razmišljao sam kako da se orijentiramo u labirintu. To nije lako ostvariti, ali bilo bi djelotvorno... U biti, izlaz se nalazi u istočnom tornju, i to znamo. Sad zamisli da imamo napravu koja nam kaže s koje je strane sjever. Što bi se dogodilo?«

»To da bi bilo dovoljno skretati udesno da bismo gledali prema istoku. Ili bi bilo dovoljno ići u suprotnom pravcu, pa bismo znali da idemo prema južnom tornju. Ali čak i pod uvjetom da postoji takva čarolija, labirint ostaje labirint, i čim bismo krenuli prema istoku, nabasali bismo na zid koji bi nam prepriječio put, i opet bismo se izgubili...«, primijetih.

»Jest, ali naprava o kojoj govorim bi uvijek pokazivala u pravcu sjevera, pa i onda kad bismo pošli drugim putem, i na svakom bi nam mjestu govorila na koju stranu da skrenemo.«

»To bi bilo čudesno. Ali trebalo bi tu napravu imati, i ona bi morala biti kadra sjever raspoznati i noću i u zatvorenom prostoru, a da ne može vidjeti ni sunca ni zvijezda... A ne vjerujem da čak i vaš Bacon ima takvu spravu!«, nasmijah se.

»Naprotiv, varaš se«, reče Vilim, »jer takva je sprava načinjena i neki su se pomorci njom služili. Nisu joj potrebne zvijezde ni sunce, jer se ona koristi snagom čudnog kamena, onakvog kakav smo vidjeli u Severinovoj bolnici, kamena koji privlači željezo. A proučio ga je Bacon i pikardski čarobnjak Petar iz Maricourta, koji je pisao i o njegovoj višestrukoj uporabi.«

»A biste li je vi znali načiniti?«

»Samo po sebi ne bi bilo teško. Mnoga se mirabilia mogu proizvesti uz pomoć toga kamena, kao što je sprava koja se vječito pokreće bez djelovanja ikakve vanjske sile, no najjednostavniji je izum opisao jedan arapski učenjak, Baylek al Qabajaki. Uzmeš posudu punu vode i u njoj pustiš da pliva komad pluta u koji si zabio željeznu iglu. Zatim kružnim pokretom prelaziš magnetskim kamenom iznad površine vode, sve dok igla ne stekne ista svojstva koja ima kamen. Toga časa, kao što bi se dogodilo i s kamenom kad bi se mogao vrtjeti oko osovine, vršak igle upravi se prema sjeveru, a ako promijeniš položaj posude, on se svejednako okreće prema toj strani svijeta. Ne moram ti posebno govoriti da ćeš, ako na rubu posude u odnosu na sjever označiš i gdje su jug, zapad i tako redom, uvijek znati kuda moraš krenuti u knjižnici da bi dospio do istočnog tornja.«

»Koje li divote!«, kliknuh. »Ali zašto je igla uvijek uperena prema sjeveru? Kamen privlači željezo, to sam vidio, pa pretpostavljam da golema količina željeza privlači kamen. Ali onda... onda u pravcu polarne zvijezde, na krajnjim granicama Zemljine kugle, postoje veliki rudnici željeza!«

»Doista, neki su pomišljali da je tako. Samo što igla ne pokazuje točno u pravcu sjevernjače, nego prema mjestu na kojem se sijeku nebeski meridijani. To je znak, kao što je rečeno, da 'hic lapis gerit in se similitudinem coeli' da polovi magneta svoj naklon primaju od polova neba, a ne zemlje. To je krasan primjer gibanja potaknutog iz velike udaljenosti, a ne izravnom materijalnom uzročnošću. Tim se problemom upravo bavi moj prijatelj Ivan iz Janduna, kad car od njega ne zahtijeva da se založi kako bi Avignon progutala zemlja...«

»Onda idemo uzeti Severinov kamen, posudu, vode, komad pluta...«, rekoh uzbuđeno.

»Polako, polako«, reče Vilim. »Ne znam zašto, ali još nikad nisam vidio da neka sprava, koju su filozofi besprijekorno opisali, zatim besprijekorno i funkcionira u svojoj mehaničkoj primjeni. Dok seljakov kosir, koji nikada nije nijedan filozof opisao, funkcionira kako valja... Bojim se, budemo li se po labirintu kretali sa svijjećom u jednoj a s posudom punom vode u drugoj ruci... Čekaj, nešto mi drugo pada na pamet. Sprava bi pokazivala sjever i kad bismo bili izvan labirinta, zar ne?«

»Bi, ali tada nam ne bi bila potrebna, jer bismo imali sunce i zvezde...«, rekoh.

»Znam, znam. Ali ako sprava funkcionira i vani i unutra, zašto tako ne bi i naša glava?«

»Naša glava? Pa naravno da ona funkcionira i vani, izvana naime vrlo dobro znamo kako je Zgrada postavljena prema stranama svijeta! Ali kad smo unutra, više ništa ne razumijemo!«

»Upravo tako. Ali zaboravi sada na spravu. To me navelo na razmišljanje o prirodnim zakonima i o zakonima naše misli. Evo u čemu je stvar: treba da izvana nađemo način kako da opišemo Zgradu kakva je iznutra...«

»A kako?«

»Daj mi da malo promislim, ne bi smjelo biti tako teško...«

»A što je s onom metodom o kojoj ste mi jučer pričali? Zar niste namjeravali ugljenom ostavljati znakove dok prolazite labirintom?«

»Nisam«, reče, »što o tome više mislim, sve mi se manje čini uputnim. Možda nisam dobro zapamtio pravilo, ili ti je možda, da bi prevalio labirint, potrebna neka dobra Arijadna da te čeka na vratima i drži kraj niti. Ali nema tako dugih niti. Kad bi ih i bilo, značilo bi (bajke često govore istinu) da se iz labirinta može izaći jedino uz pomoć izvana, jer tako zakoni koji vrijede vani postaju zakoni koji vrijede iznutra. Čuj, Adsona, poslušit ćemo se matematičkim znanostima. Samo se u matematičkim znanostima, kao što veli Averroes, izjednačuju stvari koje su poznate samo nama sa stvarima koje su apsolutno poznate.«

»Onda vidite da ipak priznajete univerzalne spoznaje.«

»Matematičke spoznaje su postavke koje je naš razum izgradio tako da uvijek funkcioniraju kao istinite, bilo zato što su urođene, bilo zato što je matematika pronađena prije drugih znanosti. A knjižnicu je izgradio ljudski um koji je razmišljao na matematički način, jer bez matematike ne možeš praviti labirinte. Valja dakle da

svoje matematičke postavke usporedimo s matematičkim postavkama graditeljevima, i ishod te usporedbe može biti znanost, jer je to znanost koja se služi pojmovima o pojmovima. I uostalom, prestani me uvlačiti u metafizička razglabanja. Koji ti je vrag danas? Radije, kad već imaš dobre oči, uzmi pergament, pločicu, nešto na čemu možeš bilježiti znakove, i picaljku... Dobro, sve imaš, izvrsno, Adsona. Podimo se prošetati oko Zgrade dok još imamo malo svjetla.»

Dugo smo obilazili oko Zgrade, izdaleka proučavajući istočni, južni i zapadni toranj i zidove što su ih povezivali. Sto se tiče ostalog dijela, taj je gledao prema ponoru, ali po propisima simetrije nije se mogao mnogo razlikovati od dijela koji smo vidjeli.

A vidjeli smo, kao što je primijetio Vilim pazeći da na svoju pločicu upisujem točne bilješke, da svaki zid ima po dva prozora, a svaki toranj po pet.

»Sad prosudi«, reče mi učitelj. »Svaka soba koju smo vidjeli imala je po jedan prozor...«

»Osim soba sa sedam stranica«, rekoh.

»I to je prirodno, te se nalaze u sredini svakog tornja.«

»I osim nekoliko soba koje su bile bez prozora, a nisu bile sedmorokutne.«

»Na njih zaboravi. Najprije nađimo pravilo, a zatim ćemo pokušati obrazložiti iznimke. Dakle, s vanjske strane ćemo za svaki toranj imati po pet soba, a za svaki zid dvije sobe, od kojih na svaku otpada po jedan prozor. No ako se iz sobe s prozorom ide prema unutrašnjosti Zgrade, nailazi se na drugu dvoranu s prozorom. Znači da je riječ o unutrašnjim prozorima. A kakav je oblik unutrašnjeg bunara, kako ga vidimo iz kuhinje i iz skriptorija?«

»Osmorokutan«, rekoh.

»Odlično. I na svakoj stranici osmorokuta se u skriptoriju otvaraju po dva prozora. Znači li to da za svaku stranicu osmorokuta imamo po dvije unutrašnje sobe? Jesam li u pravu?«

»Jeste, ali što ja sa sobama bez prozora?«

»Sve skupa ih je osam. Naime, unutrašnja dvorana sa sedam stranica kakva postoji u svakom tornju ima pet zidova koji vode u svaku od pet soba svakog tornja. S čime graniče preostala dva zida? Nikako sa sobom koja bi se protezala duž vanjskih zidova, jer bi tu onda bili prozori, a ni sa sobom koja bi bila uz osmorokut, iz istih razloga, kao i zato što bi to bile pretjerano izdužene sobe. Zaista, pokušaj načiniti crtež razmještaja knjižnice videne odozgo. Vidiš da svakom tornju

moraju odgovarati dvije sobe koje graniče sa sedmorokutnom sobom i vode u dvije sobe koje graniče sa unutrašnjim osmorokutnim bunarom.«

Pokušah nacrtati tlocrt kako mi je savjetovao učitelj, pa pobjedonosno zavikah: »Pa onda znamo sve! Čekajte da prebrojim... Knjižnica ima pedeset i šest soba, od kojih su četiri osmorokutne, a pedeset i dvije manje-više četvrtaste, a od potonjih četiri nemaju prozora, dok ih dvadeset i osam gleda na vanjsku, a šesnaest na unutrašnju stranu!«

»A svaki od četiri tornja ima pet soba s četiri stranice i jednu sa sedam... Knjižnica je sagrađena po zakonima nebeske harmonije kojima bi se mogla pridati razna čudesna značenja...«

»Sjajno otkriće«, rekoh, »ali zašto se unutra tako teško snalazimo?«

»Zbog toga što nijedan matematički zakon ne može predvidjeti raspored prolaza. Iz nekih se soba može prijeći u nekoliko drugih, iz nekih u samo jednu, pa se moramo zapitati nema li soba koje ne vode ni u koju drugu. Ako razmotriš tu pojedinost, kao i to što nema svjetla i što te položaj sunca ni na što ne upućuje (i ako svemu tome dodaš privedenja i zrcala), razumljivo ti je kako je labirint kadar zbuniti svakoga tko se njime kreće, osim što ga ionako već muči osjećaj krivnje. S druge strane, sjeti se kako smo sinoć bili očajni kad više nismo znali naći put. Najveća moguća zbunjenost postignuta je najvećim mogućim redom: računica mi se čini veličanstvenom. Graditelji knjižnice bili su vrhunski stručnjaci.«

»Kako ćemo se onda snalaziti?«

»Sad nam to neće biti teško. S tlocrtom što si ga napravio i koji se manje ili više podudara s tlocrtom knjižnice, čim budemo u prvoj sedmorokutnoj dvorani, krenut ćemo tako da odmah nađemo jednu od dviju slijepih soba. Zatim bismo se, budemo li išli stalno udesno, nakon tri ili četiri sobe morali zateći u drugom tornju, a to može biti jedino sjeverni toranj, pa ćemo dospjeti u drugu slijepu sobu koja će s lijeve strane graničiti sa sedmorokutnom dvoranom, a s desne bi nam morala omogućiti prolaz sličan prolazu o kojem sam ti govorio maloprije, sve dok ne stignemo u zapadni toranj.«

»Jest, kad bi se iz svih soba moglo ući u sve sobe...«

»Uistinu. I zato će nam biti potreban tvoj tlocrt da bismo na njemu označili pune zidove, tako bismo znali kuda skrećemo. Ali to neće biti teško.«

»Ali otkud znamo da će to ići?«, upitah smeteno, jer mi se sve to činilo odviše jednostavnim.

»Ići će«, odvratil Vilim. »Omnes enim causae effectuum natumlium dantur per lineas, angulos et figuras. Aliter enim impossibile est scire propter quid in illis«, stade navoditi. »To su riječi jednog od najvećih oxfordskih učitelja. Na žalost, još ne znamo sve. Naučili smo kako da se ne izgubimo. Sada nam valja doznati postoji li pravilo koje upravlja raspodjelom knjiga po sobama. A verseti iz Apokalipse nam o tome prilično malo govore, pogotovo zato što se mnogi od njih ponavljaju u različitim sobama...«

»Premda se u apostolovoj knjizi moglo naći mnogo više od pedeset i šest verseta!«

»Nema sumnje. Dakle, samo neki verseti pristaju. Čudno. Kao da su ih imali manje od pedeset, trideset, dvadeset... Oh, Merlinove mi brade!«

»Čije brade?«

»To je čarobnjak iz mojih krajeva... Uzeli su onoliko verseta koliko je slova abecede! Sigurno je tako! Riječi verseta nisu bitne, bitna su početna slova. Svaka je soba označena jednim slovom abecede, a sva zajedno tvore tekst koji moramo otkriti!«

»Kao neka slikovna pjesma, u obliku križa ili ribe!«

»Tako nekako, a u vrijeme kad su zidali knjižnicu, taj je tip pjesma vjerojatno bio vrlo omiljen.«

»Ali otkuda tekst počinje?«

»Od natpisa koji je veći od ostalih, od sedmorokutne dvorane u ulaznom tornju... ili... Pa naravno, od rečenica napisanih crvenom bojom!«

»Ali njih ima mnogo!«

»Prema tome, po svoj prilici ima mnogo tekstova ili mnogo riječi. Sad ti precrtaj tlocrt čitkije, i neka bude veći, a kad budemo razgledavali knjižnicu, pisaljkom ćeš lagano bilježiti ne samo sobe kojima prolazimo i položaj vrata i zidova, kao i prozora, nego i početno slovo verseta koji stoji u svakoj sobi, i nastojat ćeš da kao dobar minijaturist crvena slova načiniš većima.«

»Ali kako ste samo uspjeli«, rekoh zadivljeno, »tajnu knjižnice dokučiti gledajući izvana, a niste je dokučili dok ste bili unutra?«

»Tako Bog poznaje svijet, zato što ga je začeo u svojem duhu, kao da je izvan njega, prije nego što ga je stvorio, dok mu mi ne poznajemo pravila, jer u njemu živimo pošto smo ga zatekli već dovršena.«

»Tako se stvari mogu spoznati ako se gledaju izvana!«

»Stvari koje su proizvod ljudskog umijeća, jer u svojem duhu nanovo izvodimo zahvate kojima se poslužio tvorac. To ne vrijedi za stvari u prirodi, zbog toga što nisu djelo našeg duha.«

»Ali za knjižnicu nam je to dovoljno, zar ne?«

»Jest«, reče Vilim. »Ali samo za knjižnicu. Sad se pođimo odmoriti. Do sutra ujutro, dok ne dobijem — a nadam se da hoću — svoje leće, ja ne mogu ništa učiniti. Bolje je da se naspavamo i ustanemo na vrijeme. Pokušat ću razmišljati.«

»A večera?«

»Ah, pa da, večera. Sad je već prošlo vrijeme večere. Redovnici su već na povečerju. Ali možda je kuhinja još otvorena. Idi štogod potražiti.«

»Ukrasti?«

»Zamoliti. Salvatorea, on je sada tvoj prijatelj.«

»Ali on će ukrasti!«

»Zar si ti čuvar brata svoga?«, upita Vilim Kajinovim riječima. Shvatih da se šali i da želi reći kako je Bog velik i milosrdan. Stoga se dadoh u potragu za Salvatoreom te ga nađoh kraj konjskih staja.

»Lijep je«, rekoh pokazujući Vranca, tek toliko da zapodjenem razgovor. »Volio bih ga jahati.«

»No se puede. Abbonis est. Ali ne treba ti dobar konj da trčiš brzo...«

Odvede me do snažnog ali nezgrapnog konja: »I ovaj sufficit... Vide illuc, tertius equi...«

Htio mi je pokazati trećeg konja. Nasmijah se njegovom nakaradnom latinskom. »A što ćeš s njim?«, upitah ga.

Isripovjedi mi čudnu priču. Reče da se svaki konj, čak i najstarija i najmlitavija živina, može učiniti jednako brzom kao što je Vranac. S njegovom zobi treba pomiješati biljku koja se zove satirion, sitno izmrvljenu, a zatim mu stegna namazati jelenovom mašću. Onda se popneš na konja, a prije negoli ga obodeš, okreneš mu njušku prema istoku i u uho mu triput tiho izgovoriš: * Gašpar, Melkior, Merkizard«. Konj će hitro pojuriti i za sat vremena će prevaliti put koji bi Vranac prešao za osam sati. A kad bi mu se oko vrata objesili zubi vuka kojeg je sam konj u trku ubio, životinja ne bi osjetila umor.

Upitah ga je li to ikad iskušao. Oprezno mi se primaknu svojim uistinu neugodnim zadahom i prošapta mi da je to vrlo teško, jer satirion sada uzgajaju jedino biskupi i njihovi prijatelji vitezovi, a služi

im da bi povećali svoju moć. Skratih njegovu priču i rekoh mu da moj učitelj te večeri želi u ćeliji čitati neke knjige pa da bi htio tamo jesti.

»Ja facio«, reče, »facio el pohani sir.«

»Kako se to radi?«

»Facilis. Uzmeš el sir da nije prestar nec usoljen i režeš in kriškas, na komade ili sicut tibi se sviđa. Et postea ćeš staviti un poco de butiro ili friške masti a rechauffer sobre la brasia. A unutra vamos a poner dva komada de caseo, a kad se tibi učini tenerum esse, zucharum et cannella supra posituru du bis. Et pošalji ga subito in tabula, quia se debet jesti dum est vruće.«

»Hajde, napravi taj pohani sir«, rekoh mu. On se izgubi put kuhinje govoreći mi da ga pričekam. Nakon pola sata pojavi se noseći tanjur pokriven krpom. Jelo je imalo ugodan miris.

»Tene«, reče mi i pruži mi veliku svjetiljku punu ulja.

»A što će mi to?«

»Sais pas, moi«, reče podmuklo se smješkajući. »Fileish magister tuus hoće ire in locum ubi mračne tenebrae sunt, esta nocte.«

Salvatore je očevidno znao mnogo više nego što sam sumnjao. Nisam ga dalje ispitivao, nego uzeh jelo i odnijeh ga Vilimu. Večerasmo, pa se povukoh u svoju ćeliju, ili se barem pričinih. Htio sam još potražiti Ubertina i zato se kriomice vratih u crkvu.

Nakon povečerja

Gdje Ubertino Adsonu ispriповjedi priču ofra Dolcinu,
u knjižnici se Adson sam prisjeti ili pročita
nekoliko drugih priča, a zatim mu se dogodi da sretne
djevojku lijepu i strašnu kao vojska pod zastavama.

I zaista, nađoh Ubertina kraj Djevičina kipa. Šutke mu se pridružio kako bih neko vrijeme hinio (priznajem) da molim. Zatim smogoh hrabrosti da ga oslovim.

»Sveti oče«, rekoh mu, »smijem li vas zamoliti da me uputite i posavjetujete?«

Ubertino me pogleda, uhvati me za ruku i ustade te me povede do sjedalice. Čvrsto me zagrlji, tako da sam na svojem licu mogao osjetiti njegov dah.

»Predragi sine,« reče, »sve što ovaj jadni stari grešnik može učiniti za tvoju dušu, učinit će s radošću. Što te muči? Žudnja, zar ne?«, upita me gotovo žudno, »žudnja puti?«

»Ne«, odgovorih pocrvenjevi, »možda žudnja duha, koji želi suviše toga doznati...«

»A to ne valja. Gospodin poznaje stvari, na nama je tek obožavati njegovu učenost.«

»Ali na nama je i da razlučujemo dobro od zla i da shvatimo ljudske strasti. Iskušenik sam, ali jednog ću dana biti redovnik i svećenik, pa moram naučiti gdje je zlo, kako izgleda, kako bih ga jednom mogao prepoznati i kako bih druge učio da ga prepoznaju.«

»To je pravo, dječače. I onda, šta želiš doznati?«

»Sve o korovu hereze, oče«, rekoh s uvjerenjem. A zatim nadušak dometnuh: »Čuo sam kako se priča o opakom čovjeku koji je zaveo druge, o fra Dolcinu.«

Ubertino posuti pa reče: »Tako je, one večeri si čuo kako ga spominjemo brat Vilim i ja. Ali to je ružna priča o kojoj mi je tužno govoriti, jer uči (jest, u tom je smislu moraš doznati, da iz nje izvučeš korisnu pouku), jer uči, rekao sam, kako se ljubav prema pokori i želja da se pročisti svijet mogu izroditi u krv i pogubu.« Udobnije se smjesti, a stisak kojim je obgrlio moja ramena malo popusti, ali mi je i dalje jednu ruku držao na zatiljku, pri čemu nisam znao želi li na mene prenijeti svoju učenost ili svoj žar.

»Priča počinje prije fra Dolcina«, reče, »prije više od šezdeset godina, a ja sam tada bio dijete. Bilo je to u Parmi. Ondje je stao propovijedati stanoviti Gherardo Segalelli, koji je svakoga pozivao da svoj život posveti pokori, pa je išao ulicama i vikao penitenziagite!, a time je, kao neobrazovan čovjek, htio kazati: 'Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum coelorum.' Pozivao je svoje sljedbenike da postanu slični apostolima i htio da njegova sekta stekne naziv apostolskog reda i da njegovi ljudi putuju svijetom kao siromašni prosjaci koji žive samo od milostinje...«

»Kao fratrići«, rekoh. »Zar tako nisu nalagali Naš Gospodin i vaš sveti Franjo?«

»Jesu«, složi se Ubertino, a u glasu koji je malo oklijevao podrhtavao je uzdah. »Ali Gherardo je možda pretjerao. Njega i njegove učenike optužili su da više ne priznaju vlast svećenstva, bogoslužja, ispovijed, te da se besposleno skitaju.«

»Ali za to su optužili i franjevačke spiritualce. I ne kažu li mala braća danas da ne treba priznavati papinu vlast?«

»Jest, ali se to ne odnosi na vlast svećenstva. I mi smo sami svećenici. Mladiću, teško je praviti razlike u tim stvarima. Crta što dijeli dobro od zla tako je krhka... Na neki način, Gherardo je pogriješio i okaljao se herezom... Zatražio je da ga prime u red male braće, ali ga oni nisu prihvatili. Provodio je dane u crkvi naših fratara, gdje je na slikama vidio apostole sa sandalama na nogama i ogrnute u plašteve, pa tako pusti dugu kosu i bradu, na noge stavi sandale, a oko struka konopac kao u male braće, jer tko god hoće da osnuje novu bratovštinu, uvijek uzme nešto od reda blaženoga Franje.«

»Pa onda je bio u pravu...«

»Ali je u nečemu pogriješio... Odjeven u bijeli plašt preko bijele haljine i s dugom kosom, među priprostima je zadobio ugled sveca. Prodao je svoju kućicu i kad je za nju dobio određenu svotu, popeo se na kamen s kojega su u drevna vremena gradonačelnici imali običaj

držati besjede, držeći u rukama vrećicu s novcem, ali ga ne prospe niti ga podijeli siromasima, nego pozove nekoliko lopova koji su se nedaleko kockali te ga razdade njima govoreći: 'Nek uzme tko želi', a ti lopovi pokupe novac i odu ga proigrati huleći Boga, a on koji im je novac dao to je slušao i nije pocrvenio.«

»Ali i Franjo se svega lišio, a danas sam od Vilima čuo da je otišao propovijedati vranama i kopcima, a i gubavcima, to jest prezrenima što ih je svijet koji se smatrao kreposnim smjestio na rub društva...«

»Jest, ali Gherardo je u nečemu pogriješio, Franjo se nikad nije sporio sa Svetom crkvom, a evanđelje kaže da treba davati siromasima, a ne lopovima. Gherardo je dao, a za uzvrat nije dobio ništa, jer je dao lošim ljudima, i tako je loše započeo, loše nastavio i loše završio, jer je njegovo bratstvo pokudio papa Grgur X.«

»Možda je«, rekoh, »on bio papa kratkovidniji od svojeg prethodnika koji je odobrio pravilo svetog Franje...«

»Jest, ali Gherardo je u nečemu pogriješio, dok je Franjo dobro znao što radi. I napokon, dječaće, ti svinjari i govedari koji su odjednom postali pseudoapostoli htjeli su blaženo i bez znoja živjeti od milostinje onih koje su mala braća odgajala uz toliko truda i samozatajnog primjera siromaštva! Ali nije o tome riječ«, smjesta dopuni, »nego se, da bi bio nalik na apostole, koji su još bili Židovi, Gherardo Segalelli dao obrezati, a to je u opreci s riječima kojima se Pavao obraća Galaćanima — ti znaš da mnoge svete osobe najavljuju kako će budući Antikrist doći iz naroda obrezanika... Ali Gherardu ni to nije bilo dosta, pa je okupljao priproste i govorio im: 'Dođite sa mnom u vinograd', a oni koji ga nisu poznavali ulazili bi s njim u tuđi vinograd misleći da je njegov i jeli tuđe grožđe...«

»Nisu valjda mala braća štitila tuđu imovinu«, bestidno primijetih.

Ubertino me prikova strogim pogledom: »Mala braća traže da budu siromašna, ali od drugih nisu nikada tražili da budu siromašni. Ne možeš nekažnjeno posegnuti za imovinom dobrih kršćana, dobri će te kršćani proglasiti razbojnikom. I to se dogodilo Gherardu. O njemu su napokon rekli (pazi, ja ne znam je li to istina, pouzdajem se u riječi fra Salimbenea koji je te ljude upoznao) da je snagu svoje volje i svoju uzdržljivost izlagao kušnji tako što je spavao s nekoliko žena a da s njima nije imao spolnih odnosa. No kako su ga njegovi učenici pokušavali oponašati, ishod je bio kudikamo drugačiji... Oh, to nisu stvari o kojim dječak mora znati, u ženskom liku nas napastuje zloduh... Gherardo je i dalje izvikivao 'penitenziagite, ali je jedan od

njegovih učenika, neki Guido Putagio, pokušao preuzeti vodstvo nad skupinom, pa se okružio raskošem, išao okolo s konjskom pratnjom, rasipao i priređivao gozbe poput kardinala rimske crkve. A onda se među sobom zavadiše oko zapovjedništva nad sljedbom, i zbiše se mnoge sramotne stvari. Pa ipak mnogi dođoše Gherardu, ne samo seljaci, nego i gradski svijet koji je upisan u cehove, a Gherardo im je naredio da se svuku kako bi goli slijedili gologa Krista, i slao ih da svijetom propovijedaju, dok je za sebe naručio haljinu bez rukava, od čvrstog, bijelog konca, te je tako odjeven izgledao više kao lakrdijaš nego redovnik! Živjeli su pod vedrim nebom, samo bi se ponekad popeli na predikaonicu u kojoj crkvi, prekinuli skupštinu pobožnog naroda i otjerali njegove propovjednike, a jednom su na biskupsku stolicu u crkvu Svetog Orsa u Ravenni postavili dijete. Za sebe su govorili da su baštinici doktrine Joakima iz Fiorea...«

»Ali to su govorili i franjevci«, rekoh, »i Gherardo iz Borga San Donnino, pa i vi!«, uzviknuh.

»Smiri se, dječčače. Joakim iz Fiorea bio je velik prorok, prvi je shvatio da će Franjo označiti obnovu crkve. Ali pseudoapostoli su se njegovom doktrinom poslužili da bi opravdali svoja mahnitavanja, Segalelli je sa sobom vodio apostolku, neku Tripiju ili Ripiju, koja je tobože imala proročki dar. Žena, razumiješ li?«

»Ali, oče«, usudih se prigovoriti, »neku večer ste i vi sami govorili o svetosti Klare iz Montefalca i Angele iz Foligna...«

»One su bile svete! Živjele su ponizno priznavajući moć crkve, nikada nisu svojatale proročki dar! Pseudoapostoli su naprotiv tvrdili da i žene mogu ići od grada do grada i propovijedati, kao što su činili mnogi drugi krivovjernici. Nisu više poznavali nikakve razlike između oženjenih i neoženjenih niti su ikogi zavjet smatrali neraskidivim. Ukratko, da ti previše ne dosadujem žalosnim pričama u kojima ti ne možeš dobro razaznavati tanane prijelaze, parmski biskup Obizzo napokon odluči da Gherarda baci u klade. Ali tu se dogodi nešto čudno, što ti kazuje kako je slaba ljudska narav i kako je podmukao korov hereze. Jer na kraju je biskup oslobodio Gherarda, primio ga za svoj stol i smijao se njegovim šalama i držao ga kao svojeg lakrdijaša.«

»Ali zašto?«

»Ne znam, to jest bojim se da znam. Biskup je bio plemenitaši nisu mu se sviđali gradski trgovci i obrtnici. Možda mu nije bilo mrsko što u svojim propovijedima Gherardo govori protiv njih i što od traženja milostinje prelazi na pljačku. No naposljetku se uplete papa, a biskup opet

postade pravedan i strog, pa Gherardo skonča na lomači kao okorjeli heretik. Bilo je to na početku ovog stoljeća.«

»A što s tim ima fra Dolcino?«

»Ima, a to ti govori kako hereza nadživljuje i samo uništenje here-tika. Taj je Dolcino bio kopile nekog svećenika, a živio je u novarskoj biskupiji, u ovom dijelu Italije, pa malo sjevernije. Netko je rekao da se rodio drugdje, u dolini Ossole ili u Romagnanu. Nije sad važno. Bio je mladić vrlo oštromna duha i obrazovan, ali je okrao svećenika koji se o njemu brinuo te pobjegao na istok, u grad Trento. Tamo je nastavio Gherardovu propovjedničku djelatnost, ali je još više zaglibio u herezu, tvrdeći da je jedini pravi apostol Božji i da u ljubavi svaka stvar mora biti zajednička i da je dopušteno ići sa svim ženama bez razlike, tako da se nitko ne može optužiti za blud, čak ni kad ide sa sestrom ili sa svojom kćeri...«

»Je li zaista to propovijedao ili su ga za to optužili? Jer čuo sam da su za zlodjela optuživali i spiritualce, kao one fratre iz Montefalca...«

»De hoc satis«, odbrusi Ubertino. »Oni više nisu bili fratri. Bili su heretici. I to upravo ogrezli u Dolcinove gnusobe. A s druge strane, slušaj, dovoljno je znati što je Dolcino radio poslije da ga otkrismo zlikovcem. Kako se upoznao s doktrinom pseudoapostola, to čak i ne znam. Možda je kao mladić bio u Parmi i čuo Gherarda. Zna se da je nakon Segalellijeve smrti bio u dodiru s tim hereticima u okolici Bologne. No sa sigurnošću se zna da je počeo propovijedati u Trentu. Ondje je zaveo krasnu mladicu iz plemenite kuće, Margaretu, ili je ona zavela njega, kao što je Heloiza zavela Abelarda, jer, zapamti, preko žene vrug prodire do duše muškarca! Tada ga je tridentski biskup otjerao iz svoje dijeceze, ali je Dolcino već bio okupio više od tisuću pristaša i dao se na dugi put koji ga je doveo natrag u kraj u kojem se rodio. Putem su mu se pridruživali drugi koje je obmanuo i zaveo svojim riječima, a možda i mnogi Valdenzi što su nastavali planine kojima je prolazio, ili se on htio udružiti s Valdenzima sjeverno od tog predjela. Stigavši u okolici Novare Dolcino je naišao na plodno tlo za svoju pobunu, jer je tamošnji živalj bio prognao vazale biskupa Vercellija koji su upravljali Gattinarom, te je zbog toga Dolcinove razbojnik dočekao kao dobre saveznike.«

»A što su im napravili biskupovi vazali?«

»Ne znam niti je na meni da sudim. No, kao što vidiš, hereza se hvata ruku pod ruku s pobunom protiv gospode, u mnogo slučajeva, i zato heretik počne propovijedati sveto siromaštvo, a na kraju podlegne svim napastima moći, rata, nasilja. U gradu Vercelliju za vlast su se

borile moćne obitelji i to su pseudoapostoli iskoristili, dok je tim obiteljima dobro došao nered što su ga unijeli pseudoapostoli. Feudalna gospoda su novačila pustolove da bi pljačkali građane, pa su građani molili za pomoć novarskog biskupa.«

»Kako je to zamršena priča. Ali na čijoj je strani bio Dolcino?«

»Ne znam, radio je za svoj račun, umiješao se u sve te sporove i to mu je bila dobra prilika da u ime siromaštva propovijeda borbu protiv tuđe imovine. Sa svojim ljudima, kojih je sada bilo tri tisuće, Dolcino se utaborio na brdu blizu Novare zvanom Čelavi zid i tu su sagradili svoje kaštele i prebivališta, a Dolcino je vladao nad cijelom tom ruljom muškaraca i žena što su međusobno slobodno općili na najsramotniji način. Odande je slao pisma svojim vjernicima izlažući im svoju heretičku doktrinu. Govorio je i pisao da je njihov ideal siromaštvo i da ih ništa što dolazi izvana ne može obvezati na poslušnost i da je njega, Dolcina, Bog poslao da otpečati proročanstva i protumači Stari i Novi zavjet. Svjetovne klerike, malu braću i propovjednike nazivao je đavolovim poslanicima i svakoga razriješio dužnosti da im se pokorava. U životu Božjeg naroda razlikovao je četiri doba; prvo je doba Starog zavjeta, doba praotaca i proroka, prije Kristova dolaska, kad je brak vrijedio jer su se ljudi morali razmnožavati. Drugo je doba Krista i njegovih apostola, u kojem je vladala svetost i čistoća. Zatim je došlo treće doba, u kojem su prvosvećenici isprva morali prihvaćati zemaljska bogatstva da bi mogli upravljati narodom, no kad su se ljudi stali odalečivati od ljubavi prema Bogu, došao je Benedikt koji je govorio protiv svakog svjetovnog posjeda. Kad su poslije i Benediktovi redovnici uzeli zgrtati bogatstva, došli su fratri svetog Franje i svetog Dominika, a ti su još strože nego Benedikt propovijedali protiv svjetovne vlasti i svjetovnog bogatstva. Međutim, sad kad je život tolikih velikodostojnika nanovo počeo protusloviti svim tim lijepim zapovijedima, napokon smo stigli do kraja trećeg doba i treba da se preobratimo na nauk apostola.«

»Pa onda je Dolcino propovijedao ono što su propovijedali i franjevci, a među njima upravo spiritualci i vi sami, oče!«

»Oh, jesu, ali on iz toga izvlači zlonamjerman zaključak! Govorio je da se tom trećem dobu pokvarenosti može stati na kraj ako svi klerici, redovnici i fratri umru okrutnom smrću, govorio je da sve crkvene velikodostojnike, klerike, redovnike i redovnice, sve one koji pripadaju propovjedničkom redu i redu male braće, sve pustinjake i samog papu Bonifacija treba da uništi car kojega će odabrati on, Dolcino, a to je imao biti Fridrik Sicilski.«

»Ali zar nije baš Fridrik blagonaklono primio na Siciliju spiritualce protjerane iz Umbrije i zar mala braća ne zahtijevaju da upravo car, iako je to sada Ludvig, oduzme papi i kardinalima svjetovnu vlast?«

»Svojestvo je hereze, ili ludila, izokretati i najispravnije misli i provoditi ih na način koji se kosi s Božjim i ljudskim zakonom. Mala braća nisu od cara nikada tražila da ubija druge svećenike.« Bio je u zabludi, sad znam. Jer, kad je nakon nekoliko mjeseci Bavarac u Rimu ustanovio poredak, Marsilije i ostali minoriti su sa svećenicima koji su ostali privrženi papi postupili baš onako kako je tražio Dolcino. Time ne želim reći da je Dolcino bio u pravu, prije možda da je i Marsilije imao krivo. Ali dolazilo mi je da se upitam, osobito nakon popodnevnog razgovora s Vilimom, kako su priprosti koji su slijedili Dolcina mogli praviti razliku između obećanja koja su davali spiritualci i Dolcinove provedbe tih istih obećanja. Nije li on možda bio kriv što je u zbilji učinio ono što su u svojim čisto mističnim propovijedima zagovarali ljudi koji su se smatrali pravovjernima? Ili se razlika sastoji baš u tome, svetost znači čekati da nam Bog udijeli ono što su nam obećali njegovi sveci, ne pokušavajući se toga domoći zemaljskim sredstvima? Sada znam da je tako i znam zašto je Dolcino grijeshio: poredak stvari se ne smije mijenjati, makar se treba žarko nadati njegovoj promjeni. No te sam večeri bio obuzet proturječnim mislima.

»Naposljetku«, govorio mi je Ubertino, »u oholosti nalaziš uvijek obilježje hereze. U drugom Dolcinovom pismu iz godine 1303. imenovao je sebe vrhovnim vođom apostolske bratovštine, svojim zamjenicima imenovao je pokvarenu Margaretu (ženu!) i Longina iz Bergama, Fridrika iz Novare, Alberta Carentina i Valderica iz Brescie. Počeo je trabunjati o slijedu četvorice budućih papa, od kojih će dvojica biti dobri, prvi i zadnji, a dvojica zli, drugi i treći. Prvi je Celestin, drugi je Bonifacije VIII., o kojemu proroci kažu: 'Obeščastila te oholost duše tvoje, o ti što obitavaš u pukotinama stijena. Treći papa nije imenovan, ali o njemu je Jeremija navodno rekao: 'Gle, kao lav'. A, koje li gadošti, Dolcino je lava prepoznavao u Fridriku Siciliskome. Četvrti je papa Dolcinu još bio nepoznat, a taj bi morao biti sveti papa, andeoski papa o kojem je govorio opat Joakim. Morat će biti Bogom izabran i tada će Dolcino i svi njegovi ljudi (kojih je u tom trenutku bilo već četiri tisuće) primiti milost Duha Svetoga, a crkva će se obnoviti i takva ostati do kraja svijeta. No u tri godine što će prethoditi njegovu dolasku, ispunit će se sve zlo. To je Dolcino pokušao napraviti šireći posvuda rat. A četvrti je papa, i tu se vidi kako se zloduh poigra sa svojim robovima,

bio upravo Klement V. koji je poveo križarski rat protiv Dolcina. i to je bilo pravedno, jer je u tim pismima Dolcino sad već postavljao teorije nespojive s pravovjerjem. Ustvrdio je da je rimska crkva drolja, da se svećenicima ne duguje poslušnost, da je svaka duhovna vlast prešla na apostolsku sektu, da jedino apostoli stvaraju novu crkvu, da apostoli mogu razvrgnuti brak, da se nitko tko ne bude pripadnik sekte neće spasiti, da nijedan papa ne može opraštati grijeha, da se ne moraju plaćati desetine, da je život bez zavjeta savršeni nego život sa zavjetom, da u posvećenoj crkvi molitva ne vrijedi više nego u štali i da se Krist može slaviti u šumama kao i u crkvama.«

»Je li uistinu sve to kazao?«

»Dakako, to je sigurno, to je napisao. Na žalost, činio je i mnogo gore od toga. Kad je izgradio utvrde na Čelavom zidu, počeo je pljačkati naselja u dolini, poduzimati pohode radi grabeža kako bi se opskrbio, sve u svemu, vodio je pravi pravcati rat protiv obližnjih sela.«

»Sva su bila protiv njega?«

»Ne zna se. Možda je imao podršku nekih od njih, rekao sam ti da se bio umiješao u splet mjesnih svađa i sporova. U međuvremenu je stigla zima godine 1305., jedna od najoštrijih u posljednjih nekoliko desetljeća, i svuda je uokolo harala velika oskudica. Dolcino je svojim sljedbenicima poslao treće pismo, a mnogi su mu još uvijek prilazili, ali je na brdu život postajao nepodnošljiv, tako su izgladnjeli da su jeli konjsko meso i meso drugih životinja s kuhanim sijenom. I mnogi pomriješe.«

»Ali protiv koga su se sada borili?«

»Biskup grada Vercellija utekao se Klementu V. pa se zametnuo križarski rat protiv heretika. Izdan je proglas o općem oprostima ta sve koji su bili članovi sekte, u pomoć su pozvani Ludovik Savojski, lombardski inkvizitori i milanski nadbiskup. Mnogi su posegnuli za križem da bi priskočili u pomoć građanima Vercellija i Novare, a došli su iz Savoje, iz Provanse, iz Francuske, i biskup Vercellija postade vrhovnim zapovjednikom. Čelni odredi dviju vojski neprestano su se tukli, ali su Dolcinove utvrde i dalje bile neosvojive, a bezbožnicima je na nekakav način stizala potpora.«

»Od koga?«

»Od drugih bezbožnika, mislim, koji su se naslađivali tim leglom nereda. Krajem godine 1305., međutim, poglavica hereze bio je prisiljen napustiti Čelavi zid i na njemu ostaviti ranjenike i bolesnike pa je otišao na područje Trivera, kamo je premjestio svoje čete i utaborio se

na brdu koje su tad zvali Zubello, a odonda nosi ime Rubello ili Re-bello, jer je bio tvrđavom rebelijanata što su ustali protiv crkve. Sve u svemu, ne mogu ti sad ispričati sve što se zbilom došlo je do strahovitih pokolja. Ali naposljetku su odmetnici bili primorani na predaju, Dolcino i njegovi uhićeni te su po pravdi završili na lomači.«

»I lijepa Margareta?«

Ubertino me pogleda: »Sjetio si se da je bila lijepa, je li? Bila je, kažu, lijepa i mnogo se tamošnjih vlastelina ponudilo da će je uzeti za ženu kako bi je spasili od lomače. No ona to nije htjela, umrla je bez pokajanja s onim svojim nepokajanim ljubavnikom. I neka ti to posluži kao pouka, čuvaj se babilonske bludnice i kad ti se prikazuje u liku najdražesnijega čeljadeta što si ga ikada vidio.«

»Ali sad mi ovo kažite, oče. Doznao sam da su samostanski op-skrbnik, a možda i Salvatore, sreli Dolcina i da su u neku ruku bili s njim...«

»Šuti i ne sudi prenaglo. Opskrbnika sam upoznao u samostanu male braće. Istina, poslije svega onoga što se dogodilo u vezi s Dolcino-m. Tih godina, prije nego što smo odlučili da potražimo utočište u redu svetog Benedikta, mnogo je spiritualaca vodilo nesređen život i moralo ostaviti svoje samostane. Ne znam gdje je Remigio bio prije nego što sam ga sreo. Znam da je uvijek bio dobar fratar, bar u pogledu pravovjerja. Što se ostalog tiče, put je, žalibože, slaba...«

»Što hoćete time reći?«

»Nisu to stvari za koje treba da znaš. Pa dobro, napokon, budući da smo već o tome govorili i kad ti moraš znati razlikovati dobro od zla...«, još se skanjivao, »reći ću ti da sam ovdje, u opatiji, čuo kao da se govorka da opskrbnik ne može odoljeti stanovitoj napasti... Ali to su samo glasine. Ti se moraš naučiti da na te stvari i ne pomišljaš.« Ponovno me privuče k sebi i čvrsto me zagrlji, pa mi pokaza Djevičin kip: »Ti se moraš posvetiti u bezgrešnu ljubav. Pogledaj onu koja je svoju ženskost pretvorila u nešto uzvišeno. O njoj zato možeš reći da je lijepa, kao ljubljena u Pjesmi nad Pjesmama. U nje«, reče, lica ozračena nekom unutrašnjom radošću, upravo kao što je dan prije bilo Opatovo lice dok je govorio o draguljima i o zlatu od kojeg je načinjeno njegovo posuđe, »u nje čak i tjelesna ljupkost postaje znakom nebeskih ljepota i stoga ju je kipar prikazao sa svim čarima koje moraju krasiti ženu.« Pokaza mi vitko poprsje Djevičino, koje je uspravno i stisnuto držao steznik u sredini vezan vrpcama, a njima su se igrale Djetetove ručice. »Vidiš li? Pulchra enim sunt ubera quae paululum supereminet et tument modice,

nec fluitantia licenter, sed leniter restricta, repressa sed non depressa... Što osjećaš pred tim prizorom prepunim miline?»

Ja se žestoko zacrvenjeh čuteći kako se u meni razbuktava neka vatra. Mora da je to Ubertino opazio, ili je možda uočio kako mi se žare obrazi, jer odmah doda: »Ali moraš naučiti razlikovati nadnaravnu ljubav od uspaljenosti osjetila. To je čak i svecima teško.«

»Ali kako se prepoznaje dobra ljubav?«, drščući upitah.

»Što je ljubav? Ništa na svijetu, ni čovjeka ni đavla, niti ikoju stvar ne smatram tako sumnjivim kao ljubav, jer ona više nego išta drugo prožima dušu. Ne postoji ništa što bi toliko zaokupilo i sputalo srce kao ljubav. I zbog toga, osim u slučaju da raspolaže oružjem kojim je može ovladati, od ljubavi se duša može neizmjereno upropastiti. Ja mislim da Dolcino, da ga Margareta nije zavela, ne bi bio zauvijek izgubio dušu, i da nije bilo drzovite raspojasanosti i slobodnog općenja na Čelavom zidu, mnoge od njih ne bi bio zatravio čar pobune. Pazi, ne govorim ti to samo o lošoj ljubavi, koju naravno valja izbjegavati kao nešto đavolsko, nego pri tome mislim, i to s velikim strahom, i na dobru ljubav, koja struji između Boga i čovjeka, između dvojice bližnjih. Često se dogodi da se dvoje ili troje, muškarci i žene, vrlo srdačno vole i gaje neobičnu uzajamnu privrženost te požele uvijek zajedno živjeti, pa kad to jedna strana hoće, i druga za tim čezne. I priznajem da me takav osjećaj vezivao za kreposne žene kakve su Angela i Klara. Pa ipak se i to može zamjeriti, makar i bilo duhovne naravi i Bogu za ljubav... Jer čak i ljubav koja se osjeća dušom, ako nismo oboružani nego je primamo odviše uzbuđeno, poslije splasne ili se pak ponaša nerazumno. O, ljubav ima razna svojstva, duša se njome najprije raznježi, onda iznemogla posrne... Ali poslije osjeti pravo uzbuđenje Božje ljubavi pa kliče, vapi, postaje poput kamena u peći što se raspada u vapno i pucketa dok je plamen oblizuje...«

»I to je dobra ljubav?«

Ubertino me pogladi po kosi, a pogledavši ga vidjeh da su mu se oči orosile suzama: »Jest, to je napokon dobra ljubav.« Skinu ruku s mojih ramena: »No kako je teško«, dometnu, »kako ju je teško razlikovati od one druge. Ponekad, kad ti zloduh iskušava dušu, čini ti se da si nalik na čovjeka obješena za gušu, ruku sapetih na leđima i s povezom na očima, koji se klata na vješalima, a ipak je živ i bez ikakve pomoći, bez ikakva potporna, bez spasa visi u prazno...«

Lice mu više nije vlažio samo plač, nego i tanak sloj znoja. »Sad idi«, žurno mi reče. »Kazao sam ti što si htio znati. S ove je strane zbor

anđela, a s one grotlo pakla. Idi i hvaljen budi Isus.« Opet pade ničice pred Djevicu i začuh ga gdje tiho jeca. Molio je.

Ne izađoh iz crkve. Razgovor s Ubertinom unio mi je u dušu i u utrobu čudnu vrućicu i neizreciv nemir. Možda me to ponukalo na neposluh pa odlučih da se bez Vilima vratim u knjižnicu. Ni sam nisam znao što tražim. Htio sam istražiti to nepoznato mjesto i privlačila me želja da se u njemu snađem bez pomoći svojeg učitelja. Popeh se onamo kao što se Dolcino bio popeo na Rubello.

Uza se sam imao svijeću (Zašto sam je ponio? Jesam li već snovao svoju tajnu nakanu?) pa gotovo žmireći uđoh u kosturnicu. Ubrzo sam bio u skriptoriju.

Bila je to kobna večer, mislim, jer dok sam njuškao oko stolova ugledah na jednome od njih rasklopljen rukopis koji je neki redovnik tih dana prepisivao. Naslov me smjesta primami: *Historia fratris Dulcini Heresiarche*. Mislim da je rukopis ležao na stolu Petra iz Sant'Albana, za kojega su mi bili rekli da upravo prepisuje veličanstvenu povijest hereze (naravno, nakon onoga što se u opatiji dogodilo nije mogao nastaviti rad — ali neću da preduhitrim događaje). Nije dakle bilo ničeg izvanrednog u tome što se taj tekst nalazi baš ondje, a do njega je bilo i drugih tekstova sličnih tema, o patarenima i o flagelantima. Ta me se okolnost, međutim, dojmi kao nadnaravan znamen, još uvijek ne znam da li nebeski ili đavolski, i lakomo se dadoh na čitanje spisa. Nije bio predug, a u prvom je dijelu, s mnogo pojedinosti koje sam zabravio, govorio o onome što mi je bio ispričao Ubertino. Kazivalo se i o mnogim zločinima koje su Dolcinove pristaše počinile za vrijeme rata i opsade. I o završnoj bitki, surovoj i krvavoj. Ali naidoh i na nešto što mi Ubertino nije ispričavao, a što je sigurno ispričao neki očevidac u čijoj su mašti događaji još bili živo prisutni!

Doznadoh dakle da su o ožujku 1307., na svetu subotu, pošto su ih napokon uhvatili, Dolcina, Margaretu i Longina odveli u grad Biellu i izručili biskupu, koji je čekao na papinu odluku. Saznavši za vijest, papa je prenije francuskom kralju Filipu uz ove riječi: »Stigle su nam vrlo ugodne vijesti, bremenite radošću i veseljem, jer je onaj gad i zloduh, sin Belijalov, odvratni herezizarh Dolcino, poslije mnogih opasnosti, napora, pokolja i brojnih sukoba, sa svojim sljedbenicima napokon zatočen u našim tamnicama, zaslugom prečasnog brata našeg Raniera, biskupa Vercellija, uhićen na dan svete večere Našega Gospodina, a toga je istog dana smaknuto veliko mnoštvo zarazom okuženih koji s njim bijahu.« Papa je prema zatvorenicima bio nemilosrdan te

naredi biskupu da ih pogubi. U srpnju iste godine, prvoga dana u mjesecu, heretike predadoše svjetovnim vlastima. Dok su se gradska zvona orila pozivajući na uzbunu, okruženu krvnicima posjeli su ih na kola koja su u pratnji oružnika prošla cijelim gradom, dok su s ostalih krivaca na svakom uglu užarenim kliještima trgali meso. Margaretu su spalili prvu, na Dolcinove oči, a da se na njegovu licu ni mišić nije pomaknuo, kao što nijednom nije zajaukao kad bi mu se kliješta zarila u udove. Zatim su kola nastavila put, a krvnici su svoje oruđe umakali u posude pune goruće žerave. Dolcino je podnio druge muke, ali je i dalje ostajao nijem, osim što je malo slegnuo ramenima kad su mu odsjekli nos i što je ispustio težak uzdah, kao da kmeči, kad su mu otkinuli muški ud. Zadnjim je riječima izviknuo da se neće pokajati te upozorio da će trećeg dana uskrsnuti. Zatim ga spališe i njegov pepeo raspršiše na vjetru.

Zatvorih rukopis, a ruke su mi se tresle. Dolcino je počinio mnogo zločina, rekli su mi, ali je spaljen na grozan način. A na lomači se ponio... kako? S odlučnošću mučenika ili s ohološću prokletnika? Dok sam se klekajući uspinjao stubama što su vodile u knjižnicu, shvatih zašto sam tako smućen. Iznenada se sjetih prizora koji sam bio vidio prije nekoliko mjeseci, nedugo pošto sam stigao u Toskanu. Pitao sam se dapače kako to da sam ga dotad bio gotovo smetnuo s uma, kao da je moja bolesna duša htjela izbrisati uspomenu što ju je tištila poput more. Ili bolje, nisam ga smetnuo s uma, jer bih svaki put kad bi se govorilo o fratrićima ponovno ugledao slike te zgone, ali sam ih uvijek potiskivao u najskrovitije kutke svojega duha, kao da je grijeh što sam bio svjedokom toga užasa.

O fratrićima sam prvi put čuo govoriti onih dana kad sam u Firenci vidio kako jednog od njih spaljuju. Bilo je to malo prije nego što sam u Piši sreo fra Vilima. On je odgodio svoj dolazak u taj grad pa mi je otac dopustio da posjetim Firencu, jer smo čuli gdje hvale njezine prekrasne crkve. Obišao sam Toskanu da bih bolje naučio talijanski narodni jezik te napokon proboravio tjedan dana u Firenci, zbog toga što su mi o tome gradu mnogo pričali pa sam ga želio upoznati.

Dogodi se tako da čim stigoh čuh gdje se govori o teškom slučaju što je potresao sav grad. Tih su dana strogom inkvizitorskom postupku bili podvrgnuli nekog krivovjermog fratrića, kojeg su teretili za zlodjela protiv vjere te ga dovukli pred biskupa i ostale duhovnike. Idući za onima koji su me o tome obavijestili odoh do mjesta gdje se odvijao događaj, gdje sam čuo kako svijet priča da je taj fratrić, imenom

Mihovil, zapravo vrlo pobožan čovjek koji je propovijedao pokoru i siromaštvo ponavljajući riječi svetog Franje, a pred suce ga je dovela zloba nekih žena koje su hinile da se u njega žele ispovjediti kako bi mu zatim pripisale heretičke postavke. Štoviše, biskupovi su ga ljudi uhitili upravo u kući tih žena, što me čudilo, jer crkveni čovjek ne bi smio pohađati tako neprildadna mjesta da bi podijelio sakramente, no činilo se da je to slabost fratrića, što se ne pridržavaju kako valja pravila pristojnosti, pa je možda i bilo neke istine u tome što ih javno mnijenje smatra ne samo hereticima, nego i ljudima sumnjiva ponašanja (kao što se za katarere uvijek govorilo da su bogumili i sodomiti).

Dođoh u crkvu Svetog Spasa u kojoj se odigravao proces, ali nisam mogao ući jer se pred crkvom gurala svjetina. Neki su se međutim bili popeli i držali se za rešetke na prozorima te su vidjeli i čuli što se događa, pa su to i prenosili drugima koji su stajali ispod njih. Tada su fra Mihovilu upravo iznova čitali priznanje što ga je dao dan prije, u kojem je kazao kako Krist i apostoli njegovi »nikoju stvar ni posebnu ni zajedničku kao svoju ne imađahu«, na što je Mihovil prosvjedovao da je bilježnik sada dodao »mnoge lažne konzekvencije« i vikao (to sam čuo izvana) »polagat ćete vi račun o tome na Sudnji dan!«. No inkvizitori pročitашe priznanje onako kako su ga bili sastavili i na kraju ga upitaše hoće li se vladati kako nalaže mišljenje crkve i naroda cijeloga grada. I začuh kako Mihovil na sav glas viče da se želi vladati kako mu nalaže ono u što vjeruje, to jest da će »Krista smatrati rassetim siromahom, a papu Ivana XXII. heretikom, kad tvrdi suprotno«. Uslijedi velika rasprava za vrijeme koje su inkvizitori, a među njima je bilo dosta franjevaca, htjeli dati do znanja da Sveto pismo nije reklo ono što kaže on, a on ih je optuživao da time poriču pravilo vlastitog reda, a oni se okomiše na njega pitajući ga misli li da Sveto pismo razumije bolje nego oni koji su u tome stručnjaci. A fra Mihovil, doista vrlo uporan, sve im je to osporavao, pa ga ovi uzeše napadati provokacijama poput ove: »E pa onda hoćemo da smatraš da je Krist posjedovao zemaljska dobra, a da je papa Ivan katolik i svetac.« Mihovil nije uzmicao: »Nije, heretik je.« A oni rekoše da još nikad nisu vidjeli nekoga tako tvrdokorna u svojoj opakosti. No ja sam vani među svjetinom čuo gdje mnogi govore kako je fra Mihovil nalik na Krista među farizejima i uvidjeh da dobar dio pučana vjeruje u Mihovilovu svetost.

Naposljetku ga biskupovi ljudi ponovo odvedoše u zatvor, u klade. Uvečer mi rekoše da je mnogo fratara, biskupovih prijatelja, otišlo Mihovilu da ga izgrdi i da od njega zatraži opoziv, ali je on odgovarao

kao netko tko je siguran u svoju istinu. I svakome je ponavljao da je Krist bio siromašan i da su tako kazali i sveti Franjo i sveti Dominik, i ako treba da ga osude na muke zato što ispovijeda taj ispravni sud, to bolje, jer će domalo moći doznati što kažu Sveto pismo, dvadeset i četiri starca Apokalipse, Isus Krist, sveti Franjo i svi dični mučenici. I kazaše mi da je rekao: »Ako s toliko žara čitamo o doktrini nekih svetih opata, s kolikim tek žarom i radošću moramo željeti da budemo s njima.« A na takve bi riječi inkvizitori izlazili iz tamnice namrgođena lica i srdito vikali (i ja sam to čuo): »Đavao je ušao u njega!«

Sutradan doznasmo da je izrečena presuda, pa otiđoh u biskupski ured gdje sam mogao vidjeti pergament s kojeg sam dio prepisao na svoju pločicu.

Počinjao je s »In nomine Domini amen. Hec est quedam condemnatio corporalis etsententia condemnationis corporalis lata, data et in hiis scriptis sententialiterpronumptiata etpromulgata...« i tako dalje, a nastavljao se strogim opisom grijeha i krivnja navedenog Mihovila, a dio teksta prenosim ovdje kako bi čitatelj mogao po svojem razboru prosuditi:

Johannem. vocatum fratrem Micchaelem Iacobi, de comitatu Sancti Frediani, hominem male conditionis, et pessime conversationis, vite et fame, hereticum et heretica labe pollutum et contra fidem cactolicam credentem et ajfirmantem... Deum pre oculis non habendo sedpotius humani generis inimicum, scienter, studiose, appensate, nequiter et animo et intentione exercendi hereticam pmvitate[m] stetit et conversatus fuit cum Fraticellis, vocatis Fraticellis della povera vita hereticis et scismaticis et eorum pravam sectem etheresim secutus fuit et sequitur contra fidem cactolicam... et accessit ad dictam civitatem Florentie et in locis publicis dicte civitatis in dicta inquisitione contentis, credidit, tenuit et pertinanciter affirmavit ore et corde... quod Christus redentor noster non habuit rem aliquam in proprio vel comuni sed habuit a quibuscumque rebus quas sacra scriptura eum habuisse testatur, tantum simplicem facti usum.

Ali nisu ga optuživali samo za te prijestupe, nego je bilo i drugih od kojih mi se jedan učini vrlo sramnim, iako ne znam (kad se proces vodio na taj način) je li on to zaista potvrdio, ukratko, govorilo se da je navedeni mali brat izjavio kako sveti Toma Akvinski nije ni svetac niti uživa vječni spas, nego je proklet i osuđen na vječne muke! Pravorijek je u zaključku određivao kaznu, jer optuženi nije htio izmijeniti svoje stavove:

Costat nobis etiam ex predictis et ex dicta sententia Lata per dictum dominum episcopum florentinum, dictum Johannem fore hereticum, nolle se

tantis horroribus et heresi corrigere et emendare, et se ad rectam viam fidei dirigere, habentes dictum Johannem pro irreducibili, pertinace et bostinato in dictis suis perversis horroribus, ne ipse Johannes de dictis suis sceleribus et horroribus perversis valeat gloriari, ei ut eius penna aliis transeat in ex-plum; idcirco, dictum Johannem vocatum fratrem Micchaelem hereticum et scismaticum quod ducatur ad locum iustitie consuetum, et ibidem igne et flammis igneis accensis concremetur et comburatur, ita quod penitus moriatur et anima a corpore separetur.

Kad je pravorijek objelodanjen, crkveni ljudi ponovno dođoše u zatvor i upознаše Mihovila s onim što će se dogoditi, čuo sam pače gdje kažu: »Fra Mihovile, već su načinjeni mitra i plašt i na njima naslikani fratrići u pratnji đavola.« Htjeli su ga prestrašiti i prisiliti da svečano oporekne svoje tvrdnje. No fra Mihovil kleknu i reče: »Ja mislim da će oko lomače stajati naš otac Franjo, i ne samo to, držim da će tu biti i Isus, apostoli i dični mučenici Bartolomej i Antun.« Na taj je način posljednji put odbio ponude inkvizitora.

Idućeg jutra i ja sam bio na biskupskom mostu gdje su se bili oku-pili inkvizitori, pred koje dovukoše fra Mihovila, još uvijek u kladama. Neki vjernik pade na koljena ispred njega da bi primio njegov blago-slov i vojnici ga uhiđše te smjesta odvedoše u zatvor. Zatim inkvizitori osuđeniku pročitaše pravorijek i upitaše ga opet želi li se pokajati. Na svakom mjestu na kojem se u presudi govorilo da je on heretik Mihovil bi odgovarao: »Nisam heretik, grešnik jesam, ali sam katolik«, a kad bi se u spisu imenovao »prečasni i presveti papa Ivan XXII.«, Mihovil bi odvrćao: »Ne, nego heretik«. Onda biskup naredi da Mihovil dođe i klekne pred njega, a Mihovil reče da ne kleči pred hereticima. Nagnaše ga silom da klekne, pa on promrmlja: »Bog će mi to oprostiti.« A kad su ga onamo bili doveli u punom svećeničkom ruhu, započe obred u kojem su mu komad po komad skidali ruho, sve dok ne ostane u onom haljetku što ga u Firenci zovu cioppa'. Kao što je običaj kad se posvećuje pop, oštrom mu britvom zarezашe jagodice prstiju i obrijaše kosu. Zatim ga predadoše kapetanu i njegovim ljudima koji su s njim vrlo grubo postupali i stavili ga u klade da bi ga vratili u tamnicu, a za to je vrijeme on govorio svjetini: »Per Dominum moriemur«. Kako sam doznao, trebalo je da ga spale tek sutradan. I toga dana ga dođoše pitati želi li se ispovjediti i pričestiti. On odbi govoreći da ne želi sagriješiti primajući sakramente od nekoga tko u grijehu živi. I tu se, mislim, loše ponio i pokazao da ga je pokvarila patarenska hereza.

Napokon osvanu jutro smaknuća, a po njega dođe neki barjaktar

koji mi se učini prijateljski raspoložen, jer ga upita kakav je on to čovjek i zašto je toliko zapeo kad je dovoljno priznati ono što priznaje sat narod i prihvatiti mišljenje svete majke crkve. No Mihovil će ustrajno: »Ja vjerujem u Krista, raspetog siromaha.« Barjaktar ode šireći ruke. Tad stigoše kapetan i njegovi ljudi da odvedu Mihovila u dvorište gdje ga je čekao biskupov namjesnik koji mu pročita priznanje i osudu. Mihovil opet stade pobijati lažne izjave koje su mu pripisali, a to su zapravo bile tako tanane stvari da ih se ja ne sjećam, a onda ih nisam dobro razumio. Ali je o njima, dakako, ovisila Mihovilova smrt i progoni fratrića u tolikoj mjeri da nisam shvaćao zašto crkveni ljudi i svjetovna vlast tako žestoko nasrću na osobe koje žele živjeti siromašno i drže da Krist nije imao zemaljskih dobara. Jer, mislio sam u sebi, ako postoji netko koga treba da se boje, onda su to ljudi koji žele živjeti bogato i drugima oduzimati novac i unositi grijeh u crkvu baveći se simonijom. To rekoh nekom čovjeku koji je stajao do mene, jer više nisam mogao šutjeti. Taj mi se podrugljivo nasmiješi te reče kako fratar koji živi u siromaštvu postaje loš primjer puku, jer mu tako više nisu po volji fratri koji žive drugačije. Osim toga, dometnu, to propovijedanje siromaštva usađuje neke loše ideje puku, koji bi u tim propovijedima mogao naći razloga za oholost, a oholost može navesti na mnoga ohola djela. I najposlije, reče da moram znati (a ni njemu nije jasno po kojoj logici) kako fratri koji propovijedaju siromaštvo samim tim prelaze na carevu stranu, što se papi ne sviđa. Svi mi se ti razlozi učiniše vrlo prihvatljivima, iako mi ih je kazao čovjek neznatna obrazovanja. Samo što sad nisam razumio zašto bi fra Mihovil želio umrijeti na tako užasan način da bi ugodio caru ili da bi izgadio spor među svećeničkim redovima. I doista, netko od nazočnih reče: »Nije on svetac, poslao ga je Ludvig da sije razdor među građane, a fratrići su Toskanci, ali iza njih stoje carski glasnici.« Drugi će pak: »Pa on je luđak, opsjednut je zloduhom, naduo se od oholosti pa uživa u mučenju od proklete taštine, tim fratriba daju da čitaju previše života svetaca, bolje bi bilo da se žene!« A neki će drugi: »Ne, trebalo bi nam da su svi kršćani takvi, spremni da posvjedoče o svojoj vjeri kao u pogansko vrijeme.« Dok sam slušao te glasove ne znajući više što da mislim, pruži mi se prilika da ponovno optuženika vidim s lica, u čemu me u nekoliko navrata bilo spriječilo mnoštvo ispred mene. Vidjeh lice nekoga tko promatra stvari koje nisu s otoga svijeta, kao što sam znao vidjeti na kipovima svetaca u zanosu vizije. I shvatih da, bio luđak ili vidovnjak, on potpuno svjesno hoće da umre, jer vjeruje da će svojom smrću poraziti neprijatelja, tko god on bio. I

shvatih da će njegov primjer ponukati druge ljude da pođu u smrt. Zaprepastila me jedino tolika odlučnost, jer ni danas ne znam prevladavala li u njemu sličnima ohola ljubav prema istini u koju vjeruju, što ih odvodi u smrt, ili ohola želja za smrću, što ih sili da zastupaju svoju istinu, kakva je da je. I to me ispunja osjećajem divljenja i straha.

No vratimo se Mihovilovim mukama. Svi se sada uputiše prema mjestu smaknuća.

Kapetan i njegovi izguraše kroz vrata osuđenika koji je na sebi imao suknjicu s nekoliko otkopčanih dugmeta i hodao velikim koracima i pognute glave, izgovarajući riječi svoje službe, nalik na nekog od mučenika. Bilo je svijeta da čovjek ne povjeruje, a mnogi su vikali: »Nemoj umrijeti!« i on bi odgovarao: »Hoću da umrem za Krista«, »Ali ti ne umireš za Krista«, govorili su mu, a on će: »Nego za istinu«. Kad stigoše do mjesta zvanog Prokonzulov ugao, netko mu zaviče neka moli Boga za sve njih i neka blagoslovi svjetinu. U ulici Svete Liperate rekoše mu: »Ludove jedan, vjeruj u papu!« a on odvrati: »Napravili ste boga od tog svojeg pape«, pa doda: »Lijepo su vas sredili ti vaši paperi« (bila je to igra riječima ili dosjetka, u kojoj su pape postajali gusani, u toskanskome narječju, kako su mi objasnili), i svi se začudiše što ide u smrt zbijajući šale.

Kod svetog Ivana mu povikaše: »Spasi život!«, a on odgovori: »Spasite se od grijeha!«. Na staroj tržnici mu povikaše: »Spasi se, spasi se!« a on odgovori: »Spasite se od pakla!«. Na novoj tržnici se netko prodera: »Pokaj se, pokaj se«, a on odgovori: »Pokajte se za lihvu«. Došavši do Svetoga križa vidje fratre iz svojeg reda koji su stajali na stepeništu, pa im predbaci da ne slijede pravilo svetog Franje. Poneki od njih slegoše ramenima, ali se ostali od stida pokriše kukuljicom po licu.

Idući prema Vratima od pravde mnogi su mu govorili: »Zaniječi, zaniječi, ne želi svoju smrt«, a on će: »Krist je umro za nas«. A oni će: »Ali ti nisi Krist, ne moraš umrijeti za nas!«, a on će: »Ali ja hoću da umrem za njega«. Na Poljani od pravde netko ga zapita zašto ne učini kao stanoviti fratar, njegov starješina, koji je zanijekao svoje stavove, ali Mihovil odgovori da nije zanijekao, i vidjeh kako mu mnogi među svjetinom odobravaju i bodre ga da se dobro drži. Tako sam i ja kao i mnogi drugi shvatio da su to njegova subraća pa se odmakosmo.

Napokon prođosmo kroz vrata i pred nama se ukaza lomača ili kolibica, kako su je ondje zvali, jer su komadi drva bili postavljeni u obliku kolibe, koju opkoliše naoružani konjanici kako se mnoštvo ne bi odviše približavalo. Tu privezaše fra Mihovila za stup. Začuh kako mu još

netko dovikuje: »Pa što je to zbog čega hoćeš umrijeti?« a on odgovori: »To je istina koja je u meni i o kojoj se samo smrću može posvjedočiti«. Potpališe vatru. A fra Mihovil, koji je već bio zapjevao Credo, nakon toga uze pjevati Te Deum. Otpjeva možda osam stihova, onda se savije kao da će kihnuti i sruši se na tlo, jer su se bile zapalile sveze. I već je bio mrtav, jer se na lomači umire i prije nego što počne gorjeti tijelo, zbog velike vrućine od koje pukne srce i zbog dima koji nahrupi u grudi.

Zatim čitava koliba planu poput baklje i nastade veliki bljesak, i da nije bilo pougljenjenog tijela mrtvog Mihovila što se još naziralo između razbuktalih cjepanica, bio bih mislio da se nalazim pred gorućim grmom. Tako sam bio blizu da doživim viziju (sjetih se dok sam se stubištem penjao u knjižnicu), da mi se na usnama same od sebe pojavi nekoliko riječi o ekstatičkom ushitu što sam ih pročitao u knjigama svete Hildegarde: »Plamen se sastoji od blistavog sjaja, unutrašnje snage i vatrenog žara, ali je blistavi sjaj u njemu zato da bi svijetlio, a vatreni žar zato da bi gorio.«

Sjetih se nekoliko Ubertinovih rečenica o ljubavi. Pred mojim se očima slika Mihovila na lomači stopi s Dolcinovom slikom, a Dolcinova slika sa slikom lijepe Margarete. Ponovno me obuze onaj nemir koji sam bio osjetio u crkvi.

Nastojao sam ne misliti više na to pa se odlučno uputih u labirint.

Prvi put sam u nj ulazio sam. Duge sjene što ih je svjetiljka bacala na pod strašile su me jednako kao priviđenja prethodne noći. Bojao sam se stalno da ću se naći pred novim zrcalom, jer zrcala imaju tako čarobnu moć da se, i kad znaš da su posrijedi zrcala, ne prestaješ plašiti.

S druge strane, nisam se pokušavao orijentirati niti zaobilaziti sobu s mirisima koji navode na priviđenja. Stupao sam kao u groznici i nisam znao kamo želim ići. Zapravo se ne udaljih previše od polazišta, jer se ubrzo zatekoh u sedmorokutnoj dvorani iz koje sam krenuo. Tu su na stolu bile raspoređene neke knjige za koje mi se nije činilo da sam ih vidio večer prije. Naslutih da su to svesci koje je Malahija vratio iz skriptorija, ali ih još nije smjestio gdje spadaju. Nisam shvaćao koliko sam daleko od dvorane s mirisima, jer sam osjećao kao neku ošamućenost koja je možda bila posljedica kakvog strujanja što je dopiralo sve do mene ili onoga o čemu sam dotad snatrio. Otvorih svezak bogato ukrašen minijaturama koje su po stilu djelovale kao da potječu iz samostana najsjevernijih krajeva Thule.

Na stranici kojom je počinjalo sveto evanđelje apostola Marka dojmila me se slika koja je prikazivala lava. To je sigurno bio lav, iako nikad prije nisam bio vidio lava od krvi i mesa, a minijaturist je vjerno prenio njegovo obličje, nadahnuvši se možda lavovima u Hiberniji, zemlji čudovišnih stvorova. Uvjerih se da ta životinja, kao što uostalom kaže i Physiologos, istovremeno ujedinjuje sva najstrahotnija i najveličanstvenija svojstva, pa mi je ta slika u pamet dozivala i sliku dušmanina i sliku Gospodina Našeg Isusa Krista u isti čas, i nisam znao kako da protumačim njezinu simboliku te sam sav drhtao, što od straha, što od propuha koji je izvirao iz pukotina u zidovima.

Lav kojeg sam vidio imao je usta načičkana zubima i glavu optočenu krljuštima kao u zmije, a golemo se tijelo upiralo o četiri šape šiljastih i grabežljivih pandža. Onako prekriveno krznom sličilo je nekome od onih sagova kakve sam poslije vidio da donose s Istoka, cijelo je bilo načinjeno od crvenih i smaragdnh ljustaka na kojima su se, žuti poput kuge, ocrtavali strašni i moćni obrisi kostiju. Žut je bio i rep koji se preko leđa uvijao sve do glave i završavao volutom od bijelih i crnih pramenova.

Već me je dosta bio potresao lav (i ne jednom sam se ogledao oko sebe strepeći da će kraj mene iznenada iskrsnuti životinja takvog obličja), kad odlučih pogledati i druge listove. Oko mi pade na sliku čovjeka što se nalazila na početku Matejeva evanđelja. Ne znam zašto, uplaši me više nego lav: lice mu je bilo ljudsko, ali je čovjek bio opkoljen nečim nalik na ukrućeno misno ruho koje mu je sezalo do stopala, a bilo je obloženo crvenim i žutim dragim kamenjem. Ta glava što je zagonetno izvirivala iz tvrđave rubina i topaza učini mi se (kako li sam bogohulan od straha postao!) poput tajanstvenog ubojice čije smo nevidljive tragove slijedili. Zatim mi postade jasno zašto sam tako tijesno povezivao zvijer i oklopljenog čovjeka s labirintom: zato što su i jedno i drugo izranjali, kao svi likovi te knjige, iz gusto isprepletene mreže labirinta, u kojem kao da su niti oniksa i smaragda, konci hrizopraza, vrpce berila aludirale na splet dvorana i hodnika u kojem sam se nalazio. Na stranici se moj pogled gubio blještavim stazama kao što su mi se noge gubile u zamršenom slijedu dvorana u knjižnici, pa me to što sam svoje lutanje vidio prikazano na pergamentu ispuni nemirom i uvjeri me da svaka od tih knjiga uz podsmijeh ispreda priču koja se u tome trenutku tiče mene. »De te fabula narratur«, rekoh sam sebi i zapitah se ne sadrže li te stranice i priču koja će me se ticati u trenucima što me tek čekaju.

Otvorih drugu knjigu koja je izgledala kao da pripada hispanskoj školi. Boje su bile žarke, a crvena je bila nalik na krv ili vatru. Bili je to knjiga apostolova otkrivenja i, kao prethodne večeri, naletjeh na stranicu gdje se nalazila mulier amicta sole. No to nije bila ista knjiga, minijatura je bila drugačija, u ovoj umjetnik nije toliko naglasio ženine obline. Usporedih njezino lice, grudi i gipke bokove s Djevičnim kipom koji sam gledao s Ubertinom. Obilježja su joj bila drugačija, ali mi se i ova mulier učini prekrasnom. Sjetih se da se ne smijem previše zabavljati tim mislima i okrenuh nekoliko stranica. Naidoh na još jednu ženu, no ovaj put je to bila babilonska bludnica. Nisu na mene djelovale toliko njezine obline, koliko pomisao da je i ona žena kao i ona prva, pa ipak je jedna majka svih odurnosti zemaljskih, a druga stjечиšte svih vrlina. Obline su u oba slučaja bile ženske i u stanovitom trenutku više nisam bio kadar shvatiti kakva je razlika među njima. Iznova oćutjeh kako se u meni nešto komeša, slika Djevice u crkvi nadvi se nad sliku lijepe Margarete. »Duša mi je prokleta!«, rekoh samome sebi. Ili: »Ja samlud.« Pa odlučih da više ne ostajem u knjižnici.

Srećom, bio sam blizu stubišta. Pojurih nizbrdo uz opasnost da se spotaknem i ugasim svijeću. Zatekoh se pod širokim svodom skriptorija, ali se ni tu ne zaustavih nego pohitah niza stepenice što su vodile u blagovaonicu.

Ondje zadihan zastadoh. Kroz prozore je prodirala mjesečeva svjedost, vani je bila blistava noć, tako da mi svijeća gotovo više nije bila potrebna kao u mračnim ćelijama i rovovima knjižnice. Pustih je međutim da gori, možda da mi bude utjehom. No još sam bio zadihan, pa pomislih kako bi bilo dobro popiti vode da smirim napetost, Kuhinja je bila blizu i ja prijedoh blagovaonicu te polako otvorih jedna od vrata koja su je dijelila od druge polovice prizemlja zgrade.

U tom času, umjesto da popusti, strah me obuze još žešće. Smjesta opazih da kraj krušne peći u kuhinji ima još nekoga, ili barem opazih da je u tom kutu upaljena svijeća, pa prestravljen ugasih svoju. U svojoj stravi prestravih i onog drugog (ili one druge), jer i oni brzo utruše svoju svijeću. Uzalud, doduše, noćno je svjedo naime obasjavalo kuhinju, da bi preda mnom na podu ocrtalo jednu ili više nejasnih sjeni.

Sledih se, i ne usudih se ni ustuknuti ni zakoračiti naprijed. Čuh neko tapanje, a učini mi se i da ćujem tih ženski glas. Zatim se iz bezlične skupine što se mutno naslućivala kraj peći izdvoji tamna i zdepasta sjena i pobježe prema vanjskim vratima, koja su oćito bila pritvo-

rena, te ih zatvori za sobom. Ostadosmo tako ja, na pragu između blagovaonice i kuhinje, i nešto neodređeno pokraj peći. Nešto neodređeno i što je — kako bih rekao? — cviljelo. Iz sjene je zapravo dopirao jecaj, gotovo kao da netko tiho plače ili u ritmu stenje od straha.

Plašljivcu ništa ne ulijeva više hrabrosti nego tuđa uplašenost, ali prema sjeni ne pođoh zato što me na to navela hrabrost. Prije bih rekao da je to bila neka opijenost slična omamljenosti koja me je spopala onda kad sam doživio priviđenja. U kuhinji se nalazilo nešto srodno kadu koji sam prethodne noći bio osjetio u knjižnici. Ili možda nije bila riječ o istim tvarima, samo što u mojim nadraženim osjetilima postigoše isti učinak. Osjećao sam rezak vonj stipse, kocelja i sriješa kojima su kuhari davali miris vinu. Ili se možda, kako sam poslije doznao, tih dana pripremalo pivo (koje su u tim sjevernim predjelima poluotoka dosta cijeno), a proizvodilo se, kao što je običaj u mojoj zemlji, uz pomoć vrijesa, močvarne mrče i divljeg ružmarina. Više nego moje nosnice, svi su ti mirisi opili moj duh.

I dok mi je razum savjetovao da viknem: »Mode retro!« i udaljim se od tog čičavog čeljadeta, koje je zacijelo bilo vampir što mi ga je poslao nečastivi, moja me vis appetitiva gurnu naprijed, kao da želim sudjelovati u nečem neviđenom.

Tako se primaknuh k sjeni, kadli na mjesecini koja se slijevala kroz velike prozore vidjeh da se preda mnom nalazi žena, sva drhtava, koja je na grudima rukom stezala neki zamotuljak i plačući se povlačila prema otvoru peći.

Gospodin Bog, Blažena Djevica i svi sveci rajski neka mi sad budu na pomoć dok pripovijedam što mi se dogodilo. Stid i dostojanstvo mojeg položaja (sad sam već star redovnik u ovom lijepom samostanu u Melku, mjestu mira i spokojne meditacije) morali bi mi nalagati da budem pobožan i oprezan. Morao bih jednostavno reći da mi se dogodilo nešto ružno, ali da se ne priliči ponavljati što je to bilo, pa ne bih smutio ni sebe ni svojeg čitatelja.

Ali nakana mi je bila da o tim davnim događajima ispričam cijelu istinu, a istina je nepodijeljena, prati je sjaj njezine vlastite jasnoće i ne dopušta da je naš probitak i naš sram prepolove. Problem je više u tome što treba da kažem što se dogodilo ne onako kako sad na to gledam i kako pamtim (premda još uvijek sve pamtim s neumoljivom životnošću i ne znam je li u moje sjećanje zbivanja i misli tako živo urezalo kajanje što je nakon toga uslijedilo, ili me još muči nedostatak tog istog kajanja koja u mojoj bolnoj duši oživljuje svaku, pa

i najmanju pojedinost vezanu za moju sramotu), nego onako kako sam tada vidio i doživio. A to mogu učiniti s pouzdanošću dostojnom ljetopisca zato što, kad zažmirim, mogu ponoviti ne samo sve što sam u tim trenucima učinio, nego i što sam pomislio, kao da prepisujem tada ispisan pergament. Moram dakle postupiti na taj način i neka mi sveti arhanđeo Mihovil pomogne, jer kao pouku budućim čitateljima i kao pokoru za vlastitu krivnju sada želim ispričati kako mladić može upasti u zloduhove zamke, i to tako da svima postanu jasne i očevidne kako bi im se mogli oprijeti ako na njih nabasaju.

To je dakle bila žena. Što govorim, djevojka. Budući da sam dotad (a i otad, hvala budi Bogu) imao malo dodira s bićima tog spola, ne bih znao reći koliko je mogla imati godina. Znam da je bila mlada, vrlo mlada, imala možda šesnaest ili osamnaest proljeća, ili možda dvadeset, i iznenadila me zbiljska ljudskost što je izbijala iz te spodobe. Nije bilo priviđenje i u svakom mi se slučaju učini valde bona. Možda zbog toga što je drhtala kao ptica na cičoj zimi, plakala i bojala me se.

Pomislivši kako je dužnost svakog dobrog kršćanina priteći u pomoć bližnjemu svome, vrlo joj se blagonaklono približih i na ispravnom latinskom rekoh da me se ne mora strašiti jer sam prijatelj, barem nisam neprijatelj, posve sigurno nisam onakav neprijatelj kakvog je ona valjda zamišljala.

Možda zbog povjerenja koje joj je ulila blagost mojeg pogleda, stvorenje se primiri i priđe mi. Primijetih da ne razumije latinski pa joj se nagoniski obratih na svojem njemačkom narodnom jeziku, što nju silno preplaši, ne znam da li zbog oštih glasova na koje svijet toga kraja nije svikao ili zato što su je ti glasovi podsjećali na kakav drugi susret s vojnicima iz moje zemlje. Tad se osmjehnuh, smatrajući da je govor pokreta i lica svima daleko razumljiviji nego govor riječi, i ona se umiri. Osmjehnu se i ona meni te mi kaza nekoliko riječi.

Prilično sam loše poznavao pučki jezik kojim je govorila, svakako, bio je drugačiji od jezika što sam ga djelomice naučio u Piši, a ipak po glasu shvatih da su njezine riječi nježne i učini mi se da mi kaže poput: »Ti si mlad, ti si lijep...« Iskušeniku koji je u samostanu proveo cijelo djetinjstvo rijetko se događa da čuje sudove o svojoj ljepoti, štoviše, obično ga opominju da je tjelesna ljepota prolazna i da je valja smatrati nečim bezvrijednim: no beskrajne su klopke što nam ih postavlja dušmanin, pa priznajem, koliko god lažan bio, da je taj osvrt na moju pristalost milo zazvučao mojim ušima i u meni izazvao nezadrživo uzbuđenje. To više što je, dok je to govorila, djevojka ispružila ruku i vrhovima prstiju

pogladila moj tada posve golobradi obraz. Osjetih se kao da me hvata nesvjestica, ali u tom trenu u svojem srcu nisam mogao opaziti ni traga nečem grešnom. Tolika je moć zloduhova kad mu se prohtije izložiti nas kušnji i iz duše naše izbrisati svaki spomen milosti.

Što sam oćutio? Što sam vidio? Sjećam se samo da je doživljaj prvog trenutka bio neopisiv, jer moj jezik i moj um nikada nitko nije učio kako da imenuje osjećaje te vrste. Sve dok mi u pamet ne navriješe iz unutrašnjosti druge riječi što sam ih čuo u drugim prilikama i na drugim mjestima, jamačno izgovorene u druge svrhe, ali koje mi se učiniše u divnom skladu s mojom radošću u tom času, kao da su nastale konstupstancijalno da bi izrazile baš nju. Riječi što su se narobile u prazninama mojeg pamćenja uspeše se do (nijeme) površine mojih usana i ja zaboravih da su ikada u Svetom pismu ili na stranicama što su ih ispisali sveci posluživale da iskažu kudikamo blistaviju zbilju. No je li između slasti o kojima su govorili sveci i slasti koje je proživljavao moj uzbuđeni duh doista bilo neke razlike? U tom času u meni ugasnu smisao za razlučivanje. A upravo je to, čini mi se, znak zanesenosti u bezdanima identiteta.

Najednom mi se djevojka ukaza nalik na crnu ali lijepu djevicu o kojoj priča Pjesma nad pjesmama. Nosila je iznošenu haljinicu od grubog sukna koja se dosta nećudoredno rastvarala na prsima, a oko vrata je imala ogrlicu od obojenih i, mislim, bezvrijednih kamenčića. No glava joj se ponosno kočila na vratu kao kula bjelokosna, oči su njezine bile kao ribnjaci u Hešbonu kod vrata batrabimskih, nos kao kula libanska što gleda prema Damasku, glava njezina kao brdo Karmel, a kosa na glavi kao purpur. Jest, njezina mi se kosa učini poput stada koza, zubi kao stado ostrizenih ovaca kad s kupanja dolaze: idu dvije i dvije kao blizanke i nijedna nije osamljena. »Kako si lijepa, prijateljice moja, kako si lijepa,« dođe mi da joj šapnem, »kosa je tvoja kao stado koza koje silaze s Gileada, usne su tvoje kao trake grimiza, kao kriške mogranja tvoji su obrazi, vrat ti je kao kula Davidova, za obranu sagrađena, tisuću štitova visi na njoj, sve oklopi junački.« Prepadnut i ushićen, pitao sam se tko je ova koja dolazi kao što zora sviće, lijepa kao mjesec, sjajna kao sunce, *terribilis ut castrorum acies ordinata*.

Onda mi se stvorenje još više približi i baci u kut tamni zamotuljak koji je dotad stezala u njedrima te ponovno dignu ruku da me pomiluje po licu, pa još jednom ponovi riječi što sam ih već čuo. I dok nisam znao treba li da je izbjegnem ili da joj se još primaknem, dok mi je u glavi tutnjalo kao da se Jošuline trublje spremaju srušiti zidine Jerihona,

a istodobno sam žudio i bojao se taknuti je, ona se veselo nasmiješi, tiho se oglasi kao mlada koza, pa odriješi vezice što su joj na prsima zatvarale haljinu i pusti je da joj spuzne niz tijelo te ostade preda mnom kao što je vjerojatno Eva izgledala pred Adamom u Edenskom vrtu. »Pulchra sunt uberu quae paululum supereminet et tument modice«, promrmljah ponavljajući rečenicu koju sam čuo od Ubertina, jer mi se njezine dvije dojke učiniše kao dva laneta, blizanca košutina, što pasu među ljiljanima, pupak joj je bio okrugla čaša koja nikad nije bez pića, trbuh kao stog pšenice ograđen ljiljanima.

»O sidus clarum puellarum«, doviknuh joj, »o porta clausa, fons hortorum, cella custos unguentorum, cella pigmentaria!« I nehotice se nadoh tik uz njezino tijelo i oćutjeh mu toplinu i trpkii vonj meni nepoznatih mirisnih ulja. Sjetih se: »Djeco, kad naiđe luda ljubav, čovjek je nemoćan!« i shvatih, bilo da je to što osjećam dušmaninova spletkaa ili dar nebeski, da više ništa ne mogu učiniti kako bih se suprotstavio sili što me gonila. i>Oh languet«, povikah, i»Causam languoris video nec caveo!« S usana njezinih saće je kapalo, kako su krasni bili koraci njezini u sandalama, pregibi bokova njezinih kao grivne stvorene rukom uzmjelnika. O ljubavi, kćeri slasti, kralj se zapleo u tvoje pletenice, šaptao sam sebi u bradu, i padoh u njezin zagrljaj i sručismo se na goli kuhinjski pod. Ne znam jesam li to učinio sam ili se za to pobrinulo njezino umijeće, nadoh se oslobođen svoje iskušeničke mantije i više se nismo stidjeli svojih tijela, et cuncta erant bona.

Poljubi me poljupcem usta svojih, a ljubav je njezina bila slađa od vina i miris ulja njezinih ugodniji od svih mirisa, lijepi su bili obrazi njezini među naušnicama, vrat njezin pod ogrlicama, kako si lijepa, prijateljice moja, kako si lijepa, imaš oči kao golubica (govorio sam), daj da ti vidim lice i da ti čujem glas, jer glas je tvoj ugodan i lice je tvoje krasno, srce si mi ranila, sestro moja, nevjesto, srce si mi ranila jednim pogledom svojim, jednim samim biserom ogrlice svoje, s usana tvojih, nevjesto, saće kapa, pod jezikom ti je med i mlijeko, grudi su tvoje grozdovi, miris daha tvoga kao jabuke, usta su tvoja kao najbolje vino koje odlazi ravno dragome tvome kao što teče na usnama usnulih... Zdenac u vrtu, nard i šafran, mirisna trska i cimet, smirna i aloj, jeo sam med svoj i saće svoje, pio sam vino svoje i mlijeko svoje, tko je, tko je ova koja dolazi kao što zora sviće, lijepa kao mjesec, sjajna kao sunce, strašna kao vojska pod zastavama?

Oh, Gospodine, kad duša padne u zanos, jedina je krepost voljeti to što vidiš (nije li tako?), najveća sreća imati to što imaš i tada se blaženi

Život pije sa satnog izvora (zar nije tako rečeno?), tada se kuša pravi život koji nam je, nakon ovog smrtnog, živjeti uz anđele u vječnosti... To sam mislio i činilo mi se da se proročanstva napokon obistinjuju dok me djevojka obasipala neopisivim nježnostima, i odjednom kao da mi se cijelo tijelo pretvorilo u oko, sprijeda i straga, i kao da vidim sve uokolo. I shvaćao sam da iz tog osjećaja, ljubavi, nastaju istovremeno jedinstvo, milina, blagodat, poljubac i zagrljaj, kao što sam već bio čuo, samo što sam mislio da mi govore o nečem drugom. Tek načas, dok se moja radost bližila vrhuncu, sinu mi da me možda upravo, i to noću, posjeduje zloduh zrele dobi, kojemu je suđeno da se napokon pokaže u svojoj pravoj prirodi duši što upita »tko si?«, on koji zna zanijeti dušu i obmanuti tijelo. No odmah se uvjerih da je đavolsko zacijelo moje oklijevanje, jer ne može biti ničeg pravednijeg, boljeg ni svetijeg od onoga što proživljavam i što iz trena u tren u meni uvećava slast. Kao što se kapljica vode koja dospije u krčag vina posve rasprši da bi poprimila boju i okus vina, kao što goruće i užareno željezo postaje slično vatri i gubi svoj prvotni oblik, kao što se zrak okupan sunčevom svjedošću promeće u blještavilo s jednakim sjajem, te se ne čini samo obasjanim nego svjetlom samim, tako sam ja čudo da se polako rastapam i umirem od te nježnosti, i preostade mi toliko snage da prošapćem riječi iz psalma: »Gle, grud mi je kao mlado vino, nema oduška, te novi mijeh probija«, i smjesta ugledah blistavu svjetlost, a u njoj lik boje safira što sav plamti presjajnom i blagom vatrom i ta se svjetlost nalazi čitavom presjajnom vatrom, a ta presjajna vatra tim blještavim likom, i ta blistava svjetlost i ta presjajna vatra čitavim likom.

Dok sam se, gotovo rasplinit, rušio na tijelo s kojim sam se bio sje-dinio, u zadnjem trzaju života spoznah da se plamen sastoji od blistavog sjaja, unutrašnje snage i vatrene žara, ali je blistavi sjaj u njemu zato da bi svijetlio, a vatrene žar zato da bi gorio. Zatim spoznah bezdan i sve dalje bezdane što ih zaziva.

Sada kad drhtavom rukom (ne znam da li zbog užasa nad grijehom o kojem pričam ili zbog grešne čežnje za događajem što ga spominjem) ispisujem ove retke, uviđam da sam se poslužio onim istim riječima da opišem svoj sramotni ushit u tom času kojima sam, jedva koju stranicu prije toga, opisivao vatru što je spalila mučeničko tijelo fratrića Mihovila. I nije moja ruka, spremna izvršiteljica duše, slučajno pripisala iste izraze dvama tako raznorodnim doživljajima, jer su me se vjerojatno na isti način dojmili onda kad su me snašli i maloprije, dok sam ih oba htio ponovno dočarati na pergamentu.

Postoji neka tajanstvena mudrost zbog koje se međusobno različite pojave mogu imenovati sličnim riječima, ona ista mudrost po kojoj se Božje stvari mogu označiti zemaljskim nazivima, pa u dvosmislenim simbolima Boga možemo iskazati lavom ili leopardom, a smrt ranom, radost plamenom, plamen smrću, smrt bezdanom, bezdan propašću duše, propast duše obeznanjenošću, a obeznanjenost strašću.

Zašto sam ja, mlada, samrti zanos koji me ganuo u mučenika Mihovila imenovao istim riječima kojima je svetica nazvala (božanski) životni zanos, i tim istim riječima nisam mogao a da ne opišem (grešni i kratkotrajni) zanos zemaljskog užitka, koji mi se, sa svoje strane, odmah nakon toga prikazao kao osjećaj da umirem i nestajem? Sada nastojim rasuđivati i o načinu na koji su me se, u vremenskom razmaku od svega nekoliko mjeseci, dojmila dva doživljaja, oba uzbudljiva i žalosna, i o načinu na koji sam se te noći u opatiji sjetio jednog, a osjetilima oćutio drugi, u razmaku od nekoliko sati, i naposljetku o načinu na koji sam ih istodobno nanovo iskusio sada, pišući ove retke, i o tome kako sam ih u sva tri slučaja samome sebi izrazio riječima kojima je posve drugačiji doživljaj opisala sveta duša što je nestajala promatrajući Boga. Jesam li možda hulio (tada, sada)? Sto je to bilo slično u Mihovilovoj želji za smrću, u ushitu koji me obuzeo dok sam gledao plamen kako ga proždire, u želji za putenim sjedinjenjem s djevojkom, u mističnom stidu kojim sam tu želju prevodio u alegoriju, te u samoj želji da u radosti nestane, koja je sveticu ponukala da umre od svoje ljubavi kako bi živjela duže u vječnosti? Je li moguće da se tako dvosmislene stvari mogu iskazati na tako jednosmislen način? Pa ipak, čini se, to je pouka koju su nam namrli najveći među doktorima: *omnis ergo figura tanto evidentius veritatem demonstrat quanto apertius per dissimilem similitudinem figuram se esse et non veritatem probat*. Ali ako su ljubav prema plamenu i prema bezdanu slika ljubavi prema Bogu, mogu li biti slika ljubavi prema smrti i ljubavi prema grijehu? Da, kao što lav i zmija mogu biti ujedno slika Krista i slika zloduha. Stvar je u tome što samo presuda crkvenih otaca može odrediti koje je tumačenje ispravno, a za slučaj oko kojeg se ja mučim ne postoji auctoritas u koju bi se moj poslušni um mogao ugledati, pa izgaram u sumnji (i opet je tu slika vatre da opiše odsutnost istine i potpunost zablude u kojima nestajem!). Što se, o Gospodine, događa u mojoj duši, sad kad me zahvatio vrtlog uspomena i kad u meni istodobno bukne različita vremenska razdoblja, kao da se spremam uspostavljati red među zvijezdama i slijed njihovih nebeskih kretanja? Jamačno premašujem granice svoje grešne i bolesne

pameti. Nego hajde, vratimo se zadaći koju sam kanio ponizno izvesti. Pripovijedao sam o tom danu i o posvemašnjem gubitku svijesti u koji sam bio potonuo. Eto, kazao sam čega sam se tom prilikom sjetio i neka se na tome zaustavi moje slabašno pero vjernog i pouzdanog ljetopisca.

Ležao sam, ne znam koliko vremena, a djevojka pokraj mene. Laskim je pokretom ruke i dalje dodirivala moje tijelo, vlažno od znoja. Osjećao sam unutrašnju razdraganost, a to nije bio mir, nego nešto kao posljednje potmulo tinjanje vatre što neće da ugasne pod pepelom, iako je plamen već mrtav. Bez oklijevanja bih nazvao blaženim onoga kojemu je dano da oćuti tako nešto (mrmljao sam kao u polusnu), makar rijetko, za ovoga života (a ja sam to doista i osjetio samo taj put), i makar ovlaš i samo na jedan časak. To je kao da više ne postojite, sama sebe uopće ne osjećate, kao da ste umanjeni, kao da nestajete, i kad bi koji smrtnik (govorio sam sebi) mogao samo na časak i ovlaš iskusiti to što sam ja iskusio, smjesta bi mu dotužio ovaj opaki svijet, zasmetala bi mu podmuklost svakidašnjeg života, osjetio bi težinu svojeg smrtnog tijela... Zar me nisu upravo tako učili? Taj poziv čitavu mojem duhu da se zaboravi u blaženstvu nesumnjivo je (sad sam to razumio) dolazio zračenjem vječnog sunca, a radost koju ono uzrokuje otvara, širi, uvećava čovjeka, i žedno grlo što ga čovjek u sebi nosi više se ne zatvara tako lako, jer to je rana koju je nenadano izazvao mač ljubavi i ničeg na ovome svijetu nema slađeg ni strašnijeg. No takva je vlast sunčeva da ranjenika gađa svojim zrakama, pa se svi zakuci rastvaraju, čovjek se širi i rasteže i same mu se žile raskrile, njegove sile više nisu kadre ispunjavati naloge koje prime, nego ih goni jedino želja, dub plamti u bezdanu onoga što dotiče i vidi kako njegovu želju i njegovu istinu nadilazi zbilja koju je proživio i koju proživljuje. I osupnuta mu svijest prisustvuje vlastitu onesvještenju.

Zaronih u takve slasti neizrecive unutrašnje radosti da ubrzo usnuh.

Nakon nekog vremena otvorih oči. Noćno je svjedo, možda zbog kakvog oblaka, bilo znatno oslabilo. Ispružih ruku do sebe, ali više ne mogoh napipati djevojčino tijelo. Okrenuh glavu: više je nije bilo.

Odsutnost predmeta koji je u meni bio raspirio želju i utažio moju žeđ odjednom me opomenu na ispraznost te želje i opakost te žeđi. Omne animal triste post coitum. Postadoh svjestan činjenice da sam zgriješio. Sad, pošto su protekle godine i godine, dok ja još gorko

plačem što sam posrnuo, ne mogu zaboraviti kako sam te večeri oćutio veliko veselje i krivo bih učinio Previšnjemu, koji je sve stvari stvorio u dobroti i u ljepoti, kad ne bih priznao da se čak u toj zgodi između dvaju grešnika zbilo nešto što je samo po sebi, naturaliter, bilo dobro i lijepo. No možda ja zbog svoje sadašnje ostarjele dobi kao krivac lijepim i dobrim osjećam sve što je vezano uz moju mladost. Morao bih, naprotiv, misli upraviti prema smrti što mi se bliži. Tada, kao mladić, ne pomislih na smrt, nego živo i iskreno zaplakah nad svojim grijehom.

Ustadoh tresući se, između ostalog i zato što sam dugo ležao na ledenom kamenu kuhinjskoga poda, pa mi se tijelo bilo ukoćilo. Odjenuh se gotovo u vrućici. Onda u kutu spazih zamotuljak što ga je djevojka bila odbacila u bijegu. Prignuh se da pregledam taj predmet: bio je to nekakav svežanj uvijenog platna, koje je, činilo se, potjecalo iz kuhinje. Odmotah ga i ne shvatih istog časa što je unutra, bilo zbog oskudna svjeda, bilo zbog bezobličnosti njegova sadržaja. Zatim mi posta jasno: sred ugrušane krvi i komadića mlohavijeg i bjeličastog mesa, mrtvo ali još ustreptalo hladetinastim životom mrtve utrobe, izbrzdano pomodrdjelim žilicama, pred mojim je očima bilo veliko srce.

Na oči mi se spusti veo mraka, kiselkasta mi se slina stvori u ustima. Vrisnuh i padoh k'o što mrtvo tijelo pada.

Noć

Gdje se Adson, smućen, povjeri Vilimu te razmatra
o ulozi žene na području stvaranja, a onda se, međutim,
otkrije les nekog muškarca.

Osvijestih se i osjetih da mi netko vodom prska lice. Bio je to fra Vilim, koji je uza se imao svijeću, a bio mi je nešto stavio pod glavu.

»Sto se dogodilo, Adsone«, upita me, »da noću vrludaš i iz kuhinje kradeš iznutrice?«

Ukratko, Vilim se bio probudio, tražio me iz ne znam više ni ja kojih razloga, a kad me nije našao, posumnjao je da sam se otišao junačiti po knjižnici. Dok se približavao Zgradi s kuhinjske strane, vidio je kako kroz vrata izlazi neka sjena i ide prema vrtu (a to je bila djevojka što se upravo tada udaljavala, možda zato što je čula da netko dolazi). Pokušao je razaznati tko je i slijediti je, ali je ona (to jest, ona koja je za njega bila neka sjena) umaknula prema utvrđi i onda se izgubila. Tad je Vilim — pošto je pretražio okoliš — ušao u kuhinju i našao me onesviještenog.

Kad mu, još sav prestravljen, pokazah zamotuljak u kojem je bilo srce, mucajući nešto o još jednom zločinu, on se stade smijati: »Adsone, ali koji bi to čovjek mogao imati tako krupno srce? To je kravlje ili volujsko srce, baš su danas klali neku živinu! Nego ti meni radije kaži otkuda ono u tvojim rukama?«

U tom trenutku, pod teretom grižnje savjesti i k tome izbeumljen od velikoga straha, briznuh u gorak plač i zamolih ga da mi udijeli ispovjedni sakrament, što on i učini, pa mu ništa ne krijući sve ispričah.

Fra Vilim me sasluša vrlo ozbiljno, ali se na njegovu licu mogla

naslutiti velikodušna popustljivost. Kad završih, poprimi još ozbiljniji izražaj i reče mi: »Adsonе, ti si zgriješio, nema dvojbe, i protiv zapovijedi koja ti nalaže da ne bludničiš i protiv svojih iskušeničkih dužnosti. Za tebe je olakotna okolnost to što si se zatekao u jednoj od onih situacija u kojoj bi dušu bio izgubio i kakav otac pustinjač. A o ženi kao o izvoru iskušanja dovoljno je već rečeno u Svetom pismu. Za ženu Propovjednik kaže da joj je besjeda kao vatra goruća, a izreke vele kako ona zaposjeda dragocjenu dušu muškarčevu i kako je znala i najjače upropastiti. A Propovjednik kaže još i ovo: otkrih da ima nešto gorče od smrti — žena, ona je zamka, srce joj mreža, a ruke okovi. I drugi su rekli da je ona sredstvo u rukama hudobe. Kad smo s tim načistu, dragi Adsonе, nikako ne mogu povjerovati da je Božja namjera bila da prilikom stvaranja svijetu dadne tako gnusno biće a da mu ne podari i koju vrlinu. I ne mogu a da se ne zamislim nad činjenicom što je od Njega dobila mnoge povlastice i prednosti, od kojih su bar tri pozamašne. Naime, muškarca je On stvorio na prilično nizak način, i to od blata, a ženu u drugom navratu, u raji i od plemenite ljudske tvari. A dok ju je stvarao, nisu mu poslužila Adamova stopala niti interiora, nego njegovo rebro. Nadalje, Gospodin koji je svemoguć mogao se u čovjeka otjelovid izravno, nekim čudom, a kao boravište je, naprotiv, izabrao trbuh jedne žene, što je znak da nije bila tako gnusna. A kad se poslije uskrsnuća ukazao, ukazao se ženi. I najposlije, u nebeskoj slavi nijedan čovjek neće biti kraljem, nego će kraljicom biti žena što nikad nije zgriješila. Ako je dakle Gospodin bio toliko pažljiv prema samoj Evi i njezinim kćerima, je li tako neobično što mi osjećamo da nas privlače čari i plemenitost toga spola? Ovim ti želim reći, Adsonе, da to, dakako, ne smiješ više raditi, ali da nije tako čudovišno što si došao u napast da to napraviš. I s druge strane, da redovnik bar jednom u životu prođe kroz iskustvo putene strasti, pa da jednog dana bude dobrotiv i pun razumijevanja prema grešnicima kojima će pružati savjet i utjehu... e pa dobro, dragi Adsonе, to je nešto što ne treba smatrati poželjnim prije nego što se dogodi, ali nije ni nešto što valja žigosati pošto se dogodilo. Pa stoga idi s milim Bogom i ne govorimo više o tome. Nego, da ne bismo previše raspredali o nečemu što bi bilo bolje zaboraviti, ako ti to pođe za rukom«, i tu mi se učini kao da njegov glas smalaksava od nekog unutrašnjeg ganuća, »radije se upitajmo o smislu onoga što se noćas dogodilo. Tko je bila ta djevojka i s kim je imala sastanak?«

»To uopće ne znam i nisam vidio muškarca koji je bio s njom«, reko.

»Dobro, ali po mnogim vrlo sigurnim naznakama možemo zaključiti tko je to bio. Prije svega, to je bio neki ružan i star muškarac, s kojim djevojka ne ide drage volje, osobito ako je lijepa kao što ti veliš, iako mi se čini, dragi moj vučiću, da si ti sklon u svakom jelu nalaziti slasti.«

»Zašto ružan i star?«

»Zato što djevojka nije k njemu dolazila iz ljubavi, nego radi svežnja s bubrezima. To je jamačno bila neka djevojka iz sela koja se, možda i ne prvi put, podaje zbog gladi kakvu razvratnom redovniku, a kao nagradu dobiva za se i za svoju obitelj što god da prigrize.«

»Bludnica!«, reko užasnut.

»Siromašna seljanka, Adsona. Koja možda čak ima i mlađu braću koju treba hraniti. I koja bi se, kad bi mogla, davala iz ljubavi a ne radi dobitka. Kao što je učinila večeras. Kažeš mi, naime, da je za tebe rekla da si mlad i lijep i besplatno ti i iz ljubavi prema tebi dala ono što bi drugima naprotiv dala za volujsko srce i koji okrajak pluća. I toliko se kreposnom osjetila što se dragovoljno darovala, i toliko joj je odlanulo, da je pobjegla ne uzevši ništa u zamjenu. To je razlog što mislim da onaj drugi, s kojim te usporedila, nije ni mlad ni lijep.«

Priznajem, premda je moje kajanje bilo vrlo živo, to me objašnjenje ispuni ugodnim ponosom, ali nastavih šutjeti i pustih svojeg učitelja da dalje govori.

»Taj ružni storkelja mora da je imao mogućnost da side do sela i sklopi poznanstva sa seljacima, što mora biti u nekakvoj vezi s njegovom službom. Vjerojatno mu je bilo poznato na koji način može puštati ljude unutra i van kroz zidine, kao i da će u kuhinji biti onih iznutrica (a sutra će se kazati, na primjer, da su vrata ostala otvorena pa je ušao neki pas i pojeo iznutrice). I napokon, mora da je imao stanovit osjećaj za štedljivost i da mu je donekle bilo stalo da kuhinju ne liši najvrednijih namirnica, jer bi joj inače bio dao odrezak ili koji ukusniji zalogaj. I sad vidiš da se slika našega neznanca vrlo jasno ocrtava i sva ta svojstva ili akcidencije dobro pristaju supstanci koju bih bez bojazni mogao odrediti kao našeg opskrbnika, Remigia iz Varagine. Ili, ako griješim, kao našeg tajanstvenog Salvatorea. A taj, budući da je, između ostalog, iz ovoga kraja, zna dosta dobro razgovarati s ovdašnjim svijetom i zna kako pridobiti djevojku da učini ono što je on htio da učini, da nisi stigao ti.«

»Zacijelo je tako«, rekoš uvjeren, »ali što imamo sada od toga što to znamo?«

»Ništa. I sve«, reče Vilim. »Zgoda može i ne mora imati veze sa zločinima kojima se bavimo. S druge strane, ako je opskrbnik bio Dolcinov pristaša, ovo objašnjava ono i obratno. I sad napokon znamo da je ova opatija, po noći, poprište mnogih i skitničkih zbivanja. A tko zna ne znaju li naš opskrbnik, odnosno Salvatore, koji se njome tako nesmetano kreću u mraku, više nego što kažu.«

»Ali hoće li to reći nama?«

»Neće, ako se s njima budemo ponašali samilosno i pravili se da ne vodimo računa o njihovim grijesima. Ali ako nam baš bude potrebno da nešto doznamo, u rukama nam je sredstvo kojim ćemo ih primorati da progovore. Drugim riječima, bude li nužno, opskrbnik ili Salvatore su naši, a Bog će nam oprostiti taj prijestup, jer oprašta štošta drugo«, reče i prepredeno me pogleda, a ja ne smogoh hrabrosti da stavljam primjedbe o dopustivosti onoga što smjera.

»A sad bismo morali poći spavati, jer za jedan sat počinje služba riječi. Ali vidim da si još uzrujan, jadni moj Adson, da si još ustrašen zbog svojega grijeha... Ništa ne opušta duh kao dobar predah u crkvi. Ja sam ti dao oprost, ali nikad se ne zna. Idi i zamoli Gospodina da ti ga potvrdi.« Pa me prilično odrješito lupi po glavi, što je možda imao biti dokaz očinske i muževne ljubavi, a možda popustljiva i blaga pokora mojoj krivnji. Ili možda (kao što tog trena grešno pomislih) nekakva dobrodušna zavist koja se mogla očekivati u čovjeka žedna novih i živahnih iskustava kakav je on bio.

Uputismo se prema crkvi pošto smo izašli svojim uobičajenim putem, koji prijedoh žurno i stisnutih očiju, jer su me sve te kosti one noći odviše neuvijeno podsjećale da sam i sam prah i kako je sumanuta bila oholost moje puti.

Kad stigismo u lađu, pred glavnim oltarom vidjesmo sjenu. Mislio sam da je Ubertino još uvijek tu. To je međutim bio Alinardo, koji nas isprva ne prepozna. Reče da sad više ne može spavati, pa je odlučio noć provesti u molitvi za onog mladog nestalog redovnika (ni imena mu se nije sjećao). Ako je mrtav, moli za njegovu dušu, a za njegovu tijelo ako negdje leži iznemogao i sam.

»Suviše mrtvih«, reče, »suviše mrtvih... Ali to je pisalo u apostolovoj knjizi. S prvom se trubljom pojavi tuča, s drugom se trećina mora pretvori u krv, a jednoga ste našli u tuči, drugoga u krvi...Treća trublja najavljuje da će na trećinu rijeka i na izvore voda pasti velika

zvijezda što gori poput zublje. Na taj je način, kažem vam, nestao naš treći brat. I strahujte za četvrtoga, jer će trećina sunca, trećina mjeseca i trećina zvijezda biti udarena i nastat će gotovo potpuna tama...«

Dok smo izlazili iz transepta, Vilim se zapita nema li u starčevim riječima štogod istine.

»Ali«, napomenuh mu, »onda bismo morali pretpostaviti da je jedan jedini đavolski duh, posluživši se Apokalipsom kao vodičem, sam izazvao sve tri smrti, ukoliko je i Berengar mrtav. Znamo, na protiv, da je Adelmo poginuo svojom voljom...«

»Istina«, reče Vilim, »ali je taj isti đavolski ili bolesni um Adelmovu smrt mogao iskoristiti kao nadahnuće da bi na simboličan način namjestio ostale dvije smrti. A kad bi tako bilo, Berengar bi se morao nalaziti u nekoj rijeci ili izvoru. Ni rijeka ni izvora u opatiji nema, bar ne takvih da bi se u njima netko mogao udaviti ili da ga udave...«

»Postoje samo kupelji«, spomenuh gotovo slučajno.

»Adsonel«, reče Vilim, »znaš da ti ta možda valja? Kupke!«

»Ali sigurno su ih već pregledali...«

»Jutros sam vidio sluge kad su tražili, samo su otvorili vrata građevine u kojoj su kupke i letimično pogledati naokolo a da nisu po njoj pročeprkali. Još nisu znali da moraju tražiti nešto što je dobro skriveno, očekivali su da će se leš negdje teatralno izvaliti, kao što su Venancijev našli u žari... Hajdemo malo poviriti, ionako je mrak, a čini mi se da naša svjetiljka još sasvim lijepo gori.«

Tako i uradismo te bez teškoća otvorismo vrata građevine s kupeljima, odmah do bolnice.

Jedne od drugih odvojene širokim zastorima, tu su se redale kade, ne sjećam se više koliko ih je bilo. Redovnicima su služile za osobnu čistoću u dane koje je određivalo pravilo, a Severin ih je upotrebljavao u svrhu liječenja, jer ništa kao kupelj ne može smiriti djelo i duh. Na ognjištu što je stajalo u kutu lako se mogla zgrijati voda. Kad smo ga mi našli, bilo je prljavo od svježeg pepela, a pred njim je ležao veliki prevrnuti kotao. Voda se crpila s izvora u drugom kutu.

Pogledasmo u prve kade, koje su bile prazne. Samo je zadnja, skrivena navučenim zastorima, bila puna, a kraj nje je na tlu, neuredno odbačena, ležala redovnička halja. Pri svjetlosti naše svijeće na prvi nam se pogled površina tekućine učini mirnom, no kad smo svijeću nadnijeli nad vodu, u dnu razabrasmo, beživotno i golo,

ljudsko tijelo. Polako ga izvukosmo: bio je to Berengar. U njega je, reče Vilim, lice doista kao u utopljenika. Crte su mu bile nabrekle. Bijelo i mekano, bez dlaka, tijelo mu je bilo kao u žene, ako izuzmemo odvratni prizor gnjecavih sramnih dijelova tijela. Pocrvenjeh, zatim me podiđoše žmarci. Prekrižih se dok je Vilim blagoslivljao leš.

ČETVRTI

DAN

Jutrenja

Gdje Vilim i Severin pregledavaju Berengarov les,
otkriju da mu je jezik crn, što je neobično
u utopljenika. Zatim raspravljaju o otrovima
sto izazivaju jake bolove i o jednoj davnoj krađi.

Neću se zadržavati pričajući kako smo obavijestili Opata, kako se cijela opatija probudila prije kanonskoga časa, kako su se svuda razlijevali krici užasa, kako je na svačijem licu zavladała strepnja i bol, kako je novost doprla do ušiju čitavog pučanstva na visoravni i kako su se sluge križale i klele. Ne znam je li se tog jutra prvo bogoslužje odvijalo po propisima ni tko je u njemu sudjelovao. Pođoh za Vilimom i za Severinom koji narediše da se Berengarovo tijelo umota i položi na stol u bolnici.

Pošto se povukoše Opat i ostali redovnici, travar i moj učitelj stadoše potanko istraživati leš, s hladnokrvnošću pravih liječnika.

»Umro je od utapanja«, reče Severin, »o tome nema nikakve sumnje. Lice je podbuhlo, trbuh je napet...«

»Ali ga nije utopila neka druga osoba«, primijeti Vilim, »inače bi se bio opro ubojčinom nasilničkom činu pa bismo oko kade bili našli tragove prolivene vode. Sve je, međutim, bilo uredno i čisto, kao da je Berengar ugrijao vodu, napunio kupku i u nju se smjestio od svoje volje.«

»To me ne čudi«, reče Severin. »Berengar je patio od grčeva pa sam mu ja sam više puta rekao da mlaka kupka smiruje uzbuđenost tijela i duha. U više navrata je od mene tražio dopuštenje da ode u kupelji. Možda je tako učinio i noćas...«

»Prošle noći«, zamijeti Vilim, »jer vidiš da je ovo tijelo ostalo u vodi barem jedan dan...«

»Moguće je da je to bilo prošle noći«, složi se Severin. Vilim ga djelomice uputi u zbivanja prethodne noći. Ne reče mu da smo potkrijući bili u skriptoriju, nego mu ispriповjedi, zatajivši mu neke okolnosti, kako smo gonili nekog tajnovitog svata koji nam je bio ukrao knjigu. Severin shvati da mu Vilim kaže samo dio istine, ali više ništa ne upita. Primijeti da je Berengarova uzrujanost, ako je on tajnoviti kradljivac, mogla nesretnika ponukati da umirenje potraži u okrepljujućoj kupki. Berengar je, pripomenu, bio vrlo osjetljive naravi, katkad bi se zbog kakve neprilike ili uzbuđenja stao tresti, oblijevati hladnim znojem, kolutao bi očima i padao na tlo bljujući bjeličastu pjenu.

»U svakom slučaju«, reče Vilim, »prije nego što je došao ovamo, bio je negdje drugdje, jer u kupeljima nisam vidio knjigu koju je ukrao.«

»Jest«, potvrdili sa stanovitim ponosom, »podigao sam njegovu mantiju koja je ležala pokraj kade i nisam našao ni traga nekom krupnom predmetu.«

»Izvršno«, nasmiješi mi se Vilim. »Bio je, dakle, prije toga negdje drugdje, i uzmimo da se onda, kako bi smirio svoju uzrujanost i izbjegao našoj potrazi, uvukao u kupelji i uronio u vodu. Severine, misliš li da je bolest od koje je patio bila dovoljna da izgubi svijest i utopi se?«

»Možda i jest«, u dvojbi će Severin. »S druge strane, ako se sve odigralo prije dvije noći, oko kade je moglo biti vode koja se poslije osušila. Tako ne možemo isključiti mogućnost da je udavljen nasilno.«

»Ne«, reče Vilim. »Jesi li ikad vidio da umorena osoba, prije nego što je udave, sa sebe skine odjeću?« Severin odmahnu glavom, kao da to obrazloženje više nema mnogo važnosti. Već nekoliko časaka ispitivao je ruke leša: »Gle, nešto čudnovato...« reče.

»Što?«

»Neki dan sam promotrio Venancijeve ruke, kad smo tijelo očistili od krvi, i na njima opazio pojedinost kojoj nisam pridavao osobito značenje. Jagodice na dva prsta Venancijeve desne ruke bile su tamne, kao da su pocrnjele od neke tvari zagasite boje. Točno ovakve, vidiš li?, kao što su sada jagodice na dva Berengarova prsta. Štoviše, ovdje imamo i neke tragove na trećem prstu. Tada sam pomislio da je Venancije dirao crnila u skriptoriju...«

»Vrlo zanimljivo«, zamišljeno će Vilim pa približi oči Berengaro-

vim prstima. Zora je rudjela, svjetlo je u prostoriji još bilo slabo, i moj je učitelj očito mučilo što nema leća. »Vrlo zanimljivo«, ponovi. »Kažiprst i palac su tamni na jagodicama, srednjak samo s unutrašnje strane, i to neznatno. Ali slabijih tragova ima i na lijevoj ruci, bar na kažiprstu i na palcu.«

»Kad bi tragovi bili samo na desnoj ruci, to bi bili prsti nekoga tko hvata nešto maleno, ili dugačko i tanko...«

»Kao pisaljku. Ili hranu. Ili kukca. Ili zmiju. Ili pokaznicu. Ili štap. Previše toga. Ali kad znakova ima i na drugoj ruci, to bi mogao biti i kakav pehar, desnica ga čvrsto drži, a lijevica manjom snagom pomaže...«

Severin je sada lagano trljao mrtvačeve prste, ali tamna boja nije nestajala! Opazih da je stavio par rukavica kojima se vjerojatno služio dok je rukovao otrovnim tvarima. Pomiriše, ali ništa ne osjeti. »Mogao bih navesti mnogo biljnih (a i mineralnih) tvari koje izazivaju tragove te vrste. Neke su smrtonosne, neke nisu. Minijaturisti ponekad imaju prste uprljane zlatnim prahom...«

»Adelmo je bio minijaturist«, reče Vilim. »Pretpostavljam da ti nije palo na pamet da mu pregledavaš prste kad si se našao pred njegovim smrskanim tijelom. No ova dvojica su možda doticali nešto što je pripadalo Adelmu.«

»Zaista ne znam«, reče Severin. »Dvojica mrtvih, u obojice crni prsti. Sto zaključuješ?«

»Ne zaključujem ništa: nihil sequitur geminis ex particularibus unquam. Trebalo bi za oba slučaja pronaći pravilo. Primjerice: postoji tvar od koje prsti onoga tko je dotiče postanu crni...«

Likujući dovrših silogizam: »...Venancije i Berengar imaju crne prste, ergo doticali su tu tvar!«

»Izvršno, Adsone«, reče Vilim, »šteta što ti silogizam nije valjan, jer aut semel aut iterum medium generaliter esto, a u tom se silogizmu srednji pojam nikad ne javlja kao opći. To je znak da smo pogrešno izabrali gornju premisu. Nisam smio kazati: svi oni koji dotiču stanovitu tvar imaju crne prste, jer bi moglo biti i ljudi s crnim prstima koju tu tvar nisu doticali. Morao sam reći: svi oni i jedino oni koji imaju crne prste sigurno su doticali određenu tvar. Venancije i Berengar, i tako dalje. Time bismo dobili Darii, odličan modus iz prve figure.«

»Onda imamo odgovor!«, rekoh sav sretan.

»Jao, Adsone, kako se ti uzdaš u silogizme! Imamo samo i po-

novljeno pitanje. To jest, postavili smo hipotezu da su Venancije i Berengar dodirivali istu stvar, što je bez daljnjega razumna hipoteza. Ali kad smo jednom zamislili da jedna jedina od svih tvari dovodi do tog ishoda (što još moramo raščistiti), ne znamo koja je to tvar ni gdje su je oni našli ni zašto su je dirali. I pazi, ne znamo čak ni to je li ih u smrt doista poslala baš ta tvar koju su dotaknuli. Zamisli da neki luđak hoće da poubija sve one koji dodirnu zlatni prah. Hoćemo li reći da prah ubija?»

Ostah smućen. Uvijek sam vjerovao da je logika univerzalno oružje, a sad sam počinjao shvaćati da njezina valjanost ovisi o načinu na koji se rabi. S druge strane, družeći se sa svojim učiteljem bio sam uvidio, i idućih dana sve više uviđao, da logika može umnogome poslužiti, pod uvjetom da se u nju udubite, a onda iz nje isplivate.

U međuvremenu je Severin, koji zacijelo nije bio dobar logičar, rasuđivao po vlastitu iskustvu: »Svijet otrova je raznolik, kao što su raznolike tajne u prirodi«, reče. Pokaza na niz posuda i staklenki kojima smo se već jednom divili, uzorno poredanih na policama duž zidova, zajedno s mnogim knjigama. »Kao što sam ti već kazao, ovdje ima mnogo biljaka od kojih bi se, kad se pripreme kako treba i u pravim omjerima, mogli načiniti smrtonosni napici i ulja. Eno tamo, datura stramonium, bunilca, kukuta: mogu izazvati pospanost, uzbuđenje, ili i jedno i drugo. Ako se uzimaju oprezno, to su vrlo dobri lijekovi; u velikim količinama dovode do smrti. Ondje stoje bob svetog Ignacija, nux vomica, koji bi mogli zaustaviti disanje...«

»Ali nijedna od tih tvari ne bi na prstima ostavila znakove?«

»Mislim nijedna. Ima pak tvari koje postaju opasne samo ako se progutaju, i drugih koje, naprotiv, djeluju na površini kože. Bijela čemerika može onoga tko je uhvati da bi je iščupao iz zemlje nagnati na povraćanje. Postoje begonije koje, kad cvjetaju, u vrtlara koji ih dodirnu izazovu pijanstvo, kao da su se napili vina. Crni kukurijek, ako ga jedva taknete, izaziva proljev. Od drugih biljaka se dobiva lupanje srca, od trećih drhtanje glave, od četvrtih se pak gubi glas. Gujin otrov, međutim, stavi li se na kožu a da ne prodre u krv, proizvede tek laku nadraženost... Ali jedanput su mi pokazali smjesu od koje, kad se namaze po unutrašnjem dijelu bedara nekog psa, blizu spolovila, životinja ubrzo umire u stravičnim grčevima, tako da joj se udovi malo-pomalo ukoče...«

»Mnogo toga znaš o otrovima«, reče Vilim glasom koji je djelovao zadivljeno. Severin se zapilji u njega i podnese nekoliko časaka njegov

pogled: »Znam ono što liječnik, travar, gojitelj znanosti o ljudskome zdravlju mora znati.«

Vilim ostade dugo zadubljen u misli. Zatim zamoli Severina da lesu otvori usta i da mu pogleda jezik. Severin znatiželjno uze tanku lopaticu, jednu od sprava kojima se koristilo njegovo liječničko umijeće, te učini kako mu je rečeno. Kliknu od iznenađenja: »Jezik je crn!«

»Tako je, znači«, promrmlja Vilim. »Nešto je uhvatio prstima i progutao... To odbacuje mogućnost trovanja što si ih prije naveo, koje ubijaju kad prodru kroz kožu. Ali to ne olakšava naša nagađanja. Jer sada, za njega i za Venancija, moramo pomišljati na svojevotlan čin, nikako slučajan, do kojeg nije došlo zbog njihove rastresenosti ili nesmotrenosti, niti ih je tko na nj prisilio. Nešto su uhvatili i stavili u usta, znajući što rade...«

»Hranu? Piće?«

»Možda. Ili možda... što ja znam? Kakvo glazbalo, kao što je flauta...«

»Besmisleno«, reče Severin.

»Dakako da je besmisleno. Ali ne smijemo zanemariti nijednu pretpostavku, koliko god neobična bila. Nego, pokušajmo se vratiti otrovnoj tvari. Da se netko tko poznaje otrove kao i ti ušuljao ovamo i upotrijebio neke od ovih tvojih trava, je li mogao smiješati smrtonosnu tekućinu ili ulje kadro da na prstima i na jeziku ostavi onakve tragove? Nešto što se može staviti u hranu, u piće, na žlicu, na nešto što se meće u usta?«

»Jest«, složi se Severin, »ali tko? I onda, ako i prihvatimo tu pretpostavku, kako se taj otrov mogao podmetnuti našoj pokojnoj subraći?«

Da budem iskren, ni ja nisam uspijevao zamisliti Venancija ili Berengara kako mirno puštaju da im pride netko tko im pruža tajanstvenu tvar i nagovara ih da je pojedu ili popiju. No činilo se da Vilima ni najmanje ne smeta ta čudnovatost. »O tome ćemo poslije razmišljati«, reče, »jer bih sada htio da se pokušaš sjetiti neke činjenice koju još nisi dozvao u pamet, ne znam, nekoga tko se kod tebe propitkivao o biljkama, nekoga tko s lakoćom ulazi u bolnicu...«

»Trenutak«, reče Severin, »prije mnogo vremena, mislim godina, na ovim sam policama čuvao tvar vrlo snažna djelovanja koju mi je bio dao neki subrat, a donio ju je s putovanja po dalekim zemljama. Nije mi znao kazati od čega je napravljena, ali svakako od biljaka

koje nam nisu sve poznate. Izgledom je bila ljepljiva i žučkasta, ali mi je preporučio da je ne diram, jer bi me, kad bih je se samo dotakao usnama, ubrzo ubila. Subrat mi reče, čak i ako se proguta neznatna količina, da u roku od pola sata izaziva osjećaj velike iscrpljenosti, zatim polaganu uzetost svih udova i napokon smrt. Nije je htio nositi uza se, pa mi ju je poklonio. Dugo sam je držao, jer sam je htio nekako proučiti. Onda se jednog dana na visoravni digla velika oluja. Jedan od mojih pomoćnika, neki iskušenik, bio je ostavio vrata bolnice otvorena pa je vihor ispremetao cijelu sobu u kojoj se sada nalazimo. Bilo je polupanih staklenki, tekućina prolivenih po podu, prosutih biljaka i prašaka. Čitav dan sam se trudio da sredim svoje stvari, a tražio sam da mi pomognu samo pomesti krhotine i trave što ih više nisam mogao spasiti. Na kraju ustanovih da nedostaje upravo staklenka o kojoj sam ti govorio. Ispočetka sam se zabrinuo, zatim sam povjerovao da se razbila i pomiješala s ostalim otpacima. Naredio sam se da se pod u bolnici i police dobro operu...«

»A jesi li staklenku vidio neposredno prije vihora?«

»Jesam... ili bolje, nisam, kad malo razmislim. Stajala je iza jednog reda posuđa, dobro skivena, i nisam je provjeravao svaki dan...«

»Dakle, koliko ti je poznato, netko ju je mogao ukrasti i mnogo vremena prije oluje, a da ti to ne doznaš?«

»Sad kad me pitaš, jest, nema sumnje.«

»A je li ju mogao ukrasti tvoj iskušenik i onda ugrabiti priliku da ostavi vrata otvorena za vrijeme oluje da bi unio pomutnju među tvoje stvari?«

Severin pokaza veliko uzbuđenje: »Sigurno jest. I ne samo to, kad sam se prisjećao što se zbiljo, jako sam se začudio što je vihor, koliko god snažan bio, prevrnuo toliko stvari. Zaista bih mogao reći da je netko iskoristio oluju da bi ispremetao sobu i načinio više štete nego što je mogao napraviti vjetar!«

»Tko je bio taj iskušenik?«

»Zvao se Augustin. Ali umro je prošle godine pošto je pao sa skela dok je s ostalim redovnicima i slugama čistio kipove na pročelju crkve. A osim toga, da pravo kažem, on se kleo svime na svijetu da nije ostavio otvorena vrata prije oluje. Zapravo sam ga ja, onako u bijesu, proglasio odgovornim za tu nezgodu. Možda je uistinu bio nevin.«

»Pa onda imamo neku treću osobu, možda čak i upućeniju nego što je iskušenik, koja je znala za tvoj otrov. S kime si o njemu govorio?«

»Toga se zaista ne sjećam. S Opatom, dakako, kad sam od njega zatražio dopuštenje da zadržim tako opasnu tvar. I s nekim drugim, možda baš u knjižnici, jer sam tražio herbare koji bi mi mogli štogod otkriti.«

»Ali zar mi nisi rekao da kod sebe držiš knjige koje mogu koristiti tvojem umijeću?«

»Jesam, i mnoge su ovdje«, reče pokazujući nekoliko polica nacranih desecima knjiga u kutu sobe. »Ali tada sam tražio neke knjige koje nisam mogao zadržavati i koje mi je Malahija, dapače, uporno odbijao dati, tako da sam morao zahtijevati Opatovu privolu.« Utiša glas kao da se ustručava preda mnom. »Znaš, na nekome neznanom mjestu u knjižnici čuvaju se i nekromantske knjige, priručnici iz crne magije, napuci za pripravljanje đavolskih napitaka. Mogao sam dobiti neka od tih djela, jer mi je bilo potrebno da to doznam, pa sam se nadao da ću u njima pronaći opis tog otrova i njegove uporabe. Uzalud.«

»Prema tome, o njemu si razgovarao s Malahijom.«

»Naravno, s njim sigurno, a možda čak i sa samim Berengarom, koji mu je pomagao. Ali ne izvlači preuranjene zaključke: ne sjećam se, dok sam govorio možda su bili nazočni i drugi redovnici, znaš, katkad u skriptoriju ima dosta svijeta...«

»Nikoga ne sumnjičim. Samo nastojim shvatiti što se moglo dogoditi. U svakom slučaju, kažeš mi da se to dogodilo prije koju godinu, a čudno je što bi netko toliko vremena unaprijed ukrao otrov kojim će se poslužiti nakon tako duga čekanja. To bi bio znak da je neka zlokobna volja u potaji dugo snovala umorstvo.«

Severin se prekriži dok mu se na licu čitao užas. »Bože nam prosti svima!«, reče.

Nije bilo više što da se doda. Pokrismo Berengarovo tijelo koje je valjalo prirediti za pokop.

Prvi čas

Gdje Vilim najprije Salvatorea, a zatim opskrbnika
navede da priznaju svoju prošlost, Severin pronade
ukradene leće, Nikola donese nove pa. Vilim
sa šestorim očima pođe odgonetati Venancijev rukopis.

Upravo smo izlazili, kadli uđe Malahija. Učini se da mu naša prisutnost nije po volji, jer odmah krenu natrag. Iznutra ga vidje Severin te reče: »Jesi li me tražio? Je li to zbog...« Prekinu se gledajući nas. Malahija mu neprimjetno namignu, kao da mu želi reći: »O tome ćemo poslije...« Mi smo se spremali izaći, on ući, nađosmo se sva trojica na pragu. Malahija se dosta opširno ispriča:

»Tražio sam brata travara... Boli me... boli me glava.«

»To je sigurno zbog ustajalog zraka u knjižnici«, reče mu Vilim glasom punim pažnje i razumijevanja. »Morali biste ga nečim kaditi.«

Malahijine se usne pomakoše kao da želi još nešto reći, onda odusta, pognu glavu i uđe, dok smo se mi udaljivali. »Što će on kod Severina?« upitah.

»Adson«, nestrpljivo će moj učitelj, »nauči mislid svojom glavom.« Zatim promijeni temu: »Sad moram ispitivati nekoliko osoba. Barem«, dometnu dok je pogledom istraživao visoravan, »dok su još na životu. Uzgred: od sada pa nadalje moramo paziti što jedemo i pijemo. Jelo uvijek uzimaj sa zajedničkog pladnja, a piće iz vrča iz kojeg su već nalijevali drugi. Nakon Berengara, mi smo ti koji previše znaju. Izuzevši, razumije se, ubojicu.«

»Ali koga sada želite ispitati?«

»Adson«, reče Vilim, »vjerojatno si primijetio da se ovdje najzanimljivije stvari događaju noću. Noću se umire, noću se skita po skriptoriju, noću se u utvrdu uvlače žene... Imamo jednu dnevnu i jednu

noćnu opatiju, a noćna se čini vraški zanimljivijom od dnevne. Shodno tome, svaka osoba koja se naokolo vrzma noću nas zanima, uključivši, na primjer, muškarca kojeg si sinoć vidio s djevojkom. Možda slučaj s djevojkom nema nikakve veze s otrovima, a možda ima. Kako bilo da bilo, imam neke slutnje u vezi sa sinoć viđenim muškarcem, koji mora da je netko tko zna i drugih stvari o noćnom životu ovoga svetog mjesta. A lupus in fabula, evo ga gdje nam upravo stiže u susret.«

Pokaza mi Salvatorea, koji je također bio ugledao nas. U njegovu hodu opazih lako oklijevanje, kao da je zastao u želji da nas izbjegne i promijeni pravac kretanja. Očito je uvidio da susretu ne može umaknuti, pa nastavi stupati prema nama. Obrati nam se uz širok osmijeh i izustivši ponešto prijetvoran »benedicite«. Moj mu učitelj gotovo ne dade da dovrši, nego ga osorno oslovi.

»Znaš li da sutra ovamo dolazi inkvizicija?«, upita ga.

Salvatore nije izgledao kao da mu je to pravo. Jedva čujno zapita: »Et ja?«

»A tebi bi bilo bolje da istinu kažeš meni koji sam prijatelj i koji sam mali brat kao što si i ti bio, nego da je kažeš sutra onima tamo, koje vrlo dobro poznaješ.«

Kad je tako iznenada na njega nasrnuo, Salvatore, kako se pričini, napusti svaki pokušaj otpora. Pogleda Vilima s podaničkom skrušenošću dajući mu do znanja da mu je spreman kazati sve što ovaj zaželi.

»Noćas je u kuhinji bila neka žena. Tko je s njom bio?«

»Oh, femena quae se proda como roba, nikako non valet, sram je bilo«, odglumi Salvatore.

»Nije me briga je li pristojna ili nije. Hoću da znam tko je s njom bio!«

»Deu, kako sunt te femene scaltride! Dan et noć smišljaju como hominem ruinare...«

Vilim ga naglo ščepa za mantiju: »Tko je s njom bio, ti ili opskrbnik?«

Salvatore shvati da neće moći dugo lagati. Stade propovijedati čudnu priču, iz koje teškom mukom doznadosmo kako on, da bi se dodvorio opskrbniku, dobavlja za njega djevojke sa sela, tako da ih noću uvodi u utvrdu putem koji nam ne htjede otkriti. No zakune se da to radi iz čiste dobrote i uslužnosti, odajući komično žaljenje što sam ostaje kratkih rukava, jer ne može postići da, pošto udovolji opskrbniku, djevojka i njemu pruži užitek. Sve to popratiljigavim i dvosmislenim osmijesima i namigivanjem, kao da hoće da mi shvatimo kako govori o ljudima od

krvi i mesa, koji imaju iste potrebe i navike. I gledao me ispod oka, a ja ga nisam mogao poklopiti kao što sam želio, jer sam osjećao da me s njim povezuje zajednička tajna, da sam mu ortak i drug u grijehu.

Tad Vilim odluči zaigrati na sve ili ništa. Iznebuha ga upita: »Jesi li Remigia sreo prije ili poslije svojeg druženja s Dolcinom?« Salvatore mu se baci pred noge i uze ga kroz suze moliti da ga poštedi i da ga ne izruči inkviziciji. Vilim mu svečano prisegnu da nikome neće reći ono što od njega dozna, a Salvatore nam bez krzmanja preda opskrbnika na milost i nemilost. Upoznali su se na Čelavom zidu, gdje su obojica pripadali Dolcinovoj družbi. S opskrbnikom je pobjegao i ušao u samostan u Casaleu, s njim je prešao klinijevcima. Mumljajući je preklinjao da mu se oprost i bilo je jasno da se od njega više ništa neće moći doznati. Vilim procijeni da se isplati Remigia uhvatiti na prepad pa napusti Salvatorea, koji otrči potražiti utočište u crkvi.

Opskrbnik se nalazio na suprotnoj strani opatije, ispred žitnica, i upravo se pogađao s nekim seljacima iz doline. Pogleda nas bojažljivo i pokuša hiniti da ima posla preko glave, ali je Vilim uporno tražio da s njim razgovara. Dotad smo se s dm čovjekom malo susretali; on je bio ljubazan prema nama, a mi prema njemu. Toga jutra Vilim mu se obrati kao što bi se obratio redovniku svojega reda. Učini se da je opskrbniku nelagodno od te povjerljivosti pa isprva stade odgovarati vrlo suzdržano.

»Zahtjevi tvoje službe očito te sile, pretpostavljam, da se krećeš opatijom i onda kad ostali spavaju«, reče Vilim.

»Ovisi«, odgovori Remigio, »ponekad ima kakva sitnica koju treba obaviti i moram joj žrtvovati dio sna.«

»Zar ti se, u tim prigodama, nije dogodilo ništa što bi nam moglo naznačiti tko se to šulja između kuhinje i knjižnice, a da mu nisi ti dao neko zaduženje koje ga opravdava?«

»Da sam išta vidio, bio bih to kazao Opatu.«

»Točno«, složi se Vilim i naglo promijeni temu: »Selo u dolini je prilično bogato, je li?«

»Jest i nije«, odvrati Remigio, »stanovnici žive na nadarbini opatije, pa plodnih godina s nama dijele naše bogatstvo. Na primjer, na dan svetog Ivana dobili su dvanaest vagana slada, konja, sedam goveda, bika, četiri junice, pet telaca, dvadeset ovaca, petnaest svinja, pedeset kokoši i sedamnaest košnica. I uz to dvadeset svinjskih šunki, dvadeset i sedam kalupa svinjske masti, pola mjerice meda, tri mjerice sapuna, ribarsku mrežu...«

»Shvaćam, shvaćam«, prekinu Vilim, »ali priznat ćeš da mi to još ne govori kakvo je imovno stanje sela, koji stanovnici žive na nadarbini opatije, koliko zemlje obrađuju oni koji ne žive na nadarbini...«

»Oh, što se toga tiče«, reče Remigio, »prosječna obitelj ondje dolje posjeduje i po pedeset tabla zemlje.«

»Koliko iznosi jedna tabla?«

»Naravno, četiri kvadratnih trabucchi.«

»Kvadratnih trabucchi? Koliko je to?«

»Svaki trabuccho se sastoji od trideset i šest kvadratnih stopa. Ili, ako hoćeš, osam stotina trabucchi duljine čini jednu pijemontešku milju. Pa izračunaj da jedna obitelj — na zemljištima prema sjeveru — može uzgojiti maslina za barem pola mijeha ulja.«

»Pola mijeha?«

»Jest, jedna vreća čini pet hemina, a jedna hemina čini osam kupa.«

»Shvaćam«, obeshrabreno će moj učitelj. »Svaka zemlja ima svoje mjere. Mjerite li vi vino, na primjer, na krčage?«

»Ili na vrčeve. Šest vrčeva, jedan badanj, a osam badanja čini jednu bačvu. Drugim riječima, jedan vrč ima šest pinta od dva krčaga.«

»Mislim da mi je sve jasno«, reče Vilim predajući se.

»Zanima li te još nešto?«, upita Remigio tonom koji mi je djelovao izazivački.

»Zanima! Pitao sam te kako se živi u dolini, jer sam se danas u knjižnici zamislio o propovijedima što ih je Umberto iz Romansa namijenio ženama, a osobito nad onim poglavljem Ad mulierespaupera in villulis. Tamo veli kako njih češće nego druge u napast uvodi grijeh pati, zbog njihove bijede, i mudro kaže da one peccant enim mortaliter, cum peccant cum quocumque laico, mortalius vero quando cum Clerico in sacris ordinibus constitutio, maxime vero quando cum Religioso mundo mortuo. Ti znaš bolje od mene da čak ni na svetim mjestima kao što su opatije napasti zloduha srednje dobi nikad ne manjka. Pitao sam se jesi li ti, preko svojih dodira s ljudima iz sela, slučajno načuo da su neki redovnici, ne daj Bože, navodili neke djevojke na blud.«

Premda je moj učitelj sve to izgovorio gotovo rastreseno, moj je čitatelj vjerojatno shvatio kako su te riječi smele jadnog opskrbnika. Ne bih mogao reći je li probljedio, nego da sam toliko očekivao da će probljediti, da sam uistinu vidio njegovo lice bijelo poput krpe.

»Pitaš me o nečemu što bih, da znam, već bio rekao Opatu«, odgovori ponizno. »U svakom slučaju, ako te obavijesti, kao što pretpostavljam, služe tvojoj istrazi, neću ti prešutjeti ništa što budem mogao doznati.

Štoviše, sad kad si me na to podsjetio, u vezi s tvojim pitanjem... One noći, kad je umro Adelmo, kružio sam dvorištem... znaš, zbog slučaja s pilicima do ušiju mi je došlo kako nekakav živinar dolazi noću krasti iz kokošinjca... Eto, te sam noći opazio — izdaleka, ne bih se mogao zakleti — Berengara kako se vraća u spavaonicu idući uz kor, kao da stiže iz Zgrade... Nisam se tome začudio, jer se među redovnicima šaputalo o Berengararu, možda su ti rekli...«

»Nisu, kaži mi.«

»Dobro, kako da se izrazim? Sumnjalo se da Berengar gaji strastvene osjećaje koji... ne dolikuju redovniku...«

»Želiš li mi možda nagovijestiti da je održavao odnose s djevojkama iz sela, kao što sam te pitao?«

Opskrbnik se u neprilici nakašlja i dodaje uz dosta ružan smijeh: »Oh, ne... još nedoličnije osjećaje...«

»Zar zato što se redovnik koji se prepušta potpunom uživanju sa ženama iz sela možda, naprotiv, povodi za strastvenim osjećajima koji su u neku ruku dolični?«

»Nisam to rekao, ali ti me učiš da izopačenost, kao i krepost ima svoje stupnjeve. Put može biti izložena prirodnim i... protuprirodnim napastima.«

»Hoćeš reći kako su Berengarove putene želje bile sklone ljudima njegova spola?«

»Ja samo kažem da se o njemu tako govorilo... Htio sam ti priopćiti te stvari da ti dokažem svoju iskrenost i dobru volju...«

»A ja ti na tome zahvaljujem. I slažem se s tobom da je sodomija daleko teži grijeh nego što su ostali oblici razvrata, o kojima, pravo rečeno, nisam pozvan voditi istragu...«

»Jad i nevolja, jad i nevolja, ukoliko bi ih se našlo...«, filozofski će opskrbnik.

»Jad i nevolja, Remigio. Svi smo mi grešni. Nikad ne bih u oku svojeg brata tražio trun, toliko se bojim da u svojem nosim veliko brvno. No bit ću ti zahvalan na svim brvnima o kojima mi budeš htio ubuduće govoriti. Tako ćemo se pozabaviti velikim i krupnim trupcima, a trunke ćemo pustiti da lepršaju zrakom. Koliko si rekao da vrijedi jedan trabuccho!«

»Trideset i šest kvadratnih stopa. Ali nemoj se time mučiti. Kad budeš htio nešto točno doznati, doći ćeš k meni. Možeš računati da u meni imaš vjernog prijatelja.«

»Takvim te i smatram«, toplo će Vilim. »Ubertino mi je rekao da si

nekoć pripadao mojem redu. Nikad ne bih izdao bivšeg subrata, poglavito ovih dana kad se očekuje dolazak papinskog izaslanstva koje predvodi veliki inkvizitor, glasovit po tome što je spalio mnogo Dolcinovih pristaša. Rekao si da tmbuccbo iznosi tridest i šest kvadratnih stopa?»

Opskrbnik nije bio glup. Uvidje da više nema smisla igrati se mačke i miša, to više što je primjećivao da je miš on sam.

»Fra Vilime«, reče, »vidim da ti znaš mnogo više nego što sam mislio. Nemoj me izdati, i ja te neću izdati. Istina, ja sam bijedni čovjek od krvi i mesa i ne mogu odoljeti primamljivosti puti. Salvatore mi je kazao da ste ti ili tvoj iskušenik sinoć nenadano nabasali na njih. Ti si, Vilime, dosta proputovao, znaš da ni kardinali u Avignonu nisu uzor vrline. Znam da me ne ispituješ zbog tih sitnih i kukavnih grijeha. Ali shvaćam i da si doznao nešto o mojoj prošlosti. Vodio sam nastran život, kao što se događalo mnogim minoritima. Prije mnogo godina povjerovao sam u idealno siromaštvo, napustio redovničku obitelj da bi se odao skitničkom životu. Kao i mnogi drugi, povjerovao sam Dolcinovim propovijedima. Nisam obrazovan čovjek, položio sam zavjet, ali jedva znam služiti misu. Malo znam o teologiji. A možda čak ne uspijevam s oduševljenjem prionuti ni uz kakve ideje; vidiš, jednom sam se pokušao pobuniti protiv gospode, sada sam u njihovoj službi, i u ime gospodara ovoga kraja zapovijedam sebi sličnima. Ili se pobuniti ili izdati, malo izbora imamo mi, priprosti ljudi.«

»Priprosti katkad razumiju neke stvari bolje nego učeni«, reče Vilim.

»Možda«, odvrati opskrbnik slegnuvši ramenima. »Ali ja ne znam ni zašto sam učinio to što sam učinio u ono vrijeme. Vidiš, to je za Salvatora bilo razumljivo, potjecao je iz kmetske obitelji, za njim je bilo djetinjstvo puno oskudice i bolesti... Dolcino je predstavljao pobunu i borbu za uništenje vlastele. Moj položaj je bio drugačiji, odrastao sam u gradskoj obitelji, glad me je poštedjela. Bilo je to... ne znam kako da kažem, kao neka svetkovina luđaka, poklade... Tamo, na brdima, uz Dolcina, prije nego što smo spali na to da jedemo meso svojih drugova koji su pogibali u bitkama, prije nego što ih je od nestašice pomrlo toliko da ih nismo mogli sve pojesti, pa smo ih bacali kao hranu pticama i zvijerima na padinama Rebella... ili možda čak i u tim trenucima... udisati smo zrak... mogu li reći slobode? Prije toga nisam znao što je sloboda, propovjednici su nam govorili: 'Istina će vas osloboditi'. Osjećali smo se slobodnima, mislili smo da je to istina. Misliti smo da je sve što činimo ispravno...«

»I ondje ste počeli... slobodno općiti sa ženom?« upitah, ne znam ni sam zašto, ali su me od prethodne noći opsjedale Uberdнове riječi i ono što sam pročitao o škriptoriju, a i što sam i sam doživio istu dogodovštinu.

Vilim se radoznalo trgnu i pogleda me, vjerojatno nije očekivao da sam tako smion i bestidan. Opskrbnik se zapilji u mene kao da sam kakva rijetka životinja.

»Na Rebellu«, reče, »bilo je ljudi koji su cijelo djetinstvo spavali zajedno s po deset i više osoba, u sobama od nekoliko lakata, gdje su se miješala braća i sestre, očevi i kćeri. Što ti misliš da je njima značilo prihvatiti tu novu situaciju? Po svojem su izboru radili ono što im je prije nametala nužda. A osim toga, noću, dok strepiš od napada neprijateljskih četa i privijaš se uza svojega druga, na du, da bi se ugrijao... Heretici? Vi, redovnički što stignete iz dvorca i udomite se u opatiji, mislite da je to nekakav način mišljenja na koji nas je naputio nečastivi. Naprotiv, to je način života, to je... i bilo je... novo iskustvo... Više nisu postojala gospoda, a Bog je, govorili su nam, uz nas. Ne kažem, Vilime, da smo imali pravo, i zato me sada vidiš ovdje, jer sam ih ubrzo napustio. Ali stvar je u tome što nikad nisam razumio vaše učene rasprave o Kristovom siromaštvu, ni što je usus, što facti, a što im... Rekao sam ti, to su bile velike poklade, a za poklada se sve izvrće naglavce. Onda ostariš, ne postaješ mudrim, nego postaješ izjelicom. I ja se ovdje ponašam kao izjelica... Možeš osuditi heretika, ali zar hoćeš osuditi izjelicu?«

»To mi je dovoljno, Remigio«, reče Vilim. »Ne ispitujem te zbog onoga što se dogodilo tada, nego zbog onoga što se dogodilo nedavno. Pomozi mi, pa meni sigurno neće biti do toga da te upropastim. Ne mogu i neću da ti sudim. No ti mi moraš kazati što znaš o onome što se u opatiji zbiva. Odviše njome vrludaš, i noću i danju, a da što god ne bi doznao. Tko je ubio Venancija?«

»Ne znam, kunem ti se. Znam kad je i gdje je izdahnuo.«

»Kada? Gdje?«

»Dopusti da ti ispričam. One noći, sat nakon večerjа, ušao sam u kuhinju...«

»Odakle i iz kojih razloga?«

»Kroz vrata koja vode u povrtnjak. Imam ključ koji sam davno naručio od kovača. Kuhinjska vrata su jedina koja se ne zakračunavaju iznutra. A što se tiče razloga... nisu bitni, ti si sam rekao da me ne želiš optuživati za slabosti moje puti...« Nelagodno se nasmiješi. »Ali ne bih htio ni da ti misliš kako ja dane provodim u bludničenju... Te sam večeri

tražio hranu koju ću pokloniti djevojci što ju je Salvatore imao dovesti u utvrdu...«

»Kuda?«

»Oh, zidine imaju mnogo ulaza osim portala. Za njih zna Opat, znam ja... Ali te večeri djevojka nije došla, poslao sam je natrag upravo zbog nečega što sam otkrio, a o čemu se spremam da ti ispričam. To je razlog što sam je noćas pokušao otpraviti. Da ste došli koji časak kasnije, bili biste umjesto Salvatorea zatekli mene, a baš me on upozorio da u Zgradi ima nekoga, pa sam se vratio u svoju ćeliju...«

»Vratimo se na noć između nedjelje i ponedjeljka.«

»Slušaj, ja sam ušao u kuhinju i na podu vidio Venancija, mrtvog.«

»U kuhinji?«

»Da, pokraj sudopera. Možda je netom bio sišao iz skriptorija.«

»Nikakva traga borbi?«

»Nikakva. Ili bolje, do tijela je ležala razbijena šalica, a na podu je bilo tragova vode.«

»Kako znaš da je to bila voda?«

»Ne znam. Pomislio sam da je voda. Što je drugo moglo biti?«

Kao što mi je Vilim poslije objasnio, ta je šalica mogla značiti dvije različite stvari. Ili je upravo tamo, u kuhinji, Venanciju netko dao da ispije otrovan napitak, ili je jadnik otrov već bio progutao (ali gdje? I kada?) pa sišao da se napije vode kako bi ublažio iznenadnu žeđ, grčeve, bol što mu je rastrzao utrobu ili pekao jezik (jer je zacijelo i njegov bio crn kao Berengarov).

Kako mu drago, zasad se nije moglo više ništa doznati. Kad je spazio lež i prestravio se, Remigio se upitao što da radi te odlučio da ne radi ništa. Ako pozove u pomoć, morao bi priznati da je noću lutao Zgradom, a subratu, koji je već ispustio dušu, ne bi pomogao. Stoga je odlučio da sve ostavi kako jest i da pričeka da netko otkrije lež idućeg jutra, pošto se otvore vrata. Potrčao je da zaustavi Salvatorea koji je već uvodio djevojku u opatiju, a onda su se — on i njegov ortak — vratili na spavanje, ako se uopće može nazvati snom vrijeme što su ga uzrujani proveli do jutra. A ujutro kad su svinjari došli obavijestiti Opata, Remigio je mislio da je lež otkriven ondje gdje ga je ostavio, pa se zgrnuo čuvši da su ga našli u žari. Tko je uklonio lež iz kuhinje? O tome Remigio nema pojma.

»Jedina osoba koja se može slobodno kretati Zgradom je Malahija«, reče Vilim.

Opskrbnik žustro odvrati: »Ne, nije Malahija. To jest, ne vjerujem... U svakom slučaju, ja ti protiv Malahije nisam rekao ništa...«

»Budi miran, kakav god da je dug koji te veže s Malahijom. Zna li on štogod o tebi?«

»Zna«, pocrveni opskrbnik, »i ponio se kao obziran čovjek. Da sam na tvojem mjestu, nadzirao bih Benna. Bio je u čudnovatim odnosima s Berengarom i s Venancijem... Ali, kunem ti se, ništa drugo nisam vidio. Ako nešto doznam, reći ću ti.«

»Zasad ovo može biti dovoljno. Svratit ću k tebi budeš li mi potreban.« Opskrbnik se, s očidm olakšanjem, ponovno lati svojih poslova pošto je najprije oštro ukorio seljake koji su u međuvremenu bili premjestili ne znam više koje vreće sjemenja.

Uto nas sustiže Severin. U rukama je nosio Vilimove leće, baš one leće koje su mu prije dvije noći bile ukradene. »Našao sam ih u Berengarovoj mantiji«, reče. »Vidio sam ih prije na tvom nosu, neki dan u knjižnici. Tvoje su, zar ne?«

»Hvala budi Bogu«, kliknu radosno Vilim. »Riješili smo dva problema! Imam svoje leće i napokon sa sigurnošću znam da je čovjek koji nas je preknočas okrao u skriptoriju bio Berengar!«

Tek što završismo razgovor, kadli trkom dođe Nikola iz Morimonda, s još pobjedonosnijim izrazom lica nego Vilim. U rukama je držao par dogotovljenih leća, pričvršćenih na rašlje: »Vilime«, vikao je, »sam sam ih uspio napraviti, gotove su, mislim da su u redu!« Zatim vidje da Vilim na licu ima druge leće i skameni se. Vilim ga ne htjede povrijediti, skinu svoje stare leće i iskuša nove: »Bolje su od ovih drugih«, reče. »Znači da ću stare čuvati za svaki slučaj, a tvoje ću nositi stalno.« Zatim se okrenu prema meni: »Adsonе, sad idem u ćeliju čitati one papire, znaš već koje. Napokon! Pričekaj me negdje. I hvala vam svima, predraga braćo.«

Zvonio je treći čas pa pođoh u kor da s drugima pjevam himne, psalme, versete i Kyrie. Ostali su molili za dušu mrtvog Berengara. Ja sam zahvaljivao Bogu što nam je udijelio da nađemo ne jedan, nego dva para leća.

Od velikog spokoja, zaboravivši sve gnusobe kojih sam se nagledao i naslušao, zadrijemati i probudih se kad se služba završila. Sjetih se da te noći nisam spavao i uznemirih se na pomisao da sam potrošio mnogo snage. U tom trenutku, čim sam se našao pod vedrim nebom, moje misli stade salijetati sjećanje na djevojku.

Pokušah se rastresti pa uzeh hitrim korakom hodati po visoravni. Obuzimala me vrtoglavica. Pljeskao sam obamrlim rukama da ih razgibam. Nogama sam lupao o zemlju. Još mi se spavalo, a ipak sam se osjećao budnim i punim života. Nisam shvaćao što se sa mnom zbiva.

Treći čas

Gdje se Adson koprcu u ljubavnim patnjama, zatim stigne
Vilim s Venancijevim spisom,
koji i pošto su ga odgonetnuti ostane neodgonetljiv.

Zapravo sam, nakon grešnog susreta s djevojkom, zbog drugih strašnih događaja gotovo zaboravio na tu zgodu, a s druge strane, odmah pošto sam se ispovjedio fra Vilimu, moja se duša rasteretila od grižnje savjesti koja me morila otkad sam se probudio nakon što je moja krepost posrnula, pa mi se činilo da sam, svojim riječima, fratru predao to breme kojemu su one izražavale značenje. Zbog čega drugog, zapravo, i postoji sakrament ispovijedi što blagotvorno ispire dušu ako ne zato da istrese tegotnost grijeha i grižnju savjesti koja je prati u sama njedra Našega Gospodina Isusa Krista, da bi s oprostom duh postao lak poput zraka i zaboravio opakošću izmrcvareno tijelo? Ali još nisam bio posve izbaavljen. Dok sam se šetao po blijedom i hladnom suncu toga zimskog jutra, okružen pregalaštvom ljudi i životinja, stadoh se na drukčiji način sjećati proteklih zbivanja. Kao da od svega što se dogodilo nisu više ostajali kajanje i riječi utjehe što ih je donijelo moje skrušeničko ispiranje, nego samo slike tjelesa i ljudskih udova. U nadraženu mi je duhu titrala utvara Berengara nadutog od vode, i ježio sam se od gnušanja i sućuti. Zatim kao da bi odagnao tu prikazu, moj se duh navraćao na druge slike što ih je pamćenje netom prikupilo, i nisam mogao a da mi pred očima (pred duševnim očima, ali gotovo kao da je riječ o tjelesnim očima) jasno iskrsava djevojčina slika, lijepa i strašna kao vojska pod zastavama.

Postavio sam sebi zadatak (ja, stari prepisivač spisa koji nikad dosad nije napisan, ali koji je kroz duga desetljeća govorio o mojem duhu) da budem vjerodostojan ljetopisac, i to ne samo zbog ljubavi

prema istini niti u (uostalom nadalje časnoj) želji da poučim svoje buduće čitatelje, nego i da bih svoje istrošeno i umorno pamćenje oslobodio tlapnja što su ga čitav život tištale. Stoga moram reći sve, dolično, ali bez stida. I sada moram izriječom kazati što sam mislio i samome sebi gotovo pokušavao prikriti tada, dok sam se šetao po visoravni i povremeno se davao u trk, kako bih iznenadno lupanje srca mogao pripisati kretanju svojeg tijela, te se zaustavljao da bih s divljenjem gledao seljake gdje rade i zavaravao se mislju da će me to što njih promatram rastresti, punim plućima udišući hladan zrak, kao što netko tko želi zaboraviti strah ili bol pije vino.

Uzalud. Mislio sam na djevojku. Moja je put bila zaboravila užitak, snažan, grešan i prolazan (bezvrijedan) koji mi je pružilo općenje s njom; no moja duša nije bila zaboravila njezino lice, i nikako nije uspijevala tu uspomenu osjetiti kao nešto pokvareno, nego je, štoviše, treptala kao da na tom licu blistaju miline svega stvorenog. Neodređeno i gotovo poričući samome sebi istinu koju sam slutio, uviđao sam da je taj bijedni, prljavi, bestidni stvor koji se prodavao (tko zna s kakvom bezobraznom ustrajnošću) drugim grešnicima, ta Evina kći, koja je, slaba kao sve njezine sestre, toliko puta trgovala svojom puti, ipak nešto sjajno i čudesno. Moj um je znao da je ona leglo grijeha, moja je sjetilna požuda osjećala da je ona stjecište svih čari. Teško je reći što sam ćutio. Mogao bih pokušati napisati da sam, još zapleten u mreže grijeha, kao krivac priželjkivao da se svaki čas preda mnom pojavi, i gotovo da sam vrebao na radnike i njihov posao zato da bih mogao izviđati ne dolazi li iza ugla kolibe, iz mraka staje, spodoba što me zavela. No ne bih napisao istinu, ili bih nastojao zastrijeti istinu ne bih li joj ublažio jačinu i očevidnost. Jer istina je to da sam ja djevojku »vidio«, vidio sam je kroz grane ogoljelog stabla što su lagano treperile kad bi doletio promrzao vrabac da na njima potraži utočište; vidio sam je u očima junica koje su izlazile iz staje i čuo sam je u blejenju janjadi što je presijecala moje tumananje. Bilo je to kao da mi sve stvoreno govori o njoj i želio sam, doduše, da je ponovno vidim, ali sam isto tako bio spreman pomiriti se s pomišlju da je nikad više neću vidjeti i nikad više s njom općiti, samo da mogu uživati u radosti koja me tog jutra preplavljivala i da mi uvijek bude bliska, makar mi i do vijeka bila daleka. Bilo je to, sad to pokušavam razumjeti, kao da sav svijet, koji je nesumnjivo nalik na knjigu što ju je ispisao prst Božji, u kojem svaka stvar govori o neizmjerljivoj dobroti svojega stvoritelja, u kojem je svaki stvor poput pisma i zrcala života i

smrti, u kojem i najskromnija ruža postaje glosom našega zemaljskog puta, ukratko, kao da mi sve ni o čemu drugom ne kazuje doli o licu koje sam jedva razaznao u mirisnoj tami kuhinje. Opraštao sam sebi te maštarije, jer sam sebi govorio (ili bolje, nisam govorio, zato što se u tom trenutku moje misli nisu dale prevesti u riječi) ako cijeli svijet treba da mi priča o moći, dobroti i mudrosti Stvoriteljevoj, i ako mi tog jutra cijeli svijet priča o djevojci (kako god grešna ona bila) koja ipak predstavlja jedno od poglavlja u velikoj knjizi svega stvorenog, verset u velikom psalmu što ga ispjeva svemir — govorio sam sebi (govorim sada), ako je tome tako, kako je nemoguće da to ne ulazi u veliku teofanijsku zamisao što upravlja svijetom koji je ugođen poput citre, tog čuda suglasja i sklada. Gotovo opijen, tad sam se naslađivao njezinom nazočnošću u stvarima što sam ih vidio, i želeći je kroz njih, zadovoljavao sam svoju želju gledajući ih. Pa ipak, čutio sam kao neki bol, jer sam istovremeno patio i zbog nekog odsuća, premda su me usrećivali toliki prividi nazočnosti. Teško mi polazi za rukom da objasnim tu proturječnu zagonetku, što je znak da je ljudski duh prilično krhak i da se nikad ne drži ravne staze Božjeg razuma, koji je svijet izgradio kao savršen silogizam, nego razabire samo pojedine i često nepovezane pretpostavke tog silogizma, i u tome je razlog što lako padamo žrtvama zloduhovih obmana. Je li ono što me tog jutra toliko diralo bilo zloduhova obmana? Danas mislim da jest, jer sam bio iskušenik, ali smatram da ljudski osjećaj koji je u meni budio nemir nije bio loš samo po sebi, nego samo u odnosu na moj položaj. Jer je sam po sebi to bio osjećaj koji muškarca vodi prema ženi kako bi se jedno s drugim spojili, kao što apostol hoće da čine ljudi, i da oboje budu jedno tijelo, da zajedno rađaju druga ljudska bića i da se jedno o drugome uzajamno brinu od mladih dana pa do starosti. Samo što je apostol to rekao za one koji traže lijeka pohoti i koji ne žele izgirati od strasti, napominjući, međutim, da je daleko preporučljivije stanje nevinosti, kojemu sam se ja, kao redovnik, bio posvetio. Stoga sam ja toga jutra trpio nešto što je za mene bilo loše, što je za druge možda bilo dobro, i to vrlo ugodno dobro, pa sad shvaćam da moju smućenost nije izazvala izopačenost mojih osjećaja, samih po sebi časnih i nježnih, nego izopačenost odnosa između mojih misli i zavjeta koji sam položio. Prema tome, loše sam činio što sam uživao u nečemu što je bilo dobro s jednog, a loše s drugog stanovišta, pa se moja greška sastojala u tome što sam se trudio pomiriti prirodni nagon s onim što mi je nalagala razumska duša. Sad znam da sam patio

zbog opreke između podraženog umnog nagona, u kojemu se morala očitovati vlast volje, i podraženog osjetilnog nagona, podložnog ljudskim strastima. Naime, *actus appetiti sensitivi in quantum habet transmutationem corporalem annexam, passiones dicuntur, non autem actus voluntatis*. A moj je nagonski čin pratilo upravo drhtanje cijelog tijela i fizički podstrek da kričim i bacakam se. Andeoski doktor Akvinski veli da strasti same po sebi nisu loše, ali da ih valja ukrotiti voljom kojom ravna razumska duša. No moju je razumsku dušu toga jutra uspavao umor koji je obuzdavao napržiti nagon, što se okreće prema dobru i prema zlu kao nečemu što treba steći, ali ne i pohotni nagon, koji se okreće prema dobru i prema zlu kao prema nečemu poznatom. Da bih opravdao svoju tadašnju neodgovornu lakoumnost, kazat ću danas, posluživši se riječima andeoskog doktora, da sam nedvojbeno bio obuzet ljubavlju, koja je strast i koja je kozmički zakon, jer je i težina tijela prirodna ljubav. I ta me strast, naravno, zavela, jer u toj strasti *appetitus tendit in appetibile realitet consequendum ut sit ibifiniš motus*. Zbog čega, dakako, *amor facit quod ipsae res quae amantur, amanti aliquo modo uniantur et amor est magis cognitivus quam cognitio*. Ja sam sada, naime, djevojku vidio bolje nego što sam je bio vidio prethodne večeri, i razumijevao sam je *intus et in cute*, zato što sam kroz nju razumijevao sebe i kroz sebe nju. Pitam se sada je li to bila prijateljska ljubav, kojom slično voli ono što mu je slično i želi jedino njegovu sreću, ili pohotna ljubav, kojom se želi vlastita sreća, a onaj kojemu nešto nedostaje želi jedino ono što ga upotpunjuje. A smatram da je pohotna ljubav bilo ono što sam doživio noću, kad sam od djevojke htio nešto što nikad prije nisam imao, dok toga jutra od djevojke nisam htio ništa, nego samo njezinu dobrobit, i želio joj da više ne bude izložena okrutnoj nuždi što ju je nagonila da se podaje za nešto hrane, i da bude sretna, i više ništa nisam htio od nje tražiti, nego samo da mogu i dalje o njoj misliti i vidjeti je u ovcama, u volovima, u stablima, u blagoj svjetlosti koja je radošću obavijala utvrdu opatije.

Sada znam da je uzrok ljubavi dobro, a ono što je dobro određuje se putem spoznaje, pa ne možemo voljeti ništa osim onoga što smo upoznali kao dobro, a djevojku sam, međutim, upoznao doduše kao dobro što se tiče napržitog nagona, ali kao zlo što se tiče volje. Ali tada su me salijetala tolika i toliko protivna duševna raspoloženja, jer je to što sam ćutio bilo nalik na najsvetiju ljubav baš kako je opisuju doktori: ona je u meni proizvodila zanos zbog kojega onaj što voli i

onaj što je voljen žele biti isto (a po tajanstvenom bljesku spoznaje ja sam u tom trenu znao da i djevojka, gdje god da je, želi isto što želim ja), i zbog nje sam osjećao ljubomor, ali ne onaj ružni ljubomor koji Pavao osuđuje u prvoj poslanici Korinćanima, a taj je principium contentionis, i ne dopušta consortium in amato, nego ljubomor o kojemu govori Dionizije Aeropagit u spisu Božja imena, gdje se čak i za Boga kaže da je ljubomoran propter multum amorem quem habet ad existentia (a ja sam djevojkju volio upravo zato što postoji, i bio sam veseo, a ne zavidljiv što postoji). Bio sam ljubomoran na onaj način na koji je za anđeoskog doktora ljubomor motus in amatum, prijateljski ljubomor koji nas potiče samo da djelujemo protiv svega što udi voljenom biću (u tom sam času sanjario samo o tome kako oslobađam djevojkju iz šaka onoga tko kupuje njezinu put kaljajući je svojim zlokobnim strastima).

Sada znam, kao što veli doktor, da ljubav može povrijediti onoga koji voli ako je pretjerana. A moja je bila pretjerana. Pokušao sam objasniti što sam tada osjećao, nipošto ne pokušavam to što sam osjećao opravdati. Mislim na svoje grešne mladenačke žudnje. Bile su loše, ali me istina sili da kažem kako sam ih tada doživio kao nadasve dobre. Neka to bude pouka onome tko, kao ja, upadne u mrežu napasti. Danas, kao sijed starina, znao bih tisuću načina da izbjegnem takvoj zamami (i pitam se treba li da se time ponosim, jer me napasti zloduha srednje dobi puštaju na miru; ali me ne puštaju druge, pa se pitam nije li ovo što upravo činim grešni pristanak na popuštanje zemaljskoj strasti prisjećanja, budalasti pokušaj da umaknem vremenu što protječe i smrti).

U ono vrijeme, spasih se gotovo nehotice i nekim čudom. Djevojka mi se prikazivala u prirodi i u ljudskim djelima što su me okruživala. Motrio sam kako rade kravari što su izvodili volove iz štale, svinjari koji su prascima nosili hranu, pastiri što su huškali pse da okupe ovce, seljaci koji su krupnik i proso vozili u mlin, a iz njega izlazili s vrećama dobre hrane. Zadubih se promatrajući prirodu, nastojeći da zaboravim svoje misli i trseći se da gledam samo bića onakva kakva su nam pred očima, i da se prepustim lagodi gubeći se u tom prizoru.

Kako je lijep bio pogled na prirodu, još netaknutu čovjekovim često opakim umijećem!

Vidjeh janje, kojemu su to ime nadjenuli kao u znak priznanja njegovoj čistoći i dobroti. Ime agnus, naime, potječe od toga što ta

životinja agnoscit prepoznaje svoju majku, prepoznaje joj glas usred stada, dok njegova majka među mnogo janjadi istog oblika i istog blejanja prepoznaje uvijek i jedino svoje dijete, i k njemu dolazi da ga nahrani. Vidjeh ovcu, koju ovis zovu ab oblatiōne, jer je od davnina služila žrtvenim obredima, ovcu što, kako običava, kad nadolazi zima pohlepno traži travu i napuni se krmom prije negoli led spali pašnjake. A stada nadziru psi, koji vuku ime od izraza canor, zbog svojeg laveža. Kao savršena životinja, svojim nadmoćnim oštroumljem između mnogo ljudi prepoznaje svojega gospodara, a uvježban je da u šumama lovi zvijeri, da čuva stado od vukova, štiti kuću i djecu svojega gospodara, a katkad ga u toj službi i ubiju. Kralja Garamanta, kojega su njegovi neprijatelji bili zaslužnili, u domovinu je doveo čopor od dvjesta pasa koji su se probili kroz protivničke čete. Pas Jazona Licija je nakon gospodarove smrti odbijao hranu sve dok nije uginuo od gladi. Pas kralja Lizimaha bacio se na lomaču svojega gospodara da bi s njim umro. Pas ima moć da iscijeli rane ližući ih jezikom, a jezik njegovih mladunaca može izliječiti povrede u crijevima. Prirodna mu je navada da se istom hranom hrani dvaput, pošto je povratio. Trezvenost pseća znamen je duhovne savršenosti, kao što je čudotvorna moć njegova jezika znamen pročišćenja od grijeha kroz ispovijed i pokoru. No to što pas ponovo jede ono što je povratio je i znak da se, i poslije ispovijedi, vraćamo istim grijesima koje smo činili prije, i ta mi je pouka tog jutra bila dosta korisna da opomene moje srce, dok sam se divio čudima prirode.

U međuvremenu me put nanio do staja za volove, koji su upravo u velikom broju iz njih izlazili pod vodstvom svojih govedara. Smjesta mi se ukazaše onakvima kakvi su bili i jesu, kao znamen priateljstva i dobrote, jer se pri radu svaki vol okreće da bi potražio svog druga za plugom, ako ga slučajno u tom trenutku nema, i obraća mu se mukanjem punim skrbi. Volovi poslušno nauče da se sami vraćaju u staju kad kiši, a kad se sklone u jasje, stalno pružaju glavu kako bi pogledali je li vani prestalo nevrjeme jer čeznu da se vrate na posao. A u tom su času s volovima iz staja izlazili i telici kojima, i ženka i mužjacima, ime vitellus potječe od riječi viriditas, a možda i od virgo, jer su u toj dobi još svježiji, mladi i nevini, i zlo sam činio i činim, rekoh samome sebi, što u njihovim dražesnim kretnjama vidim sliku djevojke koja nije nevina. Na to sam mislio, izmiren sa svijetom i sa samim sobom, motreći kako svi poletno rade u taj jutarnji čas. I više nisam mislio na djevojku, to jest trudio sam se da žudnju koju sam

gajio prema njoj preobrazim u osjećaj unutrašnje radosti i pobožnog mira.

Rekoh sebi kako je svijet dobar i dostojan divljenja. Kako se Božja dobrota očituje i u najružnijim živinama, kao što objašnjava Honorije Augustodunski. Istina, ima zmija koje su tako velike da proždiru jelene i mogu preplivati ocean, postoji životinja cenokroka magarećeg tijela, s rogovima kao u kozoroga, lavljih grudi i ralja, konjske noge, ali s dvostrukim papkom kao u vola, usta oblikovanih tako da se protežu od uha do uha, s gotovo ljudskim glasom i s jednom jedinom tvrdom kosti namjesto zuba. I postoji životinja mantikora, čovječeg lica, s tri reda zuba, lavljeg tijela, s repom štipavca, sinjih očiju, krvave boje, a glasa nalik na zmijsko siktanje, lakoma na ljudsko meso. I ima nemani s po osam prstiju na svakom stopalu i s vučjim njuškama, svinutih noktiju, ovčje kože i lajavih kao pasa, koje stareći ne posijede, nego pocrne, a žive mnogo duže nego mi. I ima stvorova s očima na ramenima što na grudima imaju dvije rupe umjesto nozdrva, jer nemaju glave, i još drugih što prebivaju oko rijeke Gangesa i žive samo od mirisa stanovitog ploda, a kad im nije u blizini ugibaju. No čak i sve te gnusne zvijeri svojom raznolikošću pjevaju u slavu Stvoriteljevu i hvale njegovu mudrost, baš kao i pas, vol, ovca, janje i ris. Kako li je velika, rekoh tad sebi ponavljajući riječi Vincenta iz Beauvaisa, i najskromnija ljepota na ovome svijetu, i kako je oku razuma ugodno s pomnjom promatrati ne samo načine, i brojeve, i redove stvari, koji su u cijelom svemiru tako dostojno uspostavljeni, nego i tijek vremena koja se u izmjeni uzastopnih nizova i padova neprekidno odmataju, obilježena smrću onoga što je rođeno. Grešnik kakav jesam, duše koju je tek odnedavno zarobila put, priznajem da me tada duhovna slast potaknula da se okrenem k Stvoritelju i k pravilu ovoga svijeta, pa se uzeh s radosnim poštovanjem diviti veličini i postojanosti svega što je stvoreno.

U takvom me dobrom duševnom raspoloženju zateče moj učitelj kad se, gotovo neopazice nošen vlastitim nogama, pošto sam gotovo opisao krug oko opatije, našoh ponovno na mjestu na kojem smo se prije dva sata bili rastali. Ondje je stajao Vilim, a ono što mi reče rastrese me od mojih misli i opet mi usredotoči um na mračne tajne opatije.

Vilim je, činilo se, bio vrlo zadovoljan. U ruci je držao Venancijev list koji je napokon bio odgonetnuo. Pođosmo u njegovu ćeliju, dale-

ko od radoznalih ušiju, da mi prevede što je pročitao. Nakon rečenice napisane zodiacalnom abecedom (secretum finiš Africae manus supra idolum age primum et septimum de quatuor), evo što je kazivao grčki tekst:

Strahoviti otrov što pročičuje...

Najbolje oružje da se uništi neprijatelj...

Služi se neuglednim, kukavnim i ružnim osobama, naslađuj se njihovim manama... Ne smiju umrijeti... Ne u kućama plemića i silnika, nego u seljačkim naseljima, poslije obilna jela i pila...

Zdepasta tijela, nakazna lica.

Oskvmjuju djevice i liježu f bludnicama, nisu zli, bez straha.

Drugačija istina, drugačija slika istine...

Časne smokve.

Bestidna stijena se kotrlja ravnicom... Pred očima.

Valja varati i varanjem iznenaditi, govoriti o stvarima obratno od onoga što se mislilo, kazati jedno, a misliti na drugo.

Njima će cvrčci pjevati iz zemlje.

Ništa drugo. Po mojem sudu premalo, gotovo ništa. To je bilo nalik na buncanje kakva luđaka, pa to rekoh Vilimu.

»Možda. A sigurno izgleda luđi nego što jest zbog mojeg prijevoda. Grčki znam uglavnom približno. Pa ipak, kad bismo pretpostavili da je Venancije bio lud ili da je lud bio pisac knjige, to nam ne bi reklo zašto se toliko ljudi, i to ne luđaka, tako pretrgnulo da najprije knjigu sakrije, a onda da je dobije...«

»A potječe li to što tu piše iz tajanstvene knjige?«

»Nema sumnje da je riječ o nečemu što je napisao Venancije. Vidiš i sam, nije posrijedi star pergament. I mora da su to bilješke koje je vadio dok je čitao knjigu, inače Venancije ne bi bio pisao na grčkom. Zacijelo je prepisivao, skrativši ih, rečenice koje je našao u svesku ukradenom iz finiš Africae. Odnio ga je u skriptorij i počeo ga čitati, praveći natuknice o onome što mu se činilo vrijednim spomena. Onda se nešto dogodilo. Ili mu je pozlilo, ili je čuo kako se netko penje. Tad je odložio knjigu s biješkama pod svoj stol, vjerojatno s namjerom da je uzme iduće večeri. U svakom slučaju, ovaj je list jedino iz čega ćemo moći nešto doznati o naravi tajanstvene knjige, a jedino će nam po naravi te knjige biti moguće zaključiti o naravi ubojice. Zato što bi u svakom zločinu koji se počini da bi se dokopalo nekog predmeta narav tog predmeta morala dati makar i škrtu predodžbu o naravi ubojice. Ako se ubije za šaku zlata, ubojica je po svoj prilici

gramziva osoba, ubije li se zbog knjige, ubojici je vjerojatno stalo da za sebe sačuva tajne te knjige. Treba dakle da doznamo o čemu govori knjiga koju mi nemamo.«

»A hoćete li vi biti kadri iz to malo redaka raspoznati o kojoj je knjizi riječ?«

»Dragi Adsone, ovo kao da su riječi iz nekog svetog spisa i kao da im značenje nadilazi doslovni smisao. Kad sam ih jutros čitao nakon našeg razgovora s opskrbnikom, dojmilo me se to što se tu spominju priprosti ljudi i seljaci kao nositelji istine koja je dugačija od istine učenih. Opskrbnik je dao naslutiti da ga uz Malahiju vezuje neko čudno ortaštvo. Da nije Malahija sakrio kakav opasni heretički spis koji mu je povjerio Remigio? To bi onda značilo da je Venancije pročitao i pribilježio neku tajanstvenu uputu koja se tiče družine neotesanih i prostih ljudi što su se pobunili protiv svega i svačega. Ali...«

»Ali?«

»Ali se toj mojoj pretpostavci protive dvije činjenice. Prvo, što se nije činilo da Venancija zanimaju takva pitanja. On je bio prevoditelj grčkih spisa, a ne heretički propovjednik... Drugo, što ta prva pretpostavka ne bi objasnila rečenice kao što je ona o smokvama, o kamenu ili o cvrčcima...«

»Možda su to zagonetke koje imaju neko drugo značenje«, napomenuh. »Ili vi imate neku drugu pretpostavku?«

»Imam, ali još je nejasno. Dok čitam ovu stranicu, čini mi se da sam neke od tih riječi već pročitao i na pamet mi dolaze gotovo slične rečenice koje sam vidio negdje drugdje. Čini mi se pače da ovaj list govori o nečemu o čemu se već razgovaralo zadnjih dana... Ali ne sjećam se što je to. Moram o tome razmisliti. Možda ću morati čitati druge knjige.«

»Kako to? Da biste saznali što kaže jedna knjiga morate čitati druge knjige?«

»Katkad se može i tako. Knjige često govore o drugim knjigama. Često je knjiga bezazlena poput sjemenke, koja će se rascvasti u opasnu knjigu, ili obratno, slatki je plod gorka korijena. Zar ne bi čitajući Alberta mogao doznati što je mogao kazati Toma? Ili pak, čitajući Tomu, doznati što je kazao Averroes?«

»Istina«, rekoh udivljeno. Dotad sam mislio da svaka knjiga govori o stvarima, ljudskim ili božjim, koje se nalaze izvan knjiga. Sad sam uvidio da knjige nerijetko govore o knjigama, a to je kio da razgovaraju jedne s drugima. Osvijetljena ovom mišlju, učini mi se

da me knjižnica još više uznemiruje. Mjesto je to, dakle, dugog stoljetnog šaputanja, neprimjetnog dijaloga između pergamenata, nešto živo, stjecište sila kojima jedan ljudski um ne može vladati, riznica tajni koje ishode iz mnogih umova i koje su nadživjele one što su ih proizveli ili ih kao posrednici prenosili.

»Ali kakva je onda«, rekoh, »korist od skrivanja knjiga, kad se preko pristupačnih knjiga možemo dovinuti do nepoznatih?«

»U rasponu stoljeća, nema nikakve koristi. U rasponu godina i dana, ima. Vidiš da smo se mi zaista smeli.«

»Pa knjižnica prema tome nije sredstvo kojim se istina širi, nego sredstvo kojim se odgađa njezino objavljivanje?«, začuđeno upitah.

»Nije uvijek i nije nužno tako. U ovom slučaju jest.«

Šesti čas

Gdje Adson ode tražiti tartufe pa naiđe na malu braću
kako stižu u opatiju, potonji dugo razgovaraju
s Vilimom i s Ubertinom, i doznaju se
vrlo žalosne stvari o Ivanu XXII.

Nakon tih razmatranja moj učitelj odluči da više ništa ne poduzima. Već sam rekao da je ponekad bilo trenutaka kad bi potpuno obustavio svaku djelatnost, kao da je zastalo neprestano kružno gibanje zvijezda, a s njim i s njima i on. Tako učini i toga jutra. Ispruži se na slamarici, očiju uprtih u prazno i ruku prekriženih na prsima, jedva pomičući usne kao da izgovara molitvu, ali ravnomjerno i bez žara.

Pomislih da on misli, pa nakanih poštovati njegovu meditaciju. Vratih se u dvorište i vidjeh da je sunce oslabilo. Nedavno lijepo i jasno (dok je prva polovica dana bila na izmaku), jutro je postajalo vlažno i mutno. Sa sjevera su nadolazili krupni oblaci i počinjali zauzimati najviši dio visoravni prekrivajući je lakom sumaglicom. Činilo se da je to magla, i možda se magla dizala i iz zemlje, ali je na toj visini bilo teško razlučiti pare što su dolazile odozdo od para koje su se spuštale odozgo. Već su se s mukom razlikovali obrisi najudaljenijih zgrada.

Vidjeh Severina gdje veselo okuplja svinjare i neke od njihovih živina. Reče mi da idu uz obronke brda i u dolinu skupljati tartufe. Ja tada još nisam poznavao taj ukusni plod s rubova šuma koji uspijeva na tom poluotoku, a činilo se da je značajka benediktinskih posjeda, bilo u Norci — gdje je crn — bilo na tom tlu — gdje je bjelji i mirisniji. Severin mi objasni što je i kako je tečan, pripremljen na najrazličitije načine. I reče mi da ga je vrlo teško naći, jer je zavučen

pod zemlju, skrovitiji nego gljiva, a jedine životinje koje su sposobne da ga s pomoću njuha otkriju jesu svinje. Samo što čim ga nađu hoće da ga požderu, pa ih valja odmah udaljiti, pritrčati i iskopati ga. Doznah, nadalje, da mnogom vlastelinu nije ispod časti upustiti se u taj lov i slijediti svinje kao da su plemeniti hrtovi, dok njih opet slijede sluge s motikama. Sjećam se, štoviše, kako me neki gospodin iz moje zemlje, znajući da poznajem Italiju, upitao kako to da je ondje vidio gdje gospoda izvode svinje na pašu, a ja se nasmijah shvativši da su zapravo išli u potragu za tartufima. No kad mu kazah da je toj gospodi bila želja naći »tar-tuf« pod zemljom da bi ga zatim pojeli, dotični razabra da ja velim kako su tražili »der Teufel«, to jest đavla, pa se pobožno prekriži zaprepashteno me gledajući. Onda se nesporazum razjasni i obojica se nasmijasmu. Takva je čarolija ljudskih jezika, koji često prema dogovoru ljudi istim glasovima označuju različite stvari.

Pošto su Severinove pripreme probudile moju znatiželju, odlučih da ga pratim, uz ostalo i zato što sam shvatio da se on daje u tu potragu kako bi zaboravio tužne zgode koje su nas sve tištale, a ja pomislih, budem li mu pomogao da zaboravi svoje misli, da ću i ja, ako ne odbaciti, a ono bar zauzdati svoje. I budući da sam sebi zadao da pišem uvijek i samo istinu, ne krijem da me potajno vabila pomisao da ću možda kad siđem u dolinu, moći vidjeti nekoga o kome neću ništa da kažem. Ali samom sebi i gotovo naglas ustvrdih, naprotiv, da ću možda, kako se taj dan iščekivao dolazak dvaju poslanstava, ugledati jedno od njih.

Malo-pomalo kako smo silazili niz zavoje brijega zrak je postajao svjetliji. Ne zbog toga što se vraćalo sunce, jer su gornji dio neba zauzimali oblaci, nego su se stvari jasno razaznavale zato što je magla ostajala nad našim glavama. Dapače, kad se spustismo dosta nisko, okrenuh se da pogledam vrh brda i ne vidjeh više ništa: od polovice uspona naviše, vrhunac, visoravan, Zgrada. Sve je nestajalo u oblacima.

Onoga jutra kad smo mi stizali, već smo bili u brdima, a na nekim zavojima je još bilo moguće, s udaljenosti od ne više od deset milja, a možda i manje, spaziti more. Naše je putovanje bilo bogato iznenađenjima, jer bismo se odjednom našli na planinskoj zaravni koja je s vrleti gledala na prekrasne zaljeve, a nedugo zatim bismo prodrli u duboke klance u kojima su se planine ustobočile nad drugim planinama, pa bi jedna drugoj zaklanjala vidik na obalu u daljini, dok je sunce jedva dopiralo u dno doline. Nigdje kao u tom predjelu

Italije nisam vidio da se tako čvrsto i nenadano isprepliću more i brda, primorja i alpski krajolici, dok se u hujanju vjetra u klancima mogla naslutiti izmjenična borba između morskog ćuha i ledenih strujanja s litica.

Toga je jutra, međutim, sve bilo sivo, i gotovo bijelo poput mlijeka, a obzora nije bilo čak ni kad bi se klanci otvarali prema dalekim obalama. Ali ja tu duljim s uspomena koje imaju malo važnosti za ishod zbivanja što nas muči, strpljivi moj čitatelju. Tako ti neću pripovijedati o raznim zgodama što smo ih doživjeli tražeći »Derteufel«. Bolje je da ispričam o tome kako sam prvi opazio poslanstvo male braće te smjesta potrčao prema samostanu da obavijestim Viliina.

Moj učitelj pusti da pridošlica uđe i da ih Opat pozdravi kako iziskuje običaj. Zatim krenu u susret skupini, pa nastade bratsko grljenje i pozdravljanje.

Već je bilo prošlo doba ručka, ali su jedan stol svečano prostrli za goste, a Opat bi toliko uviđavan te ih ostavi nasamu, u društvu s Vilimom, poštedjevši ih onoga što propisuje pravilo i dopustivši im da se hrane i istovremeno među sobom razmjenjuju dojmove, jer je, uostalom, bilo posrijedi, Bože mi oprostite na toj nezgodnoj prisudobi, kao neko ratno vijećanje koje valja održati prije nego što stigne neprijateljska vojska, to jest poslanstvo iz Avignona.

Nepotrebno je reći da su se novopridošli odmah susreli i s Ubertinom, kojega su svi pozdravili s iznenađenjem, radošću i štovanjem, čemu su razlog bile njegova duga odsutnost i strepnje oko njegova nestanka, te vrline tog hrabrog borca koji je već desetljećima bio istu bitku.

O fratrima koji su bili članovima skupine govorit ću poslije, dok budem pričao o sastanku idućeg dana, i zbog toga što sam ja s njima vrlo malo razgovarao, jer sam bio zaokupljen vijećanjem utroje koje su odmah zapodjeli Vilim, Ubertino i Mihovil iz Cesene.

Mihovil je, po svemu sudeći, bio vrlo čudan čovjek: vatren i strastven u pogledu franjevačke stvari (u trenucima mističnog zanosa katkad je imao iste kretnje i naglaske kao Ubertino); ljudski topao i vedar po svojoj zemaljskoj naravi čovjeka iz Romagne, kadrog da cijeni dobru trpezu i sretnog što je ponovno među prijateljima, pronicav i oprezan, spreman da učas postane lukav i okretan kao lisica i podmukao kao krtica, čim se dotakne problema odnosa među velmožama, sposoban da se grohotom smije, da usplamti od uzbuđenja, da rječito šuti, da odvрати pogled od sugovornika ukoliko

njegovo pitanje zahtijeva da rastresenošću prikrije to što mu uskraćuje odgovor.

O njemu sam već ponešto kazao na prethodnim stranicama, a to je bilo ono što sam čuo, možda od osoba kojima su to pričali. Sad sam, međutim, bolje razumijevao velik dio njihovih protuslovnih postupaka i munjevitih promjena u političkim planovima kojima je posljednjih godina bio začudio i same svoje prijatelje i pristaše. Kao vrhovni poglavar male braće, u početku je bio nasljednik svetog Franje, a uistinu nasljednik njegovih tumača. Morao se takmiti sa svetošću i mudročću prethodnika kao što je Bonaventura iz Bagnoregia, morao je zajamčiti poštovanje pravila, ali u isto vrijeme i imovinu reda, tako moćnog i brojnog, morao je slušati dvorove i gradske uprave od kojih je red, makar i u obliku milodara, dobivao darove i ostavštine što su pospješivali njegovo blagostanje i bogatstvo, a uza sve je to morao i paziti da potreba za pokorom ne odvuče iz reda najuspaljenije spiritualce, što bi tu sjajnu redovničku obitelj, kojoj je on bio na čelu, rascjepkalo na heretičke družine. Morao se svidjeti papi, carstvu, fratrima uboga života, svetom Franji koji ga je zacijelo nadzirao s neba, kršćanskome narodu koji ga je nadzirao sa zemlje. Kad je Ivan sve spiritualce osudio kao heretike, Mihovil mu je bez oklijevanja izručio petoricu najsamovoljnijih provansalskih fratara i pustio da ih papa pošalje na lomaču. No primjetivši (a vjerojatno je u tome udjela imao i Ubertino) da u redu ima mnogo onih koji simpatiziraju sa sljedbenicima evandeoske jednostavnosti, sve je izveo upravo tako da, četiri godine nakog toga, kapitul u Perugi usvoji zahtjeve spaljenih fratara. Naravno, time je nastojao u poredale i u ustanove reda uključiti potrebu koja je mogla biti i heretička, te želio da ono što hoće red, htjedne i papa. No dok se trudio da pridobije papu, bez čijeg odobrenja nije htio činiti ništa, nije prezreo usluge što su mu ih ponudili car i carski teolozi. Još dvije godine prije nego što sam ga vidio, bio je naložio svojim fratrima, na generalnom kapitolu u Lyonu, da o papinoj osobi govore suzdržano i s poštovanjem (a to je bilo nekoliko mjeseci pošto je papa govorio o minoritima prosvjedujući protiv »njihova lajanja, njihovih zabluda i njihovih bezumlja«). Sad je pak sjedio za stolom, vrlo prijateljski raspoložen, s osobama što su o papi govorile s poštovanjem koje je bilo manje nego nikakvo.

O ostalome sam već ispričao. Ivan je htio da dođe u Avignon, njemu se i išlo i nije mu se išlo, a susret idućeg dana imao je presuditi o načinima i o jamstvu za putovanje koje ne smije izgledati kao čin

poniznosti, ali ni kao izazov. Ne vjerujem da je Mihovil ikada osobno sreo Ivana, bar otkad je ovaj postao papa. U svakom slučaju, nije ga vidio odavno, pa su se njegovi prijatelji požurili da mu lik tog simonista oslikaju vrlo mračnim bojama.

»Jedno ćeš morati naučiti«, govorio mu je Vilim, »da se ne pouzdaješ u njegove prisege, jer ih on održi uvijek u doslovnom smislu, a ono bitno prekrši.«

»Svi znaju«, govorio je Ubertino, »što se dogodilo u vrijeme njegova izbora...«

»Ne bih to nazvao izborom, radije nametanjem!«, umiješa se jedan od prisutnih, a poslije sam čuo da ga nazivaju Hugom iz Newcastlea, a imao je naglasak kao moj učitelj. »Uostalom, ni smrt Klementa V nije nikad bila posve jasna. Kralj mu više nije oprostio što je obećao da će povesti parnicu protiv uspomene na Bonifacija VIII., i što je radio sve da ospori svog prethodnika. Kako je umro u Carpentrasu, to nitko pravo ne zna. Činjenica je, kad se kardinali sastanu u Carpentrasu radi konklave, da se ne ustanovi tko je novi papa, jer (i to s pravom) rasprava skrene na pitanje izbora između Avignona i Rima. Ne znam točno što se dogodilo tih dana, kažu pokolj, navodno je kardinalima prijetio nećak mrtvog pape, poubijali su njihove slugе, zapalili palaču, kardinali se prizvali kralju, kralj rekao kako nikad nije htio da papa napusti Rim, neka se strpe i neka dobro izaberu... Onda umre Filip Lijepi, i on sam Bog zna kako...«

»Ili vrag zna kako«, reče Ubertino prekrživši se, a za njim se povedoše i ostali.

»Ili vrag zna kako«, složi se Hugo uz posrpdan smiješak. »Sve u svemu, nakon njega dođe drugi kralj, preživi osamnaest mjeseci, umre, za nekoliko dana umre i njegov tek rođeni nasljednik, njegov brat namjesnik preuzme prijestolje...«

»A upravo je taj Filip V., dok je još bio grof od Poitiersa, ponovno skupio kardinale koji su bježali iz Carpentrasa«, reče Mihovil.

»Zaista«, nastavi Hugo, »on ih skupi za konklavu u Lyonu, u dominikanskom samostanu, kunući se da će braniti njihov život i da ih neće držati kao uznike. Ali čim se oni predaju na njegovu milost i nemilost, ne samo da ih on zaključa (što bi pak bio ispravan običaj), nego im iz dana u dan smanjuje obroke, sve dok ne donesu nekakvu odluku. I svakome obeća da će podržati njegovo isticanje, za izbor na stolicu. Kad se poslije dočepa prijestolja, umorni od dvogodišnjeg uzništva, u strahu da će ondje ostati čitav život, slabo hranjeni, kar-

dinali pristanu na sve, proždrljivci, i na Petrovu stolicu postave onu sedamdeset i više godišnju nakazu...«

»Nakaza doduše jest«, nasmija se Ubertino, »i djeluje sušičavo, ali je snažniji i prepredeniji nego što se misli!«

»Obučarov sin«, progundā jedan od poslanika.

»Krist je bio drvodjelčev sin!«, ukori ga Ubertino. »Nije u tome stvar. On je obrazovan čovjek, u Montpellieru je učio pravo, a u Parizu medicinu, svoja je prijateljstva znao njegovati na najprikladniji način da bi došao i do biskupskih stolica i do kardinalskog šešira kad mu se činilo shodnim, a dok je u Napulju bio savjetnik Roberta Savojskog, mnoge je zapanjio svojom oštroumnošću. A kao avignonski biskup, uvijek je davao primjerene savjete (mislim, primjerene tom bijednom pothvatu) Filipu Lijepom, kako bi razorio templarski red. A poslije izbora je uspio umaknuti uroti kardinala koji su ga htjeli ubiti... Ali nisam htio govoriti o tome, pričao sam o njegovoj vještini da iznevjeri zakletvu, a da ga nitko ne može okriviti za vjerolomstvo. Kad su ga izabrali, i da bi ga izabrali, obećao je kardinalu Orsiniju da će papinsku stolicu vratiti u Rim te se zakleo na posvećenu hostiju da, ne održi li obećanje, nikad više neće uzjahati konja ili mazgu. I znate li što je napravio taj lisac? Pošto se dao okruniti u Lyonu (protiv volje kralja, koji je htio da se obred obavi u Avignonu) iz Lyona je u Avignon putovao brodom!«

Svi fratri se nasmijaše. Papa je krivokletnik, ali mu se ne može zaniijekati stanovita dosjetljivost.

»On je bestidan«, priklupi Vilim. »Zar Hugo nije rekao da on nije ni pokušao zabarušiti svoju prijevaru? Nisi li mi ti, Ubertino, pripovijedao što je kazao Orsiniju onaj dan kad je stigao u Avignon?«

»Jesam«, reče Ubertino, »kazao mu je da je francusko podneblje tako lijepo, da ne vidi razloga zašto bi nogom stupio u grad pun ruševina kao što je Rim. A budući da papa, kao Petar, ima moć da veže i da razriješi, on se sada tom moći služi i odlučuje da ostane tamo gdje jest i gdje mu je tako dobro. A kada ga je Orsini pokušao podsjetiti na to da mu je dužnost živjeti na vatikanskom brežuljku osorno gaje pozvao na poslušnost i presjekao raspravu. Ali tu nije kraj zgodni s prisegom. Kad se iskrcao iz broda, imao se popeti na bijelu kobilu, koju bi slijedili kardinali na crnim konjima, kao što zahtijeva predanje. On je, međutim, u biskupsku palaču otišao pješke. A zaista i nisam čuo da se ikad više popeo na konja. I ti, Mihovile, od takvog čovjeka očekuješ da se pridržava jamstava koja ti pruži?«

Mihovil ostade dugo šuteći. Zatim reče: »Mogu razumjeti papinu želju da ostane u Avignonu, i s tim se ne sporim. Ali se on neće moći sporiti s našom željom za siromaštvom i s našim tumačenjem Kristova primjera.«

»Ne budi naivan, Mihovile«, uplete se Vilim, »vaša, naša želja baca na njegovu zlokobno svjetlo. Moraš shvatiti da se na biskupsku stolicu stoljećima nije uspeo gramziviji čovjek. Babilonske bludnice protiv kojih je nekoć grmio naš Ubertino, pokvareni pape o kojima su govorili pjesnici iz tvoje zemlje kao onaj Alighieri, bili su pitomi i smjerni janjci u usporedbi s Ivanom. To je kradljiva svraka, židovski lihvar! U Avignonu se trguje više negoli u Firenci! Doznao sam za sramnu nagodbu s Klementovim nećakom, Bertrandom de Gothom, onim koji je odgovoran za pokolj u Carpentrasu (u kojemu su, između ostalog, kardinale olakšali za sve njihove dragulje): taj se bio dočepao ujakova blaga, koje nije bilo maleno, a Ivanu nije izbjeglo ništa od onoga što je ukrao (u Cum venerabiles točno nabroja novac, zlatne i srebrne posude, knjige, sagove, drago kamenje, ukrase...). No Ivan je hinio da ne zna kako je Bertrand došao do milijun i po zlatnih fjorina za vrijeme pljačke u Carpentrasu, nego je s njima raspravljao o drugih trideset tisuća fjorina, za koje je Bertrand priznavao da ih je od ujaka dobio za 'pobožnu nakanu', to jest za križarski pohod. Ustanovi se da će Bertrand zadržati polovicu svote za križarski pohod, a da će druga polovica otići Svetoj Stolicu. Poslije Bertrand nije započinjao nikakav križarski rat, barem za sada, a papa još nije vidio ni jednog fjorina...«

»Onda nije baš tako spretan«, primijeti Mihovil.

»To je jedina prilika u kojoj su ga izigrali u vezi s novcem«, reče Ubertino. »Moraš dobro znati s kakvim sojem trgovca imaš posla! U svim je ostalim prilikama pokazao đavolsku spretnost u zgrtanju novca. To je kralj Mida, što takne pretvori se u zlato koje pritječe u avignonske blagajne. Svaki put kad sam ulazio u njegove odaje, zatjecao sam bankare, mjenjače novca i stolove krcate zlatom, klerike gdje prebrojavaju fjorine i slažu ih jedne na druge u kupiće... I vidjet ćeš kakvu je palaču dao za se zgraditi, uz raskoš kakav su jednoć pripisivali samo bizanskom caru ili tatarskom Velikom kanu. Pa sad razumiješ zašto je izdao sve te bule protiv ideje siromaštva. Pa znaš li ti daje potaknuo dominikance, koji mrze naš red, da isklešu Kristove kipove s kraljevskom krunom, s purpurnom i zlatnom tunikom i u sjajnoj obući? U Avignonu su izložili raspeća na kojima je Isus prikovan za samo jednu ruku, dok drugom dodiruje kesu koja mu visi

0 pasu, da bi naznačili kako On dopušta upotrebu novca u vjerske svrhe...«

»Oh, kakav bestidnik!«, uskliknu Mihovil. »Pa to je pravo huljenje!«

»Papinskoj je tijari«, nastavi Vilim, »dodao treću krunu, zar ne, Ubertino?«

»Tako je. Početkom tisućljeća papa Hildebrand uzeo je jednu krunu, s natpisom Corona regni de manu Dei, zloglasni je Bonifacije nedavno dodao drugu, napisavši na njoj Diadema imperii de manu Petri, a Ivan je samo usavršio znamenje: tri krune, duhovna, svjetovna i crkvena vlast. Znamenje perzijskih kraljeva, pogansko znamenje...«

Bio je tu i neki fratar koji je dotad sjedio šutke, vrlo pobožno zaokupljen gutanjem dobrih jela što ih je Opat poslao na trpezu. Rastreseno je osluškivao razne razgovore i tu i tamo ispuštao sarkastičan smijeh na papin račun ili bi s odobravanjem mumljao na gnjevne uzvike svoje subraće. No što se ostalog tiče, trsio se da očisti bradu od umaka i komada mesa što su mu ispadali iz bezubih, ali pohlepnih usta, a ono nekoliko puta što se obratio nekom svom susjedu, činio je to da bi pohvalio kakvoću koje poslastice. Onda doznah da je to gospodar Jeronim, onaj biskup od Caffè za kojega je prije nekoliko dana Ubertino mislio da je već preminuo (a moram reći da je glas o tome kako je on već dvije godine mrtav dugo kolao kršćanskim svijetom, jer sam ga čuo i poslije toga; i doista je i umro nekoliko mjeseci nakon tog našeg susreta, a ja i dalje smatram da je izdahnuo od velike srdžbe koju je u njemu raspalio sastanak sljedećeg dana, pa sam gotovo pomišljao da će se raspuknuti odmah i smjesta, toliko je bio slaba tijela i žučljive ćudi).

U tom trenutku upade u razgovor govoreći punim ustima: »A osim toga, znate da je taj grad izradio uredbu kojom se uspostavljaju *taxae sacrae poenitentiariae*, što je smislio da bi iskoristio svećeničke grijeha i iz njih izvukao još novca. Ako svećenik puteno zgriješi s redovnicom, s rođakinjom ili s bilo kojom ženom (jer i to se događa!), moći će dobiti oprost samo ako plati šezdeset i sedam zlatnih lira i dvanaest novčića. A ako popusti životinjskom porivu, to će ga koštati više od dvjesto lira, ali počini li grijeh s djecom ili sa životinjama, a ne sa ženskama, globa će se svesti na sto lira. A redovnica koja se podala mnogim muškarcima, bilo istovremeno bilo odvojeno, unutar ili izvan samostana, a koja zatim hoće da postane poglavarica, morat će platiti sto trideset i jednu zlatnu liru i petnaest novčića...«

»Hajdemo, gospodaru Jeronime«, stade prosvjedovati Ubertino, »znate kako malo ljubim papu, ali ga u ovome moram braniti! To je kleveta koja kruži Avignonom, tu uredbu nisam nikad vidio!«

»Postoji«, nepokolebljivo ustvrdi Jeronim. »Ni ja je nisam vidio, ali postoji.«

Ubertino odmahnu glavom, a ostali zašutješe. Opazih da su navikli ne shvaćati suviše ozbiljno gospara Jeronima, kojega je Vilim neki dan opisao kao glupana. Vilim htjede svakako nastaviti razgovor: »Kako bilo da bilo, bila istina ili laž, ta nam glasina kaže kakva moralna atmosfera vlada u Avignonu, gdje svi, i izrabljivani i izrabljivači, znaju da žive na mjestu koje je više tržnica negoli dvor Kristova predstavnika. Kad se Ivan popeo na Stolicu, pričalo se o blagu od sedamdeset tisuća zlatnih fjorina, a sad ih ima koji vele da ih je skupio više od deset milijuna.«

»Istina«, reče Ubertino. »Mihovile, Mihovile, ne znaš kakvih sam se sramota nagledao u Avignonu!«

»Pokušajmo biti poštenji«, reče Mihovil. »Znamo da su i naši činili izgrede. Čuo sam vijest o franjevcima koji su izvodili oružane napade na dominikanske samostane te bi razgoltili neprijateljske fratre da bi im nametnuli siromaštvo... To je razlog što se nisam usudio suprotstaviti se Ivanu u vrijeme provansalskih događaja... Hoću da s njim sklopim sporazum, neću poniziti svoj ponos, samo ću od njega tražiti da ne ponizuje našu poniznost. Neću mu govoriti o novcu, samo ću ga zamoliti da pristane na zdravo tumačenje Svetog pisma. I to ćemo sutra morati postići s njegovim izaslanicima. Na kraju krajeva, to su ljudi koji se bave teologijom i valjda nisu svi grabežljivi kao Ivan. Kad učeni ljudi budu donijeli odluku o tumačenju Pisma, on neće moći...«

»On?«, prekinu Ubertino. »Ali ti još ne znaš za njegove ludosti na teološkom području. On želi uistinu sve svezati svojom rukom, i na nebu i na zemlji. Vidjeli smo što radi na zemlji. Što se tiče neba... Pa dobro, on još nije izrazio ideje o kojima ti govorim, barem ne javno, ali sigurno znam da je o tome šaputao svojim povjerljivim ljudima. On upravo razrađuje luđačke, ako ne i nastrane postavke, koje će navodno izmijeniti samu bit doktrine i našem propovijedanju oduzeti svaku moć!«

»Kakve?«, zapitaše mnogi.

»Pitajte Berengara, on to zna, on mi je o tome govorio.« Ubertino se bio obratio Berengarju Talloniju, koji je zadnjih godina bio jedan

od najodlučnijih papirnih protivnika na samom njegovom dvoru. Stigavši iz Avignona, prije dva dana se ponovno pridružio skupini drugih franjevaca i s njima stigao u opatiju.

»To je mutna i gotovo nevjerojatna priča«, reče Berengar. »Čini se, dakle, da je Ivan naumio ustvrditi kako pravednici neće uživati u blaženoj viziji sve dok ne prođe Sudnji dan. Odavno on razmišlja nad devetim versetom šeste glave Apokalipse, u kojem se govori o otvaranju petog pečata, gdje se pod žrtvenikom pojavljuju duše zaklanih zbog riječi Božje i traže pravdu. Svakome od njih je dana bijela haljina i rečeno im je da se strpe još malo vremena... To je znak, obrazlaže Ivan, da će oni moći vidjeti Boga u njegovoj biti tek kad se ispuni posljednji sud.«

»Ali kome je on to rekao«, zaprepašteno upita Mihovil.

»Dosad, samo nekolicini najprisnijih, ali glas je puknuo, kažu da priprema otvoreni istup, ne odmah, možda za koju godinu, sad se savjetuje sa svojim teolozima...«

»Ha, ha!«, iskesi se Jeronim žvačući.

»I ne samo to, čini se da želi ići i dalje i objaviti da se prije toga dana neće otvoriti ni pakao... Čak ni za đavole.«

»Gospodine Bože, pomози!«, uzviknu Jeronim. »A što ćemo onda pričati grešnicima, ako im ne budemo mogli zaprijetiti da će poći izravno u pakao čim umru!?«

»Mi smo u rukama luđaka«, reče Ubertino. »Ali ne razumijem zašto on to hoće...«

»Otići će u vjetar čitava doktrina o oprostima«, zakuka Jeronim, »i čak ih ni on više neće moći prodavati. Zašto bi pop koji je zgriješio kao životinja morao platiti toliko zlatnih lira da bi izbjegao tako daleku kaznu?«

»Ne tako daleku«, odlučno će Ubertino, »vremena će skoro dospjeti!«

»To znaš ti, dragi brate, ali ne znaju priprosti. Eto kako stoje stvari!« povika Jeronim, i činilo se da mu jelo više ne ide u tek. »Koje li pogubne zamisli, sigurno su mu je uvrtjeli u glavu oni fratri propovjednici... Ah!«, i odmahnu glavom.

»Ali zašto?«, ponovi Mihovil iz Cesene.

»Ne vjerujem da za to ima nekog razloga«, reče Vilim. »To je pokus koji je on sebi priuštio, potez iz oholosti. Hoće da doista on bude taj koji odlučuje o nebu i o zemlji. Znao sam za ta govorkanja, o tome mi je pisao Vilim Occam. Vidjet ćemo hoće li na kraju uspjeti

papa ili će uspjeti teolozi, cijelo crkveno mnijenje, same želje Božjeg naroda, biskupi...«

»Oh, kad je u pitanju doktrina, on će moći slomiti i teologe...« tužno će Mihovil.

»Nije rečeno«, odgovori Vilim. »Živimo u vremenu u kojem se učenjaci što se razumiju u Božje stvari ne boje papu proglasiti herezikom. Oni su, na svoj način, glas kršćanskog naroda. Protiv kojega sada neće moći ništa niti papa.«

»Još gore, još gore«, prestrašeno promrmlja Mihovil. »S jedne strane lud papa, s druge strane Božji narod koji će, makar i na usta svojih teologa, uskoro zahtijevati pravo da slobodno tumači Sveto pismo...«

»A što ste vi drugačije napravili u Perugi?«, upita Vilim.

Mihovil se trgnu kao uboden u živac: »Upravo zbog toga želim sresti papu. Ne možemo ništa s čim se i on ne složi.«

»Vidjet ćemo, vidjet ćemo«, zagonetno će Vilim.

Moj je učitelj zaista bio vrlo oštrouman. Kako je samo predvidio da će poslije i sam Mihovil odlučiti da se osloni na carske teologe i na narod da bi osudio papu? Kako je predvidio da će, kad četiri godine nakon toga Ivan prvi put objavi svoju nevjerojatnu doktrinu, ustati cijeli kršćanski svijet? Ako blažena vizija nastupa tako kasno, kako pokojnici mogu posredovati za žive? I što bi bilo sa štovanjem svetaca? Baš će minoriti započeti neprijateljstva osudom upućenom papi, a u prvim će redovima biti Vilim Occam, strog i neumoljiv u svojim obrazloženjima. Borba će trajati tri godine, sve dok se Ivan, nadomak smrti, djelomično ne pokaje. Dosta godina poslije toga, čuh gdje opisuju kakav se pojavio na skupštini kardinala u prosincu 1334., sitniji nego što se ikad dotad činio, olinjao od godina, kao devedesetogodišnjak na umoru, blijeda lica, i navodno je rekao (lisac, onako spretan u igrama riječi ne samo kad je kršio prisege nego i kad je oporicao svoju tvrdoglavost): »Mi priznajemo i vjerujemo da se duše odijeljene od tijela i potpuno pročišćene nalaze na nebu, u raju s anđelima i s Isusom Kristom, i da one vide Boga u njegovoj božanskoj biti, razgovijetno i licem u lice...«, a zatim napravi stanku, za koju nitko nikada ne doznade je li joj uzrokom bilo teško disanje ili pokvarena želja da zadnju primjedbu naglasi kao suprotnu, »u onoj mjeri u kojoj to stanje i položaj odijeljenje duše dopušta«. Sutradan ujutro, bila je nedjelja, naredi da ga posjednu u izduženu stolicu s nagnutim naslonom, pruži svojim kardinalima ruku na poljubac i umrije.

Ali opet razvlačim i pričam o drugim stvarima, umjesto o onima

o kojima bih morao pričati. Zapravo je to stoga što nastavak toga razgovora za stolom ne pospješuje posebno razumijevanje događaja o kojima pripovijedam. Mala braća se dogovoriše o ponašanju kojega se valja držati idućeg dana. Jednog po jednog procijeniše svoje protivnike. Zabrinuto primiše vijest, koju im je priopćio Vilim, o dolasku Bernarda Guija, a još zabrinutije činjenicu da će avignonsko izaslanstvo predvoditi kardinal Bertrando del Poggetto. Dvojica inkvizitora su bila odviše: bio je to znak da se protiv minorita kane koristiti dokazima o krivovjerništvu.

»To gore«, reče Vilim, »i mi ćemo njih nazvati krivovjernicima.«

»Nemojmo, nemojmo«, reče Mihovil, »budimo oprezni, ne smijemo upropastiti mogućnost za kakav sporazum.«

»Koliko se meni čini«, reče Vilim, »premda sam radio na ostvarenju tog susreta, a ti to znaš, Mihovile, ja ne vjerujem da Avignonci ovamo dolaze u namjeri da postignu ikakav pozitivni ishod. Ivan hoće da u Avignon dođeš sam i bez jamstva. Ali susret će barem nečemu poslužiti, da ti to shvatiš. Bilo bi gore da si otputovao, a da nisi doživio to iskustvo.«

»Ti si se, znači, trudio, i to mnogo mjeseci, da bi ostvario nešto što smatraš uzaludnim«, gorko će Mihovil.

»To ste od mene zatražili, i ti i car«, reče Vilim. »I napokon, nikad nije nekorisno bolje upoznati svoje neprijatelje.«

U taj nas čas dođoše obavijestiti da u utvrdu ulazi drugo izaslanstvo. Mala braća ustadoše i pođoše u susret papinim ljudima.

Deveti čas

Gdje stigne kardinal del Poggetto, Bernard Gui
i ostali ljudi iz Avignona,
a zatim se svatko bavi drugim stvarima.

Ljudi koji su se već odavno poznavali, ljudi koji su jedni o drugima čuli a da se nisu poznavali, pozdravljali su se u dvorištu uz prividnu blagost i dobrotu. Kardinal Bertrando del Poggetto držao se uz Opata kao netko tko je u tijesnoj vezi s vlašću, gotovo kao da je on sam drugi papa, te je dijelio svima, poglavito minoritima, srdačne osmijehe i isticao nadu da će sutrašnji susret donijeti divne sporazume, izrijeком prenoseći iskrene želje za mir i sreću (odabrao je taj međunarodni, franjevcima omiljen izraz) od strane Ivana XXII.

»Izvršno, izvršno, mladiću«, kaza meni kad me Vilim ljubazno predstavio kao svojeg pisara i učenika. Zatim me upita poznajem li Bolognu pa mi stade hvaliti njezinu ljepotu, dobru kuhinju i sjajno sveučilište te me pozva da je posjetim, umjesto da se jednog dana vratim, kako mi reče, k onom svom njemačkom narodu koji zadaje toliko patnje našem gospodinu papi. Onda mi da prsten da ga poljubim, pri čemu je već upravljao osmijeh nekom drugom.

S druge strane, moju je pozornost odmah privukla ličnost o kojoj sam tih dana već bio čuo govoriti, Bernard Gui, kako su ga zvali Francuzi, odnosno Bernardo Guidoni ili Bernardo Guido, kako su ga nazivali drugdje.

Bio je to otprilike sedamdesetogodišnji dominikanac, slabunjav, ali uspravna lika. Dojmiše me se njegove sive, hladne oči, kadre da u vas bezizražajno zure, oči koje ću u više navrata vidjeti kako sijevaju dvosmislеним blijeskom. Bio je vješt i kad je valjalo prikriti misli i strasti, i kad ih je valjalo navlaš iskazati.

Za vrijeme sveopćeg razmjenjivanja pozdrava nije bio udvoran niti srdačan kao drugi, nego uvijek i jedva jedvice pristojan. Kad ugleda Ubertina, kojega je već poznavao, pristupi mu s velikim poštovanjem, ali se u njega zapilji na način od kojega me podiđoše trnci nemira. Pozdravljajući Mihovila iz Cesene počasti ga osmijehom koji je bilo teško proniknuti, pa promrsi bez topline: »Ondje vas već dugo očekujemo«. U toj rečenici ne mogoh razabrati ni trunku strepnje, ni sjenu poruge, ni naredbodavni ton, ali ni slutnju koristoljublja. Susretnu se s Vilimom, pa pošto dozna tko je, pogleda ga s uljudnim neprijateljstvom, ali ne zato što bi mu lice odavalo pritajene osjećaje, u to sam bio siguran (iako nisam bio siguran u to gaji li on uopće ikakve osjećaje), nego zacijelo stoga što je htio da Vilim njegovo neprijateljstvo osjeti. Vilim mu na tom neprijateljstvu uzvрати pretjerano srdačno govoreći mu: »Odavno sam želio upoznati čovjeka čiji mi je ugled bio poukom i primjerom u toliko važnih odluka što su nadahnule moj život.« To je bez daljnjega bila pohvala i gotovo las-kava izjava za svakoga tko ne zna, kao što je Bernard i te kako dobro znao, da je jedna od najvažnijih odluka u Vilimovu životu bila da napusti inkvizitorski posao. Stekoh dojam, ako bi Vilim Bernarda rado bio vidio u kakvoj carskoj samici, da bi jamačno i Bernard s velikim zadovoljstvom bio gledao kako Vilim nesretnim slučajem i iznenadno pogiba, pa kako je Bernard tih dana raspolagao zapovjedništvom nad oružnicima, pobjajali se za život svojega dobrog učitelja.

Bernarda je Opat već po svoj prilici bio izvijestio o zločinima što su se odigrali u opatiji. Praveći se, naime, da ne opaža otrov što ga je sadržavala Vilimova rečenica, reče mu: »Čini se da ću se ovih dana, na Opatov zahtjev i kako bih obavio zadaću koja mi je povjerena u smislu sporazuma oko kojeg smo se evo ovdje sastali, morati pozabaviti vrlo žalosnim zbivanjima iz kojih zaudara kužni zadah zloduhov. O tom vam govorim jer znam da ste se u negdašnja vremena, kad biste mi bili bliskiji, i vi uz mene — i uz one kao što sam ja — borili na tom polju gdje su se u okršajima sukobljavale snage dobra sa snagama zla.«

»Zaista«, mirno reče Vilim, »ali onda sam prešao na drugu stranu.«

Bernard hrabro podnije udarac: »Možete li mi kazati štogod korisno o tim zločinačkim djelima?«

»Na nesreću, ne mogu«, ugladeno odgovori Vilim. »Nemam vašeg iskustva u zločinačkim djelima.«

Od tog časa pa nadalje svima im izgubih trag. Nakon još jednog razgovora s Mihovilom i s Ubertinom, Vilim se povuče u skriptorij. Zamoli Malahiju da mu dopusti pregledati neke knjige, a ne pođe mi za rukom da im čujem naslove. Malahija ga čudnovato pogleda, ali mu ih nije mogao odbiti. Začudo nije ih morao tražiti u knjižnici. Sve su već bile na Venancijevu stolu. Moj se učitelj zadubi u čitanje, pa odlučih da mu ne smetam.

Sidoh u kuhinju. Ondje spazih Bernarda Guija. Možda je htio izvidjeti raspored opatije pa je zato obilazio posvuda. Začuh kako ispituje kuhare i druge sluge služeći se manje-više dobro tamošnjim pučkim jezikom (sjetih se daje bio inkvizitor u sjevernoj Italiji). Učini mi se da se raspituje o urodu, o organizaciji rada u samostanu. No postavljajući i najbezazlenija pitanja prodornim bi pogledom prikivao svojeg sugovornika, zatim bi nenadano postavio novo pitanje, a tad bi njegova žrtva probljedjela i stala zamuckivati. Po tome zaključih da, na neki neobični način, provodi istragu i da se koristi jezivim oružjem što ga u obavljanju svoje službe svaki inkvizitor posjeduje i kojim rukuje: strahom onog drugog. Zato što svako tko je podvrgnut istrazi obično inkvizitoru kaže, od bojazni da ga za nešto ne osumnjiče, sve što se može upotrijebiti da se osumnjiči netko drugi.

Sve do kraja tog popodneva, kud god sam se kretao, vidio sam Bernarda kako tako postupa, bilo u mlinovima, bilo u kloštru. Ali gotovo nikad nije oslovljavao redovnike, uvijek braću laike ili seljake. Suprotno od onoga što je dotad činio Vilim.

Večernja

Gdje se učini da Alinardo pruža dragocjena obavještenja,
a Vilim otkrije svoju metodu kojom se stiže
do vjerojatne istine preko niza sigurnih grešaka.

Kasnije Vilim side iz skriptorija dobre volje. Dok smo čekali da dođe doba večere, u kloštru nađosmo Alinarda. Zapamtivši njegovu molbu, još sam prvog dana iz kuhinje nabavio slanutak, pa mu ga ponudih. Zahvali mi gurajući zrna u bezuba i slinava usta. »Jesi li vidio, sinko«, reče mi, »i drugi je leš ležao ondje gdje je prorekla knjiga... Sad čekaj četvrtu trublju!«

Upitah ga kako to da misli kako se ključ za slijed zločina nalazi u Knjizi otkrivenja. Začudeno me pogleda: »Ivanova knjiga daje ključ za sve!« Pa doda iskrenevlijivši lice u izraz pun jeda: »Znao sam ja to, odavno sam ja to govorio... Ja sam taj, znaš, koji sam predložio Opatu... tadašnjem, da prikupi što je moguće više komentara Apokalipse. Ja sam imao postati knjižničar... Ali je onaj drugi postigao da ga pošalju u Silos, gdje je našao najljepše rukopise i vratio se sa sjajnim plijenom... Oh, on je znao gdje treba tražiti, govorio je i jezik nevjernika... I tako je knjižnicu na čuvanje dobio on, a ne ja. Ali Bog ga je kaznio i prije vremena ga poslao u kraljevstvo tame. Ha, ha...«, zlokobno se nasmiја taj starac koji mi se dotad, uronjen u vedrinu svojih sijedih vlasi, činio nalik na nevina dječaka.

»Tko je bio taj o kome govorite?«, upita Vilim.

Iznenadeno nas pogleda. »O kome sam govorio? Ne sjećam se... bilo je to prije tako mnogo vremena. Ali Bog kažnjava, Bog briše, Bog zamračuje i sjećanja. Mnoga su se ohola djela počinila u knjižnici. Osobito otkad je pala u ruke strancima. Bog još kažnjava...«

Ne pođe nam za rukom da iz njega izvučemo druge riječi, pa ga prepustismo njegovu spokojnom i zajedljivom bunilu. Vilim pokaza veliko zanimanje za taj razgovor: »Alinardo je čovjek kojega valja slušati, svaki put kad progovori kaže nešto zanimljivo.«

»Što je kazao ovaj put?«

»Adson«, reče Vilim, »rješavanje tajne nije isto što i izvođenje zaključaka iz prvih načela. A ne može se ni poistovjetiti sa skupljanjem velikog broja pojedinačnih podataka da bi se zatim sastavio opći zakon. To prije znači naći se pred jednim, ili pred dva, ili pred tri pojedinačna podatka koji naoko nemaju ničeg zajedničkog i nastojati pretpostaviti mogu li to biti mnogi slučajevi nekog općeg zakona koji još ne poznaješ i koji možda još nikad nije izražen. Naravno, ako znaš, kao što veli filozof, da ni čovjek, ni konj ni mazga nemaju žuči i da svi dugo žive, možeš pokušati izraziti načelo po kojemu bića bez žuči dugo žive. Ali zamisli slučaj rogatih životinja. Zašto imaju rogove? Odjednom opaziš da nijedna rogata životinja nema zubiju u gornjoj vilici. Bilo bi to lijepo otkriće, kad ne bi, jao, uvidio da ima životinja bez zuba u gornjoj vilici, koje ipak nemaju rogove, kao što je deva. Napokon primijetiš da sve životinje bez zuba u gornjoj vilici imaju dva želuca. Dobro, možeš pretpostaviti da životinja koja nema dovoljno zuba slabo žvače, pa su joj dakle potrebna dva želuca da bi mogla bolje probaviti hranu. Ali rogovi? Onda se potruđiš zamisliti neki materijalni uzrok rogovima, zbog kojega nedostatak zuba snabdijeva životinju suviškom koštane tvari koja mora izbiti s neke druge strane. No je li to dovoljno objašnjenje? Nije, jer deva nema gornjih zubi, ima dva želuca, ali nema rogova. Pa onda moraš pretpostaviti i neki svrhoviti uzrok. Koštana tvar se očituje u obliku rogova samo u životinja koje nemaju drugih sredstava za obranu. Deva, naprotiv, ima vrlo tvrdu kožu i nema potrebe za rogovima. Tada bi taj zakon mogao glasiti...«

»Ali kakve to veze ima s rogovima«, nestrpljivo upitah, »i zašto se bavite rogatim životinjama?«

»Ja se time nikad nisam bavio, ali se time dosta bavio lincolnski biskup, pošavši od Aristotelove zamisli. Da budem iskren, ja ne znam jesu li razlozi koje je našao pravi, niti sam ikad provjeravao gdje su devi zubi i koliko ima želudaca. Samo sam ti htio reći kako se kod prirodnih činjenica traženje zakona koji bi ih objasnili odvija na zamršen način. Pred nekim neobjašnjivim činjenicama moraš pokušati zamisliti mnogo općih zakona, koje još ne možeš povezati s

činjenicama kojima se baviš. I iznenada, iz neočekivane povezanosti ishoda, slučaja i zakona, ukazuje ti se sud koji ti se čini uvjerljivijim od ostalih. Pokušaj ga primijeniti na sve slične slučajeve, upotrijebiti ga da bi izrekao neka predviđanja, i otkriješ da si pogodio. Ali sve do kraja nećeš doznati koje predikate moraš u svoje rasuđivanje uvoditi, a koje ispuštati. Pa tako činim i ja sada. Redam mnoge nepovezane pojedinosti i zamišljam pretpostavke. Ali, moram ih zamisliti mnogo, a među njima ih ima prilično koje su toliko besmislene da bih se stidio da ti ih kažem. Vidiš, u slučaju s konjem Vrancem, kad sam vidio tragove, zamislio sam mnogo komplementarnih i proturječnih pretpostavki: to je mogao biti odbjegli konj, postojala je mogućnost da je na tom lijepom konju Opat sišao niz padinu, da je neki konj Vranac ostavio znakove u snijegu, a neki drugi konj Šarac, dan prije, dlaku u grmlju, i da su grane pokidali ljudi. Ja nisam vidio kako opskrbnik i sluge uzrujano traže. Tad sam shvatio da je pretpostavka u vezi s Vrancem jedina točna pa sam iskušao je li istinita obrativši se slugama. Pobijedio sam, ali mogao sam i izgubiti. Drugi su me smatrali mudrim, jer sam pobijedio, ali nisu znali za mnoge slučajeve u kojima sam ispao glup, jer sam izgubio, i nisu znali da nekoliko časaka prije nego što sam pobijedio nisam bio siguran da neću izgubiti. O zbivanjima u opatiji, pak, imam mnogo lijepih pretpostavki, ali nema nijedne očevidne činjenice koja bi mi omogućila da kažem koja je najbolja. Pa stoga, da poslije ne bih djelovao glupim, ustegnut ću se da se sada pravim domišljatim. Pusti me da još razmislim, bar do sutra.«

U tom trenutku shvatih kakav je način rasuđivanja u mojem učitelja, i učini mi se da je prilično različit od načina filozofa koji rasuđuje o osnovnim načelima, tako da njegov um gotovo poprima značajke Božjega uma. Razumjedoh da Vilim, kad nema odgovora, postavlja mnogo odgovora koji se među sobom razlikuju. Ostadoh zbunjen.

»Ali onda«, usudih se napomenuti, »još ste daleko od rješenja...«

»Vrlo sam mu blizu«, reče Vilim, »ali ne znam kojemu.«

»Znači, nemate samo jedan odgovor na svoja pitanja?«

»Adsona, kad bih ga imao, predavao bih teologiju u Parizu.«

»U Parizu uvijek imaju pravi odgovor?«

»Nikad«, reče Vilim, »ali su jako sigurni u svoje zablude.«

»A vi«, rekoh s dječjom bezobraznošću, »nikad ne upadate u zablude?«

»Često«, odgovori. »Ali umjesto da pojmem jednu, ja ih zamislim mnogo, i tako ne postajem robom nijedne od njih.«

Stekoh dojam da Vilima uopće ne zanima istina, koja nije ništa drugo do prilagodba između stvari i uma. On je, naprotiv, uživao u tome da zamišlja što je više mogućnosti moguće.

U tom trenutku, priznajem, izgubih pouzdanje u svojeg učitelja i zatekoh samoga sebe kako ovako mislim: »Dobro da je stigla inkvizicija.« Opredijelih se za žeđ za istinom kakva je vodila Bernarda Guija.

Pa u tom duševnom raspoloženju, smeteniji nego Juda one noći na Veliki četvrtak, uđoh s Vilimom u blagavaonicu da večeram.

Povečerje

Gdje Salvatore govori o neviđenoj čaroliji.

Večera priređena za izaslanike bila je raskošna. Opat je vjerojatno vrlo dobro poznao i ljudske slabosti i običaje na papinom dvoru (protiv kojih se, moram reći, ne požališe ni fra Mihovilova mala braća). Kako su svinje bile netom zaklane, na trpezi su se imale naći i krvavice kao što ih prave u Montecassinu, reče nam kuhar. No nesretna ih je Venancijeva pogibija prisilila da prospu cijelu svinjsku krv, sve dok se ne budu klali drugi prasci. Osim toga, mislim da su tih dana svi osjećali odvratnost prema ubijanju Božjih stvorova. Ali zato nas poslužiše paprikašem od divljih golubića koji su se namakali u vinu iz tih predjela, odojkom nadjevenim kunićem, kruščićima svete Klare, rižom s bademima iz obližnjih brda ili badnjim kolačem, prepečencem od poreča, punjenim maslinama, prženim sirom, ovčetinom prelivenom sirovim umakom od paprika, bijelim bobom, pa biranim slatkišima, kolačima svetog Bernarda, poslasticama svetog Nikole, okašćima svete Lucije, te vinima i biljnim likerima koji udobrovoljiše čak i Bernarda Guija, inače tako ozbiljnog: bilo je tu likera od limuna, od oraha, vina protiv kostobolje i vina od lincure. Izgledalo bi da su se tu sastali sami sladokusci, da svaki gutljaj i svaki zalogaj nije pratilo pobožno štivo.

Na kraju svi ustadoše vrlo veseli, a neki se stadoše vaditi na neodređene boljke da ne bi morali sići na povečerje. No Opata to ne ozlovolji. Nemaju svi povlastice i obveze koje se nameću onima što se posvete našem redu.

Dok su redovnici odlazili, znatiželja me zadržala u kuhinji gdje su upravo pospremali prije noćnog zatvaranja. Vidjeh Salvatorea kako se šulja prema vrtu sa svežnjem u ruci. Obuzet radoznalošću, pođoh

za njim i pozvah ga. On se pokuša obraniti, a onda na moje upite odgovori da u svežnju (koji se praćkao kao da je u njemu nešto živo) nosi baziliska.

»Cave basiischium, čuvaj se! Est lo reys zmiarum, tant pleno otrova da se sav izvana sjaji! Ma što ja dicam, otrov, smrad izlazi da te occidit! Te intoxicat... Et ima bijele macule po ledima, et caput kao pijetao, et pola ide directa supra nad zemljom et pola ide po zemlji sicut druge serpentes. I ubije ga bellula...«

»Bellula?«

»Oc! Beštija parvissima est, nihil duža od miša, et miš illam mrzi muchissimo. I aussi zmija et krastača. Et quando je uiju, bellula trči ad fenicula ili ad circerbitalam et je žvače, et redet ad bellum, vrati se ad bitkam! Et dicunt quod operat preko oculos, ali mnogi dicunt quod illi dicunt krivo.«

Upitah ga što će mu bazilisk, a on reče da je to njegova stvar. Kako me sad već znatiželja izjedala, kazah mu da tih dana, kraj svih tih mrtvaca, više nema nikakvih tajnih poslova i da ću to ispričati Vilimu. Onda me Salvatore usrdno zamoli da šutim, razmota svežanj i pokaza mi mačku crne dlake. Privuče me k sebi i s besramnim mi osmijehom reče kako ne želi više da opskrbnik ili ja, zato što smo jedan moćan a drugi mlad i lijep, stječemo ljubav djevojaka iz sela, a on ne, zato što je ružan i siromašan. Kako poznaje neviđenu čaroliju od koje štaku ženu svlada ljubav. Valja ubiti crnu mačku i iskopati joj oči, zatim ih staviti u dva jaja crne kokoši, jedno oko u jedno jaje, drugo u drugo (i pokaza mi dva jaja, za koja me uvjeravao da ih je uzeo od pravih kokoši). Onda treba jaja metnuti da gnijuju u hrpi konjskog izmeta (a već je takvu hrpu bio pripremio u kutu vrta kuda nitko nikad ne prolazi), pa će se iz svakog jajeta roditi po jedan vražićak, koji će onda njemu služiti i pribavljati mu sve slasti ovoga svijeta. Ali jao, reče mi, da bi čarolija uspjela, potrebno je da žena koje ljubav želi pljune na jaja prije nego što ih pohrani u izmet, i taj ga problem muči, jer je prijeko potrebno da te noći dotična žena bude pri ruci i da je on navede da učini svoje a da ona ne zna čemu to služi.

Iznenada mi navrije krv u lice, ili u utrobu, ili u čitavo tijelo, i slabšnim ga glasom upitah hoće li i te noći u utvrdu dovesti onu istu djevojku koja je tu bila prethodne noći. On se nasmija sprdajući se sa mnom, pa reče da me zaista srvala velika pohota (ja kazah da nije, da ga pitam iz čiste radoznalosti), te mi reče da u selu ima mnogo žena i da će gore dovesti neku drugu, još ljepšu od one koja se meni sviđa. Ja

pomislih da mi laže kako bih se udaljio. A s druge strane, što bih bio mogao učiniti? Slijediti ga cijelu noć, kad me Vilim čekao da mu se pridružim u posve drugačijim pothvatima? Ili se vratiti da opet vidim onu (ako je ona uopće bila posrijedi) prema kojoj me vukla žudnja dok me razum odvrćao — i koju više nikad neću imati prilike vidjeti, iako sam je još uvijek želio vidjeti ponovno? Dakako da ne. Pa stoga uvjerih sam sebe da Salvatore govori istinu u pogledu te žene. Ili da mi možda laže o svemu, da je čarolija o kojoj priča izmišljotina njegova naivnog i praznovjernog duha, i da ništa od toga neće uraditi.

Ražestih se na njega, osorno ga pokudih, rekoh mu kako bi mu bilo bolje da tu noć ode spavati, jer se utvrdom kreću strijelci. On odgovori da opatiju poznaje bolje nego strijelci i da ga po toj magli nitko neće vidjeti. Štoviše, reče mi, sad ja brišem, ni ti me više nećeš vidjeti, čak ni ako se na dva koraka od tebe budem zabavljao s djevojkom koju ti želiš. On se izrazi drugim riječima, kudikamo bestidnijim, ali je to bio njihov smisao. S gnušanjem ga napustih jer mi baš nije dolikovalo, kao plemiću i iskušeniku, da se takmim s tim ološem.

Potražih Vilima i učinismo što je trebalo, to jest spremismo se da prisustvujemo večerju otraga u lađi, te kad služba završi, bijasmo pripralni da poduzmemo svoje drugo putovanje (za mene treće) u utrobu labirinta.

Nakon povečerja

Gdje se iznova razgleda labirint, stigne se na prag
finaš Africae, ali se ne mogne ući, jer se ne zna
što su prvi i sedmi od četiri, a Adsona opet, na uostalom
dosta učen način, spopadne njegova ljubavna boljetica.

Posjet knjižnici stajao nas je dugih sati rada. Na riječima je provjera što smo je morali provesti bila laka, ali gibati se pri svjetlu svijeće, čitati natpise, označavati na tlocrtu prolaze i pune zidove, zapisivati početna slova, prelaziti različite putanje koje nam je dopuštala igra otvora i pregrada, iziskivalo je prilično vremena. I bilo je dosadno.

Bilo je vrlo hladno. Noć nije bila vjetrovita, pa se nije čulo piskavo fijukanje što nas je prestrašilo prve večeri, ali je kroz ureze dopirao vlažan i leden zrak. Bili smo navukli vunene rukavice da bismo mogli dirati sveske a da nam ruke ne utrnu. No bile su to upravo onakve rukavice kakve se rabe za pisanje zimi, s otkrivenim vrškovima prstiju, pa smo ponekad morali ruke primicati plamenu ili ih stavljati u nje-dra, ili udariti jednom rukom o drugu i skakutati obamrli od mraza.

Zbog toga ne obavismo sav posao najednom. Zaustavljali smo se da bismo povirili u ormare, a sad kad je Vilim — sa svojim novim staklima na nosu — mogao potanko čitati knjige, pri svakom bi naslovu što bi ga otkrio kliknuo od radosti, bilo zato što je djelo poznao, bilo zato što ga je odavno tražio, ili pak zato što za nj nikad nije bio čuo, a ono ga je prekomjerno uzбудilo i zagolicalo. Ukratko, za njega je svaka knjiga bila poput basnovite životinje koju susreće u nepoznatom kraju. I dok je on listao neki rukopis, nalagao je meni da tražim druge.

»Pogledaj čega ima u onom ormaru!«

A ja bih, sričući i premještajući sveske, na to odgovarao: »His-

toria anglorum koju je napisao Beda... I opet Beda, De aedificatione templi, De tabernaculo, De temporibus et computo et chronica et circuli Dyonisi, Orthographia, De ratione metrorum, Vita Sancti Cuthberti, Ars metrica...«

»Naravno, sva djela Prečasnoga... A pogledaj ovo! De rhetorica cognitione, Locorum rhetoricorum distinctio, a ovdje su toliki gramatičari, Priscijan, Donat, Maksim, Viktorin, Metrorije, Eutih, Servije, Fokas, Asper... Čudno, isprva sam mislio da se ovdje nalaze englijski autori... Pogledajmo malo niže...«

ttHisperica... famina. Sto je to?»

»Hibernijski spjev. Slušaj:

Hoc spumans mundanas obvallat Pelagus oras
terrestres amniosisfluctibus čudit margines.
Saxeas undosis molibus irruit avionias.
Infima bomboso vertice miscet glareas
asprifero spergit spumas sulco,
sonoreis frequenter quatiturflabris...

Nisam razumio smisao, ali je Vilim čitao tako da su mu se riječi u ustima kotrljale na takav način te se činilo da čujem zvuk valova i morskog pjenušanja.

»A ovo? Autor je Adhelm iz Malmesburyja, čujte ovu stranicu: Primitus pantorum procerum poematorum pio potissimum patermoque presertim privilegio panegiricum poemataque passim prosatori sub polo promulgatas... Sve riječi počinju istim slovom!«

»Svi ljudi s mojih otoka su pomalo ludi«, ponosno će Vilim, »Pogledajmo u drugi ormar.«

»Vergilije.«

»Kako to da je ovdje? Sto od Vergilija? Georgike?»

»Ne, Epitome. Nikad za to nisam čuo.«

»Pa to nije Vergilije Maron! To je Vergilije iz Tuluze, retor, šesto stoljeće poslije rođenja Našeg Gospodina. Bio je na glasu kao velik mudrac...«

»Ovdje veli da su umjetnosti poema, rethoria, grama, leporia, dialecta, geometria... Ali kojim jezikom govori?»

»Latinskim, ali latinskim koji je sam izumio i koji je smatrao daleko ljepšim. Čitajte ovo: kaže da astronomija proučava znakove zodijaka, a to su mon, man, tonte, piron, dameth, perfellea, belgalic, margalet, lutamiron, taminon i rapbalut.«

»Je li bio lud?«

»Ne znam, nije bio s mojih otoka. Slušaj dalje, kaže da postoji dvanaest načina za označavanje vatre, ignis, coquibabin (quia incoc-ta coquendi habet dictionem), ardo, calex ex calore, fragon ex jragore flammae, rusin de rubore, fumaton, ustrax de urendo, vitius quia pene mortua membra suo vivificat, siluleus, quod de silice siliat, unde ex silex non recte dicitur, nisi ex qua scintilla silit. E aeneon, de Aenea deo, qui in eo habitat, sive a quo elementis flatus fertur.«

»Pa tako nitko ne govori!«

»Srećom. Ali to je bilo vrijeme kad su se gramatičari, da bi zabo-ravili ružan svijet, razonodili zakučastim pitanjima. Rekli su mi da su u to doba petnaest dana i petnaest noći retori Gabundus i Teren-tius raspravljali o vokativu riječi ego te da su na kraju posegnuli za oružjem.«

»Ali i ovo, čujte...«, bio sam uhvatio knjigu čudesno ukrašenu mi-nijaturama od biljnih labirinata iz kojih su se kroz vitice pomaljali maj-muni i zmijske. »Čujte kakvih li riječi: cantamen, collamen, gongelamen, stemiamen, plasmamen, sonerus, alboreus, gaudifluus, glaucicomus...«

»To su ti moji otoci«, opet će Vilim raznježeno. »Nemoj biti strog prema tim redovnicima iz daleke Hibernije, njima možda dugujemo što postoji ova opatija i što još govorimo o Svetom Rimskom Carstvu. U to je vrijeme od drugih dijelova Europe bila preostala samo gomila ruševina, a oni su jednog dana proglasili nevaljanima sakramente krštenja što su ih dijelili neki popovi u Galiji, jer se krstilo in nomine patris et filiae, i to ne zato što su pristajali uz neku novu herezu i Isusa smatrali ženom, nego zato što više nisu znali latinski.«

»Kao Salvatore?«

»Manje-više. Gusari s krajnjeg sjevera dolazili su riječnim puto-vima pljačkati Rim. Poganski su hramovi propadali, a kršćanski još nisu postojali. Jedino su hibernijski redovnici u svojim samostanima pisali i čitali, čitali i pisali, izrađivali minijature, a zatim su se otisnuli u lađicama od životinjske kože i doplovili do svih zemalja te vas pre-obratili na evanđelje kao da ste nevjernici, razumiješ? Bio si u Bobbi-ju, osnovao ga je sveti Kolumban, jedan od njih. Pa nemoj im onda zamjeriti što izmišljaju novi latinski, kad se u Evropi više nije znao i stari. To su bili veliki ljudi. Sveti Brendan je stigao do Sretnih otoka i prošao uz obale pakla, gdje je vidio Judu prikovanog na grebenu, a jednog je dana pristao na neki otok i sišao na nj, a to je zapravo bila morska neman. Naravno, svi su oni bili ljudi«, ponovi zadovoljno.

»Slike su im... da ne mogu očima vjerovati! I koliko boja!«, ushićeno rekoh.

»Jest u zemlji u kojoj ima malo boja, nešto plave i dosta zelene. Ali prestanimo sad pričati o hibernijskim redovnicima. Hoću da znam zašto se ovdje nalaze s Anglima, a ne s gramatičarima iz drugih zemalja. Pogledaj na svojem tlocrtu, gdje bismo sad morali biti?«

»U sobama zapadnog tornja. Prepisao sam i natpise. Dakle, kad se iziđe iz slijepe sobe, uđe se u sedmorokutnu dvoranu, i postoji samo jedan prolaz u samo jednu sobu u tornju, crveno slovo jest H. Zatim se ide iz sobe u sobu, opiše se krug oko tornja i vrati se u slijepu sobu. Slijed slova daje... imate pravo! HIBERNI!«

»HIBERNIA, ako se iz slijepe sobe vratiš u sedmorokutnu, koja kao i ostale tri ima A, od Apocalypsis. Zato su tu djela autora s krajnjeg sjevera Thule, kao i djela gramatičara i retora, jer su uređivači knjižnice smatrali da svaki gramatičar treba da stoji uz hibernijske gramatičare, iako je iz Tuluze. To je mjerilo. Vidiš, počinjemo nešto i razumijevati!«

»Ali u sobama istočnog tornja, iz kojega smo ušli, pročitali smo FONSS... Što to znači?«

»Točno pročitaj što ti piše na tlocrtu, nastavi sa slovima dvorana kako slijede onim redom kojim se u njih ulazi.«

»FONSS ADAEU...«

»Nije, Fons Adae, ono U pripada drugoj slijepoj sobi na istoku, sjećam je se, možda spada u neki drugi slijed. A što smo našli u Fons Adae, to jest u zemaljskom raju (sjeti se daje tamo soba s oltarom koja gleda na istok)?«

»Ondje je bilo mnogo biblija i komentatora na Bibliju, sve same knjige Svetog pisma.«

»Dakle vidiš, Božja riječ se podudara sa zemaljskim rajem, koji se, kao što svi kažu, nalazi daleko na istoku. A ovdje, na zapadu, leži Hibernija.«

»Znači da tlocrt knjižnice prikazuje kartu čitavog svijeta?«

»Vjerojatno. A knjige su smještene prema zemljama iz kojih potječu, ili prema mjestu u kojem su se rodili njihovi autori, ili, kao u ovom slučaju, prema mjestu u kojem su se morali roditi. Knjižničari su sami sebi rekli da se gramatičar Vergilije u Tuluzi rodio greškom, a da se morao roditi na zapadnim otocima. Popravili su propust prirode.«

Nastavimo put. Prođosmo slijedom dvorana bogatih sjajnim Apokalipsama, a jedna je od njih bila soba u kojoj sam bio doživio

priviđenja. Štoviše, izdaleka ponovno ugledasmo svijeću, pa Vilim začepi nos i potrči da je ugasi pljujući po pepelu. Svejedno žurno prijedosmo tu sobu, ali sam zapamtio da sam u njoj vidio prekrasnu raznobojnu Apokalipsu u kojoj su bili mulier amicta sole i zmaj. Uspostavismo slijed tih dvorana počevši od zadnje u koju smo stupili, a koja je kao početno slovo nosila crveno Y. Kad pročitasmo unatrag niz slova dobismo riječ YSPANIA, a posljednje je A bilo ono isto kojim se završavala HIBERNIA. »To je znak«, reče Vilim, »da preostaju sobe koje sadrže djela miješane naravi«.

U svakom slučaju, područje pod oznakom YSPANLA nam se učini napučenim mnogobrojnim rukopisima Apokalipse vrlo lijepe izradbe, koje Vilim prepozna kao hispansku umjetnost. Zapazismo da knjižnica obuhvaća možda najposebniju zbirku primjeraka apostolove knjige što postoji u kršćanskom svijetu, kao i golemu količinu komentara tog spisa. Pozamašni su svesci bili posvećeni komentarima Apokalipse Beata iz Liebane, a tekst je manje-više bio uvijek isti, ali našdosmo na neobično šarenilo i raznolikost slika, a Vilim prepozna potpise nekolicine minijaturista koje je smatrao najvećima u Austrijskom kraljevstvu, kao što su Magius, Facundus i drugi.

Uz ova i druga zapažanja dospjesmo u južni toranj, u blizini kojega smo prolazili već prethodne večeri. Soba S iz skupine YSPANIA — bez prozora — vodila je u neku sobu E, i malo-pomalo kako smo kružili kroz pet soba u tornju stigosmo do posljednje, bez drugih prolaza, koja je nosila slovo L crvene boje. Pročitasmo unatrag i našdosmo LEONES.

»Leones, jug, prema karti mi smo u Africi, hic sunt Leones. I to nam objašnjava zašto smo tu našli toliko spisa nevjerničkih autora.«

»Ima ih još«, rekoh prekapajući po ormarima. »Avicenin Kanon, i ovaj predivni krasopisni kodeks koji ne poznajem...«

»Sudeći po ukrasima, to bi morao biti Kuran, ali ja na žalost ne znam arapski.«

»Kuran, nevjernička biblija, opaka knjiga...«

»Knjiga koja sadrži mudrost što se razlikuje od naše. Ali shvaćas zašto su je stavili ovamo gdje su lavovi čudovišta. To je razlog što smo tu vidjeli onu knjigu o čudovišnim životinjama u kojoj si našao i jednoroga. Ovo područje, nazvano LEONES, zauzimaju knjige koje su osnivači knjižnice smatrali knjigama obmane. Čega ima tamo dolje?«

»Te su na latinskom, ali s arapskog. Ayyub al Ruhavvi, rasprava

0 psećoj hidrofobiji. A ovo je knjiga trezora, riznica znanja. A ovo je Alhazenov De aspectibus...«

»Vidiš, među čudovišta i obmane stavili su i znanstvena djela iz kojih kršćani moraju toliko toga naučiti. Tako se mislilo u vrijeme kad su utemeljili knjižnicu...«

»Ali zašto su među laži stavili i knjigu s jednorogom?«, upitah.

»Očito je da su osnivači knjižnice imali čudne pojmove. Valjda su držali da ta knjiga koja govori o čudesnim životinjama što žive u dalekim zemljama spada u popis obmana rasprostranjenih u nevjer-nika...«

»Pa zar je jednorog obmana? To je umiljata i duboko simbolična životinja. Oličenje Krista i nevinosti, koje se može uhvatiti samo ako se u šumi ostavi djevica, tako da, osjetivši njen nevini miris, životinja priđe i položi joj glavu u krilo dopuštajući da je lovci bez muke šapnu.«

»Tako se priča, Adson. Ali mnogi su skloni vjerovati da je to bajka koju su izmislili pogani.«

»Kakvo razočaranje«, reko. »Bilo bi mi drago kad bih mogao sresti jednoroga prolazeći šumom. Koji je inače užitak prolaziti šumom?«

»Nije rečeno da ne postoji. Možda je drugačiji nego što ga prikazuju ove knjige. Neki je mletački putnik otišao u vrlo daleke zemlje, kojima je vrlo blizu fons paradisi kako ga smještaju karte, i vidio jednoroge. No učinili su mu se nezgrapnima i grubima, crnima i dosta ružnima. Mislim da je vidio prave životinje s rogom na čelu. Vjerojatno su to bile one iste životinje što su nam ih učitelji drevne mudrosti, koja nikad nije posve pogrešna, namrli u prvotnom vjeronom opisu, dobivši od Boga mogućnost da vide stvari koje mi nikad nismo vidjeli. Kako ga je jedna auctoritas predavala drugoj, taj je opis mašta poslije preobražavala u nove sklopove, pa su jednorozci postali ljupke, bijele i pitome životinje. I stoga, doznaš li da u nekoj šumi živi jednorog, ne idi tamo s djevicom, jer bi zvijer mogla biti više nalik na životinju koju je vidio mletački svjedok negoli na životinju kakva se nalazi u toj knjizi.

»Ali kako to da su učitelji drevne mudrosti od Boga primili objavu prave naravi jednorogove?«

»Nije to bila objava, nego iskustvo. Sudbina je htjela da se rode u krajevima gdje su živjeli jednorozci ili u vremena kad su jednorozci živjeli u tim krajevima.«

»Pa kako se onda možemo pouzdavati u drevnu mudrost, kojoj vi

uvijek želite naći trag, kad nam nju prenose lažljive knjige koje su je tumačile tako slobodno?»

»Knjige ne postoje zato da bismo im vjerovali, nego da bismo ih podvrgnuli ispitivanju. Kad se nađemo pred knjigom, ne smijemo se pitati što kaže, nego što hoće da kaže, a o tome su stari tumači svetih knjiga imali vrlo jasnu predodžbu. Takav jednorog o kakvom govore te knjige krije moralnu, ili alegorijsku, ili anagošku istinu, koja ostaje istinitom, kao što istinitom ostaje ideja da je nevinost plemenita vrlina. No u pogledu doslovne istine koja podupire ostale tri, tek moramo vidjeti iz kojeg je podatka prvobitnog iskustva nastala pisana riječ. Pisanu riječ treba razložiti, iako viši smisao ostaje točan. U nekoj knjizi piše da se dijamant reže samo jarčevom krvlju. Moj je veliki učitelj Roger Bacon kazao da to nije istina, jednostavno zato stoje to iskušao i nije uspio. Ali da je odnos između dijamanta i jarčeve krvi imao kakav viši smisao, on bi bio ostao netaknut.«

»Onda se mogu izricati više istine lažući što se tiče doslovnog smisla«, rekoh. »A meni je, međutim, još uvijek žao što jednorog takav kakav je ne postoji, ili što nije postojao, ili što ne može jednoga dana postojati.«

»Ne smiju se postavljati granice Božjoj svemogućnosti, i kad bi Bog htio, mogli bi postojati i jednorogi. Ali, za tvoju utjehu, oni postoje u ovim knjigama, koje, ako ne govore o zbiljskom biću, govore o mogućem biću.«

»Dakle knjige valja čitati a da se ne utječemo vjeri, koja je teološka krepost?»

»Tu su druge dvije teološke kreposti. Ufanje da moguće bude. I ljubav prema onome tko je bezazleno povjerovao da moguće jest.«

»Ali čemu vam služi jednorog kad vaš um u njega ne vjeruje?»

»Služi mi kao što mi je poslužio trag što su ga na snijegu ostavile Venancijeve noge dok su ga vukli prema kodu za svinje. Jednorog iz knjiga je kao otisak. Ako postoji otisak, mora da je postojalo i nešto što je otisak napravilo.«

»Ali različito od otiska, kazali ste.«

»Dakako. Otisak nema uvijek isti oblik kao tijelo koje ga je otisnulo, i ne nastaje uvijek od pritiska nekog tijela. Katkad se ponovno proizvede dojam koji je tijelo ostavilo u našem duhu, a to je otisak predodžbe. Predodžba je znak stvari, a slika je znak predodžbe, znak znaka. No po slici iznova gradim, ako već ne tijelo, onda predodžbu koju su drugi imali o njemu.«

»I to vam je dovoljno?«

»Nije, jer se prava znanost ne smije zadovoljavati predodžbama, koje su zapravo znakovi, nego mora doći do stvari u njihovoj pojedinačnoj istinitosti. Drago bi mi, dakle, bilo da od tog otiska nekog otiska mogu stići do pojedinog jednoroga koji se nalazi na početku lanca. Jednako kao što bi mi bilo drago da od nejasnih znakova koje je ostavio Venancijev ubojica (a koji bi mogli upućivati na mnogo njih) mogu stići do jedinstvenog pojedinca, do samog ubojice. Ali to nije uvijek moguće za kratko vrijeme i bez posredovanja drugih znakova.«

»Ali zar onda mogu govoriti uvijek i jedino o nečemu što mi govori o nečemu drugom, i tako dalje, a da onog nečeg konačnog, istinitog, nikad nema?«

»Možda ima, to je pojedini jednorog. I ne zabrinjavaj se, kad-tad ćeš ga sresti, ma kako da je crn i ružan.«

»Jednorogi, lavovi, arapski i uopće maurski autori«, rekoh tad, »nema sumnje da je ovo Afrika o kojoj su razgovarali redovnici.«

»Nema sumnje da je to ovo. A ako jest, morali bismo naći afričke pjesnike o kojima je natuknuo Pacifik izTivolija.«

I doista, kad smo prešli put unatrag i vratili se u sobu L, u jednom ormaru našoh zbirku Florovih, Frontonovih, Apulejevih i Fulgencijevih knjiga te knjiga Marcijana Kapele. »Za ovo je mjesto, dakle, Berengar govorio da bi u njemu moralo biti objašnjenje stanovite tajne«, rekoh.

»Otrprike ovo. On je upotrijebio izraz 'finiš Ajricae, a Malahija se baš na taj izraz jako naljutio. Finiš bi mogla biti ova posljednja soba, ili...«, odjednom vrisnu: »Sedam mi crkava u Clonmacnoisu! Zar nisi ništa primijetio?«

»Što?«

»Vratimo se natrag, u sobu S iz koje smo pošli!«

Vratismo se u prvu slijepu sobu u kojoj je verset kazivao: Super tbronos viginti quatuor. Imala je četiri otvora. Jedan je vodio u sobu Y koja je imala prozor prema osmorokutu. Drugi je vodio u sobu P koja se, duž vanjskog pročelja, nadovezivala na slijed YSPANIA. Otvor prema tornju ulazio je u drugu slijepu sobu E kojom smo netom bili prošli. Zatim, soba je imala jedan puni zid i napokon otvor kojim se ulazilo u drugu slijepu sobu s početnim slovom U. Soba S je bila soba sa zrcalom, i sreća da se ono nalazilo na zidu odmah s moje desne strane, inače bi me opet bio obuzeo strah.

Pomno gledajući kartu, zamijetih da je ta soba neobična. Kao i sve ostale slijepe sobe, morala je voditi u središnju sedmorolcutnu sobu. Budući da nije bilo tako, ulaz u sedmorokut bio bi se morao otvarati u susjednoj slijepoj sobi, U. U toj sobi, naprotiv, koja je imala jedan otvor što je uvodio u sobu T s prozorom prema unutrašnjem osmorokutu, a drugi ju je povezivao sa sobom S, ostala tri puna zida zauzimali su ormari. Pošto smo se ogledali uokolo, ustanovili smo što je sad već bilo očito i prema karti: po zakonima logike, a da i ne govorimo o strogoj simetriji, taj je toranj morao imati svoju sedmorokutnu sobu, a te nije bilo.

»Nema je«, rekoh.

»Nije da je nema. Kad je ne bi bilo, druge bi sobe bile veće, dok su manje-više jednako prostrane kao i sobe na drugim stranicama. Ima je, ali se u nju ne može.«

»Je li zazidana?«

»Vjerojatno. I to je eto finiš Africae, to je mjesto oko kojeg su se vrzmali oni znatiželjnici što su sada mrtvi. Zazidana je, ali to ne znači da ne postoji prolaz. Štoviše, postoji sigurno, i Venancije ga je bio pronašao, ili mu ga je opisao Adelmo, a njemu Berengar. Pročitajmo ponovno njegove bilješke.«

Iz mantije izvuče Venancijev papir i pročita: »Rukom iznad idola učini na prvom i na sedmom od četiri.« Pogleda naokolo: »Pa svakako! Idol je slika u zrcalu! Venancije je mislio na grčkom, a na tom jeziku, još više nego na našem, eidolon je slika ili prikaza, a zrcalo nam odražava našu izobličenu sliku, koju smo i mi sami, one noći, zamijenili s prikazom! Nego što bi bila ta četiri supra speculum? Nešto na njegovoj površini koja odbija sliku? Ali tad bismo se morali postaviti na određeno gledište kako bismo mogli vidjeti nešto što se odražava u zrcalu i što odgovara Venancijevu opisu...«

Micali smo se u svim pravcima, ali bez ikakva ishoda. S onu stranu naših slika, zrcalo je pokazivalo nejasne obrise ostalih dijelova dvorane, koju je svijeća jedva osvjetljavala.

»Onda«, raspredao je Vilim, »možda pod supra speculum podrazumijeva nešto iza zrcala... Što bi nas primoralo da odemo s onu stranu zrcala, jer zrcalo su zacijelo vrata...«

Zrcalo je bilo više od običnog čovjeka, usađeno u zid i optočeno teškim okvirom od hrastovine. Opipasmo ga na sve moguće načine, pokušasmo uvući prste, nokte između okvira i zida, ali je zrcalo ostalo čvrsto na mjestu kao da je dio zida, stijena u stijeni.

»A ako nije s one strane, moglo bi biti super speculum«, mrm-ljao je Vilim i istodobno dizao ruku uspevši se na vrhove prstiju da bi rukom prešao gornjim rubom okvira, ali ne nađe ništa osim prašine.

»S druge strane«, sjetno je razmišljao Vilim, »kad bi tamo iza i bila soba, knjige koju tražimo i koju su drugi tražili u toj sobi više nema, jer su je odnijeli, prvo Venancije, a onda, i tko zna kamo, Berengar.«

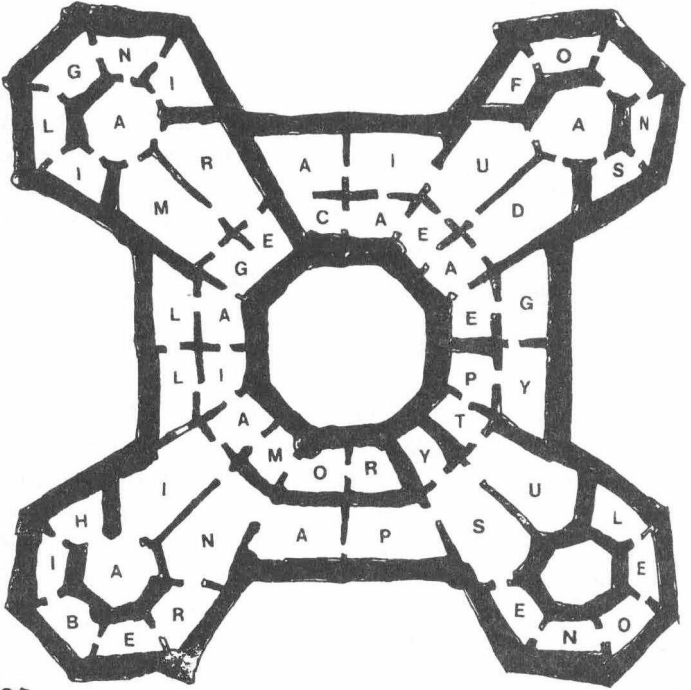
»Ali možda ju je Berengar opet donio ovamo.«

»Nije, one smo večeri mi bili u knjižnici, a sve upućuje na to da je on umro nedugo nakon krađe, te iste noći, u kupeljima. Da nije tako, bili bismo ga vidjeli idućeg jutra. Nije važno... Zasad smo raščistili gdje je finiš Africae i poznate su nam gotovo sve pojedivosti da bismo bolje usavršili tlocrt knjižnice. Moraš priznati da su nam sad objašnjene mnoge zagonetke u vezi s labirintom. Sve, rekao bih, osim jedne. Mislim da će mi više koristiti ako nanovo pažljivo pročitam Venancijev rukopis, nego ako se upuštam u druga istraživanja. Vidio si da smo zagonetku labirinta lakše razriješili izvana negoli iznutra. Večeras, pred svojim iskrivljenim slikama, neće nam poći za rukom da problemu stanemo na kraj. I uostalom, svijetla sja sve slabije. Dođi, dotjerajmo preostale naznake koje nam trebaju da uredimo kartu.«

Prođosmo drugim dvoranama sveudilj zapisujući u kartu svoja otkrića. Nabasasmo na sobe koje su bile posvećene samo spisima iz matematike i astronomije, na druge s djelima na aramejskom pismu koje nijedan od nas dvojice nije poznavao, i s nekima na još nepoznatijim pismima, koja su možda bila indijski tekstovi. Kretali smo se kroz dva prepletena slijeda što su kazivali IUDAEA i AEGYPTUS. Ukratko, da čitatelju ne bih dosađivao izvještajem o našem odgonetanju, kad nešto kasnije napokon dovršismo tlocrt, uvjerismo se da je knjižnica uistinu izgrađena i raspoređena prema slici zemaljskog kruga. Na sjeveru našosmo nizove ANGLIA i GERMANI, koji su duž zapadnog zida bili povezani sa slijedom GALLIA, da bi se zatim na krajnjem zapadu pretvorili u slijed HIBERNIA, a uz južni zid ROMA (raj latinskih klasika!) i YSPANIA. Zatim su se na jugu prostirali LEONES, pa AEGYPTUS koji je prema istoku prelazio u IUDAEA i FONS ADAE. Između istoka i sjevera, uza zid, protezala se ACALA, što je bila dobra sinegdoha, kako se izrazi Vilim, da bi se označila Grčka, i zaista je u te četiri sobe bilo u izobilju pjesnika i filozofa poganske starine.

ii

e

iv

3

Način čitanja je bio hirovit, katkad se išlo u jednom jedinom pravcu, katkad unatrag, katkad uokrug, često je, kako sam rekao, jedno slovo sudjelovalo u sastavu dviju različitih riječi (a u tim bi slučajevima soba imala jedan ormar posvećen jednom predmetu, a drugi drugom). No bilo je očividno da u tom redu nema smisla tražiti neko zlatno pravilo. Posrijedi je bio tek mnemonički pronalazak koji je knjižničaru imao olakšati traženje svezaka. Ako ste za neku knjigu rekli da joj je mjesto quarta Acaiae, to je značilo da se nalazi u četvrtoj sobi brojeći od one na kojoj se čitalo početno A, a da bi točno odredio položaj, pretpostavljalo se da knjižničar zna napamet morali se gibati ravno ili kružno. Na primjer, ACALA je obuhvaćala četiri sobe raspoređene u obliku četvorokuta, što znači da je prvo A bilo ujedno i posljednje, a to smo i mi naučili u malo vremena. Jednako smo tako odmah naučili igru zapreka. Na primjer, ako smo dolazili s istoka, nijedna od soba iz niza ACAIA nije vodila u sljedeće sobe: tu se labirint završavao, pa je, da bismo stigli u sjeverni toranj, valjalo proći kroz druga tri. Knjižničari su naravno dobro znali da ušavši kroz FONS, ako žele doći, uzmimo, u niz ANGLLA, moraju prijeći AEGYPTUS, YSPANIA, GALLIA i GERMANI.

Tim i drugim lijepim otkrićima okonča se naše plodonosno istraživanje po knjižnici. No prije nego što rekнем kako smo se, zadovoljni, upeli da iz nje izidemo (da bismo postali sudionicima drugih zbivanja o kojima ću uskoro pripovijedati), moram svome čitatelju nešto priznati. Kazao sam da smo svoje istraživanje provodili s jedne strane tragajući za ključem tajanstvenog mjesta, a s druge povremeno se zadržavajući u dvoranama kojima smo određivali smještaj i predmet da bismo listali raznovrsne knjige, kao da istražujemo tajanstven kontinent ili nepoznatu zemlju. I obično se to istraživanje obavljalo po zajedničkom dogovoru, tako da smo Vilim i ja razgovarali o istim knjigama, ja ga upozoravao na najzanimljivije, a on meni objašnjavao mnoge stvari koje nisam uspijevaо razumjeti.

No u jednom trenutku, upravo dok smo se kretali dvoranom južnog tornja, zvanim LEONES, dogodi se da se moj učitelj zaustavi u sobi bogatoj arapskim djelima s čudnovatim optičkim crtežima. Pa kako smo te večeri raspolagali ne jednom, nego dvjema svijećama, ja se iz radoznalosti premjesdh u pokrajnju sobu, uvidjevši da su pronicavost i oprez zakonodavaca knjižnice duž jednog od zidova skupili

knjige koje se jamačno nisu mogle davati na čitanje bilo kome, jer su se na razne načine bavile kojekakvim bolestima tijela i duha, a autori su im gotovo uvijek bili nevjernički učenjaci. Oko mi zape na neveliku knjigu urešenu minijaturama što su se (srećom!) jako razlikovale od teme, cvijećem, viticama, životinjama u parovima, ponekom ljekovitom travom. Naslov je glasio *Speculum amoris*, djelo je bilo fra Massima iz Bologne, a donosilo je i navode iz mnogih drugih djela koja su se sva odnosila na ljubavnu boljku. Kao što čitatelj vjerojatno shvaća, nije mnogo trebalo da se razbudi moja bolesna znatiželja. Dapače, baš je taj naslov bio dovoljan da opet razbukta moj duh, koji se od toga jutra bio primirio, i da ga opet uzbudi djevojčinom slikom.

Budući da sam cijeli dan odgonio od sebe jutrošnje misli, govoreći sebi kako nisu dostojne zdrava i uravnotežena iskušenika, i budući da su, s druge strane, događaji toga dana bili toliko bogati i snažni da su me rastresli, moji su se nagoni bili uspavali, pa sam mislio da sam se sada već oslobodio nečega što i nije bilo drugo do prolazna uznemirenost. Dostajao je, međutim, pogled na tu knjigu da sebi kažem ode te fabula *narratur*«, i da otkrijem da me ljubavna boljka zahvatila više nego što sam mislio. Poslije načuh da čitajući medicinske knjige sami sebe uvijek uvjerimo da osjećamo bolove o kojima one govore. Tako i bi, te me upravo te stranice, što sam ih na brzu ruku preletio u strahu da Vilim ne uđe u sobu i ne upita me u kakve sam se to učene stvari zadubio, uvjeri da patim od te bolesti koje su simptomi bili tako sjajno opisani da sam se, premda zabrinut što sam bolestan (i što mi to nepogrešivo kazuju tako brojne auctoritates), veselio što nailazim na takvo živopisno oslikavanje svojega stanja, jer sam se osvjedočio da je, iako sam bolestan, moja bolest, da tako kažem, normalna, kad je od nje na isti način patilo toliko drugih ljudi, pa se činilo da su navedeni autori baš mene izabrali kao uzorak za svoje opise.

Tako na mene djelovaše stranice Ibn Hazma, koji ljubav naziva nepokornom bolešću, što svoj lijek nosi u sebi samoj, i od koje bolesnik ne želi ozdraviti, a tko od nje onemoća, neće da se oporavi (sam Bog zna koliko je to bilo istinito!). Shvatih zašto me toga jutra uzbuđivalo sve što bih vidio, jer se čini da ljubav ulazi kroz oči, kao što kaže i Bazilije iz Ankire, a — što je nedvosmislen simptom — onaj koga pogodi ta boljetica očituje prekomjernu veselost, a u isto vrijeme želi ostati po strani i više mu se mili samoća (kao i meni toga jutra), dok su ostale pojave koje sve to prate silan nemir i omamljenost od koje se ostaje bez riječi... Prestraših se pročitavši kako u iskreno zalju-

bijena čovjeka kojemu se s očiju ukloni predmet njegove ljubavi mora doći do stanja iscrpljenosti što često ide dotle da ga obori u postelju, a kadšto navali u mozak, izgubi se razum i bunca se (očito još nisam bio dotjerao do tog stanja, jer sam u istraživanju knjižnice sudjelovao prilično prisebno). No pun strepnje pročitah da, ukoliko se bolest pogorša, može nastupiti smrt, pa se zapitah je li radost koja me obuzimala dok sam mislio na djevojku vrijedna da tako strašno žrtvujem svoje tijelo, ne vodeći računa o bilo kakvu trijeznom razmatranju o duševnom zdravlju.

Osim toga, našдох i na drugi navod Bazilijevih riječi, po kojemu »qui animam corpori per vitia. conturbationesque commiscent, utrinque quod habet utile ad vitam necessarium demoliuntur, animamque lucidam ac nitidam carnalium voluptatum limo perturbant, et corporis munditiam atque nitorem bac ratione miscentes, inutile boe ad vitae officia ostendunt«. U takvu krajnost zaista nisam želio otići.

Iz jedne rečenice svete Hildegarde doznadoh također i to da ono sjetno raspoloženje, što sam ga tijekom dana proživljavao i pripisivao slatkom osjećaju patnje zbog djevojinine odsutnosti, opasno slični osjećaju koji se javlja onome tko skrene iz skladnog i savršenog stanja što ga čovjek čuti u raju, i da tu sjetu koja je »nigra et amara« proizvodi zmijinih dah i đavolov utjecaj. Taj su stav dijelili isto tako mudri nevjernici, jer mi pogled pade na retke što su se pripisivali Abu Bakr-Muhammad Ibn Zakariyya ar-Raziju, koji u djelu Liber continens ljubavnu sjetu izjednačuje s likantropijom, koja onoga koga pogodi sili da se ponaša kao vuk. Od njegova mi opisa zastadah u grlu: zaljubljenicima se najprije izmijeni vanjski izgled, vid im oslabi, oči postanu udubljene i bez suza, jezik se polako sasuši i ospe bubuljicama, cijelo im je tijelo suho i neprestano trpe zbog žeđi. Tad počnu provoditi dane ispruženi s licem nadolje, po obrazima i na goljenicama iskoče znakovi nalik na pseće ugrize, i naposljetku stanu noću lutati grobljima poput vukova.

Na kraju više nije bilo dvojbe što se tiče ozbiljnosti mojeg stanja, kad pročitah navode iz djela slavnog Avicene, u kojem se ljubav određuje kao uporna misao sjetne naravi, što nastaje zbog stalnog zamišljanja i razmišljanja o obličju, kretnjama ili običajima neke osobe suprotnog spola (kako li je Avicena s vjernom životnošću opisao moj slučaj!): to u početku nije bolest, ali postane bolest ako ta misao, kako nije zadovoljena, prijeđe u misao koja čovjeka opsjeda (a zašto li sam se opsjednutim osjećao ja koji sam se ipak, Bože mi oprost, bio

svojski zadovoljio? Ili možda to što se bilo odigralo prethodne noći nije bilo ljubavno zadovoljenje? Ali kako se onda ta bolest može zadovoljiti?), a kao posljedica dolazi do stalnog treptanja kapcima, nepravilnog disanja, čas se smiješ, čas plačeš, bilo pojačano kuca (moje je doista kucalo, a disanje mi je bilo isprekidano dok sam čitao te retke!). Avicena je savjetovao pouzdanu metodu, što ju je već Galen predlagao, kojom se otkriva u koga je netko zaljubljen: držati bolesnikovo zapešće i izgovarati mnogo imena osoba drugog spola, sve dok se ne primjeri da se na neko ime ritam bila ubrzava. A ja sam strepio da će iznenada ući moj učitelj, uhvatiti me za ruku i po otkucajima mojih žila vrebati na moju tajnu, čega bih se strašno stidio. Jao, Avicena je kao lijek propisivao da se dvoje zaljubljenih sjedine u brak, pa će od bolesti ozdraviti. Zaista je istina da je bio nevjernik, makar i razborit, kad nije vodio računa o položaju benediktinskog iskušenika, koji bi, dakle bio osuđen da nikad ne ozdravi — ili bolje, koji se, po vlastitom izboru ili po smotrenom izboru svojih roditelja, posvetio zato da se nikad ne razboli. Srećom, premda ne misleći na clunyski red, Avicena je razmatrao i slučaj zaljubljenika koji se ne mogu združiti i kao način temeljitog lječenja preporučivao vruće kupke (da nije Berengar htio ozdraviti od svoje ljubavne boljke prema pokojnome Ademu? No može li se patiti od ljubavne boljke zbog bića istog spola, zar to nije životinjski blud? A zar možda nije životinjsko bilo moje bludničenje prethodne noći? Svakako da nije, smjesta rekoh sebi, bilo je tako slatko — a odmah zatim: varaš se Adsona, bila je to đavolova obmana, ponio si se kao životinja, a ako si zgriješio kao životinja, još veći grijeh počinjaš sada jer to ne želiš uvidjeti!). Ali onda pročitah i to da, također po Aviceninu mišljenju, ima i drugih sredstava: primjerice, uteći se pomoći starih i iskusnih žena koje provode vrijeme ocrnjujući ljubljenu — a čini se da su stare žene u tom poslu iskusnije od muškaraca. Možda je to bilo neko rješenje, ali u opatiji nisam mogao naći starih žena (da pravo velim, ni mladih), pa sam se pitao hoću li, dakle, morati zamoliti kojeg redovnika da mi ružno govori o djevojci, samo koga? I osim toga, može li redovnik poznavati žene tako dobro kako ih poznaje stara i jezičava žena? Posljednje je rješenje koje je nudio Saracen bilo upravo besramno, jer je zahtijevalo da nesretni zaljubljenik opći s mnogo robinja, što bi za redovnika bilo dosta neprikladno. Kako napokon, rekoh sebi, može od ljubavne bolesti ozdraviti mlad redovnik, zar njemu nema baš nikakva spasa? Možda treba da se oslonim na Severina i na njegove biljke? Nađoh naime, na

ulomak Arnalda iz Villanove, autora kojega je Vilim preda mnom više puta navodio s velikim poštovanjem, a prema kojem ljubavna bolest nastaje zbog preteka sokova i pneume, to jest kad u ljudskom organizmu postoji suvišak vlage i topline, jer krv (koja stvara rodno sjeme) naraste od takvog suviška da izazove suvišak sjemena r>complexio Venere a«, i snažnu želju za sjedinjenjem između muškarca i žene. Postoji procjenjivačka sila smještena u dorsalnom dijelu srednjeg ventrikula encefala (što je to, upitah se), kojoj je cilj da opaža neosjetilne intentiones koje se nalaze u osjetilnim predmetima što ih primaju osjetila, a kad želja za predmetom što su ga osjetila opazila previše ojača, dolazi do toga da se procjenjivačka sposobnost poremeti te se napaja jedino prikazom voljene osobe. Tada nastupa upala čitave duše i tijela, pri čemu se tuga izmjenjuje s radošću, jer se u trenucima radosti toplina (koja u trenucima očaja siđe u najdublje dijelove tijela i rashladi kožu) popne na površinu i usпали lice. Način liječenja koji je preporučao Arnaldo sastojao se u nastojanju da se izgubi ufanje i nada da se voljeni predmet može steći, kako bi se misli odvratile od njega. Pa onda sam ozdravio, ili sam na putu da ozdravim, rekoh sebi, jer mi ostaje malo ili nimalo nade da ću ponovo vidjeti predmet svojih misli, a kad bih ga i vidio da ću mu se približiti, a kad bih mu se i približio da ću ga opet posjedovati, a kad bih ga opet i posjedovao, da ću ga zadržati uza se, bilo zbog svojeg redovničkog zvanja, bilo zbog dužnosti koje mi nameće položaj moje obitelji... Spašen sam, rekoh sebi, zaklopih svezak i pribrah se, upravo kad je Vilim ulazio u sobu. Nastavih s njim put kroz labirint koji za nas više nije imao tajne (kako sam već ispričao), pa načas zaboravih ono što me opsjedalo.

Kao što će se vidjeti, za kratko ću ga se vrijeme iznova sjetiti, ali (jao!) u posve drugačijim okolnostima.

Noć

Gdje Salvatore na kukavan način dopusti
da ga otkrije Bernard Gui, djevojku koju Adson voli
uhite kao vješticu i svi pođu na počinak
nesretniji i zabrinutiji nego prije.

Upravo smo, naime, silazili u blagavaonicu, kadli začusmo viku, a iz pravca kuhinje spazismo proplamsaje slabe svjetlosti. Vilim naglo ugasi svijeću. Stisnuvši se uza zidove približismo se vratima sto su vodila u kuhinju pa raspoznao da buka dopire izvana, samo što su vrata bila rastvorena. Zatim se glasovi i svjetla udaljiše i netko žestoko zalupi vrata. Bio je to veliki metež koji je nagovijestao nešto neugodno. Pohitasmo kroz kosturnicu, uđosmo u crkvu u kojoj nije bilo žive duše te izađosmo na južni portal i vidjesmo kako u kloštru sijevaju baklje.

Priđosmo, a u onoj se zbrci učini da smo i mi dotrčali zajedno s mnogim drugima što su već ondje bili, pošto su nagrnuli tko i i spa-vaonice, tko iz doma za hodočasnike. Ugledasmo strijelce gdje čvrsto drže Salvatorea, bijelog poput bjeloočnica njegovih očiju, i nekuženu kako plače. Srce mi se stegnu: to je bila ona, djevojka o kojoj sam mislio. Tek što me vidje, prepozna me i dobaci mi pogled pun preklinjanja i očaja. Dođe mi da se zaletim i oslobodim je, ali me Vilim zaustavi prišapnuvši mi nekoliko nimalo ljubaznih psovki. Redovnici i gosti su pristizali sa svih strana.

Stiže Opat, stiže Bernard Gui kojemu zapovjednik strijelaca podnese kratak izvještaj. Evo što se dogodilo.

Po inkvizitorovu nalogu, oni su noću u ophodnji obilazili cijelu ravnicu, s osobitim obzirom na drvored što je prolazio od ulaznog portala crkve preko povrtnjaka do pročelja Zgrade (zašto? upitah se ja, i shvatih: očividno zato što je Bernard od služinčadi i od kuhara

nešto načuo o nekakvim noćnim kretanjima, a da možda čak i nije točno znao tko je za njih odgovoran, i da se ona odvijaju između vanjskih zidina i kuhinje, a tko zna nije li budalasti Salvatore, kao što je svoje namjere ispričao meni, već nešto o tome izbrbljao u kuhinji ili u stajama kakvom bijedniku koji je, isprepadan popodnevnim ispitivanjem, to govorkanje bacio Bernardu u ralje). Budno kružeći u mraku i kroz maglu strijelci su napokon zaskočili Salvatorea u ženinu društvu, baš dok je bio sav u poslu pred kuhinjskim vratima.

»Žena na ovome svetom mjestu! I to s redovnikom!«, strogo će Bernard obrativši se Opatu. »Preuzmnožni gospodine«, produži, »kad bi posrijedi bila samo povreda zavjeta čistoće, kažnjavanje ovog čovjeka bila bi stvar koja potpada pod vaš sudbeni djelokrug. No kako još ne znamo ima li rabota što ju je smišljalo to dvoje zlosretnika neke veze sa sigurnošću svih gostiju, najprije moramo rasvijetliti tu tajnu. Deder, tebi kažem, šako jada«, pa sa Salvatoreovih grudi strgnu upadljivi zamotuljak za koji je Salvatore bio uvjeren da ga je sakrio, »što ti je tu unutra?«

Ja sam već znao: nož, crna mačka, koja mijaučući pobježe sva narogušena netom otvoriše zamotuljak, i dva jaja, sad razbijena i gnjecava, koja se svima učiniše nalik na krv ili žutu žuč, ili kakvu drugu nečistu tvar. Salvatore se baš bio spremio da uđe u kuhinju, ubije mačku i iskopa joj oči, a djevojku je naveo da ga slijedi tko zna kojim obećanjima. Kojim obećanjima, to odmah doznadoh. Uz obješnjačko smijuljenje i mrseći pohotne riječi, strijelci pretražiše djevojku i u nje nađoše mrtvog pjetlića, još neoperušena. Zla kob htjede da je po noći, kad su sve mačke sive, pijetao izgledao crn kao i mačka. Ja, međutim, pomislih kako je to bilo dovoljno da je privuče, tu izglednjelu nevoljnicu koja je prethodne noći već bila odbacila (i to meni za ljubav) svoje dragocjeno volujsko srce...

»Oh, oh!«, uzviknu Bernard vrlo zabrinutim tonom, »crna mačka i crni pijetao... Ali poznajem ja ta znamenja...« Među nazočnima spazi Vilima: »Zar ih ne poznajete i vi, fra Vilime? Zar prije tri godine niste bili inkvizitor u Kilkennju, gdje je ona djevojka općila s đavolom koji joj se javljao u liku crne mačke?«

Učini mi se da moj učitelj šuti iz kukavičluka. Zgrabih ga za rukav i u očaju mu šapnuh: »Pa recite mu da je to za jelo...«

On se oslobodi mojeg stiska i uljudno se obrati Bernardu: »Mislím da vam ne trebaju moja stara iskustva kako biste izvukli svoje zaključke«, reče.

»Oh, ne trebaju mi, ima i uglednijih svjedočanstava«, nasmiješi se Bernard. »U svojoj raspravi o sedam darova Duha Svetoga Stjepan Bourbonški pripovijeda kako je, pošto je u Fanjeauxu propovijedao protiv krivovjernika, sveti Dominik nekim ženama najavio da će vidjeti kome su dotad služile. I iznenada, među njih skoči grozna mačka veličine krupna psa, velikih i zažarenih očiju, krvava jezika koji joj je dozezao do pupka, kratka i uvis uspravljena repa tako da joj se, kako god se ta živina okrenula, vidjela besramnost zadnjice, smradne kako i priliči šupku koji su oduvijek Sotonini privrženici, među kojima prednjače templarski vitezovi, imali običaj ljubiti za vrijeme svojih sastanaka. Sat vremena je obilazila oko tih žena, a zatim je stinula i uzverala se po konopcu zvona, za sobom ostavivši svoje kužne izmetine. A zar mačka nije životinja koju vole katari, kojima naziv prema Alanu iz Lillea potječe upravo od catus, jer toj životinji ljube leđa smatrajući je otjelovljenjem Luciferovim? I zar o tom ogavnom obredu potvrdu ne daje i Guillaume d’Auvergne u De legibus? I ne kaže li Albert Veliki da su mačke mogući đavoli? I ne izvještava li moj prečasní subrat Jacques Fournier da su se na odru inkvizitora Geoffroya iz Carcassonnea pokazale dvije crne mačke, koje nisu bile drugo do đavoli što su se htjeli sprdati s njegovim posmrtnim ostacima?«

Užasnut žamor pronije se skupinom redovnika, a mnogi se od njih prekrižiše.

»Gospodine Opatе, gospodine Opatе«, govorio je u međuvremenu Bernard, poprimivši krepostan izražaj, »možda vaša uzumnošć ne zna što je grešnicima navada činiti ovakvim pomagalicama! Ali zato ja dobro znam što, ne daj Bože! Vidio sam kako se u gluho doba noći, zajedno s drugovima svojega soja, nevaljale žene služe crnim mačkama da bi postigle vražbine koje nikad nisu mogle zaniijekati, na primjer da uzjašu stanovite životinje i pod okriljem noći prijeđu goleme prostore, dok sa sobom vuku svoje robove pretvorene u hude što siju požudu... I sam im se vrag ukazuje, ili barem one u to čvrsto vjeruju, u liku pijetla ili koje druge crne životinje i dotle idu da s njima, ne pitajte me kako, liježu. I pouzdano znam da su se takvim čaranjima, nema tome dugo, upravo u Avignonu, pripremali napici i masti kojima se htjelo raditi o glavi samoga gospodina pape, tako da mu se otruje hrana. Papa se od toga mogao obraniti samo zato što je bio snabdjeven čudotvornim draguljima u obliku zmijskog jezika, potpomognutim čudesnim smaragdima i rubinima, koji posjeduju božansku moć da upozore na prisutnost otrova u jelu! Jedanaest mu

je takvih predragih jezika darovao francuski kralj, hvala budi nebesima, i jedino se tako naš gospodin papa uzmogao spasiti od smrti! Istina, papini su neprijatelji poduzimali štošta drugo, a svi znaju što je otkriveno kod heretika Bernarda Delicieuxa koji je uhićen prije deset godina: u njegovoj su kući pronađene knjige iz crne magije, otvorene upravo na najzlikovačijim stranicama, sa svim uputama kako se prave voštani likovi kojima se može nauti neprijateljima. I biste li vjerovali, u kući su pronađeni također, doista vješto izrađeni, likovi koji su prikazivali samo papino obličje s crvenim kružićima na svim za život važnim dijelovima tijela. A svi znaju da takvi likovi, ako se drže obješeni na uzici i postave pred zrcalo, da bi se zatim pribadačama izbola najvažnija područja i... Oh, ali zašto ja tu tratim vrijeme pričajući o tima bijednim gnusobama? Sam je papa o njima govorio i opisao ih osudivši ih, baš prošle godine u svojoj uredbi Super illius specula! toplo se nadam da u ovoj svojoj bogatoj knjižnici imate jedan primjerak, da biste nad njim mogli meditirati kako valja...«

»Imamo, imamo«, revno potvrdi Opat, vrlo potresen.

»U redu«, zaključio Bernard. »Čini mi se daje sad sve jasno. Zaveden redovnik, vještica i nekakav obred koji se, srećom, nije održao. U koje svrhe? To ćemo tek doznati, i da bih to doznao, lišit ću se kojeg sata namijenjenog snu. Neka se vaša uzmožnost udostoji dati mi na raspolaganje neko mjesto gdje bismo mogli čuvati ovog čovjeka...«

»U podrumu kovačke radionice imamo nekoliko ćelija«, reče Opat, »koje se, na sreću, prilično rijetko upotrebljavaju pa su godinama prazne...«

»Na sreću ili na nesreću«, primijeti Bernard. Naredi strijelcima da se raspitaju za put i da dvoje uhićenih odvedu u dvije odijeljene ćelije, te da muškarca dobro privežu za kakvu kariku u zidu, tako da ga on može jasno gledati u lice kad uskoro siđe da ga ispita. Što se djevojke tiče, jasno je tko je ona, pa nema potrebe da je te noći ispituje. Druge će ona kušnje proći prije nego što je spale kao vješticu. A ako jest vještica, neće tako lako progovoriti. No redovnik se možda još može pokajati (piljio je u Salvatorea koji se tresao, kao da mu želi dati do znanja kako mu pruža još jednu priliku), pod uvjetom da ispriča istinu i, dometnu, prijavi sukrivce.

Odvukoše ono dvoje, jedno šutljivo i satrveno, gotovo u groznici, drugo koje je plakalo, ritalo se i kričalo kao životinja koju vode na klanje. Ali ni Bernard, ni strijelci, ni ja sam nismo razumijevali što kaže na svojem seljačkom jeziku. Koliko god govorila, bila je tako

nijema. Ima riječi koje daju vlast i riječi koje bacaju u još veću osamljenost, a od potonje su vrste riječi pučkog govora priprostih, kojima Gospodin nije dopustio mogućnosti da se znadu izraziti na općem jeziku znanosti i moći.

Ponovno dođoh u napast da je slijedim, ponovno me Vilim smrknuta lica zadrži. »Budi miran, glupane«, reče »djevojka je izgubljena, ona je spaljeno meso.«

Dok sam zgroženo promatrao taj prizor, u vrtlogu protuslovnih misli, i neprestano gledao djevojku, osjetih kako mi netko dotiče rame. Ne znam zašto, još prije nego što sam se okrenuo, po dodiru prepoznah Ubertina.

»Ti gledaš vješticu, je li?«, upita me. A znao sam da ne može znati ništa o mojoj dogodovštini, pa da tako govori zato što je njegova strašna prodornost kad su u pitanju ljudske strasti prozrela snagu mog pogleda. »Nije...« stadoh se braniti, »ne gledam je... to jest, ona nije vještica... to ne znamo, možda je nevina...«

»Ti je gledaš jer je lijepa. Lijepa je, zar ne?« upita me s neobičnom toplinom, stišćući moju ruku. »Ako je gledaš zato što je lijepa, i ako to na tebe djeluje (a znam da djeluje, jer joj grijeh za koji je sumnjiče pridaje još veći čar), ako je gledaš i želiš je, već samim tim ona je vještica. Budi na oprezu, sine moj... Tjelesna je ljepota ograničena na kožu. Kad bi muškarci vidjeli što je pod kožom, kao što je bilo s beocijskim risom, protrnuli bi čim vide ženu. Sva se ta dražest sastoji od sluzi i od krvi, od sokova i od žuči. Ako pomisliš na ono što se krije u nosnicama, u ždrijelu i u trbuhu, naići ćeš na samu nečist. A ako ti se gadi vrhom prsta taknuti sluz ili izmet, kako bismo onda tek mogli poželjeti da zagrlimo samo vreću koja izmet sadrži?

Želudac mi se prevrne kao da ću povratiti. Nisam htio slušati te riječi. U pomoć mi priteče učitelj koji je sve čuo. Naglo se primaknu Ubertinu, ščepa ga za ruku i otrgnu je od moje.

»To bi bilo dovoljno, Ubertino«, reče. »Onu će djevojku ubrzo staviti na muke, onda je poslati na lomaču. Pretvorit će se upravo u ono o čemu ti govoriš, u sluz, krv, sokove i žuč. Ali će ispod njezine kože baš naši bližnji razrovati ono za što je Gospodin htio da bude zaštićeno i ukrašeno tom kožom. A sa stanovišta sirovine, ni ti nisi bolji od nje. Pusti dječaka na miru.«

Ubertino se smete: »Možda sam zgriješio«, promrmlja. »Posve sigurno sam zgriješio. Što drugo može grešnik?«

Sada su se svi vraćali razglabajući o onome što se zbililo. Vilim

načas porazgovori s Mihovilom i s ostalim minoritima koji su od njega tražili da im kaže svoje dojmove.

»Bernard sad ima u šaci argument, pa makar i dvosmislen. Po opatiji se vrte nekromanti, koji čine isto što se u Avignonu činilo protiv pape. To dakako nije nikakav dokaz i u prvom se stupnju njime ne može poslužiti da bi pomutio sutrašnji susret. Noćas će nastojati da onom nesretniku iščupa kakav drugi podatak, koji, uvjeren sam, neće upotrijebiti odmah sutra. Držat će ga u pričuvu. Poslužit će mu poslije, kako bi pokvario tok rasprave ukoliko bi krenule putem koji se njemu ne bude sviđao.«

»Bi li ga mogao prisiliti da kaže nešto što bi mogao upotrijebiti protiv nas?« upita Mihovil iz Cesene.

Vilim je premišljao: »Nadajmo se da ne bi«, reče. Shvatih, ako Salvatore rekne Bernardu ono što je rekao nama, o svojoj i o opskrbnikovoj prošlosti, i ako natukne nešto o vezi između obojice i Ubertina, kako god kratka vijeka bila, da će se stvoriti dosta neugodna situacija.

»U svakom slučaju, pričekajmo na razvoj događaja«, reče Vilim vedro. »S druge strane, Mihovile, sve je već bilo unaprijed odlučeno. Ali ti želiš pokušati.«

»Želim«, reče Mihovil, »i Gospodin će mi pomoći. Neka se sveti Franjo zauzme za sve nas.«

»Amen«, odgovoriše svi.

»Ništa ja ne znam«, dobaci Vilim svoju nepristojnu napomenu. »Možda sveti Franjo negdje iščekuje Sudnji dan pa Gospodina ne gleda licem u lice.«

»Proklet da je onaj heretik Ivan!« začuh kako brunda gospar Jeronim dok su se svi vraćali na spavanje. »Ako nam sad oduzme i pomoć svetaca, pa gdje ćemo završiti mi, jadni grešnici?«

PETI
DAN

Prvi čas

Gdje se vodi bratska rasprava o Isusovu siromaštvu.

Nakon noćnog prizora, ustadoh ujutro petoga dana, srca pritisnuta tjeskobom, kad je već zvonilo za prvi čas, pošto me Vilim grubo strese govoreći mi da će se domalo sastati dva izaslanstva. Pogledah kroz prozor ćelije i ništa ne vidjeh. Jučerašnja se magla bila prometnula u mlječni zastor i potpuno zagospodarila na visoravni.

Čim izadoh, ugledah opatiju kakvu dotad još nisam bio vidio: samo se nekoliko većih građevina, crkva, Zgrada, kapitulska dvorana, isticalo i izdaleka, premda nejasno, kao sjene među sjenama, ali su se ostale kuće vidjele samo na nekoliko koraka. Činilo se da obrisi stvari i životinja odjednom niču ni iz čega. Ljudi kao da su iz magle izranjali isprva sivi poput utvara, da biste ih malo-pomalo jedva prepoznali.

Na nekoliko koraka od građevine vidjeh Bernarda Guija kako se oprašta od neke osobe koju u prvi čas ne prepoznah. Kako zatim prođe kraj mene, primijetih da je to Malahija. Ogledavao se kao netko tko ne želi da ga opaze dok počinja zločin, no već sam kazao da je taj čovjek imao prirodan izražaj kao da skriva ili pokušava sakriti neku tajnu.

Ne prepozna me, nego se udalji. Potaknut radoznalošću, ja stadoh slijediti Bernarda te vidjeh kako pogledom prelijeće po papirima koje mu je možda bio predao Malahija. Na pragu kapitula pokretom glave zazva starješinu strijelaca koji se nalazio u blizini i šapnu mu nekoliko riječi. Onda ude. Ja krenuh za njim.

To mi je bilo prvi put da nogom stupam na to mjesto, koje je izvana bilo skromnih razmjera i suzdržanih uresa. Uočih da su ga nedavno iznova sagradili na ostacima prvotne opatijske crkve, što ju je djelomice možda uništio požar. Ulazeći izvana prolazilo se kroz portal

načinjen po novoj modi, sa šiljastim lukom, bez ukrasa, nad kojim je bila velika ruža. No unutra se otvarao atrij izgrađen na temeljima starog predvorja. Nasuprot ulazu kočio se drugi portal s lukom po staroj modi, a s prekrasno isklesanim timpanom u obliku polumjeseca. Vjerojatno je to bio portal srušene crkve.

Kipovi na timpanu bijahu jednako lijepi kao u sadašnjoj crkvi, ali su u dušu unosili manje nemira. I na vrhu ovog timpana sjedio je Krist na prijestolju, ali je do njega, u raznim položajima i s raznim predmetima u rukama, stajalo dvanaest apostola koji su od njega dobili nalog da idu svijetom i među ljude šire evanđelje. Nad Kristovom glavom, u luku podijeljenu na dvanaest ploča, i pod Kristovim nogama, u neprekinutoj povorci likova, bili su prikazani narodi svijeta kojima je suđeno da prime radosnu vijest. Po odjeći raspoznah Židove, stanovnike Kapadocije, Arape, Indijce, Frigijce, Bizantince, Armence, Skite, Rimljane. No, s njima pomiješani, u trideset krugova što su se u luku nizali nad lukom koji je tvorio dvanaest ploča, stajali su stanovnici neznanih svjetova o kojima nam ovlaš pripovijedaju Fiziolog i nepouzdana priče putnika po dalekim zemljama. Mnogi su mi od njih bili nepoznati, a neke druge prepoznah: na primjer, skotove s po šest prstiju na svakoj ruci, faune što se rađaju iz crva koji se legu između kore i srži stabala, sirene ljuskava repa što zavode mornare, Etiopljane posve crna tijela koji se od žarkog sunca brane tako što buše podzemne špilje, onokentaure, do pasa ljude a naniže magarce, kiklope sa samo jednim okom veličine škuda, Scilu s glavom i grudima djevojke, s truhom vučice i dupinovim repom, dlakave ljude iz Indije što žive u močvarama i na rijeci Epigmaridu, psoglavce koji riječ ne mogu izustiti a da ne zalaju, skinopode koji brzo trče na jednoj nozi koju imaju, a kad se žele zaštititi od sunca, legnu i dignu nad glavom veliko stopalo poput suncobrana, astomate iz Grčke što nemaju usta pa dišu kroz nozdrve i žive jedino od zraka, bradate armenske žene, Pigmejce, epistige koje neki zovu i blemima, što se rode bez glave, usta su im na truhu a oči na ramenima, čudovišne žene s Crvenog mora, dvanaest stopa visoke, s kosom sve do gležanja, s volujskim repom na dnu leđa i s papcima kao u deve, i one kojima su stopala okrenuta unatrag, pa tko ih goni slijedeći im tragove, uvijek stigne na mjesto s kojeg dolaze, a nikad onamo kamo idu, one kojima se oči kriješepoput svijeća, i nemani s Kirkina otoka, s ljudskim tijelima i šijama najraznovrsnijih životinja...

Ta su i druga čudesa bila izdjelana na tom portalu. Ali nijedno

od njih nije izazivalo nemir, jer ona nisu označavala zla ovoga svijeta ili kazne u paklu, nego su svjedočila o tome kako se radosna vijest rasprostrla čitavim poznatim svijetom i kako prodire i u nepoznati, pa je prema tome portal bio sretno obećanje sloge, sjedinjenja u Kristovoj riječi, divne ekumene.

Dobar znamen, rekoh sebi, za susret što će se odvijati s onu stranu ovog praga, za vrijeme kojeg će ljudi koji su zbog različita tumačenja evanđelja jedni drugima postali neprijatelji možda danas naći zajednički jezik i izgaditi svoje sporove. I rekoh sebi da sam slab i grešan kad trpim zbog svojih osobnih stvari dok se spremaju događaji tako važni za povijest kršćanskog svijeta. Usporedih neznatnost svojih patnja s veličanstvenim obećanjem mira i vedrine uklesanim u kamen timpana. Zamolih da mi oprostí moju krhkost i spokojnije prekoračih prag.

Čim uđoh, vidjeh na okupu sve članove obaju izaslanstava koji su sučelice sjedili na sjedištima poredanim u polukrug, a dvije je strane odvajao stol za kojim su sjedili Opat i kardinal Bertrand.

Vilim, za kojim sam pošao da bih pravio bilješke, postavi me s minoritske strane, gdje su bili Mihovil sa svojim drugovima i ostali franjevci s avignonskog dvora. Susret, naime, nije imao izgledati kao dvoboj Talijana i Francuza, nego kao prepirka između pristaša franjevačkog pravila i njihovih kritičara, u kojoj su svi bili sjedinjeni zdravom katoličkom odanošću papinskom dvoru.

S Mihovilom iz Cesene bili su fra Arnaldo Akvitanski, fra Hugo iz Nevvcastlea i fra Vilim Almwick, koji su sudjelovali i na kapitulu u Perugi, a zatim i biskup od Caffè i Berengar Talloni, Bonagrazia iz Bergama i druga mala braća s avignonskog dvora. Na suprotnoj su strani sjedili Lovro Decoalcon, avignonski bakalaureus, padovanski biskup, i Jean d'Anneaux, doktor teologije iz Pariza. Do Bernarda Guija, šutljivog i odsutnog, bio je dominikanac Jean de Baune, kojeg su u Italiji nazivali Giovanni Dalbena. Taj je, reče mi Vilim, prije dosta godina bio inkvizitor u Narbonni, gdje je vodio postupke protiv mnogih begina i picukara, no kako je za krivovjerje optužio upravo neku postavku koja se ticala Kristova siromaštva, ustao je protiv njega Berengar Talloni, lektor u samostanu toga grada, te se prizvao papi. Tada se Ivan još nije bio opredijelio u pogledu tog pitanja, pa je obojicu sazvao na dvor da bi to raspravili, ali se nikakav zaključak nije mogao postići. Nedugo su poslije toga franjevci na kapitulu u Perugi

zauzeli stav o kojem sam već govorio. Napokon, na avignonskoj je strani bilo i drugih, među inima i alborejski biskup.

Sjednicu otvori Opat, koji nađe shodnim da iznese sažetak nedavnih događaja. Podsjeti na to kako je godine Gospodnje 1322. generalni kapitul male braće, koji se sastao u Perugi pod vodstvom Mihovila iz Cesene, zrelo i martljivo vijećajući ustanovio da Krist, kako bi pružio primjer savršena života, i apostoli, kako bi se vladali prema njegovu nauku, nikad svi skupa nisu posjedovali ništa, ni što se tiče gospodstva, i daje proglašavanje te istine čin zdrave katoličke vjere, kao što se da razabрати po raznim navodima iz kanonskih knjiga. Stoga je hvalevrijedno i sveto odricanje od vlasništva nad svim stvarima, i da su se tom pravilu svetosti bili priklonili utemeljitelji vojujuće crkve. Da se toj istini 1312. bio priklonio koncil u Vienneu, i da je sam papa Ivan 1317. u uredbi 0 položaju male braće, koja počinje s Quorundam exigit, odluke toga koncila ocijenio kao po svetom pravu sročene, jasne, staložene i zrele. Na to, smatrajući da uvijek valja prihvaćenim držati ono što je apostolska stolica odobrila kao svetu znanost, i da se od toga ni na koji način ne smije odalečivati, kapitul u Perugi je samo zapečatio tu koncilsku odredbu, što su potpisali poznavatelji svete teologije kao što su fra Vilim iz Engleske, fra Henrik iz Njemačke, fra Arnald iz Akvitanije, provincijali 1 poglavari, a uz njih su pristali fra Nikola, francuski poglavar, fra Vili Bloc, bakalaureus, vrhovni poglavar i četvorica pokrajinskih poglavara, fra Toma iz Bologne, fra Petar iz pokrajine svetog Franje, fra Fernando iz Castella i fra Simon iz Toursa. Međutim, doda Abbone, iduće je godine papa izdao uredbu Ad conditorim canonum protiv koje se prizvao fra Bonagrazia iz Bergama, smatrajući je oprečnom interesima svojeg reda. Papa je onda skinuo tu uredbu s vrata stolne crkve u Avignonu na koja je bila prikovana te je prepravio u više točaka. No zapravo ju je još više zaoštrio, čemu u prilog govori i podatak da je neposredno nakon toga fra Bonagraziju uhitio i u zatvoru ga držao godinu dana. Nema nikakve sumnje o papinoj strogosti, jer je iste godine izdao sad već dobro poznatu uredbu Cum inter nonnullos, u kojoj konačno osuđuje postavke kapitula u Perugi.

Pristojno prekinuvši Abbonea, tada progovori kardinal Bertrand i kaza da treba spomenuti kako se 1324., da zamrsi stvari i razdraži papu, umiješao Ludvig Bavarski svojom objavom u Sachsenhausenu, u kojoj je bez ikakva pravog razloga prigrlio postavke iz Perugie (a nije bilo jasno, primijeti Bertrand uz uglađen smiješak, zašto car tako ushićeno plješće siromaštvu koje uopće nije u skladu s njegovim

ponašanjem), i time se suprostavio gospodinu papi, nazivajući ga inimicuspariš i pripisavši mu namjeru da sije sablazan i neslogu te ga na kraju proglasio heretikom, pače herezizarhom.

»Nije baš sasvim tako«, pokuša posredovati Abbone.

»U biti, jest«, odsječno će Bertrand. I dometnu da je gospodin papa bio prisiljen izdati uredbu Quia quorundam upravo zato da bi odgovorio na neumjesni carev ispad, i da je naposljetku strogo pozvao Mihovila iz Cesene da se pojavi pred njegovim licem. Mihovil je slao pisma u kojima se ispričavao da je bolestan, u što nitko nije sumnjao, te kao svoju zamjenu uputio fra Ivana Fidanzu i fra Umilea Custodija iz Perugie. No dogodilo se, reče kardinal, da su peruginski guelfi papu obavijestili da Mihovil ne samo da nije bolestan, nego održava veze s Ludvigom Bavarskim. A u svakom slučaju, što je bilo bilo je, sada fra Mihovil izgleda zdrav kao dren pa ga prema tome očekuju u Avignonu. Uostalom, složio se kardinal, bolje je da se, kao što se sada čini, u nazočnosti razboritih ljudi s obiju strana odmjeri što će Mihovil poslije kazati papi, jer je ipak svima i dalje cilj da se stvari ne zaoštravaju i da se bratski poravna spor, za kojim nema nikakve potrebe, između oca punog ljubavi i odanih mu sinova, a koji su dotad svojim upletanjem raspirivali svjetovnjaci, bilo carevi bilo namjesnici, kojih se nimalo ne tiču pitanja svete majke crkve.

Onda se oglasi Abbone pa reče, premda je crkveni čovjek i opat reda kojemu Crkva toliko duguje (s obiju strana polukruga nastaja žamor pun poštovanja), kako, međutim, ne smatra da se car ne smije zanimati za takva pitanja, iz mnogo razloga koje će poslije kazati brat Vilim. No, nastavlja je Abbone, ipak je pravo da se prvi dio rasprave vodi između papinskih izaslanika i predstavnika onih sinova svetoga Franje koji se, već samim tim što su se okupili prigodom ovog susreta, očituju kao privržena djeca papina. Pa stoga poziva fra Mihovila ili koga drugoga umjesto njega da rekne što kani zastupati u Avignonu.

Mihovil reče da se tog jutra na njegovu veliku radost i ganuće, među njima nalazi Ubertino iz Casalea, od kojega je 1322. sam papa zatražio stručan izvještaj o pitanju siromaštva. A upravo će Ubertino, svojom svima poznatom bistrinom, obrazovanošću i strastvenom vjerom izložiti sažetak glavnih točaka ideja koje franjevački red sada i nadalje smatra svojim.

Ustade Ubertino, i čim poče govoriti, shvatih zašto je i kao propovjednik i kao dvorjanik izazvao toliko oduševljenja. Kretnjama nadahnutim strašću, uvjerljivošću glasa, osmijehom koji je očaravao,

jasnoćom i dosljednošću rasuđivanja, prikova svoje slušatelje kroz cijelo vrijeme svojega govora. On nače vrlo učeno i opširno pretresanje razloga što podupiru postavke iz Perugie. Reče kako prije svega valja priznati da je položaj Kristov i njegovih apostola bio dvojak, jer su bili dostojanstvenici novozavjetne crkve, pa su, u pogledu vlasti da razdaju i da dijele, utoliko imali posjeda, kako bi davali ubogima i svećenicima, kao što piše u četvrtoj glavi Djela apostolskih, i to nitko ne osporava. No u drugom se redu Krist i apostoli imaju promatrati kao zasebni ljudi, što je temelj svake pobožne savršenosti, i kao osobe koje su savršeno prezirale ovaj svijet. A u vezi s tim moguća su dva načina posjedovanja, od kojih je prvi građanski i svjetovni, koji carski zakoni određuju riječima *in bonis nostris*, jer se našima nazivaju ona dobra koja branimo i koja imamo pravo zahtijevati oduzmu li nam se. Stoga je jedno građanski i svjetovno braniti svoje od onoga tko nam ga hoće oduzeti prizivajući se carskom sucu (a kazati da su Krist i apostoli nešto posjedovali na taj način heretička je tvrdnja, jer, kao što veli Matej u V. glavi, onome tko bi te htio tužiti da se domogne tvoje košulje, podaj i ogrtač, a jednako veli i Luka u VI., glavi, kojim riječima Krist odgoni od sebe svaki imetak i gospoštinu i to isto nalaže svojim apostolima; osim toga, vidi u Mateja, glava XIX., gdje Petar kaže Kristu kako su sve ostavili i pošli za njim); a ipak se svjetovne stvari mogu posjedovati na drugi način, po pravu zajedničke bratske ljubavi, i na taj su način Krist i apostoli posjedovali dobra po prirodnom pravu, a to pravo neki nazivaju *ius poli*, to jest nebesko pravo, što uzdržava prirodu koja je bez ljudskog uređenja u skladu s razumom, dok je *ius fori* vlast koja ovisi o ljudskom ugovoru. Prije prve razdiobe, sve su stvari, što se tiče posjedovanja, bile onakve kakve su sada stvari koje se ne ubrajaju ni u čije dobro te su onoga tko se njima služi, pa su u stanovitom smislu bile zajedničke svim ljudima, dok su tek nakon grijeha naših predaka počeli dijeliti vlasništvo nad stvarima, i tada nastadoše svjetovni imeci kakve poznajemo danas. Ali Krist i apostoli su stvari posjedovali na pravi način, pa su tako imali odjeću i kruh i ribe, kao što Pavao kaže u prvoj poslanici Timoteju, imamo što jesti i čime se pokriti i zadovoljni smo. Prema tome, Krist i apostoli te stvari nisu posjedovali, nego ih imali na uporabu, a njihovo je posvemašnje siromaštvo ostajalo netaknuto. To je već priznao papa Nikola II. u uredbi *Exiit qui seminat*.

Na suprotnoj se strani, međutim, diže Jean d'Anneaux te reče da mu se Ubertinovi stavovi čine protivnima i razumu i ispravnom tumačenju Svetog pisma, poradi toga što se u slučaju dobara koja se uporabom

troše, kao što su kruh i riba, ne može govoriti o običnom uporabnom pravu, niti je tu riječ o pravoj uporabi, nego samo o zloporabi. Sve što su u prvobitnoj crkvi vjernici zajednički posjedovali, kao što se može izvesti iz Djela drugog i trećeg, posjedovali su na temelju iste vrste imovine koja je bila njihova prije preobraćenja. Apostoli su, nakon silaska Duha Svetoga, posjedovali imanja u Judeji. Zavjetovanje na život bez vlasništva ne proteže se na ono što je čovjeku prijeko potrebno za život, a kad je Petar rekao da je sve ostavio, nije mislio reći da se odrekao vlasništva. Adam je imao posjed i vlasništvo nad stvarima. Sluga koji od svojeg gospodara uzme novac zacijelo ga nema ni na uporabu. Riječi iz Exiit qui seminat na koje se mala braća uvijek pozivaju, a koje ustanovljuju da minoriti ono čime se služe imaju samo na uporabu, a ne kao posjed i vlasništvo, imaju se odnositi jedino na dobra koja se uporabom ne iscrpljuju, jer kad bi Exiit uistinu podrazumijevao potrošna dobra, to bi bilo nešto nemoguće. Činjenična se uporaba ne može lučiti od pravog vlasništva. Svako ljudsko pravo na temelju kojega se posjeduju materijalna dobra sadržano je u zakonima kraljeva. Kao smrtni čovjek, od časa svojeg začeca, Krist je bio vlasnik svih zemaljskih dobara, a kao Bog je od oca dobio potpunu vlast nad svime. Bio je vlasnik odjeće, hrane, novca za priloge i darova vjernika, a ako je bio siromašan, to nije bilo zato što nije imao posjeda, nego zato što nije ubirao plodova, jer pravno vlasništvo odvojeno od naplate prihoda samo po sebi ne čini bogatim svojeg posjednika. I napokon, da je Exiit i rekao nešto drugo, u svemu što se tiče vjere i moralnih pitanja, rimski papa može opozvati odluke svojih prethodnika i čak tvrditi suprotno.

U tom se trenutku uzvitla silovitost fra Jeronima, biskupa od Caffe, dok mu je brada podrhtavala od srdžbe, iako su se njegove riječi pokušale prikazati pomirljivima. I nastade obrazlaganje koje mi se učini ponešto zbrkanim. »Ono što budem kazao Svetome Ocu, i sama sebe koji ću to kazati, od sada mu podastirem neka me ispravi, jer zaista vjerujem da je Ivan Kristov namjesnik, i zbog te su me vjere zarobili Saraceni. A početak ću navodeći zgodu o kojoj pripovijeda jedan veliki doktor, u vezi s prepirkom koja je jednog dana izbila među redovnicima, o tome tko je Melkisedekov otac. Kad su ga o tome upitali, opat Copes se udario po glavi i rekao: jao tebi, Copesu, kad istražuješ samo one stvari za koje Bog od tebe ne zahtijeva da ih istražuješ, a nemaran si u stvarima koje ti on naređuje. Eto, kao što se čisto i bistro može zaključiti iz mojeg primjera, tako je jasno da Krist i Blažena Djevica i apostoli ništa nisu ni posebno ni zajednički po-

sjedovali, da bi manje jasno bilo priznati da je Isus bio čovjek i Bog u isti čas, pa mi se shodno tome čini jasnim da bi onaj tko zaniječe prvu očividnu činjenicu, morao zatim zanijekati i drugu!«

Dovrši pobjedonosno, a ja vidjeh Vilima gdje diže oči k nebu. Slutim da je Jeronimov silogizam smatrao donekle manjkavim, a ne bih mogao reći da je imao krivo, ali mi se još manjkavijim učini vrlo ljutiti odgovor Jeana de Beaunea, koji reče da tko nešto tvrdi o Kristovom siromaštvu, tvrdi nešto što se vidi (ili se ne vidi) okom, dok je vjera pozvana da odredi njegovu ljudsku i božansku bit, pa se stoga dvije pretpostavke ne mogu uzimati kao ravnopravne. Jeronimov je odgovor bio oštroumniji nego protivnikov:

»Oh, ne, dragi brate«, reče, »čini mi se da je istina upravo suprotna, jer sva evanđelja objavljuju da je Krist bio čovjek, da je jeo i pio, a da je, sudeći po njegovim posve očitim čudima, bio i Bog, i sve to upravo bude oči!«

»I vračevi i čarobnjaci su činili čuda«, važno će de Beaune.

»Jesu«, odvrnu Jeronim, »ali zahvaljujući svojem čarobnjačkom umijeću. I ti hoćeš uspoređivati Kristova čuda s čarobnjačkim umijećem?« Zbor s gnušanjem promrmlja da ne misli tako. »I napokon«, nastavi Jeronim, koji je sada već osjećao da je nadomak pobjedi, »zar bi gospar kardinal del Poggeto htio smatrati heretičkom vjeru u Kristovo siromaštvo, kad se na toj pretpostavci temelji pravilo reda kao što je franjevački, takvog da nema kraljevstva po kojemu njegova djeca nisu propovijedala, i to lijući krv od Maroka pa sve do Indije?«

»Sveti Petre Hispanski«, promrsi Vilim, »pomoz nam.«

»Predragi brate«, zaviče tada de Beaune, istupivši za korak, »samo ti govori o krvi svoje braće, ali ne zaboravi da su taj danak platili i redovnici drugih redova...«

»Ne budi krivo gospodinu kardinalu«, raspali se Jeronim, »nijedan dominikanac nije nikad umro među nevjernicima, a samo za mog života devetorica je male braće bila mučena!«

Zajapuren u licu, ustade tada dominikanac, biskup od Alboreje: »Onda ja mogu dokazati da je papa Inocent, prije nego što su mala braća stigla u Tartariju, onamo poslao trojicu dominikanaca!«

»Ah, je li?«, zagrohota Jeronim. »Pa dobro, ja znam da su mala braća u Tartariji već osamdeset godina i da imaju četrdeset crkava po cijeloj zemlji, a dominikanci drže samo pet mjesta na obali, i sve skupa ih ima valjda petnaestak fratara! I time je stvar riješena!«

»Nikakva stvar nije riješena«, poviče biskup od Alboreje, »jer se od te male braće nakotilo picukara kao što se štenad koti od kučke, sve upisuju sebi u zaslugu, hvastaju se mučeništvom, a kad tamo imaju lijepe crkve, raskošna ruha, i kupuju i prodaju kao i svi drugi redovnici!«

»Ne, gospodar moj, ne«, priklopi Jeronim, »ne kupuju i ne prodaju oni sami, nego preko zastupnika apostolske stolice, i zastupnici imaju vlasništvo, a minoriti samo uporabu!«

»Zaista?«, posprudno će Alborea, »a koliko puta si onda ti prodavao bez zastupnika? Znam ja onu priču o nekim imanjima koja...«

»Ako sam to učinio, pogriješio sam«, brže-bolje prekinu Jeronim, »nemoj svaljivati na red ono što je možda bila moja slabost!«

»Ali, časna braćo«, umiješa se tada Abbone, »naš problem nije jesu li siromašni minoriti, nego je li siromašan Naš Gospodin...«

»Pa dobro«, opet se javi Jeronim, »Imam ja za to pitanje dokaz britak kao sablja...«

»Sveti Franjo, zaštititi djecu svoju...«, obeshrabreno će Vilim.

»Taj dokaz jest to«, nastavi Jeronim, »što istočnjaci i Grci, koji se u znanost svetih otaca razumiju mnogo bolje nego mi, Kristovo siromaštvo smatraju pouzdano utvrđenim. A ako ti heretici i otpadnici tako jasno podržavaju tako jasnu istinu, zar ćemo mi biti veći heretici i otpadnici od njih pa je zanimljivi? Da čuju neke od nas kako propovijedaju protiv istine, ti bi ih istočnjaci kamenovali!«

»Ma što mi ne veliš«, podrugnu se Alborea, »a zašto onda ne kamentuju dominikance kad propovijedaju protiv toga?«

»Dominikance? Pa ja ih tamo nikad nisam vidio!«

Alborea, ljubičast u licu, primijeti da je taj fra Jeronim u Gtčkoj bio možda petnaest godina, dok je on ondje bio od djetinstva. Jeronim odvrati da je on, dominikanac Alborea, možda i bio u Grčkoj, ali da je vodio mekoputan život na lijepim biskupskim dvorovima, dok je on, franjevac, ondje bio ne petnaest, nego dvadeset i dvije godine i da je propovijedao pred carom u Carigradu. Kako mu je ponestalo argumenata, Alborea tad pokuša premostiti jaz što ga dijeli od male braće, glasno iskazujući, i to riječima koje se ne usuđujem prenositi, čvrstu namjeru da počupa bradu biskupu od Caffe, čiju je muževnost stavljao pod znak pitanja i da ga kazni upravo po logici odmazde, upotrijebivši bradu umjesto biča.

Ostala mala braća pritekoše i prepriječise mu put kako bi obranili subrata. Avignonci smatrahu potrebnim da pruže pomoć dominikancu, pa (Gospodine, smiluj se ponajboljim svojim sinovima!) uslijedi

svađa koju su Opat i kardinal uzalud pokušavali smiriti. U gužvi koja nastade minoriti i dominikanci se uzajamno počastiše vrlo teškim riječima, kao da je svatko od njih kršćanin u borbi protiv Saracena. Jedini koji ostadoše na svojim mjestima bijahu s jedne strane Vilim, s druge Bernard Gui, Vilim je izgledao tužan, a Bernard veseo, ako se veselošću mogao nazvati blijedi osmijeh što je naškubio inkvizitorove usne.

»Zar nema boljih argumenata«, upitah svojeg učitelja, dok je Alborea pomno trgao bradu biskupa od Caffè, »da bi se dokazalo ili zanjekalo Kristovo siromaštvo?«

»Ali dobri moj Adsonè, ti možeš tvrditi i jedno i drugo«, reče Vilim, »a nikad nećeš na temelju evanđelja moći ustanoviti je li, u kojoj mjeri, Krist svojim vlasništvom smatrao košulju koju je nosio i koju je možda odbacio kad se otrčala. A ako hoćeš, doktrina Tome Akvinskoga je u pogledu siromaštva još smjelija nego naša. Mi kažemo: ništa ne posjedujemo i sve imamo na uporabu. On je govorio: slobodno se smatrajte vlasnicima, pod uvjetom da dopustite uporabu onoga što posjedujete onome kome to nedostaje, i da to činite iz obveze, ne iz milosrđa. Ali nije stvar u tome je li Krist bio siromašan, nego treba li da bude siromašna Crkva. A treba li da bude siromašna, ne znači toliko smije li ili ne smije posjedovati neku palaču, nego smije li zadržati ili mora napustiti pravo da donosi zakone o zemaljskim stvarima.«

»To je, dakle, razlog«, rekoh, »zbog kojega je caru toliko stalo do toga što mala braća propovijedaju siromaštvo.«

»Tako je. Mala braća vode carsku igru protiv pape. Ali za Marsilija i za mene to je dvostruka igra, i htjeli bismo da careva igra posluži našoj igri i pomogne našoj ideji o ljudskoj vladavini.«

»A hoćete li to reći kad budete morali govoriti?«

»Ako to rekнем, ispunit ću svoju zadaću da izrazim mišljenja carskog teologa. Ali ako to rekнем, moja će zadaća propasti, jer sam ja imao olakšati ponovni susret u Avignonu, a ne vjerujem da bi Ivan prihvatio da ja to tamo idem govoriti.«

»I onda?«

»I onda sam u škripcu između dviju oprečnih sila, kao magare koje ne zna iz koje od dviju vreća da jede sijeno. Sve zbog toga što vremena još nisu zrele. Marsilije se bavi tlapnjama o preobrazbi, koja je, barem za sada, nemoguća, a Ludvig nije bolji od svojih prethodnika, iako trenutno ostaje jedini branik protiv bijednika kao što je Ivan. Možda ću morati progovoriti, osim ako se prije toga ovi međusobno

ne pokolju. U svakom slučaju, piši, Adstone, neka bar neki trag ostane od ovoga što se sada događa.«

»A Mihovil?«

»Bojim se da gubi vrijeme. Kardinal zna da papi nije do srednjeg rješenja, Bernard Gui zna da će se morati pobrinuti da susret propadne, a Mihovil zna da će otići u Avignon kako bilo da bilo, jer neće da red prekine svaki odnos s papom. I stavit će život na kocku.«

Dok smo tako razgovarali — a zaista ne znam kako smo jedan drugog uspijevali čuti — raspra je dosegla vrhunac. Bili su dotrčali strijelci, na mig Bernarda Guija, kako bi spriječili da dva tabora ne dođu konačno u dodir. No poput opsadnika i opsjednutih s obiju strana zidina kakve tvrđave, oni su se pravdali i dobacivali jedni drugima pogrde, koje prenosim nasumce, jer mi više ne polazi za rukom da im odredim očinstvo, i uz napomenu da se te rečenice nisu izgovarale jedna po jedna, kao što bi bilo u nekoj raspri u mojoj zemlji, nego po mediteranskom običaju, tako da bi jedna zaskočila drugu, nalije na valove pobjesnelog mora.

»Evangelje kaže da je Krist imao kesu!«

»Umukni ti s tom svojom kesom, koju slikate čak i na raspećima! Što onda veliš na to da se Naš Gospodin, kad je bio u Jeruzalemu, svake večeri vraćao u Betaniju?«

»Pa ako se Našem Gospodinu htjelo da ide spavati u Betaniju, tko si ti da prigovaraš njegovoj odluci?«

»Ne, stara jarčino, Naš Gospodin se vraćao u Betaniju jer nije imao novca da u Jeruzalemu plati konačište!«

»Bonagrazijo, jarčina si ti! A što je Naš Gospodin jeo u Jeruzalemu?«

»Pa zar bi ti rekao da konj koji od gospodara dobije krmu da bi preživio ima vlasništvo nad tom krmom?«

»Pazi se, ti Krista uspoređuješ s konjem...«

»Ne, nego ti si taj koji Krista uspoređuje sa simonijačkim prelatom kakvi su na tvom dvoru, hrpo govana!«

»Je li? A koliko je Sveta Stolica morala naprtiti parnica da bi branila vaša dobra?«

»Crkvena dobra, ne naša! Mi smo ih imali na uporabu!«

»Na uporabu da biste ih pojeli, da biste gradili lijepe crkve sa zlatnim kipovima, licemjeri, vi, kaljuže opake, objeljeni grobovi, legla pokvarenosti! Dobro znate da je ljubav, a ne siromaštvo, načelo savršenog života!«

»To je rekao onaj izjelica od vašeg Tome!«

»Čuvaj se, bezbožniče! Taj kojega nazivaš izjelicom svetac je Svete rimske crkve!«

»Svetac kao i moje sandale, kanonizirao ga Ivan za inat franjevcima! Ne može vaš papa praviti svece kad je heretik! Dapače, on je herezizarh!«

»Znamo mi već tu krasnu postavku! To je izjava iz Sachsenhausen na bavarskog lutka, koju je pripremio vaš Ubertino!«

»Pripazi ti malo što govoriš, svinjo, sine babilonske bludnice i ostalih drolja! Znaš ti da te godine Ubertino nije bio kod cara, nego je bio baš u Avignonu, u službi kardinala Orsinija, i da ga je papa slao kao glasnika u Aragon!«

»Znam, znam da se za kardinalovom trpezom zavjetovao na siromaštvo, kao i sada, u najbogatijoj opatiji na poluotoku! Ubertino, ako to nisi bio ti, tko je Ludvigu preporučio da se služi tvojim spisima?«

»Jesam li ja kriv što Ludvig čita moje spise? Sigurno da neće čitati tvoje, kad si nepismen!«

»Ja nepismen? Je li bio pismen vaš Franjo koji je razgovarao s guskama?«

»Ti huliš!«

»Ti huliš, mješino od fratrića!«

»Nisam ja nikad pio iz mješine, i ti to znaš!«

»Pio si, pio sa svojim fratrićima, kad si se uvlačio u krevet Klari iz Montefalca!«

»Strijela te Božja ubila! Ja sam u to vrijeme bio inkvizitor, a Klara je već bila izdahnuća obavijena dahom svetosti!«

»Klara je odisala svetošću, ali si ti udisao jedan drugi miris kad si redovnicima pjevao službu riječi!«

»Nastavi samo, nastavi, gnjev će te Božji stići kao što će stići i tvojega gospodara, koji je pružio utočište dvojici heretika kao što su onaj Ostrogot Eckhart i onaj engleski nekromant kojega zovete Branucerton!«

»Časna braćo, časna braćo!«, vikali su kardinal Bertrand i Opat.

Treći čas

Gdje Severin ispriča Vilimu o čudnoj knjizi,
a Vilim ispriča izaslanicima o čudnom poimanju svjetovne vlasti.

Svađa je još bjesnjela, kadli jedan od iskušenika koji su stražarili na vratima uđe, prođe kroz onu zbrku kao netko tko ide poljem koje šiba tuča, te priđe k Vilimu i šapnu mu da Severin želi hitno s njim razgovarati. Izađosmo u predvorje u kojemu su se tiskali radoznali redovnici, što su iz povika i buke nastojali razabrati što se unutra događa. U prvom redu vidjesmo Aymara iz Aleksandrije, koji nas dočeka uz uobičajen podrugljiv smiješak pun sućuti zbog ludosti cijeloga svijeta: »Dakako, otkad su stvoreni prosjački redovi, kršćanski je svijet postao kreposniji«, reče.

Vilim ga odgurnu, prilično neotesano, pa se uputi k Severinu koji nas je čekao u kutu. Bio je uzrujan, htio je s nama razgovarati nasamo, ali se u toj gužvi nije moglo naći mirno mjesto. Htjeli smo izići na zrak, ali se na pragu kapitulske dvorane pojavi Mihovil iz Cesene i stade nukati Vilima da se vrati jer, reče, svađa jenjava i može se nastaviti s izlaganjima.

Ponovo razapet između dviju vreća sijena, Vilim nagna Severina da progovori, što travar pokuša učiniti tako da ga drugi ne čuju.

»Prije nego što je otišao u kupelji, Berengar je sigurno bio u bolnici«, reče.

»Kako znaš?« Nekoliko nam se redovnika primicalo, jer je naš razgovor razbudio znatiželju. Severin uze govoriti još tiše i ogledavati se uokolo.

»Ti si mi kazao da je taj čovjek... morao imati nešto uza se... Dakle, nešto sam našao u svojem laboratoriju, pomiješano s drugim knjigama... knjigu koja nije moja, čudnu knjigu...«

»Mora da je to ta«, reče Vilim likujući, »smjesta mi je donesi.«

»Ne mogu«, reče Severin, »poslije ću ti objasniti, otkrio sam... mislim da sam otkrio nešto zanimljivo... Moraš doći sa mnom, moram ti pokazati tu knjigu... oprezno...«

Zastade. Opazismo da je kraj nas, mučaljiv po svojoj navici, iznenada iskrsnuo Jorge. Ruke je držao ispružene ispred sebe, kao da nije naučen kretati se po tome mjestu pa pokušava razaznati kuda ide. Običan čovjek ne bi mogao razumjeti Severinovo šaputanje, ali smo mi odavno bili doznali da je Jorgeov sluh, kao u svih slijepaca, izvanredno oštar.

Međutim, učini se da starina nije ništa čuo. Štoviše, pođe u pravcu suprotnom od nas, dodirnu jednog redovnika i nešto ga zamoli. Dotični ga obzirno primi za ruku i izvede van. U taj se čas opet ukaza Mihovil i saleti Vilima, a moj učitelj donijese odluku: »Molim te«, reče Severinu, »odmah se vrati onamo otkud dolaziš. Zatvori se iznutra i čekaj me. Ti«, obrati se meni, »slijedi Jorgea. Ako je nešto i čuo, ne vjerujem da će tražiti da ga odvedu u bolnicu. U svakom slučaju, gledaj da mi znaš reći kamo ide.«

Krenu da se vrati u dvoranu, ali spazi (kao što spazih i ja) Aymara kako se probija kroz gomilu prisutnih, da bi slijedio Jorgea koji je izlazio. Tu Vilim učini nešto nepromišljeno, jer ovaj put naglas, s jednoga kraja predvorja na drugi, reče Severinu koji je već prelazio vanjski prag: »Lijepo te molim da paziš. Nikome ne dopuštaj da... one papire... vrati odakle su izašli!« U tom trenutku, kako sam se uputio da pratim Jorgea, ugledah opskrbnika, naslonjena o vanjski dovratnik, koji je bio čuo Vilimove riječi te je naizmjenice zurio u mojeg učitelja i u travara, lica zgrčena od straha. Spazi Severina gdje izlazi van i pođe za njim. Ja sam stajao na pragu strepeći da ne izgubim iz vida Jorgea kojega je već gutala magla, ali su u magluštini nestajala i druga dvojica, u suprotnom pravcu. Brzo promozgah što mi je činiti. Bilo mi je naređeno da slijedim slijepca, ali zato što je postojala bojazan da će otići prema bolnici. On se, naprotiv, zaputio sa svojim pratiteljem na drugu stranu, jer je prelazio kloštar, idući ili prema crkvi ili prema Zgradi. Opskrbnik je pak sigurno slijedio travara, a Vilim je bio zabrinut za ono što bi se moglo dogoditi u radionici. Stoga stadoh slijediti tu dvojicu, između ostalog se pitajući kamo je otišao Aymaro, ukoliko nije bio izašao iz posve drugih razloga nego što su naši.

Držeći se na razumnoj udaljenosti, nisam gubio iz vida opskrbnika, koji je usporavao korak jer je bio primijetio da ga slijedim. Nije

mogao znati jesam li ja ta sjena koja mu je za petama, niti sam ja mogao znati je li sjena kojoj sam za petama on, ali kao što nisam sumnjao da je to on, tako ni on nije sumnjao da sam to ja.

Primoravši ga da me nadzire, spriječih ga da se odviše približi Severinu. Kad sam u magli nazreo vrata bolnice, ona su već bila zatvorena. Hvala budi nebesima, Severin je već bio unutra. Opskrbnik se još jednom okrenu i pogleda me, dok sam ja sada stajao nepomično kao stablo u vrtu, a zatim se učini da je nešto odlučio i krenuo prema kuhinji. Stekoh dojam da sam ispunio svoj zadatak, Severin je pametan čovjek, sam će se čuvati i nikome neće otvarati. Nisam više imao što raditi, a nadalje sam gorio od znatiželje da vidim što se zbiva u kapitulskoj dvorani. Stoga odlučih da se vratim i izvijestim o tome što sam vidio. Možda sam krivo učinio, morao sam još ostati na straži pa bismo bili sebi prištedjeli mnogo drugih nedaća. Ali to znam sada, onda nisam znao.

Dok sam se vraćao, gotovo se sudarih s Bennom, koji mi se smješkao kao da smo ortaci: »Severin je našao nešto što je ostavio Berengar, zar ne?«

»Što ti znaš o tome?«, otresoh se nabusito, ophodeći se s njim kao s vršnjakom, dijelom od bijesa, a dijelom zbog njegova mladog lica koje je poprimilo gotovo dječjački vragolanski izražaj.

»Nisam ja budala«, odvrati Benno, »Severin otrči da nešto kaže Vilimu, ti se brineš slijedi li ga tkogod...«

»A ti malo previše motriš na nas i na Severina«, razdraženo rekoh.

»Ja? Naravno da motrim na vas. Ne skidam oka ni s kupelji ni s bolnice još od jučer. Da sam samo mogao, bio bih već ušao onamo. Dao bih krvi ispod vrata da doznam što je Berengar našao u knjižnici.«

»Ti bi previše toga htio znati, a na to nemaš nikakva prava!«

»Ja sam učenik i imam pravo znati, ja sam došao s kraja svijeta da upoznam knjižnicu, a knjižnica ostaje zatvorena kao da sadrži nešto loše, i ja...«

»Pusti me, da pođem«, rekoh osorno.

»Puštam te, ionako si mi rekao što sam htio.«

»Ja?«

»I šutnjom se govori.«

»Savjetujem ti da ne ulaziš u bolnicu«, rekoh mu.

»Neću ući, neću ući, budi miran. Ali mi nitko ne može zabraniti da gledam izvana.«

Nisam ga više slušao, nego udoh. Taj radoznalac, učini mi se, ne predstavlja neku opasnost. Pridoh Vilimu te ga ukratko upoznah s razvojem događaja. Metež se stišavao. Poslanici obiju strana upravo su razmjenjivali poljubac mira. Alborea je hvalio vjeru male braće, Jeronim uzdizao ljubav dominikanskih propovjednika, svi su veličali ufanje u izgradnju Crkve koju ne bi razdirale unutrašnje borbe. Jedni su hvalili jakost, drugi umjerenost, svi zajedno zazivali pravednost i podsjećali se na razboritost. Nikad ne vidjeh toliko ljudi gdje tako iskreno streme k slavnoj pobjedi teoloških i stožernih kreposti.

No već je Bertrando del Poggetto pozivao Vilima da izrazi stavove carskih teologa. Vilim ustade, preko volje: s jedne je strane osjećao da je susret potpuno beskorisan, a s druge mu se žurilo da ode, jer mu je sad već tajanstvena knjiga bila važnija nego sudbina susreta. Ali, jasno, nije mogao iznevjeriti svoju dužnost.

Poče dakle govoriti, uz mnogo »eh«, i »oh«, možda više nego što je običavao i više nego što je pristajalo, kao da želi staviti na znanje kako je posvema nesiguran u ono što se spremao reći, pa najprije kaza da vrlo dobro shvaća stajalište onih koju su govorili prije njega, a da je, s druge strane, ono što drugi nazivaju »doktrinom« carskih teologa, tek nekoliko nabačenih napomena koje nemaju namjere nametati se kao vjerska istina.

Zatim reče, budući da je neizmjerne dobrota koju je Bog očitovao pri stvaranju naroda svoje djece, što je voli svu i bez razlike, već na onim stranicama Postanka u kojoj se još ne spominju svećenici i kraljevi, a vodeći računa i o tome da je Gospodin Adamu i njegovim potomcima dao vlast nad stvarima ovoga svijeta, pod uvjetom da se pokoravaju Božjim zakonima, kako valja posumnjati nije li sam Gospodin došao na pomisao da u zemaljskim stvarima narod bude zakonodavac i prvi posljedni uzrok zakona. Pod narodom bi, reče, bilo dobro razumijevati sveukupnost građana, ali kako građanima treba smatrati i djecu, tupavce, zločince i žene, možda se razumno možemo složiti s određenjem naroda kao najboljeg dijela građana, premda on u ovom trenutku ne nalazi prikladnim da se izjasni o tome tko tome dijelu zaista pripada.

Zakašljuca, ispriča se nazočnima nagađajući o tome kako je toga dana zrak vjerojatno vrlo vlažan, pa iznese pretpostavku da bi se način na koji bi narod mogao izražavati svoju volju mogao poklapati sa

sveopćom izbornom skupštinom. Reče kako mu se čini smislenim predvidjeti da bi takva skupština mogla tumačiti, mijenjati ili ukidati zakon, jer donosi li zakon neki pojedinac, on bi iz neznanja, ili zlonamjernosti mogao postupiti loše, pa doda kako nije nužno nazočne podsjećati koliko je takvih slučajeva bilo u zadnje vrijeme. Uvidjeh da nazočnima, koji su bili prilično zatečeni njegovim prethodnim riječima, ne ostaje ništa drugo nego da potvrde posljednje, jer je bilo očito da svatko pomišlja na drugu osobu i da svatko osobu na koju misli drži vrlo zlom.

Dobro, nastavi Vilim, ako pojedinac sam može donositi loše zakone, nije li bolje da ih donosi mnogo ljudi? Svakako, podvuče, govorimo o zemaljskim zakonima, koji se tiču pravilnog vođenja građanskih pitanja. Bog je Adamu rekao da ne jede plodova sa stabla spoznaje dobra i zla, i to je bio Božji zakon. Ali ga je zatim ovlastio, ma što govorim? potaknuo da stvarima nadijeva imena, i u tome ostavio slobodu svojem zemaljskom podaniku. Naime, premda neki, u naše vrijeme, kažu da nomina sunt consequentia rerum, Knjiga Postanka o tome jasno veli: Bog predvede čovjeku sve životinje da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek prozove, da mu tako bude ime. A iako je prvi čovjek zacijelo bio dovoljno pronicav da, na svojem edenskom jeziku, svaku stvar i životinju nazove u skladu s njezinom prirodom, to ne znači da on nije primijenio neku vrstu vrhovnog prava zamišljajući ime koje će po njegovu sudu najbolje odgovarati toj prirodi. Jer sad je već uistinu poznato da su različita imena koja ljudi daju da bi označili pojmove, a za sve su jednaki samo pojmovi, znakovi stvari. Prema tome, riječ nomen jamačno se izvodi iz riječi nomos, to jest zakon, budući da ljudi nomina daju upravo ad placitum, a to će reći po slobodnom i skupnom dogovoru.

Nazočni se ne usudiše protusloviti tom učenom dokazivanju. Iz toga se, zaključí Vilim, dobro vidi da donošenje zakona o ovozemaljskim stvarima, dakle o pitanjima uprave u gradovima i u kraljevstvima, nema nikakve veze s čuvanjem i širenjem Božje riječi, što je neotuđiva povlastica crkvene hijerarhije. Nesretni li su, pače, reče Vilim, nevjernici, što nemaju sličnu vlast koja bi za njih tumačila riječ Božju (i svima se smiliše nevjernici). Ali možemo li možda zbog toga reći da ne teže da donose zakone i upravljaju posredništvom vlada, kraljeva, careva ili sultana i kalifa, kako li se već zovu? I može li se zaniijekati da su mnogi rimski carevi bili mudri svjetovni vladari, sjetimo se Trajana? A tko je, i poganima i nevjernicima, dao tu prirodnu sposobnost da donose zako-

ne i da žive u političkim zajednicama? Možda njihova lažljiva božanstva, koja nužno ne postoje (ili ne postoje nužno, kako god želite shvatiti negaciju tog modaliteta)? Dakako da ne. Udijeliti im ju je mogao jedino Bog nad vojskama, Bog Izraelov, otac Gospodina Našeg Isusa Krista... Divna li dokaza Božje dobrote, koja je sposobnost da sude o političkim pitanjima podala čak i onima koji ne priznaju vlast rimskog pape i koji ne ispovijedaju ista sveta, draga i strašna otajstva kršćanskog naroda! A što bi uzornije od toga moglo pokazati kako zemaljsko gospodstvo i svjetovna sudbena vlast nemaju nikakve veze s Crkvom i sa zakonom Isusa Krista, i da ih je Bog ustanovio neovisno o bilo kakvoj crkvenoj potvrdi, pa čak i prije negoli se rodila naša sveta vjera?

Iznova se nakašlja, ali ovaj put ne sam. Mnogo se prisutnih vrpoljilo na svojim sjedištima i pročišćavalo grla.

Vidjeh kako kardinal jezikom oblizuje usne i uzrujano, ali uljudno, domahuje Vilimu pozivajući ga da prijeđe na zaključni dio, pa Vilim pristupi zaključcima koji su se sad već svima, i onima koji se s njima nisu slagali, pričinjali kao nešto što je možda neugodno, ali što ishodi iz tog nepobitnog govora. Reče tada kako smatra da njegovo razlaganje podržava primjer samoga Krista, koji na ovaj svijet nije došao da zapovijeda, nego da se pokori, po uvjetima na koje je na svijetu naišao, bar što se tiče Cezarovih zakona. On nije htio da apostoli zapovijedaju i gospoduju, pa mu se stoga čini mudrim da i nasljednici apostola treba da se rasterete od svake svjetovne i prisilne vlasti. Kad papa, biskupi i popovi ne bi podlijegali svjetovnoj i prisilnoj vlasti vladarovoj, to bi obesnažilo vladarovu moć, a time bi se obesnažio i poredak koji je, kao što smo prije pokazali, uspostavio Bog. Svakako da valja razmotriti posebno osjetljive slučajeve — reče Vilim — kao na primjer heretike, o kojima može suditi jedino Crkva, čuvarica istine, ali protiv njih djelovati ipak može samo svjetovna vlast. Kad Crkva otkrije heretike, zacijelo će na to morati upozoriti vladara, jer je dobro da on bude obaviješten o tome kakvi su mu podanici. Ali što će vladar morati učiniti s heretikom? Osuditi ga u ime te Božje istine kojoj on nije čuvar? Vladar može i mora osuditi heretika ako njegova djelatnost hudi životu zajednice, to jest ako heretik svoju herezu provodi ubijajući ili ometajući one koji na nju ne pristaju. No tu se vladarova moć zadržava, zato što se nitko na ovom svijetu ne može mučilima primorati da slijedi nauk evanđelja, jer na što bi se inače svela slobodna volja po djelima koje će se poslije svakome suditi na onome svijetu? Crkva može i mora opomenuti heretika da se udaljuje iz zajednice vjernika,

ali mu na ovom svijetu ne može suditi ni siliti ga protiv njegove volje. Da je Krist htio da njegovi svećenici dobiju vlast nad sredstvima prisile, bio bi donio točne upute, kao što je Mojsije zapisao drevni zakon. To nije učinio. Dakle nije htio. Ili bi možda netko primijetio da je on to htio, ali mu je uzmanjkalo vremena ili sposobnosti da to kaže za tri godine propovijedanja? No pravo je što to nije htio, jer da jest, tad bi papa kralju bio mogao nametati svoju volju, pa kršćanstvo ne bi više bilo zakon slobode, nego nepodnošljiva ropstva.

Sve to, dometnu Vilim vedra lica, ne ograničava moć vrhovnog svećenika, nego pače uzvisuje njegovu zadaću, jer sluga Božjih slugu nije na ovom svijetu da mu služe, nego da on služi. I naposljetku, bilo bi u najmanju ruku čudnovato kad bi papa imao sudbenu vlast nad onim što se tiče carstva, a ne i ostalih kraljevstava na zemlji. Kao što je poznato, ono što papa rekne o Božjim stvarima vrijedi za podanike francuskoga kralja kao i za podanike engleskoga kralja, ali mora vrijediti i za podanike Velikoga kana ili nevjerničkog sultana, koji se nevjerničkima i zovu upravo zato što nisu vjerni toj divnoj istini. Ako bi, dakle, papa preuzeo na sebe svjetovnu sudbenu vlast — utoliko što je papa — nad onim što je u vezi s carstvom, mogao bi navesti na sumnju da, samim tim što se svjetovna sudbena vlast poistovjećuje s duhovnom, on ne bi imao duhovnu sudbenu vlast ne samo nad Saracenima i nad Tatarima, nego ni nad Francuzima i nad Englezima — što bi bilo teško pristupničko huljenje. To je razlog, zaključi moj učitelj, zbog kojega mu se čini ispravnim kazati da avignonska Crkva nanosi uvredu cijelomu čovječanstvu kad tvrdi da joj pripada pravo da odobri ili razriješi dužnosti onoga koga izaberu rimskim carem. Papa nad carstvom nema većih prava negoli nad drugim kraljevstvima, pa kako se papinom odobrenju ne podvrgavaju ni francuski kralj ni sultan, nema nikakva prihvatljivog razloga da mu se podvrgne njemački i talijanski car. Takva podložnost ne spada u Božje pravo, jer o njoj sveto pismo ne govori. Nije ju potvrdilo međunarodno pravo, u smislu gore navednih razloga. U pogledu prepirke oko siromaštva, reče napokon Vilim, njegova skromna mišljenja, što su ih on i neki drugi, kao što su Marsilije iz Padove i Ivan iz Janduna razradili u obliku neobvezatnih naputaka, dovode do sljedećih zaključaka: ako franjevci hoće ostati siromašni, car niti može niti se smije protiviti toli kreposnoj želji. Svakako, da je dokazana pretpostavka o Kristovu siromaštvu, ne samo da bi to pomoglo maloj braći, nego bi i učvrstilo ideju da Isus za se nije htio nikakvu zemaljsku sudbenu vlast. No toga

je jutro čuo kako prilično mudre osobe tvrde da se ne može dokazati Isusovo siromaštvo. Stoga mu se čini prikladnijim preokrenuti dokaz. Kako nitko nije ustvrdio, a mogao je ustvrditi, da je Isus za sebe i za svoje apostole zahtijevao zemaljsku sudbenu vlast, ta mu se Isusova ravnodušnost prema svjetovnome čini dostatnim razlogom da se, ne griješeći, smatra kako je Isus jednako ljubio siromaštvo.

Vilim je govorio tako smjernim glasom, ono u što je bio uvjeren izrazio je s toliko dvojbe, da nitko od nazočnih nije mogao ustati i osporiti ga. To ne znači da su svi bili uvjereni u to što je rekao. Nisu se sad samo Avignonci meškotaljili srditih lica i međusobno šaputali primjedbe, nego se činilo da su se te riječi vrlo neugodno dojmile samog Opata, koji kao da je mislio da to nije način na koji je on snovao o odnosima svojeg reda spram carstva. Što se minorita tiče, Mihovil iz Cesene bio je zbunjen, Jeronim užasnut, Uberdno zamišljen.

Tišinu prekine kardinal del Poggetto, još uvijek nasmiješen i opušten, koji Vilima upita bi li otišao u Avignon da to isto kaže gospodar papi. Vilim zatraži kardinalovo mišljenje, ovaj reče da je za svoga života gospodar papa čuo kako mu izlažu mnogo sumnjivih stavova te da je prema svojoj djeci ljubazan i mio, ali da bi ga te postavke zacijelo silno ražalostile.

Umiješa se Bernard Gui, koji dotad nije bio ni riječi izustio: »Mene bi jako obradovalo kad bi fra Vilim, koji je tako spretan i rječit kad obrazlaže svoje ideje, došao da ih podnese papinom sudu...«

»Nagovorili ste me, gospodine Bernarde«, reče Vilim. »Neću doći.« Onda će, obrativši se kardinalu kao da se želi ispričati: »Znate, bolje mi je da s tom navalom krvi u prsima ne poduzimam tako dugo putovanje za ovo doba godine...«

»Ali zašto ste onda tako dugo govorili?«, upita kardinal.

»Da bih svjedočio o istini«, ponizno će Vilim, »Istina će nas osloboditi.«

»Nije nego!« planu tada Jean de Beaune. »Nije ovdje posrijedi istina koja nas oslobađa, nego prekomjerna sloboda koja se želi prikazati istinitom!«

»I to je moguće«, blago prizna Vilim.

Iznenada me obuze slutnja da će za koji trenutak zapraskati munje i gromovi srdaca i jezika još bješnji nego maloprije. Ali ne dogodi se ništa. Još dok je govorio de Beaune, bio je ušao zapovjednik strijelaca i nešto šapnuo na uho Bernardu. Potonji odjednom ustade i pokretom ruke zamoli da ga poslušaju.

»Braćo«, reče, »možda će nam biti moguće nastaviti ovu plodnosnu raspravu, ali sada nam izuzetno ozbiljan događaj nalaže da obustavimo rad, s Opatovim dopuštanjem. Možda sam nehotice ispunio očekivanja samoga Opata, koji se nadao da će se otkriti krivac za mnoge zločine koji su se odigrali posljednjih dana. Taj je čovjek sada u mojim rukama. Ali jao, prekasno je uhvaćen, još jednom... Nešto se ondje zbilo...«, i neodređeno je pokazivao prema van. Brzo prijeđe dvoranu i iziđe, a mnogi su ga slijedili, Vilim među prvima, a s njim i ja.

Moj me učitelj pogleda i reče mi:« Bojim se da se nešto dogodilo Severinu.«

Šesti cas

Gdje Severina pronađu umorena, ali više ne nađu
knjigu koju je on bio našao.

Žurnim korakom i u zebnji prijedosmo visoravan. Zapovjednik strijelaca vodio nas je prema bolnici, a kad stigosmo, u gustom sivilu razaznasmo sjene što su se komešale: bili su to redovnici pred vratima i branili pristup.

»Te sam oružnike poslao ja da traže čovjeka koji može rasvijetliti sve te tajne«, reče Bernard.

»Brata travara?« začuđeno upita Opat.

»Ne, sad ćete vidjeti«, reče Bernard probijajući se prema ulazu.

Uđosmo u Severinovu radionicu i tu pred našim očima puknu bolan prizor. Leš nevoljnog travara ležao je u jezeru krvi, naprsle lubanje. Uokolo, police kao daje opustošio vihor: staklenke, boce, knjige, isprave, sve je bilo razneseno po podu u velikom neredu i kršu. Pokraj tijela bila je armilarna sfera, velika kao barem dvije ljudske glave, od fino izrađene kovine, optočena zlatnim križem i nataknuta na urešen tronožni stalak. Prošli put sam je bio uočio na stolu lijevo od ulaza.

Na drugom su kraju sobe dvojica strijelaca čvrsto držala opskrbnika, koji se otimao i prosvjedovao da je nevin, a koji stade još jače vikati kad ugleda Opata kako ulazi. »Gospodine«, vikao je, »prividne okolnosti su protiv mene! Ušao sam kad je Severin već bio mrtav, a našli su me dok sam bez riječi promatrao ovaj pokolj!«

Vođa strijelaca se približi Bernardu, pa dobivši privolu podnese mu izvještaj, pred svima. Strijelcima je bilo naređeno da nađu opskrbnika i da ga uhite, pa su ga već više od dva sata tražili po opatiji. Vjerojatno je riječ, pomislih, o zapovijedi koju je Bernard izdao prije nego što je ušao u kapitul, a vojnici, koji nisu vični mjestu, po

svoj su prilici tražili na krivim mjestima, a da nisu uvidjeli kako, ne znajući još za svoj udes, opskrbnik zajedno s drugima stoji u predvorju, a magla je s druge strane otežala njihov lov. U svakom slučaju, iz zapovjednikovili se riječi razabiralo da je Remigio, pošto sam ga ja ostavio, otišao prema kuhinjama i da ga je tada netko vidio te to dojavio strijelcima, koji su u Zgradu došli kad se iz nje Remigio bio ponovno udaljio, i to nedugo prije, jer je u kuhinji bio Jorge koji je tvrdio da je netom s njim razgovarao. Strijelci su tada pretražili visoravan u predjelu povrtnjaka, gdje su, kao na utvaru što izranja iz magle, nabasali na staroga Alinarda, koji je bio zamalo zalutao. Upravo je Alinardo rekao da je malo prije toga vidio opskrbnika kako ulazi u bolnicu. Strijelci su se uputili onamo i vrata zatekli otvorena. Kad su ušli, Severina su našli mrtva, a opskrbnika gdje kao mahnit premeće po policama sve bacajući na tlo, kao da nešto traži. Bilo je lako shvatiti što se zbio, zaključio je zapovjednik. Remigio je ušao, bacio se na travara, ubio ga, a zatim tražio ono zbog čega ga je ubio.

Jedan od strijelaca dignu s poda armilarnu sferu i doda je Bernardu. Otmjeni je splet bakrenih i srebrnih krugova, koji je povezivao masivan kostur mjedenih prstenova, netko zgrabio za vrat postolja i snažno ga zavitlao na lubanju žrtve, pa su na jednoj strani u srazu mnogi krugovi bili slomljeni ili zdrobljeni. A da se baš ta strana bila sručila na Severinovu glavu, odavali su tragovi krvi, pa čak i pramenovi kose i sluzava nečist moždane tvari.

Vilim se nadvi nad Severina da ustanovi njegovu smrt. Oblivene krvlju što mu je poput rijeke iscurila iz glave, jadnikove su oči bile razrogačene, a ja se upitah je li, kao što se priča da se događalo u drugim slučajevima, u ukočenoj zjenici moguće ugledati ubojičinu sliku, zadnji odbljesak žrtvinih opažaja. Vidjeh kako Vilim mrtvacu pregledava ruke da bi provjerio nema li na prstima crnih mrlja, iako je u tom slučaju uzrok smrti očevidno bio posve drugačije naravi: no Severin je na rukama imao one iste kožnate rukavice u kojima sam ga nekoliko puta vidio da rukuje opasnim tvarima, zelembaćima, nepoznatim kukcima.

U međuvremenu se Bernard Gui obratio opskrbniku: »Remigio iz Varagine, to je tvoje ime, zar ne? Svojim sam ljudima bio naredio da te traže na temelju drugih optužaba i da bih potvrdio druge sumnje. Sad vidim da sam postupio pravilno, premda, to ne mogu sebi oprostiti, prekasno. Gospodine«, reče Opatu, »smatram se gotovo odgovornim za ovaj posljednji zločin, jer sam već od jutros znao da ovog čovjeka valja

izručiti pravdi, nakon što sam čuo priznanja onog drugog bijednika što smo ga noćas uhitili. Ali vidjeli ste i sami, jutros sam bio zaokupljen drugim dužnostima, a moji su ljudi učinili sve što su mogli...»

Dok je govorio, glasno kako bi ga čuli svi nazočni (a za to je vrijeme u sobu bilo nagrnulo mnogo ljudi, koji su se šuljali po svim zakucima da bi gledali rasute stvari pokazujući jedan drugome leš i potiho se gnušali nad teškim zločinom), u maloj gomili spazih Malahiju kako mračnim pogledom promatra prizor. Spazi ga i opskrbnik, kojega su se upravo tada spremali odvući van. Istrgnu se strijelcima koji su ga držali te se baci na subrata ščepavši ga za mantiju i stade mu brzo i očajnički nešto govoriti licem u lice, dok ga strijelci ponovno ne dohvatiše. No dok su ga grubo odvodili, okrenu se prema Malahiji i doviknu mu: »Zakuni se, i ja se kunem!«

Malahija ne odgovori odmah, kao da traži prikladne riječi. Zatim, dok su opskrbnika silom prevodili preko praga, reče mu: »Neću napraviti ništa protiv tebe.«

Vilim i ja se pogledasmo, pitajući se što znači taj prizor. I Bernard ga je motrio, ali se ne učini da ga je uznemirio, nego se štoviše osmjehnu Malahiji kao da se slaže s njegovim riječima i tako zapečakuje s njime neko zlokobno ortaštvo. Onda objavi da će se odmah nakon obroka u kapitolu sastati sud koji će javno provesti izvide za tu istragu. Izide zapovjedivši da se opskrbnik odvede u kovačnicu a da mu se ne dopusti da razgovara sa Salvatoreom.

U tom času čusmo kako nas iza leđa zove Benno: »Ja sam ušao odmah nakon vas«, prošapće, »kad je soba još bila poluprazna, a Malahije nije bilo.«

»Bit će da je ušao naknadno«, reče Vilim.

»Nije«, stade nas uvjeravati Benno, »bio sam pokraj vrata, vidio sam tko ulazi. Kažem vam, Malahija je već bio unutra... prije.«

»Prije čega?«

»Prije nego što je ušao opskrbnik. Ne mogu se zakleti, ali mislim da je izašao iza onog zastora kad nas je već bilo mnogo,« i pokaza na široko platno što je zakrivalo krevet na kojem se obično odmarao tko bi od Severina netom primio kakav lijek.

»Ti znači sumnjičiš njega da je ubio Severina i da se povukao onamo iza zastora kad je ušao opskrbnik?« upita Vilim.

»Ili da je iza zastora prisustvovao onome što se ovdje zbilo. Zašto bi ga inače opskrbnik preklinjao da mu ne naškodi obećavajući mu zauzvrat da on neće naškoditi njemu?«

»To je moguće«, reče Vilim. »U svakom slučaju, ovdje se nalazila neka knjiga i tu se još uvijek morala nalaziti, jer su i opskrbnik i Malahija izašli praznih ruku.« Vilim je po mojem izvještaju znao što zna Benno, a u tom mu je trenutku bila potrebna pomoć. Približi se Opatu koji je tužno promatrao Severinov leš te ga zamoli da sve pošalje van jer želi bolje pogledati prostoriju. Opat pristade pa izađe i on sam, ne propustivši da Vilimu uputi pogled pun skepse, kao da mu predbacuje što stiže uvijek prekasno. Malahija pokuša ostati navodeći raznolike izlike, posve neodređene. Vilim mu skrenu pozornost na činjenicu da to nije knjižnica i da na ovo mjesto ne može polagati nikakvih prava. Bio je pristojan ali neumoljiv, a svetio se Malahiji što mu nije dao da pretraži Venancijev stol.

Kad ostadosmo sami nas trojica, Vilim oslobodi jedan od stolova od glinenih posuda i papira koji su ga zauzimali te mi reče da mu jednu po jednu dajem knjige iz Severinove zbirke. Bila je to mala zbirka u usporedbi s golemom zbirkom u labirintu, ali su to ipak bili deseci i deseci svezaka različite veličine, koji su prije bili uredno složeni po policama, a sad su ležali razbacani po podu, među raznim drugim predmetima, pošto su ih već isprevertale brzoplete ruke opskrbnikove, a neke su pače bile bahato razderane, odvojene od uveza. Pokupiti ih, brzo ispitati njihovu narav i ponovno ih položiti u kup na stolu nije bio nimalo lak pothvat, koji smo morali obaviti vrlo žurno, jer nam je Opat dao malo vremena, budući da su zatim imali ući redovnici koji će sastaviti rastrgano Severinovo tijelo i prirediti ga za ukop. A valjalo je i tražiti naokolo, pod stolovima, iza polica i ormara, da nešto nije promaknulo u prvom pregledu. Vilim ne htjede da mi Benno pomaže, nego mu dopusti jedino da stoji na vratima i stražari. Usprkos Opatovim naredbama, mnogi su se tiskali da uđu, sluge zgrožene viješću, redovnici oplakujući svojeg subrata, iskušeni s prebijelim plahtama i zdjelicama vode da operu i umotaju leš...

Morali smo, dakle, raditi hitro. Ja sam uzimao knjige i pružao ih Vilimu, koji ih je pregledavao i stavljao na stol. Onda uvidjesmo da posao teče sporo pa nastavismo zajedno, to jest tako da bih ja dohvatio knjigu, slagao je ako je bila razmetnuta, pročitao joj naslov, odložio je. A više puta su posrijedi bili raspršeni listovi.

»De plantis libri tres, prokletstvo, to nije ta«, reče Vilim i baci knjigu na stol.

»Thesaurus herbarum«, rekoh ja, a Vilim će: »Ostavi sad to, tražimo grčku knjigu!«

»Ovu?« upitah ja pokazujući mu svezak kojemu su stranice prekrivala zakučasta slova. Na to Vilim odvrati: »Ne, to je arapski, glupane! Imao je pravo Bacon kad je kazao da je prva dužnost učenjaku učiti jezike!«

»Pa ni vi ne znate arapski!« odbrusih dirnut u živac, na što mi Vilim odgovori: »Ali bar razumijem kad je arapski!« A ja pocrvenjeh, jer čuh kako mi se Benno smije iza leđa.

Knjiga je bilo mnogo, a još više bilježaka, svitaka s crtežima nebeskog svoda, kataloga čudnih biljaka, vjerojatno pokojnikovih rukopisa na razasutim listovima. Radili smo dugo, pretražili radionicu uzduž i poprijeko. Vilim čak vrlo hladokrvno uspije pomaknuti leš da bi vidio nema li čega ispod njega te mu prekopa mantiju. Ništa.

»Nužno«, reče Vilim. »Severin se tu unutra zatvorio s jednom knjigom. Opskrbnik je nije imao...«

»A da je nije možda sakrio pod mantiju?«, zapitah.

»Nije, knjiga koju sam onog jutra vidio pod Venancijevim stolom bila je velika, bili bismo primijetili.«

»Kako je bila uvezena?« upitah.

»Ne znam. Ležala je rasklopljena, a ja sam je vidio samo na nekoliko časaka, tek toliko da opazim da je na grčkom, ali se ničeg drugog ne sjećam. Nastavimo. Opskrbnik je nije uzeo, a mislim da nije ni Malahija.«

»Sasvim sigurno nije«, potvrdi Benno, »kad ga je opskrbnik zgrabio za grudi, vidjelo se da ne može ništa imati pod škapularom.«

»Dobro. To jest, loše. Ako knjige nema u ovoj sobi, očividno je da je, osim Malahije i opskrbnika, netko drugi ušao prije.«

»To jest neka treća osoba koja je ubila Severina?«

»Previše ljudi«, reče Vilim.

»S druge strane«, rekoh, »tko je mogao znati da je knjiga ovdje?«

»Na primjer Jorge, ako nas je čuo.«

»Jest«, rekoh, »ali Jorge nije mogao ubiti tako snažnog čovjeka kao što je Severin, i to tako nasilno.«

»Zacijelo nije. Osim toga, ti si ga vidio kako ide prema Zgradi, a strijelci su ga našli u kuhinji malo prije nego što su našli opskrbnika. Znači da nije mogao imati vremena da dođe ovamo i da se zatim vrati u kuhinju. Računaj da, čak i ako se kreće nesmetano, ipak mora ići uza zidove, pa nije mogao prijeći preko povrtnjaka, i to trkom...«

»Pustite me da mislim svojom glavom«, rekoah ja, u silnoj želji da oponašam svojega učitelja. »Dakle, to nije mogao biti Jorge. Alinardo se kretao u okolici, ali i on se jedva drži na nogama i nije mogao nadvladati Severina. Opskrbnik je bio ovdje, ali vrijeme koje je prošlo između njegova izlaska iz kuhinje i dolaska strijelaca bilo je tako kratko te mi se ne čini vjerojatnim da je mogao postići da mu Severin otvori, napasti ga, ubiti i zatim napraviti ovakav urnebes. Malahija je mogao doći prije svih njih: Jorge vas je čuo u predvorju, otišao u skriptorij obavijestiti Malahiju da je neka knjiga iz knjižnice kod Severina. Malahija dođe ovamo, nagovori Severina da mu otvori, ubije ga, Bog zna zašto. Ali ako je tražio knjigu, morao ju je prepoznati a da ne prevrće po sobi, jer knjižničar je on! Tko onda preostaje?«

»Benno«, reče Vilim.

Benno zaniijeka odlučno odmahujući glavom: »Ne, fra Vilime, vi znate da sam izgarao od znatiželje. Ali da sam ušao ovamo i da sam mogao izaći s knjigom, ne bi vam sada ovdje pravio društvo, nego bih negdje drugdje pregledavao svoje blago...«

»Gotovo da je dokaz uvjerljiv«, nasmiješi se Vilim. »Samo što ni ti ne znaš kako knjiga izgleda. Mogao si ubiti, a sad si možda ovdje zato što pokušavaš saznati kakva je knjiga.«

Benno žestoko pocrveni. »Ja nisam ubojica!«, stade prosvjedovati.

»Nije nitko prije nego što počini prvi zločin«, filozofski će Vilim. »U svakom slučaju, knjige nema, i to je dovoljan dokaz u prilog činjenici daje ti nisi ostavio ovdje. A čini mi se razumnim pretpostaviti da bi ti, da si je prije uzeo, bio izmigoljio odavde za vrijeme onog meteža.«

Zatim se okrenu da pregleda leš. Kao da je tek sada shvatio da mu je prijatelj mrtav. »Jadni Severin«, reče, »sumnjao sam čak i u tebe i u tvoje otrove. A ti si očekivao podmuklo djelovanje nekog otvora, inače ne bi bio navukao te rukavice. Bojao si se neke pogibelji koja ti prijeti sa zemlje, a pogodila te s nebeskog svoda...« Ponovno primi sferu i pomno je promotri. »Tko zna zašto se poslužio upravo ovim oružjem...«

»Bilo mu je nadohvat ruke.«

»Možda. Bilo je drugih stvari, posvuda, vrtlarskog oruđa... Ovo je lijep primjer kovačkog umijeća i znanosti o zvijezdama. Oštećen je i... Bože sveti!« uzviknu.

»lito je?«

»Tada trećina Sunca, trećina Mjeseca i trećina zvijezda bijaše udarena...«, izgovori.

Predobro sam poznao spis apostola Ivana: »Četvrta trublja!«, kliknuh.

»Baš tako. Najprije tuča, pa krv, pa voda, i sad zvijezde... Ako je tako, sve valja iznova ispitati, ubojica nije pogađao nasumce, slijedio je određeni plan... Ali je li moguće zamisliti da postoji tako zlikovački um koji bi ubijao samo kad to može činiti po uputama Knjige otkri-venja?«

»Sto će se dogoditi s petom trubljom?«, upitah predstavljen. Pokušah se sjetiti: »Tad opazih zvijezdu koja je s neba pala na Zemlju. Bi joj dan ključ od zjala — Bezdana... Hoće li se možda netko utopiti u zjalu bunara?«

»Peta nam trublja obećava mnogo drugih stvari«, reče Vilim. Iz zjala se diže dim kao dim goteme peći, iz tog će dima izaći skakavci na zemlju, i bit će im dana moć slična moći zemaljskih štipavaca. A skakavci će oblikom biti slični konjima opremljenim za boj, na glavama će imati nešto kao zlatne krune, a zubi će im biti kao u lavova... Našem će čovjeku na raspolaganju stajati mnogo načina da ostvari riječi iz knjige... Ali nemojmo razbijati glavu maštarijama. Radije se pokušajmo sjetiti što nam je kazao Severin kad nam je najavio da je našao knjigu...«

»Vi ste rekli da vam je donese, a on je rekao da ne može...«

»Tako je, zatim su nas prekinuli. Zašto je nije mogao donijeti? Knjiga se može prenositi. I zašto je navukao rukavice? Ima li u uvezu knjige nešto što je u vezi s otrovom koji je usmrtio Berengara i Venancija? Neka tajanstvena klopka, nekakav kužni šiljak...«

»Zmija!« rekoš.

»Zašto ne i kit? Ne. Opet maštamo. Otrov bi, kao što smo vidjeli, morao proći kroz usta. Osim toga, nije Severin rekao da ne može prenijeti knjigu, rekao je da bi mi je više volio pokazati ovdje. A stavio je rukavice... Sada barem znamo da knjigu valja dirati u rukavicama. A to vrijedi i za tebe, Benno, ako je nađeš kao što se nadaš. A budući da si tako uslužan, možeš mi pomoći. Popni se u skriptorij i imaj na oku Malahiju. Ne gubi ga iz vida.«

»Bit će učinjeno!«, reče Benno i iziđe veseo, učini nam se, što je dobio zadatak.

Ne mogosmo više dugo držati ostale redovnike, pa u sobu navali svijet. Sad je već bilo prošlo vrijeme objeda, a Bernard je u kapitolu vjerojatno već okupljao svoj sud.

»Ovdje više nemamo što raditi«, reče Vilim.

Nešto mi pade na pamet: »Nije li ubojica«, reko, »knjigu mogao baciti kroz prozor da bi je poslije pokupio iza bolnice?« Vilim sumnjičavo pogleda velike prozore na laboratoriju, koji su izgledali kao da su hermetično zatvoreni. »Idemo provjeriti«, reče.

Izađosmo i pregledasmo stražnju stranu građevine, koja se gotovo oslanjala na zid utvrde, ali je između njega i sebe ostavljala uzak prolaz. Vilim se kretao oprezno, jer se na tom prostoru snijeg što je padao prethodnih dana očuvao netaknutim. Naši su koraci u sleđenu, ali krhku koru utiskivali vidljive znakove, pa bi nas dakle snijeg, da je tkogod prošao prije nas, bio na to upozorio. Ne vidjesmo ništa.

S bolnicom napustismo i moju bijednu pretpostavku, a dok smo prolazili povrtnjakom, upitah Vilima pouzdaje li se doista u Benna. »Ne potpuno«, reče Vilim, »ali mi u svakom slučaju nismo rekli ništa što on već ne bi znao, a u pogledu knjige smo mu ulili strah u kosti. Napokon, kad smo ga poslali da nadzire Malahiju, postigli smo da i Malahija nadzire njega, jer je očito da i on traži knjigu za svoj račun.«

»A što je htio opskrbnik?«

»To ćemo uskoro doznati. Zacijelo je nešto htio i to odmah, kako bi izbjegao opasnost od koje ga je obuzimao užas. To nešto mora da je bilo poznato Malahiji, kako bismo inače objasnili to što mu se Remigio obratio da bi ga očajnički preklinjao...«

»Kako bilo da bilo, knjiga je nestala...«

»To je ono najvjerojatnije«, reče Vilim kad smo već stizali u kaptul. »Ako je tamo bila, a Severin je rekao da jest, ili je odnesena ili je tamo još uvijek.«

»A budući da nije, netko ju je odnio«, zaključih.

»Nije rečeno da sud ne treba izvesti pošavši od neke druge manje premise. Budući da sve potvrđuje da je nitko nije mogao odnijeti...«

»Onda bi morala još biti ondje. Ali je nema.«

»Trenutak. Mi kažemo da je nije bilo zato što je nismo našli. Ali možda je nismo našli zato što je nismo vidjeli tamo gdje je bila.«

»Pa posvuda smo gledali!«

»Gledali, ali ne vidjeli. Ili vidjeli, ali ne prepoznali... Adsona, kako nam je ono Severin opisao tu knjigu, koje je riječi upotrijebio?«

»Rekao je daje našao knjigu koja nije njegova, na grčkom...«

»Nije! Sad se sjećam. Rekao je, čudnu knjigu. Severin je bio obrazovan čovjek, a za obrazovanog čovjeka knjiga na grčkom nije čudna, čak i ako taj obrazovani čovjek ne zna grčki, jer bi bar prepoznao

alfabet. A obrazovana osoba ne bi nazvala čudnom ni knjigu na arapskom, čak i ako ne poznaje arapski...« Zastade. »A što je arapska knjiga radila u Severinovoj radionici?«

»Pa zašto bi arapsku knjigu nazvao čudnom?«

»U tome je problem. Ako ju je nazvao čudnom zato što je izgledala neobično, barem za njega, koji je bio travar, a ne knjižničar... A u knjižnicama se događa da se mnogo starih rukopisa katkad uveže zajedno i da se u jedan svezak ujedine različiti i čudnovati spisi, jedan na grčkom, jedan na aramejskom...«

»...i jedan na arapskom!«, povikah kao munjom ošinit pošto mi je sinulo.

Vilim me grubo spopade i izvuče iz predvorja gurajući me da potrčim prema bolnici: »Životinjo teutonska, tikvane, nezalico, gledao si samo prve stranice, a ne i ostale!«

»Ali učitelju«, dahtao sam, »vi ste pogledali stranice koje sam vam pokazao i rekli ste da je to arapski, a ne grčki!«

»Istina, Adsona, istina, životinja sam ja, trči, brzo!«

Vratismo se u laboratorij i udosmo na jedvite jade, jer su iskušenci već iznosili leš. Ostali su se radoznalci vrzmali po sobi. Vilim poleti prema stolu, stade dizati knjige tražeći onu sudbonosnu, bacajući ih jednu po jednu na pod pred zaprepaštenim očima nazočnih, zatim svaku od njih po dva puta otvori. Jaoh, arapskoga rukopisa više nije bilo. Sjećao sam se otprilike njegova starog omota, ne odviše čvrstog, dosta trošnog, s lakim metalnim trakama.

»Tko je ušao nakon što sam izašao?« upita Vilim nekog redovnika. Ovaj uvuče glavu među ramena, bilo je jasno da su ušli svi, i nitko.

Pokušasmo razmotriti koje mogućnosti postoje, Malahija? To je bilo vjerojatno, znao je što hoće, možda nas je nadgledao, vidio nas kako izlazimo bez ičega u rukama, vratio se siguran u uspjeh. Benno? Sjetih se da se nasmijao kad smo se porječkali oko arapskog spisa. Tada sam bio pomislio da se smije mojem neznanju, a on se možda smijao Vilimovoj naivnosti, on je dobro znao u kojim se sve oblicima može pojaviti stari rukopis, možda je pomislio ono na što mi nismo pomislili odmah, a na što smo morali pomisliti, to jest na to da Severin nije znao arapski, pa da je prema tome čudno što kod sebe drži knjigu koju ne može čitati. Ili je tu ipak bio netko treći?

Vilim je bio duboko ponižen. Trudio sam se da ga utješim, govorio mu kako već tri dana traži spis na grčkom, pa da je prirodno što je za vrijeme pregleda odbacivao sve knjige koje nisu na grčkom. On

mi je odgovarao da je ljudski grijehiti, ali da ima ljudskih bića koja griješe više nego ostala, a koja zovu budalama, i on je među njima, pa se pita je li se isplatilo učiti u Parizu i u Oxfordu, da bi poslije bio nesposoban da se sjeti kako se rukopisi uvezuju i u skupinama, što znaju čak i iskušeni, osim glupana kao što sam ja, a par glupana kao što smo nas dvojica požeo bi mnogo uspjeha po sajmištima, i zapravo bismo se morali dati na to, a ne na rješavanje tajni, osobito kad su nam protivnici daleko lukaviji od nas.

»Ali nikakve koristi od plakanja«, zaključio zatim. »Ako ju je uzeo Malahija, već ju je vratio u knjižnicu. I našli bismo je jedino kad bismo znali ući u finiše Africae. Ako ju je uzeo Benno, po svoj prilici pretpostavljao da ću ja prije ili poslije, posumnjati ono što sam posumnjao i da ću se vratiti u laboratorij, inače se ne bi bio tako požurio. Dakle, vjerojatno se negdje sakrio, a jedino mjesto na kojem se sigurno nije sakrio je mjesto na kojem bismo ga prvo potražili, a to je njegova ćelija. Zato se vratimo u kapitul i pogledajmo hoće li za vrijeme istrage opskrbnik reći štogod korisno. Jer, na kraju krajeva, još mi nije jasan Bernardov plan. Svog je čovjeka tražio prije Severinove smrti, i u druge svrhe.

Vratismo se u kapitul. Bolje bi nam bilo da smo otišli u Bennovu ćeliju, jer, kao što poslije doznadosmo, naš mladi prijatelj Vilima uopće nije toliko cijenio pa nije ni pomislio da će se tako brzo vratiti u laboratorij. Stoga je, uvjeren da ga ondje nećemo tražiti, pošao sakriti knjigu upravo u svoju ćeliju.

No o tome ću poslije pričati. U međuvremenu su se odigrali tako dramatični i zabrinjavajući događaji, zbog kojih smo zaboravili na tajanstvenu knjigu. Pa iako je ne zaboravismo potpuno, zauzeše nas drugi hitni poslovi u vezi sa zadatkom za koji je Vilim ipak još bio zadužen.

Deveti čas

Gdje se podijeli pravda i stekne neugodan dojam
da svi imaju krivo.

Bernard Gui se postavi po sredini velikog stola od orahovine u kapitulskoj dvorani. Kraj njega je jedan dominikanac obavljao pisarski posao, a dvojica prelata iz papinskog izaslanstva sjedili su mu sa svake strane kao suci. Opskrbnik je stajao pred stolom između dvojice strijelaca.

Opat se obrati Vilimu šapnuvši mu: »Ne znam je li postupak zakonit. Godine 1215. lateranski koncil je u svojem XXXVII. kanonu ustanovio da se ne može netko izvesti pred suce koji zasjedaju na više od dva dana hoda od njegova prebivališta. Ovdje je možda drugačija situacija, tu sudac dolazi izdaleka, ali...«

»Inkvizitor se izuzima od svake redovite jurisdikcije«, reče Vilim, »i ne mora slijediti propise običnog pravosuđa. Uživa posebne povlastice i čak nije dužan slušati odvjetnike.«

Pogledah opskrbnika. Remigio je bio u žaljenja dostojnu stanju. Ogledavao se poput uplašene zvijeri, kao da prepoznaje radnje i pokrete što prate liturgiju koje se boji. Sada znam da su za njegov strah postojala dva podjednako krupna razloga: prvi, što su ga, po svim izgledima, bili uhvatili u flagrantnom prijestupu, drugi, što se još od prethodnog dana, kada je Bernard započeo svoju istragu, bojao da na vidjelo ne izađu njegove noćne šetnje, a još ga je veći nemir preplavio kad je vidio kako su uhitili Salvatorea.

Ako je nevoljnoga Remigia obuzimala strava, Bernard Gui je pak sa svoje strane znao načine na koje će strah svojih žrtava pretvoriti u paniku. On nije govorio. Sad, kad su već svi iščekivali da otpočne ispitivanje, držao je ruke među papirima što ih je imao ispred sebe

praveći se da ih sređuje ali rastreseno. Pogled mu je zapravo bio uperen prema optuženome, a taj je pogled bio mješavina prijetvorne milostivosti (kao da veli: »Ne boj se, u rukama si bratske skupštine koja može htjeti samo tvoje dobro«), ledene poruge (kao da veli: »Još ti ne znaš što je tvoje dobro, a ja ću ti to uskoro reći«), neumoljive strogosti (kao da veli: »Ali u svakom slučaju, ovdje sam ja jedini tvoj sudac i ti mi pripadaš«). Sve je to opskrbnik već i sam znao, ali su ga šutnja i otezanje sučevo na to imali podsjetiti, gotovo ga ponukati da to temeljitije proživi, kako bi mu — umjesto da na to zaboravi — poslužilo da ga potakne na još veće poniženje, kako bi se njegova strepnja prometnula u očaj i kako bi postao isključivo vlasništvo sučevo, mekan vosak u njegovim rukama.

Napokon Bernard razbi tišinu. Izgovori nekoliko obrednih liraza, reče sucima da se pristupa ispitivanju osobe okrivljene za dva jednako gnusna zločina, od kojih je jedan svima bjelodan, ali manje odvratan od drugoga, jer je okrivljeni, naime, zatečen kako počinja umorstvo, dok su ga tražili zbog zločina krivovjerja.

Kazao je sve. Opskrbnik sakri lice rukama, koje je teškom mukom micao, jer su ih stezali lanci. Bernard otvori saslušanje.

»Tko si ti?«, upita.

»Remigio iz Varagine. Rođen sam prije pedeset i dvije godine i još kao dječak ušao sam u samostan male braće u Varagini.«

»A kako to da se danas nalaziš u redu svetog Benedikta?«

»Prije mnogo godina, kad je papa izdao buku Sancta Romana, kako sam se bojao da me fratrići ne zaraze svojom herezom... premda nikad nisam bio pristao uz njihove postavke... pomislio sam da će za moju grešnu dušu biti korisnije ako se povučem iz sredine koja je bila tako bremenita napastima, pa sam postigao da me prime među redovnike ove opatije, gdje više od osam godina služim kao opskrbnik.«

»I povukao si se da bi izbjegao napast hereze«, podsmjehnu se Bernard, »ili bolje, da bi izbjegao istragu onih kojima je zadaća da otkriju herezu i istrijebe taj korov, a dobri su clunyjski redovnici povjerovali da čine milosrdno djelo kad su prihvatili tebe i tebi slične. Ali nije dovoljno promijeniti mantiju da se iz duše izbriše sramna izopačenost krivovjerja, i stoga smo sada ovdje mi da bismo istražili što se mota po zakucima tvoje okorjele duše i što si radio prije negoli si pristigao u ovo sveto mjesto.«

»Moja je duša nevinna i ne znam na što mislite kad govorite o krivovjerničkoj izopačenosti«, oprezno će opskrbnik.

»Vidite li?«, kliknu Bernard obrativši se ostalim sucima. »Takvi su svi oni! Kad koga od njih uhite, pred sudom se pojavi kao da mu je savjest mirna i bez grižnje. A ne znaju da je to najočitiji znak njihove krivnje, jer pravednik je za vrijeme postupka nemiran! Pitajte ga zna li zašto sam naložio da ga uhite. Znaš li, Remigo?«

»Gospodine«, odvratí opskrbnik, »rado bih to saznao iz vaših usta.«

Iznenadnih se, jer mi se učini da na obredna pitanja opskrbnik odgovara isto tako obrednim riječima, kao da dobro poznaje pravila istražnog postupka i njegove zamke, i kao da je odavno upućen kako da se ponaša u takvoj prilici.

»Jasno«, uzvikivao je u međuvremenu Bernard, »tipičan odgovor okorjelog heretika! Šuljaju se kao lisice, vrlo ih je teško ukehati, zato što im njihova družba dopušta da lažu kako bi umaknuli zasluženoj kazni. Koristite se zaobilaznim odgovorima nastojeći obmanuti inkvizitora, koji ionako mora podnositi što se ophodi s tako odurnim svijetom. Ti dakle, fra Remigio, nikad nisi imao nikakve veze s navedenim fratrićima ili fratrima uboga života, ili s beginima?«

»Prošao sam isto što i mala braća, onda kad se naširoko raspravljalo o siromaštvu, ali nikada nisam pripadao beginskoj sljedbi.«

»Vidite?« reče Bernard. »Poriče da je bio begin, jer begini, iako sudjeluju u istoj herezi kao i fratrići, potonje smatraju osušenom granom franjevačkog reda, a drže da su sami od njih čistiji i savršeniji. No jedni i drugi imaju mnogo zajedničkih običaja. Možeš li zanijekati, Remigio, da su te u crkvi vidjeli zgrčenog i lica okrenuta prema zidu, ili ničice, glave pokrivene kukuljicom, mjesto da klečiš sklopljenih ruku kao ostali ljudi?«

»I redovnici svetog Benedikta leže ničice na podu, u određenim trenucima...«

»Ne pitam te ja što si radio u određenim trenucima, nego u trenucima koji za to nisu bili određeni! Znači, ne poričeš da si zauzeo bilo jedan bilo drugi položaj koji je svojstven beginima! Ali ti nisi begin, rekao si... Pa kaži mi onda: u što vjeruješ?«

»Gospodine, vjerujem u sve u što vjeruje dobar kršćanin...«

»Pobožnog li odgovora! A u što vjeruje dobar kršćanin?«

»U ono što uči sveta crkva.«

»A koja sveta crkva? Ona koju takvom smatraju vjernici što se nazivaju savršenima, pseudoapostoli, krivovjerni fratrići, ili crkva koju oni uspoređuju s babilonskom bludnicom, a u koju svi mi naprotiv čvrsto vjerujemo?«

»Gospodine«, smeteno će opskrbnik, »recite mi vi koju crkvu smatrate pravom crkvom...«

»Ja vjerujem da je to rimska crkva, jedna, sveta i apostolska, kojom upravlja papa i njegovi biskupi.«

»Ja u to vjerujem«, reče opskrbnik.

»Divne li lukavosti!« povika inkvizitor. »Divne li dosjetke de dicto! Čuli ste: on hoće da kaže kako vjeruje da ja vjerujem u tu crkvu, i izmiče dužnosti da kaže u što vjeruje on! Ali znamo mi dobro tu prepredenjačku vještinu! Da zaključimo. Vjeruješ li ti da je sakramente ustanovio Naš Gospodin, da je pokora valjana samo ako se ispovjedimo slugama Božjim, da rimska crkva ima moć da razrješuje i veže na ovome svijetu ono što će biti vezano i razriješeno na nebu?«

»Zar možda ne bih morao u to vjerovati?«

»Ne pitam te u što bi morao vjerovati, nego u što vjeruješ!«

»Ja vjerujem u sve ono u što mi vi i ostali pravi doktori naređujete da vjerujem«, prestravljeno reče opskrbnik.

»Aha! A nisu li možda pravi doktori na koje ti misliš doktori koji zapovijedaju tvojom sljedbom? Jesi li to htio reći kad si govorio o pravim doktorima? Pozivaš li se ti na te opake lažljivce, koji se smatraju jedinim nasljednicima apostola, da bi priznao svoju vjersku istinu? Ti mi daješ do znanja da ćeš mi vjerovati samo ako ja vjerujem u ono u što vjeruju oni, inače ćeš vjerovati jedino njima!«

»Nisam to rekao, gospodine«, promuća opskrbnik, »vi me na to navodite. Ja vjerujem vama, ako me vi učite onome što je pravo.«

»Oh, koje li bezobraštine!«, povika Bernard tresnuvši šakom o stol. »Ti mračnjačkom odlučnošću napamet ponavljaš obrazac koji naučava tvoja sljedba. Kažeš da ćeš mi vjerovati samo budem li propovijedao ono što tvoja sljedba smatra da je pravo. Uvijek su tako odgovarali pseudoapostoli, i d sada tako odgovaraš a da to možda i ne uviđaš, jer ti na usta ponovno izbijaju rečenice kojima su te nekoć naučili da bi prevario inkvizitore. A upravo tako svojim vlastitim riječima ti sada sebe optužuješ, a ja bih u tvoju klopku mogao upasti da u inkviziciji nemam veliko iskustvo... No, da mi prijedemo na glavnu stvar, opaki čovječe. Jesi li ikad čuo za Gherarda Segalellija iz Parme?«

»Čuo sam za njega«, reče opskrbnik probljedjevši, ako se još uopće moglo nazvati blijedim to iznemoglo lice.

»Jesi li ikad čuo za fra Dolcina iz Novare?«

»Čuo sam za njega.«

»Jesi li ga ikad vidio osobno, jesi li s njim razgovarao?«

Opskrbnik posuti koji časak, kao da želi procijeniti u kojoj mjeri odgovara da kaže dio istine. Zatim se odluči i jedva čujnim glasom protisnu: »Vidio sam ga i razgovarao sam s njim.«

»Glasnije!«, viknu Bernard. »Da s tvojih usana napokon čujemo koju istinitu riječ! Kad si s njim razgovarao?«

»Gospodine«, reče opskrbnik, »bio sam fratar u samostanu u okolici Novare kad su se u tim krajevima okupili Dolcinovi ljudi, pa su prošli i kraj mojeg samostana, a u početku se nije pravo znalo tko su...«

»Ti lažeš! Kako se franjevac iz Varagine mogao nalaziti u samostanu u okolici Novare? Nisi ti bio u samostanu, ti si već bio član družine fratrića koji su se kretali tim predjelima živeći od milostinje, i priključio si se Dolcinovima!«

»Kako to možete ustvrditi, gospodine?«, drhteći reče opskrbnik.

»Kazat ću ti kako to mogu, pače moram ustvrditi«, reče Bernard te naredi da uvedu Salvatorea.

Kad ugledah tog nesretnika, što je noć zacijelo proveo u strožem preslušavanju koje se nije odvijalo javno, obuze me sućut. Salvatorevo je lice, rekao sam, inače bilo užasno. Ali tog je jutra još više sličilo licu životinje. Nije odavalo znakove nasilja, ali se po načinu na koji se vuklo njegovo tijelo u okovima, iščašenih udova, gotovo nesposobno da se miče, dok su ga strijelci potezali poput majmuna na uzici, posve dobro razabiralo kako je morao proteći njegov grozni responzorij.

»Bernard ga je mučio...«, prošaptah Vilimu.

»Ni govora«, odgovori Vilim. »Inkvizitor nikad ne muči. Briga za tijelo okrivljenog uvijek je povjerena svjetovnim vlastima.«

»Pa to je isto!« rekoh.

»Nipošto! Nije za inkvizitora, kojemu su ruke čiste, a nije ni za ispitivanog, jer kad mu dođe inkvizitor, u njemu nađe iznenadnu podršku, melem za svoje rane, pa mu otvori srce.«

Pogledah svojeg učitelja: »Vi se šalite«, rekoh zgranuto.

»Zar misliš da je zgodno šaliti se s tim stvarima?« odvrati Vilim.

Bernard je sada ispitivao Salvatorea, a moje pero ne uspijeva prenijeti isprekidane i, da je to uopće bilo moguće, još babilonskije riječi kojima je odgovarao taj već prepolovljeni čovjek, sada sveden na opicu, kojega su svi s naporom razumjeli, tako da mu je Bernard pomagao postavljajući mu pitanja na koja je mogao odgovarati tek da ili ne, onemogućen da bilo što slaže. A što je Salvatore rekao, to moj čitatelj može sam zamisliti. Ispričao je, ili je priznao da je ispričao prošle noći,

dio priče koju sam ja već bio složio: kako je lutao kao fratrić, pastirić i pseudoapostol, kako je u fra Dolcinovo doba među dolčincima sreo Remigia, te se s njim spasio nakon bitke na brdu Rebellu, sklonivši se poslije raznih dogodovština u samostan u Casaleu. K tome doda kako je, prije nego što je poražen i uhićen, herezizarh Dolcino Remigiju predao neka pisma koja je valjalo odnijeti ne zna ni on kamo ili kome. I Remigio je ta pisma uvijek nosio uza se, ne usuđujući se da ih dostavi, a po svom ih je dolasku u opatiju, bojeći se da ih i dalje drži kod sebe, uručio knjižničaru, jest, baš Malahiji, da bi ih ovaj spremio u kakvo skrovište Zgrade.

Dok je Salvatore govorio, opskrbnik ga je gledao s mržnjom, i u jednom se trenutku više nije mogao suzdržati nego mu doviknu: »Zmijo, skote, bio sam ti otac, prijatelj, branitelj, tako mi vraćaš!«

Salvatore pogleda svojega zaštitnika kojemu je sada bila potrebna zaštita te mu s mukom odgovori: »Gospodin Remigio, dok je moglo bit, tuus erabam. Et carissimus si mi bio. Sad znaš kakvi su žbiri. Qui non habet caballum idat cum pede...«

»Luđače!«, opet mu povika Remigio. »Zar se nadaš da ćeš se spasiti? Zar ne znaš da ćeš i ti umrijeti kao heretik? Reci da si govorio na mučilima, reci da si sve izmislio!«

»Što ja znam, gosparu moj, koja sve nomina habent te tricae et kučinae... Patareni, leonisti, arnaldisti, speronisti, obrezani... Ja nis homo literatus, peccavi sine malitia, zlo ne misleći, el zna gospodin Bernardus magnificentissimus, et spero u indulgentia sua in nomine patre et filio et spiritis sanctis...«

»Bit ćemo milostivi koliko nam to naša služba dopusti«, reče inkvizitor, »i očinskom ćemo blagonaklonošću procijeniti tvoju dobru volju da nam otvoriš srce. Idi, idi, vrati se u svoju ćeliju, meditiraj i ufaj se u milosrđe Gospodinovo. Sada nam valja pretresati pitanje od posve drugačijeg značenja. Ti si dakle, Remigio, uza se nosio Dolcinova pisma te ih dao svojemu subratu koji se brine o knjižnici...«

»Nije istina, nije istina!«, vrisnu opskrbnik, kao da takva obrana još ima kakvu djelotvornost. A Bernard ga s pravom prekinu: »Pa nije nam potrebno da nam svoj pristanak dadneš ti, nego Malahija iz Hildesheima.«

Zapovjedi da pozovu knjižničara, kojega nije bilo među prisutnima. Ja sam znao da je on u skriptoriju ili negdje oko bolnice i da traži Benna s knjigom. Pođoše ga potražiti, a kad se pomoli, smućen i trudeći se da nikoga ne pogleda u lice, Vilim razočarano promrmlja:

»A sad će Benno moći raditi što ga je volja.« No varao se, jer vidjeh kako Bennovo lice proviruje iznad ramena drugih redovnica što su se gurali na vratima dvorane kako bi slijedili preslušavanje. Pokazah ga Vilimu. Tad pomislimo da u njega ovaj događaj pobuđuje još jaču znatiželju negoli knjiga. Naknadno doznasmo da je do tog trenutka on već bio zaključio stanoviti svoj prljavi posao.

Malahija, dakle, stade pred suce, a da mu pogled nijednom ne susrete opskrbnikove oči.

»Malahijo«, reče Bernard, »jutros, poslije noćasnijeg Salvatoreova priznanja, upitao sam vas jeste li od ovdje nazočnog okrivljenog primili neka pisma...«

»Malahijo!«, zaurla opskrbnik, »maloprije si mi se zakleo da nećeš ništa učiniti protiv mene!«

Malahija se jedva osvrnu prema okrivljenom, kojemu je bio okrenut, i reče tako tiho da ga gotovo nisam čuo: »Nisam se krivo zakleo. Ako sam nešto mogao učiniti protiv tebe, to sam već bio učinio. Pisma sam gospodinu Bernardu bio predao već jutros, prije nego što si ti ubio Severina...«

»Ali ti znaš, ti moraš znati da ja nisam ubio Severina! Ti to znaš jer si već bio ondje!«

»Ja?« upita Malahija. »Ja sam onamo ušao pošto su te otkrili.«

»Pa ipak«, umiješa se Bernard, »što si ti tražio kod Severina, Remigio?«

Opskrbnik se okrenu i ustrašeno pogleda Vilima, onda pogleda Malahiju, onda opet Bernarda: »Ali ja... ja sam jutros čuo da ovdje prisutni fra Vilim kaže Severinu neka čuva neke papire... od sinoć, otkako je uhićen Salvatore, bojao sam se da se ne počne pričati o tim papirima...«

»Dakle, ti znaš nešto o tim pismima!«, likujući kliknu Bernard. Opskrbnik je sad već bio uhvaćen u stupicu. Bio je pritiješnjen između dviju prijekih potreba, da sa sebe skine optužbu za krivovjerje i da od sebe odaleči sumnju da je počinio umorstvo. Odluči po svojoj prilici da se odupre drugoj optužbi, nagonski, jer njegovim postupcima više nisu upravljala nikakva pravila i nikakav razum: »Poslije ću govoriti o pismima... opravdat ću se... reći ću kako sam do njih došao... Ali pustite me da objasnim što se dogodilo jutros. Ja sam mislio da će se govoriti o tim pismima, kad sam vidio da je Salvatore pao u ruke gospodinu Bernardu... Pomisao na ta pisma već mi godinama muči dušu... Kad sam onda čuo kako Vilim i Severin razgovaraju o nekim papirima... ne

znam, sav isprepadan, pomislio sam da ih se Malahija otarasio i dao ih Severinu... htio sam ih uništiti pa sam tako otišao Severinu... vrata su bila otvorena, a Severin je već bio mrtav, stao sam prekapati po njegovim stvarima tražeći pisma... samo sam se bojao...«

Vilim mi šapnu na uho: »Jadni glupan, strepeći od jedne opasnosti, naglavce se bacio u drugu...«

»Uzmemo da kažeš gotovo — mislim gotovo — istinu«, uplete se Bernard. »Ti si mislio da Severin ima pisma pa si ih tražio kod njega. A zašto si pomislio da ih on ima? I zašto si prije toga ubio i drugu subraću? Jesi li možda mislio da ta pisma odavno kolaju među njima? Je li u ovoj opadnji možda običaj ići u potjeru za relikvijama spaljenih heretika?«

Vidjeh kako je Opat protrnuo. Nije bilo ničeg podmuklijeg od optužbe da se skupljaju relikvije heretika, a Bernard je vrlo spretno miješao zločine s herezom, a sve to zajedno sa životom u opatiji. Moje razmišljanje prekinu opskrbnik, koji je vikao kako on nema nikakve veze s ostalim zločinima. Bernard ga blago umiri: u ovom trenutku ne raspravlja se o tom pitanju, njega ispituju zbog zločina hereze, i neka ne pokušava (a tu mu glas postade stroži) odvrćati pozornost sa svojih heretičkih lutanja govoreći o Severinu ili nastojeći baciti sumnju na Malahiju. Treba, dakle, da se vratimo na pisma.

»Malahijo iz Hildesheima«, reče obrativši se svjedoku, »vi ovdje niste kao optuženik. Jutros ste odgovarali na moja pitanja i na moj zahtjev a da ništa niste pokušali sakriti. Sada ćete ovdje ponoviti ono što ste mi jutros kazali. Nemate se čega bojati.«

»Ponavljam što sam jutros rekao«, reče Malahija. »Ubrzo pošto je došao ovamo, Remigio je preuzeo brigu oko kuhinje, pa smo iz službenih razloga često dolazili u dodir... ja sam, kao knjižničar, zadužen da uvečer zaključam cijelu Zgradu, pa prema tome i kuhinje... nemam zašto tajiti da smo se nas dvojica zbližili kao braća, a ja nisam imao razloga da sumnjam u tog čovjeka. On mi je ispričao da kod sebe ima neke isprave povjerljive naravi, što su mu predane pod ispovjednom tajnom, a koje ne smiju dopasti ruku neupućenima, pa ga je bilo strah držati ih uza se. Kako sam ja čuvao jedino mjesto u samostanu u koje nitko drugi nema pristupa, zamolio me da te papire pohranim daleko od radoznalih pogleda, a ja sam pristao ne sluteći da su isprave heretičke naravi, pa ih nisam ni čitao, nego sam ih smjestio... smjestio sam ih u najskrovitiji kut knjižnice i otada na to zaboravio, sve dok mi to jutros nije spomenuo gospodin inkvizitor, i onda sam otišao po njih i izručio mu ih...«

Opat, razljućen, uze riječ: »Zašto me nisi obavijestio o toj svojoj pogodbi s opskrbnikom? Knjižnica nije namijenjena čuvanju stvari koje su vlasništvo redovnika!« Opat je izveo načisto kako opatija nema ništa s tom pričom.

»Gospodine«, zbunjeno odgovori Malahija, »nije mi se činilo da je to nešto važno. Zgriješio sam ne misleći zla.«

»Naravno, naravno«, srdačno će Bernard, »svi smo uvjereni da je knjižničar postupio u dobroj namjeri, što dokazuje i njegova iskrena spremnost da surađuje s ovim sudom. Bratski ću zamoliti vašu uzumnožnost da ga ne tereti za taj davni nesmotreni čin. Mi Malahiji vjerujemo. I od njega tražimo samo da pod prisegom potvrdi da su papiri koje ću mu sad pokazati oni koje mi je dao jutros i koje mu je Remigio iz Varagine predao prije mnogo godina, kad je stigao u opatiju.« Pokazivao je dva pergamenta koja je izvadio iz svežnja listova na stolu. Malahija ih pogleda i sigurnim glasom reče: »Kunem se svemogućim Bogom, presvetom djevicom Marijom i svim svecima da tako jest i da je tako bilo.«

»To mi je dovoljno«, reče Bernard. »Slobodno pođite, Malahijo iz Hildesheima.«

Dok je Malahija pognute glave izlazio, malo prije nego što stiže do vrata, iz skupine znatiželjnika koji su u gomili stajali u pozadini začu glas: »Ti si mu skrivao pisma, a on je tebi u kuhinji pokazivao iskušeničke guzice!« Nekolicina ih se glasno nasmija, Malahija žurno izađe proguravši se udarcima lakata slijeva i zdesna, a ja bih bio dao ruku u vatru da je glas Aymarov, samo što je glas koji je rečenicu izviknuo bio izmijenjen i piskutav. Opat se preli ljubičastom bojom i dreknu im neka ušute te svima zaprijeti strašnim kaznama, naredivši da isprazne dvoranu. Bernard se dvosmisleno smješкао, a kardinal Bertrand, na drugoj strani dvorane, stade se naginjati i govoriti nešto na uho Jeanu d'Anneauxu, na što je ovaj rukom pokrio usta i klimao glavom kao da kašlje. Vilim mi reče: »Opskrbnik nije puteno griješio samo za svoj račun, nego je bio i svodnik. No Bernarda za to nije briga, tek toliko da dovede u nepriliku Abbonea, carskog posrednika...«

Prekide ga upravo Bernard, koji se sada obraćao njemu: »Zanimalo bi me uostalom da od vas, fra Vilime, saznam o kojim ste papirima jutros razgovarali sa Severinom, kad vas je opskrbnik čuo i upao u zabludu.«

Vilim izdrži njegov pogled: »Upao u zabludu, upravo tako. Razgovarali smo o primjerku rasprave o psećoj hidrofobiji Ayyuba al Ru-

hawija, divne i učene knjige koja je vama po čuvenju jamačno znana i koja vam je vjerojatno često znala biti od velike koristi... Hidrofobija se, veli Ayyub, prepoznaje po dvadeset i pet vidljivih znakova...«

Bernardu, koji je pripadao redu domini canes, to jest Gospodinovih pasa, ne učini se uputnim da se upušta u novu bitku. »Posrijedi su dakle bile stvari koje se ne tiču slučaja o kojemu je riječ«, reče brzo. Zatim nastavi istragu.

»Vratimo se na tebe, minorite fra Remigio, koji si daleko opasniji od hidrofobična psa. Da je brat Vilim ovih dana više pozornosti obratio pjeni na ustima heretika negoli na ustima pasa, možda bi bio i on otkrio koju zmiju što se legla u opatiji. Vratimo se k tim pismima. Sada sa sigurnošću znamo da su bila u tvojim rukama i da si se trsio da ih skriješ kao da je u njima otrov, pa da si čak i ubio...«, kretnjom ruke spriječi opskrbnikov pokušaj da tu tvrdnju opovrgne, »...a o ubojstvu ćemo govoriti poslije... da si ubio, rekoh, kako ih ja nikada ne bih dobio. Onda, priznajesh li ove papire svojima?«

Opskrbnik ne odgovori, ali je njegova šutnja bila dovoljno rječita. Stoga Bernard nasrnu: »A što su ti papiri? To su dvije stranice koje je svojom rukom ispisao herezizarh Dolcino, nekoliko dana prije nego što je zarobljen, a koje je povjerio svojem privrženiku da ih odnese drugim njegovim sljedbenicima rasutim po Italiji. Mogao bih vam pročitati sve što se u njima kaže, i kako Dolcino, strahujući da će mu uskoro doći kraj, šalje poruku neka se ufaju — kaže on svojoj subraći — u đavla! On ih tješi objavljujući im da se, doduše, rokovi koje on tu navodi ne slažu s rokovima iz njegovih prethodnih pisama, u kojima je za godinu 1305. obećao potpuno istrebljenje svih popova što će ga provesti car Fridrik, ali da to istrebljenje ipak nije daleko. I taj je put herezizarh lagao, jer je od toga dana prošlo dvadeset i više godina, a da se nijedno od njegovih zlogukih predviđanja nije obistinilo. Ali nije na nama da raspravljamo o tim smiješnim i praznovjernim proročanstvima, nego o tome što je Remigio njihov donosilac. Možeš li još nijekati, krivovjerni i nepokajani fratre, da si općio i taboriose sa sljedbom pseudoapostola?«

Opskrbnik to sad više nije mogao nijekati: »Gospodine«, reče, »moja je mladost obilovala groznim greškama. Kad sam čuo za Dolcinovo propovijedanje, pošto su me već ionako bile zavele greške fratara uboga života, povjerovao sam u njegove riječi i prišao njegovoj družini. Jest, istina je, bio sam s njima u okolici Brescie i Bergama, bio sam s njima u Comu i u Valsesiji, s njima sam se sklonio na Čelavi Zid i u

dolinu Rasse, i naposljetku na brdo Rebello. No nisam imao udjela ni u jednom zlodjelu, a kad su oni pljačkali i služili se nasiljem, ja sam u sebi još uvijek nosio krotkost svojstvenu Franjinim sinovima, i upravo sam na Rebellu Dokinu kazao da više ne želim sudjelovati u njihovoj borbi, pa mi je on dao svoju privolu da odem, jer, kako reče, uza se neće strašljivaca, nego me samo zamolio da ta pisma odnesem u Bolognu...«

»Kome?«, upita kardinal Bertrand.

»Nekim njegovim sljedbenicima, čini mi se da im se sjećam imena, a kako ih se budem sjećao, tako ću vam ih kazivati, gospodine«, žustro ga stade uvjeravati Remigio. Pa izgovori imena nekoliko ljudi za koje kardinal Bertrand pokaza da ih poznaje, jer se zadovoljna lica osmjehnu kimnuvši Bernardu u znak sporazuma.

»Vrlo dobro«, reče Bernard te zabilježi ta imena. Onda zapita Remigia: »A kako to da nam sada izručuješ svoje prijatelje?«

»Nisu oni moji prijatelji, gospodine, u prilog tome govori i to što im pisma nikada nisam dostavio. Dapače, učinio sam i više od toga, i sada to kažem pošto sam toliko godina pokušavao zaboraviti: kako bih ta mjesta mogao napustiti a da me ne zarobi vojska biskupa Vercellija koja nas je čekala u ravnici, uspio sam se povezati s nekima od njih pa sam im u zamjenu za propusnicu pokazao putove kojima će lakše napasti Dolcinove utvrde, zbog čega je uspjeh crkvenih snaga dijelom zasluga moje suradnje...«

»Vrlo zanimljivo. To nam kaže ne samo da si ti bio heretik, nego da si bio i kukavica i izdajica. To ne mijenja tvoj položaj. Kao što si danas, ne bi li se spasio, pokušao optužiti Malahiju, koji ti je također učinio uslugu, tako si tada, da bi se spasio, svoje drugove u grijehu izručio pravdi. No ti si izdao njihova tijela, nikada nisi izdao ono što su naučavali, nego si ova pisma sačuvao kao relikvije nadajući se da ćeš jednoga dana imati hrabrosti i mogućnosti da ih, ne izlažući se pogibeljima, dostaviš kako bi se ponovno umilio lažnim apostolima.«

»Nisam, gospodine, nisam«, govorio je opskrbnik obliven znojem, dok su mu se ruke tresle. »Nisam, kunem vam se da...«

»Kuneš se!« uzviknu Bernard. »Evo još jednog dokaza tvoje zloće! Misliš se zaklinjati zato što ti znaš da ja znam da su krivovjerni Valdenzi spremni na svakojake lukavštine, pa čak i na smrt, samo da se ne moraju zakleti. A ako ih na to nagna strah, pretvaraju se da se zaklinju i promrse kakvu krivu zakletvu! Ali ja dobro znam da ti nisi iz sekte lionskih siromaha, lisico prepredena, pa me nastojiš uvjeriti da nisi

ono što nisi, kako ja ne bih rekao da si ti ono što jesi! Kuneš se, dakle? Kuneš se da bi se oslobodio, ali znaj da meni nije dovoljna samo jedna zakletva! Mogu zahtijevati jednu, dvije, tri, stotinu, koliko mi se prohtije. Vrlo dobro znam da vi, pseudoapostoli, dajete oprost onome tko se lažno zakune da ne izda sljedbu. I tako će svaka tvoja zakletva biti još jedan dokaz tvoje krivnje!»

»Pa što da onda radim?«, kriknu opskrbnik bacivši se na koljena.

»Nemoj mi tu padati ničice kao begin! Ne možeš ništa učiniti. Jedino ja sada znam što da se čini«, reče Bernard uz jeziv osmijeh. »Ti treba samo da priznaš. I bit ćeš proklet i osuđen priznaš li, i bit ćeš proklet i osuđen ne priznaš li, jer ćemo te kazniti kao krivokletnika! Priznaj, dakle, da barem skratimo ovo mučno preslušavanje, koje nam smučuje savjest i smisao za blagost i za sućut!«

»Ali što treba da priznam?«

»Dvije vrste grijeha. Da si bio članom Dolcinove sljedbe, da si s njom dijelio heretičke postavke, običaje i uvrede dostojanstava biskupa i gradskih uprava, da se ne kaješ i da dalje odobravaš njezine laži i obmane, i sad kad je herezizarh mrtav i kad mu je sekta rastjerana, iako ne i posve svladana i uništena. I da si, do dna duše iskvaren sramnim obredima što si ih naučio u svojoj sekti, krivac za zločine spram Boga i ljudi koji su počinjeni u ovaj opatiji, iz razloga koje još ne mogu pojmiti, ali koje i neće biti nužno posvema razjasniti, jer smo već bjelodano dokazali (kao što upravo činimo) da hereza onih koji su propovijedali i propovijedaju siromaštvo, protiv naputaka gospodina pape i njegovih bula, mora dovesti do zločinačkih djela. To će vjernici morati doznati i to će mi dostajati. Priznaj.«

Sada je bilo jasno što Bernard hoće. Ni najmanje se ne zanimajući za to tko je ubio ostale redovnike, htio je tek dokazati da se Remigio na svaki način slaže s idejama što ih zastupaju carevi teolozi. A pošto je pokazao kako su te ideje, koje su ujedno pripadale i kapitolu u Perugi, povezane s idejama fratrića i dolčinovaca, te kako u toj opatiji jedan jedini čovjek sudjeluje u svim tim herezama i da je on počinitelj mnogih zločina, time je svojim protivnicima imao zadati doista smrtnu udarac. Pogledah Vilima i shvatih da je shvatio, ali da ne može ništa, premda je to bio predvidio. Pogledah Opata i vidjeh da mu je lice smrknuto: sa zakašnjenjem je uvidio da su i njega namamili u stupicu, i da se slama i sam njegov posrednički autoritet, sad kad se o njemu stvori slika kao o gospodarstvu mjesta na koje su se sjatile sve gadosti stoljeća. Sto se tiče opskrbnika, više nije znao za koji bi još zločin sa sebe mogao skinuti

sumnju. No možda on u tom trenutku nije bio kadar ni za kakvu proračunatost, pa je krik što mu se ote iz grudi bio krik duše njegove, i u njemu je i njime iskaljivao godine i godine svojega tajnog grizodušja. Ili je, nakon života koji je proveo u kolebanjima, oduševljenjima i razočaranjima, kukavičlucima i izdajama, pred neminovnošću svoje propasti odlučio da ispovjedi vjeru svoju ne pitajući se više je li pravedna ili pogrešna, nego kao da samome sebi želi pokazati da je sposoban u nešto vjerovati.

»Jest, istina je«, povika, »bio sam s Dolcinom i zajedno sam s njima činio zločine i raspojasano živio, možda sam bio lud, brkao ljubav prema Gospodinu našem Isusu Kristu s potrebom za slobodom i s mržnjom prema biskupima, istina, griješio sam, ali sam nedužan za ono što se dogodilo u opatiji, kunem vam se!«

»U međuvremenu smo nešto i postigli«, reče Bernard. »Znači, ti priznaješ da si pristajao uz herezu Dolcinovu, vještice Margarete i njihovih pajdaša. Priznaš li da si bio s njima dok su kraj Trivera vješali mnoge Kristove vjernike, a među njima i nevino desetogodišnje dijete? I kad su vješali druge muškarce u nazočnosti njihovih žena i roditelja, zato što se nisu htjeli predati samovolji te paščadi? I jer ste, kad vas je zasljepila vaša mahnitost i vaša oholost, smatrali da se neće moći spasiti nitko tko ne bude pripadao vašoj družbi? Govori!«

»Jest, jest, vjerovao sam u to, i činio sam ono drugo!«

»A jesi li bio prisutan kad su uhvatili nekoliko biskupima odanih ljudi i neke od njih do smrti izgledjivali u tamnici, i kad su trudnoj ženi odsjekli ruku, pustivši da nakon toga rodi dijete koje je smjesta nekršteno umrlo? A jesi li bio s njima kad su sravnili sa zemljom i spalili sela Mosso, Trivero, Cossillu i Flecchiju, i još mnogo drugih naselja na području Crepacorija, i mnogo kuća u Mortilianu i u Quorinu, i kad su užgali crkvu u Triveru ukaljajući prethodno svete slike, otrgnuvši ploče s oltara, polupavši Djevičinu kipu ruku, opljačkavši kaleže, urese i knjige, srušivši zvonik, razbivši zvona, prisvojivši sve posude što su bile vlasništvo bratstva i imovinu svećenikovu?«

»Jesam, jesam, bio sam tamo, i nitko više nije znao što se to radi, htjeli smo požuriu trenutak kazne, bili smo prethodnica caru kojega je slalo nebo i svetome papi, morali smo pospješiti vrijeme kad je imao sići anđeo bratolj ubija, a tada će svi primiti milost Duha Svetoga, a crkva će se obnoviti, a kad budu uništeni svi opaki, samo će savršeni vladati!«

Opskrbnik kao da je istovremeno bio vragom opsjednut i prosvijedjen, činilo se da je nešto provalilo branu šutnje i himbe, da mu

se prošlost vraća ne samo na riječima, nego i u slikama, i da iznova proživljuje osjećaje kojima se nekoć zanosio.

»Onda«, navaljivao je Bertrand, »ti priznajesh da ste kao mučenika štovali Gherarda Segalellija, da ste rimskoj crkvi nijekali svaku vlast, da ste tvrdili kako vam ni papa niti ikoji autoritet ne mogu propisati drugačiji način života, kako nitko nema prava da vas izopći, kako su crkveni prelati od vremena svetoga Silvestra bili prijestupnici i zavodnici, osim Pietra iz Morronea, kako laici nisu dužni plaćati desetinu popovima koji ne žive u stanju posvemašnje bespriječnosti i siromaštva poput prvih apostola, kako desetine prema tome valja plaćati samo vama, jedinim apostolima i Kristovim siromasima, kako za molitvu posvećena crkva ne vrijedi više od štale, da ste išli selima i zavodili narod vičući 'penitenziagite', da ste pjevali Salve Regina i tako podmuklo privlačili svjetinu, i da ste se pravili skrušenicama i pred očima svijeta vodili bespriječoran život, a zatim biste se prepuštali razuzdanosti i razvratu, jer niste vjerovali u sakrament braka niti u ikoji drugi sakrament, i da ste se smatrali čistijima od drugih da biste sebi mogli dopustiti svakakve gnusobe i svakakva vrijeđanja vlastitog i tuđeg tijela? Govori!«

»Jest, jest, ja priznajem pravu vjeru u koju sam tada svom dušom vjerovao, priznajem da smo odbacili svoje haljine u znak odricanja, da smo uskratili sebi svaku imovinu, dok je se vi, pseta pogana, nikada nećete odreći, da otad više ni od koga nismo primali novac niti smo ga uza se nosili, nego smo živjeli od milostinje, i ništa nismo čuvali za sutra, a kad bi nas ugstili i prostrli nam trpezu, jeli bismo i odlazili ostavivši na stolu sve što bi nam preteklo...

»A palili ste i pljačkali da biste se dokopali imovine dobrih kršćana!«

»A palili smo i pljačkali jer smo siromaštvo izabrali kao sveopći zakon pa smo imali pravo prisvajati tuđa nezakonito stečena blaga, i htjeli smo po srijedi razderati mrežu pohlepe što se protezala od župe do župe, ali nikad nismo pljačkali da bismo posjedovali, niti ubijali da bismo pljačkali, ubijali smo da bismo kaznili, da bismo krvlju pročistili nečiste, možda nas je obuzimala neumjerna želja za pravdom, griješi se i zbog pretjerane ljubavi prema Bogu, zbog prekomjerne bespriječnosti, mi smo bili ona prava duhovna bratovština koju je Gospodin poslao i kojoj je namijenio slavu posljednjih vremena, tražili smo svoju nagradu na nebu preduhitrivši dan kad ćete vi biti uništeni, mi smo bili jedini apostoli Kristovi, svi su ga ostali izdali, a Gherardo Segalelli

bio je Božja biljka, planta Deipullulans in radicefidei, svoje smo pravilo dobili izravno od Boga, ne od vas, pseta prokleta, lažljivi propovjednici što uokolo širite vonj sumpora, a ne miris tamjana, podla pseta, mrcine smrdljive, vrane, sluge one avignonske kurve, vi što ste se paklu zavjetovali! Ja sam tada vjerovao, a i naša su se tijela iskupila, i bili smo mač Gospodinov, čak je i nevine valjalo ubijati da bismo vas sve što prije poubijali. Mi smo htjeli bolji svijet, svijet mira i plemenitosti, i sreću za svakoga, mi smo htjeli ubiti rat koji ste vi svojom pohlepom donosili, zašto nam spočitavate što smo morali proлити malo krvi kako bismo uspostavili pravdu i sreću... nije... nije je trebalo još mnogo, da s tim svršimo, ipak se isplatilo zacrveniti svu vodu Carnasca, onoga dana u Stavellu, bilo je i naše krvi, nismo se štedjeli, naše krvi i vaše krvi, mnogo, mnogo, odmah, odmah, primicalo se vrijeme Dolcinova proročanstva, valjalo je požuriti razvoj događaja...«

Sav se tresao, otirao ruke o mantiju kao da ih hoće očistiti od krvi o kojoj je govorio. »Proždrljivac je ponovno postao čistim«, reče mi Vilim. »Pa zar je to čistoća?«, užasnuto upitah. »Valjda postoji i čistoća druge vrste«, reče Vilim, »ali kakva god bila, uvijek me plaši.«

»Sto vas najviše straši u čistoći?«, zapitah.

»Žurba«, odvrati Vilim.

»Dosta, dosta«, govorio je sad Bernard, »od tebe smo tražili priznanje, a ne poziv na pokolj. Dobro, ne samo da si bio heretik, nego jesi još uvijek. Reci nam, onda, kako si ubio svoju subraču u ovoj opatiji, i zašto.«

Opskrbnik prestade drhtati, i osvrnu se kao da se budi iz sna: »Ne«, reče, »sa zločinima u opatiji nemam nikakve veze. Priznao sam sve što sam napravio, ne tjerajte me da priznam što nisam napravio...«

»Ima li još išta što ti nisi mogao napraviti? Zar sada tvrdiš da si nedužan? O, janje pitomo, o uzoru krotkosti! Čuli ste ga, jednom su mu ruke bile krvlju uprljane, a sad je nedužan! Možda smo pogriješili, Remigio iz Varagine je uzor kreposti, vjerman sin majke crkve, dušmanin Kristovih dušmana, uvijek je poštovao red što ga je budna ruka Crkve svojim trudom ustanovila selu i gradu, mirno bavljenje trgovinom, obrtničke radnje, crkvene riznice. On je nedužan, ništa nije učinio, u zagrljaj mi dođi, fra Remigio, da te tješim i branim od optužaba što su ih zlikovci protiv tebe podigli!« I dok je Remigio izgubljeno gledao kao da je najednom povjerovao u konačno odrješenje, Bernard se opet ustoboči i naredbodavnim se tonom obrati zapovjedniku strijelaca.

»Odbojna su mi sredstva koja je Crkva oduvijek kudila kad se njima služila svjetovna vlast. No postoji zakon koji vlada i upravlja čak i mojim osobnim osjećajima. Zatražite od Opata da vam da kakvu prostoriju gdje se mogu namjestiti mučila. Ali tome nećemo pristupiti odmah. Neka tri dana ostane u ćeliji, s rukama i nogama u kladama. Neka mu se onda pokažu mučila. Samo pokažu. A četvrtog ćemo se dana njima poslužiti. Pravdu ne goni žurba, kao što su mislili pseudoapostoli, a Božja pravda ima na raspolaganju stoljeća. Radite polako i postepeno. I nadasve pamтите što smo više puta ponovili: valja izbjegavati osakaćenja i smrtnu opasnost. Jedna od olakšica što ih taj postupak pruža bezbožniku sastoji se upravo u tome što mu omogućuje da smrt iščekuje i da u njoj unaprijed uživa, ali da je ne dočeka prije negoli ga potpuno i dobrovoljno priznanje pročisti i oslobodi.«

Strijelci se prignuše da podignu opskrbnika, no on se odupre nogama o tlo i stade se otimati, dajući znakove da želi govoriti. Dobivši dopuštenje progovori, ali su mu riječi jedva izlazile iz usta, pa mu je govor bio nalik na mljaskanje pijanca i po nečemu djelovao besramno. Tek malo-pomalo dok je govorio poprimi onu divlju silinu što je maloprije nadahnula njegovu ispovijed.

»Nemojte, gospodine. Ne stavlajte me na muke. Ja sam kukavan čovjek. Tada sam izdao, jedanaest sam godina u ovom samostanu nije kao svoju negdašnju vjeru, od vinogradara i od seljaka ubirao desetine, nadgledao staje i torove da bi se uvećala Opatova bogatstva, od svoje volje surađivao u upravljanju ovim utočištem Antikristovim. I dobro mi je bilo, zaboravio sam dane pobune, naslađivao se ukusnim zalogajima i drugim užicima. Ja sam podlac. Danas sam prodao svoju staru subraću iz Bologne, no onda sam prodao Dolcina. I kao podlac sam, preodjeven u križara, prisustvovao zasluženu Dolcinovom i Margaretinom, kad su ih na Svetu subotu vodili u dvorac Bugello. Tri sam mjeseca lutao oko Vercellija, sve dok nije stiglo pismo pape Klementa u kojemu je bila osuda. I vidio sam kako Margaretu komadaju pred Dolcinovim očima, a ona je vrištala, onako priklana, to jedno tijelo koje sam jedne noći i ja dodirivao... A dok je gorio njezin zlostavljeni leš, prešli su na Dolcina i užarenim mu kliještima iščupali nos i muda, i nije istina što su poslije kazali, da nije ni zastenjao. Dolcino je bio visok i snažan, imao je, kao vrag, dugu bradu i ridu kosu koja mu se u kovrčama spuštala niz ramena, bio je lijep i moćan kad nas je vodio, sa šeširom široka oboda, s perom, i s mačem opasanim preko talara, Dolcino je muškarcima ulijevao strah, a žene su kričale od uživanja gledajući ga... Ali kad su

ga mučili, i on je vikao od boli, kao žena, kao bik, iz svih mu je rana liptala krv dok su ga prenosili iz kuta u kut, i dalje mu zadavali manje rane da bi pokazali kako dugo može živjeti đavolov izaslanik, a on je htio umrijeti, molio je da ga dokrajče, ali umro je prekasno, kad je već bio na lomači, kao hrpa krvava mesa. Ja sam ga slijedio i radovao se što sam izmakao toj kušnji, bio sam ponosan na svoju lukavost, a sa mnom je bio i ona bitanga Salvatore i govorio mi: kako smo dobro učinili, brate Remigio, što smo se ponijeli kao pametni ljudi, nema ništa gore od mučenja! Toga bih se dana bio odrekao svih vjera ovoga svijeta. I godinama, godinama govorim sebi kakva sam kukavica bio, i koliko sam bio sretan što sam kukavica, a ipak sam se uvijek nadao da ću samome sebi dokazati da nisam takva kukavica. Danas si mi d za to dao snage, gospodine Bernarde, za mene si bio što su za najkukavnije od mučenika bili poganski carevi. Dao si mi hrabrosti da ispovjedim ono u što sam svom dušom svojom vjerovao, premda se moje tijelo povuklo. Ali ne primoravaj me na preveliku hrabrost, veću nego što ovo moje smrtno tmplo može podnijeti. Ne, nemoj me mučiti. Reći ću sve što ti budeš htio, bolje je odmah na lomaču, umreš ugušen prije nego te spale. Muke kao Dolcinove, to nemoj. Ti hoćeš leš, a da bi ga dobio, treba da ja na sebe primim krivnju za druge leševe. Lešom ću postati uskoro, u svakom slučaju. Stoga, dat ću ti što tražiš.

Adelma iz Otranta ubio sam iz zavisti što je tako mlad i što se tako sjajno poigrava čudovištima sličnima meni, koji sam star, debeo, nizak i neznanica. Venancija iz Salvemeca sam ubio jer je bio odviše učen i jer je čitao knjige koje ja nisam razumio. Berengara iz Arundela sam ubio iz mržnje prema njegovoj knjižnici, ja koji sam se teologijom bavio tako što sam batinao pretile župnike. Severina iz Svetog Emerika sam ubio... zašto? Zato što je skupljao biljke, ja koji sam bio na brdu Rebellu gdje smo biljke jeli ne pitajući se o njihovim svojstvima. Uistinu, mogao bih ubijati i druge, uključujući i našega Opata: uz papu ili uz carstvo, on uvijek spada među moje neprijatelje i oduvijek sam ga mrzio, čak i kad me hranio, jer sam ja hranio njega. Je li ti dosta? Ah, nije, želiš saznati i kako sam poubijao sve te ljude... Pa, ubijao sam ih... da vidimo... Zazivajući sile paklene, uz pomoć tisuće legija koje su mi dali da im zapovijedam putem umijeća u kojemu me poučio Salvatore. Da biste nekoga ubili, nije ga prijeko potrebno pogoditi, vrag to učini umjesto vas, ako mu znate zapovijedati.«

Gledao je nazočne ortački im se smijući. No to je sad već bio smijeh bezumnika, iako je, na što me poslije upozorio Vilim, taj be-

zumnik smogao dovoljno oštroumlja da za sobom u propast povuče Salvatorea, da bi se osvetio što ga je potkazao.

»A kako si zapovijedao vragu?« nasrtao je Bernard, koji je to bunčanje primao kao pravovaljano priznanje.

»Znaš i ti kako, nitko ne opći toliko godina s onima koji su vragom opsjednuti a da ne stekne njihove običaje! I ti to znaš, gulikožo apostola! Uzmeš crnu mačku, zar ne, koja nema nijednu bijelu dlaku (a ti to znaš) i svežeš joj sve četiri šape, zatim je u ponoć odneseš na raskrižje i onda glasno vikneš: o, veliki Luciferu, care pakleni, ja te uzimam i uvodim te u tijelo neprijatelja svojeg, kao što sada kao uznika držim ovu mačku, a ako mojeg neprijatelja otjeraš u smrt, sutradan, u ponoć, na ovom istom mjestu, ja ću ti žrtvovati ovu mačku, a ti ćeš učiniti što ti zapovijedam čarobnim moćima koje ja sada zazivam po tajnoj knjizi svetog Ciprijana, u ime svih vođa najvećih legija paklenih, Adramelka, Alstora i Azazela, koje ja sada molim, zajedno sa svom braćom njihovom...« Usnice su mu titrale, oči kao da su mu ispale iz očnih šupljina, i on počeo moliti — ili bolje, činilo se da moli, ali je zaklinjao sve đavole paklenskih legija... »Abigor, pecca pro nobis... Amon, miserere nobis... Samael, libera nos a bono... Belial eleyson... Focalor, in corruptionem meam intende... Haborym, damnamus dominum... Zaebos, anum meum aperies... Leonardo, asperge mespermate tuo et inquinabor...«

»Dosta, dosta!«, derali su se prisutni križajući se i uzvikujući: »Oh, Gospodine, oprosti nam!«

Opskrbnik je sada šutio. Pošto je izustio imena svih tih đavola, pade licem prema zemlji, a niz bradu mu je curila bjeličasta slina, usta su mu bila nakreveljena i zubi su mu škrgutali. Premda smalaksale od okova, njegove su se ruke grčevito širile i stiskale, a noge se ritale i poskakivale. Opazivši da se ja tresem od groze, Vilim mi položi ruku na glavu te me uhvati za šiju da bi me smirio: »Zapamti«, reče mi, »na mukama ili pod prijetnjom da će na muke čovjek kaže ne samo ono što je učinio, nego i što je htio učiniti, iako to ni sam nije znao. Remigio sada svim srcem želi smrt.«

Strijelci odvedoše opskrbnika koji se još previjao u grčevima. Bernard pokupi svoje papire. Zatim pogledom prikova nazočne, smučene i nepomične.

»Saslušanje je završeno. Okrivljeni je priznao i bit će odveden u Avignon, gdje će se održati konačni postupak, u svrhu pomne zaštite istine i pravde, i bit će spaljen tek nakon tog redovitog postupka. On vam, Abbone, više ne pripada, a ne pripada ni meni, koji sam bio tek

ponizno oruđe u rukama istine. Oruđe pravde je na drugome mjestu, pastiri su obavili svoju dužnost, sad je na psima da zaraženu ovcu odvoje od stada i vatrom je pročiste. Okončala su se ta bijedna zbivanja u kojima se ovaj čovjek ukaljavao tolikim jezivim zločinima.

Neka opatija odsad živi u miru. Ali svijet...«, i tu povisi glas te se obrati skupini izaslanika, »svijet još nije našao mir, svijet razdire hereza, kojoj su stjencišta čak i odaje carskih dvorova! Neka moja braća upamte ovo: cingulum diaboli veže opake sljedbenike Dolcinove i cijenjene učitelje s kapitula u Perugi. Ne zaboravimo da se trabunjanje onog bijednika što smo ga netom izručili pravdi ne razlikuje od trabunjanja doktora koji se goste za trpezom izopćenog Nijemca u Bavarskoj. Izvor su heretičkih gadarija mnoge propovijedi, koje su vrlo cijenjene, a još su nekažnjene. Tegobnu muku prolazi i ponizno svoj križ nosi onaj kojega je, kao što je mene grešnika, Bog pozvao da pronalazi herezu i razmetne joj zmijsko leglo gdje god ono bilo. No obavljajući tu svetu zadaću, naučite da nije heretik samo onaj tko se heretikom iskazuje otvoreno. Do pristaša hereze može nas dovesti pet vrsta tragova: prvo, oni koji ih kradom posjećuju dok su u zatvoru; drugo, oni koji ih žale što su uhićeni, a u životu su im bili prisni prijatelji (teško, naime, da za heretиковu djelatnost ne dozna tko se s njim druži); treće, oni koji tvrde da su heretici nepravedno osuđeni, čak i kad se dokaže njihova krivnja; četvrto, oni koji krivo gledaju i grde one koji progone heretike i protiv njih uspješno propovijedaju, što se može zaključiti po njihovim očima, nosu, izrazu koji nastoje prikriti, čime pokazuju da mrze one na koje su ogorčeni, a vole one kojih nesreću toliko oplakuju. Peti je znak, napokon, to što se skupljaju sažežene kosti spaljenih heretika, koje zatim postaju predmetom obožavanja... Ali ja visoku vrijednost pridajem i šestom znaku, pa javnim prijateljima heretika smatram one koji pišu knjige (iako one pravu vjeru ne vrijeđaju otvoreno) iz kojih heretici izvlače premise za svoje opake silogizme.«

Dok je to govorio, gledao je Ubertina. Cijelo francusko izaslanstvo vrlo dobro shvati na što Bernard cilja. Sad je već promašenost susreta bila potpuna, nitko se više neće usuditi da nastavi jutrošnju raspravu, svjestan da će se svaka riječ slušati s pomišlju na te zadnje žalosne događaje. Ako je papa Bernarda poslao kako bi spriječio da se izravna spor između dviju strana, u tome je i uspio.

Večernja

Gdje se Ubertino daje u bijeg, Benno se počne
pridržavati zakona, a Vilim razmatra
o raznim oblicima pohote na koje je taj dan naišao.

Dok se skup polako razilazilo iz kapitulske dvorane, Mihovil priđe Vilimu, a zatim im se obojici priključi Ubertino. Svi zajedno izidosmo na zrak te zastadosmo da popričamo u kloštru, zaštićeni maglom koja se nije dizala, nego je, štoviše, od mraka postala još gušćom.

»Mislim da ovome što se dogodilo ne treba komentara«, reče Vilim. »Bernard nam je nanio poraz. Ne pitajte me je li onaj blesavi dolčinovac zaista kriv za sve te zločine. Koliko ja mogu razabrati, nije, bez daljnega. Činjenica je da se mi nismo makli s mjesta. Ivan hoće da u Avignon dođeš sam, Mihovile, a ovaj ti susret nije pribavio jamstva koja smo tražili. Štoviše, prikazao ti je kako će ondje svaku tvoju riječ moći izokrenuti. Iz toga, čini mi se, slijedi da ne treba da ti tamo ideš.«

Mihovil odmahnu glavom: »A ja ću ipak otići. Neću razdora. Ti si, Vilime, danas jasno govorio i rekao što bi htio. Pa dobro, to nije ono što ja hoću, i vidim da su carski teolozi odluke kapitula u Perugi upotrijebili mimo naših nakana. Ja hoću da papa prihvati franjevački red s njegovim idealima siromaštva. I papa će morati shvatiti da red može privući svoje heretičke ogranke jedino ako sam na sebe primijeni ideal siromaštva. Ja ne mislim na narodnu skupštinu ni na međunarodno pravo. Ja moram spriječiti da se red rasprši na mnoštvo fratrića. Otići ću u Avignon i, bude li potrebno, izrazit ću Ivanu svoju pokornost. Popustit ću u svemu osim u načelu siromaštva.«

Umiješa se Ubertino: »Znaš li da stavljaš život na kocku?«

»I tako budi«, odgovori Mihovil, »bolje to, nego da na kocku stavljam dušu.«

Život je doista i stavio na kocku, a ako je Ivan bio u pravu (u što još ne vjerujem), izgubio je i dušu. Kao što sad već svi znaju, Mihovil je k papi otišao onaj tjedan koji je slijedio za događajima o kojima propovijedam. Četiri mu je mjeseca odolijevao, sve dok u travnju iduće godine Ivan ne sazva skupštinu kardinala na kojoj ga počasti nazivima kao što su luđak, drznik, tvrdoglavac, tiranin, pobornik hereze, zmija koju Crkva u njedrima hrani. Valja se upitati nije li tada, sa svojeg stanovišta, Ivan imao pravo, jer se za ta četiri mjeseca Mihovil sprijateljio s prijateljem mogega učitelja, s drugim Vilimom, Williamom Occamom, te je prigrlio njegove ideje — vrlo slične, samo još odrješitije od ideja koje su bile zajedničke mojem učitelju i Marsiliju i koje je toga jutra Vilim izložio. Život je tim otpadnicima u Avignonu visio o koncu, pa se krajem svibnja Mihovil, William Occam, Bonagrazia iz Bergama, Francesco d'Ascoli i Henri iz Talheima dadoše u bijeg, a papini su ih ljudi proganjali u Nici, u Toulonu, u Marseilleu i u Aigues Mortes, kamo za njima stiže kardinal Pierre de Arrablay, ali ne uspjede savladati njihov otpor, njihovu mržnju prema papi, njihov strah. U lipnju dospješe u Pišu, gdje im carevi ljudi prirediše slavan doček, a idućih će mjeseci Mihovil javno optužiti Ivana. No sad je već bilo prekasno. Careva je sreća bila na zalazu, a Ivan je u Avignonu kovao spletku kojom će maloj braći dati novog poglavara, da bi u tome na kraju izvojštio pobjedu. Bolje bi za Mihovila bilo da je toga dana odlučio ne otići papi, jer bi na taj način bio mogao izbliza rukovoditi otporom male braće, a da ne izgubi toliko mjeseci prepustivši se na milost i nemilost svojem neprijatelju i tako oslabivši svoj položaj... No možda je tako odredio Svemogući — i sad više ne znam tko je od svih njih bio u pravu. Nakon tolikih godina ugasi se i plamen strasti, a s njim i ono za što se mislilo da je svjetlo istine. Tko je od nas još kadar reći je li u pravu bio Hektor ili Ahilej, Agamemnon ili Prijam, kad su se onomad otimali oko ljepote jedne žene što je sad prah praha?

Gubim se u sjetnim mislima što me udaljuju od mogeg predmeta. Dužnost mi je, međutim, da isripovjedim kraj tog tužnog razgovora. Mihovil je bio odlučio i nije više bilo načina da ga itko odgovori. Samo se sad nametalo drugo pitanje, i Vilim ga bez okolišanja izloži: ni sam Ubertino više nije na sigurnome. Riječi što mu ih je uputio Bernard, mržnja s kojom sad na njega gleda papa, činjenica da Ubertino, za razliku od Mihovila koji još uvijek predstavlja silu s kojom treba pregovarati, stoji sam za sebe...

»Ivan hoće da Mihovil pođe na dvor, a Ubertino u pakao. Koliko ja poznajem Bernarda, do sutrašnjeg će dana, a to će mu olakšati magla, Ubertino biti ubijen. A ako se netko bude pitao tko ga je ubio, za opatiju će to biti jedno ubojstvo više, pa će se kazati da su to uradili đavoli koje je svojim crnim mačkama dozvao Remigio ili kakav preostali dolčinovac koji se još šulja među ovim zidinama...«

Ubertino se zabrinu: »I što ću sad?«, zapita.

»Sad«, reče Vilim, »idi i razgovaraj s Opatom. Zatraži konji, zalihu hrane i pismo za koju udaljenu opatiju, s onu stranu Alpa. Iskoristi maglu i mrak i smjesta otputuj.«

»Pa zar strijelci više ne nadziru vrata?«

»Opatija ima drugih izlaza za koje Opat zna. Dosta je da te na nekom od donjih zavoja dočeka sluga s konjem, pa kad izađeš kroz neki prolaz u utvrdi, treba samo da prijeđeš komad puta kroz šumu. To moraš učiniti odmah, prije nego što se Bernard otriježni nakon pobjedničkog slavlja. Ja se moram pozabaviti nečim drugim. Imao sam dva zadatka od kojih je jedan propao, neka bar ne propadne i drugi. Hoću da se dokopam jedne knjige i jednog čovjeka. Krene li sve kako treba, ti ćeš odavde nestati prije negoli te ja ponovno potražim. Zbogom, dakle.« Raširi ruke. Ganut, Ubertino ga čvrsto zagrla: »Zbogom, Vilime. Ludi i bezobrazni Englezu, imaš veliko srce. Hoćemo li se ikada opet vidjeti?«

»Vidjet ćemo se«, umiri ga Vilim, »dat će Bog.«

Ali Bog ne dade. Kao što već rekoh, dvije godine poslije, Ubertina nađoše umorena na zagonetan način. Težak je i pustolovan bio život tog ratobornog i vatrenog čovjeka. Možda nije bio svetac, ali se nadam da je Bog nagradio njegovu čelično uvjerenje da to jest. Što sam stariji, sve se više predajem volji Božjoj i sve manje cijenim pamet što hoće da dozna i volju što hoće da djeluje, i kao jedini uvjet spasa priznajem vjeru, koja zna strpljivo čekati i ne pitati odviše. A Ubertino je zasigurno svom snagom vjerovao u krv i u mučeničku smrt našeg raspetog Gospodina.

Možda sam na to mislio i tada, a mistični starac to opazi, ili pogodi da ću jednog dana na to misliti. Blago mi se nasmiješi i zagrla me, ali bez onog žara kojim me prošlih dana znao kadšto obuhvatiti. Zagrla me kao što djed grli unuka, a ja mu u istome duhu uzvratih zagrlaj. Zatim se zajedno s Mihovikom udalji da potraži Opata.

»A sad?«, upitah Vilima.

»A sad se vratimo svojim zločinima.«

»Učitelju«, rekoš, »danas su se odigrali za kršćanski svijet vrlo krupni događaji, i vaš je zadatak propao. Pa ipak, vas kao da više zanima rješenje te zagonetke nego sukob između pape i cara.«

»Luđaci i djeca uvijek govore istinu, Adsona. Valjda je to zato što je moj prijatelj Marsilije bolji od mene kao carski savjetnik, ali sam ja bolji kao inkvizitor. Bolji čak od Bernarda Guija, Bože mi prosti. Zbog toga što Bernarda ne zanima da otkrije krivce, nego da spali okrivljenje. Meni je, naprotiv, najveća slast razmotavati zapedjano klupko. A valjda i zato što me, u trenutku kad kao mislilac sumnjam da u svijetu postoji red, tješi što otkrivam da postoji ako ne baš red, a ono bar skup veza među djelićima onoga što se u svijetu zbiva. I napokon, ima vjerojatno još jedan razlog, a to je što su u toj priči posrijedi možda veće i važnije stvari od bitke između Ivana i Ludviga...«

»Ali tu nema ničeg osim krađa i osveta među nevaljalim redovnicima!«, kliknuh u nevjerici.

»Sve se vrti oko zabranjene knjige, Adsona, oko zabranjene knjige«, odgovori Vilim.

Redovnici su već odlazili na večeru. Kad obrok prijeđe polovicu, Mihovil uz Cesene sjede do nas kako bi nas obavijestio da je Ubertino oputovao. Vilimu se ote uzdah olakšanja.

Po završetku večere zaobidosmo Opatu koji je razgovarao s Bernardom te pronađosmo Benna, koji nam se ovlaš osmjehnu i pokuša se probiti do vrata. Vilim ga dostignu i prisili da s nama pođe u kut u kuhinji.

»Benno«, upita ga Vilim, »gdje je knjiga?«

»Koja knjiga?«

»Benno, ni ti ni ja nismo budale. Govorim o knjizi koju smo danas tražili kod Severina, a koju ja nisam prepoznao, ali si je ti zato i te kako prepoznao i po nju se vratio...«

»Zašto mislite da sam je ja uzeo?«

»Mislim, a misliš i ti. Gdje je?«

»Ne mogu vam reći.«

»Benno, ako mi ne kažeš, o tome ću razgovarati s Opatom.«

»Ne mogu vam reći po Opatovu nalogu«, reče Benno s kreposnim izrazom lica. »Danas, nakon što smo se vidjeli, dogodilo se nešto što treba da znate. Poslije Berengarove smrti nedostajao je pomoćnik knjižničara. Danas popodne Malahija mi je predložio da zauzmem

njegovo mjesto. Baš prije pola sata Opat je dao svoj pristanak, pa ću od sutra ujutro, kako se nadam, biti upućen u tajne knjižnice. Istina je, jutros sam uzeo knjigu i sakrio je u stamari u svojoj ćeliji a da je nisam ni pogledao, jer sam znao da me Malahija motri. A onda mi je Malahija predložio ono što sam vam rekao. Tada sam učinio ono što mora učiniti knjižničarov pomoćnik: predao sam mu knjigu.«

Ne mogoh se suspregnuti, nego gnjevno planuh:

»Ali jučer, prekjučer si ti, Benno... vi ste govorili kako vas mori želja za spoznajom, kako više ne želite da knjižnica skriva tajne, kako učeniku treba da bude pristupačno znanje...«

Benno je šutio i crvenio se, ali me Vilim zaustavi: »Adsona, Benno je prije nekoliko sati prešao na drugu stranu. Sada je on čuvar tih tajni koje je htio doznati, i dok ih bude čuvao, imat će vremena koliko bude htio da ih dozna.«

»A ostali?«, upitah. »Benno je govorio u ime svih učenjaka!«

»Prije«, reče Vilim. Pa me odvuče odatle i prepusti Benna njegovoj smetenosti.

»Benno je«, reče mi zatim Vilim, »žrtva strašne pohote, ali drugačije od Berengarove i od opskrbnikove. Kao mnogi drugi znanstvenici, on pati od pohote prema znanju. Prema znanju kao takvom. Kako je s jedne strane iz njega bio isključen, htio je njime zavladatai. Sad je i zavladao. Malahija je poznavao svojeg čovjeka, pa se poslužio najboljim sredstvom da dođe do knjige i Bennu začepi usta. Upitat ćeš me koja je svrha od nadzora nad tolikom zalihom znanja, ako se odbija da se to znanje stavi na raspolaganje svima ostalima. No upravo sam zbog toga govorio o pohoti. Nije bila pohota žed za znanjem u Rogera Bacona, koji je znanost htio upotrijebiti da bi usrećio narod Božji, pa stoga nije tražio znanje radi znanja. Bennova je žed tek nezasićena znatiželja, oholost uma, samo jedan od načina na koji redovnik preobražava i smiruje prohtjeve svoje puti, ili žar koji nekog drugog nuka da postane ratnikom u službi vjere ili hereze. Pohota puti nije jedina koja postoji. Pohota goni i Bernarda Guija, poremećena pohota prema pravdi što se poistovjećuje s pohotom prema vlasti. Pohota prema bogatstvu vodi našeg presvetog, a više ne i rimskog, papu. Pohota za svjedočanstvom, za preobrazbom, za pokorom i za smrću tjerala je opskrbnika dok je bio mlad. A Bennova pohota je pohota prema knjigama. Kao sve pohote, kao Onanova pohota, što ga je navela da po zemlji prosipa svoje sjeme, to je jalova pohota koja nema nikakve veze s ljubavlju, čak ni s putenom...«

»Znam«, promrsih protiv volje. Vilim se napravi da nije čuo. Ali doda kao da nastavlja: »Prava ljubav znači htjeti dobro voljenome.«

»A da Benno možda ne želi dobro svojim knjigama (jer sad su i njegove) pa misli da je za njegovo dobro ako ostanu daleko od grabežljivih ruku?«

»Za knjigu je dobro ako je čitaju. Knjiga se sastoji od znakova koji govore o drugim znakovima, koji pak govore o stvarima. Ukoliko nema oka da je čita, knjiga sadrži znakove koji ne proizvode pojmove, pa je prema tome nijema. Ova je knjižnica možda nastala da bi spasila knjige što se u njoj nalaze, ali sada živi da bi ih ukopala. Zato se pretvorila u izvor bezbožništva. Opskrbnik je rekao da je izdao. Isto je učinio i Benno. Izdao je. Oh, kakav ružan dan, dobri moj Adsonne! Pun krvi i nesreće. Za danas mi je svega dosta. Pođimo i mi na večerje, a onda na spavanje.«

Izašavši iz kuhinje sretosmo Aymara. Upita nas je li istina ono što se govorka, da je Malahija Benna predložio kao svojeg pomoćnika. Nije nam preostajalo nego da potvrdimo.

»Taj je Malahija danas izveo krasnih stvari«, reče Aymaro uz svoj uobičajeni smiješak pun poruge i pomirljivosti. »Da je pravde, vrag bi noćas morao doći po njega.«

Povečerje

Gdje se sluša propovijed o dolasku Antikrista,
a Adson otkrije moć vlastitih imena.

Večernja je održana u zbruci, još za vrijeme opskrbnikova preslušavanja, pa su radoznali iskušenci bježali od svojeg učitelja da bi kroz prozore i pukotine pratili što se događa u kapitulskoj dvorani. Sad je cijela redovnička obitelj imala moliti za dobru dušu Severinovu. Mislilo se da će se Opat svima obratiti, pa su se pitali što će kazati. Međutim, nakon uvriježene homilije svetoga Grgura, rezponzorija i triju propisanih psalama, Opat se pojavi na propovjedaonici, ali reče samo da će te večeri šutjeti. Previše je nevolja pogodilo opatiju, reče, a da bi njihov zajednički otac prozborio riječima prijekora i opomene. Treba da se svi podvrgnu strogom ispitu savjesti. No budući da netko mora govoriti, predlaže da opomenu uputi netko tko je, stariji od svih i blizu smrti, najmanje umiješan u zemaljske strasti što su prouzročile toliko zala. Po pravu dobi, riječ bi morala pripasti Alinardu iz Grottaferrate, ali svi znaju da je zdravlje časnog subrata nježno i krhko. Odmah iza Alinarda, u redu što ga je uspostavio neumoljiv tok vremena, dolazi Jorge. Njemu Opat daje riječ.

Začusmo kako sa strane na kojoj su obično sjedili Aymaro i ostali Talijani dopire žamor. Pretpostavih da je Opat propovijed povjerio Jorgeu ne upitavši Alinarda slaže li se. Moj mi učitelj potiho objasnio da je Opatova odluka da ne govori bila vrlo mudra, jer bi Bernard i nazočni Avignonci, što god on rekao, mjerili svaku njegovu riječ. Stari će se Jorge naprotiv ograničiti na neko od svojih mističnih proročanstava, kojima Avignonci neće pripisati veliku težinu. »To ne vrijedi za mene«, dometnu Vilim, »jer ne vjerujem da je Jorge prihvatio, a možda i zahtijevao da govori bez posve određenog cilja.«

Jorge se pope na propovjedaonicu uz pomoć nekoga tko ga je podržavao. Lice mu je obasjavalo tronožni svijećnjak, jedini koji je osvjetljivao lađu. Odsjaj plamena isticao je tamu što je počivala na njegovim očima, nalik na dvije crne rupe.

»Predraga braćo«, počeo on, »i svi vi, mili nam gosti, budete li htjeli saslušati ovoga jednog starca... Četiri smrti što su ucivilile našu opatiju — da i ne govorim o grijesima, davnim i nedavnim, najzlosretnijih među živima — ne valja, kao što znate, smatrati neizbježnim djelom prirode, što u neumoljivom svojem hodu ravna našim zemaljskim vijekom, od kolijevke pa do groba. Svi ćete vi možda misliti da ova žalosna zgoda, koliko vas god potresla, ne dira u vašu dušu, jer ste svi osim jednoga nevini, pa kad taj jedan bude kažnjen, i dalje ćete, dakako, oplakivati pokojnike što su nas napustili, ali se vi pred Božjim sudom nećete morati braniti ni od kakve optužbe što bi vas teretila. Tako vi mislite. Bezumnici!« povika strašnim glasom. »Bezumnici i drznici! Tko je ubio, pred Bogom će nositi breme svojih grijeha, ali samo zato što je pristao da bude posrednikom ostvarenju Božje naredbe. Kao što je trebalo da netko izda Isusa da bi se ispunila tajna iskupljenja, a ipak je Gospodin na vječne muke i sramotu osudio onoga tko ga izdade, tako je i ovdje ovih dana netko zgriješio i pronio smrt i nesreću, ali ja vam kažem da je tu nesreću, ako već ne htio, a ono dopustio Bog da bi unizio našu bahatost!«

Umuknu i praznim pogledom zaokruži po turobnome skupu, kao da mu okom može opaziti znake uzbuđenja, dok se zapravo njegovo uho naslađivalo utučenom šutnjom što je tim skupom zavladao.

»U ovoj družbi«, nastavi, »odavno se ugnijezdila guja oholosti. Ali kakve oholosti? Oholosti zbog vlasti u samostanu odijeljenu od svijeta? Jamačno ne. Oholosti zbog bogatstva? Braćo moja, prije negoli su poznatim svijetom stale odzvanjati duge raspre oko siromaštva i posjeda, još od vremena utemeljitelja svojeg, i kad smo imali sve, mi nismo imali ništa, jer jedino je naše blago bilo da poštujemo pravilo, molitvu i rad. No naš rad, rad našega reda, a poglavito rad ovog samostana, obuhvaća — to mu je pače srž — proučavanje i pohranu znanja. Kažem pohranu, a ne istraživanje, jer značajka je znanja, kao Božje tvorevine, da bude potpuno i određeno od iskona, u savršenosti riječi što se samoj sebi iskazuje. Kažem pohranu, a ne istraživanje, jer je značajka znanja, kao ljudske tvorevine, što se određuje i dopunja kroz stoljeća, od propovijedanja proroka do tumačenja crkvenih otaca. Nema napretka, nema prekretničkih doba u povijesti znanja, nego

u najbolju ruku nespretnog i veličanstvenog ponavljanja i sažimanja u pregled. Ljudska se povijest u nezaustavljivom gibanju odvija od postanka, preko iskupljenja, sve do povratka pobjedonosnoga Krista, koji će doći na oblaku da sudi živima i mrtvima, ali Božje i ljudsko znanje ne slijedi taj tok: postojano kano stijena što se ne da srušiti, ono nam omogućuje da smjerno i pozorno slušajući njegov glas pratimo i proričemo taj put, ali ga taj tok ne može okrznuti. Ja sam onaj koji jesam, reče Bog Židova. Ja sam put, istina i život, reče Naš Gospodin, i evo, znanje nije ništa drugo do začuđeno objašnjavanje tih dviju istina. Sve što je rečeno više od toga izgovorili su proroci, evanđelisti, oci i doktori, da bi te dvije izreke postale razumljivijima. A gdjekad vam je kakvo umjesno objašnjenje znalo stići i od pogana koji za njih nisu znali, pa je njihove riječi usvojila kršćanska predaja. No osim toga nema se više što reći. Treba meditirati, tumačiti, čuvati. To je bila i morala bi biti dužnost ove naše opatije i njezine divne knjižnice, to i ništa drugo. Priča se daje neki istočnjački kalif zapalio knjižnicu u glasovitu, slavnu i oholu gradu i da je, dok su gorjele tisuće svezaka, rekao kako oni mogu i moraju nestati jer ili ponavljaju ono što već kaže Kuran, pa su prema tome beskorisni, ili protuslove toj nevjernicima svetoj knjizi, i zato su štetni. Crkveni doktori, kao ni mi, nisu tako sudili. Sve što zvuči kao objašnjenje i tumačenje Svetog pisma valja sačuvati, jer uvećava slavu Božjih spisa. Ništa što mu proturječi ne smije se uništiti, jer samo ako to sačuvamo, moći će mu proturječiti oni koji budu mogli i kojima to bude zadaća, na način i u vrijeme kad Gospodin htjedne. Otud odgovornost našeg reda kroz stoljeća, a breme naše opatije danas: ponosni na istinu koju objavljujemo, smjerni i smotreni čuvari riječi koje su istini neprijateljice, a njima neukaljani. Kakav je, pak, braćo moja, grijeh oholosti što može uvesti u napast redovnika koji se bavi znanošću? Grijeh da svoj posao ne shvati kao pohranjivanje, nego kao istraživanje u nastojanju da se pronađe neka vijest koja ljudskome rodu još nije dana, kao da zadnja istina već nije odjeknula u riječima zadnjeg anđela što u zadnjoj knjizi Svetog pisma progovara: 'Ja svakomu koji čuje proročanske riječi ove knjige izjavljujem: Tko ovomu što nadoda, Bog će mu dodati zla opisana u ovoj knjizi: a ako što oduzme od riječi ove proročke knjige, Bog će mu oduzeti njegov dio na stablo života i na Sveti grad, opisane u ovoj knjizi. Eto... ne čini li vam se, nesretna moja braćo, da se u tim riječima krije upravo ono što se netom dogodilo među ovim zidinama, i da ono što se dogodilo među ovim zidinama krije upravo ono što se zbiva u stoljeću u kojem

živimo, što se riječima i djelom, u gradovima i u dvorcima, na oholim sveučilištima i u stolnim crkvama svom silom upinje da iznađe nove dodatke riječima istine, izokrećući smisao za onu istinu koja je već bogata svim napomenama i sholijama, a kojoj je potrebna jedino neustrašiva obrana, a ne glupo umnožavanje? To je oholost što se legla i još se leže po ovim zidinama. A ja kažem svakome tko se mučio i tko se muči da slomi pečate knjiga koje mu nisu namijenjene, da je to oholost koju je Gospodin htio kazniti i koju će i dalje kažnjavati ako ne jenja i ako se ne ponizi, jer Gospodinu nije teško, otkad je svijeta i vijeka, zbog naše slabosti, naći načina da se osveti.«

»Jesi li čuo, Adsona?« prošapta mi Vilim. »Stari zna više nego što kaže. Imao on u ovoj priči svoje prste ili nema, on zna i osjeća da se u opatiju mir neće vratiti ako znatiželjni redovnici nastave skvrniti knjižnicu.«

Nakon duge stanke, Jorge ponovno stade govoriti.

»Ali tko je, napokon, sam znamen te oholosti, koga to oholi predstavljaju i čiji su glasnici, ortaci i stjegonoše? Tko je uistinu djelovao i možda djeluje među ovim zidinama i time nas upozorio da vremena dospijevaju — a i utješio nas, jer ako se bliži čas, patnje će zacijelo biti neizdržljive, ali ne i beskonačne u vremenu, budući da se tok ovoga svijeta primiče kraju? Oh, vi ste vrlo dobro razumjeli, ali se strašite izustiti to ime, jer je to i vaše ime pa ga se bojite, ali ako se bojite vi, ja se neću bojati, nego ću gromko viknuti to ime da vam se utorbica zgrči od zebnje i da vam zubi zacvokoću dok vam jezik ne pregrizu, i krv vam se sledi u žilama i oči vam zamrača... To je gnusna zvijer, to je Antikrist!«

Napravi još jednu vrlo dugu stanku. Nazočni su bili kao mrtvi. Jedino što je u crkvi odavalo znake života bio je plamen tronožnog svijećnjaka, ali se činilo da su se čak i sjene što ih je stvarao na zidu ukočile od užasa. Jedini jedva čujni šum bilo je Jorgeovo dahtanje dok je s čela brisao znoj. Zatim Jorge nastavi.

»Zar ćete mi možda reći: ne, on još nije došao, gdje su znaci njegova dolaska? Ludov je tko to rekne! Pa nisu li nam pred očima, dan za danom, u velikom amfiteatru svijeta i u umanjenoj slici opatije katastrofe koje su njegovi poznanici? Rečeno je da će na zapadu, kad trenutak bude blizu, ustati stran kralj, vladar koji će se služiti groznim prijevarama, bezbožnik, ubojica, prijetvorica, gramzivac za zlatom, podmuklica, zlikovac, neprijatelj i progonitelj vjernika, a u njegovo se doba neće mariti za srebro, nego će na cijeni biti samo zlato! Znam

ja dobro da vi što me slušate sad na brzinu računate ne biste li doznali slični li taj o kojem vam govorim papi, ili caru, ili francuskome kralju, ili komu vam drago, da biste mogli kazati: on je moj neprijatelj, a ja sam na pravoj strani! Ali nisam tako bezazlen da bih vam naznačio jednoga čovjeka. Kad Antikrist dolazi, dolazi u svima i za sve, i svatko je dio njega. Bit će u razbojničkim družinama što će pljačkati gradove i pokrajine, bit će u nepredviđenim znacima s neba na kojem će se iznenada pojaviti duge, rogovi i oganj, i čut će se tutnjava, i more će uzavreti. Reklo se da će ljudi i zvijeri rađati zmajeve, ali se htjelo reći da će se u srcima začeti mržnja i nesloga, ne osvrćite se da biste ugleдали životinje s minijatura što vas zabavljaju na pergamentima! Reklo se da će netom udane mladice rađati djecu već kadru da razgovijetno govore, koja će pronijeli najavu da su vremena sazrela i zahtijevat će da ih ubiju. Ali ne tražite po selima u dolini, odviše učena djeca već su poubijana među ovim zidinama! Kao i djeca u proročanstvu, izgledala su kao već sijedi ljudi, i kao u proročanstvu bila su četveronožna, i sablasti, i zameci koji bi u majčinoj utrobi imali proricati i izgovarati čarobne riječi. Sve je to zapisano, znate li? Zapisano je da će biti mnogo nemira među staležima, među narodima, u crkvama, da će ustati opaki pastiri, pokvarenjaci, prezrivci, lakomci, željni užitka, ljubitelji probitka, isprazni govornici, hvastavci, oholi, proždrljivci, bahati, ogrezli u požudi, slavohtepni, neprijatelji evanđelja, spremni da prezru uska vrata, da se odreknu istinite riječi, a svaka će im staza milosrđa biti mrska, za svoje se grijehe neće kajati, pa će stoga sred naroda širiti nevjericu, bratsku mržnju, zloću, okrutnost, zavist, ravnodušnost, lupeštinu, pijanstvo, neumjerenost, razvrat, puteno uživanje, bludničenje i sve ostale poroke. Posustat će tuga, poniznost, ljubav prema miru, siromaštvo, sućut, sposobnost da se plače... Hajdete, zar se ne prepoznajete, svi vi ovdje nazočni, redovnici ove opatije i vi, moćnici što ste došli izvana?»

Za vrijeme predaha koji je slijedio začu se šuškanje. To se kardinal Bertrand vrpolio na svojem sjedištu. U biti, pomislih, Jorge je vješt kao velik propovjednik, jer šibajući svoju subraću ne štedi ni posjetitelje. I bio bih dao ne znam što da saznam što u tom trenutku prolazi kroz glavu Bertrandu ili debelim Avignoncima.

»I baš će u tom času, a to je ovaj sada«, zagrmi Jorge, »Antikrist ostvariti svoje bogohulno prisuće, ta opica što žudi da oponaša Našega Gospodina. U to će vrijeme (a to je ovo naše) nastati prevrat u svim kraljevstvima, harat će oskudica i bijeda, i ljetine će propadati

i zime će biti neobično oštre. A djeca toga vremena (a to je ovo sad) više neće imati nikoga da upravlja njihovim dobrima i da u njihovim spremnicima čuva hranu, i zlostavljat će ih na tržnicama. Blago tad onima koji više ne budu živjeli ili onima koji uspiju preživjeti! Onda će stići sin vječnog prokletstva, protivnik što se sam veliča i nadimlje, kiteći se svim krepostima da bi cijelu zemlju obmanuo i pravedne nadvladao. Sirija će slomljena svoju djecu oplakivati. Kilikija će uzdignuti glavu sve dok se ne pojavi onaj tko je pozvan da joj sudi. Babilonska kći ustat će s prijestolja svojega sjaja da se napije iz pehara gorčine. Kapadocija, Licija i Likaonija pognut će leđa, jer će vlastitom pokvarenošću i izopačenošću čitave gomile biti uništene. Barbarski će tabori i borna kola posvuda nicati i zauzimati zemlje. U Armeniji, u Pontu i u Bitiniji mladići će od mača pogibati, djevojčice će padati u sužanjstvo, sinovi i kćeri živjet će u rodoskrvnju, Pizidija, što se svojom slavom uznosi, ležat će ničice, mač će probosti Feniciju, Judeja će se u crno zaviti i svojim glibom za vječne muke pripremiti. Svagdje će nastati glad i pustoš, Antikrist će osvojiti zapad i uništiti prometne putove, ognjem i mačem bijesno će paliti i žariti: snaga će mu biti psovka, varka će mu ruku voditi, desnicom će donositi propast, ljevicom mrak. Raspoznavat će se po ovim obilježjima: glava će mu biti od goruće vatre, desno oko podliveno krvlju, lijevo oko zeleno kao u mačke, a imat će dvije zjenice, i kapci će mu biti bijeli, donja usnica velika, imat će tanka bedra, krupna stopala, palac spljošten i izdužen!«

»Kao da je naslikao sam sebe«, podsmjehnu se Vilim. Bila je to vrlo bezbožna primjedba, ali mu ja na njoj u sebi zahvalih, jer mi se kosa dizala na glavi. S mukom se suzdržah da ne prasnem u smijeh, ali mi se obrazi napuhaše, a kroz zatvorena usta ispustih dah. U tišini koja je slijedila za starčevim riječima ta se buka jasno začu, ali srećom svi pomisliše da to netko kašlje, ili plače, ili ga podilaze žmarci, a svi su za to imali dobrih razloga.

»U tom će trenutku«, govorio je Jorge, »sve biti prepušteno samovolji, djeca će dići ruku na roditelje, žena će raditi mužu o glavi, muž će ženu tužiti sudu, gospodari će neljudski postupati sa slugama, a sluge će biti neposlušne prema gospodarima, stariji se više neće poštovati, mlaci će tražiti da zapovijedaju, rad će se svima činiti uzaludnim trudom, svuda će se oriti hvalospjevi razuzdanosti, poroku, raskalašenoj slobodi ponašanja. A nakon toga, naići će veliki val obeščaćenja, preljuba, krivokletstva, protuprirodnih grijeha, a na

nebu će se pojaviti leteća tijela, među dobrim će kršćanima iskrsnuti lažni proroci, lažni apostoli, zavodnici, varalice, vračevi, oskrvnitelji, škrci, krivokletnici i krivotvoritelji, pastiri će se pretvoriti u vukove, svećenici će lagati, redovnici će hlapiti za svjetovnim stvarima, ubogi neće pritijecati u pomoć vođama, silnici će biti nemilosrdni, pravednici će svjedočiti u korist nepravde. Sve će gradove uzdrmati potresi, kuga će zahvatiti sve krajeve, polja će biti zagađena, more će izlučivati crnu sluz, nova će se, nepoznata čudesa zbivati na Mjesecu, zvijezde će napustiti redovnu putanju, a druge će, neznane, brazdati nebo, ljeti će sniježiti, a zime će biti vrole i sparne. I nadoći će vrijeme kraja i kraj vremena... U treći čas prvog dana nebeskim će se svodom razlijegati snažan i moćan glas, purpuran će se oblak stuštititi sa sjevera, a za njim će slijediti gromovi i munje, i na zemlju će se spustiti krvava kiša. Drugoga će dana Zemlja biti iščupana iz sjedišta, a dim velike vatre proći će kroz nebeska vrata. Trećega dana svi će ponori na Zemlji ječati sa svih strana svemira. Otvorit će se vrhovi svoda, zrak će se ispuniti dimnim stupovima i sumpor će zaudarati do desetog časa. Rano ujutro četvrtog dana ponor će se rastaliti i zatutnjati, a zgrade će se stropoštati. Petoga dana u šesti čas raspat će se sile svjetlosti i Sunčev kotač, i do večeri će svijet biti u tmici, a zvijezde i Mjesec neće obavljati svoju službu. Šestoga dana u četvrti čas svod će popucati s istoka na zapad, i anđeli će moći gledati na Zemlju kroz pukotinu na nebesima, a svi oni koji su na Zemlji moći će vidjeti anđele kako ih gledaju s neba. Tada će se svi ljudi sakriti u planine kako bi izmakli pogledu pravednih anđela. A sedmog će dana stići Krist u svjetlu oca svojega. I tada će se suditi dobrima, i oni će stupiti u vječno blaženstvo tijela i duša. Ali nećete o tome meditirati večeras, ohola braćo! Grešnicima nije suđeno da vide zoru osmoga dana, kad će se s istoka izviri mio i nježan glas, nasred neba, i pokazat će se Anđeo koji ima moć nad svim ostalim svetim anđelima, a zajedno s njim izići će i svi anđeli, i sjedit će na kolima od oblaka, puni radosti hitro će juriti zrakom da oslobode izabrane koji su vjerovali, i svi će se skupa veseliti, jer će već biti dovršeno uništenje ovoga svijeta! Ne treba da se tome mi večeras oholo veselimo! Umjesto toga, meditirat ćemo o riječima koje će gospodin izgovoriti da od sebe odagna one koji nisu zaslužili spas: dalje od mene, prokletnici, u vječni oganj što su vam ga spremili đavao i njegovi pomoćnici! Sami ste ga zaslužili, i sad u njemu uživajte! Udaljite se od mene, sidite u vječnu tamu i u neugasivu vatru! Ja sam vam dao svoj lik, a vi postaste pristaše drugome! Postali

ste sluge drugom gospodaru, pođite i s njim u mraku prebivajte, s tom zmijom što ne miruje, sred škrguta zuba! Dadoh vam uši da slušate Sveto pismo, a vi ste slušali riječi pogana! Napravih vam usta da slavite Boga, a vi ste se njima služili za izmišljotine pjesnika i zagonetke lakrdijaša! Dadoh vam oči da gledate svjetlost mojih zapovijedi, a vi ste ih upotrijebili da buljite u tamu! Ja sam čovječan, ali pravedan sudac. Svakome ću dati što je zaslužio. Htio bih se sažaliti nad vama, ali za vaše posude ne nalazim ulja. Bio bih sklon popustiti milosrđu, ali vaše su svjetiljke zadimljene. Udaljite se od mene... Tako će govoriti Gospodin. A oni... a možda i mi, sići ćemo u vječne muke. U ime Oca, Sina i Duha Svetoga.«

»Amen!«, odgovoriše uglas svi.

Jedan za drugim u redu, bez ijednog glaska, odoše redovnici k svojim ležajima. Bez želje da progovore nestadoše mala braća i papini ljudi, čeznući za osamom i počinkom. Pri duši mi je bilo teško.

»U krevet, Adson«, reče mi Vilim penjući se stubama u domu za hodočasnike. »Nije baš večer za skitnju. Bernardu Guiju bi moglo pasti na pamet da pretekne kraj svijeta počevši od naših trupala. Sutra ćemo nastojati da prisustvujemo službi riječi, jer će odmah nakon nje otputovati Mihovil i ostala mala braća.«

»Hoće li otputovati i Bernard sa svojim zatvorenicima?« upitah slabašnim glasom.

»Sigurno ovdje više nema što raditi. Htjet će u Avignon stići prije Mihovila, ali tako da se njegov dolazak poklopi s procesom protiv opskrbnika, minorita, heretika i ubojice. Opskrbnikova će lomača poput obredne luči obasjati prvi Mihovilov susret s papom.«

»A što će se dogoditi sa Salvatoreom... i s djevojkom?«

»Salvatore će pratiti opskrbnika, jer će morati svjedočiti na njegovu procesu. Moguće je da mu u zamjenu za tu uslugu Bernard pokloni život. Makar će ga pustiti da pobjegne i onda dati da ga ubiju. Ili će ga doista pustiti, jer čovjek kao što je Salvatore ne zanima čovjeka kao što je Bernard. Tko zna, možda će završiti kao rasparač grkljana u kakvoj šumi u Languedocu...«

»A djevojka?«

»Rekao sam ti, ona je spaljeno meso. Ali ona će izgorijed prije, uz put, kao primjer i pouka za koje katarsko selo na obali. Čuo sam da se Bernard mora sresti sa svojim kolegom Jacquesom Fournierom

(zapamti to ime, zasad spaljuje Albigenze, ali puca na visoko), pa će lijepa vještica na hvatu drva obojici povećati ugled i dobar glas...«

»Pa zar se ništa ne može poduzeti da se spase?«, vrisnuh. »Zar ne može posredovati Opat?«

»Za koga? Zar za opskrbnika, koji je priznao da je zločinac? Ili za bijednika kakav je Salvatore? Ili ti možda misliš na djevojku?«

»Pa što i ako je tako?«, osmjelih se. »Zapravo je od njih troje ona jedina zaista nedužna, vi znate da nije vještica...«

»I zar ti misliš da će Opat, poslije onoga što se dogodilo, izlagati ono malo ugleda što mu je ostalo zbog jedne vještrice?«

»Ali preuzeo je odgovornost za Ubertinoov bijeg!«

»Ubertino je bio njegov redovnik i ni za što nije bio optužen. I osim toga, ne pričaj gluposti, Ubertino je bio važan čovjek, Bernard mu je mogao zadati udarac jedino s leđa.«

»Znači, opskrbnik je imao pravo, priprosti uvijek plaćaju za sve, čak i za one koji se za njih zalažu, čak i za one kao što su Ubertino i Mihovil, koji su ih svojim propovijedanjem pokore potaknuli na pobunu!« Bio sam očajan, pa nisam ni uviđao da djevojka nije sestrinac kojega je zavela Ubertinaova mistika. Ali ona je bila seljanka, a plaćala je za stvar koja je se nije ticala.

»Tako jest«, tužno mi odgovori Vilim. »A ako baš tražiš neki tračak pravde, reći ću ti da će jednoga dana velike ribe, papa i car, da bi se izmirile, progutati male ribe koje su se počupale da bi im služile. I s Mihovилоm i s Ubertinom će se postupati kao što se danas postupa s tvojom djevojkom.«

Sada znam da je u tom času Vilim proricao, ili pak izvlačio zaključke na temelju načela prirodne filozofije. Ali tada me njegova proročanstva i njegovi zaključci nimalo ne utješiše. Jedino sigurno je bilo to da će djevojku spaliti. A ja sam se osjećao suodgovornim, jer kao da je ona na lomači imala ispaštati i za grijeh koji sam ja s njom počinio.

Briznuh u bestidan plač i pobjegoh u svoju ćeliju, gdje sam cijelu noć grizao slamaricu i nemoćno kmečao, jer mi čak nije bilo dano — kao što sam sa svojim drugovima u Melku čitao u viteškim romanima — da jaučem zazivajući ime voljene žene.

Jedinoj zemaljskoj ljubavi u svojem životu nisam znao niti ikada doznadoh ime.

ŠESTI
DAN

Služba riječi

Gdje principes sederunt, a Malahija se svali na pod.

Sidosmo na službu riječi. Taj je posljednji dio noći, gotovo prvi dio skorašnjega novog dana, još uvijek bio maglovit. Dok sam prolazio kloštrom, vlaga od koje sam nemirno spavao uvlačila mi se u kosti. Premda je u crkvi bilo hladno, s uzdahom olakšanja kleknuh pod te svodove što mi pružiše zaklon elemenata, okrijepljen toplinom drugih tjelesa i molitve.

Tek je bilo otpočelo pjevanje psalama kadli mi Vilim pokaza prazno mjesto među sjedištima sučelice nama, između Jorgea i Pacifika izTivolija. Bilo je to Malahijino mjesto, jer je on uvijek sjedio uz bok slijepcu. Nismo samo mi opazili tu odsutnost. Najprije ulovih zabrinut pogled Opatov, koji je sad već dobro znao kakvih su sumornih vijesti takve nenazočnosti predznaci. Odmah zatim uočih neobičan nespokoj u kojem se trzalo lice staroga Jorgea. Inače tako zagonetno zbog onih bijelih očiju bez sjaja, s tri svoje četvrtine bilo je uronjeno u sjenu, ali su mu ruke bile uzbuđene i uzrujane. Više je puta, naime, opipao mjesto do sebe, kao da provjerava je li zauzeto. Tu je kretnju ponavljao u nepravilnim razmacima kao u nadi da će se odsutni svaki čas pojaviti, ali strepeći da se to neće dogoditi.

»Gdje bi mogao biti knjižničar?« šapnuh Vilimu.

»Malahija je«, odvrati Vilim, »sad bio jedina osoba koja ima knjigu u rukama. Ako on nije skrivio zločine, možda ne zna za opasnost koju ta knjiga skriva...«

Nije se više imalo što reći. Valjalo je samo čekati. Pa nastavismo čekati, mi, Opat, koji je i dalje upirao pogled u prazno sjedište, i Jorge, koji nije prestajao rukama istraživati mrak.

Kad se bogoslužje završi, Opat podsjeti redovnike i iskušeničke da

se moraju pripremiti za veliku božičnu misu i da će se zato, kao što je običaj, vrijeme do jutrenje utrošiti da se okuša usklađenost cijele redovničke obitelji u izvođenju nekih za tu prigodu predviđenih pjesama. Ta je četa pobožnih ljudi uistinu zvučala poput jednog jedinog tijela i jednog glasa, i nakon dugog niza godina prepoznavala se pjevanjem sjedinjena u jednu jedinu dušu.

Opat daje znak da se započne Sederunt:

Sederunt principes
et adversus me
loquebantur, iniqui.
Persecuti sunt me.
Adjuva me, Domine,
Deus meus saluum me
fac propter magnam misericordiam tuam.

Zapitah se nije li Opat izabrao da se taj gradual pjeva upravo te noći, dok su još službi prisustvovali vladarski izaslanici, da bi ih podsjetio na to kako je naš red stoljećima spremno odolijevao progonima silnika, zahvaljujući svojem povlaštenom odnosu s Gospodinom, Bogom nad vojskama. I doista se početak napjeva dojmio silno i moćno.

Na prvi slog, se, zabruja polagan i svečan zbor nekoliko desetaka glasova, koji svojim dubokim zvukom ispuni lađe i zaleprša nad našim glavama, a ipak se činilo da izvire iz središta zemlje. Ne prekinu se nego je, dok su drugi glasovi na toj dubokoj i ustrajnoj potki stali tkati splet vokaliza i melizama, i dalje gospodario za cijelo vrijeme koje je kaziva telju ravnomjerna i polagana glasa potrebno da dvanaest puta ponovi Ave Maria. I kao oslobođeni od svake zebnje, puni povjerenja što ga je taj uporni slog, alegorija vječnog trajanja, ulijevao moliteljima, ostali glasovi (a nadasve iskušenički) stadoše na tom kamenitom i čvrstom temelju graditi zabate, stupove, tornjiće od tekućih i subpunktiranih neuma. I dok je svojim titrajima moje srce milinom opajao koji climacus ili porrectus, torculus ili salicus, ti glasovi kao da su mi govorili kako se duša (onih što su molili i moja koja ih je slušala), preplavljena nabujalim osjećajem, kroz njih razdire da bi zvonkim uzletima blagosti izrazila radost, bol, hvalu, ljubav. Međutim, pomamna upornost ktonijskih glasova nije popuštala, kao da nad glavom Gospodinova naroda nesmanjenom žestinom visi prijetnja prisutnosti dušmana, silnika što ga progone. Sve dok se ne učini da je to neptunsko komešanje jedne

jedine note svladao, ili bar ovladao i obavio alelujski klicaj glasova što su mu se suprotstavljali, te ga razriješio u velebno i savršeno suglasje i u neumu torculus resupinus.

Pošto je gotovo otupjelim naporom otpjevan »Sederunt« uvis po-leti »principes«, anđeoski lako i smireno. Više se nisam pitao tlo su ti silnici što govore protiv mene (nas), iščezla je, raspršila se sjena te utvare što se nad nas bila nadvila.

I druge se utvare, pomislih tad, raspršiše u tome času, jer kad ponovno pogledah prema Malahijinom sjedištu, pošto je moju pozornost zaokupio napjev, vidjeh knjižničarov lik među ostalim moliteljima, kao da u njemu nikad i nije bio odsutan. Pogledah Vilima i u očima mu vidjeh bljesak olakšanja, isti kakav izdaleka spazih u Opatovim očima. Što se Jorgea tiče, bio je opet ispružio ruke pi ih, naišavši na tijelo svojeg susjeda, smjesta povukao. Ali ne bih znao reći kakvi su se osjećaji vitlali u njegovoj unutrašnjosti.

Sada je zbor radosno započinjao »adjuva me«, koji se svijedim a veselo razlijevao crkvom, a ni samo u nije djelovalo tako turobno kao u »sederunt«, nego je bilo puno svete snage. Redovnici i iskušeni su, kao što hoće pravilo, pjevali uspravna tijela, slobodna grla, k nebu uzdignute glave, držeći knjigu gotovo u visini ramena kako bi mogli čitati ne spuštajući glavu, da iz grudi zrak ne bi izlazio oslabljen. Ipak, još uvijek je bila noć pa je, usprkos tome što su likujući odzvanjale trublje, mnogim pjevačima kapke pritiskala sumaglica sna te bi im, kad bi se izgubili ispuštajući kakvu dugu notu i uzdajući se u moćni val pjeva, koji put klonula glava oteščala od pospanosti. Tad bi im bdjelci jednome po jednome i u toj neprilici svijećom ispitivali lica da bi im na budnost pozvali i tijelo i dušu.

Upravo dakle jedan od bdjelaca spazi gdje se Malahija čudnovato njiše i naginje, kao da je odjednom iznova zapao u kimerijski mrak i maglu, shrvan snom, jer te noći vjerojatno nije spavao. Približi mu se sa svjetiljkom osvijetlivši mu lice i tako privukavši moju pozornost. Knjižničar se ne pomaknu. Bdjelac ga dodirnu, a on se cijelom težinom sruši prema naprijed. Bdjelac ga jedva uspjede pridržati da se ne strovali.

Pjev se uspori, glasovi zagasnuše, nastala kratkotrajan metež. Vilim je u hipu skočio sa svojeg mjesta i pritrčao tamo gdje su Pacifik iz Tivolija i bdjelac polagali na tlo beživotnog Malahiju.

Priđosmo im gotovo u istom trenu kad i Opat te pri svjetlu svjetiljke vidjesmo nesretnikovo lice. Već sam bio opisao Malahijin

izgled, no te se noći, po onome svjetlu, činio slikom i prilikom smrti. Nos šiljast, oči upale, sljepoočnice udubljene, uši bijele i zgrčene s resicama izvrnutim prema van, koža na licu sada ukočena, napeta i suha, obrazi žućkasti i zasjenjeni. Oči su mu još bile otvorene i jedva je disao sasušanim usnama hvatajući zrak. Otvori usta pa kako sam se nadvio iza Vilima, koji se također bio nadvio nad njim, vidjeh gdje iza reda zuba lepeće pocrnjeli jezik. Vilim ga pridignu objumivši mu ramena, rukom mu otre znoj što se slijevao niz bijelo čelo. Malahija osjeti da ga netko dodiruje, da netko stoji kraj njega, zapilji se preda se, zacijelo ne videći nikoga, sigurno ne raspoznajući one koji su stajali pred njim. Podignu drhtavu ruku, zgrabi Vilima za prsa i privuče mu lice da je gotovo doticalo njegovo, onda slabim i promuklim glasom izusti nekoliko riječi: »Lijepo mi je rekao... zaista... imala je moć kao u tisuće štipavaca...«

»Tko ti je to rekao?« upita ga Vilim. »Tko?«

Malahija pokuša još nešto reći. Zatim ga obuze tresavica i glava mu pade naznak. Lice mu izgubi svaku boju, svaki znak života. Bio je mrtav.

Vilim ustade. Kraj sebe ugleda Opata, ali mu ne reče ni riječi. Onda iza Opata vidje Bernarda Guija.

»Gospodine Bernarde«, zapita Vilim, »tko je ubio ovog čovjeka, kad ste vi tako krasno našli i čuvali ubojice?«

»Nemojte to mene pitati«, reče Bernard. »Nikad nisam tvrdio da sam pravdi predao sve zlikovce koji se motaju po ovoj opatiji. Bio bih to rado učinio da sam mogao«, i pogleda Vilima. »Ali ostale sad prepuštam strogosti... ili pretjeranoj milostivosti gospodina Opata.« To reče, a Opat probljedi. Zatim se udalji.

U taj čas začusmo nešto nalik na jaukanje, na hrapavo jecanje. Bio je to Jorge, povijen na svojem klecalu, a pridržavao ga je neki redovnik koji mu je valjda opisao što se dogodilo.

»Nikad neće prestati...« reče skrhanim glasom. »Oh, Gospodine, oprosti nam svima!«

Vilim se još jednom nagnu nad leš. Uze ga za zapešće i dlanove mu okrenu prema svjetlu. Jagodice prva tri prsta desne ruke bile su tamne.

Jutrenja

Gdje se izabere novi opskrbnik, ali ne i novi knjižničar.

Je li već vrijeme za jutrenju? Je li prerano ili prekasno? Od tog trenutka nadalje izgubih osjećaj za vrijeme. Prođe možda nekoliko sati, možda manje, i za to vrijeme položiše Malahijino tijelo na odar u crkvi, a njegova se subrača raspoređuje u obliku lepeze. Opat je izdavao naloge za pogreb što se imao uskoro održati. Čuh kako k sebi poziva Benna i Nikolu iz Morimonda. U roku od manje od jednog dana, reče, opatija je ostala bez knjižničara i bez opskrbnika. »Tičeš«, reče Nikoli, »preuzeti Remigiove dužnosti. Znaš koji posao obavlja većina ljudi ovdje u opatiji. Postavi nekoga da umjesto tebe nadzire kovačnice i pobrini se za sve što nam je danas neposredno potrebno, u kuhinji, u blagovaonici. Oprošteno ti je prisustvovanje bogoslužju. Pođi.« Zatim će Benu: »Baš smo te jučer imenovali Malahijinim pomoćnikom. Gledaj da se otvori skriptorij i pazi da se nitko sam ne penje u knjižnicu.« Benno mu stidljivo napomenu da ga još nitko nije uputio u tajne toga mjesta! Opat ga strogo prikova pogledom: »Nitko nije rekao da će te u njih uputiti. Ti pripazi da posao ne staje i da se odvija kao molitva za mrtvu braću... i za one koji će još umrijeti. Svakom će sam raditi na knjigama koje su mu povjerene, tko bude htio, moći će se poslužiti katalogom. Ništa više. Pošteđen si večernje, jer ćeš u to doba sve zatvoriti.«

»A kako ću izaći?« upita Benno.

Izađe s njima izbjegavši Vilima koji je s njim htio razgovarati. U koru su ostali Alinaro, Pacifik iz Tivolija, Aymaro iz Aleksandrije i Petar iz Sanf Albana. Aymaro se cerekao.

»Zahvalimo Gospodinu«, reče. »Kad je umro Nijemac, postojala je opasnost da kao novog knjižničara dobijemo još većeg barbara.«

»Što mislite, koga će imenovati na njegovo mjesto?« upita Vilim.

Petar iz Sant'Albana tajanstveno se osmjehnu: »Poslije svega što se ovih dana dogodilo, problem više nije knjižničar, nego Opat...«

»Šuti«, reče mu Pacifik. A Alinardo će, sa svojim vječitim odsutnim pogledom: »Počinit će još jednu nepravdu... kao u moja vremena. Treba ih zaustaviti.«

»Koga?« zapita Vilim. Pacifik ga povjerljivo primi za ruku te ga odvede dalje od starine, prema vratima.

»Alinardo... ti znaš da ga mi jako volimo, za nas predstavlja drevnu tradiciju i bolje dane ove opatije... Ali katkad govori a da ne zna što da kaže. Svi smo mi zabrinuti zbog novoga knjižničara. Morat će biti dostojan, zreo i mudar... To je sve.«

»Hoće li morati poznavati grčki?« upita Vilim.

»I arapski, tako traži tradicija, tako iziskuje njegova služba. Ali mnogo nas ima te vrline. Moja malenkost, pa Petar, pa Aymaro...«

»Benno zna grčki.«

»Benno je premlad. Ne znam zašto ga je Malahija jučer izabrao kao svojeg pomoćnika, ali...«

»Je li Adelmo znao grčki?«

»Mislim da nije. Zasigurno nije, bez daljnjega.«

»Ali ga je znao Venancije. I Berengar. Dobro, zahvaljujem ti.«

Izidosmo i odosmo u kuhinju da nešto pojedemo.

»Zašto vas je zanimalo tko zna grčki?«, upitah.

»Zato što svi koji umiru s crnim prstima znaju grčki. Znači da neće biti zгорега očekivati sljedeći leš među onima koji znaju grčki. Uključujući i mene. Tvoj život je siguran.«

»A što mislite o zadnjim Malahijinim riječima?«

»Čuo si ih. Štipavci. Peta trublja između ostalog najavljuje da će iz dima na zemlju izići skakavci koji će ljude mučiti žalcima sličnim kliještima štipavaca, to znaš. A Malahija nam je dao do znanja da mu je to netko prerekao.«

»Šesta trublja«, rekoh, »najavljuje konje s glavama kao u lavova, kojima iz usta izlaze oganj, dim i sumpor, a na njima će jahati konjanici u oklopima ognjene, plavetne i sumporne boje.«

»Previše toga. Ali idući bi se zločin mogao dogoditi kraj konjskih staja. Valjat će ih držati na oku. I spremao se za oglašenje sedme trublje. Još dvije osobe, dakle. Tko su najvjerojatniji kandidati? Ako je cilj tajna finish Africae, oni koji za nju znaju. A koliko je meni znano, tu je samo Opat. Osim ako ne postoji još koja splotka. Čuo si ma-

loprije, kovala se urota da se svrgne Opat, ali Alinardo je govorio u množini...«

»Treat će upozoriti Opata«, recoh.

»Na što? Da će ga umoriti? Nemam uvjerljivih dokaza. Ja se ponašam kao da ubojica rasuđuje kao i ja. A što ako on ide za nekom drugom zamišlju? I osobito, što ako ne postoji jedan ubojica?«

»Što hoćete reći?«

»Ne znam točno. Ali kao što sam ti rekao, treba pretpostaviti svaki mogući red, i svaki nered.«

Prvi čas

Gdje Nikola ispriповijedi mnogo toga
dok se razgleda kriptu s riznicom.

Nikola iz Morimonda, u svojem novom opskrbničkom ruhu, izdavao je naredbe kuharima, a oni su ga obavještavali o radu kuhinje. Vilim je s njim htio razgovarati pa nas on zamoli da ga koji časak počekamo. Poslije će, reče, morati sići u kriptu s riznicom gdje će nadzirati čišćenje relikvijara, što također spada u njegov djelokrug, te će ondje imati više vremena da s nama razgovara.

Domalo nas zaista pozva da pođemo s njim, uđe u crkvu, prođe iza velikog oltara (dok su redovnici u lađi namještali odar oko kojega će bdjeti pokraj Malahijinih posmrtnih ostataka) i povede nas niz male stube, podno kojih se zatekosmo u dvorani vrlo niskih svodova koje su podupirali debeli pilastri od neobrađena kamena. Nalazili smo se u kripti u kojoj su bila pohranjena blaga opatije, u prostoriji koju je Opat vrlo ljubomorno čuvao i koju je otvarao samo u izuzetnim okolnostima i za osobito štovane goste.

Svuda su uokolo stajale posude za moći nejednake veličine, a u njima su se pri svjetlosti zublja (što su ih zapalila dvojica Nikolinih pouzdanih pomoćnika) sjajili čudesno lijepi predmeti. Pozlaćeni uresi, zlatne krune optočene draguljima, kovčezi od raznih kovina oslikani likovima, radovi od pokosti, slonovače. Nikola nam ushićeno pokazao evanđelistar kojem su se na uvezu ljeskale divne pločice od cakline što su tvorile šaroliko jedinstvo pravilnih odjeljaka, rastavljenih tkivom zlatnih žica i pričvršćenih dragim kamenjem kao čavlima. Zatim nam pokazao krasnu nišu s dva stupa od lazura i zlata što su uokvirivali polaganje u grob u tananom srebrnom plitkom reljefu, a povrh nje zlatan križ posut s trinaest dijamanta na pozadini od šarenog oniksa,

dok je mali nadvratnik bio zasvođen ahatom i rubinima. Onda vidjeh diptih od zlata i bjelokosti podijeljen na pet dijelova s pet prizora iz Kristova života, a u sredini mistično janje sastavljeno od pozlaćenih srebrnih stanica sa staklenim smjesama, što je bila jedina višebojna slika na voštano bijeloj pozadini.

Dok nam je to sve pokazivao, Nikolino lice i kretnje blistali su od ponosa. Vilim pohvali predmete koje je vidio te upita Nikolu kakvoga je soja bio Malahija.

»Čudnog li pitanja«, reče Nikola, »i ti si ga poznavao.«

»Jesam, ali ne dovoljno. Nikad nisam shvatio kakve misli skriva... ni...« ustručavao se prije negoli će o nedavno preminulom čovjeku izreći sud, »...ni je li ih uopće imao.«

Nikola navlaži prst, njime prijeđe po ne baš savršeno čistoj kristalnoj površini pa uz poluosmijeh odgovori ne gledajući Vilima u lice: »Vidiš da me ne moraš ništa ni pitati... Istina je, po izjavama mnogih, Malahija je izgledao kao da je prilično zamišljen, ali je zapravo bio vrlo priprost čovjek. Po Alinardovome mišljenju, bio je glupan.«

»Alinardo je na nekoga ljut zbog nekog davnog događaja, kad mu je uskraćeno knjižničarsko dostojanstvo.«

»I ja sam za to čuo, ali riječ je o priči staroj bar pedeset godina. Kad sam ja ovamo došao, knjižničar je bio Roberto iz Bobbija, a starci su govorkali o nekoj nepravdi koja je počinjena na Alinardovu štetu. Tada se nisam trudio da o tome doznam nešto više, jer mi se činilo da bih se time ogriješio o poštovanje prema starijima, a i nisam se htio baviti glasinama. Roberto je imao pomoćnika koji je poslije umro, pa je na njegovo mjesto imenovan Malahija, koji je u ono doba bio još vrlo mlad. Mnogi su govorili da on to nipošto ne zaslužuje, da kaže kako zna grčki i arapski a da to nije istina, da samo kao dobar papagaj lijepim rukopisom prepisuje spise s tih jezika, ali da ne razumije što prepisuje. Pričalo se da knjižničar mora biti daleko obrazovaniji. Alinardo, koji je tad još bio čovjek u punoj snazi, s velikom je gorčinom stavljao primjedbe na to imenovanje. Natuknuo je i da je Malahija na to mjesto postavljen kako bi poslužio igri njegovog neprijatelja, ali nisam shvatio o kome govori. To je sve. Uvijek se šušalo kako Malahija brani knjižnicu kao pas čuvar, a da pravo ne zna što čuva. S druge strane, šaptalo se i protiv Berengara kad ga je Malahija izabrao za pomoćnika. Govorilo se da ni on nije sposobniji od svojeg učitelja, da je običan smutljivac. Pripovijedalo se i da... Ali sad si valjda već i

ti čuo te glasine... da između njega i Malahije postoji čudan odnos... Stare priče, osim toga, znaš da se brbljalo i za Berengara i Adelma, a mladi pisari su govorili da Malahija potihom pati od užasnog ljubomora... I još se pričalo i o odnosima između Malahije i Jorgea, ne, ne u smislu u kojem bi ti mogao pomisliti... nitko nikada nije ništa mogao primijetiti o Jorgeovoj kreposti! Ali Malahija je, kao knjižničar, po običaju kao svojeg ispovjednika morao izabrati Opatu, dok se svi ostali ispovijedaju u Jorgea (ili u Alinarda, ali starac je sad gotovo slabouman)... E pa vidiš, govorilo se da unatoč tome Malahija prečesto razgovara s Jorgeom, kao da Opat usmjeruje njegovu dušu, ali Jorge upravlja njegovim tijelom, njegovim postupcima, njegovim radom. Uostalom, to znaš, vjerojatno si vidio: kad je kome trebala kakva naznaka o nekoj staroj i zaboravljenoj knjizi, ne bi je tražio od Malahije, nego od Jorgea. Malahija je čuvao katalog i penjao se u knjižnicu, ali Jorge je znao što koji naslov znači...«

»Zašto je Jorge znao toliko toga o knjižnici?«

»Bio je najstariji poslije Alinarda, ovdje je još od mladosti. Jorge mora da ima više od osamdeset godina, govori se da je slijep već barem četrdeset godina, a možda i više...«

»Kako mu je pošlo za rukom da postane tako učen prije nego što ga je snašlo sljepilo?«

»Oh, o njemu kolaju legende. Čini se da je od djetinjstva bio u milosti Božjoj i da je tamo u Kastiliji već kao nezreo dječak čitao knjige grčkih doktora i Arapa. A i kad je oslijepio, čak i sada, zna sate i sate prosjediti u knjižnici, zahtijeva da mu se čita katalog, traži da mu donose knjige i da mu ih koji iskušenik satima čita naglas. On se svega sjeća, nije izgubio pamćenje kao Alinardo. Ali zašto me sve to pitaš?«

»Sad kad su Malahija i Berengar mrtvi, tko još posjeduje tajne knjižnice?«

»Opat, i Opat će ih sad prenijeti Bennu... ako bude htio...«

»Zašto ako bude htio?«

»Zato što je Benno mlad, pomoćnikom je imenovan dok je Malahija još bio živ, nije isto biti knjižničarov pomoćnik i knjižničar. Po predaji, knjižničar poslije postane Opatom...«

»Ah, znači tako... Zato se toliko teži za knjižničarskim mjestom.

Pa je li onda Abbone bio knjižničar?«

»Nije, Abbone nije. On je imenovan prije nego što sam ja stigao ovamo, ima tome otprilike trideset godina. Prije toga je Opat bio Pavao iz Riminija, neobičan čovjek, o kojem su se pripovijedale čudne

priče: kažu da je bio nezasitan čitač, napamet je znao sve knjige iz knjižnice, ali je bolovao od čudne bolesti, nije mogao pisati, zvali su ga Abbas Agraphictis... Opatom je postao vrlo mlad, govorilo se da ga podržava Algirdas iz Slunyja, Doctor Quadratus... Ali to su stare redovničke brbljarije. Sve u svemu, Pavao je postao Opat, Roberto iz Bobbija preuzeo je njegovo mjesto u knjižnici, ali ga je izjedala boljka od koje je kopnio, znalo se da neće moći voditi opatijske poslove, pa kad je Pavao iz Riminija nestao...«

»Umro?«

»Ne, nestao, ne znam kako, jednog je dana krenuo na put i više se nije vratio, možda su ga na putu ubili razbojnici... Ukratko, kad je Pavao nestao, Roberto nije mogao stupiti na njegovo mjesto, pa su nastale neke mutne spletkke. Abbone je — kažu — bio vanbračni sin vlastelina ovoga kraja, bio je odrastao u opatiji u Fossanovi, pričalo se da je kao mladac dvorio svetog Tomu na samrti i da se brinuo za iznošenje tog velikog tijela niza stepenice tornja kuda leš nije mogao proći... u tome je njegova slava, rogoborili su ovdašnji zlobnici... Kako bilo da bilo, izabrali su ga Opatom, iako nije bio knjižničar, pa ga je netko, mislim Roberto, poučio o tajnama knjižnice.«

»A zašto je bio izabran Roberto?«

»Ne znam. Uvijek sam nastojao ne istraživati odviše o tim stvarima. Naše su opatije sveta mjesta, ali se oko opatovskog dostojanstva katkad snuju grozne spletkke. Ja sam se zanimao za svoja stakla i za svoje relikvijare, nisam se htio miješati u te priče. Pa ti je sad jasno zašto ne znam hoće li Opat htjeti uputiti Benna, to bi bilo kao da ga određuje svojim nasljednikom, tog lakoumnog mladića, tog gotovo divljeg gramatičara, s krajnjeg sjevera, kako bi on mogao poznavati ovu zemlju, opatiju i njezine odnose s mjesnom gospodom...«

»Pa ni Malahija nije bio Talijan, ni Berengar, a ipak su došli na taj položaj.«

»To je jedna od mutnih stvari. Redovnici govorkaju da je ova opatija prije pola stoljeća napustila svoje tradicije... Zbog toga je, prije više od pedeset godina, možda i više, Alinardo želio knjižničarsku službu. Knjižničar je prije uvijek bio Talijan, ne manjka u ovoj zemlji velikih umova. I onda, vidiš...« i tu se Nikola stade skanjivati kao da neće da kaže ono što se spremao kazati: «...vidiš, Malahija i Berengar su umrli možda zato da ne bi postali opati.«

Strese se, zamahnu rukom pred licem kao da želi otjerati nečasne misli, zatim se prekriži. »Sto ja to govorim? Vidiš, u ovoj se zemlji

već mnogo godina zbivaju sramotne stvari, čak i u samostanima, na papinomu dvoru, u crkvama... Borbe da bi se ugrabila vlast, optužbe za herezu da bi se kome preotela koja nadarbina... Kako je to ružno, ja gubim povjerenje u ljudski rod, svagdje vidim samo urote i dvorske spletke. Na to je morala spasti i naša opatija, kao zmijsko leglo što je vradžbinom nastalo u posudi što je nekoć sadržavala ostatke svetih udova. Gledaj, to je prošlost ovog samostana!»

Pokaza nam blaga što su raštrkana ležala uokolo, pa preskočivši križeve i pokućstvo odvede nas da vidimo relikvijare koji su predstavljali diku tog mjesta.

»Gledajte«, govorio je, »ovo je vrh koplja koje je probolo Spasiteljevu grud!« Bila je to zlatna kutija s kristalnim poklopcem, u kojoj je na grimizni jastučić bio položen komad željeza trokutastog oblika, jednom načet rđom, ali sad ponovno ulašten i sjajan nakon duge njege uljima i voskom. Ali to još nije bilo ništa. U drugoj kutiji, naime, srebrnoj i optočenoj ametistima, ondje gdje je stražnja strana bila prozirna, vidjeh komad prečasnog drveta svetoga križa, što ga je u tu opatiju donijela sama kraljica Helena, majka cara Konstantina, s hodočašća po svetim mjestima gdje je otkopala Golgotu i sveti grob te na njemu sagradila katedralu.

Zatim nas Nikola provede kraj drugih stvari, koje ne bih znao sve od reda navesti zbog njihove množine i rijetkosti. U moćniku, čitavu izrađenom od akvamarina, nalazio se čavao s križa. U staklenki, na ležaju od uvelih ružica, bio je dio trnove krune, a u drugoj kutiji, opet na pokrovu od suhog cvijeća, požutjeli okrajak stolnjaka s posljednje večere. Tu je bila još i kesa svetog Mateja, od srebrnih karika, i valjak, povezan ljubičastom vrpcom koju je vrijeme nagrizlo i zapečaćen zlatom, kost ruke svete Ane. Pod staklenim zvonom na crvenom jastuku opšivenom biserima vidjeh čudo nad čudima, komad betlehemskih jasala, i još pedalj purpurne halje svetog Ivana Evanđelista, dva lanca kakvi su stezali gležnjeve apostola Petra u Rimu, lubanju svetog Adalberta, mač svetog Stjepana, goljenicu svete Margarete, prst svetog Vitalea, rebro svete Sofije, bradu svetog Eobana, gornji dio lopatice svetog Hrizostoma, zaručnički prsten svetog Josipa, zub Ivana Krstitelja, poderanu i nježnu čipku s vjenčanice Djevice Marije.

Ostale stvari nisu bile relikvije, ali su ipak imale vrijednost svjedočanstva o čudima i čudesnim bićima iz dalekih zemalja, što su ih u opatiju donijeli redovnici koji su putovali do krajnjih rubova svijeta: slamom ispunjeni bazilisk i hidra, jednorogov rog, jaje koje je

neki pustinjak našao u drugom jajem, komad mane koja je nahranila Židove u pustinji, kitov zub, kokosov orah, nadlaktica neke pretpotopne životinje, bjelokosna slonovska kljova, dupinovo rebro. Bilo je i drugih relikvija koje ne prepoznah, a možda su skupocjeniji bili njihovi relikvijari, te nekoliko drevnih premeta (sudeći po izradbi kutija, od pocrnjela srebra), bezbrojnih komadića kostiju, tkanine, drva, kovina, stakla. K tome bočice s tamnim prahom, za jednu od kojih doznadoh da sadrži sagorene ostatke grada Sodome, a za drugu, žbuku sa zidina jerihonskih. Sve su to bile stvari, pa i one najskromnije, za koje bi kakav car bio dao više od jednog feuda, a koje su tvorile zalihu ne samo neizmijerna ugleda, nego i pravog materijalnog bogatstva opatije koja ih je imala u pohrani.

I dalje sam zapanjeno lutao među njima. Nikola nam je sad prestao objašnjavati predmete, koje su uostalom opisivali natpisi što ih je nosio svaki od njih, pa sam bio slobodan da gotovo nasumce tumaram tom pričuvom neprocjenjivih čuda, kadšto im se diveći pri punom osvjetljenju, kadšto ih nazirući u polumraku, kad bi se Nikolini privrženici sa svojim zubljam premjestili na drugi kraj kripte. Zastravile su me te požutjele hrskavice, istodobno mistične i takve da izazivaju gađenje, ti dronjci od odijela iz pradavnih vremena, isplavljeni, odrpani, katkad poput izbljedjelih rukopisa smotani u staklenkama, te razmrvljene tvari što su se stapale sa suknom koje im je imalo biti ležištem, sveti ostaci animalnog (i racionalnog) života, sada zatočeni u građevinama od kristala ili kovina, što su u svojim sićušnim razmjerima oponašale smjelost kamenih katedrala i njihovih tornjeva i vrškova, te se i sami činili pretvorenima u rudu.

Zar dakle u tom stanju sveci zakopani čekaju da im se tijela uskrisuje? Hoće li se iz tih krhotina nanovo složiti ona ustrojstva što će, u bljesku božanskog ukazanja, opet stekavši svoju prirodnu osjetljivost, moći oćutjeti, kao što piše Piperno, čak i *minimas differentias odorum*?

Iz razmišljanja me prenu Vilim dotaknuvši mi rame: »Ja idem«, reče. »Popet ću se u skriptorij, moram još nešto provjeriti...«

»Ali nećete moći dobiti knjige«, rekoh, »Benno je dobio naređenje...«

»Moram samo još pregledati knjige koje sam neki dan čitao, a sve su još u skriptoriju, na Venancijevom stolu. Ti ostani ovdje ako hoćeš. Ova je kripta dobar pregled rasprave o siromaštvu kojoj si ovih dana prisustvovao. Sad znaš zašto se ta tvoja subraća kolju kad pucaju na dostojanstvo Opatata.«

»Pa zar vi vjerujete u ono na što vas je uputio Nikola? Znači li to da su zločini u vezi s borbom za investituru?«

»Već sam ti rekao da se zasad ne želim upuštati u to da naglas izričem pretpostavke. Nikola je kazao mnogo stvari. A neke su mi od njih bile zanimljive. Ali sad ću krenuti za još jednim tragom. Ili možda istim, ali s druge strane. A ti se nemoj previše zanositi ovim relikvijarima. Komadića križa sam vidio još mnogo, u drugim crkvama. Da su vjerodostojni, Naš Gospodin ne bi bio razapet na dvama prekrštenim kolcima, nego na čitavoj šumi.«

»Učitelju!« kliknuh sablažnjeno.

»Tako je to, Adson. A postoje i bogatije riznice. Prije dosta vremena, u katedrali u Kolnu vidio sam lubanju Ivana Krstitelja u dobi od dvanaest godina.«

»Zaista?« zadiviljeno uzviknuh. Zatim me obuze sumnja: »Ali Ivan je bio stariji kad su ga ubili!«

»Druga lubanja se vjerojatno nalazi u nekoj drugoj riznici«, reče Vilim ozbiljna lica. Nikad nisam shvaćao kada se šali. U mojoj zemlji, kad se kaže nešto smiješno, treba se grohotom nasmijati kako bi svi mogli sudjelovati u šali. Vilim se naprotiv smijao samo kad bi govorio ozbiljne stvari, a ostajao ozbiljnim kad su postojali svi izgledi da se šali.

Treći čas

Gdje Adson slušajući »Dies irae« usni san
ili doživi priviđenje, kako vam drago.

Vilim pozdravi Nikolu i pope se u skriptorij. Ja sam se već dovoljno nagledao riznice, pa odlučih da odem u crkvu i molim za Malahijinu dušu. Nikad nisam volio tog čovjeka koji mi je ulijevao strah, i ne krijem da sam ga dugo smatrao krivcem za sve zločine. Sad sam doznao da je možda bio samo bijednik pritisnut nezadovoljenim strastima, glineni lonac među željeznim loncima, smrknut zato što je bio izgubljen, mučaljiv i suzdržan jer je bio svjestan da nema što reći. Osjećao sam spram njega stanovitu grižnju savjesti pa pomislih kako će molitva za njegovu sudbinu na drugom svijetu možda umiriti moj osjećaj krivnje.

Crkvu je sad obasjavalo slabašno i modrikasto svjetlo, u prostoru se isticalo nesretnikovo tijelo, a svuda se provlačilo jednolično šaputanje redovnika koji su izgovarali zadušnicu.

U samostanu u Melku više puta sam prisustvovao smrti nekog subrata. Ne mogu reći da je to bila radosna prilika, ali mi se ipak činila punom vedrine, odmjerenog mira i opuštenog osjećaja pravednosti. Svi bi se izmjenjivali u samrtnikovoj ćeliji da bi ga utješili dobrom riječju, i svi su u duši mislili kako je samrtnik blažen, jer se sprema okruniti krepostan život i jer će se doskora pridružiti anđeoskom zboru, u radosti bez kraja. A dio bi se te vedrine, tog ugodnog mirisa svete zavisti, prenosio i na umirućeg, i on bi na kraju vedro izdahnuo. Koliko su se od toga razlikovale smrti posljednjih dana! Napokon sam iz bliza vidio kako umire žrtva đavolskih štipavaca finiš Ajricae, a jamačno su tako bili umrli i Venancije i Berengar, tražeći okrepu u vodi, s licima već izobličanim kao što je bilo Malahijino...

Sjedoh u pozadinu crkve, skutrih se u se da me prođe studen. Malo se ogrijah te se usnama priključili molitvi zbora svoje subraće. Pratio sam ih gotovo ne opažajući što moje usne izgovaraju, dok mi se glava klatila, a oči se same zaklapale. Proteče dosta vremena, mislim da sam zadrijemao i probudio se bar tri ili četiri puta. Onda zbor zapjeva Dies irae... Pjevanje psalma svlada me poput narkotika. Potpuno se uspavah. Ili možda nisam usnuo, nego se smalaksao srušio u neku nemirnu obamrlost, skvrčen i nalik na stvora još zatvorena u majčinu truhu. I u toj zamagljenosti duše, kao da sam se namjerio na kakav predio što ne pripada ovome svijetu, doživjeh priviđenje ili san, što li je već bilo.

Spuštao sam se uskim stubama po hodniku niskog stropa, poput crijeva, kao da ulazim u kriptu s riznicom, ali kako sam dalje silazio, izbio sam u prostraniju kriptu, a to su bile kuhinje u Zgradi. To su zacijelo i bile kuhinje, ali se u njima nije baratalo samo pećima i loncima, nego i mjhovima i čekićima, kao da su se u njima okupili i Nikolini kovači. Sve je sijevalo od rumenog žara peći i kotlova, posude su kipjele, iz njih je sukljao dim, a na površini uzavrele tekućine rojili su se pucketavi mjhuri koji su se naglo rasprskavali proizvodeći muklu buku. Kuhari su se razmahivali ražnjevima, dok su iskušenici, što su se ondje bili skupili svi do jednoga, poskakivali kako bi ugrabili piliće i ostalu perad nataknutu na te užarene šipke. No tik su do njih kovači udarali takvom žestinom da su zaglušavali cijelu prostoriju, a iz nakovanja frcale iskre što su se miješale s iskrama koje su bljuvale dvije peći.

Nisam razabirao jesam li u paklu ili u raj u kakvim bi ga mogao zamisliti Salvatore, u kojem pljušti umak i trepere kobasice. Ali ne imadoh vremena da se upitam gdje sam, jer u kuhinju utrči čopor čovječuljaka, patuljaka s glavama u obliku lonca, koji me u naletu zahvatiše, odguraše do praga blagovaonice te me prisiliše da uđem.

Dvorana je bila okićena za slavlje. Veliki zidni sagovi i barjaci visjeli su po zidovima, ali slike koje su ih krasile nisu bile onakve kakve obično vjernike pozivaju na pobožnost ili veličaju slavne pothvate kraljeva. Prije bi se reklo da su ih nadahnula Adelмова marginalia, s kojih su preuzimale najmanje strašne i najšaljivije prizore: zečeve što plešu oko drveta u zemlji gdje teče med i mlijeko, rijeke kojima plove ribe što se same od sebe bacaju u tavu, mrežu za majmune odjevene poput biskupa-kuhara, nemani tusta trbuha što plešu oko zadimljenih zdjela.

U sredini stola stajao je Opat, svečano obučen, u širokom habitu od izvezena grimiza, i u šaci držao vilicu kao žezlo. Kraj njega je Jorge pio vino iz velikog vrča, a opskrbnik, odjeven kao Bernard Gui, kreposno je iz knjige u obliku štipavca čitao živote svetaca i odlomke evanđelja, ali to su bile pripovijetke koje su kazivale kako je Isus s apostolom Simunom zbijao šalu podsjećajući ga na to da je on Petar — Stijena, i da će na toj bestidnoj stijeni on sagraditi Crkvu svoju, ili priča o svetom Jeronimu kako tumači Bibliju govoreći kako Bog hoće da Jeruzalemu ogoli leđa. A na svaku bi opskrbnikovu rečenicu Jorge udarao u smijeh lupivši pesnicom po stolu i vikao: »Ti ćeš biti idući Opat, krv ti Isusovu!«, baš je tako govorio, Bože mi oprosti.

Na svečan znak Opatov uđe povorka djevice. Bio je to blistav red bogato odjevenih žena, sred kojih mi se isprva učini da razaznajem svoju majku, a zatim uvidjeh da sam bio u zabludi, jer je to dakako bila djevojka strašna kao vojska pod zastavama. Samo što je na glavi nosila krunu od bijelih bisera što su joj visjeli do grudi, a na svakom je biseru bio obješen poput šljive velik dijamant. Uz to joj se sa svakog uha spuštao niz plavih bisera koji su se spajali u ogrlicu pri donjem dijelu vrata, bijelog i uspravnog kao toranj libanski. Plašt joj bijaše boje morskog puža, a u ruci je imala zlatan pehar optočen dijamantima, i ja sam, ni sam ne znam kako, znao da sadrži smrtonosnu mast ukradenu Severinu. Za tom su ženom, lijepom kao zora što sviće, slijedili drugi ženski likovi. Jedna je bila zaogrnta bijelim vezanim plastom povrh tamne haljine, ukrašene dvostrukom zlatnom stolom, prošivenom poljskim cvijećem. Druga je imala plašt od žutog damasta preko blijedoružičaste haljine posute zelenim listovima i s dva velika četverokuta od ispredenog konca u obliku tamnog labirinta. Treća je pak imala crven plašt i smaragdnu haljinu protkanu crvenim životinjicama, a u rukama je nosila vezenu bijelu stolu. Drugima nisam promatrao haljine, jer sam pokušavao shvatiti tko su te što prate djevojku, koja je sada sličila Djevici Mariji. I kao da je svaka u ruci nosila, ili joj iz usta izlazio natpis, znao sam da su to Ruta, Sara, Suzana i ostale žene iz Svetog pisma.

U taj čas Opat povika: »Traete, filii de puta, kurvini sinovi!« pa u blagovaonicu uđe druga povorka svetih ličnosti, koje odmah prepoznali, jednostavno i sjajno obučenih, a u sredini povorke netko je sjedio na prijestolju, a to je bio Naš Gospodin, a istodobno i Adam, odjeven u purpurni plašt, a na ramenima je plašt zakapčao veliki crveni i bijeli dijadem od rubina i bisera, na glavi mu je bila kruna slična

djevojčinoj, u ruci još veći pehar, pun svinjske krvi. Druge presvete ličnosti koje ću nabrojiti, meni sve dobro poznate, okruživale su ga zajedno s četom strijelaca francuskoga kralja, odjevenih tko u zeleno tko u crveno, sa smaragdnom štitom na kojem se isticao Kristov monogram. Voda te družine pođe se pokloniti Opatu pruživši mu pehar i govoreći: «Sao ko kelle terreper kelle fini ke ki kontene, trenta anni le possetteparte sancti Benedicti.» Na to Opat odgovori: »Ageprimum et septimum de quatour« i svi zapjevaše: »Infinibus Africae, amen.« Zatim svi sederunt.

Kad su se dvije različite povorke raspustile, po Opatovoj zapovijedi Salomon stade prostirati trpezu, Jakov i Andrija doniješe naramak sijena, Adam se smjesti u sredini, Eva se ispruži na listu, Kain uđe vukući plug, Abel priđe s vedrinom da pomuze Vranca, Noa pobjedonosno uđe vestajući u kovčegu, Abraham sjede ispod stabla, Isak se izvali na zlatnom oltaru u crkvi, Mojsije čučnu na kamen, Danijel se pomoli na mrtvačkom odru pod ruku s Malahijom, Tobija leže na postelju, Josip se baci na vagan, Benjamin zauze vreću, a onda, ali tu priviđenje postea zbrkano, David sjede na brdašce, Ivan na zemlju, Faraon na pijesak (naravno, rekoh sebi, ali zašto?), Lazar na stol, Isus na rub bunara, Zakej u krošnju drveta, Matej na klupicu, Rahab na kućine, Ruta na slamu, Tekla na prozorsku dasku (izvana se pojavi blijedo Adelmoovo lice, i on upozori da se tu može i strmoglaviti, niz vrlet), Suzana u vrt, Juda među grobove, Petar za katedru, Jakov u mrežu, Ilija na sedlo, Rahela na svežanj. A Pavao apostol je, odloživši mač, slušao Ezava kako gundđa, dok je Job cvilio u izmetu, pa mu u pomoć pritekoše Rebeka s košuljom, Judita s plahtom, Hagara s mrtvačkim pokrovom, a nekoliko iskušenika donese velik zadimljeni bakrač iz kojeg iskoči Venancije iz Salvemeca, sav crven, te uze dijeliti svinjske krvavice.

Blagovaonica se dupkom napunila, i sad su svi pohlepno jeli, Jona je na stol donosio tikve, Izaija povrće, Ezekijel kupine, Zakej sikomorino cvijeće, Adam limune, Danijel divlje vučke, Faraon paprike, Kain stričke, Eva smokve, Rahela jabuke, Ananija šljive velike kao dijamanti, Lea luk, Aron masline, Josip jaje, Noa grožđe, Šimej breskvine koštice, a za to je vrijeme Isus pjevao Dies ime i na sva jela veselo lijevao ocat koji je cijedio iz male spužve što ju je uzeo s koplja jednoga od strijelaca francuskoga kralja.

»Djeco moja, sve moje ovčice«, reče tad Opat, sad već pripit, »ne možete večerati tako odjeveni kao odrpanci, hodite, hodite.«

Pa stade udarati prvi i sedmi od četiri koji su izvirivali razobličeni poput sablasti iz dna zrcala, zrcalo tresnu i smrska se, a iz njega, po dvoranama labirinta, na tlo poletješe kamenjem optočene šarene haljine, zablácene i poderane. I Zakej uze bijelu haljinu, Abraham modrokosnu, Lot sumpornu, Jona plavu, Tekla crvenu, Danijel lavovsku, Ivan kristalnu, Adam krznenu, Juda posutu srebrnim novčićima, Rahab skrletnu, Eva haljinu boje stabla spoznaje dobra i zla, i netko uze šarenu, netko plamenu, netko dvorsku a netko morsku, netko drvoliku a netko zidoliku, ili pak željeznosivu i crnu, i boje jasmína i boje vatre i sumpora, a Isus se šepirio u golubinjesivoj haljini i smijući se optuživao Judu da ne zna za šalu i sveto veselje.

U tom trenutku Jorge, skinuvši vitra ud legendum, zapali gorući grm za koji je Sara bila donijela drva, Jiftah ih skupio, Isak ih istovario, Josip ih nasjekao, i dok je Jakov otvarao zdenac, a Danijel sjedao kraj jezera, sluge su donosile vodu, Noa vino, Hagara mješinu, Abraham tele koje Rahab priveza za kolac, dok je Isus dodavao konopac, a Ilija mu sapinjao noge. Zatim ga Aškelon objesi za kosu, Petar donije mač, Kain ga ubi, Herod mu proli krv, Sem izbaci iznutrice i izmet, Jakov doli ulja, Molesadon nasu soli, Antioh ga stavi na vatru, Rebeka ga ispeče a Eva prva kuša pa joj pozli, ali Adam joj reče neka za to ne haje i po ramenu potapša Severina koji je savjetovao da se dodaju biljni začini. Onda Isus prelomi kruh, razdijeli ribe, Jakov dignu graju jer mu je Ezav pojeo svu leću, dok je Isak proždírao pečenog kozlića a Jona kuhanog kita, pa Isus nastavi postiti četrdeset dana i četrdeset noći.

Uto svi stadoše ulaziti i izlaziti noseći biranu lovinu svakojakog oblika i boje, od koje bi Benjamin za se uvijek zadržao najveći dio, a Marija najbolji dio, a Marta se žalila što uvijek mora prati sve tanjure. Tad razdijeliše tele koje se u međuvremenu strašno povećalo, pa Ivan dobi glavu, Abšalom šiju, Aron jezik, Samson vilicu, Petar uho, Holoferno mozak, Lea stražnjicu, Šaul vrat, Jona trbuh, Tobija žuč, Eva rebro, Marija prsa, Elizabeta stidnicu, Mojsije rep, Lot noge a Ezekijel kosti. Međutim, Isus je kusao magarca, sveti Franjo vuka, Abel ovcu, Eva murinu, Krstitelj skakavca, Faraon hobotnicu (naravno, rekoh sebi, ali zašto?), a David je jeo španjolsku bubu i bacio se na djevojku koja je bila nigra sed formosa, dok je Samson grízao leđa lavu, a Tekla drečéći bježala jer ju je proganjao crn i dlakav pauk.

Sad su očevídno svi već bili pijani, jedni bi se poskliznuli na vino,

drugi padali u lonce pa bi im se iz njih vidjele samo noge, prekrížene kao dva kolca, a Isusu su svi prsti bili crni, i pružao je listove knjige govoreći: »Uzмите i jedite, ovo su Simfozijeve zagonetke, od kojih je jedna o ribi, što je sin Božji i vaš Spasitelj.« I svi se latiše pića, Isus prošeka, Jona plavca, Faraon sorentskog vina (zašto?). Mojsije gaditanca, Isak kretskog vina, Aron opola, Zekej vugave, Tekla grka, Ivan traminca, Abel cvičeka, Marija albanca, Rahela florentinca.

Adam se izvrnuo i grgljao, a vino mu je curilo iz rebra, Noa je u snu kleo Hama, Holoferno je ništa ne sluteći hrkao, Jona spavao kao zaklan, Petar bdio dok pijetao ne zapjeva, a Isus se iznenada probudi jer je čuo kako Bernard Gui i Bertrando del Poggetto kane spaliti djevojku, pa viknu: »Oče moj! Ako je moguće, neka me mimoide ovaj kalež!« Pa su jedni loše natakali, drugi dobro pili, jedni smijući se umirali a drugi se umirući smijali, jedni donosili bočice a drugi pili iz tuđe čaše. Suzana je vikala da svoje lijepo bijelo tijelo nikad neće podati opskrbniku i Salvatoreu za bijedno volujsko srce, Pilat je lutao blagovaonicom kao duša bez pokoja tražeći vode za ruke, a donosio mu je fra Dolcino, s perom na šeširu, a zatim je keseći se rastvarao haljinu i pokazivao smradni ud crven od krvi, dok se Kain s njime sprdao grleći lijepu Margaritu iz Trenta. Na to Dolcino okrenu u plač i ode glavu položiti na rame Bernardu Guiju nazivajući ga anđeoskim papom, Ubertino ga stade tješiti stablom života, Mihovil iz Cesene kesom zlata, Marije su ga posipale pomastima, a Adam ga nagovarao da zagriže netom ubranu jabuku.

Tad se rastvoriše svodovi Zgrade i s neba side Roger Bacon na stroju koji leti, unico homine regente. Onda David zasvira u citru, Saloma zaplesa sa svojih sedam velova, a na svaki veo koji je pao zasvira u jednu od sedam trublja i pokaza jedan od sedam pečata, sve dok ne ostade samo amicta sole. Svi su govorili da se još nigda nije vidjela tako vesela opatija, a Berengar je svakome dizao haljinu, i muškarcima i ženama, i ljubio ih u zadnjicu. Otpoče ples, pa se Isus obuče kao učitelj, Ivan kao čuvar, Petar kao gladijator, Nimrod kao lovac, Juda kao potkazivač, Adam kao vrtlar, Eva kao tkalja, Kain kao lopov, Abel kao pastir, Jakov kao teklić, Zaharija kao svećenik, David kao kralj, Jubal kao svirač citre, Jakov kao ribar, Antioh kao kuhar, Rebeka kao vodonoša, Molesadon kao glupan, Marta kao sluškinja, Herod kao mahniti luđak, Tobija kao liječnik, Josip kao drvodjelac, Noa kao pijanica, Isak kao seljak, Job kao tužan čovjek, Danijel kao sudac, Tamara kao javna žena, Marija kao gospodarica koja naredi

slugama da donesu još vina, jer onaj njezin ludi sin neće da u vino pretvori vodu.

Onda Opat planu jer je, govorio je, on priredio tako lijepu svečanost, a nitko mu ništa ne daje: svi se tad stadoše natjecati tko će mu dati darova i blaga, bika, ovcu, lava, devu, jelena, tele, junicu, sunčeva kola, bradu svetog Eobana, rep svete Morimonde, maternicu svete Arundaline, zatiljak svete Burgosine izrezbaren kao pehar u dobi od dvanaest godina, i Pentagonum Salomonis u jednom primjerku. No Opat uze vikati da mu oni tako pokušavaju skrenuti pozornost, a da mu zapravo pljačkaju kriptu s riznicom, u kojoj smo se sad svi nalazili, i da je ukradena dragocjena knjiga koja govori o štipavcima i o sedam trublja, pa pozva strijelce francuskog kralja da pretraže sve sumnjive. Svima na sramotu, nađoše kod Hagare raznobojno sukno, na Raheli zlatan pečat, u Teklinim njedrima srebrno zrcalo, pod Benjaminovim pazuhom bocu za napitke, pod Juditinim haljinama svilenu plahtu, u Longinovoj ruci koplje, a u Ebed-Melekovu naručju tuđu ženu. Ali najgore se dogodi kad nađoše crnu mačku kod djevojke, crne i lijepe poput mačke iste boje, pa je nazvaše vješticom i pseudoapostolom i svi nasrnuše na nju da je kazne. Krstitelj joj odrubi glavu, Abel joj prereza grkljan, Adam je otjera, Nabukodonosor joj užarenom rukom na grudima ispisa zodijske znakove, Ilija je ote na ognjenim kolima, Noa je uroni u vodu, Lot je pretvori u stup soli, Suzana je optuži za blud, Josip je prevari s drugom, Ananija je strpa u peć, Samson je okova, Pavao je izbičeva, Petar je naglavce pribi na križ, Stjepan je kamenova, Lovro je ispeče, Bartolomej je odera, Juda je izda, opskrbnik je spali, a Petar sve zanijeka. Onda se svi baciše na to tijelo i stadoše po njoj sipati izmetine, prdjati joj po licu, mokriti joj po glavi, bljuvati joj po prsima, čupati joj kosu, ranjavati joj leđa gorućom žeravicom. S djevojčina je tijela, nekoć tako lijepog i tako nježnog, sada otpadalo meso koje se dijelilo na komade što su se raspršivali po kristalnim i zlatnim moćnicima i relikvijarima u kripti. Bolje rečeno, nije se kripta napučila djevojčinih tijelom, nego se djevojčino tijelo, sad nalik na rudnu tvar, malo-pomalo slagalo od komada kripte što su se uokolo kovitali, i zatim se iznova razlagalo i raspršivalo, kao sveta prašina razlomljenih djelića što ih je nagomilala sumanut bezbožnost. Sad je izgledalo kao da se jedno jedino golemo tijelo kroz tisućljeća raspalo na svoje dijelove, i kao da su ti dijelovi počeli zauzimati cijelu kriptu, još blještaviju, ali posve jednaku kosturnici preminulih redovnika, i kao da se supstancijalna forma samog ljudskog tijela, remek-djela stvaranja, raskomadala u mnogostruke i

odjelite akcidentalne forme, postavši tako slikom svoje suprotnosti, ne više idealnom, nego zemaljskom formom, od praha i smradnih krhotina, kadrih tek da znače smrt i razaranje...

Nisam više nalazio ličnosti s gozbe ni darove što su ih donijeli, činilo se da su svi uzvanici sada u kripti i da se svaka preobrazila u mumificiran posmrtni ostatak, u prozirn u sinegdohu same sebe, Rahela u kost, Danijel u zub, Samson u vilicu, Isus u okrajak grimizne haljine. Kao da se na kraju, kad se svetkovina pretvorila u pokolj nad djevojkom, gozba prometnula u sveopći pokolj čiji konačni ishod ja vidim, a tjelesa (što to govorim? cijelo zemaljsko i podmjesečno tijelo tih izgladnelih i ožednelih svatova) preobrazila u jedno jedino mrtvo tijelo, rasporeno i izmrcvareno kao Dolcinovo tijelo nakon smaknuća, pretvoreno u gnusnu i blistavu riznicu, koja se svom svojom površinom protegla poput oguljene i obješene životinjske kože, što još sadrži okamenjenu utrobu i sve organe, pa i same crte lica, kože sa svakim od pregiba, bora i ožiljaka, sa svim baršunastim ravninama, šumom dlaka, pokožicom, grudima, spolovilom što je postalo nalik na raskošni damast, i dojka, noktima, rožnatim naslagama pod petom, nitima trepavica, vodenastom tvari očiju, mesom usnica, tankom hrptenjačom, gradnjom kostiju, i sve to samljeveno u brašnast pijesak, a da ništa nije izgubilo oblik i međusobni raspored, noge, prazne i mlohove kao čarape, njihovo meso odloženo sa strane poput misnog ruha sa svim rumenim arabeskama žila, izrezbarena hrpa utrobe, gusti i sluzavi rubin srca, biserni niz podjednakih zuba poredanih u ogrlicu, jezik poput ružičastog i plavog privjeska, prsti svrstani poput voštanica, pečat pupka što zajedno drži konce u sagu što ga tvori trbuh... Iz svakog kuta kripte sad mi se smijuljilo, šaputalo mi i u smrt me vabilo to svetijelo razređeno u moćnike i relikvijare, a ipak sastavljeno u svoju prostranu i nerazumnu cjelovitost, i to je bilo ono isto tijelo koje je za večerom jelo i besramno se prucalo, a ovdje mi se naprotiv pričinjalo prikovano u nedodirljivosti svoje gluhe i slijepe propasti. A Ubertino mi je šaputao, ščepavši me za ruku tako da mi je nokte zario u meso: »Vidiš, to je ista stvar, ono što je prije likovalo u svojem ludilu i naslađivalo se svojom igrom, sada je tu, kažnjeno i nagrađeno, oslobođeno strasti što su ga napastovale, ukočeno vječnošću, predano vječnom ledu da ga očuva i pročisti, izbavljeno od kvarenja preko same pobjede kvarenja, jer ništa više u prah neće moći pretvoriti ono što već jest prah i rudna tvar, mors est quies viatoris, finiš est omnis laboris...«

No iznenada u kriptu uđe Salvatore, sav u plamenu poput đavola, i poviknu: »Budalo! Zar ne vidiš da je to velika liotardska zvjever iz knjige o Jobu? Čega se strašiš, gospodarčiću moj? Evo ti pohanog sira!« I odjedanput se kriptu obasja crvenkastim proplamsajima i ponovno postade kuhinjom, ali je, više nego kuhinja, to bila unutrašnjost velikog trbuha, ljigavog i gnjecavog, a u sredini se nalazila crna zvjever nalik na gavrana i s tisuću ruku, lancima vezana za veliku rešetku, te je pružala te svoje udove i grabila svakoga tko bi joj stajao u blizini, pa kao što seljak kad je žedan istiješti grozd grožđa, tako je ta neman stezala svoj plijen, da je rukama drobila svakoga, jednima noge, drugima glavu, a zatim ih proždiralala i podrigujući se izbacivala vatru koja je zaudarala gore nego sumpor. No, divna li čuda, taj mi prizor više nije zadavao straha, nego se zatekoh gdje dobrohotno gledam tog »dobrog đavola« (kako sam mislio), koji na kraju krajeva nije bio nitko drugi do Salvatore, jer sada sam o smrtnome ljudskome tijelu, o njegovu trpljenju i kvarenju znao sve i ničega se više nisam bojao. Doista, pri toj svjetlosti plamena, koji se sad činio ugodnim i gozbenim, opet ugledah sve goste za večerom, koji su iznova poprimili svoja obličja i pjevajući kazivali da sve nanovo počinje, a među njima djevojku, čitavu i prekrasnu, kako mi govori: »Nije to ništa, nije to ništa, vidjet ćeš da ću poslije biti ljepša nego prije, pusti da načas budem spaljena na lomači, a onda ćemo se opet vidjeti tu unutra!« I pokaza mi, Bože mi oprost, svoju stidnicu, u koju uđoh i nađoh se u prelijepoj spilji, koja je sličila ubavoj dolini zlatnoga vijeka, rosnoj od voda i voća i stabala na kojima je rastao pohani sir. Svi su zahvaljivali Opatu na divnoj svečanosti i očitovali mu svoju naklonost i dobro raspoloženje gurajući ga, časteci udarcima i bubocima, derući mu odjeću, polažući ga na pod, prutom mu prut šibajući, dok se on smijao i molio da ga više ne škakljaju. I jašući kao na konju, na konjima što su iz nozdrva ispuštali sumporne oblake udoše fratri uboga života, koji su o pojasu nosili kese pune zlata i njima preobraćali vukove u janjad i janjad u vukove te ih krunili kao careve uz odobravanje skupštine naroda koja je pjevala hvalospjeve neizmjernej dobroti Svemogućeg. »Ut cacbinnis dissolvatur, torqueatur rictibus!« vikao je Isus mašući trnovom krunom. Uđe papa Ivan kunući u toj zbrci i reče: »Ako ovako nastavimo, ne znam gdje ćemo završiti!« No svi su ga ismijavali, pa s Opatom na čelu odoše sa svinjama u šumu tražiti tartufe. Ja sam se spremio da pođem za njima, kadli u kutu spazih Vilima gdje izlazi iz labirinta, a u ruci je držao magnet koji ga je velikom brzinom vukao prema sjeveru.

»Ne ostavljajte me, učitelju!« povikah. »I ja hoću da vidim čega ima u finiš Africae!«

»Već si vidio!« odgovori mi Vilim, sad već jako daleko. I probudih se dok su crkvom ječale zadnje riječi zadušnice:

Lacrimosa dies illa
qua resurget exfavilla
iudicando homo reus:
huic ergo parče deus!
Pie lesu domine
dona eis requiem.

To je značilo da je moje priviđenje, munjevito kao sva priviđenja, ako nije trajalo koliko i Amen, trajalo malo kraće nego Dies irae.

Nakon trećeg časa

Gdje Vilim Adsonu objasni njegov san.

Rastrojen izadoh na glavni portal i nadoh se pred malom gomilom ljudi. Bili su to franjevci koji su odlazili, pa je Vilim sišao da ih pozdravi.

Pridruživ se oproštajnim riječima, bratskim zagrljajima. Zatim upitah Vilima kad će otputovati ostali, sa zatvorenica. Reče mi da su otputovali već prije pola sata, dok smo mi bili u riznici, možda, pomislih, kad sam ja već sanjao.

Za trenutak ostadoh zaprepašten, onda se pribrah. Bolje je tako. Ne bih mogao podnijeti da vidim osuđenike (mislim na jadnog i nevoljnog opskrbnika, Salvatorea... a svakako mislim i na djevojku) kako ih odvlače daleko i to zauvijek. Osim toga, još sam bio toliko smućen svojim snom, da su se i sami moji osjećaji bili gotovo sledili.

Dok je skupina male braće odmicala prema izlaznim vratima, Vilim i ja ostadosmo ispred crkve, obojica utonuli u sjetu, premda iz različitih razloga. Onda odlučih da svojem učitelju ispričam svoj san. Koliko god da je moje priviđenje bilo mnogoliko i neobično, sjećao sam ga se izvanredno bistro, od slike do slike, od kretnje do kretnje, od riječi do riječi. Tako ga i ispričah ništa ne propuštajući, jer sam znao da su snovi često tajanstvene poruke iz kojih učeni ljudi mogu pročitati razgovjetna proročanstva.

Vilim me šutke saslušao, onda me zapita: »Znaš li ti što si ti sanjao?«

»To što sam vam rekao...« rekoh zbunjeno.

»Naravno, to mi je jasno. Nego, znaš li ti daje to što si mi ispričao velikim dijelom već bilo napisano? Ti si osobe i zbivanja ovih dana uklopio u sliku koju si već poznao, jer si radnju sna već negdje

pročitao, ili su ti je pripovijedali dok si bio dijete, u školi, u sarr tanu. To je Coena Cypriani.«

Načas se zapanjih. Onda se sjetih. Istina je! Možda sam zabc vio naslov, ali koji se odrastao redovnik ili nestašan redovničić : smješkao ili smijao raznim zgodama, u prozi ili u stihu, te priče ! pripada tradiciji uskršnjih obreda i spada u loca monachorum' lake je najstroži iskušenički učitelji zabranjivali i osuđivali, nema sama na u kojem je redovnici nisu jedni drugima krišom usmeno preni na različite načine skraćivali i dopunjali, a neki je i pobožno pr« šivali, tvrdeći da pod krinkom rasonode krije tajne moralne pot Neki su i poticali njezino širenje zato što, govorili su, kroz igru m mogu lakše zapamtiti događaje iz svete povijesti! Za papu Ivana ¹ netko ju je napisao u stihovima uz posvetu: »Ludere me libuit, luc tem, papa. Johannes, accipe. Ridere, si placet, ipse potes.« A pričalo se ju je uprizorio sam Karlo Čelavi, kao veseli misterij, da bi za veče« zabavio svoje dostojanstvenike:

Ridens cadit Gaudericus
Zacharias admiratur,
supinus in lectulum
docetAnastasius...

Koliko su me puta učitelji prekorili kad sam sa svojim drugov iz nje kazivao stihove! Sjećao sam se starog redovnika iz Melka kagovorio da krepostan čovjek kao što je bio Ciprijan nikad ne bi naptako nepristojnu stvar, tako pogrdnu i bogohulnu parodiju Svetog ma, dostojniju nevjernika i lakrdijaša negoli svetog mučenika... Oda sam bio zaboravio te dječje igre. Kako to da mi se toga dana Coena 1 životno ukazala u snu? Uvijek sam mislio da su sni poruke od Bog= da su u najgoru ruku tek besmisleno buncanje uspavanog sjećam vezi sa stvarima koje su se dogodile preko dana. Sad sam uviđao mogu sanjati i knjige, i da se prema tome mogu sanjati sni.

»Htio bih da sam Artemidor pa da tvoj san ispravno protumači reče Vilim. »Ali čini mi se daje i bez Artemidorove učenosti lako si titi što se dogodilo. Ti si ovih dana, jadni moj dječčače, proživi događaja u kojima kao da ne postoji nikakav pravi red. A jutros j površinu tvoje usnule svijesti isplivao spomen na neku vrstu kome u kojoj se, pa makar i s drugim namjerama, svijet postavlja nagi; U nju si ukopio svoja nedavna sjećanja, svoje zebnje, svoje boj

Polazište su ti bila Adelmova marginalia, da bi ponovno doživio veliki karneval u kojem se čini da sve ide naopako, a ipak, kao što pripovijeda Coena, svatko radi ono što je doista radio u životu. I na kraju si se upitao, u snu, koji je svijet naopaki, i što znači postavljati stvari naglavce. Tvoj san više nije znao što je gore a što je dolje, gdje je smrt a gdje život. Tvoj san je posumnjao u ono čemu su te učili.«

»Nisam ja«, rekoh kreposno, »nego moj san. Ali onda sni nisu poruke od Boga, to su đavolske tlapnje i ne sadrže nikakvu istinu!«

»Ne znam, Adsone«, reče Vilim. »Toliko već istina imamo u rukama, da bi zaista bilo blizu Antikristovo vrijeme kad bi se pojavio netko kome bi palo na pamet da istinu traži i u našim snovima. Pa ipak, što više razmišljam o tvojem snu, čini mi se sve značajnijim. Možda ne za tebe, nego za mene. Oprosti mi što prisvajam tvoje snove da bih razvio svoje pretpostavke, znam, to je podlo, to se ne bi smjelo... Ali mislim da je tvoja uspavana duša razumjela više toga nego što sam ja razumio u šest dana, i to budan...«

»Zaista?«

»Zaista. Ili možda ne. Tvoj san smatram značajnim zato što odgovara jednoj od mojih pretpostavki. Ali bio si mi od velike pomoći. Hvala.«

»Ali što vas to tako zanima u mojem snu? Kao svi snovi, nije imao nikakva smisla!«

»Kao svi snovi, i priviđenja, imao je drugi smisao. Valja ga čitati alegorijski ili anagogijski...«

»Kao Sveto pismo?!«

»San jest pismo, a mnoga su pisma samo snovi.«

Šesti čas

Gdje se rekonstruira povijest knjižničara te se dozna nešto više o tajanstvenoj knjizi.

Vilim se htjede vratiti u skriptorij iz kojega je tek bio sišao. Zatraži od Benna da mu dopusti konzultirati katalog, pa ga brzo prelista. »Mora biti tu negdje«, govorio je, »sigurno sam ga vidio prije jedan sat...« Zaustavi se na jednoj stranici. »Evo«, reče, »pročitaj ovaj naslov.«

Pod jednom jedinom signaturom (finaš Ajricael!) stajao je niz od četiri naslova, što je značilo da je riječ o jednom svesku koji obuhvaća više tekstova. Pročitah:

- I. ar. de dictis cujusdam stulti
- II. syr. libellus alchemicus aegypt.
- III. Expositio Magistri Alcofribae de cena beati Cypriani Cartaginiensis Episcopi
- IV. Liber acephalus de stupris virginum et meretricum amoribus

»O čemu je riječ?« upitah.

»To je naša knjiga«, šapnu mi Vilim. »Evo zbog čega me tvoj san na nešto podsjetio. Sad sam siguran da je to ona. I zaista...« reče hitro vrteći stranice koje su neposredno prethodile i slijedile, »zaista, tu su knjige na koje sam mislio, sve skupa. Ali nisam to htio povjerovati. Slušaj. Imaš li pri ruci pločicu? U redu, moramo nešto izračunati, a ti se nastoj točno sjetiti što nam je neki dan rekao Alinardo i što smo jutros čuli od Nikole. Dakle, Nikola nam je kazao da je ovamo stigao prije otprilike trideset godina, kad su Abbonea već bili imenovali opatom. Prije toga je opat bio Pavao iz Riminija. Je li tako? Recimo da do te izmjene dolazi

oko 1290., koja godina manje ili više, nije bitno. Zatim, Nikola nam je rekao da je, kad je on stigao, Roberto iz Bobbija već bio knjižničar. Zar ne? Onda on umire, a mjesto dobiva Malahija, uzmimo početkom ovog stoljeća. Piši. Međutim, prije Nikolina dolaska postoji razdoblje kad je knjižničar bio Pavao iz Riminija. Otkad je on bio knjižničar? Nisu nam rekli, mogli bismo pregledati opatijske matične knjige, ali pretpostavljam da su kod Opata, a zasad ga to ne bih želio pitati. Zamislimo da je Pavao knjižničarom izabran prije šezdeset godina, piši.

Zašto se Alinardo žali što je, prije otprilike pedeset godina, knjižničarsko mjesto imalo pripasti njemu, ali su ga dodijelili drugome? Je li ciljao na Pavla iz Riminija?«

»Ili na Roberta iz Bobbija!« rekoh.

»Navodno je tako. Ali pogledaj sad ovaj katalog. Znaš da su naslovi uneseni, to nam je prvi dan rekao Malahija, onim redom kojim su nabavljani. A tko ih upisuje u ovaj popis? Knjižničar. Prema tome, po promjenama rukopisa na ovim stranicama možemo ustanoviti slijed knjižničara. Pogledajmo sada katalog od kraja, posljednji rukopis je Malahijin, izrazito gotički, vidiš kakav je. I ispunja vrlo malo stranica. U ovih zadnjih trideset godina opatija nije nabavila mnogo knjiga. Zatim počinju stranice ispisane drhtavim rukopisom, iz njih se razgovijetno čita potpis bolesnog Roberta iz Bobbija. I te su stranice malobrojne, Roberto na toj dužnosti vjerojatno ne ostaje dugo. A vidi na što sad nailazimo: stranice i stranice drugog rukopisa, uspravnog i sigurnog, čitav niz nabavki (među kojima je i skupina knjiga što sam ih maloprije proučavao) koji uistinu zapanjuje. Koliko mora da se naradio Pavao iz Riminija! Previše, kad pomisliš da nam je Nikola kazao kako je opatom postao vrlo mlad. No uzmimo da je taj nezasiťni čitač u nekoliko godina opatiju obogatio tako velikim brojem knjiga... Zar nam nije rečeno da su ga zvali Abbas agraphicus zbog njegove čudnovate mane, ili bolesti, zbog koje nije mogao pisati? A tko je onda ovo pisao? Ja bih rekao, njegov pomoćnik. Ali da je kojim slučajem taj pomoćnik poslije bio imenovan knjižničarom, a on bi bio i nastavio pisati, pa bismo shvatili zašto je tu toliko stranica ispisano istim rukopisom. Tad bismo, između Pavla i Roberta, imali još jednog knjižničara, koji je bio izabran prije pedesetak godina, a to je tajanstveni takmac Alinardov, a on se nadao da će kao stariji, Pavla naslijediti on. Zatim dotični nekako nestaje, što Alinardo i ostali nisu očekivali, a na njegovo mjesto biva izabran Malahija.«

»Ali zašto ste tako sigurni da su se izmjenjivali upravo tako? Čak

i ako prihvatimo da taj rukopis pripada knjižničaru bez imena, zašto naslovi na stranicama koje prethode ne bi mogli biti Pavlovi?»

»Zato što su među te nabavke unesene sve bule i papinske naredbe, koje nose točan nadnevak. Hoću reći, ako se tu nalazi, kao što se nalazi, Firma cautela Bonifacija VII., znaš da taj spis nije ušao prije te godine, a možeš pretpostaviti da nije stigao ni mnogo kasnije. Na taj su mi način godine obilježene kao kamenima međašima, pa ako uzmem da Pavao iz Riminija postaje knjižničarom 1265., a opatom 1275-, onda otkrijem da se njegov rukopis, ili rukopis nekog drugog, tko nije Roberto iz Bobbija, proteže od 1265. do 1285., nalazim razliku od deset godina.«

Moj je učitelj bio zaista vrlo oštroman. »Pa kakve zaključke izvlačite iz tog otkrića?» upitah tada.

»Nikakve«, odgovori mi, »same premise.«

Zatim ustade i ode razgovarati s Bennom. Ovaj je hrabro sjedio na svojem mjestu, ali mu izraz lica nije bio baš samouvjeren. Još uvijek je bio za svojim starim stolom, jer se nije usudio zauzeti Malahijin, kraj kataloga. Vilim mu se obrati donekle hladno. Nismo mogli zaboraviti neugodan prizor prošle večeri.

»Iako si postao tako moćnim, gospodine knjižničaru, udostojit ćeš se da mi nešto kažeš, nadam se. Je li onoga jutra, kad su Adelmo i ostali raspravljali o duhovnim zagonetkama, netko spomenuo Coena Cypriani?»

»Jest«, reče Benno, »zar ti nisam rekao? Prije nego što se razgovaralo o Simfozijevim zagonetkama, baš je Venancije natuknuo nešto o Coeni pa se Malahija rasrdio i rekao da je to nedostojno djelo, te podsjetio da je Opat svima zabranio da ga čitaju...«

»Opat, je li?» reče Vilim. »Vrlo zanimljivo. Hvala ti, Benno.«

»Čekajte«, reče Benno, »želim s vama razgovarati.« Dade nam znak da pođemo s njim iz skriptorija, do stubišta koje je silazilo u kuhinju, da ga drugi ne čuju. Usne su mu drhtale.

»Bojim se, Vilime«, reče. »Ubili su i Malahiju. Ja sada znam previše. A osim toga, mrzak sam talijanskom taboru... Više neće da knjižničar bude stranac... Ja mislim da su ostali uklonjeni upravo zbog toga... Nikad vam još nisam pričao o Alinardovoj mržnji prema Malahiji, o njegovu zlopamćenju...«

»Tko mu je to preoteo mjesto prije mnogo godina?»

»To ne znam, on o tome uvijek govori neodređeno, a to se uostalom dogodilo davno. Mora da su sada već svi mrtvi. Ali talijanski

tabor oko Alinarda često priča... često je pričao o Malahiji kao o lutki na koncu, koju je netko drugi podmetnuo, o dosluhu s Opatom... Ja sam, a da to nisam ni primijetio... upao u oprečnu igru dviju strana... To sam tek jutros shvatio... Italija je zemlja urota, tu se truju pape, a kamoli se ne bi ovakvi jadni mladići kao što sam ja... Jučer nisam razumio, mislio sam da je to sve u vezi s onom knjigom, ali sada više nisam siguran, to je bila samo izlika: vidjeli ste da je knjiga pronađena, a Malahija je svejedno umro... Ja moram... hoću... htio bih pobjeći. Sto mi savjetujete?»

»Da budeš miran. Sad hoćeš savjete, zar ne? A jučer si izgledao kao da ti je cijeli svijet pod nogama. Glupane, da si mi jučer pomogao, bili bismo spriječili taj posljednji zločin. Jesi li ti tu knjigu imao u rukama, jesi li je dirao, jesi li je čitao? I zašto onda nisi mrtav?»

»Ne znam. Kunem se, nisam je dirao, to jest, dirao sam je da bih je uzeo iz radionice, ne otvarajući je, sakrio sam je ispod mantije i otišao u ćeliju da je stavim pod slamaricu. Znao sam da me Malahija nadgleda, pa sam se smjesta vratio u skriptorij. A poslije, kad mi je Malahija ponudio da mu postanem pomoćnik, odveo sam ga u svoju ćeliju i predao mu knjigu. To je sve.«

»Nemoj mi reći da je nisi ni otvorio.«

»Jesam, otvorio sam je, prije nego što sam je sakrio, kako bih se osvjedočio da je to zaista knjiga koju ste vi tražili. Počinjala je arapskim rukopisom, onda je bio jedan mislim na sirijskome, pa latinski tekst i napokon tekst na grčkom...«

Sjetih se kratica koje smo vidjeli u katalogu. Prva dva naslova su nosila oznake ar. i syr. To je ta knjiga! Mi Vilim je navaljivao: »Ti si je dakle dirao, a nisi mrtav. Znači da se ne umire od dodira! A što mi znaš reći o grčkom tekstu? Jesi li ga pogledao?»

»Vrlo malo, dovoljno da shvatim da nema naslova, počinjao je kao da mu nedostaje jedan dio...«

»Liker acephalus...« promrmlja Vilim.

»I... pokušao sam čitati prvu stranicu, ali da pravo kažem, grčki znam vrlo slabo, trebalo bi mi više vremena. I naposljetku, začudila me je još jedna pojedinost, upravo u vezi s listovima na grčkom. Nisam ih sve prelistao, jer mi nije pošlo za rukom. Listovi su bili, kako da kažem, natopljeni vlagom, nisu se lako razdvajali jedan od drugog. Zato što je pergament bio neobičan... mekši od ostalih pergamenata, način na koji je prva stranica bila rastočena i na koji se gotovo cijepala, bio je... ukratko, čudan.«

»Čudan: taj je izraz upotrijebio i Severin«, reče Vilim.

»Pergament nije izgledao kao pergament... Izgledao je kao sukno, ali tanahno...« doda Benno.

» Charta lintea, iliti pergamino depano«, reče Vilim. »Zar ga nikad nisi vidio?«

»Čuo sam za to, ali mislim da nikad nisam vidio. Kažu da je jako skup i krhak. Zbog toga se malo rabi. Prave ga Arapi, zar ne?«

»Oni su bili prvi. Ali prave ga i ovdje u Italiji, u Fabrianu. I u... Pa naravno, jasno, naravno!« Vilimu su se oči krijesile. »Kakvo lijepo i zanimljivo otkriće, izvrsno Benno, zahvaljujem ti! Jest, pretpostavljam da je u ovoj knjižnici charta lintea rijetka, jer još nisu stigli noviji rukopisi. A mnogi strepe da nije tako trajna kao pergament, što je možda i istina. Možemo zamisliti koliko im je ovdje bilo do nečega što nije postojanije od mjedi... Pergamino de pano, ah? Dobro, zbogom. I budi spokojan. Ti si izvan opasnosti.«

»Zar zaista, Vilime, zar mi vi to jamčite?«

»Jamčim ti. Ako ostaneš gdje jesi. Već si i previše uprskao.«

Udaljismo se iz skriptorija ostavivši Benna, ako ne razvedrenog, a ono bar mirnijeg.

»Budalo!« procijedi Vilim sebi u bradu dok smo izlazili. »Sve smo već mogli riješiti da nam se on nije isprijedio...«

Opata nađosmo u blagovaonici. Vilim mu priđe i zatraži s njime razgovor. Abbone više nije mogao vrdati pa s nama uglavi sastanak, za kratko vrijeme, u svojoj kući.

Deveti čas

Gdje Opat odbije saslušati Vilima, priča o govoru dragulja
i izrazi želju daše o tim žalosnim događajima
više ne istražuje.

Opatova je kuća bila iznad kapitula, a kroz prozor dvorane, velike i raskošne, u kojoj nas je primio, za vedrih i vjetrovitih su se dana, preko krova opatijske crkve, mogli vidjeti oblici Zgrade.

Opat koji je stajao kraj prozora upravo ih je zadivljeno motrio, te nam ih pokaza svečanom kretnjom ruke.

»Ta čudesna tvrđava«, reče, »u svojim razmjerima sažimlje zlatno pravilo što je ravnalo građenjem korablje. Postavljena je na tri kata, jer je tri broj trojstva, tri su bila anđela koja su pohodila Abrahama, tri su bila dan a što ih je Jona proveo u trbuhu velike ribe, i tri su dana Isus i Lazar proboravili u grobu. Tri puta je Krist zamolio Oca da ga mimoide gorki kalež, tri puta se udaljio da bi molio s apostolima. Triput ga je Petar zanijekao, i triput se ukazao svojim učenicima nakon uskrsnuća. Tri su teološke kreposti, tri su sveta jezika, tri su dijela duše, tri su reda razumnih bića, anđeli, ljudi i đavoli, tri su vrste zvuka, vox, flatus, pulsus, tri su doba ljudske povijesti, prije, za vrijeme i poslije Zakona.«

»Divna li sklada mističnih podudarnosti«, složi se Vilim.

»Ali i četvrtasti oblik«, nastavi Opat, »bogat je duhovnim poukama. Četiri su strane svijeta, godišnja doba, elementa, toplo, hladno, mokro i suho, rođenje, rast, zrelost i starost, pa nebeske, zemaljske, zračne i vodene vrste životinja, pa boje što čine dugu i broj godina koje prođu prije svake prijestupne.«

»O, svakako«, reče Vilim, »a tri više četiri daje sedam, broj mističan kao nijedan drugi, dok tri pomnožen sa četiri tvori dva-

naest, a dvanaest puta dvanaest jesu sto četrdeset i četiri, a to je broj spašenih.« A tom posljednjem očitovanju mističnog znanja o natpovjnom svijetu brojeva Opat više ne imade što dodati. To Vilimu pruži priliku da načne temu.

»Morali bismo porazgovarati o posljednjim događajima, o kojima sam dugo razmišljao«, reče.

Opat okrenu leđa prozoru i upravi Vilimu strog pogled: »Možda i predugo. Priznajem vam, fra Vilime, da sam od vas više očekivao. Otkad ste ovamo stigli, prošlo je gotovo šest dana, četiri su redovnika mrtva, osim Adelm, dvojicu je uhitila inkvizicija — tako je zahtijevala pravda, dakako, ali tu smo sramotu mogli i izbjeći, da inkvizitor nije bio prisiljen baviti se prethodnim zločinima — i napokon, susret u kojemu sam bio posrednikom, i to baš zbog svih tih opačina, imao je mučan ishod... Složit ćete se da sam se mogao nadati drugačijem razrješenju tih zbivanja kad sam vas zamolio da istražite Adelmovu smrt...«

Vilim je šutio, smeten. Opat je jamačno imao pravo. Na početku ove pripovijesti rekao sam da je moj učitelj volio zabljesnuti druge spremnošću svojeg zaključivanja, pa je bilo razumljivo što mu je ponos povrijeđen kad ga, i to čak s pravom, optužuju za sporost.

»Istina«, prizna, »nisam zadovoljio vaša očekivanja, ali ću vam, vaša uzvišenosti, reći što je tome razlog. Ti zločini ne potječu iz neke svade ili osvete među redovnicima, nego ovise o događajima koji opet vuku podrijetlo iz davne povijesti opatije...«

Opat ga uznemireno pogleda: »Sto kanite reći? I meni je jasno da ključ nije u nesretnoj opskrbnikovo prošlosti, koja se ispreplela s drugom pričom. Ali ta druga priča, ta druga priča, koju ja možda i znam, ali o kojoj ne mogu govoriti... nadao sam se da ćete je vi prozreti i da ćete mi o njoj vi govoriti...«

»Vaša uzvišenost misli na nešto što je saznala iz ispovijedi...« Opatov pogled zabludi na drugu stranu, a Vilim nastavi: »Ako vaša uzumnožnost želi doznati znam li ja, a da to nisam doznao od vaše uzumnožnosti, jesu li među sobom nečasne odnose održavali Berengar i Adelmo, te Berengar i Malahija, e vidite, to znaju svi u opatiji...«

Opat se žestoko zacrvni: »Mislim da nije shodno o takvim stvarima govoriti u nazočnosti ovog iskušenika. I mislim da vam, sad kad je susret završen, više nije potreban kao pisar. Izadi, dječače«, reče mi zapovjednim tonom. Izidoh s osjećajem poniženja. No kako

sam bio radoznao, pritajih se pred vratima dvorane koja sam ostavio pritivorena da bih mogao pratiti razgovor.

Vilim ponovno stade govoriti: »Dakle, ti su nečasni odnosi, čak i ako ih je bilo, imali malo udjela u tim tužnim zgodama. Ključ je u nečemu drugom, a mislio sam da vi pretpostavljate u čemu. Sve se vrti oko krađe i oko posjedovanja knjige koja je bila sakrivena u finiš Africae, a koja se sada tamo i vratila Malahijinom zaslugom, a da se, kao što ste vidjeli, slijed zločina nije prekinuo.«

Nastade duga šutnja, a zatim Opat uze govoriti napuklim i nesigurnim glasom, kao da su ga iznenadila neočekivana otkrića. »Nije moguće... Vi... Otkud vi znate za finiš Africae? Zar ste prekršili moju zabranu i ušli u knjižnicu?«

Vilim je morao kazati istinu, ali bi se Opat pretjerano razjario. Nije htio navesti neku očitu laž. Izabra da na pitanja odgovori drugim pitanjem: »Nije li mi vaša uzumnožnost, za prvog našeg susreta, rekla kako čovjeku kao što sam ja, koji sam tako točno opisao Vranca, a da ga nisam ni vidio, neće biti teško da rasuđuje o mjestima na koja nema pristupa?«

»Znači, tako«, reče Abbone. »Ali zašto mislite to što mislite?«

»Kako sam do toga došao, to je duga priča. No počinjen je niz zločina kako bi se mnogima spriječilo da otkriju nešto što se nije htjelo da bude otkriveno. Svi koji su nešto znali o tajnama knjižnice, bilo po pravu službe bilo posluživši se varkom, sada su mrtvi. Preostaje samo jedna osoba, vi.«

»Vi mi hoćete podmetnuti... hoćete mi podmetnuti...« govorio je Opat kao da mu se nadimlju vratne žile.

»Nemojte me pogrešno shvatiti«, reče Vilim, koji mu je vjerojatno i pokušao podmetnuti, »hoću reći da postoji netko tko zna i tko neće da dozna itko drugi. Vi ste zadnja osoba koja zna, vi biste mogli biti sljedeća žrtva. Osim ako mi ne kažete što znate o toj zabranjenoj knjizi i osobito tko bi u opatiji o knjižnici mogao znati ono što vi znate, a možda i više.«

»Ovdje je hladno«, reče Opat. »Izidiimo.«

Ja se brzo udaljih od vrata i dočekah ih na vrhu stepenica što su vodile na donji kat. Opat me ugleda i nasmiješi mi se.

»Koliko tjeskobnih stvari mora da se ovaj redovničič naslušao ovih dana! Hajde, dječaće, ne daj da te previše smute. Tu se više spleta u umišlja nego što ih stvarno ima, čini mi se...«

Podignu ruku i pusti da danje svjetlo obasja prekrasan prsten što

ga je nosio na prstenjaku, znamen njegove moći. Prsten zablista u punom sjaju svojega kamenja.

»Prepoznaješ ga, zar ne?« reče mi. »To je simbol moje vlasti, ali i mojeg tereta. Nije to ures, to je veličanstvena zbirka riječi Božje kojoj sam čuvar.« Prstima dotaknu kamen, ili bolje, to slavije šarolika kamenja što je činilo to čudesno remek-djelo ljudskoga umijeća i prirode. »Ovo je ametist« reče, »koji je zrcalo poniznosti što nas spominje prostodušnosti i blagosti svetoga Mateja. Ovo je kalcedon, znamen ljubavi, simbol milosrđa svetog Josipa i svetog Jakova starijeg. Ovo je jaspis, zalog vjere, vezan uz svetog Petra, i sardoniks, znak mučeništva, koji nas podsjeća na svetog Bartolomeja. Ovo je safir, ufanje i kontemplacija, kamen svetog Andrije i svetog Pavla. I beril, zdrav nauk, znanost i strpljivost, kreposti svojstvene svetom Tomi... Kako je krasan govor dragulja«, nastavi zadubljen u svoju mističnu viziju, »koje su kamenoresci iz predaje pretočili s Aronova oplećka i iz opisa nebeskog Jeruzalema u apostolovoj knjizi. S druge su strane zidine Siona bile protkane jednakim draguljima kakvi su krasili grud Mojsijeva brata, osim granata, ahata i oniksa, navedenih u Knjizi Izlaska, koje u Apokalipsi zamjenjuju kalcedon, sardoniks, hrizopraz i hijacint.«

Vilim zausti da nešto kaže, ali ga Opat kretnjom ušutka i nastavi svoju priču: »Sjećam se litanijala u kojemu je svaki kamen bio opisan i u stihove stavljen u čast Djevici. U njemu se govorilo o njezinom zaručničkom prstenu kao o simboličnome spjevu što blješti uzvišenim istinama koje se iskazuju kamenim govorom dragulja što su ga resili. Jaspis kao vjera, kalcedon kao ljubav, smaragd kao čistoća, sardoniks kao mirnoća djevičanskog života, rubin kao srce što je krvarilo na Golgoti, hrizolit koji svojim raznobojnim svjetlucanjem podsjeća na divotu i raznovrsnost Marijinih čudesa, hijacint kao ljubav, ametist se svojom mješavinom ružičaste i plave boje kao ljubav Božja... No u okovu je bilo drugih, ništa manje rječitih stvari, kao što je kristal, koji je nalik na nevinost duše i tijela, ligur što sličí ambri, simbol umjerenosti, i magnetski kamen što privlači željezo, kao što Djevica dotiče žice skrušenih srdaca gudalom svoje dobrote. Sve su to stvari koje, kao što vidite, krase makar i u maloj i skromnoj mjeri i moj dragocjeni nakit.«

Pomicao je prsten i njegovim mi iskričavim sjajem zasjenjivao oči, kao da me želi omamiti. »Čudesan govor, nije li tako? Za ostale oce drago kamenje označuje i druge stvari. Za papu Inocenta III. ru-

bin objavljuje mir i strpljivost, a granat ljubav. Za svetog Brunonea, u prečistu ljeskanju akvamarina stječe se bogoslovija, tirkiz znači radost, sardoniks budi spomen na serafine, topaz na kerubine, jaspis na prijestolja, hrizolit na vlasti, safir na moći, oniks na velmoštva, beril na knezove, rubin na arhanđele, a smaragd na anđele. Mnogostruk je govor dragulja, svaki od njih izražava više istina, prema tome koji ste put izabrali da ih očitajte, prema kontekstu u kojem se javlja. A tko određuje koja je razina tumačenja i koji je pravi kontekst? Ti to znaš, dječčače, učili su te: to je autoritet, najpouzdaniji i ugledom, a time i svetošću najobdareniji od komentatora. Kako da inače protumačimo mnogolike znakove što ih svijet podastire našim grešnim očima, kako da se ne spotaknemo o dvosmislice u koje nas mami zloduh? Pazi, neobično je koliko je govor dragulja omrznuo đavolu, o čemu svjedoči sveta Hildegarda. Ta gnusna zvijer u njemu vidi poruku koja se očituje raznim smislovima i razinama učenosti, pa bi ga ona htjela izvrnuti, jer taj dušmanin u sjaju kamenja opaža odjek divota koje je posjedovao prije pada, a shvaća da to svjetlucanje proizvodi oganj koji njega mori.« Pruži mi prsten na poljubac, a ja kleknuh. Pomilova me po glavi. »Ti, dječčače moj, zaboravi dakle na sve te nedvojbeno pogrešne stvari koje si ovih dana čuo. Ušao si u najveći i najčasniji od svih redova, a u tome sam redu ja jedan od opata i ti si pod mojom jurisdikcijom. Čuj stoga moj nalog: zaboravi, i neka se tvoje usne zauvijek zapečate šutnjom. Prisegni.«

Ganut, pokoren, zacijelo bih bio prisegao. A ti, dobri moj učitelju, ne bi mogao sada čitati ovaj moj vjerodostojni ljetopis. No u tom se trenutku umiješa Vilim, možda ne zato da bi me spriječio da prisegnem, nego nagonskom reakcijom, razdraženo, da bi prekinuo Opata, da bi raspršio čaroliju koju je, nema sumnje, uspio stvoriti.

»Kakve to veze ima s dječčakom? Ja sam vas nešto pitao, ja sam vas upozorio na opasnost, ja sam zatražio da mi kažete ime... Hoćete li da i ja poljubim prsten i da prisegnem da ću zaboraviti ono što sam doznao ili na što sumnjam?«

»Oh, vi...« sjetno će Opat, »ne očekujem od jednog fratra-prosjaka da razumije ljepotu naših tradicija ili da štuje suzdržanost, tajne, otajstva ljubavi... jest, ljubavi, i čast, i zavjet šutnje na kojima počiva naša veličina... Vi ste mi govorili o nekoj čudnoj priči, nevjerojatnoj priči. Nekakva zabranjena knjiga zbog koje se lančano ubija, netko tko zna nešto što bih smio znati samo ja... Bajke, samovoljne

i besmislene izmišljotine. Govorite ako hoćete, nitko vam neće « rovat. A kad bi ipak koji element vaše maštovite rekonstrukcije točan... svejedno, sad ionako sve opet potpada pod moj nadzorc moju odgovornost. Nadzirat ću, imam za to načina, imam ovla Krivo sam postupao od početka što sam od tuđinca, makar k* mudrog, makar kako dostojnog povjerenja, zahtijevao da istražE nešto što spada isključivo u moj djelokrug. Ali vi ste razumjeli* ste mi kazali, ja sam u početku mislio da je posrijedi ogrešenj zavjet čistoće, pa sam htio (neoprezna li mene!) da mi tkogod dr~ rekne što sam ja čuo kao ispovjednu tajnu. Dobro, sad ste mi re Jako sam vam zahvalan na onome što ste učinili ili pokušali učir* Susret između dvaju izaslanstava je održan, vaš zadatak je obavlji Pretpostavljam da vas na carskom dvoru iščekuju s nestrpljenje čovjek kao što ste vi ne može dugo izbiti. Dajem vam dopušten da ostavite opatiju. Možda je danas kasno, ne želim da putuj nakon zalaza sunca, ceste nisu sigurne. Otputovat ćete sutra, rs ujutro. Oh, ne zahvaljajte mi, prava je radost bila imati vas dvoji- kao brata među braćom, i počastiti vas svojim gostoljubljem. Mor se povući sa svojim iskušenikom da pripremite prtljagu. Još ću jednom pozdraviti sutra u zoru. Hvala vam od svega srca. Narav_ nije potrebno da nastavljate voditi svoju istragu. Nemojte više uz miravati redovnike. Samo idite.«

Više nego otpust, to je bio izgon. Vilim pozdravi pa sidosmo r~ stube.

»Što to znači?« upitah. Ništa više nisam shvaćao.

»Pokušaj izraziti pretpostavku. Već si morao naučiti kako se; radi.«

»Ako je tako, naučio sam da moram izraziti barem dvije pretj stavke, koja su jedna s drugom u suprotnosti, i da obje budu nevjc jatne. Dobro, znači...« Progutah pljuvačku. Izražavanje pretposta. izazivalo je u meni nelagodu. »Prva pretpostavka: Opat je već zn sve i nadao se da vi nećete ništa otkriti. Najprije vas je zadužio istražujete, nakon Adelmolve smrti, ali je malo-pomalo uvidio ds slučaj mnogo složeniji, da je na neki način i sam umiješan, pa ri- da vi tu priču izvedete načistac. Druga pretpostavka: Opat nije nit ni u što posumnjao (a u što, to pak ne znam, jer ne znam na što vi mislite). Kako bilo da bilo, i dalje je smatrao da je svemu uz; svađa između... između redovnika sodomita... Sad ste mu, međut; vi otvorili oči, jer on je iznenada shvatio nešto strašno, sjetio

jednog imena, ima jasnu predodžbu o tome tko je odgovoran za zločine. Ali sada želi stvar riješiti sam i želi vas udaljiti, da bi spasio čast opatije.«

»Dobro si to izveo. Počinješ uspješno rasuđivati. Ali već vidiš da je u oba slučaja našem Opatu stalo do dobroga glasa njegovog samostana. Bilo da je riječ o ubojici, bilo o mogućoj žrtvi, on neće da izvan ovih planina procure glasine koje bi mogle baciti ljagu na ovu svetu redovničku obitelj. Ah, tako mi...« Vilima stade obuzimati gnjev. »To kopile vlastelinsko, taj paun koji se proslavio time što je bio grobar Tomi Akvinskom, taj mijeh naduti koji postoji samo zato što nosi prsten velik kao dupe u čaše! Oholi skot, oholi skotovi, svi vi benediktinci, gori ste od svjetovnih vladara, bahatiji od tirana!«

»Učitelju...« usudih se prosvjedovati, dirnut u živac.

»Ti šuti, ti si od iste sorte! Vi niste priprosti, ni djeca priprostih. Ako se k vama namjeri koji seljak, možda ga i prihvatite, ali se, to sam jučer vidio, ne libite da ga izručite svjetovnim vlastima. No ako je to jedan od vaših, nikako, to valja prikriti, Abbone je kadar naći zločinca i probosti ga u kripti s riznicom, a onda mu bubrege i drobinu raspodijeliti po svojim relikvijarima, samo da se spasi čast opatije... Zar jedan franjevac, jedan plebejski minorit da raskrinka zmijsko leglo u ovoj svetoj kući? Ni govora, to Abbone ne može sebi dopustiti ni po koju cijenu. Hvala vam, fra Vilime, potrebni ste caru, jeste li vidjeli kako ja imam lijepi prsten, do viđenja. Ali sad me na dvoboj ne izaziva samo Abbone, nego cijela stvar, ja iz ove utvrde ne izlazim dok sve ne doznam. Hoće da otputujem sutra ujutro? Dobro, on je gospodar u ovoj kući, ali do sutra ujutro ja moram doznati. Moram.«

»Morate?¹ A tko vas na to sili?«

»Nitko nas ne sili da doznajemo, Adsone. Moramo, to je sve, čak i uz opasnost da krivo shvatimo.«

Još uvijek sam bio zbunjen i ponižen riječima što ih je 'ilim izgovorio protiv mojeg reda i njegovih opata. Pa pokušah donekle opravdati Abbonea trećom pretpostavkom, okoristivši se umijećem u kojem sam, kako mi se činilo, stekao zavidnu spretnost: »Niste razmotrili treću mogućnost, učitelju«, rekoh. »Ovih smo dana primijetili, a jutros nam se to bjelodano potvrdilo, nakon onoga što nam je Nikola u povjerenju ispričao i pošto smo u crkvi čuli ona govorkanja, da postoji tabor talijanskih redovnika kojima je teško padalo što se na mjestu knjižničara redaju stranci, koji Opat

optužuju da ne poštuje tradiciju, a koji se, koliko sam razumio, kriju iza starog Alinarda i guraju ga preda se kao zastavu, da bi zahtijevali drugačije vladanje opatijom. Te sam stvari mogao dobro shvatiti, jer i iskušeniku u njegovu samostanu do ušiju dopre mnogo rasprava, aluzija i urota te naravi. Opat se onda možda boji da bi vaša otkrića mogla poslužiti kao oružje njegovim neprijateljima, pa tu stvar želi riješiti vrlo oprezno...«

»To je moguće. Ali ostaje naduta mješina koja će pustiti da je ubiju.«

»A što vi mislite o mojim nagađanjima?«

»Poslije ću reći.«

Bili smo u kloštru. Vjetar je sve jače divljao, svjetlo je postajalo mutnije, iako je tek bio prošao deveti čas. Dan se bližio smiraju, a nama je preostajalo malo vremena. Pri večernjoj će Opat jamačno obavijestiti redovnike kako Vilim više nema nikakva prava postavljati pitanja i posvuda zalaziti.

»Kasno je«, reče Vilim, »a kad je vremena malo, teško onome tko ne sačuva mir. Moramo raditi kao da je pred nama vječnost. Treba da riješim jedan problem, kako se ulazi u finiš Africae, jer bi ondje mogao biti konačan odgovor. Nadalje, moramo spasiti jednu osobu, još ne mogu odrediti koju. Napokon, valja da očekujemo nešto u okolici staja, koje ćeš ti držati na oku... Gle, kakve li živosti...«

Naime, prostor između Zgrade i kloštra postao je neobično prometan. Časak prije, neki je iskušenik, koji je dolazio iz Opatove kuće, otrčao prema Zgradi. Sad je odande izlazio Nikola te se uputio prema spavaonicima. U kutu su članovi jutrošnje skupine, Pacifik, Aymaro i Petar, o nečemu žustro razglabali s Alinardom, kao da ga nagovaraju.

Zatim se učini da su nešto odlučili. Aymaro pridrži Alinarda koji se još opirao te s njim krenu prema sjedištu opatije. Upravo su bili na ulazu, kadli iz spavaonice iziđe Nikola koji je u istom pravcu vodio Jorgea. Vidje onu dvojicu gdje ulaze, šapnu nešto Jorgeu na uho, starina kimnu glavom, ali ipak prosljediše prema kapitolu.

»Opat uzima stvar u svoje ruke...«, sumnjičavo promrsi Vilim. Iz Zgrade su izlazili drugi redovnici koji su imali biti u skriptoriju, a odmah je za njima brzao Benno, koji nam dođe u susret još zabrinutiji.

»U skriptoriju vri«, reče nam, »nitko ne radi, svi međusobno o nečem vatreno raspravljaju... Sto se događa?«

»Događa se to da su osobe koje su se do jutros činile najsumnjivijima mrtve sve do jedne. Do jučer su se svi klonili Berengara, budalastog, nepouzdanog i pohotnog, zatim opskrbnika, osumnjičenog za herezu, i na kraju Malahije, koji je svima mrzak... Sad više ne znaju koga da se čuvaju, pa im je hitno potrebno da nađu nekog neprijatelja i žrtvenog jarca. A svatko sumnja u svakoga, neke je strah, kao tebe, neki su odlučili da prestraše nekog drugog. Svi ste odviše uzrujani. Adsone, pogledavaj povremeno prema stajama. Ja se idem odmoriti.«

Zapravo sam se morao začuditi: odmarati se kad ti je na raspolaganju svega nekoliko sati nije se doimalo kao najmudrija odluka u tom trenutku. Ali sad sam već poznavao svojeg učitelja. Kad mu je tijelo bilo najopuštenije, njegov je duh najgrozničavije radio.

Između večernje i večerja

Gdje se ukratko ispriča o nekoliko dugih sati pometnje.

Teško mi je pripovijedati o onome što se dogodilo u nekoliko idućih sati, između večernje i večerja.

Vilim je bio odsutan. Ja sam se smučao oko staja, ali nisam opažao ništa izvanredno. Konjušari su natrag dovodili živine, uznemirene zbog vjetra, ali što se ostalog tiče sve je bilo tiho.

Uđoh u crkvu. Svi su već bili na svojim sjedištima, ali Opat primijeti da nema Jorgea. Dade znak da se odgodi početak bogoslužja. Pozva Benna kako bi ga poslao da traži starca. Ali Benna nije bilo. Netko pripomenu da on sada vjerojatno posprema skriptorij prije noćnog zatvaranja. Opat se legnu i reče kako je odlučeno da Benno ništa ne zatvara, jer ne poznaje pravila. Aymaro iz Aleksandrije usta sa svojeg mjesta: »S dopuštenjem prečasnog oca, ja ću ga poći pozvati...«

»Nitko te nije ništa pitao«, nabusito će Opat, pa se Aymaro vrati na svoje mjesto, ne propustivši da Pacifiku iz Tivolija dobaci neodrediv pogled. Opat pozva Nikolu, ali ni njega nije bilo. Podsjetiše ga da se on brine oko večere, na što Opat poprimi razočaran izražaj, kao da mu je krivo što svima pokazuje koliko je uzbuđen.

»Hoću da Jorge bude ovdje«, zavika, »potražite ga! Hajde, ti«, naredi učitelju iskušenika.

Netko ga drugi upozori da nedostaje i Alinardo. »Znam«, reče Opat, »bolestan je.« Nalazio sam se blizu Petra iz Sant'Albana i čuh kako kaže svojem susjedu, Gunzu iz Nole, na nekom pučkom jeziku srednje Italije, koji sam djelomice razumio: »U to ni najmanje ne sumnjam. Danas kad je nakon razgovora izašao iz kapitula, jadni je starac bio sav smućen. Abbone se ponaša kao ona avignonska kurva!«

Iskušeni su bili prestrašeni. Njihova je nevjesta djetinjska tankočutnost ipak opažala napetost što je vladala korom, kao što sam je opažao i ja. Prođe nekoliko dugih časaka šutnje i nelagode. Opat naloži da se govore neki psalmi te nasumce odredi tri, koje pravilo nije propisivalo za večernju. Svi stadoše gledati jedni u druge, a zatim počеше tiho moliti. Vrati se iskušenički učitelj, a za njim i Benno, koji pognute glave pođe na svoje mjesto. Jorgea nije bilo u skriptoriju, a nije ga bilo ni u ćeliji. Opat zapovijedi da služba počne.

Na kraju, prije nego što svi siđoše na večeru, odoh pozvati Vili-
ma. Ležao je ispružen na ležaju, odjeven, nepomičan. Reče kako nije
mislio da je tako kasno. Ukratko mu ispričah što se zbilgo. On kimnu
glavom.

Na vratima blagovaonice vidjesmo Nikolu, koji je prije nekoliko
sati pratio Jorgea. Vilim ga upita je li starac odmah ušao k Opatu.
Nikola reče da je morao dugo čekati pred vratima, jer su u dvorani
bili Alinardo i Aymaro iz Aleksandrije. Poslije je Jorge ušao i unutra
ostao neke vrijeme, a on ga je čekao. Zatim je izišao i u Nikoli-
noj pratnji pošao u crkvu, koja je još bila pusta, sat vremena prije
večernje.

Opat nas spazi kako razgovaramo s opskrbnikom. »Fra Vilime«,
opomenu ga, »zar još vodite istragu?« Pozva ga da po običaju zauzme
mjesto za njegovim stolom. Benediktinsko je gostoljublje sveto.

Večera proteče tiše i turobnije nego inače. Opat je jeo preko volje,
tištale su ga mračne misli. Na kraju reče redovnicima neka požure na
povečerje.

Alinardo i Jorge su još uvijek bili odsutni. Redovnici su jedni
drugima pokazivali prazno slijepčevo mjesto i šaputali. Po završetku
obreda Opat pozva sve da govore posebnu molitvu za spas Jorgea iz
Burgosa. Nije bilo jasno misli li na spas života i tijela ili na vječni spas.
Svi shvatiše da nova nesreća prijeto da se obori na tu redovničku obi-
telj. Zatim Opat naloži da žurnije nego obično pohrle u svoje ćelije.
Naloži da nitko, i naglasi riječ 'nitko', ne ostane izvan spavaonice.
Preplašeni iskušeni iziđoše prvi, s kukuljicom na licu, pognutih gla-
va, ne dajući jedni drugima znakove rukama, ne lupajući se laktima,
ne osmjehujući se kradom i ne dijeleći jedni drugima vragolaste i po-
tajne udarce nogama kojima su se običavali zadirkivati (jer i iskušeni-
k je, premda mladi redovnik, ipak dječak, koji malo haje za gundanje

svojeg učitelja, i on ne može spriječiti da se oni često vladaju kao dječaci, kao što iziskuje njihova nježna dob).

Kad iziđoše odrasli, prikrpih se, sve kao da neću, skupini koja je sad u mojim očima slovila kao »talijanska«. Pacifik je rogoborio Aymar: »Zar zaista misliš da Abbone ne zna gdje je Jorge?« A Aymar mu je odgovarao: »Možda i zna, a možda zna i da se odatle nikad više neće vratiti. Možda je stari previše tražio, pa ga Abbone više neće...«

Dok smo ja i Vilim hinili da se povlačimo prema hodočasničkom domu, ugledasmo Opata gdje ulazi u Zgradu kroz vrata blagovaonice, koja su još bila otvorena. Vilim savjetova da malo pričekamo, pa kad u ravnici više nije bilo ni žive duše, naredi mi da ga slijedim. Hitro prijedosmo praznu čistinu i uđosmo u crkvu.

Nakon povečerja

Gdje Vilim, gotovo slučajno, otkrije tajnu
kako se ulazi u finiš Africae.

Smjestimo se, kao plaćeni ubojice, u zasjedu kraj ulaza, iza stupa, odakle se moglo motriti na kapelu s lubanjama.

»Abbone je otišao zatvoriti Zgradu«, reče Vilim. »Kad iznutra zakračuna vrata, moći će izaći jedino kroz kosturnicu.«

»A onda?«

»A onda ćemo vidjeti što će.«

Nismo mogli znati što radi. Prošao je čitav sat, ali on još nije izašao. Otišao je u finiš Africae, rekoh. Možda, odvrati Vilim. Spreman da se upustim u izražavanje više pretpostavki, dometnuh: možda je opet izašao kroz blagovaonicu i otišao tražiti Jorgea. A Vilim će: i to je moguće. Možda je Jorge već mrtav, opet ću ja. Možda je u Zgradi i upravo ubija Opata. Možda su obojica negdje drugdje, a netko drugih vreba iz zasjede. Što hoće »Talijani?« I zašto je Benno tako uplašen? Da to nije krinka koju je navukao na lice da bi nas obmanuo? Zašto se zadržao u skriptoriju za vrijeme večernje, kad ne zna kako se Zgrada zatvara ni kako se iz nje izlazi? Je li se htio otisnuti u labirint?

»Sve je moguće«, reče Vilim. »Ali jedno jedino jest, ili je bilo, ili će biti. Naposljetku, milost nas Božja obdaruje bjelodanom izvjesnošću?«

»Kojom?« upitah pun nade.

»Da fra Vilim iz Baskervillea, koji sad ima dojam da je već sve shvatio, ne zna kako da dođe u finiš Africae. Idemo u staje, Adsone, u staje!«

»A ako nas nađe Opat?«

»Pravit ćemo se da smo dvije prikaze.«

Rješenje mi baš nije djelovalo izvodljivim, ali sam šutio. Vilim je postajao živčan. Izadismo kroz sjeverni portal i prijedosmo preko groblja, dok je vjetar snažno fijukao. Zamolih Gospodina da nas dvojica ne sretnemo dvije prikaze, jer te noći opatija nije oskudijevala dušama bez pokoja. Stigosmo do staja i čusmo kako konji sve razdraženije ržu, uznemireni pobjesnelim elementima. Na glavnim vratima građevine, u visini prsiju odraslog muškarca, nalazile su se široke metalne rešetke kroz koje se moglo vidjeti unutra. U mraku nazresmo konjske obrise, a ja prepoznah Vranca, jer je stajao prvi slijeva. S njegove desne strane treća živina u redu podignu glavu osjećajući našu nazočnost te zanjšti. Nasmiješih se: »Tertius equi«. rekoh.

»Što?« upita Vilim.

»Ništa, sjetio sam se jadnog Salvatorea. S tim je konjem htio napraviti tko zna kakvu vradžbinu, a na svojem je latinskom to označavao kao tertius equi. A to bi bilo u.«

»U?« upita Vilim koji je moje naklapanje slušao ne poklanjajući mu previše pozornosti.

»Jest, zato što tertius equi navodno ne znači treći konj, nego treće od konj, a treće slovo riječi konj jest u. Ali to je budalaština...«

Vilim me pogleda, a meni se u mraku učini da razabirem njegovo izbezumljeno lice: »Bog te blagoslovio, Adson!« kliknu. »Pa naravno, suppositio materialis, riječi se uzimaju de dicto a ne de re... Kako sam glup!« Upravo je sam sebe raspalio dlanom po čelu da se začuo prasak, i mislim da ga je to moralo prilično zaboljeti. »Dječače moj, po drugi put danas na tvoja usta progovara mudrost, najprije u snu, a sad na javi! Trči, trči u svoju ćeliju i uzmi svijeću, pače obje koje smo ondje sakrili. Nastoj da te ne vide i smjesta mi se pridruži u crkvi! Ništa ne pitaj, hajde!«

Podoh ništa ne pitajući. Svjetiljke su bile pod mojom slamaricom, pune ulja, jer sam se ja već bio pobrinuo da ga dobavim. Kresivo sam imao pod habitom. S tim dvjema dragocjenim napravama u njedrima potrčah u crkvu.

Vilim je stajao ispod tronošca i ponovno čitao pergament s Venancijevim bilješkama.

»Adson«, reče mi, »primum et septimum de quatuor ne znači prvo i sedmo od njih četiri, nego od četiri, od riječi četiri!« Još nisam razumio, a onda mi sinu: »Super thronos viginti quatuor! Natpis! Verset! Riječi uklesane iznad zrcala!«

»Hajdemo!« reče Vilim, »možda još možemo nekome spasiti život!«

»Kome?« zapitah ga dok se naprezao oko lubanja da bi otvorio prolaz u kosturnicu.

»Nekome tko to ne zaslužuje«, reče. I začas se našosmo u podzemnom hodniku, zapalismo svijeće i krenusmo prema vratima što su vodila u kuhinju.

Već sam kazao da je na tome mjestu valjalo gurnuti drvena vrata da bismo se zatekli u kuhinji iza ognjišta, podno pužolikih stuba koje su se penjale u skriptorij. I upravo dok smo gurali vrata, začusmo s lijeve strane potmulu buku u zidu. Dopirala je iz pregrade bočno od vrata kojom se završavao red udubina s lubanjama i kostima. Taj je potez zida, umjesto da ima zadnju udubinu, bio pun, sastavljen od velikih četvrtastih kamenih gromada, sa starom nadgrobnom pločom u sredini, u koju su bili urezani isplavljeni monogrami. Udarci kao da su dolazili s nekog mjesta iza ploče, ili iznad ploče, dijelom iza zida, dijelom gotovo iznad naših glava.

Da se tako nešto zbilo noću, odmah bih bio pomislio na mrtve redovnike. Ali sad sam bio svikao da gore stvari očekujem od živih redovnika. »Tko bi to mogao biti?« upitah.

Vilim otvori vrata provuče se iza ognjišta. Udarci su se čuli i duž zida što se protezao uz pužasto stubište, kao da je netko zatočen u zidu, ili pak iz debljine zida (koji je bio doista prostran) za koju se moglo pretpostaviti da ispunja prostor između unutrašnje plohe u kuhinji i vanjske plohe južnoga tornja.

»Netko j e zatvoren tu unutra«, reče Vilim. »Uvijek sam se pitao ne postoji li neki drugi pristup do finiš Africae u ovoj Zgradi koja obiluje tolikim prolazima. Očito je da postoji. Iz kosturnice se, prije nego što se popne u kuhinju, otvara dio zida i uspinje stubištem koje je paralelno s ovim, a koje je skriveno u zidu i vodi izravno u zazidanu sobu.«

»Ali tko je sada unutra?«

»Druga osoba. Jedna je u finiš Africae, druga je pokušala poći za njom, ali mora da je osoba koja se nalazi gore zakočila mehanizam koji upravlja obama ulazima. Posjetitelj je tako uhvaćen u klopku. Vjerojatno se sad batrga iz petnih žila, jer pretpostavljam da kroz to crijevo ne prolazi mnogo zraka.«

»A tko je to? Spasimo ga!«

»Vidjet ćemo uskoro tko je to. A spasiti ga možemo samo ako mehanizam otkočimo odozgor, jer za ovu stranu ne znamo tajnu. Prema tome, brzo se penjimo!«

Tako i učinismo. Popesmo se u skriptorij, a odande u labirint te domalo stigismo do južnog tornja. Čak sam dvaput morao suspregnuti svoju žestinu, jer je te večeri vjetar što je prodirao kroz pukotine stvarao zračne struje koje su navirale u te otvore i stenjući hujale sobama i otpuhivale po stolovima rasute listove, pa sam rukom morao štititi plamen.

Ubrzo se našosmo u sobi sa zrcalom, sad već spremni na igru izobličavanja što nas je čekala. Podigosmo svjetiljku i osvijedismo versete iznad okvira, super thronos vigniti quatuor... Sada je tajna bila objašnjena: riječ quatuor /ma sedam slova, trebalo je pritisnuti na q i na r. Uzbudjen, htjedoh to ja učiniti. Žurno odložih svjetiljku na stol u sredini sobe, ali sam to uradio uzrujano, i plamen liznu uvez neke knjige koja je ondje ležala.

»Pazi blesane!« povika Vilim, puhnu i ugasi plamen. »Zar hoćeš užgati knjižnicu?«

Ispričah se i uzeh ponovno paliti svijeću. »Nije važno«, reče Vilim, »dovoljna je moja. Uhvati je i osvijetli mi, jer je natpis previsoko, ti ga ne bi mogao dosegnuti. Požurimo.«

»A što ako je unutra netko naoružan?« upitah dok je Vilim, gotovo pipajući, tražio kobna slova propinjući se na vršcima prstiju da bi dokučio verset iz Apokalipse.

»Rasvijetli mi, sto mu vragova, ne boj se, Bog je s nama!« odvrati mi prilično nesuvislo. Njegovi su prsti doticali q od quatuor, a ja sam stajao nekoliko koraka dalje i vidio bolje od njega što radi. Već sam rekao da su slova verseta izgledala kao da su urezana ili uklesana u zid. Očevidno su slova riječi quatuor bila načinjena od metalnih kalupa, iza kojih je bio uložen i zazidan čudesan mehanizam. Naime, kad je gurnuo q, začu se nešto kao suho pucketanje, a isto se dogodi kad Vilim pritisnu na r. Cijeli okvir zrcala kao da je odskočio, a staklena površina ispade unatrag. Zrcalo je bila vratnica, kojoj su šarke bile s lijeve strane. Vilim umetnu ruku u otvor koji je nastao između desnog ruba i zida, te ga potegnu k sebi. Vrata se škripajući otvore prema nama. Vilim se progura kroz otvor, a ja kliznuh za njim, držeći svijeću visoko nad glavom.

Dva sata nakon povečerja, na kraju šestog dana, u gluho doba noći kojom je počinjao sedmi dan, mi smo ušli u jinis Africae.

**SEDMI
DAN**

Noć

Gdje bi, kad bismo htjeli nabrojati čudesna otkrića
o kojima se ovdje govori, naslov morao biti
dug kao poglavlje, što se protivi običaju.

Nadosmo se na pragu sobe oblikom slične ostalim trima slijepim osmorokutnim sobama, u kojoj je vladao opor vonj ustajalosti i vlagom natopljenih knjiga. Svijeća koju sam držao visoko najprije obasja svod, a zatim ruku pomakoh naniže, udesno i ulijevo, pa plamen rasprostire mutnu svjetlost po udaljenim policama duž zidova. Napokon u sredini spazismo stol, pretrpan papirima, a iza stola spodobu koja je sjedila i izgledala kao da nas čeka, nepokretna u mraku, ako je još uopće bila živa. I prije nego što joj je svijeća osvijetlila lice, Vilim je oslovi.

»Sretne li noći, časni Jorge«, reče. »Jesi li nas čekao?«

Sad kad smo stupili koji korak naprijed, svjetiljka je obasjavala starčevo lice koje nas je gledalo kao da može vidjeti.

»Jesi li to ti, Vilime iz Baskervillea?« zapita. »Čekao sam te još od popodneva, prije večernje, kad sam se ovamo došao zatvoriti. Znao sam da ćeš doći.«

»A Opat?« upita Vilim. »Bacaka li se to on u tajnom stubištu?«

Jorge je česak oklijevao: »Zar je još živ?« upita. »Mislio sam da mu je već ponestalo zraka.«

»Prije nego što počnemo razgovarati«, reče Vilim, »htio bih ga spasiti. Ti mu odavde možeš otvoriti.«

»Ne«, reče umorno Jorge, »više ne mogu. Mehanizmom se rukuje odozdo tako da se upre o ploču, pa ovdje gore odapne poluga koja otvara ona vrata u pozadini, iza onog ormara«, pa pokaza iza svojih leđa. »Pokraj ormara bi mogao vidjeti koloturu s utezima koja odavde upravlja mehanizmom. Ali kad sam čuo da se kolotura okreće, što

je bio znak da je Abbone odozdo ušao, otrgnuo sam konopac koji održava ravnotežu i konopac se presjekao. Sada je prolaz zatvoren i ne možeš ponovno zavezati niti te naprave. Opat je mrtav.«

»Zašto si ga ubio?«

»Danas kad je poslao po mene, rekao mi je da je zahvaljujući tebi sve otkrio. Nije još znao što sam ja pokušavao zaštititi, nikada nije posve točno doznao koja su blaga i namjene knjižnice. Zatražio je od mene da mu objasnim ono što on ne zna. Htio je da se otvori finiš Africae. Talijanski tabor je od njega zahtijevao da stane na kraj onome što oni nazivaju zagonetkom koju smo pothranjivali ja i moji prethodnici. Razdire ih pohlepa za novim...«

»A ti si mu po svoj prilici obećao da ćeš doći ovamo i skončati svoj život kao što si skončao živote drugima, tako da se očuva čast opatije i da nitko ništa ne dozna. Onda si ga uputio kako da dođe ovamo, poslije, da to provjeri. Zapravo si ga čekao da ti ubiješ njega. Zar nisi pomišljao da bi mogao ući iz zrcala?«

»Nisam, Opat je niska rasta, ne bi bio kadar sam dosegnuti verset. Uputio sam ga na ovaj prolaz, za koji sam još samo ja znao. Njime sam se služio mnogo godina, jer mi je to u mraku bilo jednostavnije. Bilo je dovoljno doći do kapele, i onda slijediti mrtvačke kosti, sve do kraja prolaza.«

»I tako si ga ovamo namamio znajući da ćeš ga ubiti...«

»Nisam se čak ni u njega mogao pouzdati. Bio sam prestrašen. Postao je znamenit zato što je u Fossanovi uspio iznijeti dugačko tijelo niz pužasto stubište. Nepravedne li slave! Sad je mrtav zato što više nije znao kako da iznese vlastito tijelo.«

»Četrdeset si se godina njime koristio. Kad si opazio da ćeš oslijepiti i da više nećeš moći nadzirati knjižnicu, lukavo si postupao. Dao si da se opatom izabere čovjek u kojega ćeš se moći pouzdati, a ispovslovao si da se knjižničarom imenuje prvo Roberco iz Bobbija, jer si mu mogao naređivati po svojem nahođenju, a zatim Malahija, kojem je bila potrebna tvoja pomoć i koji se nije mogao maknuti da tebe ne pita za savjet. Četrdeset si godina gospodario ovom opatijom. To je shvatila talijanska skupina, to je Alinardo ponavljao, ali ga nitko nije slušao jer su držali da je sad već slabouman, zar ne? Ti si, međutim, čekao još mene, a ne bi bio mogao zapriječiti pristup preko zrcala, jer je mehanizam uzidan. Zašto si me čekao, kako si mogao biti siguran da ću doći?« Vilim je pitao, ali se po njegovu glasu dalo naslutiti da već pogađa odgovor i da ga očekuje kao nagradu za svoju spretnost.

»Od prvog sam dana shvaćao da ćeš ti shvatiti. Po tvojem glasu, po načinu na koji si me ponukao da raspravljam o onome o čemu nisam htio da se govori. Znaš, dovoljno je misliti da u svojem duhu dokučiš tuđe misli. A osim toga, čuo sam kako ostalim redovnicima postavljaš pitanja, koja su sva bila prava. Ali nikad nisi ispitivao o knjižnici, kao da ti je već poznata svaka njezina tajna. Jedne sam noći došao pokucati na vrata tvoje ćelije, a tebe nije bilo. Jamačno si bio ovdje. Iz kuhinje su bile nestale dvije svjetiljke, to sam čuo od jednog sluge. I napokon, kad ti je Severin pristupio da s tobom razgovara o nekoj knjizi, bio sam uvjeren da si baš meni na tragu.«

»Ali si mi uspio ukrasti knjigu. Otišao si Malahiji koji dotad nije ništa razumio. Progonjenog svojom ljubomorom, tog je ludova i dalje opsjedala pomisao kako mu je Adelmo preoteo ljubljenog Berengara, koji je sada želio mladu put nego što je njegova. Nije shvaćao kakve veze ima Venancije s tom pričom, a ti si mu još više pomutio pamet. Rekao si mu kako je Berengar imao odnos sa Severinom i kako mu je zauzvrat dao neku knjigu iz finiš Africae. Ne znam točno što si mu rekao. Malahija je otišao Severinu, mahnit od ljubomora, i ubio ga. Zatim nije dospio tražiti knjigu koju si mu ti opisao, jer je stigao opskrbnik. Je li tako bilo?«

»Manje-više.«

»Ali ti nisi htio Malahijinu smrt. On vjerojatno nikada nije gledao knjige u finiš Africae, vjerovao ti je, pokoravao se tvojim zabranama. Nije se ni u što paćao, osim što je uvečer po knjižnici raspoređivao opojne biljke, da se zastraše mogući znatiželjnici. Pribavljao mu ih je Severin. Zato je toga dana Severin Malahiju pustio u bolnicu, to je bio njegov svakodnevni posjet da bi uzeo svježije trave koje mu je on svaki dan pripremao po Opatovu nalogu. Jesam li pogodio?«

»Pogodio si. Nisam želio Malahijinu smrt. Rekao sam mu neka svakako pronađe knjigu i da je ostavi ovdje ne otvarajući je. Rekao sam mu da ima moć zemaljskih štipavaca. Ali bezumniku se po prvi put prohtjelo da radi po svojoj glavi. Nisam htio da umre, bio je vjeran izvršitelj. Nemoj mi ponavljati što sve znaš, znam da znaš. Ne želim podržavati tvoj ponos, za to se ti već sam brineš. Čuo sam te jutros u skriptoriju kako Benna ispituješ o Coena Cypriani. Bio si vrlo blizu istini. Ne znam kako si otkrio tajnu zrcala, ali kad sam od Opata doznao da si mu ti natuknuo o finiš Africae, bio sam uvjeren da ćeš ubrzo ovamo doprijeti. Zbog toga sam te čekao. I što sad hoćeš?«

»Hoću da vidim«, reče Vilim, »zadni rukopis u uvezanom svesku koji sadrži arapski tekst, sirijski tekst i tumačenje ili prijepis Coena Cypriani. Hoću da vidim taj grčki primjerak, koji je vjerojatno napravio neki Arapin ili Španjolac, a koji si ti našao kad si kao pomoćnik Pavla iz Riminija postigao da te pošalju u tvoju zemlju da prikupiš najljepše leonske i kastilijanske rukopise Apokalipse, što je predstavljalo plijen zbog kojeg si tu u opatiji postao glasovit i koji ti je omogućio da dobiješ knjižničarsko mjesto, iako je bio red da ga dobije Alinardo, koji je od tebe bio deset godina stariji. Hoću da vidim taj grčki primjerak ispisan na lanenom papiru, koji je tada bio vrlo rijedak, a takav se proizvodio upravo u Silosu kraj Burgosa, tvojem zavičaju. Hoću da vidim knjigu koje si se ti ondje dokopao, pošto si je pročitao, jer nisi htio da je itko drugi pročita, i koju si sakrio ovdje i pomno je čuvao, a nisi je uništio zato što čovjek kao ti ne uništava knjigu, nego je samo pohranjuje i pazi da je nitko ne takne. Hoću da vidim drugu knjigu Aristotelove Poetike, za koju su svi smatrali da je izgubljena ili da nikada nije ni napisana, a koje ti čuvaš možda jedini primjerak.«

»Kakav bi ti veliki knjižničar bio, Vilime«, reče Jorge tonom u kojem se istovremeno osjećalo udivljenje i žaljenje. »Znači, znaš baš sve. Dođi, mislim da se s tvoje strane stola nalazi klupica. Sjedi, evo tvoje nagrade.«

Vilim sjede i odloži svijeću koju sam mu dodao, tako da je Jorgeovo lice osvjetljavala odozdo. Starac uze svezak koji je imao ispred sebe i da mu ga. Ja prepoznah uvez, bila je to knjiga koju sam otvorio u bolnicu misleći da je arapski rukopis.

»Čitaj, hajde, listaj, Vilime«, reče Jorge. »Pobijedio si.«

Vilim pogleda svezak, ali ga ne dodirnu. Iz mantije izvuče par rukavica, ali ne onih svojih kojima su vrhovi prstiju bili otkriveni, nego onakvih kakve je nosio Severin kad smo ga našli mrtva. Polako otvori iskrzani, trošni uvez. Ja se približih i nagnuh se preko njegova ramena. »Jorge svojim tananim sluhom začu šum mojeg pokreta. Reče: »Jesi li ti tu, dječaće? I tebi ću je pokazati... poslije.«

Vilim brzo preleti prve stranice. »Ovo je arapski rukopis o izreka-ma nekog luđaka, prema katalogu«, reče. »O čemu je riječ?«

»Oh, glupe nevjerničke legende, u kojima se tvrdi da su luđaci sposobni za oštroomne dosjetke kojima se čude i njihovi svećenici i koje ushićuju njihove kalife...«

»Druga je knjiga sirijski rukopis, no po katalogu je to prijevod egipatske knjižice o alkemiji. Kako to da je u ovoj zbirci?«

»To je egipatsko djelo iz trećeg stoljeća naše ere. Povezano je sa sljedećim djelom, ali je manje opasno. Nitko ne bi obraćao pozornost trabunjanjima nekakvog afričkog alkemičara. Postanak svijeta pripisuje Božjem smijehu...« Podignu glavu i izgovori, služeći se svojim čudesnim pamćenjem čitatelja koji već četrdeset godina samome sebi ponavlja ono što je pročitao dok ga još nije iznevjerio vid: »Tek što se Bog nasmija, rodi se sedam bogova koji zavladaše svijetom, tek što prasnu u smijeh, pojavi se svjetlost, i drugi put se nasmija i pojavi se voda, i bude dan sedmi otkako se on smije i nastade duša... Ludorije. Kao i spis koji dolazi za tim, jednoga od bezbrojnih budalaša koji su uzeli tumačili Coenu... Ali ne zanimaju tebe ti spisi.«

Vilim je doista brzo prešao te stranice i stigao do grčkog teksta. Odmah opazih da su listovi načinjeni od drugačije, mekše tvari. Prvi je bio gotovo otrgnut, dio margine mu je bio izjeden, a sav je bio posut blijedim mrljama, kakve vrijeme i vlaga obično ostavljaju na drugim knjigama. Vilim pročitao prve retke, najprije na grčkom, a zatim ih preveo na latinski i nastavi na tom jeziku, tako da sam i ja mogao doznati kako počinje kobna knjiga.

U prvoj smo se knjizi bavili tragedijom i kazali kako izazivajući sućut i strah postiže očišćenje od takvih osjećaja. Kao što smo obećali, sada ćemo se baviti komedijom (a uz nju i satirou i mirnom) i kazati kako izazivajući užitak u smiješnome dovodi do očišćenja od tog stanja uzbuđenosti. Koliko je to stanje vrijedno razmatranja, već smo rekli u knjizi o duši, utoliko što je — jedini među svim bićima — čovjek sposoban da se smije. Odredit ćemo dakle kakvu vrstu radnje oponaša komedija, zatim ćemo proučiti načine na koje komedija izaziva smijeh, a ti su načini djela i govor. Pokazat ćemo kako djela postaju smiješnima prisposobom najboljeg s najgorim i obratno, iznenađenjem kroz obmanu, preko nemogućeg i preko kršenja prirodnih zakona, preko nevažnog i nedosljednog, ponižavanjem likova, uporabou lakrdijaških i prostačkih pantomima, neskladom, izborom najnedostojnijih stvari. Pokazat ćemo zatim kako govor postaje smiješan nesporazumima između sličnih riječi za različite stvari i različitih za slične stvari, brbljivošću i ponavljanjem, igrama riječi, umanjenicama, greškama u izgovoru i lošim tudicama...«

Vilim se mučio prevodeći, tražeći prave riječi, tu i tamo zastajkujući. Dok je prevodio, osmjehivao se kao da prepoznaje stvari na koje je i očekivao da će naići. Naglas pročita prvu stranicu, zatim prestade kao da ga dalje više ne zanima, pa žurno prelista iduće stranice. No poslije nekoliko listova zape, jer su listovi bili uzajamno spojeni, kao što se događa kad se papirna tvar natopi vlagom i pokvari pa stvori neku vrstu ljepljive smjese. Jorge primijeti da je prestalo šuštanje listova pa stade nukati Vilima.

»Deder čitaj, listaj. Tvoja je, zaslužio si je.«

Vilim se nasmija, a djelovao je kao da se silno zabavlja: »Znači nije točno da me smatraš tako pronicavim, Jorge! Ti to ne možeš vidjeti, ali ja imam rukavice. Tako sputanim prstima ne uspijevam razdvajati listove. Morao bih listati golim rukama, a prste vlažiti jezikom, kao što sam slučajno radio danas kad sam čitao u skriptoriju, pa mi se iznenada razjasnila i ta zagonetka, i morao bih tako i nastaviti sve dok mi otrov u dovoljnoj mjeri ne prođe kroz usta. Mislim na otrov koji si ti jednog dana, prije mnogo vremena, ukrao iz Severinove radionice, jer si se možda već tada zabrinuo kad si u skriptoriju čuo kako netko izražava znatiželju bilo o finiš Aficae, bilo o izgubljenoj Aristotelovoj knjizi, bilo i o jednom i o drugom. Vjerojatno si dugo čuvao staklenku, pridržavajući sebi mogućnost da je upotrijebiš kad budeš osjetio opasnost. A osjetio si je prije nekoliko dana, kad se, s jedne strane, Venancije odviše približio predmetu te knjige, a s druge se Berengar, lakomisljeno, tašto, da bi zadivio Adelma, pokazao manje povjerljivim nego što si se ti nadao. Tad si došao i namjestio svoju klopku. U zadnji čas, jer je noć poslije toga Venancije prodro ovamo, ukrao knjigu, nestrpljivo je prelistao s gotovo tjelesnom proždrljivošću. Zakratko mu je pozlilo pa je otrčao tražiti pomoć u kuhinji. Ondje je umro. Varam se?«

»Ne, hajde dalje.«

»Ostalo je jednostavno. Berengar nalazi u kuhinji Venancijevo tijelo, boji se da to za sobom ne povuče istragu, jer je u biti to što je Venancije noću bio u Zgradi posljedica onoga što je on prethodno odao Adelmu. Ne zna što će, naprti tijelo preko ramena i baca ga u žaru punu krvi, misleći da će svi povjerovati kako se utopio.«

»A kako ti znaš da se tako zbilom?«

»To i ti znaš, vidio sam kako si reagirao kad su kod Berengara našli krvavu krpku. Tom je krpom taj lakoumnik obrisao ruke pošto je Venancija gurnuo u krv. No kako je nestao, mogao je nestati jedino

s knjigom koja je sad već pobuđivala i njegovu radoznalost. I ti si očekivao da će ga negdje naći, ne okrvavljena, nego otrovana. Ostalo je jasno. Severin pronalazi knjigu, jer je Berengar najprije otišao u bolnicu u namjeri da je pročita daleko od tuđih pogleda. Malahija ubija Severina jer si ga na to ti nahuškao, te umire pošto se vratio ovamo da sazna što je to toliko zabranjeno u predmetu zbog kojega je postao ubojicom. Sad imamo objašnjenje za sve leševe... Koji glupan...»

»Tko?«

»Ja. Zbog jedne sam Alinardove rečenice povjerovao da niz zločina slijedi ritam sedam trublja Apokalipse. Tuča za Adelma, a to je bilo samoubojstvo. Krv za Venancija, a to je bila nastrana Berengarova zamisao. Voda za samog Berengara, a to je bio stjecaj okolnosti. Trećina zemlje za Severina, a Malahija ga je udario armilarnom sferom zato što je to bila jedina stvar koja mu je došla pod ruku. Na koncu, štipavci za Malahiju... Zašto si mu rekao da knjiga ima moć zemaljskih štipavaca?«

»Zbog tebe. Alinardo ti je priopćio svoju pomisao, zatim sam od nekoga čuo kako je tebi izgledala uvjerljivom... Tada sam se osvjedočio da tim umiranjem upravlja Božji naum i da ja za nj nisam odgovoran. Pa sam Malahiji najavio da će, bude li radoznao, poginuti po tom istom Božjem naumu, kao što se zaista i dogodilo.«

»Tako je, dakle... Izradio sam pogrešan obrazac da bih protumačio krivčeve postupke, a krivac mu se prilagodio. I upravo me taj pogrešni obrazac naveo na tvoj trag. U naše je vrijeme svatko opsjednut Ivanovom knjigom, ali mi se činilo da ti o njemu najviše razmišljaš, i to ne toliko zbog svojih umovanja o Antikristu, nego zato što potječeš iz zemlje koja je dala najraskošnije Apokalipse. Jednoga dana mi je rekao da si najljepše rukopise te knjige u knjižnicu donio ti. Onda je Alinardo drugi dan buncao o svojem zagonetnom neprijatelju koji je boravio u Silosu da bi tražio knjige (začudilo me to što kaže kako se prije vremena vratio u carstvo mraka: u prvi se čas moglo pomisliti kako misli reći da je umro mlad, a on je zapravo aludirao na tvoju sljepoću). Silos je blizu Burgosa, a jutros sam u katalogu našao niz nabavki koje se tiču svih hispanskih Apokalipsa, u razdoblju u kojem si ti naslijedio ili se spremao naslijediti Pavla iz Riminija. A u toj skupini nabavljenih knjiga nalazila se i ova. Samo što nisam mogao biti siguran u svoju rekonstrukciju sve dok nisam doznao da je ukradena knjiga od lanenog papira. Tad sam se sjetio Silosa i postao siguran. Naravno, malo-pomalo kako se izgrađivala predodžba o toj knjizi i o

njezinoj otrovnosti, raspadala se predodžba o apokalipdčkom obrascu, pa ipak mi nije polazilo za rukom da shvatim kako to da i knjiga i redosljed trublja vode k tebi, a priču s knjigom sam bolje razumio baš zato što me ulomak iz Otkrivenja upućivao na tebe, i tako me primorao da mislim na tebe i na tvoje rasprave o smijehu. Zbog toga sam večeras, premda više nisam vjerovao u apokaliptički obrazac, htio pregledati staje, gdje sam očekivao da ću začuti zvuk šeste trublje, i baš mi je u stajama, pukim slučajem, Adson pružio ključ za ulazak u finiš Africae.«

»Ne pratim te«, reče Jorge. »Oholiš se što mi možeš pokazati kako si slijedeći svoje rasuđivanje stigao do mene, a dokazuješ mi naprotiv da si u tome uspio slijedeći krivo rasuđivanje. Što mi želiš reći?«

»Tebi ništa. Zbunjen sam, to je sve. Ali nije važno. Ovdje sam.«

»Gospodin je zasvirao u sedam trublja. A ti si, makar i u zabludi, čuo nejasnu jeku tog zvuka.«

»To si već kazao u sinoćnjoj propovijedi. Pokušavaš se uvjeriti da se priča odigrala po Božjem naumu, kako bi samome sebi prikrio činjenicu da si ubojica.«

»Ja nisam nikoga ubio. Svatko je od njih izgubio život slijedeći vlastitu sudbinu zbog svojih grijeha. Ja sam bio tek oruđe.«

»Jučer si rekao da je i Juda bio oruđe. To nije spriječilo da bude proklet.«

»Prihvaćam opasnost da budem proklet. Gospodin će me odriješiti, jer zna da sam radio za njegovu slavu. Moja je dužnost bila da štitim knjižnicu.«

»Još prije nekoliko časaka bio si spreman ubiti i mene, pa čak i ovog dječaka...«

»Oštromniji si, ali ne i bolji od ostalih.«

»I što će se sada dogoditi, sad kad sam osujetio tvoju zasjedu?«

»Vidjet ćemo«, odgovori Jorge. »Ne želim nužno tvoju smrt. Možda te uspijem uvjeriti. Ali najprije mi kaži kako si pogodio da je posrijedi druga Aristotelova knjiga?«

»Dakako, ne bi mi bile dovoljne tvoje anateme protiv smijeha, a ni ono malo što sam doznao o raspravi koju si vodio s ostalima. Pomoglo mi je nekoliko bilježaka što ih je ostavio Venancije. Isprva nisam razumio što znače. No u njima su se spominjali bestidna stijena koja se kotrlja ravnicom, cvrčci koji će cvrčati pod zemljom, časne smokve. Već sam bio pročitao nešto slično: ovih sam dana to provjerio. To su primjeri koje je Aristotel navodio već u prvoj knjizi Poetike i u Retori-

ci. Zatim sam se sjetio da Izidor iz Sevilje komediju opisuje kao nešto što pripovijeda stupra virginum et amores meretricum... Postepeno mi se u duhu ocrtavala ta druga knjiga onakva kakva je morala biti. Mogao bih ti je gotovo cijelu ispričati a da ne pročitam stranice što bi me navodno zarazile. Komedija nastaje u komai, to jest u seljačkim nase-ljima, kao vesela svetkovina nakon gozbe ili blagdana. Ne pripovijeda o slavnim i moćnim ljudima, nego o niskim i smiješnim svatovima, koji nisu zli, i ne završava smrću protagonista. Učinak smiješnoga postiže pokazujući mane i poroke običnih ljudi. Tu Aristotel sklonost smijehu vidi kao dobru sposobnost, koja može imati i spoznajnu vri-jednost, jer nas preko duhovitih zagonetaka i neočekivanih metafora, iako nam govori stvari različite od onoga što jest, kao da laže, zapravo tjera da ih bolje pogledamo te nas navodi da kažemo: eto, stvari su stajale baš tako, a ja to nisam znao. Do istine dopire prikazujući ljude 1 svijet gorima nego što jesu ili nego što mi mislimo, u svakom slučaju gorima nego što su nam ih pokazali junački spjevovi, tragedije, životi svetaca. Je li tako?«

»Uglavnom. Jesi li je rekonstruirao čitajući druge knjige?«

»Na mnogima je od njih radio Venancije. Mislim da se Venan-cije odavno dao u potragu za tom knjigom. Mora da je u katalogu pročitao oznake koje sam pročitao i ja, i uvjerio se da je to knjiga koju traži. Kad je čuo kako o njoj Berengar govori Adelmu, jurnuo je kao lovački pas kad nanjuši zeca.«

»Tako je bilo, to sam odmah shvatio. Razumio sam da je kucnuo čas kad ću knjižnicu morati braniti zubima...«

»I tad si upotrijebio mast. Zacijelo si se namučio... u mraku.«

»Sad već više vide moje ruke negoli tvoje oči. Severinu sam ukrao i kist. A i ja sam navukao rukavice. To je bila dobra zamisao, zar ne? Dugo ti je trebalo da se dovineš...«

»Jest. Ja sam zamišljao neki složeniji uređaj, kakav otrovan zub ili nešto slično. Moram reći da je tvoje rješenje bilo uzorno, žrtva se sama trovala, i to upravo u onoj mjeri u kojoj je htjela čitati...«

Uvidjeh, protrnuvši, da se u tom trenutku ta dvojica ljudi, spremni za borbu na život ili smrt, jedan drugome dive, kao da je svaki od njih radio samo zato da bi mu onaj drugi pljeskao. Kroz svijest mi proleti pomisao kako su lukavštine kojima se koristio Berengar da zavede Adelma i jednostavne i prirodne kretnje kojima je djevojka razbuktala moju strast i moju žudnju, u pogledu prepredenosti i pomamne vještine osvajanja, prava sitnica u usporedbi sa zavodničkim

obredom što se u tom času odvijao pred mojim očima, pošto se klupko razmatalo čitavih sedam dana, dok su dvojica sugovornika jedan drugome, da tako kažem, zakazivali tajnovite sastanke, težeći za odobravanjem protivnika kojega su se bojali i kojega su mrzili.

»Ali sad mi reci«, govorio je Vilim, »zašto? Zašto si htio zaštititi tu knjigu više nego koju drugu? Zašto si skrivao, ali ne po cijenu zločina, nekromantske rasprave, stranice na kojima se, možda, hulilo ime Božje, dok si zbog ovih stranica osudio svoju braću i sam izgubio dušu? Ima toliko drugih knjiga koje govore o komediji, i još mnogo njih koje veličaju smijeh. Zašto ti je baš ova zadavala toliko straha?«

»Jer je Filozofova. Svaka je knjiga tog čovjeka uništila po dio učenosti koju je kršćanski svijet stoljećima skupljao. Oci su kazali ono što je potrebno znati o moći Riječi, a bilo je dovoljno da Boetije komentira Filozofa i da se sveto otajstvo Riječi preobrazi u ljudsku parodiju kategorija i silogizma. Knjiga Postanka veli ono što valja znati o ustrojstvu svemira, a dostajalo je da se otkriju Filozofove knjige o fizici pa da se o svijetu opet počne misliti kao o gluhoj i ljigavoj tvari, i da Arapin Averroes uspije sve gotovo uvjeriti da je svijet vječan. O Božjim smo imenima znali sve, a dominikanac kojega je Abbone, zakopao — zaveden Filozofom — preimenovao ih je slijedeći staze oholog prirodnog razuma. Tako je svemir, koji se prema Areopagitu očituje onome tko u visinama zna gledati blistavi slap Prauzroka, postao pričuvom zemaljskih znakova od kojih se polazi da bi se imenovala neka apstraktna djelotvornost. Nekoć smo gledali u nebo, a glib materije udostojali bismo tek ljutitim pogledom, sad gledamo u zemlju, a u nebo vjerujemo kroz svjedočanstvo zemlje. Svaka riječ koju je napisao Filozof, kojim se sad već zaklinju i sveci i pape, preokrenula je sliku svijeta. Ali on nije dospio dotle da preokrene Božju sliku. Kad bi ta knjiga postala... da je postala predmetom otvorena tumačenja, bili bismo prekoračili posljednju granicu.«

Ali što te uplašilo u tom razmatranju o smijehu? Nećeš ukloniti smijeh ako i ukloniš ovu knjigu.«

»Neću, dakako. Smijeh je slabost, kvarljivost, ocrtanost naše puti. To je zabava za seljaka, razuzdanost za pijanca, čak je i crkva u svojoj mudrosti odvojila trenutke za veselja, za poklade, za sajmove, za tu dnevnu poluciju što prazni od sokova i suspreže ostale želje i ostale težnje... No na taj način smijeh ostaje nešto prezreno, obrana za priproste, obesvećeno otajstvo puka. I apostol je to govorio, bolje je da se ženite nego da izgarate. Bolje je da se bunite protiv reda koji je Bog

htio, smijte se i rasonodite svojim gnusnim parodijama reda, nakon objeda, pošto ste ispraznili vrčeve i boce. Birajte kralja luda, gubite se u magarećoj i svinjskoj liturgiji, igrajte se i naglavce prikazujte svoje saturnalijske... Ali tu, tu...» sad je Jorge udarao prstom po stolu, kraj knjige koja je bila pred Vilimom, »tu se izvrće uloga smijeha, uzdiže se do umjetnosti, rastvaraju mu se vrata u svijet učenih, uzima se kao predmet fđozofije i izopačene teologije... Ti si jučer vidio kako priprosti mogu smisliti i u djelo provesti najmračnije hereze, ne priznajući ni zakone Božje ni zakone prirodne. Ali Crkva, može podnositi herezu priprostih, koji se sami osuđuju na propast, jer ih u nju gura njihovo neznanje. Neuko bezumlje Dolcina i njemu ravnih nikada neće izložiti pogibelji Božji red. Nasilje će propovijedati i od nasilja će poginuti, neće ostaviti traga, utihnuto će kao što utihnu poklade, i nije važno je li se za vrijeme svetkovine na zemlji i za kratak tren zbililo ukazanje naopakog svijeta. Dovoljno je da se čin ne prometne u naum, da taj pučki jezik ne nađe latinskoga prijevoda. Smijeh oslobađa neotesanca od straha pred đavolom, jer se na svetkovini luda i đavao pojavljuje kao jedna luda, koju je stoga lako podvrgnuti nadzoru. No ova bi knjiga mogla poučiti kako oslobođenje od straha pred đavolom znači učenost. Kad se smije, dok mu niz grlo klokoće vino, seljak se osjeća gospodarom, jer je preokrenuo odnose vlasti. Ali ova knjiga bi obrazovane ljude mogla naučiti da dosjetljivim, pa od tog časa i štovanim sredstvima taj preokret ozakone. Tad bi se u djelovanje razuma preobrazilo ono što je u nepromišljenom činu seljakovu tek, i na sreću, djelovanje trbuha. To što je smijeh svojstven čovjeku, znak je naših grešnih granica. A koliko bi pokvarenih umova kao što je tvoj iz ove knjige izvuklo krajnji silogizam, po kojemu je smijeh svrha čovjekova! Smijeh, na koji časak, odvraća seljaka od straha. No zakon se i nameće strahom, kojemu je pravo ime strah Božji. A iz ove bi knjige mogla kresnuti luciferska iskra, kojom bi čitav svijet mogao planuti u novom požaru, i smijeh bi se ukazao kao novo, čak i Prometeju nepoznato umijeće što ukida strah. U trenutku dok se smije, seljaku nije važno što će umrijeti, ali mu poslije, kad prođe vrijeme raspojasanosti, liturgija iznova po Božjemu naumu zada strah od smrti. Iz ove knjige mogla bi nastati nova pogubna težnja da se oslobađanjem od straha uništi smrt. A što bismo mi, grešna stvorenja, bez straha, možda najkorisnijeg i najljubaznijeg od svih darova Božjih? Stoljećima su doktori i oci istiskivali mirisne esencije svetog znanja da bi se mišlju na ono što je uzvišeno iskupili od bijede i od napasti

onoga što je nisko. A ova bi knjiga, opravdavajući kao čudotvoran lijek komediju, i satiru, i mim, koji kroz prikazivanje mana, poroka i slabosti tobože čiste od stanja uzbuđenosti, navela lažne učitelje da (đavolskim izvrtanjem) pokušaju prihvaćanjem niskog iskupiti od uzvišenog. Od ove bi knjige potekla misao kako čovjek na zemlji može (kao što je u vezi s prirodnom magijom tvrdio tvoj Bacon) zahtijevati i samo obilje kao u zemlji u kojoj teku med i mlijeko. Ali upravo to ne smijemo i ne možemo imati. Pogledaj mlade redovnike kako se sramote u lakrdijaškoj parodiji Coena Cypriani. Kakve li đavolske preobrazbe Svetog pisma! Pa ipak, dok to rade, znaju da je to loše. No onog dana kad Filozofova riječ opravda marginalne igre neobuzdane mašte, oh, tad će doista ono što je stajalo na margini skočiti u središte, a središtu će se zametnuti svaki trag. Božji narod bi se pretvorio u skupštinu nemani što ih je iz svojih bezdana izrigala nepoznata zemlja, pa bi u tom času periferija poznate zemlje postala srcem kršćanskoga carstva, barbaćepi bi se uspeli na Petrovu stolicu, žvirati zaposjeli samostane, patuljci pretilih trbuha i goleme glave čuvali bi knjižnicu! Sluge bi propisivale zakone, mi bismo se (ali onda i ti) pokorili odsutnosti ikakva zakona. Jedan je grčki filozof (kojega ovdje navodi tvoj Aristotel, jer je za njega ortak i gnusna auctoritas) rekao da ozbiljnost protivnika valja razgoliti smijehom, a smijeh suzbijati ozbiljnošću. Razboritost naših otaca odabrala je svoj put: ako je smijeh rasonoda puku, raspojasanost puka valja držati na uzdi i poniziti, i zastrašiti strogošću. A puk nema oruđa kojim bi istančao svoj smijeh do sredstva za otpor protiv ozbiljnosti pastira što ga moraju voditi prema vječnom životu i izbaviti ga stranputice na koju ga vuku truh, sramni predjeli, jelo, prljave želje. Ali kad bi jednog dana, raspredajući Filozofove riječi i prema tome govoreći kao filozof, netko od umijeća smijanja izradio tanano oružje, kad bi retoriku uvjeravanja zamijenila retorika ismijavanja, kad bi topiku strpljive i spasonosne gradnje slika iskupljenja zamijenila topika nestrpljive razgradnje i iskrivljavanja svih najsvetijih i najčasnijih slika — oh, toga biste dana i ti i tvoja učenost, Vilime, bili pregaženi!»

»Zašto? Tukao bih se, borio bih se svojom dosjetkom protiv tuđe dosjetke. Bio bi to bolji svijet nego što je ovaj u kojem oganj i mač Bernarda Guija potiru oganj i mač Dolcinov.«

»I ti bi se tada sapleo u zloduhove mreže. Borio bi se s druge strane armagedonskog polja, gdje se ima odigrati konačni okršaj. No za taj dan Crkva mora znati kako da još jednom nametne pravila borbe.

Ne bojimo se klevete, jer i u psovanju Boga prepoznajemo izobličenu sliku Jehovine srdžbe dok proklinje pobunjene anđele. Ne bojimo se nasilja onoga tko ubija pastire u ime nekakvog prohtjeva za obnovom, jer je to ono isto nasilje vladara koji su pokušali uništiti narod Izraelov. Ne bojimo se donatistove surovosti, samoubilačkog ludila cirkumcelionova, bluda bogumilova, ohole čistoće albigenzove, flagelantove potrebe za krvlju, vrtoglave opijenosti zlom brata slobodnoga duha: sve ih poznajemo, i poznajemo korijen njihovih grijeha, koji je onaj isti korijen naše svetosti. Ne bojimo ih se, a nadasve znamo kako da ih uništimo, još bolje, kako da postignemo da se sami unište, puštajući ih da drsko do zenita uznesu volju za smrću što se rađa iz samih bezdana njihovog nadira. Štoviše, gotovo bih rekao, njihova nam je nazočnost dragocjena, ulazi u okvire Božjeg nauma, jer njihov grijeh pospješuje našu krepost, njihova kletva bodri naš hvalospjev, njihova sumanuta pokora potiče našu slast žrtve, njihova bezbožnost daje sjaj našoj pobožnosti, jednako kao što je vladar mraka bio prijeko potreban, sa svojom pobunom i sa svojim beznađem, da jasnije zablista slava Božja, početak i kraj svake nade. No kad bi jednog dana — i to ne više kao iznimna pojava u puku, nego kao askeza obrazovanih, ovjekovječena nerazorivim svjedočanstvom pisane riječi — postalo prihvatljivim i pričinilo se plemenitim i naprednim, a ne više mehaničkim, to umijeće ismijehivanja, kad bi jednog dana netko mogao kazati (a da ga slušaju): ja se smijem Utjelovljenju... Tad ne bismo imali načina da zaustavimo kletvu, jer bi pozvala na okup mračne sile tjelesne materije, sile što su u prdežu i u podrigivanju, a podrigivanje i prdež prisvojili bi pravo koje pripada jedino duhu, da šire svoj dah kud hoće!«

»Likurg je smijehu dao podići kip.«

»To si pročitao u Kloricijevoj knjižici, koja je pokušala obraniti mim od optužbe za bezbožnost, koja veli kako je nekog bolesnika izliječio liječnik tako da mu je pomogao da se nasmije. Zašto ga je trebalo izliječiti kad je Bog odredio da je njegov zemaljski vijek stigao kraju?«

»Ne vjerujem da ga je izliječio od zla bolesti. Naučio ga je da se tom zlu smije.«

»Zlo se ne izaginje. Uništava se.«

»Zajedno s bolesnikovim tijelom.«

»Ako je potrebno.«

»Ti si đavao«, reče tad Vilim.

Činilo se da Jorge ne razumije. Da je mogao vidjeti, mislim da bi se u svojeg sugovornika zapiljio zaprepaštenim pogledom. »Ja?« reče.

»Jest, lagali su ti. Đavao nije vladar materije, đavao je obijest duha, vjera bez smijeha, istina koju nikad ne obuzima sumnja. Đavao je mrk zato što zna kamo ide, a idući ide uvijek otkud je došao. Ti si đavao i kao đavao živiš u mraku. Ako si me htio uvjeriti, nisi uspio. Ja te mrzim, Jorge, i kad bih mogao, proveo bih te preko visoravni, golog, s kokošjim perjem zataknutim u guzicu, i s licem obojenim kao u opsjenara i lakrdijaša, da ti se cijeli samostan smije i prestane te se bojati. Bilo bi mi drago da te mogu politi medom i onda te uvaljati u perje, i na uzici te voditi po sajmištima, kako bih svima rekao: ovaj ovdje vam je najavljavao istinu i govorio vam da istina ima okus smrti, a vi niste vjerovali njegovim riječima, nego njegovoj sumornoj namrgođenosti. A ja vam sada kažem da vam u vrtoglavoj beskonačnosti mogućega Boga dopušta i da zamislite svijet u kojem bi taj samozvani tumač istine bio tek nezgrapnan papagaj što ponavlja riječi koje je davno naučio.«

»Ti si gori od đavla, minoritu«, reče Jorge. »Ti si komedijaš kao i svetac koji vas je začeo. Ti si kao tvoj Franjo koji de toto corpore fecerat linguam, koji je držao propovijedi priređujući predstave poput pelivana, koji bi škrcu zbunio stavivši mu u ruku zlatan novac, koji je vrijeđao pobožnost dumana govoreći Miserere umjesto propovijedi, koji je prosio na francuskom i na komadu drveta oponašao svirača violine, koji se preoblačio u skitnicu da bi smeo proždrljive fratre, koji se gol bacao na snijeg, razgovarao sa životinjama i s biljkama, i samu tajnu rođenja pretvarao u seosku priredbu, zazivao betlehemsko janje oponašajući ovčje blejanje... To ti je bila dobra škola... Zar nije minorit bio i onaj brat Diotalvi iz Firence?«

»Jest«, nasmiješi se Vilim. »Onaj što je otišao u dominikanski samostan i rekao kako neće primati hrane ne dadu li mu prije komad haljine svetog Ivana da je sačuva kao relikviju, a kad ju je dobio, njome je očistio stražnjicu i onda je bacio na gnojište i motkom je povlačio po izmetu vičući: jao, pomozite, braćo, u zahodu sam izgubio svečeve relikvije!«

»Zabavlja te ta priča, čini mi se. Možda ćeš mi ispričati i priču o onom drugom minoritu, fra Pavlu Millemoschu, koji je jednog dana pao koliko je dug i širok na ledu, pa su mu se sugrađani rugali, a jedan ga je upitao ne bi li htio štogod boljega pod sobom, na što mu je on odgovorio: bih, tvoju ženu... Tako ste vi tražili istinu.«

»Tako je Franjo učio ljude da stvari promatraju s druge strane.«

»Ali smo vas navikli na red. Jučer si ih vidio, tu svoju subraću. Ušli su u naše redove, ne govore više kao priprost svijet. Priprosti ne smiju govoriti. Ova bi knjiga opravdala ideju da je jezik priprostih nositelj nekakve mudrosti. To je valjalo spriječiti, i to sam ja učinio. Ti kažeš da sam ja đavao: nije istina. Ja sam bio Božja ruka.«

»Božja ruka stvara, ne skriva.«

»Postoje granice onkraj kojih nije dopušteno ići. Bog je htio da na nekim papirima piše: hic sunt leones.«

»Bog je stvorio i čudovišta. I tebe. I hoće da se govori o svemu.«

Jorge ispruži drhtave ruke i privuče knjigu k sebi. Držao ju je rastvorenu, ali preokrenutu, tako da ju je Vilim i dalje mogao vidjeti s prave strane. »Zašto je onda«, reče, »pustio da se ovaj tekst kroz stoljeća zametne i da se spasi samo jedan njezin primjerak, da prijepis tog primjerka, koji je završio tko zna gdje, ostane godinama zagubljen, u rukama nevjernika koji nije znao grčki, a onda napušten leži u staroj knjižnici kamo je mene, a ne tebe, mene pozvala Providnost da je nađem i ponese sa sobom, i da je još dosta godina skrivam? Ja znam, znam kao da to vidim napisano dijamantnim slovima, svojim očima koje vide što ti ne vidiš, ja znam da je to bila volja Gospodina, i ja sam postupao tumačeći je. U ime Oca, Sina i Duha Svetoga.«

Noć

Gdje dođe do konflagracije i zbog pretjerane kreposti
prevladavaju paklenske sile.

Starac ušuti. Oba je dlana držao na knjizi, gotovo milujući joj stranice, kao da izravnavajući listove da bi lakše čitao ili je želi zaštititi od kakva grabežljivca.

»Kako bilo da bilo, sve je ovo bilo beskorisno«, reče mu Vilim. »Sad je svršeno, našao sam te, našao sam knjigu, a ostali su umrli uzalud.«

»Nisu uzalud«, reče Jorge. »Možda ih je bilo previše. I ako ti ikad ustreba dokaz da je ova knjiga prokleta, dobio si ga. Ali njihova smrt ne smije biti uzaludna. A kako njihova smrt ne bi bila uzaludna, još jedna smrt neće biti suvišna.«

To reče i stade mršavim i prozirnim rukama polako na komade i na trake kidati mekane stranice rukopisa i zgužvane ih stavljati u usta, polako žvačući kao da uzima hostiju, da bi postala tijelom njegova tijela. Vilim ga je zastravljen gledao i činilo se da ne shvaća što se zbiva. Zatim se trgnu i zaleti se viknuvši: »Što to radiš?« Jorge se osmjehnu otkrivši beskrvne desni, dok mu se niz blijede usne cijedila žućkasta slina po bijelim i rijetkim dlakama na bradi.

»Ti si taj koji je očekivao zvuk sedme trublje, zar ne? Slušaj sad što veli glas: sačuvaj tajnim što je reklo sedam gromova; to ne piši! Uzmi i progutaj! Bit će ti gorko u utrobi, ali će ti u ustima biti slatko kao med. Vidiš li? Sad ću sačuvati tajnim ono što nije smjelo biti rečeno, u grobu u koji se pretvaram.«

Nasmija se, on glavom, Jorge. Po prvi put ga čuh kako se smije... Smijao se iz grkljana, a da mu veselje nije razvuklo usne, i činilo se gotovo kao da plače? »Nisi očekivao, Vilime, ovakav ishod, je li?

Milošću Božjom ovaj starac opet pobjeđuje, zar ne?» Pa kako mu je Vilim pokušavao istrgnuti knjigu, Jorge koji je predvidio njegovu kretnju osjetivši treperenje zraka uzmaknu stežući uza se knjigu lijevom rukom, dok je desnom derao stranice i stavljao ih u usta.

Stajao je s druge strane stola pa Vilim, ne mogavši ga dosegnuti, htjede naglo zaobići prepreku. Međutim, prevali svoju stolicu zapevši mantijom, tako daje Jorge mogao primijetiti komešanje. Starac se ponovno nasmija, ovaj put glasnije, te neslućenom brzinom ispruži desnu ruku i napipa svijeću, vođen toplinom stiže do plamena i pritisnu ga rukom ne bojeći se boli, pa se plamen ugasi. Soba utonu u tamu, i zadnji put začusmo Jorgeov smijeh, dok nam je dovikivao: »Sad me nađite, jer sada ja vidim bolje!« Onda zašuti i više se ne oglasi, gibajući se onim svojim tihim koracima zbog kojih se uvijek tako neočekivano pojavljivao, i samo bismo povremeno, s različitih mjesta u dvorani, čuli buku koju je činio derući papir. »Adsona!« viknu Vilim, »stani na vrata, ne daj mu da iziđe!«

No progovorio je prekasno, jer sam ja, koji sam već nekoliko časaka kiptio od želje da se bacim na starog, kad je pao mrak jurnuo prema naprijed nastojeći da obiđem stol sa suprotne strane. Prekasno sam uvidio da sam tako Jorgeu omogućio da se domogne vrata, jer se starac u mraku znao kretati s izvanrednom sigurnošću. Iza leđa začusmo, naime, šum papira koji se para, i to prilično prigušen, jer je dopirao iz obližnje sobe. A u istom trenutku čusmo još jedan šum, oporu, postepenu škripu, cviljenje stožera.

»Zrcalo!« povika Vilim, »zatvara nas!« Prema izvoru buke stuštismo se k izlazu, ja se spotakoh o klupicu i prignječih nogu, ali se na to ne obazreh, jer mi sinu da nikad više nećemo izići ako nas Jorge zatvori. U mraku nam neće uspjeti da otvorimo prolaz, jer ne znamo što i kako s te strane treba pokrenuti.

Mislim da je Vilima spopao očaj jednak mojemu, jer ga osjetih do sebe dok smo obojica, stigavši na prag, gurali pozadinu zrcala što se prema nama zaklapala. Dospjeli smo na vrijeme, jer se vrata zaustaviše i ubrzo popustiše, iznova se otvorivši. Očito je Jorge opazio da je igra neravnopravna pa se udaljio. Izađosmo iz proklete sobe, ali sad više nismo znali kuda se starac zaputio, a mrak je još uvijek bio potpun. Odjednom se sjetih:

»Učitelju, pa ja kod sebe imam kresivo!«

»Pa što onda čekaš«, dreknu Vilim, »potraži svjetiljku i zapali je!« Ja srnuh natrag u mrak finiš Africae i pipajući stadoh tražiti svijeću.

To mi odmah pođe za rukom, čudom Božjim, pa pretražih škapular, nađoh kresivo. Ruke su mi se tresle tako da sam promašio dva ili tri puta prije nego što sam ga zapalio, dok je Vilim na vratima soptao: »Brzo, brzo!« te napokon užgah svijeću.

»Brzo«, požurivao me i dalje Vilim, »inače će pojesti cijelog Aristotela!«

»I umrijeti!« kliknuh prestravljen dostigavši ga i bacivši se s njim u potragu.

»Baš me briga hoće li umrijeti, prokletnik!« vikao je Vilim upirući pogled uokolo i trčeći bez reda. »Ionako mu je sudbina zapečaćena onim što je dosad pojeo. Ali ja hoću knjigu!«

Zatim zasta i doda nešto mirnije: »Stani. Ovako ga nikad nećemo naći. Ostani načas miran.« Ukipismo se i ošutjesmo. U tišini čusmo, nedaleko od sebe, bučan udarac tijela u ormar i tresak nekoliko popadalih knjiga. »Onamo!« povikasmoglas.

Potrčasmoglas u pravcu iz kojeg je dolazila buka, ali smjesta shvatismo da moramo usporiti korak. Te su večeri, naime, izvan finiš Africae, knjižnicom šibali naleti zračnih strujanja koji su fijukali i hučali razmjerno snažnom vanjskome vjetru. Umnogostručeni našim silovitim gonjenjem, prijetili su da ugase svijeću do koje smo teškom mukom opet došli. Kako mi nismo mogli ubrzavati, trebalo je usporiti Jorgea. No Vilim nasluti da je bolje učiniti obratno pa zavika: »Ulovili smo te, stari, sad imamo svjetlo!« A to je bila mudra odluka, jer je to otkriće vjerojatno zbunilo Jorgea koji je morao požuriti, što je poljuljalo njegovu čarobnu osjetljivost čovjeka koji vidi u tami. Doista, domalo čusmo još jedan udarac, kad idući za zvukom uđosmo u dvoranu Y od YSPANIA, ugledasmo ga na podu kako se, još uvijek držeći knjigu u rukama, pokušava pridići sred svezaka što su se srušili sa stola o koji je lupio i prevrnuo ga. Nastojao je ustati, ali je i dalje trgao stranice, kao da želi što brže može proždrijeti svoj plijen.

Sustigosmo ga kad je već bio ustao, a on osjeti našu nazočnost, pa nam se okrenu sučelice uzmičući. Njegovo nam se lice, pri crvenoj svjetlosti svijeće, ukaza još groznijim: crte su mu bile iskrivljene, čelo i obraze brazdao mu je zlokoban znoj, oči su mu, obično samrtnički bijele, bile podlivene krvlju, iz usta su mu virili okrajci pergamenta, kao u izgladnjeloj zvijeri što se odviše nakljukala pa više ne može progutati svoj zalogaj. Unakažen tjeskobom, naviranjem otrova koji je već obilato vijugao njegovim žilama, svojom očajničkom i đavolskom

odlučnošću, taj lik časnog starine sad se prometnuo u odvratnu i nastranu obrazinu: u nekom drugom trenutku bio bi možda izazvao smijeh, ali smo sada i mi bili više nalik na životinje, na pse što progone divljač.

Mogli smo ga ščepati mirno. Umjesto toga, mi se u zanosu sručismo na njega, on se izvinu i zgrči ruke na prsima braneći knjigu. Ja sam ga dograbio ljevicom, dok sam desnicom pokušavao svijeću držati visoko, ali mu plamenom okrznuh lice, on oćuti toplinu, ispusti mukao glas, gotovo kao da riće, iz usta mu ispadoše komadi papira, desnom rukom ostavi svezak, pruži je prema svijeći i nenadano je ote te je hitnu preda se...

Svijeća pade upravo u hrpu knjiga što su se bile stropoštale sa stola i naslagale se jedna preko druge, otvorenih stranica. Ulje se razli, vatra odmah dohvati krhki pergament koji planu poput svežnja suhih grančica. Sve se odigra u nekoliko časaka, svesci se pretvorise u buktinju, kao da te tisućgodišnje stranice stoljećima žude za izgaranjem i uživaju što odjednom mogu utažiti vajakadašnju žeđ za konflagracijom. Vilim primijeti što se događa pa pusti starca — koji se povuće nekoliko koraka netom osjeti da je slobodan — stade se malo kolebati, svakako predugo, ne znajući da li da ponovno primi Jorgea ili da se baci i ugasi malu lomaču. Neka knjiga starija od ostalih zapali se gotovo u hipu i sune uvis plamenim jezikom.

Tanke oštrice vjetra, koje su mogle i utrnuti slab plamičak, poticale su naprotiv snažnu i živahnu baklju i pače iz nje izbijale zalutale luči.

»Ugasi tu vatru, brzo!« viknu Vilim. »Ovdje će sve izgorjed!«

Ja poletjeh prema lomači, onda se zaustavih jer nisam znao što da radim. Vilim opet krenu prema meni da mi pritekne u pomoć. Zamahnusmo rukama prema požaru, pogledom potražismo nešto čime bismo ga ugušili, meni dođe nešto kao nadahnuće, skinuh mantiju izvukavši je preko glave i pokušah je baciti na žarište. No zublje su već bile previsoke, liznuše moju mantiju i stadoše je gutati. Povukoh opečene ruke, okrenuh se prema Vilimu i baš iza njegovih leđa vidjeh Jorgea koji se bio ponovno približio. Toplina je sada bila tako jaka da je on jasno osjeti, s posvemašnjom sigurnošću odredi gdje je vatra i u nju zavitla Aristotela.

Vilim se razbjesci i osorno gurnu starca, koji tresnu u ormar udarivši glavom u brid te pade na tlo... No Vilim se i ne osvrnu na njega, a mislim da sam ga čuo kako izgovara užasnu psokvu. Vrati

se knjigama. Prekasno. Aristotel, ili bolje rečeno ono što je od njega ostalo pošto ga se stari najeo, već je gorio.

U međuvremenu se nekoliko iskrica odbilo od zidova, i već su se pod navalom vatre stali savijati i pucketati svesci u drugom ormaru. Sad su u sobi gorjela dva požara umjesto jednog.

Vilim shvati da ih nećemo moći ugasiti rukama, pa odluči da knjige spašava knjigama. Zgrabi svezak koji mu se činio čvršćim i uvezanim bolje nego drugi te ga pokuša upotrijebiti kao oružje kojim će svladati podivljali element. No mlateći okovanim uvezom po buktinji gorućih knjiga samo je raspirivao nove iskre. Pokuša ih raspršiti stopalima, ali je učinak bio suprotan, jer se s poda uzmahaše okrajci gotovo pougljenjela pergamenta koji stadoše kao šišmiši lebdjeti zrakom što ih je vatra, u savezništvu sa svojim družicama, zračnim strujama, slala da užgaju zemaljsku tvar drugih listova.

Nesreća je htjela da ta dvorana bude jedna od najneurednijih u labirintu. S polica ormara visjeli su smotani rukopisi, iz omota drugih, sad već raspadnutih knjiga stršali su, poput razjapljenih usana, jezici papira požutjelog od vremena, a na stolu mora da se nalazilo veliko mnoštvo spisa koje je Malahija (jer je zadnjih dana bio sam) propustio spremiti. Tako su sobu, pošto je Jorge svalio sve sa stola, zauzimali pergamenti koji su samo čekali da se pretvore u drugi element.

Uskoro od toga mjesta nastade posuda za žeravu, gorući grm. I ormari su sudjelovali u tom žrtvenom obredu i počeli praskati. Shvatih da je cijeli labirint samo golema žrtvena lomača, pripravljena da dočeka prvu varnicu...

»Vode, treba nam vode!« govorio je Vilim, ali onda doda: »A gdje da nađemo vode u ovom paklu?«

»U kuhinji, dolje u kuhinji!« povikah.

Vilim me zbunjeno pogleda, lica crvena od tog pobjesnjelog plamsanja. »Jest, ali prije nego što mi sidemo i popnemo se... K vragu!« viknu tad, »u svakom slučaju ova je soba izgubljena, a možda i iduća. Smjesta sidimo, ja ću potražiti vode, a ti digni uzbunu, potrebno je mnogo ljudi!«

Nađosmo put prema stubištu, jer je požar osvjedjavao i susjedne sobe, premda sve slabije, tako da zadnje dvije sobe prijedosmo gotovo tapkajući po mraku. Na donjem katu noćna je svjetlost blijedom bojom obasjavala skriptorij, pa odande sidosmo u blagovaonicu. Vilim potrča u kuhinju, ja prema vratima blagovaonice, uspeh se da ih otvorim iznutra, što mi pođe za rukom nakon nemalog naprezanja,

jer sam onako uzrujan bio nespretno i nevjеш. Izadoh na visoravan, potekoh prema spavaonici, onda uvidjeh da neću moći redovnike buditi jednog po jednog, nešto mi pade na pamet, odoh u crkvu i potražih put prema zvoniku. Čim stigoh, pohvatah sve konopce i zazvonili na uzbunu. Vukao sam svom snagom, pa me konopac glavnog zvona sa sobom potezao uvis. U knjižnici sam opekao poledine ruku, ali su dlanovi bili čitavi, tako da sam njih opekao tarući ih o konopce sve dok ne prokrvariše, pa moradoh odustati.

Ali dotad sam već bio podigao veliku buku. Izjurih van, na vrijeme da vidim kako prvi redovnici izlaze iz spavaonice, dok su se izdaleka čuli glasovi služinčadi što se pomaljalo na pragu svojih nastamba. Nisam se mogao pravo izražavati, jer nisam bio kadar sročiti rečenicu, pa su prve riječi koje su mi došle na jezik bile na mojem materinskom jeziku. Okrvavljenom sam rukom pokazivao na prozore južnog krila Zgrade, kroz koje se preko alabastra nazirala neprirodna svjetlost. Po jačini svjetla opazih da se, dok sam silazio i zvonio, vatra proširila na druge sobe. Svi su prozori Afrike i cijelo pročelje između nje i južnog tornja sada blještali neravnomjernim proplamsajima.

»Vode, nosite vode!« vikao sam.

U prvi tren nitko ne shvati. Redovnici su bili toliko svikli da knjižnicu smatraju svetim i nepristupačnim mjestom, da nisu mogli razumjeti da joj prijete tako obična pogibelj, kao kakvoj seljačkoj kolibi. Prvi koji digoše pogled do prozora prekrižiše se mrmljajući riječi jeze, i shvatih da vjeruju u nova prividenja. Zakvačih se za njihove mantije, uzeh ih preklinjati da shvate, sve dok netko ne prevede moje jecanje u ljudske riječi.

Bio je to Nikola iz Morimonda, koji reče: »Knjižnica gori!«

»To je«, protisnuh i smalaksao se srućih na tlo.

Nikola pokaza veliku pribranost, stade slugama izvikivati naredbe, redovnicima što su ga okruživali izdavati savjete, posla nekoga da otvori ostala vrata Zgrade, ostalima naloži da odu tražiti vjedra i svakojake posude, nazočne uputi prema izvorima i skladištima vode u utvrdi. Govedarima zapovjedi da se posluže mazgama i magarcima da bi prenosili kable... Da je te naloge izdavao netko tko ima vlast, bili bi ga smjesta poslušali. No sluge su bile naučile primati naređenja od Remigija, pisari od Malahije, svi ostali od Opata... Ali jao, nitko od te trojice nije bio prisutan. Redovnici su očima tražili Opata da ih savjetuje i utješi, a nisu ga nalazili, i jedini sam ja znao da je on mrtav ili

da u tom trenutku umire, zazidan u crijevu bez zraka koje se upravo pretvara u peć, u Falarisova bika.

Nikola je govedare tjerao na jednu stranu, ali ih je neki drugi redovnik, sve u dobroj namjeri, tjerao na drugu. Neka su braća očevidno izgubila prisebnost, ostali su još bili obamrli od sna. Ja sam nastojao da im sve objasnim, jer mi se u međuvremenu bio povratio dar govora, ali je nužno napomenuti da sam bio gotovo gol, jer sam habit bacio u vatru, ali slika mladića kao što sam ja, krvava, čađom omrčena lica, nepristojno golišava tijela bez dlaka, k tome zatupljenog od studeni, zacijelo nije mogla ulijevati povjerenje.

Napokon Nikola uspje sa sobom odvući nekolicinu subraće i ostaloga svijeta u kuhinju, u koju je netko dotad oslobodio pristup. Netko je drugi bio dovoljno razborit da donese baklje. Prostoriju zatekosmo u strašnom neredu, i bi mi jasno da je Vilim vjerojatno sve ispremetao da bi našao vodu i posude prikladne da je prenese.

Uto baš ugledah Vilima gdje izranja na vrata blagovaonice, osmuđena lica, nadimljene mantije, a u ruci je držao veliku zdjelu, i smili mi se, ta jadna alegorija nemoći. Shvatih da je, makar je i uspio lonac vode prenijeti na drugi kat a da ga ne prospe, i makar je to i učinio više nego jednom, vjerojatno prilično malo postigao. Sjetih se priče o svetom Augustinu, kad je vidio dječaka kako morsku vodu pokušava pretakati žlicom: dječak je bio anđeo, a to je radio da bi se poigrao sa svecem koji je umišljao da može ponirati u tajne božanske naravi. I kao anđeo, obrati mi se Vilim, iscrpljen se naslonivši o do-vratnik: »To je nemoguće, nikad nećemo uspjeti, ni sa svim redovnicima u opatiji. Knjižnica je izgubljena.« Za razliku od anđela, Vilim je plakao.

Ja se privih uz njega, dok je on sa stola trgao krpu i pokušavao me pokriti. Zaustavismo se, sad već poraženi, da promotrimo što se oko nas zbiva.

Nastala je strka, ljudi su nagrtali bez ikakva reda, jedni su se penjali goloruki i na pužolikom stubištu sudarali s drugima koje je glupa znatiželja već bila nagnala da se popnu, pa su sad silazili po posude. Treći, domišljatiji, odmah su tražili lonce i umivaonike, da bi primijetili kako u kuhinji nema dovoljno vode. Najedanput u veliku sobu nahrupi nekoliko mazgi koje su teglile kable, a govedari koji su ih vodili istovariše ih i krenuše da će nositi vodu gore. Međutim, nisu poznavali put kojim se penjalo u skriptorij, i trebalo je vremena dok ih neki pisari ne naputiše, a kad bi se uspinjali, nailazili bi na one koji

su se užasnuti spuštali. Nekoliko se kabala polupa i prosu vodu po zemlji, a ostalo uz pužoliko stubište preniješe spremne ruke. Pođoh za skupinom i nađoh se u skriptoriju: kroz prilaz knjižnici suklljao je gusti dim, posljednji koji su se pokušali probiti gore uz istočni toranj već su se vraćali kašljući, crvenih očiju, i izjavljivali da se više ne može prodrijeti u taj pakao.

Tad ugledah Benna. Uzbudena lica, penjao se na gornji kat noseći golemu posudu. Začu što govore povratnici pa ih ukori: »Pakao će vas proždrijeti, kukavice!« Okrenu se kao da traži pomoć i vidje me: »Adsonе«, viknu, »knjižnica... knjižnica...« Ne dočeka moj odgovor. Otrča stepenicama i smjelo se probi kroz dim. Tada sam ga zadnji put vidio.

Opazih da odozgo dopire nekakvo krckanje. Sa stropa u skriptoriju padali su komadi kamena pomiješani sa žbukom. Svodni kamen isklesan u obliku cvijeta odlijepi se i zamalo mi se strovali na glavu. Pod labirinta je popuštao.

Trkom sidoh u prizemlje i izidoh na zrak. Nekoliko je revnih slugu donijelo ljestve s kojih su se pokušavali dohvatiti viših kato-va i onuda dodavati vodu. No i najduže su ljestve jedva sezale do prozora skriptorija, a tko bi se uspeo, nije ih mogao otvoriti izvana. Poručišе neka se prozori otvore iznutra, ali se sad više nitko nije usuđivao onamo penjati. Dotle sam ja gledao prozore na trećem katu. Knjižnica se sada sva vjerojatno već bila pretvorila u zadimljenu žeravicu, a vatra je grabila iz sobe u sobu brzo zahvaćajući tisuće nagorjelih stranica. Svi su prozori bili osvijetljeni, iz krova je kuljao crn dim: vatra je već bila prešla na pokrivene grede. Zgrada koja se činila tako čvrstom i kvadratnom u tom je lomu odavala svoju slabost, svoje pukotine, iznutra izjedene zidove, razdrobljen kamen što je plamenu dopuštao da zađe do drvenog kostura kud god se protezao.

Izenada se rasprsnu nekoliko prozora kao da ih tlači neka unutrašnja sila, varnice se razletješe uokolo posuvši noćni mrak točkicama. Dotad snažan vjetar malo se stišao, po nesreći, jer da je bio snažan, bio bi možda utrnuo varnice, a onako lagan ih je prenosio i podjarivao, a zajedno je s njima zrakom vitlao i komadiće pergamenata, koje je unutrašnja vatra bila stanjila i učinila lakim. U taj se čas začu tresak: pod labirinta se na nekome mjestu uleknuo i njegove su se razbuktale grede prosjele na donji kat, pa sad vidjeh kako se platneni jezici dižu iz skriptorija, koji je također bio pun knjiga i ormara, i

razbacanih papira razasutih po stolovima, spremnih da se odazovu na poticaj varnica. Čuh kako se očajnički vrisak izvija iz skupine pisara što su se hvatali za glavu i još su se junačili kao da će udariti stepenicama da bi se dokopali svojih ljubljenih pergamenata. Zaludu, jer su kuhinja i blagovaonica sada bile stjecište izgubljenih duša koje se gibalo u svim pravcima, a u kojemu je svatko bio prepreka drugomu. Ljudi su se sudarali, padali, oni koji su imali posude iskretali su njihov spasonosni sadržaj, mazge koje su bile ušle u kuhinju osjetile su prisutnost vatre i topćući se propinjale prema izlazima i obarale ljude, pa i svoje vlastite isprepadane konjušare. Dobro se vidjelo da, u svakom slučaju, ta gungula seljana i mudrih i pobožnih, ali posve nevještih ljudi, kojom nije nitko upravljao, ometa čak i onu pomoć koja je ipak mogla pristići.

Cijelom je visoravni zavladao nered. No to je bio tek početak tragedije. Zato što je izbijajući kroz prozore i kroz krov sada pobjedonosni oblak varnica, ohrabren vjetrom, padao posvuda, dotičući krov crkve. Svi znaju koliko je prekrasnih katedrala bilo ranjivo i podložno ugrizu vatre: jer hram Božji se čini lijepim i dobro zaštićenim poput nebeskog Jeruzalema zbog kamena kojim se diči, ali zidove i svodove pridržava krhka, iako divljenja vrijedna drvena gradnja, pa ako kamena crkva podsjeća na najčasnije šume, zbog svojih stupova što se granaju u visoke svodove, smjeli poput hrastova, često joj tijelo i jest od hrastovine — baš kao što je od drva sve njezino pokućstvo, oltari, krovovi, oslikane ploče, klupe, sjedala, svijećnjaci. Tako bi i s opatijskom crkvom, koja me prvoga dana bila toliko očarala svojim prekrasnim portalom. Ona planu za tili čas. Redovnici i cijeli živalj visoravni shvatiše tada da je na kocki sam opstanak opatije te uzeše još odrješitije i još bezglavije trčkarati da bi se suprotstavili opasnosti.

Jamačno je prilaz crkvi bio lakši, pa ju je prema tome bilo i lakše obraniti negoli knjižnicu. Knjižnica je na propast bila osuđena svojom vlastitom nedokučivošću, tajnom što ju je štitila, škrtošću svojih ulaza. Crkva, koja je bila svima majčinski otvorena u doba molitve, bila je svima otvorena i onda kad je valjalo priskakati u pomoć. Ali vode više nije bilo, ili se barem moglo dobiti vrlo malo uskladištene vode u dovoljnim količinama, a iz izvora je tekla prirodnom štedljivošću i polaganošću koja nije bila primjerena hitnosti potrebe. Svi su mogli ugasiti požar crkve, nitko sada više nije znao kako. Osim toga, vatra ju

je načela odozgo, kamo se bilo teško popeti da bi se plamen zatukao ili ugušio zemljom i krpama. A kad je plamen stao lizati odozdo, bilo je uzalud na nj bacati zemlju ili pijesak, jer se strop već urušavao po pomagaačima i nekolicinu ih je zgnječio.

Tako su se povicama žaljenja za tolikim izgorjelim blagom sada pridruživali krici bola zbog opečenih obraza, smrskanih udovi, tijela nestalih pod iznenada strovaljenim svodovima.

Vjetar je bio ponovno postao žešći pa je žešće pothranjivao pošast. Odmah za crkvom buknuše torovi i štale. Prestravljene živine pokidaše uze, razvalile vrata, razbježaše se po visoravni grozno njišteći, mučeći, blejeći, grokćući. Nekoliko varnica doveza se grive mnogih konja, pa su ravnicom stala jezdi paktenska stvorenja, nalik na plamene ate što na svojem putu bez cilja i bez spokoja sve ruše. Vidjeh starog Alinarda kako izgubljen tumara ne razumijevajući što se događa, i kako ga gazi veličanstveni Vranac, ovjenčan vatrom, kako ga nosi u prah i ondje napušta, kao bijedan i bezličan predmet. Ali ne imadoh ni sredstva i vremena da mu pomognem, ni da oplakujem njegov kraj, jer su se istovjetni prizori odigravali svud oko mene.

Konji u plamenu prenijeli su vatru i onamo gdje to još nije bio učinio vjetar: sad su gorjele i radionice i dom za iskušeničke. Krda ljudi jurila su ravnicom uzduž i poprijeko, bez ikakva cilja ili s varljivim ciljem. Vidjeh Nikolu, ranjene glave, s habitom u dronjcima, sad već poražena, gdje na prilaznoj cesti, klečeći, proklinje Božje prokletstvo. Vidjeh Pacifika iz Tivolija kako, odrekavši se bilo kakve pomisli da bi mogao pomoći, pokušava u prolazu uhvatiti koju raspomamljenu mazgu, a čim mu to uspje, viknu mi neka i ja uradim isto, da bih umakao tom zlokobnom prividu Armagedona.

Tad se zapitah gdje li je Vilim te se pobjah da nije negdje zatran. Nakon duge potrage nađoh ga u blizini kloštra. U ruci je nosio svoju putnu vreću. Dok je vatra prelazila na dom za hodočasnike, bio se uspeo u svoju ćeliju ne bi li spasio barem svoje dragocjene stvari. Bio je uzeo i moju vreću, u kojoj pronađoh što god da se preodjenem. Zadihani stadosmo da bismo pogledali što se uokolo zbiva.

Opatija je sada bila osuđena. Gotovo sve njezine zgrade, koju manje koju više, bila je zahvatila vatra. One koje još nisu bile načete doskora će zadesiti ista sudbina, jer je sada sve, od prirodnih elemenata do zbrkanih spasilačkih napora, radio na širenju požara. Čitavi su ostajali neizgrađeni dijelovi, povrtnjak, vrt ispred kloštra... Više se nije moglo ništa napraviti da se spase građevine, no dostajalo je napustiti

pomisao na spašavanje da bi se sve moglo bez opasnosti promatrati, povukavši se na otvoreno polje.

Gledali smo kako crkva polako sagorijeva, jer je tim velikim građevinama svojstveno da im drveni dijelovi odmah buknu, da bi zatim satima, kadšto i danima umirale. Drugačije je ipak plamtjela Zgrada. Tu su zapaljive tvari bile kudikamo obilnije, pa je vatra koja je bila zuzela cijeli skriptorij sada zaposjedala i kat na kojem se nalazila kuhinja. Sto se tiče trećega kata, gdje je stoljećima bio labirint, on je sada bio takoreći uništen.

»Bila je to najveća knjižnica kršćanskoga svijeta«, reče Vilim. »Sad je«, doda, »Antikrist zaista nadomak, jer mu se nikakva znanost više neće moći suprotstaviti. Uostalom, noćas smo mu vidjeli lice.«

»Čije lice?« upitah ošamućen.

»Mislim Jorgeovo. Na tom licu koje je opustošila mržnja prema filozofiji prvi put sam vidio Antikristovu sliku i priliku, a on ne dolazi iz Judina plemena kao što vele njegovi najavljiivači, niti iz kakve daleke zemlje. Antikrist se može roditi i iz same pobožnosti, iz pretjerane ljubavi prema Bogu ili prema istini, kao što heretik postaje od sveca, a vragom opsjednuti iz vidovnjaka. Boj se, Adsone, proroka i onih što su pripravnici umrijeti za istinu, jer obično sa sobom u smrt povuku mnogo drugih ljudi, često prije sebe, ponekad umjesto sebe. Jorge je izveo đavolsko djelo, zato što je svoju istinu ljubio na tako razvratan način, da ni od čega nije prezao kako bi uništio laž. Jorge se bojao druge Aristotelove knjige, zbog toga što je ona možda doista učila kako se svakoj istini izobličuje lice, da ne postanemo robovima svojih davnja. Možda je zadaća onoga tko voli ljude navesti ih da se smiju istini, navesti istinu da se smije, jer jedina istina jest naučiti da se oslobodimo bezumne strasti prema istini.«

»Ali, učitelju«, usudih se primijetiti, žalostan, »vi sad tako govorite jer ste do dna duše povrijeđeni. Međutim, istina postoji, istina koju ste večeras otkrili, istina do koje ste stigli tumačeći tragove što ste ih pročitali zadnjih dana. Jorge je pobijedio, ali vi ste pobijedili Jorgea jer ste razgoltili njegovu spletku...«

»Nije bilo spletk«, reče Vilim, »a ja sam je otkrio greškom.«

Tvrđnja je protuslovlila sama sebi, pa ne shvatih hoće li Vilim uistinu da takva i bude. »Pa istina je bila da otisci u snijegu upućuju na Vranca«, rekoh, »bila je istina da je Adelmo počinio samoubojstvo, bila je istina da se Venancije nije utopio u žari, bila je istina da raspored labirinta izgleda onako kako ste vi pretpostavljali, bila je istina da

se u finiš Africae ulazi tako da se dodirne riječ quatour; bila je istina da je zagonetna knjiga Aristotelova... Mogao bih nastaviti s nabranjem svih istinitih stvari koje ste vi otkrili služeći se svojom učenošću...»

»Nikad nisam sumnjao u istinitost znakova, Adsona, oni su jedino čime čovjek raspolaže da bi se snalazio na svijetu. Ono što ja nisam razumio bio je odnos među znakovima. Do Jorgea sam došao preko apokaliptičkog obrasca koji je naoko upravljao svakim zločinom, a ipak je bio slučajan. Do Jorgea sam došao tražeći počinitelja svih zločina, a otkrili smo da u biti svaki zločin ima drugog počinitelja, ili da ga uopće nema. Do Jorgea sam došao slijedeći naum izopačenog i razboritog uma, a nije postojao nikakav naum, ili bolje, samog je Jorgea nadjačao vlastiti početni naum, a poslije je otpočeo lanac uzroka, suuzroka i uzajamno proturječnih uzroka, od kojih se svaki odvijao sam za sebe, stvarajući odnose koji nisu ovisili ni o kakvom naumu. Gdje je sva moja učenost? Ponio sam se kao tvrdoglavac kad sam slijedio privid reda, dok sam morao dobro znati da svijet nema reda.»

»Pretpostavljajući pogrešne redovnike ipak ste nešto našli...»

»Rekao si nešto vrlo lijepo, Adsona, zahvaljujem ti. Red koji pretpostavlja naš um je kao mreža, ili kao stepenice, koje se grade da bi se nekamo stiglo. No stepenice poslije treba srušiti, jer se otkrije da one, makar su i poslužile, nisu imale smisla. Er muoz gelichesame die Leiter abeiverfen, so Er an ir ufgestigen ist... Kaže li se tako?

»Tako glasi na mojem jeziku. Tko je to kazao?«

»Mistik iz tvoje zemlje. To je napisao negdje, ne sjećam se gdje. I nije prijeko potrebno da jednoga dana netko nađe taj rukopis. Jedine istine koje nečem služiti pomagala su koja valja odbaciti.»

»Vi sebi ne možete ništa predbacivati, učinili ste sve što je bilo u vašoj moći.»

»Sve što je u ljudskoj moći, a to je malo. Teško je prihvatiti pomisao da u svijetu ne može postojati red, jer bi se to ogriješilo o Božju slobodnu volju i svemogućnost. Prema tome, Božja je sloboda naša osuda, ili osuda naše oholosti.»

Upustih se, prvi i zadnji put u svojem životu, u izvođenje teološkog zaključka: »Ali kako može postojati nužno biće koje je potpuno protkano mogućim? Kakva je onda razlika između Boga i prvobitnog kaosa? Zar ustvrditi posvemašnju svemogućnost Boga i njegovu posvemašnju raspoloživost prema njegovim vlastitim izborima nije isto što i dokazati da Bog ne postoji?«

Vilim me pogleda a da se iz izražaja njegova lica nije mogao ra-

zabrati nikakav osjećaj te reče: »Kako bi učenjak mogao i dalje predavati svoje znanje kad bi na tvoje pitanje odgovorio potvrdno?« Ne razumjeh smisla njegovih riječi: »Hoćete reći«, zapitah, »da više ne bi bilo moguće znanje koje bi se moglo predavati kad bi uzmanjkala sama mjerila istine, ili da više ne biste mogli predavati ono što znate zato što vam to drugi ne bi dopustili?«

U taj se čas dio krovova spavaonice prolomi uz groznu tutnjavu otpuhnuvši uvis oblak varnica. Nekoliko ovaca i koza koje su lutale dvorištem prođe uz nas užasno blejeći. Rulja slugu vičući projuri pokraj nas i zamalo nas pregazi.

»Ovdje je prevelika pometnja«, reče Vilim. »I Von in commotione, non in commotione Dominus.«

ZADNJI
FOLIO

Opatija je gorjela tri dana i tri noći i bezvrijedan je ostao sav trud. Već ujutro sedmog dana našeg boravka na tome mjestu, kad preživjeli uvidješe da se više nijedna zgrada ne da spasiti, kad se survaše vanjski zidovi najljepših građevina, a crkva, kao da se obavila oko same sebe, proguta svoj toranj, tada svakome ponestade volje da se bori protiv kazne Božje. Sve se umornije trčalo po ono malo preostalih vjedara vode, dok je još mirno gorjela kapitulska dvorana sa sjajnom Opatovom kućom. Kad je vatra doprla do krajnjih rubova raznih radionica, sluge su već odavno bile spasile što su više pokušstva mogle, pa radije odoše pretraživati brežuljak kako bi okupili bar dio živina što su u noćnoj zbrci bile pobjegle izvan utvrde.

Vidjeh ponekog od slugu kako hrabro ulazi u ono što je ostajalo od crkve: pretpostavih da pokušavaju prodrijeti u kriptu s riznicom ne bi li se prije bijega dočepali kojeg skupocjenog predmeta. Ne znam jesu li uspjeli, nije li kriptu već bila propala, nisu li lopovi propali u utrobu zemlje nastojeći je se dokopati.

U međuvremenu su se penjali ljudi iz sela da pruže pomoć ili da se i sami pokušaju dokopati kakvog plijena. Mrtvi uglavnom ostadoše pod još užarenim ruševinama. Trećega dana, pošto su previjeni ranjenici i pokopani leševi što su ležali pod vedrim nebom, redovnici i svi ostali pobraše svoje stvari i napustiše visoravan nad kojom je još lebdio dim, kao prokleta mjesto. Ne znam kuda su se raspršili.

Vilim i ja se otputismo s tog mjesta našavši u šumi dva izgubljena konja, koje smo sada smatrali res nullius. Udarismo put istoka. Kad ponovno stigismo u Bobbio, doznasmo loše vijesti o caru. Pošto je došao u Rim, narod ga je okrunio. Kako je držao da je sada nemoguća ma kakva nagodba s Ivanom, izabrao je protupapu, Nikolu V. Marsilije

je bio imenovan duhovnim namjesnikom u Rimu, ali su se njegovom krivnjom, ili zbog njegove slabosti, u tom gradu zbivale stvari o kojima je prilično tužno pripovijedati. Na muke su se stavljali svećenici vjerni papi koji nisu htjeli služiti misu, a predstojnika augustinskog samostana bacili su u lavlju jamu na Kapitolu. Marsilije i Ivan iz Janduna proglasili su Ivana heretikom, a Ludvig ga je osudio na smrt. No car je loše vladao, svađao se s mjesnom gospodom, otimao novac iz javne blagajne. Malo-pomalo kako smo dobivali te vijesti, odgađali smo silazak prema Rimu, pa shvatih da se Vilim ne želi zateći svjedokom u događajima koji su njegovim nadama nanosili takvo poniženje.

Netom se našosmo u Pomposi, doznasmo kako se Rim pobunio protiv Ludviga, koji se bio nanovo popeo prema Piši, dok su se u papinski grad pobjedonosno vraćali Ivanovi izaslanici.

Uto je Mihovil iz Cesene shvatio da njegova nazočnost u Avignonu ne dovodi ni do kakva ishoda, pa se pače stao bojati za svoj život, te je pobjegao da bi se u Piši opet sastao s Ludvigom. Car je otad bio izgubio i podršku Castruccia, gospodara Luke i Pistoie, jer je ovaj umro.

Ukratko, predviđevši događaje i saznavši da će Bavarac krenuti u Miinchen, odlučismo da okrenemo onamo i preduhitrimo ga, između ostalog i zato što je Vilim opažao da Italija za njega postaje nesigurnom. Idućih mjeseci i godina, Ludvig doživje da se savez gibelina raspadne. Godinu dana nakon toga protupapa Nikola će se predati Ivanu izašavši pred njega s konopcem oko vrata.

Kad stigosmo u Miinchen, ja se uz mnogo suza moradoh razdvojiti od svojega dobrog učitelja. Njegova je sudbina bila neizvjesna, pa su moji roditelji više voljeli da se vratim u Melk. Od one tragične noći, kad je Vilim preda mnom iskalio jad gledajući ruševine Opatije, kao po prešutnom dogovoru više o tim događajima nismo progovorili. A nismo ih spominjali ni za vrijeme svojeg tužnog rastanka.

Moj mi učitelj udjeli mnogo dobrih savjeta za buduće nauke te mi pokloni leće što mu ih je izradio Nikola, jer je on sada opet imao svoje. Još sam mlad, tako mi reče, ali jednog će mi dana biti od koristi (i uistinu, imam ih na nosu dok pišem ove retke). Zatim me čvrsto zagrli, s očinskom nježnošću, te se sa mnom oprusti.

Više ga ne vidjeh. Nakon duga vremena doznah da je umro za vrijeme kuge što je poharala Evropu polovicom ovog stoljeća. Stalno se molim Bogu u nadi da je primio njegovu dušu i oprostio mu mnoge ohole čine na koje ga je naveo njegov intelektualni ponos.

Poslije dosta godina, već kao prilično zrelu čovjeku, ukaza mi se prilika da po nalogu svojeg opata otputujem u Italiju. Ne mogoh se oduprijeti napasti nego po povrtaku uvelike skrenuh s puta da bih iznova posjetio ono što je ostalo od opatije.

Dva sela na obroncima brda bila su napuštena, okolna zemlja neobrađena. Popeh se do visoravni, a pred mojim očima, vlažnim od plača, puknu pogled na krajolik pustoši i smrti.

Velike i veličanstvene građevine što su resile to mjesto ležale su kao rasute razvaline, kao što se nekoć zbio sa spomenicima drevnih pogana u gradu Rimu. Bršljan je bio prekrrio okrnjene zidove, stupove, malobrojne neoštećene arhitrave. Divlje su trave osvojile svaki pedalj zemljišta, da se više nije razaznavalo čak ni gdje su jednom bili povrtnjak i vrt. Samo je prostor groblja bio prepoznatljiv jer je iz zemlje stršalo nekoliko grobova. Jedini znak života bijahu ptice grabljivice što su svisoka lovile guštere i zmiје koje su se, kao bazilisci, pritajile među kamenjem ili gmizale po zidovima. Od crkvenog portala ostalo je nekoliko pljesnivih i crvotočnih ruševina. Timpan je još napola bio živ i na njemu opet spazih, rašireno od nepogoda i omlohavljeno od prljavih lišajeva, lijevo oko Krista na prijestolju i dio lavova lica.

Zgrada, koja je bila sva razorena osim sa strane istočnog zida, kao da je još stajala na nogama i prkosila vremenu. Dva vanjska tornja što su gledala prema strmini činila su se gotovo netaknutim, ali su posvuda umjesto prozora zijevale prazne duplje, iz kojih su se poput ljigavih suza spuštale gnjile penjačice. U unutrašnjosti se uništeno djelo ljudskog umijeća stapalo s djelom prirode, a iz kuhinje su se oku pružali široki vidici prema vedrom nebu, kroz raspukline na gornjim katovima i na krovu, urušenim i nalik na pale anđele. Sve što se nije zelenjelo od mahovine još je bilo crno od dima od prije toliko desetljeća.

Prevrćući po razvalinama tu i tamo bih nailazio na okrajke pergamenata što su bili sletjeli iz skriptorija i iz knjižnice te preživjeli poput zakopanog blaga. Počeh ih skupljati kao da kanim iznova složiti listove knjige. Zatim uočih da se jednim od tornjeva još uvijek, gotovo čitavo ali kao da prijati da će se srušiti, penje pužoliko stubište do skriptorija, odakle se moglo preko ruševne kosine uspenirati na visinu knjižnice, koja je međutim bila tek hodnik što se prostirao duž vanjskih zidova, a koji je odasvud gledao u prazno.

Uz okrnjen komad zida nađoh ormar, još uvijek čudesno ispravan

i priljubljen uza zid, koji je ne znam ni sam kako odolio vatri, truo od vode i od gamadi. Unutra je još bilo nekoliko listova. Nekoliko drugih poderotina nađoh prekapajući po ruševinama odozdo. Bijedna je bila moja žetva, ali provedoh cio dan prikupljajući je, kao da će mi ta disiecta membra knjižnice priopćiti neku poruku. Neki komadići pergamenta bijahu izbljedjeli, na nekim se dala naslutiti kakva slika, ponegdje i magloviti trag neke riječi, ili više njih. Kadšto sam nailazio na listove na kojima su se mogle pročitati cijele rečenice, još češće na još netaknute uveze što su ih zaštitile negdašnje metalne kopče... Bile su to sablasti knjiga, izvana prividno očuvane, ali rastočene iznutra. Pa ipak, ponegdje je spašen bio samo list, raspoznavao se incipit, naslov...

Pokupih neku relikviju koju sam mogao naći te napunih dvije putne torbe, napuštajući stvari koje su mi trebale samo da spasim to kukavno blago.

Na putu kući i onda u Melku provedoh mnoge i mnoge sate u nastojanju da odgonetnem te tragove. Često bih po nekoj riječi ili po ostatku slike pogodio o kojemu je djelu riječ. Kad s vremenom pronađoh druge primjerke tih knjiga, s ljubavlju ih proučih, kao da mi je to udes ostavio u zavjet, kao da je to što sam prepoznao uništen primjerak jasan znamen s neba koji mi veli: tolle et lege. Na kraju mojeg strpljivog sastavljačkog rada ocrta mi se nešto nalik na manju knjižnicu, znak veće što je iščezla, knjižnicu od ulomaka, navoda, nedovršenih rečenica, patrljaka knjiga.

Što više prečitavam ovaj popis, to se više uvjeravam da je on plod slučaja i da ne sadrži nikakvu poruku. No ove su mi nepotpune stranice pravile društvo sav život koji mi je otad preostao da preživim, često sam im se obraćao kao proročištu, i gotovo da imam dojam kako je ono što sam na ovim listovima napisao, a što ćeš ti, neznan čitatelju, sada čitati, tek skup kojegdje napabirčenih podataka, slikovna pjesma, golem akrostih koji ne kaže i ne ponavlja ništa do ono na što su me uputili ovi odlomci, a više ne znam jesam li ja dosad govorio o njima ili su oni progovorili na moja usta. No što god od tog dvoga bio slučaj, što više samom sebi pripovijedam priču koja je iz toga nastala, sve manje uspijevam razabrati postoji li u njoj neki naum koji nadilazi prirodan slijed događaja i vremena što ih povezuje. A mučno je ovom starom redovniku, na pragu smrti, što ne zna krije li pismo

koje je napisao kakav tajni smisao, ni ima li više od jednog smisla, ili mnogo smislova, ili nijedan.

Ali možda je ova moja nesposobnost sagledavanja učinak sjene koju velika tama što se bliži baca na osijedjeli svijet.

Est ubi gloria nunc Babloniai A gdje li su lanjski snijezi? Zemlja pleše mrtvački ples, kadšto mi se čini da Dunav prelaze čamci krcati ludacima što putuju prema mračnom mjestu.

Preostaje mi jedino da šutim. O quam salubre, quam iucundum et suave est sedere in solitudine et tacere et loqui cum Deo! Domalo ću se združiti sa svojim počelom, i više ne vjerujem da je to Bog slave o kojem su mi govorili opati mojeg reda, ili radosti, kao što su mislila ondašnja mala braća, možda čak ni milosrđa. Gottistein lautesNichts, ihn riihrt kein Nun noch Hier... Uskoro ću se otisnuti u tu nepreglednu pustinju, savršeno ravnu i neizmjernu, gdje srce koje je uistinu pobožno podlegne u blaženom stanju. Utonut ću u božansku tamu, u nijemi muk i neizrecivo sjedinjenje, i u tom će bezdanu moj duh izgubiti sebe sama i neće znati ni za jednako ni za nejednako, ni za ma što drugo. I bit će zaboravljene sve razlike, bit ću u jednostavnom temelju, u šutljivoj pustinji u kojoj nigda ne bijaše različitosti, u najdubljoj unutrašnjosti u kojoj se nitko ne nalazi na svom mjestu. Past ću u tiho i nenastanjeno božanstvo u kojem nema ni djela ni slike.

U skriptoriju je hladno, boli me palac. Ostavljam ovaj spis, ne znam za koga, ne znam više o čemu: stat rosa prisilna nomine, nomina nuda tenemus.

Prijevod važnijih latinskih tekstova

Str. 9 In omnibus...: U svemu sam tražio mir, ali ga ne nađoh nigdje osim u kutu uz knjigu.

Str. 13 videmus nunc Sad vidimo u zrcalu, nejasno (Pavao, Prva poslanica Korinćanima, 13, 12)

Str. 15 ususfaciuživanje (dobra)

Str. 19 unico homine regente...: tako da njima upravlja jedan jedini čovjek

ut sine animali ...: takva da se bez marve gibaju neprocjenjivom silinom, i strojevi za letenje u kojima će čovjek sjediti okružen strojevima i pokretati nekakav izum s pomoću kojeg će umjesto sastavljena krila udarati zrak, kao što čini ptica kad leti.

Str. 25 Omnis mundi creatura ...: Ta stvorenja svakolika (kao knjiga, kao slika), nama su i zrcalo.

Str. 26 utsitexiguuum ...: da mu glava bude sitna i suha i da mu koža prijanja uz kosti, uši kratke i šiljaste, oči velike, nozdrve široke, šija uspravna, griva i rep gusti, a okrugli oblik kopita čvrsti i tvrdi.

Str. 36 Erissacerdos...: Bit ćeš svećenik u vijeke vjekova.

Str. 37 Monasterium sine libris ...: Samostan bez knjiga je kao država bez imutka, tvrđava bez četa, kuhinja bez pokućstva, trpeza bez jaja, povrtnjak bez bilja, livada bez cvijeća, stablo bez lišća...

Str. 42 Pictura estSlikarstvo je književnost laika.

Str. 48 Si licet magnis ako se velikim stvarima smiju uspoređivati male.

Str. 53per mundum svijetom luta kao skitnica.

Str. 57 homo nudus... /Et non...: gol je muškarac s golom ženom ležao... /A jedno se s drugim nisu spajali...

Str. 62 Quorum primus...: Činilo se da prvi od njih, očišćen anđeoskim proračunom i uspaljen nebeskim žarom, sav gori. Drugi je pak, bogat propovjedničkom riječju, jasnije svijetlio nad tamom svijeta.

Str. 64 Mors est Smrt je mir za putnika — kraj je svake muke.

Str. 73 Habeat librarius...: Treba da knjižničar ima popis svih knjiga svrstan po predmetima i po autorima, i da ih napose i uredno složi sa signaturama koje je na njih napismeno pričvrstio.

Str. 77 Verba vana...: Ne valja govoriti riječi koje su isprazne ili koje izazivaju smijeh.

Str. 84 Oculi de vitro cum capsula...: oči od stakla s okvirom, ab oculis od legendum: za oči koje služe za čitanje

Str. 85 tamquam ab...: kao nepravednim vlasnicima

Str. 92 Fortepotuit...: Možda je i mogao, ali se (nigdje) ne čita da mu je to potreba.

Manduca ...: Jedi, već je pečeno.

Str. 102 Omnis mundi...: v. str. 25

Str. 107 Est domus...: Na zemlji je kuća koja odzvanja jasnim glasom. Sama kuća odjekuje, ali gost je šutljiv i ne ječi. A ipak oboje trče, gost i ta jedna kuća istodobno.

Str. 114 speculum mundi...: zrcalo svijeta

Str. 123 fabulaspoetae...: Bajke su pjesnici nazivali po govorenju (a fando), zato što to nisu stvari učinjene nego samo govorom izmišljene.

Str. 124 decimus humilitatisgradus...: deseti je stupanj poniznosti ako se (redovnik) ne smije lako i spremno, jer je zapisano: luđak smijući se diže svoj glas.

aliquando praeterea...: katkad se još smijem, šalim, igram, čovjek sam.

Scurrilitates vero...: v. str. 91, redak 35-37

Str. 125 Admittendo tibi...: Dopuštene su ti šale nakon nekih ozbiljnih stvari, ali se i u njima samima moraš ponašati dostojno.

Str. 126 nudavi femora tua...: ogolio sam stegna pred tvojim licem.

Str. 126 sive nudabo...: ili, ogolit ću i uspraviti tvoja stegna i stražnjicu.

Str. 127 tunipodex...: Tad stražnjica ispusti prostačku pjesmu.

Str. 146 Salva me...: Spasi me iz lavljih ralja.

Str. 149 Hune mundum...: Labirint slikovito prikazuje ovaj svijet. Za onoga tko ulazi je širok, a za onoga tko izlazi odviše tijesan.

Str. 150 aqua fons vitae...: voda je izvor života.

Str. 157 Graecum est...: To je grčki, ne da se pročitati.

Str. 160 Super thronos viginti quatuor...: Na prijestolje dvadeset i četiri.

Nomen illi mors...: Njemu je ime smrt.

Obscuratus est sol et aer: Potamnje sunce i zrak.

Facta est grandio et ignis: Pojavi se tuča i ogranj.

In diebus illis: Tih dana

Str. 161 Primogenitus mortuorum: Prvorođenac od mrtvih

Apocalypsis Iesu Christi: Otkrivenje Isusa Krista

Cecidit de coelo stella magnet: Tada padne s neba velika zvijezda.

Equus albus: Bijeli konj

Gratia vobis et pax: Milost vam i mir

Tertiar pars terrae combusta est: Tad izgorje trećina zemlje

Str. 164 Requiescant a laboribus suis: Nek počinu od muka svojih

Str. 193 Ouodenim laicali...: Ono što bukne, naime, iz laičke neotesanosti, nema nikakva učinka, osim slučajnog.

Sedopera sapientiae...: No djela mudrosti se utvrđuju sigurnim zakonom i na kraju se njima, kako dolikuje, djelotvorno upravlja.

Str. 201 hic lapis...: ovaj kamen u sebi nosi sličnost s nebom.

Str. 205 Omnes enim causae...: Svi se naime uzroci prirodnih posljedica nadaju crtama, kutovima i likovima. Jer inače je nemoguće znati zašto su u njima.

Str. 209 Penitentiam agite...: Obratite se, jer je blizu kraljevstvo nebesko (Mt. 3,2; 4, 17)

Str. 212 De hoc satis: Dosta o tome.

Str. 216 Pulchra sunt enim...: Lijepe su naime dojke koje malo strše i koje su umjereno nabujale, a ne takve da se slobodno gibaju, nego blago sapete, stisnute ali ne pritisnute...

Str. 221 In nomine...: U ime Gospodina amen. Ovo je osuda tijela i pravorijek o osudi tijela obrazložen, iznesen i u ovim spisima izriječkom objavljen i proglašen...

Jobannem vocatum...: Ivana, zvanog fra Mihovil Jakovljević, iz družbe svetoga Fredijana, čovjeka niska stanja, lošeg društva i života, na zlu glasu, krivovjernika i krivovjerničkom ljagom okaljano, koji se po uvjerenju i po izjašnjavanju protiv katoličkoj vjeri... Ne imajući pred očima Boga, nego pače dušmanina ljudskog roda, svjesno, uporno, hotimično, i željom i namjerom pokvareno pristajao je uz bavljenje heretičkom opakošću i družio se s fratrićima, zvanim fratrićima uboga života, krivovjernicima i otpadnicima, te slijedio i slijedi njihovu opaku sektu i herezu protiv katoličke vjere... i došao je u navedeni grad Firencu, i na javnim mjestima dotičnog grada, koje sadrži rečena istraga, ispovijedao, zastupao i ustrajno jezikom i srcem tvrdio... da Isus Krist, naš iskupitelj, nije nijednu stvar posjedovao ni kao svoju ni kao zajedničku, nego je nad

svim stvarima, o kojima Sveto pismo svjedoči da ih je posjedovao, imao obično pravo uživanja.

Costat nobis...: Za nas je također sigurno, po onome što je već rečeno i po navedenom pravorijeku što ga je objavio navedeni gospodin biskup florentinski, da je rečeni Ivan heretik, da se ne želi popraviti i poboljšati od tolikih grešaka i od hereze, i da se ne želi uputiti ravnom stazom vjere, budući da rečenog Ivana smatramo nepopравljivim, tvrdoglavim i upornim u zlikovačkim greškama, kako se ne bi dotični Ivan mogao dičiti rečenim svojim zlodjelima i zlikovačkim greškama, neka njegova kazna postane primjer drugima; stoga neka se rečeni Ivan, zvan fra Mihovil, krivovjernik i otpadnik, odvede na uobičajeno mjesto izvršenja pravde i ondje, pošto se zapali plamen vatre, spali i sažeže, tako da posve umre i da mu se duša odijeli od tijela.

Str. 222 per Dominum moriemur: Umrijet ćemo za Gospodina.

Str. 226 De te fabula...: Pričom se pripovijeda o tebi.

Str. 230 terribilis...: strašna kao vojska pod zastavama (Pjesma nad pjesmama, 6, 3)

Str. 231 Pulchra sunt...: v. str. 216

O sidus clarum...: O, sjajna zvijezdo među djevojkama, o zatvorena vrata, izvore u vrtovima, stanico čuvarice mirisne masti, mirisno saće!

Oh languet...: Oh, malaksavam. Razlog malaksalosti vidim, ali ga se ne klonim.

et cuncta erant bona: i sve je bilo dobro.

Str. 233 omnis ergo figura...: Svaka slika, dakle, to bjelodanije očituje istinu, što otvorenije prispodobom različitog za se priznaje da je slika, a ne istina.

Str. 234 Omne animal...: Svako je živo biće tužno nakon obljube.

Str. 247 Nihil sequitur...: Iz dvaju jedankih dijelova nikad ništa ne slijedi

aut setnel...: ili jednom ili ponovno srednji pojam treba da bude općenit.

Str. 255 Peccant enim mortalitet...: Počinjaju težak smrtni grijeh kad griješe s kojim god laikom, još teži pak kad to čine sa zaređenim klerikom, a najteži s redovnikom koji je umro za svijet.

Str. 264 actus appetiti sensitivi...: činovi se osjetilnog nagona, utoliko što imaju veze s tjelesnom promjenom, nazivaju strastima, a ne činovima volje.

appetitus tendit in appetibile...: nagon stremi da u zbilji postigne ono za čim žudi, da bi se u njemu završila njegova težnja.

amor facit...: ljubav čini da se same stvari koje se vole na neki način sjedine s onim koji voli, pa ljubav ima veću spoznajnu vrijednosti nego spoznaja.

intus et in cute: iznutra i na površini kože

Str. 265 principium contentionis: izvor razdora

consortium in amato: sudioništvo u onome tko se voli

propter multum amorem...: zbog velike ljubavi koju gaji prema svemu postojećem

motus in amatum: težnja za voljenim bićem

Str. 278 Corona regni...: Kruna kraljevstva iz Božje ruke

Diadema imperii...: Dijadem carstva iz Petrove ruke

taxae sacraepoenitentiariae: svete pokorničke pristojbe

Str. 294 Hoc spumans...: Ovo pjenušavo more oplakuje obale svijeta, vodenim valima udara zemaljske rubove. Silinom vala tuče o stjenovita osamljena mjesta. U dubini brenčavim virom vrtloži šljunak, oštrom brazdom škropi pjenu, prolama se u čestim i zvučnim naletima vjetra.

Str. 295 ignis, coquihabin...: vatra, coquihabin (jer dobiva naziv po pečenju nepečenog), žar, calax po toplini, fragon po praskanju plamena, rusin po crvenilu, dimilo, ustrax po prženju, oživljenje jer oživljuje polumrtve udove, žutilo, jer od kremenca postaje žutim, stoga se kremen i ne naziva pravim imenom, osim zato što postaje žutim od iskre. I aeneon, po bogu Eneji, koji u njemu prebiva, ili koji elementima donosi dah.

Str. 297 hic sunt leones: ovdje su lavovi.

Str. 306 qui animam corpori...: Oni koji porocima i bludnjama dušu pomiješaju s tijelom, s obiju strana unište ono što je za život prijeko potrebno, i glibom putenih požuda okaljaju jasnu i čistu dušu, a s tim razlogom pomućujući čistoću i krasotu tijela dokazuju da je ono nekorisno za životne dužnosti.

Str. 321 inimicus pacis: neprijatelj mira.

Str. 322 in bonis nostris: među našim dobrima.

Str. 333 nomina sunt imena su posljedice stvari.

Str. 362 planta Dei...: Božja biljka što niče u korijenju vjere.

Str. 365 peccapro nobis...: ...griješi za nas... smiluj se nama... izbavi nas od svakog dobra... bdij nad mojom pokvarenošću... proklinjemo Gospodina... stražnjicu ćeš moju otkriti... pospi me sjemenom svojim i okaljati će se...

Str. 366 cingulum diaboli: đavolji pas.

Str. 386 Sederunt principes...: Sjedoše vladari i protiv mene govorahu,

zlotvori, proganjahu me. Pomozi mi, Gospodine, Bože moj, spasi me zbog velikog milosrđa svojeg.

Str. 397 minimas differentias odorum: najmanje razlike u mirisima

Str. 402 Sao ko kelle terre Znam da je te zemlje, u tim međama koje ih obuhvaćaju, trideset godina posjedovala stranka samostana sv. Benedikta (iz najstarijeg dokumenta talijanskog pučkog jezika — izjava svjedoka u pravnom spisu pisanom oko godine 960. u Capui).

Str. 403 nigra sedformosa: crna ali lijepa (Pjesma nad pjesmama 1,5)

Str. 404 unico komine regente: v. str. 19

amicta sole: obučena u sunce (Ok. 12, 1)

Str. 407 Ut cachinnis dissolvatur...: Da bi se grohotom oslobodilo, treba se previjati razvaljenih usta.

Str. 408 Lacrimosa dies illa...: Onoga dana punog suza, kad iz pepela ponovno ustane optuženi, okrivljeni čovjek; poštedi ga, Bože! Milosrdni Gospodine Isuse, daj im pokoj.

Str. 410 Ludere me libui...: Prohtjelo mi se da se igram. Mene koji se igram primi, papa Ivane. Ako ti se sviđa, i sam se možeš nasmiјati.

Ridens cadit...: Veseljak pada od smijeha, Zaharija se čudi, Anastazije poučava nauznak izvrnut na krevetac...

Str. 443 stupra virginum et amores meretricum: oskrvnuća djevica i ljubavi bludnica.

Str. 448 de toto corpore...: od cijelog je tijela napravio jezik.

Str. 468 tolle et lege: uzmi i čitaj.

Str. 469 Est ubigloria...: Gdje je sada babilonska slava?

O quam salubre...: Oh, kako li je zdravo, kako ugodno i slatko sjediti u samoći, i šutjeti, i razgovarati s Bogom!

Gott ist ein lautes Nichts...: Bog je glasno Ništavilo, ne može ga pomaknuti ništa što je sada i ovdje.

Stat rosa pristina...: Negdašnja ruža ostaje kao ime, zadržavamo tek gola imena.

Umberto Eco
NAPOMENE UZ »IME RUŽE«

Tekst Napomene uz Ime ruže objavljen je prvi put u Alfabetu br. 49 lipnja 1983., a ovdje se prvi put objavljuje u hrvatskome prijevodu

Rosa que alprado, encdrnada,
te ostentas presuntuosa
de grana y carrnin bafiada:
campa lozana y gustosa;
pero no, que siendo hermosa
tambien serds desdichada.

Juana Ines de la Cruz

Naslov i smisao

Otkako sam napisao lme ruže stiže mi mnogo pisama čitatelja koji me pitaju što znači završni heksametar na latinskome te zašto je roman po tome heksametru dobio naslov. Odgovaram da je posrijedi stih iz *De contemptu mundi* Bernarda de Morlayja, benediktinca iz XII. stoljeća, koji varira na temu ubi sunt (iz čega je zatim nastao Villonov *mais ou sont les neiges d'antari*), samo što tekućemu toposu (negdašnji velikani, znameniti gradovi, lijepe kneginje, sve netragom nestaje) Bernard dodaje misao da nam od svih tih minulih stvari ostaju puka imena. Podsjećam da je Abelard posezao za primjerom iskaza *nulta rosa est* da bi pokazao kako jezik može govoriti i o nestalim, kao i o nepostojećim stvarima. Nakon svega toga prepuštam čitatelju da zaključke izvuče sam.

Pripovjedač ne smije iznositi tumačenja svojega djela, inače ne bi napisao roman, koji je stroj za proizvodnju tumačenja. No jedna od glavnih smetnji koja priječi da se ostvari ta kreposna nakana jest upravo činjenica da roman mora nositi nekakav naslov.

Naslov je, na žalost, već ključ za tumačenje. Nitko se ne može obraniti od sugestija kakve pospješuju Crveno i crno ili Rat i mir. Prema čitatelju su najobzirniji oni naslovi koji se svode na junakov eponim, kao David Copperfield ili Robinson Crusoe, ali i spomenom eponima

autor može neumjesno utjecati na čitatelja. Čiča Goriot čitateljevu pozornost usredotočuje na lik staroga oca, dok je roman ujedno i epopeja o Rastignacu, ili o Vautrinu, alias Collinu. Možda bi valjalo da autor bude pošteno nepošten poput Dumasa, jer je bjelodano da su Tri mušketira zapravo priča o četvrtome. No takve su povlastice rijetke, pa ih autor sebi možda može priuštiti jedino pogreškom.

Moj je roman nosio drukčiji radni naslov, koji je glasio Zločin u opatiji. Odbacio sam ga jer čitateljevu pozornost zadržava samo na kriminalističkom zapletu pa je prijetio da zlosretne kupce, koji hlepe za pričama punim akcije, neovlašteno navede da se bace na knjigu koja bi ih razočarala. San mi je bio da knjigu naslovim Adson iz Melka. Bio bi to vrlo neutralan naslov, jer Adson je ipak glas koji pripovijeda. Ali naši nakladnici ne vole vlastita imena, pa je čak i Ferma i Luciju Manzoni morao reciklirati u drugi oblik, a ostalih primjera, kao što su Sofficijev Lemmonio Boreo, Borgeseov Rube ili Pratalinijev Metello, ima malo... Vrlo malo, u usporedbi s vojskama rođakinja Bette, Barryja Lyndona, Armancea i Tomova Jonesa, kakvima obiluju druge književnosti.

Zamisao o naslovu Ime ruže sinula mi je gotovo slučajno, a svidjela mi se jer je ruža značenjima toliko krcata simbolična figura da gotovo više i nema značenja: mistična ruža, ruža je poživjela koliko žive ruže, rat dviju ruža, ruža je ruža je ruža je ruža, rozenkrojceri, hvala na prekrasnim ružama, D'Alcamova rosa fresca aulentissima. Čitatelja ne navodi ni na koji trag, kako je i poželjno, ne omogućuje mu da izabere jedno tumačenje, pa ako i pronikne u moguća nominalistička čitanja završnog stiha, do njih i stigne tek na kraju, kad je već iskušao tko zna kakve sve inačice. Naslov mora ometati, a ne usmjeravati rješenja.

Za autora romana ništa nije tako utješno kao otkriće čitanja na koja on nije pomišljao, a što mu ih sugeriraju čitatelji. Kad sam pisao teorijska djela, prema prikazivačima sam se odnosio kao sudac: jesu li ili nisu razumjeli što sam htio reći? Kad je u pitanju roman, moj stav je posve različit. Ne velim da se autoru ne može dogoditi da otkrije neko čitanje za koje mu se čini da zastranjuje, ali morao bi to prešutjeti; kakvo god ono bilo, neka drugi gledaju da ga ospore, s tekstom u ruci. Što se ostaloga tiče, velika većina čitanja potiče smisaone učinke na koje autor nije pomišljao. No što znači kad kažem da na njih nisam pomišljao?

Francuska znanstvenica Mireille Calle Gruber otkrila je tanane paragrame koji riječ semplici, u smislu priprostih, siromaha, pridružuju riječi semplici u smislu ljekovitih biljaka, a uz to uočava da ja govorim o »korovu« krivovjerja. Ja bih mogao odgovoriti da se pojam »semplici«

u oba slučaja nalazi u literaturi toga doba, jednako kao i izraz »korov«. S druge strane, dobro sam poznao Greimasov primjer o dvostrukoj izotopiji koja nastaje kad travara opišete kao »prijatelja priprostih« (tal. »amico dei semplici«). Jesam li ili nisam znao da se poigravam paragrafima? Nema nikakve težine ako to kažem sada, tekst je tu i on sam proizvodi svoje smislone učinke.

Dok sam čitao prikaze romana, podišli bi me žmarci od zadovoljstva kad bih naišao na kritičara (a prvi su bili Ginevra Bompiani i Lars Gustaffson) koji navodi rečenicu što je Vilim izgovara na kraju inkvizicijskog procesa. »Što vas najviše straši u čistoći?« zapita Adson. Nato Vilim odgovori: »Žurba«. Ta su mi dva retka bila vrlo draga, i još su mi draga. No onda me je jedan čitatelj upozorio da na idućoj stranici, dok opskrbniku prijeti mučenjem, Bernard Gui kaže: »Pravdu ne goni žurba, kao što su mislili pseudoapostoli, a Božja pravda ima na raspolaganju stoljeća«. Zato me je taj čitatelj s pravom upitao kakav sam odnos htio uspostaviti između žurbe koje se pribojava Vilim i odsutnosti žurbe kakvu veliča Bernard. U tom sam trenutku uvidio da se zbiti nešto što me uznemiruje. Razmjene replika između Adsona i Vilima u rukopisu nije bilo. Taj sam kratki dijalog dodao pri korekturi: concinnitas mi je nalagala da u tekst uklopim još jedan naglasak prije nego što ponovno dam riječ Bernardu. I naravno, dok sam Vilimu pripisivao odbojnost prema žurbi (i to s velikim uvjerenjem, upravo zato mi se i jest poslije toliko sviđao njegov iskaz), potpuno sam zaboravio da nešto dalje Bernard govori o žurbi. Ako Bernardovu rečenicu pročitate bez Vilimove, ona zvuči kao obična govorna fraza, tvrdnja kakvu bismo očekivali od suca, to je uvriježena uzrečica kao i »pravda je jednaka za sve«. Ali jao, suprotstavi li se žurbi koju spominje Vilim, žurba koju spominje Bernard s dobrim razlogom stvara smislone učinak, pa je čitatelj u pravu kad se pita govore li oni isto, ili je mržnja prema žurbi, koju izriče Vilim, osjetno drukčija od mržnje prema žurbi koju iskazuje Bernard. Tekst je tu i sam proizvodi svoje učinke. Htio to ja ili ne, sada pred sobom imamo pitanje, dvoznačan izazov, pa i meni je samom nelagodno tumačiti tu opreku, a ipak shvaćam da u njoj leži neki smisao (možda i smislovi).

Pošto napiše roman, autor bi morao umrijeti. Da ne remeti puteve teksta.

Isprripovljedati proces

Autor ne smije tumačiti. Ali može ispričati zašto je i kako pisao. Takozvani poetički spisi ne pomažu uvijek da se razumije djelo koje ih je nadahnulo, nego pridonose da se shvati kako autor rješava tehnički problem što ga predstavlja proizvodnja djela.

U svojoj Filozofiji kompozicije, Poe priča kako je napisao Gavrana. Ne kaže kako ga moramo čitati, nego koje je probleme preda se postavio da bi postigao stanovit pjesnički učinak. Pjesnički učinak bih pak odredio kao sposobnost teksta da stvara stalno drukčija čitanja, a da se pritom nikada posve ne istroši.

Onaj tko piše (tko slika ili kleše ili sklada) uvijek zna što čini i koliko ga to stoji. Zna da mora riješiti neki problem. Katkad su polazišta nejasna, nagonska, opsesivna, nisu mnogo više od želje ili uspomene. No poslije se problem rješava za stolom, ispitujući gradivo na kojemu se radi — gradivo koje djeluje po svojim prirodnim zakonitostima, ali istodobno sa sobom nosi uspomenu na kulturu kojom je bremenito (odjek intertekstualnosti).

Kad autor kaže kako je radio u naletu nadahnuća, laže. Genius is twenty per cent inspiration and eighty per cent perspiration.

Ne sjećam se više o kojoj je svojoj slavnoj pjesmi Lamartine zapisao da mu je nastala iznenada, u olujnoj noći, usred šume. Kad je umro, pronašli su rukopise s ispravicima i varijantama te se pokazalo da u cijeloj francuskoj književnosti možda nema pjesme na kojoj se više radilo.

Kad pisac (ili uopće umjetnik) kaže kako je radio ne misleći na pravila procesa pisanja, to znači samo da je radio ne znajući da pravilo poznaje. Dijete izvrsno govori materinski jezik, ali ne bi umjelo napisati njegovu gramatiku. No gramatičar nije jedini koji poznaje jezična pravila, jer njih, ne znajući, izvrsno poznaje i dijete: gramatičar je samo onaj tko zna zašto i kako dijete zna jezik.

Isprripovijedati kako je čovjek pisao ne znači dokazati da je napisao »dobro«. Poe je govorio kako je »jedno učinak djela, a drugo spoznaja o procesu«. Kad nam Kandinsky ili Klee pripovijedaju kako slikaju, ne vele nam je li jedan od njih bolji od drugoga. Kad nam Michelangelo kaže kako klesati znači u kamenu već unaprijed upisani lik osloboditi njegova suviška, ne kaže nam je li vatikanska Piet bolja od Rondaninijeve. Ponekad su najblistavije stranice o umjetničkim procesima ispisali minorni umjetnici, kojima su umjetnički učinci bili skromni, ali su

znali dobro razmišljati o svojim stvaralačkim procesima: Vašari, Horatio Greenough, Aaron Copland...

Dakako, srednji vijek

Napisao sam roman, jer me je spopala želja da ga napišem. Mislim da je to dovoljan razlog da čovjek stane pripovijedati. Čovjek je po naravi pripovjedačko biće. Pisati sam počeo u ožujku '78., jer me je na to potaknuo zametak zamisli. Došlo mi je da otrujem nekog redovnika. Mislim da roman nastaje iz takve zamisli, ostatak je meso koje se dodaje putem. Zamisao je vjerojatno bila starija. Poslije sam pronašao bilježnicu s nadnevkom iz 1975. u kojoj sam bio sastavio popis redovnika u nekom neodređenom samostanu. Ništa drugo. U početku sam prionuo čitati Orfflin Traite des poisons, što sam ga nabavio dvadeset godina prije kod bukinista uz Seinu, iz čiste odanosti prema Huysmansu (Lit-bas). Kako me nijedan otrov nije zadovoljavao, zamolio sam prijatelja biologa da mi savjetuje lijek koji bi imao određena svojstva (da se upija kroz kožu dok čovjek rukuje nekim predmetom). Pismo u kojemu mi je prijatelj odgovorio da ne zna za otrov koji bi meni odgovarao odmah sam uništio, jer je riječ o papirima koji bi, pročitaju li se u drugom kontekstu, čovjeka mogli odvesti na vješala.

U početku su moji redovnici morali živjeti u meni suvremenu samostanu (zamišljao sam redovnika-istražitelja koji čita Manifesti). No budući da samostan ili opatija još žive od mnoštva srednjovjekovnih uspomena, uzeo sam prekapati po svojim hiberniranim medievističkim arhivima (1956. sam napisao knjigu o srednjovjekovnoj estetici, na istu temu 1969. sročio sam još sto stranica, poneki usputni esej, a 1962. se vratio srednjovjekovnoj tradiciji radeći na Joyceu, da bih zatim 1972., pripremajući dugu studiju o Otkrivenju i o minijaturama u komentaru Beata iz Liebane: sa srednjim sam vijekom, dakle, svojedobno već imao iskustva). U ruke mi je dospjela opsežna građa (kartice, fotokopije, bilježnice) koja se od 1952. gomilala u druge, posve neodređene svihe: za priču o nemanima ili za analizu srednjovjekovnih enciklopedija ili za teoriju popisa... U stanovitom sam trenutku sam sebi rekao kako je, kad je već srednji vijek moj svakidašnji imaginarij, bolje da napišem roman koji bi se odvijao neposredno u srednjem vijeku. Kao što sam kazao u ponekom intervjuu, sadašnjost poznajem jedino preko televizijskoga ekrana, dok srednji vijek poznajem izravno. Kad bismo na ladanju usred ledine

palili krijesove, moja bi me žena optužila da ne znam gledati iskre što se podižu među stabla i lebde niz svjetlosne trake. Kad je poslije pročitala poglavlje o požaru, rekla je: »Pa onda si ipak gledao iskre!« Odgovorio sam: »Nisam, ali znao sam kako bi ih vidio srednjovjekovni redovnik«.

Prije deset godina, prilažući autorsko pismo nakladniku uza svoj komentar komentaru Otkrivenja Beata iz Liebane (za Franca Mariju Riccija), priznao sam: »Kako god okrenem, istraživački sam odgoj stekao prevaljujući simbolične, jednorozima i grifonima napučene šume i uspoređujući strukture tornjića i četvorina u katedralama s oštricama egzegetske zloradosti što se krije u četvorokutnim formulama koje nalazimo u Summulae, tumarajući između Vica degli Strami i cistercijskih crkvenih lađa, u ugodnom razgovoru s učenim i raskošnim redovnicima iz Clunyja, dok me je na oku držao debeljuškasti i racionalistički Akvinac, a Honorije Augustodunski iskušavao svojim fantastičnim zemljopisom, u kojemu se istovremeno objašnjavalo quare in pueritia coitus non contingat, kako se stiže do izgubljenog otoka i kako se bazilisk može uloviti samo s pomoću džepnog zrcala i neoborive vjere u Bestijarij.

Ta ljubav i ta strast nikada me nisu napustile, iako sam, iz moralnih i materijalnih razloga (baviti se medievistikom često podrazumijeva da čovjek raspolaže znatnim bogatstvom i slobodom da luta dalekim bibliotekama, da bi na mikrofilm snimao rukopise kojih drugdje nema) poslije krenuo drugim putovima. Tako je srednji vijek ostao ako ne baš moj posao, onda moj hobby — i moja neprestana napast, pa ga nazirem svagdje, u stvarima kojima se bavim, a koje se srednjovjekovnicima ne čine, ali ipak jesu.

Provodio sam tajne praznike pod svodovima lađa u Autunu, gdje opat Griot danas o đavlu piše priručnike sumporom natopljena uveza, u zanosu što me obuzimao na poljima u Moissacu i u Conquesu, pošto su me zabljesnuli starci iz Otkrivenja ili vrazi što u kipuće kotlove trpaju duše prokletnika, a istodobno u okrepljujućem štivu prosvjetiteljskog redovnika Bede, u racionalnoj utjehi koju sam tražio od Occama, da bih pronikao u tajne znaka gdje je Saussure još nejasan. I tako redom, uz stalnu sjetu za Peregrinatio Sancti Brandani, provjeravao sam naš način mišljenja u Knjizi iz Kellsa, obnavljajući Borgesa kroz keltske kenningare, udubljujući se u odnose između vlasti i spretno uvjerenih masa kako ih opisuju dnevници biskupa Sugera...«

Krinka

Zapravo, nisam samo odlučio pripovijedati o srednjemu vijeku. Odlučio sam pripovijedati u srednjemu vjeku, i to kroz osobu kroničara tog doba. Bio sam pripovjedač-početnik, a dotad sam pripovjedače promatrao s druge strane barikade. Stidio sam se pripovijedati. Osjećao sam se kao kazališni kritičar koji se najednom izložio svjedima pozornice, pa osjetio da ga gledaju oni s kojima je dotad rame uz rame sjedio u gledalištu.

Može li čovjek reći »Bilo je lijepo jutro krajem studenog«, i da se ne osjeti kao Snoopy? Ali kako bi bilo da napravim da to i izgovori Snoopy? To jest, da rečenicu »bilo je lijepo jutro...« kaže netko tko je ovlašten da to kaže, jer se u njegovo vrijeme to još moglo reći? To je ono što mi treba, krinka.

Uzeo sam čitati i prečitavati srednjovjekovne kroničare, da bih poprimio njihov ritam i bezazlenost. Oni će govoriti umjesto mene, a ja sa sebe otklanjam svaku sumnju. Otklanjam sumnju, ali ne i odjeke intertekstualnosti. Tako sam iznova otkrio ono što su pisci oduvijek znali (i što su nam mnogo puta i rekli): knjige uvijek govore o drugim knjigama, a svaka priča pripovijeda već ispričovijedanu priču. Znao je to Homer, znao je i Ariosto, da i ne spominjemo Rabelaisa ili Cervantesa. Zbog toga je moja priča mogla započeti jedino pronađenim rukopisom, pa i to će biti citat (naravno). Tako sam odmah napisao uvod, postavivši svoje pripovijedanje na četvrtu umetnutu razinu, unutar drugih triju pripovjednih stupnjeva: ja kažem da je Vallet govorio kako je Mabillon kazao da je Adson rekao...

Sada sam bio slobodan od svake bojazni. I u tom trenutku sam pisanje prekinuo na godinu dana. Prekinuo sam, jer sam otkrio nešto što sam već znao (što su svi znali), ali što sam bolje razumio radeći.

Otkrio sam, naime, da roman, u prvome potezu, nema nikakve veze s riječima. Napisati roman kozmološki je pothvat, o kakvome pripovijeda Knjiga o postanku (čovjek sebi ipak mora izabrati nekakve uzore, govorio je Woody Allen).

Roman kao kozmološka tvorevina

Želim reći da prije nego što se stane pripovijedati valja prvo izgraditi svijet i što pomnije ga urediti sve do zadnje pojedinosti. Kad bih izgradio rijeku, dvije obale, a na lijevu obalu postavio ribara, i tom ribaru

dodijelio naprasit značaj i prilično mutnu potvrdu o nekažnjavanju, onda bih se, eto, mogao latiti posla i pisati, prevodeći u riječi ono što se neminovno mora dogoditi. Što čini ribar? Lovi ribu (slijedi cijeli lanac više ili manje neizbježnih postupaka). I što onda bude? Ili ima riba koje grizu, ili ih nema. Ako ih ima, ribar ih ulovi i ode kući zadovoljan. Kraj priče. Ako ih nema, a budući da on lako plane, možda će se razljutiti. Možda će slomiti ribički štap. To nije mnogo, ali je već skica. No postoji indijska poslovice koja kaže »sjedni na obalu rijeke i čekaj, prije ili poslije proći će truplo tvojega neprijatelja«. Pa kad bi niz struju doplutalo truplo — kad se ta mogućnost već krije u intertekstualnom području rijeke? Ne zaboravimo da moj ribar ima prljavu kaznenu prošlost. Hoće li se izložiti opasnosti da upadne u gužvu? Što će učiniti? Hoće li pobjeći, hoće li se pretvarati da ne vidi truplo? Hoće li ga zapeći nečista savjest, kad to truplo, u krajnjoj liniji, pripada čovjeku kojega je mrzio? Hoće li se, onako naprasit, rasrditi jer željenu osvetu nije sam izveo? Vidite, bilo je dovoljno svoj svijet namjestiti malobrojnim inventarom i već nastaje početak priče. Tu je već i začetak stila, jer bi mi ribar koji lovi ribu morao nametnuti polagan, fluvijalan pripovjedni ritam, u skladu s njegovim iščekivanjem, koje bi moralo biti strpljivo, ali i s ispadima njegove nestrpljive razdražljivosti. Problem je u tome da se izgradi svijet, riječi će doći gotovo same. Rem tene, verba sequentur. Mislim daje to upravo suprotno od onoga što se zbiva u poeziji: verba tene, res sequentur.

Prvu godinu posla na svojem romanu posvetio sam izgradnji svijeta. Prevrtao sam duge regeste svih knjiga koje su se mogle naći u srednjovjekovnoj knjižnici. Izrađivao sam popise imena i životopisnih podataka za mnogo likova, od kojih sam dobar broj poslije isključio iz priče. Drugim riječima, morao sam znati i tko su drugi redovnici koji se u knjizi ne pojavljuju; nije bilo nužno da ih upozna čitatelj, ali ja sam ih morao poznavati. Tko je rekao da se proza mora natjecati s knjigama matičnog ureda? No možda se mora natjecati čak i s urbanističkim zavodom. I zato sam se upuštao u potanka arhitektonska istraživanja i proučavao fotografije i docrte u enciklopediji arhitekture, da bih sastavio docrt opatije, razmake, pa čak i broj stuba u zavojitom stubištu. Marco Ferreri mi je jednom kazao da su moji dijalozi filmski, jer traju koliko treba. Silom prilika, kad bi dvojica mojih likova razgovarali hodajući od blagovaonice do kloštra, ja sam pisao s docrtom pred očima, pa čim bi stigli, prestali bi i razgovarati.

Treba stvoriti prisilu da bi se moglo slobodno izmišljati. U poeziji prisilu mogu tvoriti stopa, stih, srok, ono što su suvremenici nazvali

zahtjevima uha... U prozi prisilu predstavlja podloga svijeta. A to nema nikakve veze s realizmom (iako objašnjava čak i realizam). Može se izgraditi posve irealan svijet, u kojemu magarci lete, a kraljevine se oživljavaju poljupcem: no potrebno je da taj, jednostavno moguć i nerealističan svijet postoji po unaprijed uglavljenome ustroju (valja znati je li posrijedi svijet gdje kraljevnu može oživjeti jedino kraljevićev poljubac, ili i poljubac kakve vještice, te može li kraljevnin poljubac u kraljevića pretvarati samo žabe krastače ili, uzmimo, i oklopljene pasance).

U mojem je svijetu udjela imala i povijest, pa sam zbog toga čitao i iščitavao mnoštvo srednjovjekovnih kronika te sam, čitajući ih, opazio da u roman moraju ući i stvari koje mi u početku ni izdaleka nisu padale na pamet, kao što su borbe za siromaštvo ili inkvizicijske istrage protiv krivovjernih fratrića.

Na primjer, zašto u mojoj knjizi ima fratrića iz četrnaestog stoljeća? Ako sam kanio pisati srednjovjekovnu priču, morao sam je smjestiti u XIII. ili u XII. stoljeće, jer sam ih poznavao bolje nego XIV. No trebao mi je istražitelj, po mogućnosti Englez (intertekstualni citat), koji bi imao izvanredan dar zapažanja i osobit smisao za tumačenje indicija. Takve su se značajke mogle naći samo u franjevačkim krugovima, i to nakon Rogera Bacona; osim toga, na razvijenu teoriju o znakovima nailazimo tek s okamistima, ili bolje rečeno, postojala je i prije, ali je prije toga tumačenje znakova ili bilo simboličnog tipa ili je u znakovima nastojalo pročitati univerzalije i ideje. Tek se u Baconu i u Occamu znakovi usmjeruju prema spoznaji pojedinačnih entiteta. Dakle, priču sam morao smjestiti u XIV. stoljeće, što mi je prilično smetalo, jer sam se njime kretao s više napora. To me je tjeralo da čitam nove knjige, pri čemu sam otkrio da franjevci iz XIV. stoljeća, makar bio i Englez, nije mogla nepoznatom ostati rasprava o siromaštvu, poglavito ako je bio prijatelj ili pristaša, ili pak poznanik Occamov. (Usput rečeno, u početku sam odlučio da istražitelj bude Occam glavom, a zatim sam od toga odustao, jer mi je prečasn Inceptor u ljudskom pogledu antipatičan).

No zašto se sve zbiva krajem studenoga 1327.? Zato što je u prosincu Mihovil iz Cesene već u Avignonu (i evo što znači namjestiti svijet povijesnog romana: neki elementi, kao što je broj stuba, ovise o autorovoj odluci, dok drugi, kao što je Mihovilovo kretanje, ovise o zbiljskome svijetu, koji se stjecajem okolnosti u toj vrsti romana podudara s mogućim svijetom o kojemu se pripovijeda).

Ali studeni je bilo prerano. Naime, trebalo mi je i da zakoljem pras-

ca. Zašto? Pa to je jednostavno, da truplo mogu naglavce zabiti u kabao krvi. A zašto mi je to trebalo? Jer druga trublja u Otkrivenju kaže da... Nisam valjda mogao mijenjati Otkrivenje, ono je dio svijeta. U redu, katkada se (raspitaao sam se) prasci kolju tek kad zahladi, a u studenome je za to moglo biti prerano. Osim ako opatiju ne stavim u planinu, tako da već imam snijeg. Inače bi se moja priča mogla odvijati u ravnici, u Pomposi ili u Conquesu.

Kako će dalje teći priča, reći će nam svijet koji smo izgradili. Svi me pitaju zašto moj Jorge imenom priziva Borgesa i zašto je Borges tako opak. Pa ne znam ja to. Htio sam da knjižnicu čuva slijepac (što mi se činilo dobrom pripovjednom zamisli), a knjižnica plus slijepac može dati samo Borgesa, jer se svi dugovi plaćaju. A osim toga, Otkrivenje utječe na cijeli srednji vijek preko španjolskih komentara i minijatura. No kad sam u knjižnicu stavio Jorgea, još nisam znao da je on i ubojica. Da se tako izrazim, on je sve učinio sam. I ne treba misliti da je to »idealistička« postavka, kao kad netko veli da likovi imaju svoj život, a autor kao u transu provodi u djelo ono što mu oni nalože. To su gluposti za maturalnu radnju. Stvar je u tome da su likovi prisiljeni djelovati prema zakonima svijeta u kojemu žive. Ili u tome da je pripovjedač zarobljenik svojih prethodnih odluka.

Još se jedna lijepa priča odnosila na labirint. Svi labirinti o kojima sam imao obavijesti, a u rukama sam imao lijepu Santarcangelijevu studiju, bili su labirinti pod vedrim nebom. Mogli su biti dosta složeni i vijugavi. No meni je trebao zatvoren labirint (kad ste vidjeli knjižnicu pod vedrim nebom?), ali ako bi labirint bio odviše zamršen, s mnogo hodnika i unutarnjih prostorija, ne bi se mogao dovoljno zračiti. A dobro zračenje bilo je nužno da se raspiri požar (to neizostavno, jasno sam znao da na kraju Zgrada mora izgorjeti, ali i to zbog kozmološko-povijesnih razloga: u srednjem su vijeku katedrale i samostani gorjeli kao šibice, pa bi zamisliti srednjovjekovnu priču bez požara bilo kao zamisliti ratni film na Pacifiku bez lovca koji bukne i plamsajući se sunovrati u valove). Eto zašto sam dva ili tri mjeseca radio na izgradnji prikladna labirinta, a na kraju sam mu morao dodati i mala okna, inače bi u njemu uvijek bilo premalo zraka.

Tko govori?

Imao sam mnogo problema. Htio sam zatvoreno mjesto, koncentracijski univerzum, a da bih ga bolje zatvorio, bilo je uputno da

uz jedinstvo mjesta uvedem i jedinstvo vremena (kad je već jedinstvo radnje dvojbeno). Dakle, benediktinska opatija, u kojoj se život odvija po ritmu kanonskih sati (možda mi je nesvjesni uzor bio Uljsses, svojom čvrstom strukturiranošću po satima u danu; ali i Čarobni brijeg, zbog vrletnog lječilišnog mjesta gdje će se mnogo razgovarati).

Razgovori su mi stvarali mnogo problema, ali sam njih poslije riješio pišući. Postoji tema kojom se teorije pripovijedanja slabo bave, a tiče se tum ancillaries, to jest dosjetaka putem kojih pripovjedač riječ daje raznim likovima. Pogledajte po čemu se razlikuje ovih pet dijaloga:

1. »Kako si?«

»Nije loše, a ti?«

2. »Kako si?«, reče Ivan.

»Nije loše, a ti?«, reče Petar.

3. »Kako«, reče Ivan, »kako si?«

A Petar će, kao iz puške: »Nije loše, a ti?«

4. »Kako si?«, brižno će Ivan.

»Nije loše, a ti? naceri se Petar.

3. Ivan reče: »Kako si?«

»Nije loše«, odgovori Petar bezbojnim glasom.

Zatim će, zagonetno se osmjehujući: »A ti?«

Osim prvih dvaju slučajeva, u ostalima se primjećuje ono što se naziva »instancijom iskazivanja«. Autor se upleće osobnim komentarom da bi nagovijestio kakav smisao mogu poprimiti riječi dvojice likova. No je li ta namjera uistinu odsutna u prividno nepristranim rješenjima prvih dvaju slučajeva? I je li čitatelj slobodniji u dvama nepristranim slučajevima, gdje bi se na njegove stavove moglo utjecati neprimjetno (sjetimo se tobožnje neutralnosti Hemingwayjeva dijaloga!), ili je slobodniji u ostalim trima slučajevima, gdje barem zna koju igru igra autor?

To je problem stila, to je ideološki problem, to je problem »poezije«, jednako kao i izbor između unutarnje rime i asonance, ili uvođenja paragrafa. Treba se držati donekle dosljedno. Možda je to u mojem slučaju olakšavalo što sve dijaloge prenosi Adson, a više je nego očito da Adson pripovijedanju nameće svoje očiče.

Dijalozi su mi, zatim, predstavljali još jedan problem. Koliko srednjovjekovni mogu biti? Drugim riječima, uviđao sam dok sam već pisao da knjiga zadobiva strukturu šaljive melodrame, s dugim recitativima i dugim arijama. Arije su se (na primjer, opis portala) ugledale na veliku retoriku srednjega vijeka, i tu nije manjkalo uzora. Ali dijalozi? U jednom sam se trenutku bojao da će dijalozi biti Agata Christie, dok su arije Suger ili sveti Bernard. Krenuo sam ponovno čitati srednjovjekovne romane, hoću reći viteški spjev, pa sam uočio da, uz poneki svoj otklon, ipak poštujem pripovjedni i poetički običaj koji nije stran srednjemu vijeku. No nad tim sam problemom dugo razbijao glavu, a nisam siguran da sam riješio te promjene registra između arije i recitativa.

Još jedan problem: umetanje glasova ili pripovjednih instancija. Znao sam da (ja) priču pripovijedam riječima nekog drugog, i pošto sam u predgovoru upozorio da su riječi tog drugog filtrirale barem još dvije pripovjedne instancije, Mabilionova i opata Valleta, iako se moglo pretpostaviti da su oni samo kao filolozi radili na još nepreinačenu tekstu (ali tko u to može vjerovati?). Međutim, problem je ponovno iskrsavao unutar Adsonova pripovijedanja u prvome licu. Osamdesetogodišnji Adson pripovijeda ono što je doživio kao osamnaestogodišnjak. Tko govori, osamnaestogodišnji Adson ili osamdesetogodišnji Adson? Obojica, dakako, i to je namjerno. Igra je iziskivala da se neprestano javlja stari Adson, koji umuje o onome za što se sjeća da je vidio i čuo kao mladi Adson. Obrazac mi je bio (ali nisam išao ponovno čitati knjigu, dovoljno mi je bilo daleko sjećanje) Serenus Zeitblom u Doktoru Faustusu. Tu sam dvostruku iskazivačku igru vodio s velikim žarom i strašću, i zbog toga što sam, da se vratim na ono što sam govorio o krinki, podvajajući Adsona još jednom podvajao i niz odmaka i pregrada između sebe kao biografske osobe, ili sebe kao pripovjednog autora, pripovjednoga ja, i pripovijedanih likova, uključujući i glas pripovjedača. Osjećao sam se sve bolje zaštićenim, a cijelo to iskustvo podsjetilo me je (htio bih reći osjetilno i s očevidnošću okusa lipovim čajem namočene madeleine) na neke dječje igre pod pokrivačima, kad bih se osjećao kao da sam u podmornici, pa sam odade slao poruke svojoj sestri, koja se nalazila pod pokrivačem drugog krevetića, dok smo oboje, izdvojeni iz vanjskoga svijeta, potpuno slobodno izmišljali duge vožnje po dnu tih mora.

Adson je za mene bio vrlo važan. Od samog sam početka cijelu priču (sa svim njezinim tajnama, političkim i teološkim događajima, zagonetkama) htio ispričati glasom nekoga tko preko događaja prelazi, sve ih bilježi fotografskom vjernošću adolescenta, ali ih ne razumije (i neće

ih do kraja razumjeti ni kao starac, pa će se poslije prikloniti bijegu u božansko ništavilo, koje nije ono isto ništavilo kojemu ga je učio njegov učitelj). Postići da se sve razumije iz riječi nekoga tko ne razumije ništa.

Čitajući kritike, opažam da je to jedan od aspekata romana koji se najmanje dojmio obrazovanih čitatelja, ili u najmanju ruku, rekao bih da ga nitko ili gotovo nitko nije istaknuo. No sada se pitam nije li to bio jedan od elemenata koji su utjecali na čidjivost romana za ne tako sofisticirane čitatelje. Poistovjetili su se s nevinošću pripovjedača i osjetili se opravdanima čak i kad nisu sve razumijevali. Vratio sam ih njihovim strepnjama pred spolnošću, pred nepoznatim jezicima, pred teškoćama mišljenja, pred nerazumljivošću političkog života... To su stvari koje razumijem sada, postfestum, ali tada sam možda u Adsona unio mnoge vlastite adolescentske strepnje; u njegovu ljubavnu ustreptalost svakako jesam (ali uvijek osiguran da mogu djelovati preko posrednika: naime, Adson svoje ljubavne nedaće proživljava jedino putem riječi kojima su o ljubavi govorili crkveni doktori). Umjetnost je bijeg od osobnog osjećaja, to su me naučili i Joyce i Eliot.

Borba protiv ganuća bila je vrlo tegobna. Napisao sam lijepu molitvu po obrascu pohvale Prirodi Alana iz Lillea, a htio sam je staviti u usta Vilimu u trenutku ganutosti. Zatim sam shvatio da bismo se ganuli obojica, ja kao autor i on kao lik. Ja kao autor nisam se smio ganuti iz poetskih razloga. On kao lik nije se mogao ganuti, jer je čovjek drugoga kova, pa su mu svi osjećaji skopčani s umom ili su pak potisnuti. Tako sam tu stranicu maknuo. Pošto je pročitala knjigu, jedna mi je prijateljica rekla: »Jedina moja zamjerka jest što Vilima nikada ništa ne dime«. To sam priopćio drugome prijatelju, koji mi je odgovorio: »Tako mora biti, takva je njegova pietas«. Možda je tako. I neka tako bude.

Pretericija

Adson mi je poslužio da riješim još jedno drugo pitanje. Mogao sam učiniti da se priča odvija u srednjovjekovlju u kojemu svi maju o čemu je riječ. Kao u suvremenoj priči, ako neki lik kaže da Vatikan ne bi odobrio njegov razvod, ne mora se objašnjavati što je Vatikan i zašto ne odobrava razvod. Ali u povijesnom romanu ne može se tako postupati, jer se pripovijeda i zato da bi se nama suvremenima bolje objasnilo što se dogodilo i u kojem je smislu ono što se dogodilo važno i za nas.

Tada prijeti opasnost od salgarizma. Salgarijevi likovi pobjegnu u

šumu, dok su im neprijatelji za petama, pa se spotaknu o korijen baobaba: tu pripovjedač obustavi radnju i održi nam botaničko predavanje o baobabima. Sada je to postao topos, ljubak kao mane osobe koju smo voljeli, ali ga ne smijemo ponoviti.

Stotine sam stranica pisao iznova da bih izbjegao da zapadnem u tu zamku; no ne sjećam se da sam ikada primijetio kako problem rješavam. To sam uvidio tek dvije godine poslije, i upravo dok sam sebi pokušavao objasniti zašto ovu knjigu čitaju i osobe koje jamačno ne mogu voljeti tako »učene« knjige. Adsonov pripovjedni stil temelji se na figuri misli koja se naziva pretericijom. Sjećate li se slavnoga Petrarčinog primjera? »A o Cezaru šutim, sve što strane...« Tvrđi se kako se ne želi govoriti o nečemu što svi predobro znaju, no dok se to tvrdi o tome se ipak govori. To je pomalo i način na koji Adson spominje osobe i događaje kao općepoznate, a svejedno o njima govori. Što se tiče osoba 1 događaja koje Adsonov čitatelj, Nijemac s kraja stoljeća, nije mogao poznavati, jer se odnose na Italiju s početka stoljeća, o njima Adson ništa ne prešućuje, nego govori didaskalijskim tonom, jer je takav bio stil srednjovjekovnoga kroničara, koji se trsio da svaki put kad nešto spomene uvede i enciklopedijske pojmove. Pošto je pročitala rukopis, jedna mi je prijateljica (ne ista o kojoj je bilo govora) rekla kako je se dojmio novinski ton pripovijesti, kakav nije primjeren romanu nego članku u *Espresso*, tako je rekla, ako se ne varam. Isprva me je to pogodilo, a onda sam shvatio ono što je ona zapazila, ali nije prepoznala. Upravo tako pripovijedaju kroničari tih stoljeća, pa mi danas i govorimo o novinskoj kronici upravo zato što se tada pisalo mnogo kronika.

Dah

No duge didaskalijske odlomke trebalo je staviti i zbog još jednoga razloga. Pošto su pročitali rukopis, prijatelji iz izdavačke kuće savjetovali su mi da skratim prvih sto stranica, jer su smatrah da su one vrlo zahtjevne i zamorne. Nisam oklijevao, odbio sam jer, tvrdio sam, ako netko hoće ući u opatiju i ondje proživjeti sedam dana, mora prihvatiti njezin ritam. Ne uspije li u tome, neće nikada ni uspjeti pročitati cijelu knjigu. Prema tome, prvih sto stranica ima inicijacijsku funkciju, ulogu pokore, pa kome se ne sviđa, to gore po njega, ostat će na obroncima brijega.

Ulazak u roman nalik je na izlet u planinu: treba naučiti disati, uhvatiti korak, inače odmah zastaneš. Isto se zbiva u poezij i. Pomislite kako su

nepodnošljivi oni pjesnici koje glumci recitiraju tako da stihove »tumače« ne osvrćući se na metar, izvodeći recitativna opkoračenja kao dl govore u prozi, držeći se sadržaja, a ne ritma. Da bi čovjek pročitao pjesmu u jedanaesteračkim tercinama, mora poprimiti pjevni ritam kakav je izabrao pjesnik. Bolje je recitirati Dantea kao da je riječ o pjesmicama iz Modre laste toga doba, nego po svaku cijenu juriti za smislom.

U prozi se dah ne povjerava rečenicama, nego širim makrorečenicama, nizovima zbivanja. Ima romana koji dišu kao gazele, i drugih koji dišu kao kitovi ili slonovi. Za sklad nije presudna dužina daha, nego pravilnost disanja, pa i zbog toga što se u stanovitom trenutku (ali to ne bi smjelo biti prečesto) dah prekine, a poglavlje (ili odjeljak) završe prije nego što je čovjek do kraja udahnuo, što može igrati važnu ulogu u ekonomiji pripovijesti, označiti prekretnicu, obrat. Tako barem vidimo da čine veliki pisci: u Manzonijska »Odgovori nesretnica« — točka i novi red — nema isti ritam kao »Zbogom ostanite, brda«, ali kad naiđe, kao da se lijepo lombardijsko nebo zastrlo krvlju. Velik je onaj roman u kojemu autor uvijek zna kad valja ubrzati, kad zakočiti i kako dozirati te pritiske na papučicu u okviru temeljnoga ritma koji ostaje stalnim. I u glazbi se može »krasti«, ali se ne smije krasti previše, jer inače se nađemo pred onim lošim izvođačima koji misle da je čovjeku koji hoće svirati Chopina dovoljno da pretjeruje u ukradenome. Ne govorim o tome kako sam riješio svoje probleme, nego o tome kako sam ih sam sebi postavio. A kad bih rekao da sam ih sebi postavio svjesno, lagao bih. Postoji kompozicijski ritam koji razmišlja i kroz ritam prstiju što udaraju u tipke pisaćeg stroja.

Htio bih navesti primjer o tome kako pripovijedati znači misliti prstima. Jasno je da se prizor obljuje u kuhinji sav gradi od navoda iz religioznih tekstova, počevši od Pjesme nadpjesmama, preko svetog Bernarda, do Jeana de Fecampa ili svete Hildegarde iz Bingena. Čik i tko nije upućen u srednjovjekovnu mistiku, ali ima malo sluha, to je barem primijetio. No kad me sada tkogod upita čiji su navodi i gdje završava jedan, a počinje drugi, nisam mu više kadar odgovoriti.

Ja sam, naime, imao na desetke kartica sa svim tekstovima, a katkad i stranica knjiga, i fotokopija, svu silu, u mnogo većim količinama nego što sam poslije upotrijebio. Ali kad sam pisao prizor, napisao sam ga u jednome izljevu (tek naknadno sam ga brusio, kao da ga premazujem lakom da bih ga ujednačio, kako bi se šavovi još manje vidjeli). Pisao sam, dakle, a uza se imao sve bez reda nabacane tekstove, pa bih okom skočio čas na jedan čas na drugi, prepisao odlomak, a onda ga odmah

spojio s drugim. To sam poglavlje u prvoj redakciji napisao brže od ostalih. Poslije sam shvatio da sam prstima nastojao pratiti ritam ljubavnog lagrljaja, pa se zato nisam mogao zaustavljati da izaberem pravi navod. Uklopljeni je navod postajao pravim zahvaljujući ritmu kojim sam ga uklapao, u kojemu sam očima odbacivao one navode koji bi usporili ritam prstiju. Ne mogu reći daje pisanje o zbivanju trajalo koliko i samo zbivanje (premda se ljubav može voditi i dosta dugo), nego da sam što je više moguće nastojao skratiti razliku između vremena obljuje i vremena pisma. Ne kažem pismo u Barthesovom smislu, nego u smislu strojopisa, govorim o pismu kao o materijalnom, tjelesnome činu. I govorim o ritmovima tijela, a ne uzbuđenja. Sada se već bila pročistila uzbuđenost koje je prethodno bilo u odluci da se združe mistični zanos i erotski zanos, u trenutku kad sam pročitao i izabrao tekstove koje ću upotrijebiti. Poslije uzbuđenja nije bilo uopće, ljubav je vodio Adson, a ne ja, ja sam samo morao njegovu uzbuđenost prevesti u igru očiju i prstiju, kao da sam odlučio ispriopovijedati ljubavnu priču udarajući u bubanj.

Izgraditi čitatelja

Ritam, dah, pokora... Za koga, za mene? Sigurno ne, nego za čitatelja. Piše se zamišljajući nekakvog čitatelja. Kao što slikar slika zamišljajući onoga tko će gledati sliku. Kad povuče potez kistom, odmakne se dva-tri koraka i proučava učinak: to jest, gleda sliku kako bi je, uz primjereno osvjetljenje, mogao promatrati gledatelj dok joj se bude divio kad bude visjela na zidu. Čim se djelo dovrši, između teksta i njegovih čitatelja (autor je isključen) uspostavlja se dijalog. Dok se djelo pravi, dijalog je dvostruk. Jedan se dijalog vodi između toga teksta i svih drugih prije napisanih tekstova (knjige se pišu samo o drugim knjigama i u odnosu prema drugim knjigama), dok se drugi dijalog vodi između autora i njegovoga modela čitatelja. O tome sam teorijski raspravljao u drugim djelima, kao što su *Lector in fabula*, a prije njega i *Otvoreno djelo*, a i nisam to sam izmislio.

Može se dogoditi da autor piše misleći na stanovito empirijsko čitateljstvo, kao što su činili utemeljitelji modernoga romana, Richardson, ili Fielding, ili Defoe, koji su pisali za trgovce i za njihove žene, ali za neko čitateljstvo piše čak i Joyce, koji zamišlja idealnog čitatelja što boluje od idealne nesаницe. U oba slučaja, bilo da autor misli kako govori publici koja čeka tu, pred vratima, s novcem u ruci, bilo da kani pisati za nekog budućeg čitatelja, pisati znači uz pomoć teksta

izgrađivati svoj model čitatelja.

Sto znači zamišljati čitatelja koji bi bio kadar svladati hridine pokore koje tvore prvih sto stranica? Znači upravo napisati sto stranica sa svrhom da se izgradi čitatelj koji će biti prikladan stranicama koje budu stlijedile.

Postoji li pisac koji piše samo za potomke? Ne postoji, čak ni ako tvrdi da je tako, jer, budući da nije Nostradamus, potomke može uobličiti samo po uzoru na ono što zna o suvremenima. Postoji li autor koji piše za malobrojne čitatelje? Postoji, ako se time razumijeva kako model čitatelja kakav on sebi svojim predviđanjima oblikuje ima malo izgleda da se utjelovi u većoj skupini. No i u tome slučaju pisac piše u ne tako potajnoj nadi da će baš njegova knjiga stvoriti, i to velik broj, novih predstavnika takvoga željenog čitatelja, za kojim teži s toliko strukovne akribije, kojega postulira i ohrabruje svojim tekstom.

Razlikuju se, međutim, tekst koji hoće proizvesti novog čitatelja i tekst koji se trudi da izađe u susret željama onakvih čitatelja kakvi se već mogu sresti na ulici. U potonjem slučaju napisali smo knjigu koju smo izgradili prema obrascu kakav je primjeren serijaliziranim proizvodima; autor provede svojevrsno istraživanje tržišta i prilagodi mu se. Već izdaleka se vidi da se u radu služi formulama, raščlane li se razni romani što ih je napisao i ustanovi li se da se u svima, kad se izmijene imena, mjesta i fizionomije, pripovijeda ista priča. Priča koju je čitateljstvo već tražilo.

No kad je pisac naumio stvoriti nešto novo pa zacrta drukčijeg čitatelja, on neće biti analitičar tržišta koji bi listom popisivao zahtjeve potražnje, nego filozof koji naslućuje potku što je plete Zeitgeist. On svojem čitateljstvu želi otkriti što je to što bi ono moralo htjeti, iako to još ne zna. On čitatelju želi otkriti njega samog.

Da se Manzoni morao osvrtnuti na to što traži publika, formulu bi već imao, povijesni roman sa srednjovjekovnom radnjom, o likovima znamenitih osoba, kraljevima i kraljicama, kao u grčkoj tragediji (pa zar ne postupa tako u svojoj tragediji dz/e/c/h?) i o velikim i plemenitim strastima, ratničkim podvizima i veličanju italske slave iz doba kad je Italija bila junačka zemlja. Nisu li i prije njega, uz njega i poslije njega to isto činili mnogi manje ili više zlosretni povijesni romanopisci, od zanatski vještoga d'Azeglia, preko žestokog i nastranog Guerrazzija, do nečitljivoga Cantya?

Što umjesto toga čini Manzoni? Bira sedamnaesto stoljeće, razdoblje ropstva, i neugledne likove, jedini mu je mačevalac bezbožnik, dok o bitkama uopće ne pripovijeda, a k tome ima hrabrosti priču opterećivati dokumentima i jaukanjem... I sviđi se, sviđi se svima, učenicima i neu-

kima, velikima i malenima, bogomoljcima i antiklerikalcima. Zato što je naslutio da čitatelji njegova doba moraju dobiti upravo to, iako toga nisu svjesni, iako to nisu tažili, iako nisu ni sanjali da bi to mogli probaviti. I koliko samo radi, teše, pili, zakucava i ispire, kako bi postigao da proizvod bude što ukusniji. Kako bi empirijske čitatelje nagnao da postanu uzornim čitateljem o kojemu je snatio.

Manzoni nije pisao da se sviđa onakvome čitateljstvu kakvo je tada bilo, nego da bi stvorio čitateljstvo kojemu se njegov roman neće moći ne svidjeti. I teško njemu da mu se nije svidio, vidite koliko licemjerno i samouvjereno govori o svojih dvadeset pet čitatelja. Hoće on njih dvadeset pet milijuna.

Kakvog sam uzornog čitatelja htio dok sam pisao? Čitatelja partnera, dakako, koji bi sudjelovao u mojoj igri. Ja sam htio postati potpuno srednjovjekovni čovjek i u srednjovjekovlju živjeti kao da je moje vrijeme (i obratno). No istodobno sam iz sve snage nastojao da se ocрта lik čitatelja koji će, kad položi obred posvećenja, postati mojim plijenom, ili plijenom teksta, i koji će misliti da i ne želi ništa do ono što mu tekst nudi. Tekst hoće da bude pokus preobrazbe svojega čitatelja. Ti misliš da hoćeš seks i kriminalistički zaplet u kojemu se na kraju otkrije krivac, i mnogo akcije, ali istovremeno bi se stidio prihvatiti častan bofl pun mrtvačkih ruku i samostanskih kovača. Pa dobro, ja ću ti dati latinski, i malo žena, i teologije na pretek, i krvi na litre, kao u Grand Guignolu, da ćeš morati reći: »Pa to je lažno, to neću!« I tada ćeš morati postati moj, i protrnut ćeš kad osjetiš kako je beskonačno svemoguć Bog, koji obesmišljuje poredak svijeta. A onda ćeš, budeš li dobar, opaziti na koji sam te način namamio u stupicu, jer sam d to uostalom govorio na svakome koraku, lijepo sam te upozoravao da te vučem u prokletstvo, no u pogodbama s vragom najljepše je što čovjek dok ih potpisuje dobro zna o kome je riječ. Zašto bi mu nagradom inače bio pakao?

Pa kako sam htio da se kao ugoda doživi jedina stvar pred kojom se tresemo, a to je metafizički srh, preostalo mi je samo da (među obrascima zapleta) izaberem najmetafizičkiji i najfilozofskiji — kriminalistički roman.

Kriminalistička metafizika

Nije slučaj što knjiga počinje kao da je krimić (i dalje, sve do kraja, zavarava bezazlenog čitatelja, pa bezazleni čitatelj možda neće ni pri-

mijetiti da je posrijedi krimić u kojemu se malo što otkriva, a detektiv pretrpi poraz). Ja mislim da se ljudima krimići ne sviđaju zato što se u njima ubija, ni zato što na kraju (intelektualni, društveni, zakonski i moralni) red iznosi pobjedu nad neredom krivnje. Kriminalistički roman je privlačan jer predstavlja priču o nagađanju u čistom obliku. No i medicinska dijagnoza, znanstveno istraživanje, pa i metafizičko razmišljanje slučajevi su nagađanja. Temeljno pitanje filozofije (kao i psihoanalize) zapravo je isto kao u kriminalističkom romanu: tko je kriv? Da bi se to doznalo (ili se mislilo da se doznalo) treba pretpostaviti kako sve činjenice imaju neku logiku, logiku koju im je nametnuo krivac. Svaka priča koja počiva na istrazi i nagađanju pripovijeda nam nešto u blizini čega oduvijek prebivamo (pseudohajdeggerski citat). Tu biva jasno zašto se moja priča (tko je ubojica?) grana u mnoštvo drugih priča, koje sve pričaju o drugim nagađanjima, a sva ona nastoje proniknuti u ustroj nagađanja kao takvog.

Apstraktan je obrazac nagađanja labirint. Ali postoje tri vrste labirinta. Jedan je grčki, Tezejev. U tome se labirintu nitko ne može izgubiti: uđeš i dopreš do središta, a zatim od središta do izlaza. Stoga u središtu stoji Minotaur, inače bi priča bila beskrvna, nalik na običnu šetnju. Strava u najbolju ruku nastaje zato što ne znaš kamo ćeš stići i što će učiniti Minotaur. No ako razmotaš klasični labirint, u rukama ćeš naći nit, Arijadninu nit. Klasični labirint je Arijadnina nit samome sebi.

Nadalje, postoji maniristički labirint: ako ga razmotaš, u rukama ćeš naći neku vrstu stabla, strukturu koja se sastoji od korijenja s mnoštvom stijepih ulica. Izlaz je samo jedan, ali možeš i pogriješiti. Da se ne izgubiš, potrebna ti je Arijadnina nit. Taj labirint prikazuje obrazac po kojemu teče trial-and-error-process.

Naposljetku, postoji mreža, ili ono što Deleuze i Guattari zovu rizomom. Rizom je sastavljen tako da se svaki put može povezati sa svakim drugim putom. Nema središta, nema periferije, nema izlaza, jer je potencijalno beskrajn. Prostor nagađanja rizomski je prostor. Labirint moje knjižnice još uvijek je maniristički labirint, ali svijet u kojemu Vilim uvidi da živi već se strukturira kao rizom: ili bolje, mogao bi se strukturirati, ali nikada nije konačno strukturiran.

Sedamnaestogodišnji mladić mi je rekao da nije nimalo razumio teološke rasprave, ali da one djeluju kao produžeci prostornoga labirinta (kao da su glazbeni thrilling u Hitchcockovu filmu). Mislim da se tako nešto zaista dogodilo: čak je i bezazleni čitatelj nanjušio da pred sobom ima priču o labirintima, i to ne o prostornim labirintima. Mogli

bismo reći da su, čudnovato, najbezazlenija čitanja bila i »najstrukturalnija«. Bezazleni se čitatelj, i bez posredovanja sadržaja, izravno suočio s činjenicom da je nemoguće da postoji samo jedna priča.

Zabava

Htio sam da se čitatelj zabavi. Barem onoliko koliko sam se zabavljao ja. To je vrlo važan aspekt, koji se naoko kosi s našim predodžbama o romanu koje smatramo najdubokoumnijima.

Zabaviti ne znači odvratiti pozornost od problema. Svojeg uzornog čitatelja Robinson Crusoe želi zabaviti pripovijedajući mu kakve sve proračune i koje svakidašnje radnje izvodi čestit borno oeconomicus, koji mu je prilično sličan. No pošto se zabavio u Robinsonu čitajući o samome sebi, taj Robinsonu slični čitatelj nekako je morao shvatiti nešto više, postati nekim drugim. Zabavljajući se, na neki je način i učio. Različitost u odgovorima na pitanje je li čitatelj naučio nešto o svijetu ili nešto o jeziku obilježuje različite pripovjedne poetike, ali bit se ne mijenja. Idealni čitatelj romana Finnegan's Wake na kraju se krajeva mora zabaviti koliko i čitatelj sapunice. Upravo toliko. Samo na drukčiji način.

Međutim, pojam zabave je povijestan. U svakome razdoblju povijesti romana postoje različiti načini da se čitatelj zabavi ili da mu se pruži zabava. Nedvojbeno je da je moderni roman nastojao potisnuti zabavnost zapleta u korist drugih vrsta zabave. Budući da sam velik štovatelj aristotelovske poetike, oduvijek sam smatrao da unatoč svemu roman mora zabaviti čak i nadasve svojim zapletom.

Izvjesno je da roman koji zabavlja pridobiva naklonost čitateljstva. No neko se vrijeme mislilo kako je naklonost negativan pokazatelj. Ako roman stekne naklonost, onda je to stoga što ne kaže ništa novo, nego čitateljstvu pruža ono što je već očekivalo.

Ja naprotiv mislim da nije isto kad kažemo »ako roman čitatelju dade ono što je očekivao, pridobiva ga« i »ako roman pridobije čitatelja, to je zato što mu daje ono što je ovaj i očekivao«.

Druga tvrdnja nije uvijek istinita. Sjetimo se samo Defoea ili Balzaca, pa sve do romana kao što su Limeni bubanj ili Sto godina samoće.

Netko će reći kako su jednadžbu »naklonost čitateljstva = bezvrijednost« potkrijepila neka polemička stajališta koja smo zauzeli mi, članovi skupine 63, pa i prije 1963., kad smo knjigu koja ima uspjeha

poistovjećivali s knjigom koja pruža utjehu, a knjigu koja pruža utjehu s romanom koji ima fabulu, dok smo nasuprot tome veličali eksperimentalno djelo koje izaziva sablazan i odbojnost široke publike. Te smo stvari zaista rekli, imalo je smisla da ih kažemo, i upravo su one najviše sablaznile pristoj ne književnike; ni novinari ih nikada više nisu zaboravili — s pravom, jer smo ih i izrekli s namjerom da postignu taj učinak, a imajući na umu tradicionalne romane kakvi počivaju na bitno tješiteljskim temeljima i ne donose nikakve zanimljive inovacije u odnosu na problematiku devetnaestoga stoljeća. Kobno je što su tada nastali tabori i što su se katkada različite stvari trpale u istu vreću, jer se tim sredstvima ratovalo. Sjećam se da su nam neprijatelji bili Lampedusa, Bassani i Cassola, dok bih danas, osobno, ipak tankočutnije razlikovao tu trojicu. Lampedusa je napisao dobar roman izvan vremena, a protiv pohvala što ih je poźnjeo polemiziralo se kao da on predlaže nov put talijanskoj književnosti, iako je on zapravo na slavan način okončavao put kojim se kretala dotada. U pogledu Cassole nisam se predomislio. Sto se tiče Bassanija, danas bih bio mnogo, ali mnogo oprezniji, i da je sada '63., primio bih ga kao suputnika. No ja namjeravam govoriti o drugom problemu.

Riječ je o tome da se nitko više ne sjeća što se dogodilo 1965., kad se skupina ponovno sastala u Palermu, da bi raspravljala o eksperimentalnom romanu (spomenimo da je zbornik skupa još uvijek u katalogu nakladnika Feltrinellija, pod naslovom *Il romanzo sperimentale*, s nadnevkom 1965. na ovitku, a tiskan 1966.).

Tijekom rasprave bilo je vrlo zanimljivih istupa. Prije svega, uvodno izlaganje Renata Barillija, tada već teoretičara svih eksperimentalizama u francuskom novom romanu, bavilo se novim Robbe-Grilletom, Grassom i Pynchonom (ne zaboravimo da se sada Pynchon navodi među začetnicima postmoderne, ali u to doba ta riječ, barem u Italiji, nije postojala, dok je u Americi John Barth upravo počinjao), te je spominjalo ponovno otkriće Rousseta, koji je volio Vernea, ali nije spominjalo Borgesa, jer se njegovo djelo tada još nije počelo ponovno vrednovati. I što je kazao Barilli? Da se dotad kao prednost isticala uklonjena fabula i radnja koja se rasplinjuje u epifaniji i u materijalističkoj ekstazi. Ali da upravo počinje novo razdoblje u prozi, kad će se ponovno priznavati vrijednost radnje, pa makar i neke altre radnje.

Ja sam raščlanio dojam koji je na nas prethodne večeri ostavio neobičan filmski collage Baruchella i Grifija, Neizvjesna provjera, priča sastavljena od komadića priča, štoviše od standardnih situacija, topoa komercijalnog filma. Upozorio sam da je publika s najvećim

užitkom reagirala upravo na onim mjestima na kojima bi, sve do prije nekoliko godina, reagirala prosvjedom i sablažnjujući se, to jest gdje su izostajale logičke i vremenske posljedice tradicionalne radnje i time grubo razočaravale očekivanja. Avangarda je postala tradicijom, ono što je koju godinu prije zvučalo nakazno, sada postaje melemom za uši (ili za oči). Iz toga se može izvući samo jedan zaključak. Neprihvatljivost poruke nije više vrhunsko mjerilo u eksperimentalnoj prozi (niti u bilo kojoj drugoj umjetnosti), budući da se sada neprihvatljivo kodificiralo kao ugodno. Umjetnost najavljuje povratak novim oblicima prihvatljivosti i ugone. Podsjetio sam kako, kao što je u vrijeme Marinettijevih futurističkih nastupa bilo nužno da publika zviždi, »danas naprotiv nedjelotvorno i glupo polemizira onaj tko sudi da je neki eksperiment promašen zbog same činjenice da ga prihvaćaju kao normalan: to znači ugledati se na aksiološki obrazac povijesne avangarde, pa u tom slučaju eventualni kritičar avangarde nije drugo do zakasnijeli Marinettijev sljedbenik. Naglasimo da je samo u jednome određenom povijesnom trenutku neprihvatljivost poruke za primatelja postala jamstvom vrijednosti... Slutim da ćemo se možda morati odreći one zadnje misli, koja neprestano upravlja našim raspravama, a po kojoj bi izvanjska sablazan morala ovjeriti valjanost rada. Iako nije izgubila valjanost, i samu dihotomiju između reda i nereda, između potrošnog djela i provokativnog djela, trebat će možda preispitati u drugom svjetlu: naime, smatram da će nam biti moguće prevratničke i osporavateljske elemente naći i u djelima koja se prividno nadaju lakoj potrošnji, a s druge pak strane, uočiti da neka djela, koja se doimaju kao izazovi i još uvijek publiku potiču da negoduje, ne osporavaju ništa... Ovih sam dana sreo nekoga tko se uznemirio jer mu se neki proizvod odviše svidio, pa ga je potisnuo među djela dvojbene vrijednosti...« I tako dalje.

1965. Tih je godina nastao pop-art, pa se dakle prestala provoditi tradicionalna razlika između eksperimentalne, nefigurativne umjetnosti s jedne strane, i masovne, pripovjedne i figurativne umjetnosti s druge strane. Tih mi je godina Pousseur, misleći na Beadese, govorio »oni rade za nas«, ali još nije primjećivao da i on radi za njih (a trebalo je pričekati da dođe Cathy Berberian i pokaže nam da se i Beatlesi, privedu li se k Purcellovu uzoru, kako je i pravo, na koncertima mogu izvoditi uz Monteverdija i uz Satiea).

Postmoderna, ironija, uroda

Od 1965. do danas napokon su se razbistrile dvije spoznaje. Daje moguće ponovno se vratiti fabuli čak i u obliku citata drugih fabula, i da će citat biti manje utješan od citirane fabule (1972. izaći će Bompianijev almanah pod naslovom Povratak fabule, makar i u obradi, koja je istodobno puna ironije i divljenja, djela Ponsona du Terraila i Eugenea Suea, te na nekim velikim Dumasovim stranicama, koje treba štovati s vrlo malo ironije). Je li moguće napisati roman koji ne bi nudio utjehu, koji bi bio dovoljno problematičan, a ipak pružao urodu?

Taj će spoj i povratak ne samo fabuli, nego i ugodi ostvariti američki teoretičari postmodernizma.

Na nesreću, »postmoderno« je termin koji je prikladan tout faire. Imam dojam da se on danas primjenjuje kako kome padne na pamet. S druge strane, kao da se pokušava pomaknuti unatrag: prije se činilo da pristaje nekim piscima ili umjetnicima koji su djelovali zadnjih dvadeset godina, a onda se malo-pomalo stiglo do početka stoljeća, a onda još dalje unatrag, i ne prestaje klizati, pa će kategorija postmodernoga uskoro stići i do Homera.

Ipak mislim da postmoderno nije tendencija koja se može kronološki odrediti, nego duhovna kategorija, ih bolje, stanovit Kunstivollen, način djelovanja. Mogli bismo reći da svako razdoblje ima svoju postmodernu, kao što svako razdoblje navodno ima svoj manirizam (pa se pitam nije li postmoderna moderno ime manirizma kao natpovijesne kategorije). Mislim da u svakome razdoblju nastanu krizni trenuci, kakve je Nietzsche opisao u Drugome nesuvremenom razmatranju, o štetnosti povijesne izobrazbe. Prošlost nas određuje, tlači nas, ucjenjuje nas. Povijesna se avangarda (ali tu bih i kategoriju avangarde upotrijebio natpovijesno) trudi srediti račune s prošlošću. »Dolje mjesečina«, futuristička krilatica, tipičan je program svake avangarde, dovoljno je umjesto mjesečine staviti nešto primjereno. Avangarda razara prošlost, unakazuje ju: Demoiselles d'Avignon tipičan su avangardni čin; zatim avangarda pođe dalje, razoreni lik poništi, dopre do apstrakcije, do informela, do bijelog platna, do razderanog platna, do spaljenog platna, u arhitekturi do minimalnog rješenja curtain wall, do zgrade kao nadgrobnog spomenika, čistog paralelograma, u književnosti do uništenja diskurzivnog tijeka, do Bourroughsovoga kolaža, do šutnje ili do bijele stranice, u glazbi će s atonalnosti prijeći u buku, u posvemašnju tišinu (u tom je smislu rani Cage moderan).

No stigne čas kad avangarda (moderna) više ne može dalje, jer je već proizvela metajezik koji govori o njezinim nemogućim tekstovima (konceptualna umjetnost). Postmoderni odgovor modernome sastoji se u priznanju da se prošlost, kad se već ne može uništiti, jer njezino uništenje vodi u šutnju, može uskrsnuti u drukčijem duhu — ironično, na nimalo nevin način. Mislim na postmoderni stav kao na raspoloženje čovjeka koji voli vrlo obrazovanu ženu, a koji zna da joj ne može reći »ludo te volim«, jer on zna da ona zna (i da ona zna da on zna) da je te rečenice već napisala Liala. Ipak, rješenje postoji. Može reći: »kao što bi rekla Liala, ludo te volim«. U tom trenutku, pošto je izbjegao lažnu nevinost, pošto je jasno rekao da se više ne može govoriti na nevin način, on je ženi svejedno rekao ono što joj je htio reći: da je voli, ali da je voli u doba izgubljene nevinosti. Ako žena pristane na igru, unatoč svemu je primila i ljubavnu izjavu. Nijedno od dvoje sugovornika neće se osjećati nevinim, oboje će prihvatiti izazov prošlosti, već izrečenoga koje se ne može odstraniti, oboje će svjesno i s užitkom igrati igru ironije... No oboma će im poći za rukom da još jednom progovore o ljubavi.

Ironija, metajezična igra, iskazivanje na kvadrat. Zato, dok u moderni igru onaj tko je ne razumije može samo odbaciti, u postmoderni je moguće i ne razumjeti igru, nego stvari uzeti ozbiljno. U tome i jest vrlina (i opasnost) ironije. Ironijski diskurs uvijek netko shvati kao da je ozbiljan. Mislim da su kolaži Picassa, Juana Grisa i Braquea bili moderni: zbog toga ih normalni ljudi nisu prihvaćali. Naprotiv, kolaži kakve je pravio Max Ernst, montirajući odlomke bakroreza iz devetnaestog stoljeća, bili su postmoderni: mogu se čitati i kao fantastična pripovijest, kao pripovijest o snu, ne primjećujući da one govore o bakrorezu, a možda i o samome kolažu. Ako je to postmoderno, jasno je zašto su postmoderni bili Sterne ili Rabelais, zašto je postmoderan jamačno i Borges, zašto u jednoga te istog umjetnika mogu istodobno postojati, ili jedan za drugim u kratku razmaku slijediti, ili se izmjenjivati, moderni i postmoderni moment. Pogledajmo što se zbiva u Joycea. Portrait je priča o modernom pokušaju. Iako mu prethode, Dubliners su moderniji nego Portrait. Ulysses je na granici. Finnegans Wake je već postmoderan, ili barem započinje postmoderni diskurs, da bi ga čovjek razumio, ne iziskuje da se već izrečeno zaniječe, nego da se o njemu ponovno razmisli ironijski.

O postmoderni je sve bilo rečeno gotovo na samom početku (to jest u esejima kao što je »Književnost iscrpljenosti« Johna Bartha, iz

1967., što ga je nedavno objavio časopis Calibano, u broju 7 koji je posvećen američkoj postmodemi). Ne znači da se potpuno slažem sa svjedodžbama koje teoretičari postmodernizma (uključujući i Bartha) dijele piscima i umjetnicima, presuđujući tko je postmoderan, a tko još nije. No zanima me teorem što ga teoretičari te struje izvode iz svojih pretpostavki: »Moj ideal postmodernoga pisca ne oponaša i ne odbacuje ni svoje roditelje iz dvadesetog ni svoje djedove iz devetnaestog stoljeća. Probavio je modernizam, ali ga ne nosi na leđima kao breme... Taj se pisac možda ne može nadati da će dostići ili dirnuti obožavatelje Jamesa Michenera i Irvinga Wallacea, da i ne spominjemo analfabete što su ih lobotomizirali masovni mediji, ali morao bi se nadati da će, bar ponekad, uspjeti zabaviti publiku koja će biti šira od kružoka onih koje je Thomas Mann zvao prvim kršćanima, pobožnim privrženicima Umjetnosti... Idealni postmoderni roman morao bi prevladati prepirke između realizma i irealizma, formalizma i »kontenutizma«, čiste književnosti i angažirane književnosti, proze za elitu i proze za masu... Draža mi je analogija s dobrim jazzom ili s klasičnom glazbom: kad ponovno slušate i analizirate partituru, otkrijete štošta što prvi put niste zapazili, ali prvi put te mora obuzeti toliko da je ponovno poslušati, a to vrijedi i za stručnjake i za nestručnjačke«. Tako se Barth 1980. vraća istoj temi, ali taj put pod naslovom »Književnost punoće«. Naravno, pitanje se može razraditi i s većom sklonošću prema paradoksu, kao što čini Leslie Fiedler. Spomenuti broj Calibana objavljuje njegov esej iz 1981., a nedavno je i novi časopis Linea d'ombra objavio i njegovu raspravu s drugim američkim autorima. Fiedler provocira, to je očito. Hvali Posljednjeg Mohikanca, pustolovnu prozu, gotski roman, loše štivo koje kritičari preziru, a koje je uspjelo stvoriti mitove i napučiti imaginarij više nego jednog naraštaja. Pita se hoće li se opet pojaviti nešto kao Čiča Tomina koliba, što bi se s podjednakim žarom čitalo u kuhinji, u salonu i u dječjoj sobi. Shakespearea svrstava uz bok onima koji su znali zabaviti, skupa s Prohujalo s vihorom. Svi znamo da je on odviše istančan kritičar da bi u to vjerovao. On jednostavno želi srušiti pregradu koja se ustobočila između umjetnosti i užitka. Sluti da doprijeti do široke publike i napučiti joj snove danas možda znači stvarati avangardno, a ostavlja nam slobodu da kažemo kako napučiti snove čitatelja ne znači nužno i tješiti ih. Možda znači opsjedati ih.

Tijekom zadnjih dviju godina odbijam odgovaran na dokona pitanja. Tipa: je li tvoje djelo otvoreno ili nije? Pa otkud ja znam, nije to moja stvar, to je vaša stvar. Ili: s kojim se svojim likom poistovjećuješ? Bože dragi, pa s kim se obično poistovjećuje autor? Jasno, s priložima.

Od svih su mi tih dokonih pitanja najdokonije postavili oni koji su natuknuli kako je pripovijedati o prošlosti način da se izbjegne sadašnjost. Je li tako? pitaju me. Vjerojatno jest, odgovaram, Manzoni je pripovijedao o sedamnaestom stoljeću upravo zato što ga nije zanimalo devetnaesto, a Giustijev Sveti Ambrozije obraća se Austrijancima svojega vremena, dok Berchetova Prisega u Pontidi govori o bajkama prošlih vremena. Love story zalaže se za probleme svojega doba, dok Parmski kartuzijanski samostan priča samo o zgodama koje su se zbile dvadeset pet godina prije... Uzalud je i govoriti da svi problemi moderne Europe kakve ih danas osjećamo nastaju u srednjem vijeku, od općinske demokracije do novčarskoga gospodarstva, od nacionalnih monarhija do gradova, od novih tehnologija do pobuna siromašnih slojeva: srednji vijek je naše djetinjstvo kojemu se uvijek valja vraćati da bismo uspostavili anamnezu. No o srednjem se vijeku može govoriti i u stilu Excalibura. Problem je, dakle, u nečemu drugom, što se ne može zaobići. Što znači napisati povijesni roman? Mislim da postoje tri načina da se pripovijeda o prošlosti. Jedan od njih je romance, od bretonskoga kruga do Tolkienovih priča, a u tu skupinu spada i gotski roman, koji nije roman, nego upravo romance. Prošlost kao scenografija, izgovor, bajkovita konstrukcija, u kojoj će se mašta slobodno raspojasati. Nije dakle niti nužno da se romance zbiva u prošlosti, dosta je da se ne događa sada i ovdje te da o tome sada i ovdje ne govori, čak ni alegorično. Velik dio znanstvene fantastike je čisti romance. Romance je priča o nečemu što je drugdje.

Zatim dolazi pustolovni roman pun plašteva i mačeva, kao što je Dumasov. Pustolovni roman izabere »zbiljsku« i prepoznatljivu prošlost, a da bi je učinio prepoznatljivom, nastani je likovima koje već bilježi enciklopedija (Richelieu, Mazarin) i dade im da čine radnje koje enciklopedija ne bilježi (sretnu se s Milady, dođu u dodir sa stanovitim Bonacieuxom), ali koje enciklopediji ne proturječe. Naravno, da bi poduprli dojam zbiljskosti, povijesni će likovi činiti 1 ono što su (po pristanku historiografije) činili (sudjelovali u opsadi la Rochelle, održavali intimne odnose s Anom Austrijskom, imali

veze s Frondom). U tu (»istinitu«) sliku uklope se likovi iz mašte, koji međutim iskazuju osjećaje kakvi bi se mogli pripisati i osobama iz drugih razdoblja. Ono što d'Artagnan čini spašavajući u Londonu kraljičine dragulje mogao je učiniti i u XV. ili u XVIII. stoljeću. Nije potrebno živjeti u sedamnaestome stoljeću da bi čovjek imao d'Artagnanovu psihologiju.

U povijesnom romanu, međutim, nije nužno prikazati osobe koje su prepoznadljive u okviru opće enciklopedije. Sjetite se Zaručnika, najpoznatiji lik je kardinal Federigo, koji je prije Manzoniya malo kome bio poznat (daleko je poznatiji bio drugi Borromeo, San Carlo). No sve što čine Renzo, Lucia ili fra Cristoforo moglo se činiti jedino u Lombardiji sedamnaestog stoljeća. Ono što likovi rade pridonosi da se bolje razumije povijest, ono što se dogodilo. Zbivanja i likovi su izmišljeni, pa ipak nam o Italiji toga doba kažu stvari koje nam povijesne knjige nikada nisu rekly tako razgovijetno.

U tom smislu sam ja svakako htio napisati povijesni roman, ne zato što su Ubertino ili Mihovil uistinu postojali i rekly više-manje ono što su zaista rekly, nego zato što je sve što kažu fiktivni likovi kakav je Vilim moralo biti izrečeno u to doba.

Ne znam koliko sam toj nakani ostao vjeran. Ne mislim da sam je iznevjerio kad sam navode kasnijih autora (poput Wittgensteina) prurušio u srednjovjekovne navode. U tim sam slučajevima dobro znao da nisu moderni moji srednjovjekovni ljudi, nego da, u najbolju ruku, moderni ljudi misle na srednjovjekovan način. Više me muči nisam li svojim fiktivnim likovima kadšto pridao sposobnost da disiecta membra posve srednjovjekovnih misli promeću u neke pojmovne nagrde koje, kao takve, srednji vijek nikada ne bi priznao kao svoje. Ali mislim da povijesni roman mora činiti i ovo: ne samo u prošlosti razabirati uzroke onoga što se dogodilo poslije, nego i ocrtati proces zbog kojega su ti uzroci s vremenom polako stali proizvoditi svoje učinke.

Ako moj lik uspoređujući dvije srednjovjekovne ideje iz njih izvede treću, moderniju, on čini točno ono što je poslije napravila kultura, a ako nitko nikada nije zapisao to što on kaže, izvjesno je da je netko, pa makar i nesuvislo, mogao na to pomišljati (a da to nije izrekao, jer su ga spopali tko zna kakvi strah i stid).

Kako bilo da bilo, jedna me je stvar silno zabavila: svaki put kad bi neki kritičar ili čitatelj napisali ili rekly kako moj lik izražava odviše moderne misli, u svim tim slučajevima i upravo u tim slučajevima ja sam se bio poslužio doslovnim navodima iz XIV. stoljeća.

A ima i drugih stranica, na kojima je čitatelj kao u iskonski sred-njovjekovnim uživao u stavovima što sam ih ja osjećao kao nezakonito moderne. Tome je razlog što svatko o srednjemu vijeku ima svoju, obično iskvarenu predodžbu. Samo mi, redovnici toga doba, znamo istinu, ali kad je čovjek kaže, katkad dospije na lomaču.

Za kraj

Dvije godine pošto sam napisao roman, pronašao sam svoje bilješke iz 1953., kad sam još studirao.

»Horacije i njegov prijatelj pozovu grofa P. da riješi tajnu utvare. Grof P. je ekscentričan i flegmatičan gospodin. Nasuprot njemu, mladi zapovjednik danske straže sklon američkim metodama. Radnja se normalno razvija prema smjernicama tragedije. U zadnjemu činu, grof P. pozove obitelj na okup i objasni zagonetku: ubojica je Hamlet. Prekasno, Hamlet umire«.

Nakon mnogo godina otkrio sam da je sličnu ideju već negdje imao i Chesterton. Čini se da je skupina Oulipo nedavno sastavila matricu za sve moguće kriminalističke situacije i ustanovila da još samo treba napisati knjigu u kojoj bi ubojica bio čitatelj.

Pouka: ima opsesivnih ideja, one nisu nikada osobne, knjige razgovaraju među sobom, a prava kriminalistička istraga mora dokazati da smo krivci upravo mi.

Sadržaj

Naravno, rukopis.....	5
Proslov	13
Prvi dan	
Prvi čas. Gdje se stigne u podnožje opatije, a Vilim pokaže veliko oštroumlje.....	23
Treći čas. Gdje Vilim s Opatom vodi poučan razgovor	29
Šesti čas. Gdje se Adson divi portalu crkve, a Vilim se ponovno sastane s Ubertinom iz Casalea.....	41
Oko devetog časa. Gdje Vilim vodi vrlo učen razgovor s travarom Severinom.....	65
Poslije devetog časa. Gdje se razgleda skriptorij i upoznaju mnogi znanstvenici, prepisivači i rubrikatori, kao i slijep starina što iščekuje Antikristov dolazak.....	70
Večernja. Gdje se obidu ostali dijelovi opatije. Vilim izvede neke zaključke o Adelmovoj smrti, s bratom staklarom porazgovori se o staklima za čitanje i o utvarama koje se javljaju onima što žele previše čitati.....	82
Povečerje. Gdje Vilim i Adson uživaju u radosnom gostoljublju Opatovu i u gnjevnu razgovoru što ga vodi Jorge.....	90
Drugi dan	
Služba riječi. Gdje nekoliko sati mistične sreće prekine vrlo krvav događaj.....	97
Prvi čas. Gdje Benno iz Uppsale povjeri neke stvari, neke druge povjeri Berengar iz Arundela, a Adson dozna što je prava pokora.....	105
Treći čas. Gdje se prisustvuje svađi prostih ljudi, Aymaro iz	

Aleksandrije natakne neke stvari, a Adson razmišlja o svetosti i o vražjem izmetu. Zatim se Vilim i Adson vrate u skriptorij, Vilim vidi nešto zanimljivo, vodi treći razgovor o dopuštenosti smijeha, ali napokon ipak ne može pogledati gdje bi htio..... 115

Šesti čas. Gdje Benno ispriповjedi čudnu priču, iz koje se o životu u opatiji doznaju nimalo primjerne stvari..... 129

Deveti čas. Gdje se opat pokaže ponosnim na bogatstva svoje opatije i punim bojazni od heretika, a na kraju Adson posumnja nije li loše učinio što se zaputio svijetom..... 134

Nakon večernje. Gdje, unatoč tome što je poglavlje kratko, starina Alinardo kaže prilično zanimljive stvari o labirintu i o načinu na koji se u nj ulazi..... 147

Povečerje. Gdje se uđe u Zgradu, otkrije zagonetan posjetilac, nađe tajna poruka s nekromantskim znakovima, a netom je nađena, nestane knjiga koja će se poslije tražiti kroz mnoga poglavlja, i krađa Vilimovih dragocjenih leća nije zadnja naša dogodovština..... 151

Noć. Gdje se napokon dospije u labirint, dožive se čudna priviđenja i, kao što to u labirintima biva, zaluta se..... 159

Treći dan

Od jutrenje do prvog časa. Gdje se u ćeliji nestalog Berengara pronađe krvlju uprljana krpa, i to je sve..... 171

Treći čas. Gdje Adson u skriptoriju razmišlja o povijesti svojega reda i o sudbini knjiga..... 172

Šesti čas. Gdje se Adsonu povjeri Salvatore, a to što čuje ne da se sažeti u nekoliko riječi, ali ga navede da se duboko i zabrinuto zamisli..... 176

Deveti čas. Gdje Vilim govori Adsonu o rijeci krivovjerja, o ulozi priprostih u crkvi, o svojim sumnjama u mogućnost spoznavanja općih zakona te gotovo uzgred ispriča kako je odgonetnuo nekromantske znakove koje je ostavio Venancije..... 184

Večernja. Gdje se ponovo razgovara s Opatom. Vilimu sine nekoliko čudesnih zamisli o tome kako riješiti zagonetku labirinta, i u tome uspije na najrazboritiji način. Zatim se jede pohani sir..... 197

Nakon povečerja. Gdje Ubertino Adsonu ispriповjedi priču o fra Dokinu, u knjižnici se Adson sam prisjeti ili pročita nekoliko

drugih priča, a zatim mu se dogodi da sretne djevojku lijepu i strašnu kao vojska pod zastavama.....	208
Noć. Gdje se Adson, smućen, povjeri Vilimu te razmatra u ulozi žene na području stvaranja, a onda se, međutim, otkrije leš nekog muškarca.....	236

Četvrti dan

Jutrenja. Gdje Vilim i Severin pregledaju Berengarov leš, otkriju da mu je jezik crn, što je neobično u utopljenika. Zatim raspravljaju o otrovima što izazivaju jake bolove i o jednoj davnoj krađi.....	245
Prvi čas. Gdje Vilim najprije Salvatorea, a zatim opskrbnika navede da priznaju svoju prošlost, Severin pronade ukradene leće, Nikola donese nove pa Vilim sa šestorim očima pođe odgonetati Venancijev rukopis.....	252
Treći čas. Gdje se Adson koprcu u ljubavnim patnjama, zatim stigne Vilim s Venancijevim spisom, koji i pošto su ga odgonetnuli ostane neodgonetljiv.....	261
Šesti čas. Gdje Adson ode tražiti tartufe pa naiđe na malu braću kako stižu u opatiju, potonji dugo razgovaraju s Vilimom i s Ubertinom, i doznaju se vrlo žalosne stvari o Ivanu XXII..	271
Deveti čas. Gdje stignu kardinal del Poggetto, Bernard Gui i ostali ljudi iz Avignona, a zatim se svatko bavi drugim stvarima.....	283
Večernja. Gdje se učini da Alinardo pruža dragocjena obavještenja, a Vilim otkrije svoju metodu kojom se stiže do vjerojatne istine preko niza sigurnih grešaka.....	286
Povečerje. Gdje Salvatore govori o neviđenoj čaroliji.....	290
Nakon povečerja. Gdje se iznova razgleda labirint, stigne se na prag finiš Africae, ali se ne mogne ući, jer se ne zna što su prvi i sedmi od četiri, a Adsona opet, na uostalom dosta učen način, spopadne njegova ljubavna boljetica.....	293
Noć. Gdje Salvatore na kukavan način dopusti da ga otkrije Bernard Gui, djevojku koju Adson voli uhite kao vješticu i svi pođu na počinak nesretniji i zabrinutiji nego prije.....	309

Peti dan

Prvi čas. Gdje se vodi bratska rasprava o Isusovu siromaštvu . .	317
Treći čas. Gdje Severin ispriča Vilimu o čudnoj knjizi, a Vilim	

ispriča izaslanicima o čudnom poimanju svjetovne vlasti. . .	329
Šesti čas, Gdje Severina pronadu umorena, ali više ne nadu knjigu koju je on bio našao.....	338
Deveti čas. Gdje se podijeli pravda i stekne neugodan dojam da svi imaju krivo.....	348
Večernja. Gdje se Ubertino daje u bijeg, Benno se počne pridržavati zakona, a Vilim razmatra o raznim oblicima pohote na koje je taj dan naišao.....	367
Povečerje. Gdje se sluša propovijed o dolasku Antikrista, a Adson otkrije moć vlastitih imena.....	373
 Šesti dan	
Služba riječi. Gdje principes sederunt, a Malahija se svali na pod. Jutrenja. Gdje se izabere novi opskrbnik, ali ne i novi knjižničar.	385 389
Prvi čas. Gdje Nikola ispriповjedi mnogo toga dok se razgleda kripta s riznicom.....	392
Treći čas. Gdje Adson slušajući «Dies irae» usni san ili doživi priviđenje, kako vam drago.....	399
Nakon trećeg časa. Gdje Vilim Adsonu objasni njegov san.....	409
Šesti čas. Gdje se rekonstruira povijest knjižničara te se dozna nešto više o tajanstvenoj knjizi.....	412
Deveti čas. Gdje Opat odbije saslušati Vilima, priča o govoru dragulja i izrazi želju da se o tim žalosnim događajima više ne istražuje.....	417
Između večernje i povečerja. Gdje se ukratko ispriča o nekoliko dugih sati pometnje.....	426
Nakon povečerja. Gdje Vilim, gotovo slučajno, otkrije tajnu kako se ulazi u finiš Africae.....	429
 Sedmi dan	
Noć. Gdje bi, kad bismo htjeli nabrojati čudesna otkrića o kojima se ovdje govori, naslov morao biti dug kao poglavlje, što se protivi običaju.....	435
Noć. Gdje dođe do konflagracije i zbog pretjerane kreposti prevladavaju paklenske sile.....	450
Zadnji folio.....	463
Prijevod važnijih latinskih tekstova.....	471
Napomene.....	479